ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

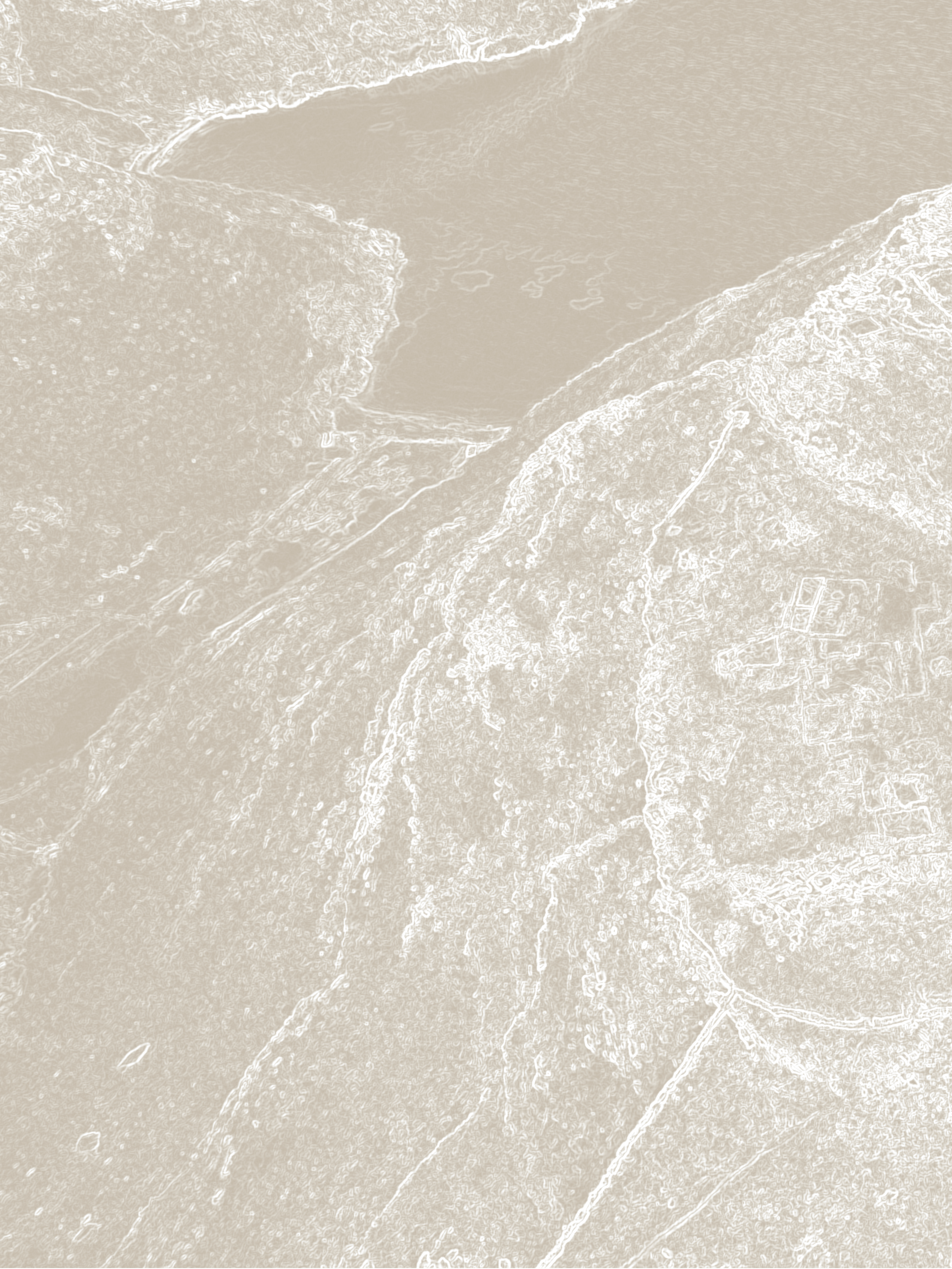
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

2000-2010

ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2012

2000-2010

ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΥΛΙΚΟΥ: Μαρία-Ξένη Γαρέζου
Μαρία Κουτσουμπού
Ευγενία Μήτρου
Φωτεινή Σοφιανού

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Μαρία Καζάκου - Αριάδνη Φιορέτου - Μιμίκα Γιαννοπούλου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Διεύθυνση Δημοσιευμάτων του ΤΑΠ

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ευρώπη Μαντέλου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Αλέξανδρος Ξενάκης

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Νίκη Αρμπουνιώτη - ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΠΕΡΠΙΝΙΑ»

ISBN 978-960-386-029-7

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

2000-2010

ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2012

Οι Έλληνες είμαστε κληρονόμοι και διαχειριστές ενός πλούτου, που κι εμείς οι ίδιοι δεν γνωρίζουμε σε όλη του την έκταση και όλο του το βάθος.

Κάθε τι που φέρνει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη, είναι ένα χαμένο κομμάτι του παζλ που ξαναβρίσκει τη θέση του σ᾽ αυτό. Ένας πολύτιμος σύμμαχός μας στην προσπάθεια να κατανοήσουμε καλύτερα το παρελθόν μας και να επαναπροσδιορίσουμε τη σχέση μας μ᾽ αυτό.

Η ηλεκτρονική έκδοση για το Ανασκαφικό Έργο της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού την τελευταία δεκαετία (2000-2010), πέρα από το ανασκαφικό έργο καθεαυτό, αναδεικνύει το πάθος, την αφοσίωση και την υψηλή αίσθηση καθήκοντος με την οποία οι άνθρωποι του Υπουργείου μας φέρουν σε πέρας αυτή την τόσο κρίσιμη, για την εθνική μας αυτογνωσία, αποστολή.

Το ανασκαφικό έργο των Υπηρεσιών μας είναι ο πρώτος κρίκος μιας μακράς αλυσίδας αγάπης και μέριμνας για την πολιτιστική μας κληρονομιά, που έρχεται να συμπληρωθεί από τα έργα προστασίας, συντήρησης, ανάδειξης και προβολής της.

Πρόκειται για έργο που στην πραγματικότητα δεν ολοκληρώνεται ποτέ, γιατί η πηγή που το τροφοδοτεί είναι ανεξάντλητη αλλά και γιατί η ανάγκη μας να τροφοδοτούμαστε και να εμπνεόμαστε απ᾽ αυτήν είναι αδήριτη και διηνεκής.

Θέλω να πω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» σε όλους τους ανθρώπους που έχουν συμβάλει σε αυτό το σπουδαίο έργο.

Η συνέχιση των προσπαθειών τους είναι απαραίτητη όχι μόνο για τον διαρκή εμπλουτισμό του πολιτιστικού αποθέματος της χώρας και την προαγωγή της επιστημονικής γνώσης, αλλά και για την ισόρροπη πολιτιστική ανάπτυξη.

Ευελπιστώ ότι η παρούσα ηλεκτρονική έκδοση θα δώσει την ευκαιρία σε κάθε πολίτη, ειδικό ή μη, να ενημερωθεί για το ανασκαφικό έργο των Υπηρεσιών μας και να νιώσει περήφανος γι᾽ αυτό.

ΠΑΥΛΟΣ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ

Υπουργός Πολιτισμού και Τουρισμού

Το 1973 ο Νικόλαος Κοντολέων, σοφός δάσκαλος της ελληνικής αρχαιολογίας, που υπηρέτησε για περισσότερο από μια εικοσαετία την Αρχαιολογική Υπηρεσία, υπογράμμιζε σε ένα κείμενό του τους κινδύνους, που κατά την άποψή του, εγκυμονούσε για την αρχαιολογική επιστήμη η πλήρης ταύτιση και ο στείρος περιορισμός στην άσκηση της ανασκαφικής έρευνας και μάλιστα κάτω από την αδήριτη υποχρέωση του «αρχαιολόγου να τρέχη όπισθεν του εκσκαφέως, όστις έχει αναλάβει την ανασκαφικήν πρωτοβουλίαν, δια να επαληθευθή και τώρα η ρήσις παλαιού αρχαιολόγου ότι ῾ο κασμάς είναι ο καλλίτερος αρχαιολόγος᾿»[i].

Για όλους εμάς η πραγματική πρόκληση εντοπίζεται στη διαρκή διαδικασία της ανάγνωσης, ερμηνείας και επανερμηνείας της ανθρώπινης δραστηριότητας και δημιουργίας, όταν, για να χρησιμοποιήσω τα λόγια ενός άλλου επίσης μεγάλου δασκάλου, του Μανόλη Ανδρόνικου, η αρχαιολογική έρευνα, «σε κάποιες ανεπανάληπτες στιγμές κατορθώνει να διασχίζει τις χιλιετίες και να εγγίζει με τις ανθρώπινες αισθήσεις τη ζωντανή πραγματικότητα του παρελθόντος»[ii]. Όταν υπερβαίνοντας τη συγκυρία του τυχαίου ευρήματος ο «φωτισμένος ερευνητής βλέπει στους αρχαιολογικούς λάκκους τον συγκριτικό πίνακα των εποχών ενός τόπου· την πλούσια ζωή του, την ανεξάντλητη φαντασία και την ασίγαστη δράση των ανθρώπων... βλέπει και εγγίζει το περιεχόμενο της ιστορίας»[iii].

Αυτή είναι και η ευχή με την οποία συνοδεύω την πρώτη αυτή ψηφιακή παρουσίαση του ανασκαφικού έργου των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, το Χρονικό της δεκαετίας που πέρασε, και που υπήρξε λόγω και των Μεγάλων Έργων υποδομής που υλοποιήθηκαν σε ολόκληρη την επικράτεια μια ιδιαίτερα γόνιμη και παραγωγική περίοδος. Νέα ευρήματα άλλαξαν κυριολεκτικά τον αρχαιολογικό χάρτη της χώρας, ανέτρεψαν αντιλήψεις ή επιβεβαίωσαν υποθέσεις. Όμως υπολείπεται η συστηματική μελέτη, η κριτική πραγμάτευση και η συνθετική δημοσίευσή τους, η οποία είναι αυτή που θα απαντήσει στα ερωτήματα της επιστημονικής κοινότητας παρέχοντας συγχρόνως και το πρόκριμα για την υιοθέτησή τους από την κοινωνία. Γιατί αυτό είναι και το κρίσιμο αίτημα της εποχής που ζούμε: Να σταθούμε «ζωντανά» απέναντι στην αρχαιότητα και «να μπούμε», κατά την προτροπή του Χρήστου Καρούζου ήδη από το 1936 μέσα από το άρθρο του στη *Νέα Εστία*, «όσο γίνεται πιο βαθιά στη φύση και τη σημασία του αντικειμένου μας... γιατί η αρχαιότητα είναι όχι μόνο διαφορετική από μας, αλλά και ανάλογη, γιατί και μεις και κείνη είμαστε κομμάτια της ίδιας ιστορίας»[iv].

Δρ ΛΙΝΑ ΜΕΝΔΩΝΗ

Γενική Γραμματέας του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού

---

i. Ν. Μ. Κοντολέων, *Ανασκαφαί-Αρχαιολογία και Αρχαία Τέχνη*, Αθήνα 1984, ιδίως σ. 91.

ii. Μ. Ανδρόνικος, *Το Χρονικό της Βεργίνας*, Αθήνα, 1997, σ. 121.

iii. Μ. Ανδρόνικος, στο Γ. Σακελλαράκης, *Η Ποιητική της Ανασκαφής*, Αθήνα 2003, σ. 62.

iv. Χ. Καρούζος, «Ζωντάνεμα», στο Β. Χ. Πετράκος (επιμ.), *Χρήστου Ι. Καρούζου Μικρά Κείμενα*, Αθήναι 1995, σ. 139-140.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

5. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ - ΘΡΑΚΗ

6. ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ

7. ΚΥΚΛΑΔΕΣ

8. ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

9. ΚΡΗΤΗ

10. ΗΠΕΙΡΟΣ

11. ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ

12.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με την είσοδο στον 21ο αιώνα, το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού / Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων πραγματοποίησε δύο επιστημονικές διοργανώσεις σε σχέση με το ανασκαφικό έργο στην Ελλάδα. Στην πρώτη (2005) παρουσιάστηκε το ανασκαφικό έργο των Ξένων Αρχαιολογικών Σχολών στην Ελλάδα με έκθεση που έλαβε χώρα στο Μέγαρο Μουσικής και παράλληλη έντυπη έκδοση. Στη δεύτερη (2007), σε διημερίδα στο αμφιθέατρο της Εθνικής Τράπεζας στην οδό Αιόλου (Αθήνα - Μέγαρο Καρατζά), οι καθηγητές αρχαιολογίας των Ελληνικών Πανεπιστημίων μίλησαν για τις συστηματικές ανασκαφές που διεξάγουν ανά την επικράτεια. Χωρίς ευρύτερη δημόσια παρουσίαση παρέμενε το ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, της πρώτης συνιστώσας στον χώρο των ανασκαφών, το οποίο αντιστοιχεί στο μεγαλύτερο όγκο της ανασκαφικής δραστηριότητας στη χώρα.

Αυτός ήταν ο λόγος που κατά το έτος 2009 η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς άρχισε να συγκεντρώνει το αντίστοιχο υλικό από τις 39 Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και τις 28 Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με σκοπό την εκτύπωση και την παρουσίασή του σε σχετική διημερίδα. Το υλικό αυξήθηκε και τροποποιήθηκε το 2010, με τελικό σκοπό να μη δοθεί προτεραιότητα στην έντυπη αλλά στην ηλεκτρονική έκδοση και την αντίστοιχη ανάρτηση στην ιστοσελίδα του ΥΠΠΟΤ, δηλαδή σε μια τεχνολογία κατεξοχήν εξωστρεφή που εξυπηρετεί την χρηστική πληροφόρηση και την άμεση επικοινωνία. Ταυτόχρονα, το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων ανταποκρίθηκε με ιδιαίτερη προθυμία στην πραγματοποίηση της επιμέλειας του συγκεκριμένου υλικού.

Μέσα από το ανασκαφικό έργο αποκαλύπτονται οι πολλαπλές πτυχές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού – της αρχαιότερης Υπηρεσίας του Ελληνικού Κράτους –, που προστατεύει τις αρχαιότητες και την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας, που εκτελεί μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων μεγάλα έργα μακρόπνοου σχεδιασμού, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην αειφόρο ανάπτυξη ακόμη και των πιο απομακρυσμένων περιοχών της Ελλάδας και που αποτελεί την ίδια στιγμή σημαντική αφετηρία παραγωγής επιστημονικής γνώσης. Το ανασκαφικό έργο διακρίνεται σε δύο κύριους τομείς: στον τομέα των συστηματικών ανασκαφών και τον τομέα των σωστικών ερευνών. Ως η Υπηρεσία, η καθ᾽ ύλην αρμόδια για την προστασία, συντήρηση και ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και των υλικών ιστορικών μαρτυριών ανά την Ελλάδα, έχει την ευθύνη και υποχρέωση να πραγματοποιεί συστηματική ανασκαφική έρευνα προκειμένου να ερμηνεύει και να πληροφορεί το κοινό για τις αρχαιότητες που προστατεύει. Το έργο αυτό δρα παράλληλα και ενισχυτικά με τις αντίστοιχες συστηματικές ανασκαφές των Ελληνικών Πανεπιστημίων, όπου ο παράγοντας της εκπαίδευσης των φοιτητών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση και ανάγκη, καθώς και των Ξένων Αρχαιολογικών Σχολών, οι οποίες δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα και διαδίδουν διεθνώς τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις στη χώρα μας.

Ο κύριος όμως χώρος στον οποίο οι Εφορείες Αρχαιοτήτων έχουν να παρουσιάσουν πλούσιο και σημαντικό ανασκαφικό έργο είναι ο τομέας των σωστικών ανασκαφών, με ιδιαίτερη έμφαση στις ανασκαφές για την υλοποίηση μεγάλων δημόσιων έργων. Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει πάμπολλα συναρπαστικά παραδείγματα στο πέρασμα της πρόσφατης δεκαετίας που καταδεικνύουν προδήλως τη σπουδαιότητα των σωστικών ανασκαφών και τους λόγους για τους οποίους οι συγκεκριμένες εργασίες κρίνονται ως έργα μεγάλης πνοής και άμεσης προτεραιότητας στο πλαίσιο του ανασκαφικού έργου του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού.

Από τη δεκαετία του 1970, η χρήση των μεγάλων εκσκαφικών μηχανημάτων μπορεί να συνετέλεσε στην αποκάλυψη πλήθους αρχαιοτήτων κατά τη διάρκεια μεγάλων εκσκαφών σε έκταση και βάθος αλλά δημιούργησε και σοβαρούς κινδύνους άμεσου αφανισμού τους. Η προληπτική σωστική ανασκαφική έρευνα συνιστά το μόνο τρόπο διάσωσης των αρχαιολογικών μαρτυριών σε χώρους εντατικής οικοδομικής δραστηριότητας και κατασκευής υποδομών. Ανάλογα με τη σπ-

μασία των αρχαιολογικών καταλοίπων επιλέγονται οι ενδεδειγμένες λύσεις: απαλλοτρίωση της ιδιοκτησίας αν είναι αναγκαίο για την ανάδειξη πολύ σπουδαίων αρχαιοτήτων, διατήρηση των αρχαίων, ορατών και επισκέψιμων σε υπόγειο χώρο, και κατάχωση ή ακόμη και αποδόμηση των λειψάνων ως ακραία επιλογή και υπό προϋποθέσεις. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι αρχαίες μαρτυρίες διασώζονται με την ανασκαφή, αποτύπωση, φωτογράφηση και ερμηνευτική προσέγγισή τους. Το γεγονός αυτό είναι και το μεγάλο ζητούμενο στις σωστικές έρευνες που προϋποθέτει κοπιαστική εργασία από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και υπομονή και κατανόηση από τους εμπλεκομένους πολίτες και φορείς. Επειδή η απώλεια αρχαιοτήτων δεν είναι αναστρέψιμη αφού αυτές δεν μπορούν να αντικατασταθούν, η διάσωση των υλικών καταλοίπων της πολιτιστικής κληρονομιάς επιβάλλεται ως κυρίαρχη εθνική προτεραιότητα αλλά και ως υποχρέωση που υπαγορεύεται από τις διεθνείς συνθήκες. Από τα παραπάνω προκύπτει η πολύτιμη προσφορά των Εφορειών Αρχαιοτήτων στην ιστορία και την ανάδειξη της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του ελληνικού χώρου. Με προσωπικό που κατά κανόνα και γενική ομολογία δεν φείδεται κόπου και χρόνου, παράγει υψηλής ποιότητας έργο, διασώζει και προστατεύει καθημερινά την ιστορική μνήμη και επομένως και το παρόν και το μέλλον του τόπου μας.

Για την παρούσα ηλεκτρονική έκδοση ζητήθηκε από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων να δοθούν συνοπτικά κείμενα και περιορισμένος αριθμός φωτογραφιών από τις ανασκαφές, που κατά την άποψή τους, σηματοδοτούν και χαρακτηρίζουν πρωτίστως την ανασκαφική δράση τους κατά τα έτη 2000-2010, παρουσιάζοντας αναλυτικότερα όποιες κρίνουν αναγκαίες. Και τούτο, διότι η έκδοση δεν αποσκοπεί στην παρουσίαση του συνόλου του ανασκαφικού έργου, καθώς στοχεύει στην ενημέρωση κοινού και επιστημόνων μέσα από μία σύντομη, όχι κουραστική, και προφανώς κατανοητή αναφορά των αποτελεσμάτων των ανασκαφών ανά την Ελλάδα. Στο πανόραμα αυτό ξεδιπλώνονται μεγάλες και μικρές στιγμές της ανασκαφικής σκαπάνης, ώρες χαράς, προσμονής και ελπίδας αλλά και φάσεις σιωπής, αγωνίας και έντασης. Όλοι οι συνάδελφοι ανταποκρίθηκαν. Λείπουν μόνο κείμενα από τις ΛΑ΄ ΕΠΚΑ και 18η και 27η ΕΒΑ, ως νεοσύστατες Εφορείες χωρίς ανασκαφικό έργο, και βεβαίως από την Εφορεία Αρχαιοπωλείων και Ιδιωτικών Συλλογών, στην αρμοδιότητα της οποίας δεν εμπίπτει ανασκαφική έρευνα.

Σύμφωνα με τη σειρά που ακολουθείται στα *Χρονικά* του *Αρχαιολογικού Δελτίου* (έκδοση ΤΑΠ), πρώτα παρουσιάζεται το ανασκαφικό έργο των Εφορειών στην Αττική και στη συνέχεια στη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και Θράκη, το Βόρειο Αιγαίο, τις Κυκλάδες, τα Δωδεκάνησα, την Κρήτη, την Ήπειρο και τα Ιόνια νησιά. Η απαρίθμηση καταλήγει στις ανασκαφές των Εφορειών Εναλίων Αρχαιοτήτων, Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας Βόρειας Ελλάδος, καθώς και της Νότιας Ελλάδος, των οποίων το αντικείμενο εκτείνεται γεωγραφικά σε όλη την επικράτεια.

Η αναλυτική παρουσίαση του ετήσιου συνολικού έργου των Εφορειών Αρχαιοτήτων (ανασκαφών, καταγραφής, προστασίας, συντήρησης, προβολής και ανάδειξης, πολιτιστικής διαχείρισης, μουσειακών εκθέσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων) περιλαμβάνεται ασφαλώς στα *Χρονικά* του *Αρχαιολογικού Δελτίου*, η έκδοση των οποίων έχει επιταχυνθεί από το ΤΑΠ κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα. Εκεί θα γίνει μνεία και όλου του προσωπικού που με φροντίδα και ζήλο εργάζεται εντατικά για την υλοποίηση των ανωτέρω. Για το λόγο αυτό ζητήθηκε από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων στην παρούσα έκδοση να αναφέρουν στο τέλος των κειμένων τους μόνο τα ονόματα των προϊσταμένων κατά τα έτη 2000-2010, καθώς και των υπεύθυνων αρχαιολόγων των μνημονευόμενων ανασκαφών.

Ευχαριστίες οφείλονται στον Υπουργό Πολιτισμού και Τουρισμού κ. Παύλο Γερουλάνο και τη Γενική Γραμματέα του ΥΠΠΟΤ κ. Λίνα Μενδώνη που στήριξαν την πρότασή μας για την παρούσα έκδοση, στην πρόεδρο του ΤΑΠ κ. Μάρθα Σημαντώνη και την πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής Εκδόσεων του ΤΑΠ κ. Εύα Μπουρνιά-Σημαντώνη που διευκόλυναν με κάθε τρόπο την ολοκλήρωση της έκδοσης, και βεβαίως, σε όλους τους συντελεστές, τα ονόματα των οποίων μνημονεύονται στις σελίδες της έκδοσης.

Στο σημείο καμπής που βρισκόμαστε, όπου η αισιόδοξη ενατένιση του μέλλοντος έχει τεθεί υπό αίρεση, τα τεκμήρια του παρελθόντος που έρχονται στο φως με τις σημαντικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις διευρύνουν τις γνώσεις και φωτίζουν και ερμηνεύουν όψεις ενός μακρινού κόσμου, των επιλογών και των επινοήσεών του, καθώς και της δυναμικής που κατά καιρούς ανέπτυξε. Εντέλει, οι νέες ανακαλύψεις μέσα από το παλίμψηστο των αρχαιολογικών στρωμάτων λειτουργούν ως μέσο αυτογνωσίας και συνειδητοποίησης της ελληνικής πολιτισμικής φυσιογνωμίας και ταυτότητας, και, σε μια κοινωνία εν μέσω κρίσης, παρέχουν μια νότα αισιοδοξίας και ανάτασης και την ελπίδα για καλύτερες μέρες.

Δρ ΜΑΡΙΑ ΑΝΔΡΕΑΔΑΚΗ-ΒΛΑΖΑΚΗ

Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΗΣΙΑ

Α΄ ΕΠΚΑ
Γ΄ ΕΠΚΑ
Β΄ ΕΠΚΑ
ΚΣΤ΄ ΕΠΚΑ

1

1η ΕΒΑ

Α΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ

Κλιτύες Ακρόπολης

Η σπουδαιότερη ανακάλυψη στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης στη διάρκεια των εργασιών της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας αφορά στο θεμέλιο του Προπύλου του Ιερού του Διονύσου (εικ. 1), μνημείου γνωστού από τις αρχαίες φιλολογικές μαρτυρίες και ζητούμενο της έρευνας για περισσότερο από 100 χρόνια.

Στην περιοχή δυτικά του Ασκληπιείου, εντοπίστηκε το 2001 και ανασκάφηκε συστηματικά κατά το 2005-2006, ένα νέο Χαλκουργείο, στην ίδια περιοχή όπου είχαν αποκαλυφθεί από τους Σ. Κουμανούδη και Ν. Πλάτωνα τα κατάλοιπα δύο, τουλάχιστον, ακόμη ανάλογων κατασκευών. Το εύρημα θεωρείται εξαιρετικά σημαντικό για την ανίχνευση της μορφής των περίοπτων χάλκινων αγαλμάτων κλασικής εποχής που σχετίζονται με τον Ιερό Βράχο της Ακρόπολης. Κατά το 2007 εγκαταστάθηκε μεταλλικό στέγαστρο, για την προστασία, αλλά και την περιμετρική θέαση του μνημείου.

Ανασκαφική διερεύνηση πραγματοποιήθηκε παράλληλα το 2007 στο καταληκτήριο τμήμα της οδού Τριπόδων και στο χώρο έδρασης του γερανού μεταφοράς των αρχαίων από το παλαιό στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης. Η ανασκαφή αποκάλυψε βάσεις χορηγικών μνημείων και επάλληλα οδοστρώματα που σχετίζονται με τις επάλληλες χρήσεις της οδού από τα κλασικά έως και τα νεότερα χρόνια (εικ. 2).

Στο χορηγικό μνημείο του Νικία, τέλος, κατά τη διάρκεια επιφανειακού καθαρισμού στον πρόναο, αποκαλύφθηκε μεταγενέστερη επισκευή κλάδου του Πεισιστράτειου υδραγωγείου.

Αρχαία Αγορά - Άρειος Πάγος

Στο πλαίσιο του έργου «Συνολική ανάδειξη Αρχαίας Αγοράς - Αρείου Πάγου» αποκαλύφθηκε στο πλάτωμα του Αρείου Πάγου τμήμα ενός νεκροταφείου. Ερευνήθηκαν συνολικά 26 λακκοειδείς ακτέριστες ταφές, 24 ενηλίκων και δύο παιδιών (εικ. 3).

Στο πλαίσιο του έργου «Ανακαίνιση υποδομής - επιδομής γραμμών και ενίσχυση της σήραγγας από ΟΜΟΝΟΙΑ έως ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ της ΗΣΑΠ Α.Ε.» πραγματοποιήθηκε από τον Οκτώβριο του 2010 σωστική ανασκαφική έρευνα σε μήκος 260 μ. περίπου.

Η μέχρι σήμερα έρευνα έχει φέρει στο φως τα κατάλοιπα των σημαντικότατων μνημείων της αθηναϊκής Αγοράς, που είχαν ερευνηθεί βιαστικά το 1891, κατά τη διάνοιξη της γραμμής του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου Αθηνών - Πειραιά. Έχουν αποκαλυφθεί αποσπασματικά διατηρημένα τα θεμέλια της Στοάς του Ελευθερίου Διός, η οποία ήταν οικοδόμημα θρησκευτικού χαρακτήρα. Η λατρεία του Ελευθερίου Διός καθιερώθηκε μετά τη μάχη των Πλαταιών, το 479 π.Χ. και την εκδίωξη των Περσών από την Ελλάδα.

Στην περιοχή διατηρούνται, επίσης, κατάλοιπα πρωιμότερων της Στοάς εργαστηριακών εγκαταστάσεων, που είχαν αναπτυχθεί μετά την Περσική καταστροφή ανάμεσα στο πρώιμο ιερό του Διός και το βωμό των Δώδεκα Θεών.

Εικ. 1. Πρόπυλο Ιερού Διονύσου.

Εικ. 2. Οδός Τριπόδων. Ανασκαφή στο χώρο έδρασης του γερανού μεταφοράς, 2007.

Εικ. 3. Πλάτωμα Αρείου Πάγου. Άποψη των ταφών που ερευνήθηκαν.

Στα δυτικά της Στοάς διατηρούνται θεμέλια τοίχων, τα οποία σχετίζονται με τα οικοδομήματα που πλαισίωναν την οδό των Παναθηναίων. Ανατολικά της Στοάς του Διός ξεχωρίζουν τα κατάλοιπα του βωμού των Δώδεκα Θεών, η νοτιοδυτική γωνία του οποίου διατηρείται στο εσωτερικό του αρχαιολογικού χώρου. Ο βωμός κατά την αρχαιότητα αποτελούσε άσυλο για τους καταδιωκόμενους και αφετηρία όλων των οδικών μετρήσεων μεταξύ της Αθήνας και των άλλων περιοχών. Έχει αποκαλυφθεί τμήμα του πλακόστρωτου δαπέδου και της κρηπίδας της λίθινης περίφραξης του βωμού (εικ. 4).
Ανάμεσα στη Στοά του Διός και το βωμό αποκαλύφθηκαν επίσης κατάλοιπα της «Δυτικής οδού» και αποσπασματικά διατηρημένα θεμέλια του κυκλικού κτηρίου του 5ου αι. μ.Χ., τμήμα του οποίου είχε αποκαλυφθεί στη βόρεια περιοχή της Αγοράς κατά την ανασκαφή της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών.
Επί των καταλοίπων του βωμού των Δώδεκα Θεών διατηρούνται τα θεμέλια τοίχων οικίας που είχε αναπτυχθεί στην περιοχή κατά τους υστερορωμαϊκούς χρόνους. Εντοιχισμένη στη βορειοανατολική γωνία της οικίας εντοπίστηκε μαρμάρινη κεφαλή ερμαϊκής στήλης.
Ανατολικά του βωμού αποκαλύφθηκαν επάλληλα οδοστρώματα της οδού των Παναθηναίων και τρεις λίθοι άφεσης (εικ. 5), ίσως από σύστημα ύσπληγος, για την ταυτόχρονη εκκίνηση δρομέων. Στην ανατολική περιοχή της οδού εντοπίστηκε τμήμα σιρού βυζαντινών χρόνων και αβαθή τετράπλευρα λαξεύματα στον αυτοφυή βράχο, αδιευκρίνιστης χρήσης.

Δυτικοί λόφοι Άστεως

Στους λόφους Πνύκας, Νυμφών, Μουσών αποκαλύφθηκαν άγνωστα ή καλυμμένα από δευτερογενείς επιχώσεις, αρχαία μνημεία:

Ιερό Πανός. Ένα άγνωστο σπηλαιώδες ιερό ανασκάφηκε στις βορειοανατολικές παρυφές του λόφου της Πνύκας, με εντυπωσιακή ανάγλυφη παράσταση Πανός και Νύμφης (εικ. 6).

Ιερό Νυμφών. Εντοπίστηκε το υπαίθριο ιερό των Νυμφών, γνωστό από επιγραφή των μέσων του 5ου αι. π.Χ., που βρέθηκε από τον Κ. Πιττάκη το 1835 σε βραχώδες έξαρμα στο λόφο των Νυμφών.

Συνοικία Μελίτης. Τμήματα ενός από τους σημαντικότερους Δήμους του Άστεως, που κατελάμβανε τα βορειοδυτικά πρανή του λόφου της Πνύκας, διερευνήθηκαν στις λαξευμένες επιφάνειες των βράχων.

Συνοικία Κοίλης. Ένα πυκνότατο οικιστικό πλέγμα, το οποίο καθοριζόταν από την «διά Κοίλης Οδό», αποκαλύφθηκε στη χαράδρα ανάμεσα στο λόφο των Μουσών και την Πνύκα.

Εικ. 4. Τμήμα του πλακόστρωτου δαπέδου και της κρηπίδας της λίθινης περίφραξης του βωμού.

Εικ. 5. Επάλληλα οδοστρώματα της οδού των Παναθηναίων και λίθοι άφεσης (;).

Οδός Κοίλης. Μετά την καθαίρεση του ημιτελούς Θεάτρου Μπαστιά, έργου της δεκαετίας του 1930, αποκαταστάθηκε η αρχαία οδός σε μήκος 500 μ. περίπου (εικ. 7). Ακολουθούσε το φυσικό ανάγλυφο της χαράδρας μεταξύ των λόφων των Μουσών και της Πνύκας, ήταν διπλής κατεύθυνσης και είχε πλάτος από 3,50 έως 8,50 μ.

Νεκροταφείο Κοίλης. Ένα εκτεταμένο νεκροταφείο ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων εντοπίστηκε και ανασκάφηκε κατά μήκος της αρχαίας οδού Κοίλης.
Στο λόφο των Μουσών ανασκάφηκε το 2009 υπόσκαφο κτήριο, η επονομαζόμενη «Σπηλιά του Κουφού». Αποκαλύφθηκαν δύο υπόσκαφοι χώροι, εντός των οποίων υπήρχαν λαξευμένοι στο φυσικό βράχο έξι κιβωτιόσχημοι τάφοι, καθώς και ο αύλειος χώρος οικοδομήματος, με έναν ακόμη λαξευτό τάφο, πιθανώς ο χώρος του ανδρώνα σε προγενέστερη της ταφικής του χρήσης.

Εικ. 6. Ιερό Πανός.

Εικ. 7. Οδός Κοίλης.

Εικ. 8. Διατείχισμα στο λόφο Πνύκας.

Διατείχισμα. Στο πλαίσιο της μελέτης αποτύπωσης και αποκατάστασης τμήματος του Διατειχίσματος, πραγματοποιήθηκε το 2008 διερευνητική ανασκαφή στο τείχος που βρίσκεται στην περιοχή της Ανατολικής Στοάς της Πνύκας. Το τμήμα αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αντιπροσωπεύει όλες τις κατασκευαστικές φάσεις του μνημείου (εικ. 8).

Κρήνη «Καλλιρρόη» Πνύκας. Το 2010 στο πλαίσιο συντήρησης και ανάδειξης της κρήνης διερευνήθηκαν ανασκαφικά οι φάσεις των επεμβάσεων επί της κλίμακας εισόδου στο μνημείο. Επίσης, διενεργήθηκαν οι πρώτες σωστικές εργασίες συντήρησης στο ψηφιδωτό δάπεδο και στερέωσης στα κονιάματα των θαλάμων της κρήνης, στο πλαίσιο της συνεργασίας με τη Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων Μνημείων που εκπονεί τη σχετική μελέτη.

Ρωμαϊκή Αγορά και Βιβλιοθήκη του Αδριανού

Στη Ρωμαϊκή Αγορά αποκαλύφθηκε το τμήμα του ανατολικού περιστυλίου μεταξύ 14ου και 21ου, από Ν., μετακιόνιου διαστήματος (εικ. 9), καθώς και η πρόσοψη των ανατολικών καταστημάτων. Επίσης στο ανατολικό περιστύλιο, εντοπίστηκε και αποκαταστάθηκε τμήμα του υστερορωμαϊκού αποστραγγιστικού δικτύου. Παράλληλα, αποκαλύφθηκε τμήμα του βόρειου κλίτους της τρίκλιτης βασιλικής, βόρεια του Φετιχιέ Τζαμί, η αψίδα του ιερού της, καθώς και η αψίδα του νότιου κλίτους. Στο οικόπεδο Καλάμια βρέθηκαν η βορειοανατολική γωνία της αυλής της Ρωμαϊκής Αγοράς και τμήματα της υποθεμελίωσης του ανατολικού και του βόρειου περιστυλίου της (εικ. 10). Τμήμα του τελευταίου εντοπίστηκε και στην οδό Δεξίππου. Αποκαλύφθηκαν, επίσης, η υποθεμελίωση του δυτικού και του βόρειου τοίχου του περιστυλίου της Ρωμαϊκής Αγοράς, τμήμα του ανατολικού της περιβόλου εντός του ακινήτου επί των οδών Ταξιαρχών 2 και Δεξίππου, στο υπόγειο του ακινήτου επί των οδών Αιόλου 1 και Πελοπίδα και τέλος, τμήμα του δυτικού περιβόλου του μνημείου στη νότια πλευρά της πύλης της Αθηνάς Αρχηγέτιδας.

Εικ. 9. Ρωμαϊκή Αγορά. Το ανατολικό περιστύλιο ύστερα από την ολοκλήρωση των εργασιών αποκάλυψής του. Λήψη από Ν.

Βιβλιοθήκη του Αδριανού. Στο μνημείο και κατά μήκος της βόρειας πτέρυγας της πρόσοψης, αποκαλύφθηκε η χυτή υποδομή της ρωμαϊκής αυλής και μια τριπλή, υπόγεια και καμαροσκέπαστη κατασκευή κάτω από αυτήν, όπως επίσης λείψανα οικίας υστεροελληνιστικών-πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και κατάλοιπα της μονής του Αγίου Ασωμάτου. Βρέθηκε, επίσης, το βόρειο τμήμα του αετώματος του Προπύλου, αλλά και τμήμα του νότιου Οίκου του μνημείου. Κατά μήκος της νότιας πτέρυγας της Βιβλιοθήκης αποκαλύφθηκαν τμήματα της υποδομής της ρωμαϊκής αυλής, ενώ το βορειοδυτικό της όριο εντοπίστηκε στην οδό Άρεως. Παράλληλα, εντοπίστηκε και αποκαταστάθηκε η στάθμη του δυτικού περιστυλίου, όπως και μεγάλο τμήμα του υστερορωμαϊκού τείχους στο νότιο πτέρωμα της Βιβλιοθήκης. Βόρεια του βόρειου πτερώματός της και σε επαφή με την υποθεμελίωσή του βρέθηκε τμήμα κτηρίου, σύγχρονου με τη Βιβλιοθήκη, με ορθογώνια διακοσμητική δεξαμενή

Εικ. 10. Οικόπεδο Καλάμια. Συμβολή των οδών Δεξίππου - Πανός και Πελοπίδα. Η υποθεμελίωση του ανατολικού και του βόρειου περιστυλίου της Ρωμαϊκής Αγοράς και ο μαρμάρινος αγωγός του ανατολικού. Λήψη από Α.

Εικ. 11. Οικόπεδο Καλάμια. Συμβολή των οδών Δεξίππου - Πανός και Πελοπίδα. Τμήμα της νοτιοανατολικής εξέδρας της Βιβλιοθήκης του Αδριανού. Λήψη από Ν.

με ημικυκλικές απολήξεις. Εντός του αρχαιολογικού χώρου «Καλάμια» ήρθε στο φως τμήμα της νοτιοανατολικής εξέδρας της Βιβλιοθήκης του Αδριανού (εικ. 11).

Οικόπεδο Μακρυγιάννη - Ανασκαφή Νέου Μουσείου Ακρόπολης

Τα έτη 2000-2005 συνεχίστηκε, επεκτάθηκε και ολοκληρώθηκε η αρχαιολογική έρευνα που είχε ξεκινήσει το 1997 στο χώρο κατασκευής του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, στο οικόπεδο Μακρυγιάννη (εικ. 13). Συγκεκριμένα ερευνήθηκαν οι χώροι γύρω από τον κεντρικό πυρήνα της ανασκαφής, όπου τα προηγούμενα έτη είχε αποκαλυφθεί μεγάλο οικοδόμημα του 7ου αι. μ.Χ. (Κτήριο Ε΄). Τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν:

Στα νότια ερευνήθηκε σε βάθος η παλαιοχριστιανική Οικία Β΄ και αποκαλύφθηκε η υποκείμενη Οικία Α΄ του 2ου-3ου αι. μ.Χ., η οποία με τη σειρά της είχε ανεγερθεί πάνω στους χώρους εργαστηρίου μαρμαροτεχνίας του 1ου/2ου αι. μ.Χ. Στα δυτικά της Οικίας Α΄ ήλθε στο φως η Οικία Θ΄, με οικοδομικές φάσεις από τον 5ο αι. π.Χ. έως τον 7ο αι. μ.Χ. Από την πρώτη φάση της κατοικίας διατηρείται σε καλή κατάσταση ο ανδρώνας (εικ. 12). Στα δυτικά της αρχαίας οδού ΝΜΑ-ΙΙ, αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια μεγάλου οικοδομήματος του 2ου-3ου αι. μ.Χ. (Κτήριο Φ΄), με εγκατάσταση επεξεργασίας σιτηρών σε έναν από τους χώρους του. Στα βόρεια του κτηρίου Ε΄ ήλθαν στο φως οι υπόγειοι χώροι μικρού, ιδιωτικού λουτρού του 2ου-3ου αι. μ.Χ. (Δυτικό Λουτρό) και η παλαιοχριστιανική κατοικία (Οικία Ξ΄), που στη συνέχεια κατέλαβε τη θέση του. Στα ανατολικά και βόρεια του κτηρίου Ε΄ ερευνήθηκε η συνέχεια του μεγάλου οικοδομήματος του 5ου και 6ου αι. μ.Χ. (Κτήριο Ζ΄), τμήματα του οποίου είχαν αποκαλυφθεί παλαιότερα στα υπόγεια του κτηρίου Weiler και στην ανασκαφή για το ΜΕΤΡΟ. Ανάμεσα στο Κτήριο Ζ΄ και στο Κτήριο Ε΄ αποκαλύφθηκε το Κεντρικό Λουτρό που, με ανοικοδομήσεις και επεκτάσεις, χρησιμοποιήθηκε διαδοχικά και από τα δύο κτήρια. Νοτιότερα αποκαλύφθηκαν οι νότιοι χώροι του Ανατολικού Λουτρού, η συνέχεια του οποίου είχε ερευνηθεί στην ανασκαφή του ΜΕΤΡΟ. Στα υπόλοιπα σημεία αποσαφηνίστηκαν οι οικοδομικές φάσεις και κατανοήθηκαν οι κατόψεις και άλλων κατοικιών, οι οποίες διατηρήθηκαν περισσότερο ή λιγότερο αποσπασματικά. Στα νοτιοανατολικά του χώρου αποκαλύφθηκαν τα συμπαγή θεμέλια κατασκευής, πιθανότατα

Εικ. 12. Ο ανδρώνας με το ψηφιδωτό δάπεδο της οικίας Θ΄. Τέλη 5ου αι. π.Χ.

Εικ. 13. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 14. Αγγεία συμποσίου κλασικών και ελληνιστικών χρόνων.

Εικ. 15. Άγαλμα Διός Ηλιοπολίτη. Τέλη 1ου αι. μ.Χ.

δημόσιας κρήνης, που λειτούργησε από τον 4ο αι. π.Χ. έως τις αρχές του 2ου αι. μ.Χ. Η ανασκαφή καλύφθηκε με προστατευτικό επίχωμα που την προφύλαξε από καταπονήσεις κατά την ανέγερση του Μουσείου.
Τέλος, μεγάλος ήταν ο αριθμός και η ποικιλία των κινητών ευρημάτων που προέρχονται από όλες τις περιόδους χρήσης του χώρου (εικ. 14-15).

Πλάκα

Στο ακίνητο επί της οδού Κλάδου 6 αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα λουτρικής εγκατάστασης ρωμαϊκών-υστερορωμαϊκών χρόνων (εικ. 16), τα οποία εδράζονται σε τοίχο από μεγάλους πωρόλιθους αρχαιότερου κτηρίου. Τα κατάλοιπα πιθανόν σχετίζονται με το Αδριάνειο Γυμνάσιο, τμήμα του οποίου αποκαλύφθηκε το 1949, σε ανασκαφική έρευνα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, στην περιοχή ανατολικά της Στοάς Αττάλου.
Στο ακίνητο στη συμβολή των οδών Αδριανού 80 και Διογένους 3 αποκαλύφθηκε σχεδόν σε όλο της το ύψος «Ιουστινιάνεια» πύλη του υστερορωμαϊκού τείχους (εικ. 17), μεγάλο μέρος ενός ορθογώνιου πύργου (εικ. 18) και τμήμα του τείχους, καθώς επίσης και τα λείψανα του μεταβυζαντινού ναού της Παναγιάς της Κρυσταλλιώτισσας (εικ. 19). Στο πλαίσιο της αποκατάστασης του αρχοντικού των Μπενιζέλων, επί της οδού Αδριανού 96, αποκαλύφθηκε τμήμα της υστερορωμαϊκής οχύρωσης της πόλης (εικ. 20), ενώ στον αύλειο χώρο της οικίας επί της οδού Διοσκούρων 5 αποκαλύφθηκε, μεταξύ άλλων, και τμήμα του αναλημματικού τοίχου της αρχαίας οδού Τριπόδων σε ύψος πέντε δόμων, το οποίο ανήκει στο σκέλος της διασταύρωσης της οδού που απολήγει στην περιοχή του Ελευσινίου Ιερού (εικ. 21-22).
Στα υπόγεια του ιστορικού κτηρίου «Αίολος», του πρώτου ξενοδοχείου των Αθηνών (1837), στη συμβολή των οδών Αιόλου και Δεξίππου, ήλθαν στο φως, η νοτιοανατολική γωνία της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, όπως και τμήμα ενός μεγάλου τετράγωνου πύργου ή πύλης του υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης (εικ. 23). Για την οικοδόμηση αυτού είχαν χρησιμοποιηθεί πολλά αρχιτεκτονικά μέλη και ενεπίγραφες βάσεις διαφόρων εποχών.
Στο οικόπεδο επί της οδού Σέλλεϋ 4, αποκαλύφθηκαν επάλληλα οδοστρώματα της οδού Τριπόδων, ανάλημμα-όριο της οδού (4ος αι. π.Χ.), καθώς και τα θεμέλια δύο χορηγικών μνημείων (εικ. 24-25).
Στο κτήριο επί της οδού Τριπόδων 32 εντοπίστηκε τμήμα μνημειώδους αναλημματικού τοίχου ελληνιστικών χρόνων (εικ. 26) – που παρακολουθείται επίσης στα ακίνητα επί των οδών Τριπόδων 28, Ραγκαβά 4 και 6 (εικ. 27) – και τμήμα του «πεισιστράτειου» αγωγού (εικ. 28), η συνέχεια του οποίου αποκαλύφθηκε στο χώρο του ακινήτου επί της οδού Ραγκαβά 6. Στον ακάλυπτο χώρο του ακινήτου αποκαλύφθηκαν επάλληλα οδοστρώματα της οδού Τριπόδων, δίκτυο αγωγών, το δυτικό ανάλημμα–όριο της οδού, το οποίο διακόπτεται από λίθινη κλίμακα τριών βαθμίδων (εικ. 29), και θεμέλια χορηγικών μνημείων του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 30). Στο κτήριο Ραγκαβά 4 αποκαλύφθηκε το βόρειο άκρο μεγάλου αναλημματικού τοίχου και τμήμα θεμελίωσης μνημειώδους κατασκευής του 4ου-3ου αι. π.Χ. Κάτω από τη βυζαντινή φάση χρήσης του χώρου (12ου αι.) σώζονται στρώματα μυκη-

Εικ. 16. Οδός Κλάδου 6.

Εικ. 17. Συμβολή των οδών Αδριανού 80 - Διογένους 3. «Ιουστινιάνεια» πύλη του τείχους.

Εικ. 19. Συμβολή των οδών Αδριανού 80-Διογένους 3. Εσωτερικό της Παναγίας Κρυσταλλιώτισσας.

Εικ. 20. Οδός Αδριανού 96. Αρχοντικό Μπενιζέλων, τμήμα του υστερορωμαϊκού τείχους.

Εικ. 21. Οδός Διοσκούρων 5. Τμήμα αναλημματικού τοίχου της αρχαίας οδού Τριπόδων.

Εικ. 18. Συμβολή των οδών Αδριανού 80 (και 78)-Διογένους 3. «Ιουστινιάνειος» πύργος του υστερορωμαϊκού τείχους.

Εικ. 23. Συμβολή των οδών Αιόλου και Δεξίππου. Ξενοδοχείο «Αίολος». Άποψη από Β. της ΝΑ. γωνίας της Βιβλιοθήκης του Αδριανού και τμήματος του πύργου ή πύλης του υστερορωμαϊκού τείχους.

Εικ. 22. Οδός Διοσκούρων 5. Άποψη τοίχων, σιρών και αγωγών μεταβυζαντινών χρόνων.

Εικ. 24-25. Συμβολή των οδών Σέλλεϋ 4, Θέσπιδος και Ραγκαβά. Επάλληλα στρώματα της οδού Τριπόδων και γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 26. Οδός Τριπόδων 32. Τμήμα αναλημματικού τοίχου.

Εικ. 27. Οδός Ραγκαβά 6. Τμήμα αναλημματικού τοίχου.

Εικ. 28. Οδός Τριπόδων 32. Τμήμα του «πεισιστράτειου» αγωγού.

ναϊκών χρόνων: επάλληλα δάπεδα, τοίχοι, πασσαλότρυπες, ειδώλια και χαρακτηριστική κεραμική, από τα οποία προκύπτει η ύπαρξη κτηρίου με τρεις, τουλάχιστον, οικιστικές φάσεις. Τέλος, στην οικία Θρασύλλου 16 αποκαλύφθηκε τμήμα της θεμελίωσης του Ωδείου του Περικλέους και συγκεκριμένα η νοτιοανατολική γωνιαία αντηρίδα. Από τη στρωματογραφία προέκυψε η κατασκευή ανδήρου για τη θεμελίωση του μνημείου, ενώ η κεραμική από την τάφρο θεμελίωσης χρονολογείται στο α΄ μισό του 5ου αι. π.Χ.

Εικ. 29-30. Οδός Τριπόδων 32. Λίθινη κλίμακα στο δυτικό ανάλημμα της οδού Τριπόδων. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Από το Δεκέμβριο του 2009 έχει ξεκινήσει σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο επί της οδού Βύρωνος 2 στην Πλάκα με σημαντικά ευρήματα, καθώς το οικόπεδο βρίσκεται στην προς Ν. πορεία της αρχαίας οδού Τριπόδων (εικ. 31). Μέχρι στιγμής η έρευνα έχει αποκαλύψει την αρχαία οδό σε ολόκληρο το πλάτος της (5,90 μ.) και το δυτικό ανάλημμα κτισμένο με κροκαλοπαγείς λιθοπλίνθους. Στην ανατολική πλευρά της οδού έχει εντοπιστεί επιμήκης τοίχος, που θα μπορούσε στην κατώτερη φάση του να λειτουργούσε ως το ανατολικό ανάλημμα της οδού, στοιχείο όμως που δεν έχει ακόμη ταυτιστεί με ακρίβεια. Πλήθος από συστήματα πειόσχημων, κατά κύριο λόγο, πήλινων αγωγών, καθώς και κεντρικός οχετός με φρεάτιο διαπερνούν τα στρώματα της αρχαίας οδού, η χρονολόγηση των οποίων εκτείνεται μέχρι τη βυζαντινή εποχή. Τα στρώματα της αρχαίας οδού έχουν παραβιαστεί από τη διάνοιξη στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή εποχή λάκκων τοποθέτησης μεγάλων αποθηκευτικών πίθων, από σιρούς και από έναν κεραμικό κλίβανο. Στην υπόλοιπη έκταση του οικοπέδου, ανατολικά της αρχαίας οδού, έχουν προς το παρόν ανευρεθεί τρεις σιροί και ένας μεγάλος πίθος, στοιχεία που υποδεικνύουν εκτεταμένη αποθηκευτική χρήση στο χώρο. Η ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδο συνεχίζεται με έμφαση στην περιοχή πέρα από το ανατολικό όριο της αρχαίας οδού Τριπόδων και προβλέπεται σύμφωνα με τις ενδείξεις άκρως ενδιαφέρουσα, καθώς βρισκόμαστε μάλλον στο σημείο που η αρχαία οδός στρέφεται δυτικά με κατεύθυνση προς το Διονυσιακό Θέατρο, ενώ μια άλλη οδός πιθανόν συνεχίζει ευθεία προς τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου.

Σε δοκιμαστική τομή που πραγματοποιήθηκε στον υπαίθριο χώρο του ακινήτου επί της οδού Βάκχου 6, εντοπίστηκε τμήμα χορηγικού μνημείου κλασικών χρόνων και στα ανατολικά του επάλληλα χωμάτινα οδοστρώματα της

αρχαίας οδού Τριπόδων με κατεύθυνση προς το Διονυσιακό Θέατρο (εικ. 32).

Θησείο

Το 2010 ολοκληρώθηκε η σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο επί της Ακάμαντος 29, όπου αποκαλύφθηκε μια αψιδωτή δεξαμενή λαξευμένη στο φυσικό βράχο, καθώς και ένα σύστημα αγωγών, εκ των οποίων ο πρώτος συνιστούσε το κανάλι σύνδεσης της δεξαμενής με μια δεύτερη, ενώ ο δεύτερος αγωγός αποτελεί το πιθανότερο τμήμα ενός κεντρικού αγωγού παροχής ύδατος ή αποχέτευσης.

Στο ακίνητο επί της οδού Αποστόλου Παύλου 3, οι αποκαλυφθείσες αρχαιότητες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς διασώζονται οι τοιχοδομίες σε ικανό ύψος. Έχει ήδη αποκαλυφθεί μνημειώδης τοίχος κλασικών χρόνων, κεντρικός διερχόμενος δρόμος με κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ., κεντρικός αγωγός αποχέτευσης της περιοχής, καθώς και στρώματα κατοίκησης με δάπεδα που χρονολογούνται από τα ύστερα ρωμαϊκά έως και τα κλασικά χρόνια.

Προϊστάμενοι

Αλίκη - Ισμήνη Τριάντη (2000)
Άλκηστις Χωρέμη (2000-2006)
Αλέξανδρος Μάντης (2006-2010)

Εικ. 31. Οδός Βύρωνος 2. Η αρχαία οδός Τριπόδων. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 32. Οδός Βάκχου 6. Οδοστρώματα της αρχαίας οδού Τριπόδων.

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Κλιτύες Ακροπόλεως	Αλ. Μάντης, Γ. Καββαδίας, Σ. Μοσχονησιώτη
Πρόπυλο Ιερού Διονύσου, Καταληκτήριο Τριπόδων	Αμ. Γιαννακοπούλου
Χαλκουργείο	Ευφρ. Κασάπογλου
Αρχαία Αγορά - Άρειος Πάγος	Ε. Φωκά, Β. Χριστοπούλου
Ανασκαφή ΗΣΑΠ (Αρχαία Αγορά)	Ν. Σαραγά, Κλ. Τσόγκα
Δυτικοί Λόφοι	Κ. Λαζαρίδου, Ό. Βογιατζόγλου
Ρωμαϊκή Αγορά - Βιβλιοθήκη Αδριανού	Άλκ. Χωρέμη, Δ. Σούρλας, Ν. Τσονιώτης, Μ. Σακελλαράκη
Νέο Μουσείο Ακρόπολης	Στ. Ελευθεράτου, Ν. Σαραγά
Ακίνητο Κλάδου 6	Ν. Σαραγά, Κλ. Τσόγκα
Ακίνητο Αδριανού 80 και Διογένους 3, Ιστορικό κτήριο «Αίολος»	Δ. Σούρλας
Αρχοντικό Μπενιζέλων	Ν. Τσονιώτης
Οικόπεδο Σέλλεϋ 4, Κτήριο Τριπόδων 32	Ι. Γαλάνη, Ευγ. Ίσκου
Κτήριο Ραγκαβά 4, Οικία Θρασύλλου 16	Ι. Γαλάνη, Απ. Παπαδημητρίου
Οικόπεδο Βύρωνος 2	Ευγ. Ίσκου
Ακίνητο Βάκχου 6	Ι. Γαλάνη
Οικόπεδο Ακάμαντος 29	Τ. Πούλου
Ακίνητο Απ. Παύλου 3	Μ. Ντούρου

Γ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ

Στην Αθήνα διεξήχθησαν κατά τα έτη 2000-2010 συνολικά 298 σωστικές ανασκαφές σε οικόπεδα ιδιωτών ή σε δημόσια έργα (ΜΕΤΡΟ) και πραγματοποιήθηκε μεγάλος αριθμός μικρότερων ερευνών κατά την παρακολούθηση εκσκαφών σε ιδιωτικά οικόπεδα ή σε ορύγματα Οργανισμών κοινής ωφέλειας.

ΜΕΤΡΟ: Δυτική επέκταση ΓΡΑΜΜΗΣ 3 από Κεραμεικό προς Αιγάλεω

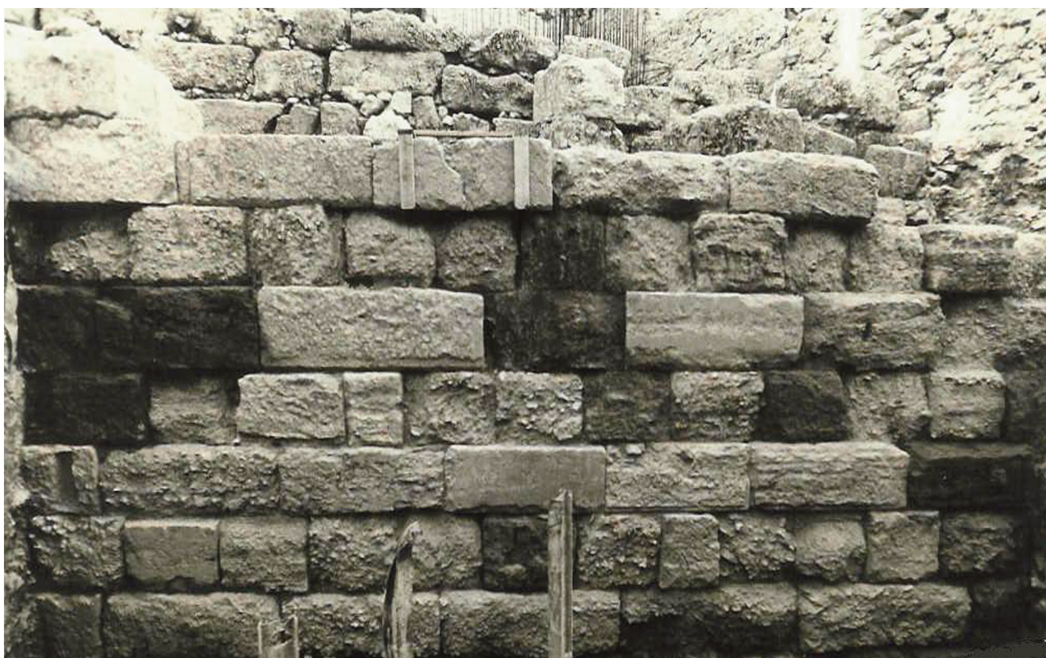
Με αφορμή την επέκταση της Γραμμής 3 από τον Κεραμεικό μέχρι το Αιγάλεω πραγματοποιήθηκε μεγάλη ανασκαφική έρευνα, κατά μήκος της Ιεράς οδού, σε τρεις σταθμούς και σε 15 φρέατα εξαερισμού, η οποία όμως δεν απέδωσε παντού αρχαία. Συνδετικός κρίκος όλων των ανασκαφών υπήρξε η αρχαία Ιερά Οδός, η οποία καθόρισε, ανά τους αιώνες, τις δραστηριότητες της ευρύτερης περιοχής. Τμήματα της αρχαίας Οδού (εικ. 1) χρονολογούμενα από τους γεωμετρικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, ερευνήθηκαν σε έξι ανασκαφές, με καλύτερα σωζόμενο αυτό του Σταθμού ΑΙΓΑΛΕΩ που κρίθηκε διατηρητέο και θα αναδειχθεί. Σε πολλές ανασκαφές αποκαλύφθηκαν παρόδια νεκροταφεία εκατέρωθεν της Οδού που χρονολογούνται από τη γεωμετρική έως την ελληνιστική περίοδο. Παράλληλα, διαπιστώθηκε σε δύο περιπτώσεις βιοτεχνική δραστηριότητα των ελληνιστικών χρόνων και συγκεκριμένα πρόχειρες εγκαταστάσεις με ενδείξεις μεταλλοτεχνίας και κεραμοποιίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζε η ανασκαφή στο Σταθμό ΕΛΑΙΩΝΑΣ, όπου σε μεγάλο βάθος εντοπίστηκε η κοίτη του αρχαίου Κηφισού, ενώ σε άλλο χώρο του ίδιου σταθμού αποκαλύφθηκαν τρία «βάθρα θεμελίωσης» λίθινης γέφυρας του ποταμού, τα οποία αποσπάστηκαν και επανατοποθετήθηκαν περίπου στη θέση τους (εικ. 2). Σημαντικό, τέλος, εύρημα υπήρξε ένας αποθέτης ιερού που αποκαλύφθηκε στο φρέαρ

Εικ. 1. Η αρχαία Ιερά Οδός.

Εικ. 2. Τα βάθρα της γέφυρας του αρχαίου Κηφισού.

Εικ. 3. Οδός Διπύλου 10-12.

του «Προφήτη Δανιήλ», γεμάτος με κέρνους, ακροκέραμα και γλυπτά και ίσως παραπέμπει σε μαρτυρημένο ιερό, όπου συλλατρεύονταν η Δήμητρα και η Κόρη μαζί με την Αθηνά Μορία και τον Ποσειδώνα Φυτάλμιο.
Τα πορίσματα των ανασκαφών, αντίγραφα των πιο αντιπροσωπευτικών ευρημάτων, καθώς και πλούσιο ενημερωτικό υλικό παρουσιάζονται σύντομα σε έκθεση μέσα στο Σταθμό ΑΙΓΑΛΕΩ.

Οδός Διπύλου 10-12

Με αφορμή την ανακαίνιση δύο διατηρητέων κτηρίων και τη μετατροπή τους σε εκθεσιακό κέντρο της Ισλαμικής Συλλογής του Μουσείου Μπενάκη, διεξήχθη ανασκαφική έρευνα, η οποία έφερε στο φως τμήμα της αθηναϊκής οχύρωσης. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν μεγάλο τμήμα του προτειχίσματος σε συνολικό μήκος 32 μ. και σε μέγ. σωζόμενο ύψος 13 δόμων (εικ. 3), η τάφρος με το ανάλημμά της και τμήμα της περιφερικής οδού του 4ου αι. π.Χ., που περιέτρεχε, ανάμεσα στα τείχη, όλη την πόλη. Στην εποχή του αυτοκράτορα Βαλεριανού το προτείχισμα μετατράπηκε σε τείχος και στο γέμισμά του βρέθηκαν σημαντικά επιγραφικά μνημεία. Αποκαλύφθηκαν, ακόμη, άλλο μικρό τμήμα της Βαλεριάνειας οχύρωσης, καθώς και τμήμα πύργου Ιουστινιάνειας εποχής. Όλες οι σημαντικές αρχαιότητες διατηρήθηκαν στη θέση τους, αναδείχθηκαν και είναι επισκέψιμες σε ειδικά διαμορφωμένο υπόγειο χώρο του μουσείου.

Εικ. 4. Συμβολή των οδών Αγίων Ασωμάτων - Ψαρομηλίγκου και Καλογήρου Σαμουήλ. Ο κιβωτιόσχημος τάφος 18, γ΄ τέταρτο 5ου αι. π.Χ.

Συμβολή των οδών Αγίων Ασωμάτων - Ψαρομηλίγκου και Καλογήρου Σαμουήλ

Σε οικόπεδο ιδιοκτησίας του ΟΣΚ επί των ανωτέρω οδών και σε μικρή απόσταση από τον Κεραμεικό, αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο

οδών, η μία από τις οποίες οδηγούσε στον Ίππιο Κολωνό μέσω των Ηρίων Πυλών. Κοντά στις οδούς ερευνήθηκε τμήμα παρόδιου νεκροταφείου (38 ταφές), με ταφικό περίβολο και βάθρο που χρονολογείται από τον πρώιμο 5ο έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. (εικ. 4). Ενδιαφέρον στοιχείο ήταν η εύρεση τύμβου που συνδεόταν με την παλαιότερη φάση του νεκροταφείου και παραβιάστηκε από μεταγενέστερες ταφές. Αποκαλύφθηκε, επίσης, κτηριακό συγκρότημα του τέλους του 5ου αι. π.Χ., που, όπως έδειξε η ανασκαφή, ήταν μονώροφο, με κεραμοσκεπή στέγη και τοιχοδομία από ωμές πλίνθους και ταυτίστηκε με κατοικίες, καταστήματα και αποθήκες (εικ. 5). Μεταξύ των δύο οδών, τέλος, εντοπίστηκε εργαστηριακή δραστηριότητα. Οι σημαντικές αρχαιότητες διατηρήθηκαν και θα αναδειχθούν στο εσωτερικό του υπό ανέγερση σχολείου.

Εικ. 5. Συμβολή των οδών Αγίων Ασωμάτων - Ψαρομηλίγκου και Καλογήρου Σαμουήλ. Αρχαία οδός και κτηριακό συγκρότημα.

Εικ. 6. Οδός Φαλήρου 7-9. Γενική άποψη της ανασκαφής. Στο κάτω μέρος της εικόνας διακρίνεται το ιερό πάνω σε τετράβαθμο πόδιο.

Εικ. 7. Οδός Διαμαντοπούλου 1. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Οδός Φαλήρου 7-9

Η σωστική ανασκαφή στο ανωτέρω οικόπεδο έφερε στο φως τμήμα αστικής έπαυλης (*villa urbana*), η οποία οικοδομήθηκε το 2ο αι. μ.Χ., πάνω σε οικοδομικά λείψανα του 2ου αι. π.Χ. και επισκευάστηκε λίγο πριν από την καταστροφή της στο β΄ μισό του 3ου αι. μ.Χ. από τους Έρουλους. Καταλαμβάνει έκταση εμβαδού 600 τ.μ. περίπου και περιλαμβάνει ορθογώνια τοιχογραφημένα δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται εκατέρωθεν επιμήκους διαδρόμου σχήματος Γ, ενώ τα ανασκαφικά στοιχεία μαρτυρούν την ύπαρξη ορόφου. Το δυτικότερο διαμέρισμα ήταν τοποθετημένο σε τετράβαθμο πόδιο (εικ. 6) και είχε ελικοειδή προσπέλαση που υποβάλλει την ιδέα ενός αδύτου, ενώ μια κτιστή ορθογώνια κατασκευή με μεγάλο αριθμό θραυσμένων ειδωλίων γύρω της παραπέμπει σε βωμό ή τράπεζα προσφορών. Πρόκειται για οικιακό ιερό, το οποίο, όπως δείχνουν τα ευρήματα, συνδέεται με τη λατρεία της Μητέρας των θεών Κυβέλης, φαινόμενο όχι σπάνιο για ανάλογου τύπου συγκροτήματα της Αθήνας. Το ιερό μαζί με τμήμα της έπαυλης έχει διατηρηθεί ορατό και επισκέψιμο.

Το «Αδριάνειο Γυμνάσιο» στο Κυνόσαργες

Στην κατά μήκος του Ιλισού εκτεινόμενη περιοχή του Κυνοσάργους βρισκόταν το τρίτο Γυμνάσιο της Αθήνας, όπου αθλούνταν ο *νόθοι* Αθηναίοι, όπως ο Θεμιστοκλής. Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, υπήρχαν δύο σχετικά οικοδομήματα, το αρχαιότερο Γυμνάσιο και το νεότερο, το οποίο κατά τον Παυσανία έφερε το όνομα του αυτοκράτορα Αδριανού και διέθετε 100 κίονες *λιθοτομίας της Λιβύων*. Κατά τα έτη 1896-1897 η Βρετανική Σχολή αποκάλυψε τμήματα μεγάλου ρωμαϊκού κτηρίου μεταξύ των λεωφόρων Καλλιρρόης και Βουλιαγμένης, το οποίο θεωρήθηκε ως το «Αδριάνειο» Γυμνάσιο. Από το 1969 έως σήμερα η Γ΄ ΕΠΚΑ επανευρίσκει τμηματικά το μεγάλο αυτό οικοδόμημα χάρις στην κατεδάφιση των παλαιών οικιών και την αντικατάστασή τους από πολυκατοικίες. Κατά το έτος 2001 βρέθηκε ένα ακόμη τμήμα, μία αίθουσα εσωτερικά της δυτικής πλευράς του κτηρίου. Οι τοίχοι, σωζόμενοι σε ύψος 4 μ., διατηρήθηκαν ορατοί και επισκέψιμοι στο υπόγειο πολυκατοικίας (οδός Διαμαντοπούλου 1) (εικ. 7). Δεύτερο τμήμα, η νοτιοδυτική γωνία του «Γυμνασίου» αποκαλύφθηκε το 2007 (οδός Διαμαντοπούλου και Βούρβαχη).

Μελλοντικά αναμένεται να έλθει στο φως και ολόκληρη η ανατολική πλευρά του, προς τη λεωφόρο Βουλιαγμένης, όπου υπάρχουν δύο-τρία ανεξερεύνητα οικόπεδα. Έως τότε η φύση και η λειτουργία του πολύ μεγάλου αυτού οικοδομήματος θα παραμείνει αδιευκρίνιστη.

Συμβολή των οδών Μεγάλου Αλεξάνδρου 127-129 και Ευρυμέδοντος

Στο οικόπεδο αυτό αποκαλύφθηκε τμήμα ενός από τα νεκροταφεία, τα οποία είχαν αναπτυχθεί εκατέρωθεν της αρχαίας Ιεράς Οδού και συγκεκριμένα στη βορειοανατολική παρυφή της. Ανεσκάφησαν 268 τάφοι διαφόρων τύπων (λακκοειδείς, κιβωτιόσχημοι, λάρνακες, σαρκοφάγοι, λίγοι εγχυτρισμοί) που χρονολογούνται από την κλασική έως την υστερορωμαϊκή περίοδο, τμήμα ταφικού περιβόλου, τμήμα ταφικού βάθρου κλασικών χρόνων και άλλο ρωμαϊκών. Επίσης, βρέθηκαν πέντε τετράπλευρες λαξευτές δεξαμενές, καθώς και δύο αγωγοί συνδεόμενοι με αυτές για την αποστράγγιση του χώρου του νεκροταφείου (εικ. 8).

ΕΛΕΥΣΙΝΑ

Κατά το διάστημα 2000-2010 διενεργήθηκαν στην Ελευσίνα και στην ευρύτερη περιοχή του Θριάσιου πεδίου 125 σωστικές ανασκαφές (20 λόγω διεξαγωγής δημόσιων έργων και 105 σε ιδιωτικά οικόπεδα). Η συγκομιδή σε νέα στοιχεία, καθώς και σε κινητά και ακίνητα ευρήματα υπήρξε πλούσια. Αποκαλύφθηκαν δέκα τμήματα αρχαίων οδών που συμπληρώνουν τη γνώση μας για το οδικό δίκτυο της αρχαιότητας, τόσο μέσα στον αστικό ιστό της αρχαίας πόλης όσο και στη σύνδεσή της με άλλα αστικά κέντρα. Αξιοσημείωτη υπήρξε η αποκάλυψη δύο μεγάλων τμημάτων της αρχαίας Ιεράς Οδού, το πρώτο μέσα στην πόλη της Ελευσίνας και το δεύτερο στην περιοχή του Σκαραμαγκά.

Μέσα στη σύγχρονη πόλη της Ελευσίνας και κυρίως γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο, ερευνήθηκαν οικιστικά κατάλοιπα που χρονολογούνται από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα. Αποκαλύφθηκαν τμήματα οικιών, αποθηκευτικών και βιοτεχνικών χώρων, πηγάδια, δεξαμενές, συστήματα αγωγών και κεραμικοί κλίβανοι. Στην περίμετρο των αρχαίων οικιστικών καταλοίπων ερευνήθηκαν τμήματα νεκροταφείων που η χρήση τους ανάγεται από τους προϊστορικούς μέχρι και τους υστερορωμαϊκούς χρόνους (εικ. 9).

Σε μεγαλύτερη απόσταση από τον αρχαίο οικιστικό πυρήνα αποκαλύφθηκαν δύο αγροικίες, από τις οποίες η μία χρονολογείται

Εικ. 8. Συμβολή των οδών Μεγάλου Αλεξάνδρου 127-129 και Ευρυμέδοντος. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 9. Ελευσίνα. Γενική άποψη νεκροταφείου αρχαϊκών και κλασικών χρόνων.

Εικ. 10. Μέγαρα, Βιολογικός Καθαρισμός. Οι Νυμφάδες Πύλες, ανατολικός πύργος.

στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους και η άλλη, αξιοπρόσεκτης διατήρησης, στην ύστερη αρχαιότητα.

ΜΕΓΑΡΑ

Από το 2000 έως το 2010 στην πόλη των Μεγάρων διεξήχθησαν 60 σωστικές ανασκαφές σε οικόπεδα ιδιωτών και περίπου 500 στο δημόσιο Έργο του Βιολογικού καθαρισμού.

Έργο Βιολογικού Καθαρισμού

Από το Δεκέμβριο του 2006 και μέχρι το Φεβρουάριο του 2010, στο πλαίσιο του Έργου κατασκευής δικτύου ακαθάρτων της πόλης των Μεγάρων, έργο ενταγμένο στο ΕΠ.ΠΕΡ του Γ΄ ΚΠΣ, οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν είχαν το χαρακτήρα του κατεπείγοντος που χαρακτηρίζει τα δημόσια έργα κοινής ωφέλειας.

Αποκαλύφθηκαν τμήματα νεκροταφείων, του τείχους, δημόσιων και ιδιωτικών κτηρίων, ιερών και εργαστηρίων.

Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα για την ιστορία και τοπογραφία της πόλης είναι η αποκάλυψη τμήματος του νότιου σκέλους του οχυρωματικού περιβόλου, όπου διαμορφώνεται μνημειακή πύλη ανάμεσα σε δύο ημικυκλικούς πύργους (εικ. 10). Η θέση της πύλης στο νότιο τμήμα του περιβόλου μας επιτρέπει να την ταυτίσουμε με τις Νυμφάδες Πύλες, τη μοναδική πύλη που γνωρίζουμε το όνομά της από τον Παυσανία. Ήταν ζωτικής σημασίας για την πόλη, καθώς εξασφάλιζε την επικοινωνία διά μέσου της Ευθείας οδού με το λιμάνι, τη Νίσαια, τη σημερινή Πάχη. Η ταύτιση της πύλης θα βοηθήσει στην απόδοση και άλλων μνημείων που αναφέρονται από τον περιηγητή πλησίον των Πυλών, όπως το Γυμνάσιο και το Ιερό των Ειλειθυιών ή Νυμφαίο, από το οποίο πήραν το όνομά τους και οι πύλες.

Οικόπεδο Γκίνη

Σε σωστική ανασκαφή δυτικά της πόλης εντοπίστηκε τεχνικό έργο της αρχαίας υδραυλικής, στην κοίτη αρχαίου χειμάρρου που διευθετούσε μεγάλες ποσότητες νερού, το οποίο χρονολογείται στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Συγκεκριμένα, ερευνήθηκε βαθμιδωτό ανάλημμα, στο οποίο είχε ενσωματωθεί μεγάλος αγωγός ορθογώνιας διατομής (εικ. 11). Το

Εικ. 11. Μέγαρα, οικόπεδο Γκίνη. Αγωγός και αναλημματικός τοίχος.

Εικ. 12. Μέγαρα, οικόπεδο Κακαλέτρη. Υπόγειο κτίσμα με πεσσό.

ανάλημμα, εγκάρσιο στην κοίτη, φαίνεται ότι λειτουργούσε ως φράγμα με ελεγχόμενη ροή νερού μέσω του αγωγού. Διατηρείται σε ύψος οκτώ δόμων και είναι οικοδομημένο από λιθόπλινθους κογχυλιάτη.

Η βόρεια όχθη του χειμάρρου καθορίστηκε αργότερα από άλλο αναλημματικό τοίχο, μικτής τοιχοποιίας, μήκ. 22 και ύψ. 2,30 μ., υποδηλώνοντας το μεγάλο βάθος της κοίτης. Το δεύτερο αυτό ανάλημμα καθορίζει τη ροή του νερού προς το τείχος για την υδροδότηση της αρχαίας πόλης.

Οικόπεδο Κακαλέτρη

Σε σωστική ανασκαφή στο βορειοανατολικό τμήμα της πόλης αποκαλύφθηκαν δύο υπόγεια «μέγαρα» του β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι και τον 3ο αι. π.Χ. Το ένα εξ αυτών φέρει κεντρικό πεσσό και φαίνεται ότι μετατράπηκε σε δεξαμενή νερού την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο (εικ. 12).

Προϊστάμενοι

Λιάνα Παρλαμά (1995-2003)
Νικολέττα Διβάρη-Βαλάκου (2004-2010)
Έφη Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Μετρό: Δυτική επέκταση ΓΡΑΜΜΗΣ 3 από Κεραμεικό προς Αιγάλεω	Ι. Δρακωτού
Οδός Διπύλου 10-12	Ι. Δρακωτού
Συμβολή των οδών Αγίων Ασωμάτων-Ψαρομηλίγκου και Καλογήρου Σαμουήλ	Τ. Κοκκολιού
Οδός Φαλήρου 7-9	Π. Μπούγια
Το «Αδριάνειο Γυμνάσιο» στο Κυνόσαργες	Θ. Ηλιόπουλος
Συμβολή των οδών Μεγ. Αλεξάνδρου 127-129 και Ευρυμέδοντος	Χ. Στούπα
Ελευσίνα	Κ. Παπαγγελή
Μέγαρα	Π. Αυγερινού

Β΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

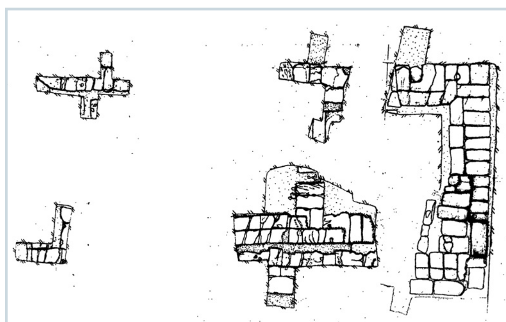
ΑΤΤΙΚΗ

Μεσόγεια

Μερέντα Μαρκοπούλου

Στο πλαίσιο κατασκευής του Ολυμπιακού Ιππικού Κέντρου και του Νέου Ιπποδρόμου Αθηνών ήλθαν στο φως σημαντικότατες αρχαιότητες, οι οποίες συμπλήρωσαν τις γνώσεις μας για την έκταση, τα χαρακτηριστικά και τη διάρκεια ζωής του αρχαίου δήμου Μυρρινούντος.

Η μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή του μετέπειτα αρχαίου δήμου ανάγεται στην Αρχαιότερη Νεολιθική περίοδο (περίπου 6000 π.Χ.), αποτελούμενη από πασσαλόπηκτες ημιυπόγειες καλύβες. Κοντά τους βρέθηκε ημιυπόγεια οικία της Νεότερης Νεολιθικής (5000-4500 π.Χ.). Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο οικισμός της πρώιμης εποχής του Χαλκού που εντοπίστηκε σε τρία σημεία, πάντα στην κορυφή υψωμάτων. Στο κέντρο περίπου του Ιππικού Κέντρου, αποκαλύφθηκε οικισμός από υπόγειους θαλάμους, λαξευμένους στο φυσικό βράχο, που χρονολογείται από την Τελική Νεολιθική (4500-3200 π.Χ.) έως και την πρωτοελλαδική ΙΙ περίοδο. Δύο επίγειες οικίες ανήκουν στην τελευταία φάση κατοίκησης (2800-2300 π.Χ.). Σε λοφίσκο, σε ικανή απόσταση προς τα νοτιοδυτικά, ανασκάφηκε πρωτοελλαδικό Ι-ΙΙ κτήριο με καμπύλη τη μία στενή πλευρά και όλμο για τη στερέωση πασσάλου. Μεμονωμένο κυκλικό ημιυπόγειο της Τελικής Νεολιθικής-πρωτοελλαδικής Ι περιόδου (περίπου 3500 π.Χ.) αποκαλύφθηκε εγγύτερα και προς ΝΑ. του οικισμού των θαλάμων.

Εικ. 1. Κάτοψη ναού, πιθανώς της Αρτέμιδος Κολαινίδος.

Στη μέση εποχή του Χαλκού (2000-1600 π.Χ.) ανήκει φρεατοειδές όρυγμα, στο οποίο είχαν αποτεθεί αγγεία. Το όρυγμα ήταν στο εσωτερικό κυκλοτερούς περιβόλου αμελούς κατασκευής, προσιτού με επιμελημένη οδό. Η μορφή του περιβόλου και λάκκος που περιείχε πολλά μικρά αγγεία των γεωμετρικών χρόνων υποδεικνύει ότι πρόκειται για ιερό τέμενος, στο οποίο ενδεχομένως συνεχιζόταν μια πανάρχαιη λατρεία.

Στα βορειοανατολικά του Ιπποδρόμου, στην κορυφή λόφου αποκαλύφθηκαν δύο δωμάτια της υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ περιόδου (12ος αι. π.Χ.) και στην πλαγιά του θαλαμοειδής τάφος με πολλαπλές ταφές και ανακομιδές χρονολογούμενες από το 1400 έως το 1150 π.Χ. Συστάδα από τέσσερις θαλαμοειδείς τάφους ήλθε στο φως σε λόφο ανατολικότερα, με πολλαπλές ταφές της υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ. Στα νότια κυρίως της συνολικής έκτασης, αλλά και στα δυτικά και στο κέντρο εκτείνονταν τα κοινοτικά νεκροταφεία του δήμου Μυρρινούντος, καλύπτοντας μια μακρά περίοδο χρήσης, από τους γεωμετρικούς έως και τους ελληνιστικούς χρόνους. Οι ταφές στην πλειονότητά τους ήταν πλούσια κτερισμένες. Δύο από αυτά αναπτύσσονται εντός ταφικών περιβόλων και μάλιστα πλησίον του οδικού άξονα του αρχαίου δήμου. Με το βόρειο νεκροταφείο συνδέεται μικρό χθόνιο ιερό, ενώ κτήριο με ανδρώνα στην ανατολική περιοχή των νεκροταφείων πιθανώς σχετίζεται με την τέλεση νεκροδείπνων.

Σημαντική είναι η συμβολή των κτηριακών συγκροτημάτων στη διαμόρφωση της εικόνας για το δημόσιο και τον ιδιωτικό χαρακτήρα του δήμου.

Στα δημόσια κτήρια συγκαταλέγονται τα ιερά των κλασικών χρόνων. Εντοπίστηκε το πώρινο κρηπίδωμα μεγάλου ναού (10x20 μ.), που πιθανώς ταυτίζεται με τον αναφερόμενο από

Εικ. 2. Επιγραφή σε βάση αναθήματος: ΞΕΝΟΦΩΝ ΙΕΡΕΥΣ ΑΝΕΘΗΚΕ ΠΑΙΣ ΦΙΛΟΞΕΝΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΑΥΤΟΥ ΚΑΜΕ ΦΡΑΤΡΙΩΙ ΔΙΙ

Εικ. 3. Ανάγλυφο με παράσταση του Φιλοκτήτη.

τον Παυσανία ναό της Αρτέμιδος Κολαινίδος (εικ. 1). Περίβολος με μνημειώδη είσοδο και προσκτίσματα ταυτίζεται με το ιερό του Φρατρίου Διός, σύμφωνα με επιγραφή που βρέθηκε σε παρακείμενο φρέαρ (εικ. 2). Το ιερό της Αφροδίτης περιελάμβανε τριμερές οικοδόμημα και κατάφυτο αίθριο με δεξαμενή. Το όνομα μιας ιέρειας, ΝΑΝΝΙΟΝ, σώζεται σε σχιστολιθική πλάκα. Τέλος, ανασκάφηκε μικρό αγροτικό ιερό, πιθανώς της Δήμητρας. Στα δημόσια κοσμικά κτήρια κατατάσσεται επίμηκες κτηριακό συγκρότημα και μικρό στωικό κτήριο των κλασικών χρόνων. Δεύτερο στωικό κτήριο του 4ου αι. π.Χ. απέδωσε μολύβδινο σταθμίο με παράσταση χελώνας και χάλκινη αθωωτική δικαστική ψήφο.

Στη δυτική πλευρά του χώρου αποκαλύφθηκαν τρεις αγροικίες ελληνιστικών χρόνων, που αποτελούσαν αυτόνομα βιοτεχνικά κέντρα και περιελάμβαναν ιδιαίτερους χώρους λατρείας. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι υπόγειο κρηναίο οικοδόμημα των ρωμαϊκών χρόνων (2ος αι. μ.Χ.) με ενδεκάβαθμη κλίμακα καθόδου. Στο εσωτερικό του βρέθηκε επιγραφή που πιστοποιεί τη χρήση του και μαρμάρινη ανάγλυφη πλάκα με τη σπάνια απεικόνιση του Φιλοκτήτη ξαπλωμένου στη σπηλιά και πίσω του τον Οδυσσέα και τον Διομήδη, ο οποίος αφαιρεί τη φαρέτρα και τα τόξα του Ηρακλή (εικ. 3).

Κορωπί

Ο οικισμός της πρώιμης εποχής του Χαλκού εντοπίστηκε και ερευνήθηκε για πρώτη φορά τα έτη 1985, 1986 και 1989 στο χώρο ανέγερσης του Κέντρου Υγείας Κορωπίου, και εν συνεχεία την περίοδο 2000-2003, στο αγροτεμάχιο της LIDL Α.Ε. και επί της οδού Λέκκα - Χατζή (εικ. 4) περίπου 100 μ. νοτιοδυτικά του Κέντρου Υγείας.

Πρόσφατες (2006-2008) σωστικές ανασκαφές της Β΄ ΕΠΚΑ έφεραν στο φως νέα τμήματα του οικισμού στο βορειοδυτικό τμήμα του Κορωπίου, αμέσως νότια και νοτιοανατολικά του αγροτεμαχίου LIDL Α.Ε. σε βάθος 0,60-1,20 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, οικοδομημένα πάνω στην επιφάνεια του φυσικού βράχου. Συγκεκριμένα ανασκάφηκαν: α) το οικόπεδο Παπαχρήστου (Ο.Τ. 300) εν μέρει με δαπάνη του ιδιοκτήτη (ανατολικά των β και γ). Ο οικισμός εκτείνεται σε έκταση 500 τ.μ. περίπου. Κύριο χαρακτηριστικό του, μια καλά κατασκευασμένη οδός με κατεύθυνση κατά προσέγγιση Β.-Ν., που αποκαλύφθηκε σε μήκος 15 μ. Η οδός, πλ. 2,30 μ., ορίζεται από δύο ισχυρούς αναλημματικούς τοίχους και η επιφάνειά της καλύπτεται με στρώση πάχους 0,25 μ. από ένα εξαιρετικά ανθεκτικό κιτρινωπό υλικό. Εκατέρωθεν της οδού αναπτύσσονται ορθογώνια κτίσματα. Διακρίθηκαν δύο οικοδομικές φάσεις. Η παλαιότερη (κατώτερη) με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. και η νεότερη (ανώτερη) με προσανατολισμό Β.-Ν. Τμήμα του οικισμού διατηρήθηκε ορατό, προστατευόμενο με στέγαστρο που κατασκευάστηκε με δαπάνη του ιδιοκτήτη (εικ. 5).

β) το οικόπεδο Κακοϊμάμη (Ο.Τ. 299) (δυτικά του α και βόρεια του γ). Αποκαλύφθηκε τμήμα οδού, πλ. 1,50 μ., παρόμοιας κατασκευής με εκείνην στο οικόπεδο Παπαχρήστου, σχεδόν παράλληλη προς αυτή και σε απόσταση 70 μ. προς τα δυτικά. Ορθογώνιοι χώροι πλαισίωναν την οδό, παρά την οποία είχε διανοιγεί στο φυσικό βράχο μέχρι βάθους 2 μ. φρέαρ με κτιστό στόμιο (εικ. 6).

γ) οι υπό διάνοιξη οδοί Θάνου (μεταξύ των Ο.Τ. 287-288 και 293-294) και Στεργιώτη (μεταξύ των Ο.Τ. 293-299) με χρηματοδότηση από το Γ΄ ΚΠΣ - ΠΕΠ Αττικής 2000-2006 (εικ. 7). Ο οικισμός αποκαλύφθηκε σε έκταση 300 τ.μ. περίπου σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης. Τμήμα οδού με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. αποτελεί τη συνέχεια προς ΝΑ. της οδού του οικοπέδου Κακοϊμάμη. Και πάλι ορθογώνιοι χώροι πλαισίωναν την οδό. Νο-

Εικ. 4. Οδός Λέκκα - Χατζή. Κτήριο με κλίμακα.

Εικ. 5. Οικόπεδο Παπαχρήστου. Οδός και ορθογώνια κτίσματα του πρωτοελλαδικού οικισμού.

Εικ. 6. Οικόπεδο Κακοϊμάμη. Οδός και φρέαρ του πρωτοελλαδικού οικισμού.

Εικ. 7. Οδός Θάνου (Ο.Τ. 293-294). Γενική άποψη του πρωτοελλαδικού οικισμού. Δεξιά, η οδός.

τιότερα τα οικήματα φαίνεται ότι διαρθρώνονταν εκατέρωθεν στενωπού με κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ., η οποία οριζόταν από τους εξωτερικούς τοίχους τους. Γενικά πρόκειται είτε για χώρους κατοίκησης – ένας από αυτούς περιείχε εστία – είτε για χώρους αποθήκευσης. Λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, εκκρεμεί η ανασκαφή εντοπισμένων οικοδομικών καταλοίπων στην υπό διάνοιξη οδό Στεργιώτη μεταξύ των Ο.Τ. 294-300.
Στα ευρήματα περιλαμβάνονται πολλά θραύσματα αγγείων χονδροειδών και λεπτότεχνων, λεπίδες και απολεπίσματα οψιανού, μυλόλιθοι και άλλα λίθινα εργαλεία, οστά ζώων, ελάχιστα χάλκινα αντικείμενα και η κεφαλή με λαιμό μαρμάρινου ειδωλίου.
Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται κατοίκηση κατά την πρωτοελλαδική Ι φάση, αλλά η έκταση του οικισμού δεν μπορεί να προσδιοριστεί. Όμως, κατά την πρωτοελλαδική ΙΙ φάση καθίσταται φανερό ότι ο οικισμός περιελάμβανε περισσότερους ανεξάρτητους πυρήνες σε έκταση εκτιμώμενη περί τα 50 στρέμματα. Πρόκειται για ένα μεγάλο πεδινό οικισμό, και μάλιστα το μεγαλύτερο γνωστό της Αττικής. Οι οδοί και ο τρόπος κατασκευής τους δείχνουν ότι υπήρχε κεντρικός σχεδιασμός, ιδιαίτερα κατά τη νεότερη οικοδομική φάση. Η μελέτη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων σε συνδυασμό με τα κινητά ευρήματα θα διαφωτίσει το χαρακτήρα και τη σχέση του με το γειτονικό οικισμό στα Λαμπρικά, καθώς και με τους άλλους οικισμούς της Αττικής. Επίσης, η μελέτη και κατάταξη της κεραμικής αναμένεται να οδηγήσει στην υποδιαίρεση της μακροχρόνιας πρωτοελλαδικής ΙΙ φάσης.

Χαλάνδρι

Λεωφόρος Πεντέλης

Κατά το χρονικό διάστημα 2008-2010 σε δύο ιδιωτικά οικόπεδα στο Χαλάνδρι, επί της Λεωφόρου Πεντέλης 133 και 101, εντοπίστηκε και ανασκάφηκε σημαντική αρχαία οδός, στην πρώτη περίπτωση σε μήκος 19,70 μ. και στη δεύτερη σε μήκος 38 μ. (εικ. 8). Η οδός αυτή, η οποία ήταν σε χρήση από την κλασική εποχή, διέσχιζε τα εδάφη του κατά βάση αγροτικού δήμου της Φλύας (σημερινού Χαλανδρίου) και οδηγούσε από τους πρόποδες του Πεντελικού όρους (ή Βριλησσού) προς το *άστυ*. Πιθανότατα η αρχαία οδός χρησίμευε, εκτός από την επικοινωνία με την ύπαιθρο χώρα και για *λιθαγωγίαν* ή *λιθηγίαν*, δηλαδή για τη μεταφορά πάνω σε άμαξες αδρά κατεργασμένων μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μερών από το λατομείο στα διάφορα εργοτάξια για την ανέγερση σπουδαίων μνημείων του 5ου και του 4ου αι. π.Χ., όπως π.χ. των ιερών που

ανοικοδομήθηκαν πάνω στην Ακρόπολη μετά την Περσική καταστροφή και της Φιλώνειας Στοάς στο Τελεστήριο της Ελευσίνας.
Στο οικόπεδο επί της Λεωφόρου Πεντέλης 133 η αρχαία οδός διατηρήθηκε σε κατάχωση με μετατόπιση της υπό ανέγερση οικοδομής και στο οικόπεδο επί της Λεωφόρου Πεντέλης 101 προωθείται η ανάδειξη μεγάλου τμήματός της.

Μαραθώνας

Το 2009, στο δυτικό τμήμα της πεδιάδας του Μαραθώνα πλησίον της θέσης «Βρανά», κατά την επίβλεψη κατασκευής αντιπλημμυρικού έργου μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές του καλοκαιριού του ίδιου έτους που έπληξαν τη βορειοανατολική Αττική, σε βάθος 4,50 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους εντοπίστηκαν και ανασύρθηκαν ορθογώνιοι ασβεστολιθικοί (πώρινοι) δόμοι που φέρουν αναθύρωση και μολύβδινους (εφελκυστικούς;) συνδέσμους σχήματος διπλού Τ και διπλού τριγώνου (πεταλούδας) (εικ. 9). Η κατεργασία των λίθων και το σχήμα των συνδέσμων εντάσσονται χρονολογικά στην κλασική περίοδο, στον 5ο αι. π.Χ. Οι δόμοι που ανακαλύφθηκαν προφανώς ανήκουν σε δημόσιο κτήριο, πιθανότατα σε ιερό. Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, στην πεδιάδα του Μαραθώνα υπήρχαν αρκετά ιερά, με κυριότερα το ηράκλειο και το διονύσιο, αλλά και το δήλιο και το ιερό της Αθηνάς. Από τα μέχρι σήμερα συλλεγέντα στοιχεία δεν προκύπτει σε ποιο ιερό ανήκουν οι εν λόγω δόμοι. Μελλοντική ανασκαφή ενδεχομένως μας διαφωτίσει για την ταυτότητα του κτηρίου. Ωστόσο, δεν μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση οι δόμοι να ανήκουν στο ηράκλειο (τέμενος του Ηρακλέους). Οι δόμοι μεταφέρθηκαν στον αύλειο χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου Μαραθώνος.

Αχαρναί

Το αρχαίο θέατρο των Αχαρνών (εικ. 10-11) αποκαλύφθηκε στην οδό Σαλαμίνος 21, κοντά στη διασταύρωση με την οδό Λιοσίων, σε πυκνοκατοικημένη περιοχή στο κέντρο του σημερινού δήμου, σε εκσκαφή για την ανέγερση οικοδομής. Το μεγαλύτερο τμήμα του θεάτρου, η ορχήστρα και η σκηνή βρίσκονται κάτω από το οδόστρωμα της οδού. Ο προσανατολισμός του είναι προς τα Δ.-ΒΔ. Θέατρα δεν έχουν βρεθεί σε όλους τους αρχαίους δήμους της Αττικής και δεν φαίνεται να διέθεταν όλοι αλλά μόνον οι μεγαλύτεροι και οι σπουδαιότεροι.

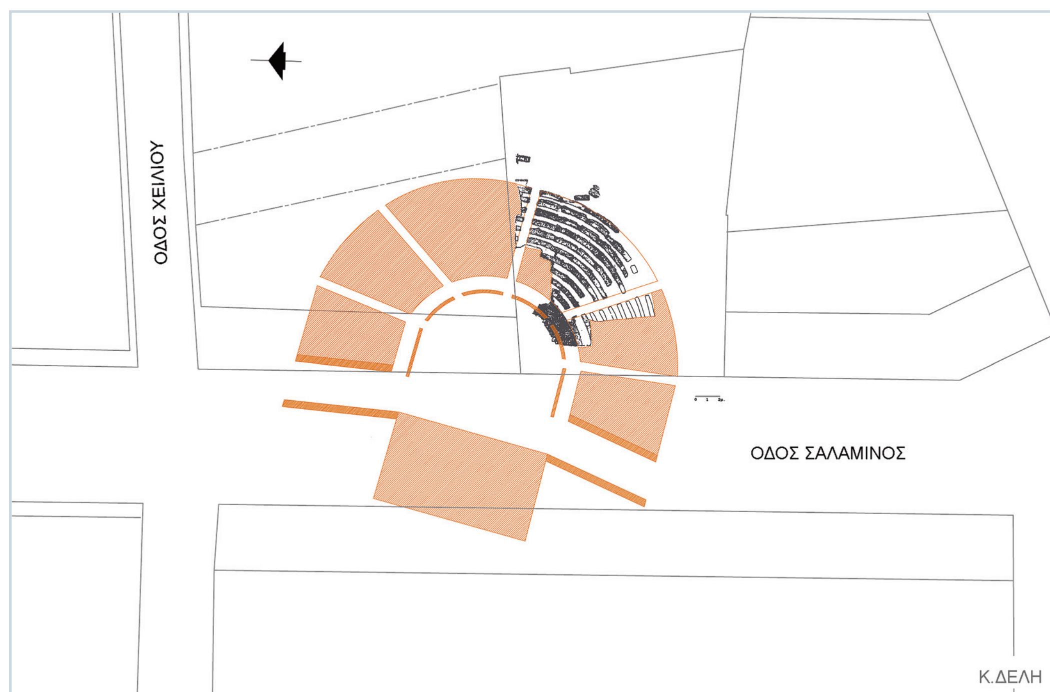
Εικ. 8. Αρχαία οδός Λιθαγωγίας. Άποψη από ΒΑ.

Η σημασία της αποκάλυψης του θεάτρου των Αχαρνών είναι τεράστια, καθώς πέρα από το ίδιο το μνημείο, καθορίζει τη θέση του πολιτικοθρησκευτικού κέντρου του αρχαίου δήμου, το οποίο αναζητούσαν από παλιά ξένοι και

Εικ. 9. Μαραθώνας. Οι αρχαίοι δόμοι με τους μολύβδινους συνδέσμους.

Εικ. 10-11. Αχαρναί. Το αρχαίο θέατρο.

έλληνες αρχαιολόγοι. Ως επικρατέστερη περιοχή είχε θεωρηθεί από τους περισσότερους η περιοχή των λόφων των Αγίων Σαράντα Μαρτύρων και Προφήτη Ηλία και της Αυλίζας στα νοτιοανατολικά τους, όπου είχε παρατηρηθεί η μεγαλύτερη πυκνότητα ευρημάτων και επιγραφών. Για την ύπαρξη του θεάτρου των Αχαρνών μαρτυρούσαν δύο επιγραφές του Β΄ μισού του 4ου αι. π.Χ.: μία αναθηματική, που αναφέρει τα έσοδα από τη μίσθωση του θεάτρου σε ιδιώτες για παραστάσεις, που είχε βρεθεί στο λόφο των Αγίων Σαράντα Μαρτύρων, και μία άλλη στήλη, με δύο τιμητικά ψηφίσματα, που βρέθηκε σε β΄ χρήση,

σε σωστική ανασκαφή της Β΄ ΕΠΚΑ ενός ρωμαϊκού λουτρού στην οδό Λιοσίων σε πολύ μικρή απόσταση (150 μ.) από το σημείο εύρεσης του θεάτρου. Με τα ψηφίσματα αυτά τιμώνται ο ταμίας του δήμου, ο δήμαρχος Αχαρνέων και ο επιμελητής της εορτής των Διονυσίων. Μεταξύ των τιμών που τους απονέμονται είναι η τιμητική πρωτοκαθεδρία στο θέατρο. Η στήλη με τα ψηφίσματα θα στηνόταν με φροντίδα του δημάρχου στο ιερό της Αθηνάς Ιππίας.

Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως μια ολόκληρη κερκίδα, πλ. 5 μ. (στο δυτικό της τμήμα) και 22 μ. (στο ανατολικό), με ένδεκα σειρές εδωλίων από ασβεστολιθικούς λίθους σε ημικυκλική διάταξη που χωρίζονται μεταξύ τους με επικλινή επίπεδα. Ανασκάφηκε, επίσης, μικρό τμήμα κερκίδας, βόρεια της πρώτης, που συνεχίζεται άθικτη, όπως πιστεύουμε, κάτω από το θεμέλιο της νεόκτιστης καφετέριας, που έχει θεμελιωθεί σε ψηλότερο επίπεδο από αυτό του θεάτρου, και το μισό άλλης προς Ν. της πρώτης, που συνεχίζεται κάτω από το οδόστρωμα της οδού Σαλαμίνος. Επίσης, αποκαλύφθηκε και πολύ μικρό τμήμα της ορχήστρας σε βάθος περίπου 2,5 μ. Είναι φανερό ότι το υπόλοιπο τμήμα του κοίλου, οι πάροδοι, η ορχήστρα και το σκηνικό οικοδόμημα βρίσκονται κάτω από τα προς Β. κτίσματα και οικόπεδα και το δρόμο.

Οι κερκίδες έχουν θεμελιωθεί στο φυσικό ελαφρώς επικλινές προς τα ανατολικά έδαφος.

Το πλάτος των εδωλίων είναι σχετικά μικρό (0,22-0,40 μ.). Τα προϊόντα της επεξεργασίας των λίθων δείχνουν ότι η τελική διαμόρφωσή τους έγινε επί τόπου. Μεταξύ της ορχήστρας και της προεδρίας υπήρχε αποστραγγιστικός αγωγός. Μετά τη δέκατη σειρά καθισμάτων βρέθηκε τμήμα του διαζώματος και η πρώτη βαθμίδα του επιθεάτρου, δυστυχώς πολύ κατεστραμμένη από παλιά άροση. Το επιθέατρο ήταν πιθανότατα ξύλινο.

Από την περίμετρο της ορχήστρας εντοπίστηκαν πέντε δόμοι, διαφορετικού μεγέθους ο καθένας με επιμελημένη την ορατή προς τους θεατές επιφάνεια και μικρό τμήμα του χαλικόστρωτου δαπέδου της. Κομμάτια κατεργασμένων μαρμάρων που βρέθηκαν στην περιοχή αυτή, πολλά καμπύλου σχήματος, προέρχονται πιθανώς από τους μαρμάρινους θρόνους της προεδρίας. Η ορχήστρα φαίνεται ότι είναι πεταλόσχημη και έχει διάμετρο 13,50 μ. Η χωρητικότητά του υπολογίζεται τουλάχιστον σε 1.700-2.000 θεατές (χωρίς να υπολογίσουμε το επιθέατρο).

Η κατασκευή του θεάτρου δεν μπορεί ακόμη να αναχθεί με βεβαιότητα σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οπωσδήποτε, όμως, οι επιγραφές που αναφέρουν το θέατρο (μέσα του 4ου αι. π.Χ.) μας δίνουν ένα χρονολογικό όριο, πριν από το οποίο το θέατρο ήταν ήδη σε χρήση.

Βόρεια προάστια

Στην περίοδο του 200-2006 διενεργήθηκαν στα βόρεια προάστια πολυάριθμες σωστικές ανασκαφές, στο πλαίσιο των μεγάλων δημοσίων έργων (Αττική Οδός κ.ά.) και των έργων που υλοποιήθηκαν περιμετρικά προς το Ολυμπιακό Στάδιο Αμαρουσίου. Στις πιο σημαντικές ανακαλύψεις της περιόδου 2000-2006 περιλαμβάνεται το αρχαίο νεκροταφείο του δήμου της Κηφισιάς. Πέντε από τους γεωμετρικούς τάφους (750-730 π.Χ.) ανήκαν σε πλούσιους ευπατρίδες. Ο Τάφος 78 περιείχε τον σκελετό πολεμιστή που συνοδευόταν από το σιδερένιο ξίφος του. Ο Τάφος 55 ανήκε σε σημαντικό νεκρό ευπατρίδη. Σε μεγάλο λακκοειδή τάφο, που περιείχε πλήθος κεραμικών ευρημάτων, ανακαλύφθηκε καλά διατηρημένος χάλκινος λέβητας με την σποδό του νεκρού, όπως σε ανάλογους τάφους στην Ανάβυσσο ή και την Ερέτρια.

Στην Παλλήνη, ο εγκιβωτισμός της κοίτης στο ρέμα της Παναγίτσας έφερε στο φως, αρχαίο εγκιβωτισμό και δεξαμενή εφησυχασμού υδάτων. Η μία όχθη έφερε ισχυρή κρηπίδα, στην οποία είχαν ανιδρυθεί ταφικά μνημεία. Σημαντική ήταν η ανακάλυψη εξαίρετης ανάγλυφης στήλης του 4ου αι. π.Χ., με παράσταση καθιστής γυναίκας, που κατά την ενεπίγραφη βάση ανήκει στην Αρχεστράτη, γυναίκα του Νικοστράτου.

Μία ακόμα έρευνα οδήγησε στην ανακάλυψη των ερειπίων μικρού πώρινου ναού στον αρχαίο δήμο Φλύας. Κατά την διάνοιξη αποχετευτικής τάφρου στην συμβολή της οδού Καμπούρογλου με τη λεωφόρο Μεσογείων, οι εργασίες έφεραν στο φως την κατώτατη θεμελίωση πώρινων κυβολίθων από την θεμελίωση ναού, που χρονολογείται στον 5ο αι. π.Χ.

Προϊστάμενοι

Γεώργιος Σταϊνχάουερ (2000-2003)
Βιβή Βασιλοπούλου (2003-2006)
Πηνελόπη Αγαλλοπούλου (2006)
Ιωάννα Τσιριγώτη-Δρακωτού (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Μεσόγεια	Ό. Κακαβογιάννη
Κορωπί	Ε. Ανδρίκου
Χαλάνδρι	Μ. Πωλογιώργη
Μαραθώνας	Ε. Μπάνου
Αχαρναί	Μ. Πλάτωνος
Βόρεια Προάστια	Δ. Σκιλάρντι

ΚΣΤ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Κατά την περίοδο 2000-2009 πραγματοποιήθηκαν πολυάριθμες σωστικές ανασκαφές μέσα στην πόλη του Πειραιά, κατά τις οποίες αποκαλύφθηκαν τμήματα οικιών και αρχαίων οδών που συμπληρώνουν τις γνώσεις μας για το πολεοδομικό ιπποδάμειο σύστημα, καθώς και την τοπογραφία της αρχαίας πόλης. Σημαντική υπήρξε η ανασκαφή στην οδό Υψηλάντου 84-86, όπου αποκαλύφθηκε τμήμα πειραϊκής οικίας του 5ου αι. π.Χ. Οι αρχαιότητες αυτές έχουν διατηρηθεί ορατές και επισκέψιμες στο υπόγειο του νέου κτηρίου (εικ. 1). Επίσης, αποκαλύφθηκαν τμήματα αρχαίων λατομείων των κλασικών χρόνων. Το πιο σημαντικό βρέθηκε στη συμβολή των οδών Ζαΐμη 70-72 και Κλεισούρας (εικ. 2).
Για την τοπογραφία της αρχαίας πόλης του Πειραιά ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η ανασκαφή στη συμβολή των οδών Ποσειδώνος και Γούναρη 1, όπου εντοπίστηκε τμήμα της Μακράς Στοάς, της μεγαλύτερης από τις πέντε που συνιστούσαν το «Εμπόριο», ένα χώρο οριοθετημένο στην παράλια ζώνη του Μεγάλου Λιμένος, «του Κανθάρου», που ήταν προορισμένος για την εμπορική δραστηριότητα. Οι αποκαλυφθέντες ορθογώνιοι χώροι παρατακτικοί, διατεταγμένοι στον πίσω κλειστό χώρο της στοάς, αποτελούσαν χώρους αποθήκευσης και διάθεσης του σίτου στον αθηναϊκό στόλο και λαό. Η Μακρά Στοά ταυτίζεται με την *Αλφιτόπωλιν*, τη σπουδαιότερη σιταποθήκη του Πειραιά.

Η ανεύρεση στην οδό Βασ. Παύλου 2, πολύ κοντά σε ανασκαφέν τμήμα της κονώνειας οχύρωσης, τμήματος του πειραϊκού Ασκληπιείου υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι πρόκειται, σύμφωνα με τις πηγές, για ένα από τα πιο σημαντικά ιερά του αρχαίου Πειραιά. Βρέθηκε ορθογώνιο κτίσμα και θέση άσκησης υπαίθριας λατρείας του θεού με αναθήματα. Επίσης, αποκαλύφθηκαν τμήματα νεωσοίκων στα δύο λιμάνια της Ζέας και της Μουνιχίας. Σημαντικό τμήμα βρέθηκε στην οδό Κουμουνδούρου 22 στο Μικρολίμανο, όπου αποκαλύφθηκαν τρισήμισυ νεώσοικοι από τους 82 του αρχαίου λιμένος της Μουνιχίας. Οι συγκεκριμένες αρχαιότητες θα διατηρηθούν ορατές και επισκέψιμες στο υπόγειο του νέου κτηρίου, ύστερα από σχετική Υπουργική Απόφαση.
Στο χώρο του σταθμού ΟΣΕ στον Άγιο Διονύσιο αποκαλύφθηκε τμήμα νεκροταφείου με ταφικούς περιβόλους του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 3), καθώς και τμήμα της οχυρωματικής τάφρου.

Ευρύτερη περιοχή του Πειραιά
Στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά ανασκάφηκαν πολλά τμήματα των Μακρών τειχών και αποκαλύφθηκαν δρόμοι και σπουδαία ταφικά μνημεία. Σημαντικότατη ανασκαφή αποδείχθηκε αυτή του οικοπέδου της οδού Κανελλοπούλου στο Νέο Φάληρο, όπου αποκαλύφθηκε σωζόμενο σε μεγάλο μήκος τμήμα του νότιου σκέλους των Μακρών τειχών με ορθογώνιο πύργο.

Εικ. 1. Πειραιάς. Οικία του 5ου αι. π.Χ.

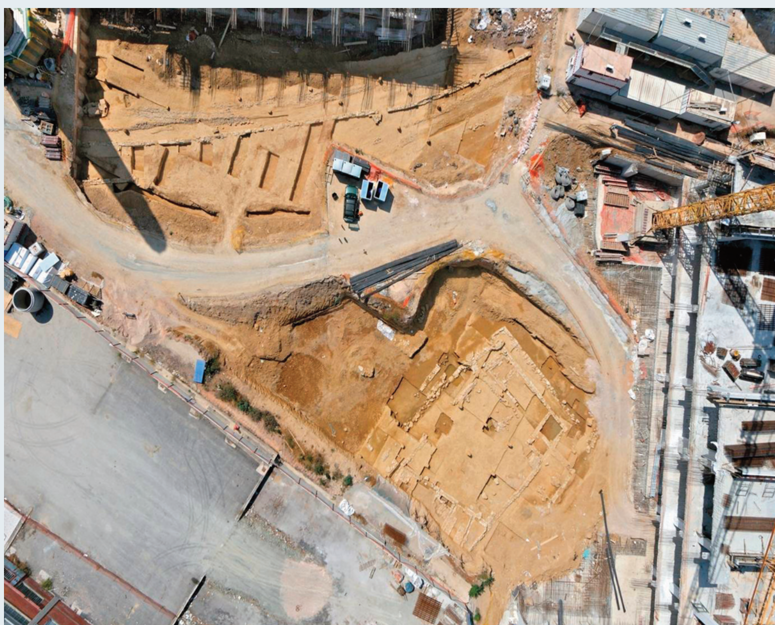
Εικ. 2. Πειραιάς. Αρχαίο λατομείο.

Εικ. 3. Πειραιάς. Τμήμα αρχαίου νεκροταφείου.

Εικ. 4. Άγιος Ιωάννης Ρέντης. Τμήμα της αρχαίας οδού Αθηνών-Πειραιώς.

Εικ. 5. Άγιος Ιωάννης Ρέντης. Κατάλοιπα υστερογεωμετρικού κτηρίου.

Εικ. 6. Νέο Φάληρο. Ιερό Τέμενος Κυβέλης.

Εικ. 7. Καμίνια, οδός Ερμουπόλεως 45. Τμήμα αρχαίας οδού και τάφοι.

Εικ. 8. Καμίνια, οδός Ερμουπόλεως 45. Επιτύμβιες στήλες.

Τμήμα της αρχαίας οδού του 5ου αι. π.Χ. που συνέδεε την Αθήνα με τον Πειραιά (Πειραϊκή Πύλη με τον Αστικό Πυλώνα στον Πειραιά) (εικ. 4) αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο της οδού Πειραιώς 161-163 στον Άγιο Ιωάννη Ρέντη. Στο ίδιο οικόπεδο πρέπει να αναφερθεί η ανεύρεση των θεμελίων ενός μεγάλου ορθογώνιου κτηρίου της ύστερης γεωμετρικής εποχής, ιδιαίτερα σπάνιου για το μέγεθος και την εποχή του. Τα θεμέλια του υστερογεωμετρικού κτηρίου και δύο τμήματα της αρχαίας οδού έχουν διατηρηθεί ορατά και επισκέψιμα στο υπόγειο του εμπορικού καταστήματος (εικ. 5).
Πλησίον της αρχαίας οδού που συνέδεε την Αθήνα με τον Πειραιά αποκαλύφθηκαν αρχαία ιερά, όπως στη δυτική παρακηφίσια οδό στο Νέο Φάληρο, όπου βρέθηκε Ιερό Τέμενος της θεάς Κυβέλης (εικ. 6), από τα πρωιμότερα στον ελλαδικό χώρο που χρονολογείται στα τέλη του 6ου-αρχές του 5ου αι. π.Χ. Σπουδαία και σπάνια αναθηματικά αγάλματα, βάσεις αναθημάτων, ειδώλια και αγγεία υποστηρίζουν την άσκηση λατρείας της Μεγάλης Θεάς.
Ένα δεύτερο ιερό αποκαλύφθηκε στην οδό Πειραιώς 7. Στο κέντρο του συγκεκριμένου οικοπέδου ήλθαν στο φως δύο διαδοχικά ορθογώνιου σχήματος κτίσματα το ένα υπερκείμενο του άλλου, που χρονολογούνται στον 6ο και τον 5ο αι. π.Χ., αντίστοιχα.
Στην περιοχή των Καμινίων και στο οικόπεδο επί της οδού Ερμουπόλεως 45 αποκαλύφθηκε μεγάλο τμήμα αρχαίου νεκροταφείου που αναπτύχθηκε στα κράσπεδα αρχαίας οδού (εικ. 7). Ερευνήθηκαν 111 τάφοι διαφόρων τύπων των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων. Εντυπωσιακός ήταν ο αριθμός των επιτύμβιων στηλών (περίπου δέκα) του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 8) που είχαν επαναχρησιμοποιηθεί, κυρίως ως καλυπτήριες πλάκες τάφων.
Στα Καμίνια και στην οδό Μαυρογένους αποκαλύφθηκαν ιδιαίτερα σημαντικές αρχαιότητες, όπως τμήμα αρχαίας οδού που πλαισιωνόταν από συστάδες τάφων σε ταφικούς περιβόλους και ορθογώνια κτίσματα (εικ. 9). Το πιο σημαντικό εύρημα ήταν τέσσερις κεραμικοί κλίβανοι που χρονολογούνται στη γεωμετρική εποχή.

Εικ. 9. Καμίνια, οδός Μαυρογένους. Τμήμα αρχαίας οδού και ταφικοί περίβολοι με τάφους.

ΑΤΤΙΚΗ

Ελληνικό

Στην ανασκαφή για την κατασκευή του αμαξοστασίου του τραμ αποκαλύφθηκε τμήμα νεκροταφείου που αποδίδεται στο δήμο του Ευωνύμου και χρονολογείται από την υστερογεωμετρική έως την κλασική εποχή. Σημαντική υπήρξε η ανεύρεση ταφικού περιβόλου σχήματος Π μαζί με τα ενεπίγραφα επιτύμβια μνημεία μιας οικογένειας από το δήμο του Ευωνύμου (εικ. 10).

Περίβολος σχήματος Π και τμήμα νεκροταφείου με ορύγματα ταφικών πυρών και σαρκοφάγους αποκαλύφθηκαν και στο σταθμό ΜΕΤΡΟ «Αργυρούπολη» (εικ. 11). Δύο ακόμα περίβολοι και τμήμα αρχαίας οδού βρέθηκαν στην πλατεία Λευκωσίας της Αργυρούπολης, απέναντι από το σταθμό του ΜΕΤΡΟ.

Γλυφάδα

Στα Αστέρια Γλυφάδας εντοπίστηκε και μερικώς ερευνήθηκε τμήμα εκτεταμένου νεκροταφείου πρωτοελλαδικής εποχής με πλούσια ευρήματα, καθώς και παράκτιος προϊστορικός περίβολος (εικ. 12) των πρωτοελλαδικών-μεσοελλαδικών χρόνων.

Τμήμα νεκροταφείου των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων είχε ιδρυθεί επί και πέριξ του περιβόλου.

Άλιμος

Κατά τις εργασίες στο σταθμό του ΜΕΤΡΟ «Άλιμος» αποκαλύφθηκε εκτεταμένη εγκατάσταση εργαστηρίου που χρονολογείται στη μυκηναϊκή εποχή (εικ. 13).

Πρόκειται για επιμήκεις αγωγούς λαξευμένους στο φυσικό βράχο μαζί με ορθογώνια ορύγματα που εντάσσονται σε ένα σύστημα διοχέτευσης και ανακύκλωσης του νερού, για το οποίο έχει διατυπωθεί ότι χρησίμευε πιθανόν για την κατεργασία του λιναριού, της κατ᾽ εξοχήν φυτικής ίνας της αρχαιότητας.

Σε σωστική ανασκαφή οικοπέδου του Αλίμου βρέθηκε περίβολος σχήματος Π με ενεπίγραφα επιτύμβια μνημεία μιας οικογένειας Αλιμουσίων.

Βούλα

Στο οικόπεδο στη συμβολή των λεωφόρου Βάρης - οδών Μυστρά και Αθηναΐδος ήλθαν στο φως αρχαιότητες που χρονολογούνται στους κλασικούς χρόνους (τέλη 5ου-4ου αι. π.Χ.) (εικ. 14). Αποκαλύφθηκε κτηριακό συγκρότημα

Εικ. 10. Ελληνικό. Ταφικός περίβολος και επιτύμβια μνημεία.

Εικ. 11. Σταθμός ΜΕΤΡΟ «Αργυρούπολη». Ταφικός περίβολος.

Εικ. 12. Αστέρια Γλυφάδας. Τμήμα πρωτοελλαδικού νεκροταφείου.

Εικ. 13. Σταθμός ΜΕΤΡΟ «Άλιμος». Εργαστηριακή εγκατάσταση μυκηναϊκής εποχής.

Εικ. 14. Βούλα. Κτηριακό συγκρότημα κλασικής εποχής.

έκτασης 1.500 τ.μ. με δώδεκα δωμάτια, ιερό και πηγάδι που πιθανότατα ταυτίζεται με την αρχαία αγορά του δήμου των Αιξωνίδων Άλων. Σημαντικά ήταν τα χάλκινα νομίσματα, τα 45 χάλκινα σταθμία, ένα μάλιστα έφερε την επιγραφή ΔΗΜΟΣ, οι 27 μολύβδινες αγνύθες και δικαστικά πινάκια, τα οποία οδηγούν στην ταύτιση του χώρου με το κέντρο του δήμου.

Βουλιαγμένη

Πραγματοποιήθηκαν καθαρισμός και περιορισμένης έκτασης ανασκαφές και αποτύπωση του ναού του Απόλλωνος Ζωστήρος στον Λαιμό της Βουλιαγμένης (εικ. 15) και καταγράφηκαν λεπτομερώς οι φθορές που παρουσιάζει το σημαντικό αυτό μνημείο. Έγιναν μελέτες με δαπάνη της ASTIR Α.Ε. για τη στερέωση, αναστήλωση και κυρίως αποστράγγιση, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα σοβαρά προβλήματα που παρουσιάζει ο ναός και ιδιαιτέρως η κατάκλυσή του από ύδατα. Αναμένεται η εκτέλεσή τους με τη συνεργασία των Διευθύνσεων Συντήρησης και Αναστήλωσης του ΥΠΠΟΤ.

Βάρη

Σε σωστικές ανασκαφές οικοπέδων αποκαλύφθηκε εκτεταμένο τμήμα μυκηναϊκού νεκροταφείου θαλαμοειδών τάφων, με πλούσια ευρήματα που χρονολογούνται κυρίως στο β΄ μισό του 14ου και το α΄ μισό του 13ου αι. π.Χ., δηλαδή την περίοδο ακμής της Αττικής (εικ. 16).

Εικ. 15. Βουλιαγμένη. Ναός Απόλλωνος Ζωστήρος.

ΣΑΛΑΜΙΝΑ

Σε σωστική ανασκαφή στο κέντρο της πόλης αποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος και επίμηκες όρυγμα. Μέσα στο όρυγμα βρέθηκε μεγάλος αριθμός σκελετών με πολλά κτερίσματα (αγγεία κτλ.), τα οποία χρονολογούνται από την πρωτοελλαδική ΙΙ (μέσα 3ης χιλιετίας π.Χ.) έως την υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο (14ος αι. π.Χ.). Το εύρημα αυτό είναι πολύ σημαντικό διότι αποδεικνύει ότι το κέντρο της σημερινής πόλης της Σαλαμίνας είχε κατοικηθεί πολύ πιο νωρίς από τα μυκηναϊκά χρόνια.
Παράλληλα, συνεχίστηκε η ανασκαφή στη μυκηναϊκή ακρόπολη των Κανακίων από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

ΑΙΓΙΝΑ

Σε σωστικές ανασκαφές οικοπέδων αποκαλύφθηκαν ταφικά και οικιστικά κατάλοιπα.

ΠΟΡΟΣ

Στη θέση «Κάβος Βασίλη» σε ανασκαφική έρευνα αποκαλύφθηκε τμήμα εκτεταμένου πρωτοελλαδικού οικισμού (εικ. 17). Σύμφωνα με τα κεραμικά ευρήματα η περίοδος ακμής του οικισμού μπορεί να τοποθετηθεί κατά τη διάρκεια της πρωτοελλαδικής Ι και η εγκατάλειψή του πριν από την αρχή της πρωτοελλαδικής ΙΙ.

ΤΡΟΙΖΗΝΙΑ

Κοντά στον οικισμό σωστική ανασκαφή έφερε στο φως τμήμα ταφικού περιβόλου του 4ου

Εικ. 16. Βάρη. Μυκηναϊκός θαλαμοειδής τάφος.

αι. π.Χ. με 15 ταφές (εικ. 18). Η ταφική δραστηριότητα στην περιοχή αυτή φαίνεται να αρχίζει από την πρωτογεωμετρική εποχή. Ιδιαίτερα εντυπωσιακά αποδείχθηκαν τα χάλκινα αγγεία και άλλα αντικείμενα τριών κιβωτιόσχημων τάφων.

ΚΥΘΗΡΑ

Διενεργήθηκε μεγάλος αριθμός σωστικών ανασκαφών που έφεραν στο φως αρχαιότητες από τη νεολιθική περίοδο έως και το 12ο αι. π.Χ.

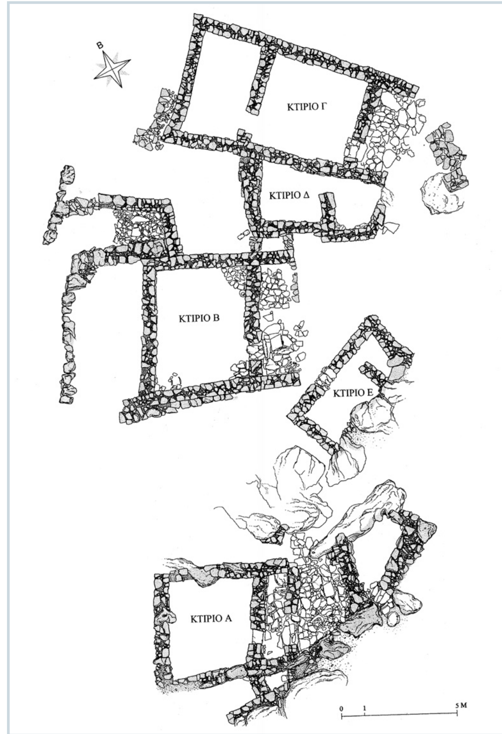
Σημαντικά ευρήματα εντοπίστηκαν στην Παλαιόπολη, όπου σε κατάλοιπα μινωικού τάφου (υστερομινωικής Ι περιόδου) συλλέχθηκαν 260 αγγεία.

ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ

Πραγματοποιήθηκαν καθαρισμοί και περιορισμένης έκτασης ανασκαφές στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο του «Κάστρου» των Αντικυθήρων (εικ. 19) και αποτυπώθηκαν τα αρχαία οχυρωματικά κατάλοιπα. Πραγματοποιήθηκε, επίσης, επιφανειακός καθαρισμός του ναού του Απόλλωνα που βρίσκεται στους πρόποδες του λόφου του «Κάστρου».

Προϊστάμενοι

Γεώργιος Σταϊνχάουερ (2004-2005)
Ελένη Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (2005-2006)
Ευτυχία Λυγκούρη-Τόλια (2006-2010)
Αλέξανδρος Μάντης (2010)

Εικ. 17. Πόρος. Τμήμα πρωτοελλαδικού οικισμού.

Εικ. 18. Τροιζήνα. Τάφος με σημαντικά κτερίσματα.

Εικ. 19. Αντικύθηρα. Τμήμα της οχύρωσης του κάστρου.

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι-Συνεργάτες*
Πειραιάς, οδός Υψηλάντου 84-86, συμβολή των οδών Ζαΐμη 70-72 και Κλεισούρας	Κορν. Αξιώτη
Πειραιάς, Συμβολή των οδών Ποσειδώνος και Γούναρη 1, οδός Βασ. Παύλου 2, οδός Κουμουνδούρου 22, οδός Κανελλοπούλου, Δυτική παρακηφίσια οδός - Ιερό Τέμενος Κυβέλης	Μ. Πετριτάκη
Σταθμός ΟΣΕ Αγίου Διονυσίου, οδός Μαυρογένους	Ά. Τσαραβόπουλος
Οδός Πειραιώς 161-163	Αλ. Συρογιάννη, Ι. Συρόπουλος
Οδός Πειραιώς 7	Μ. Ραυτοπούλου, Ά.-Μ. Αναγνωστοπούλου
Οδός Ερμουπόλεως 45	Μ. Αθανασούλα
Ελληνικό, Αμαξοστάσιο Τραμ, Σταθμός ΜΕΤΡΟ Αργυρούπολης, Πλατεία Λευκωσίας Αργυρούπολης, Αστέρια Γλυφάδας, Άλιμος Σταθμός ΜΕΤΡΟ	Κ. Καζά-Παπαγεωργίου
Λεωφ. Βάρης - οδός Μυστρά και Αθηναΐδος	Τρ. Κάττουλα, Ευαγ. Δεληκάρη, Γ. Κουράγιος, Μ. Γιαμαλίδη
Βουλιαγμένη, Απόλλων Ζωστήρας	Μ. Σούτου, Τρ. Κάττουλα, Μ. Γιαμαλίδη
Βάρη, σωστικές ανασκαφές οικοπέδων	Μ. Σούτου
Σαλαμίνα, σωστική ανασκαφή	Τρ. Κάττουλα
Αίγινα, ανασκαφές οικοπέδων	Ε. Παπασταύρου, Σ. Μιχαλοπούλου
Πόρος, Θέση «Κάβος Βασίλη»	Ε. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου
Τροιζηνία, σωστική ανασκαφή	Μ. Γιαννοπούλου
Κύθηρα, σωστικές ανασκαφές, Παλαιόπολη	Ά. Τσαραβόπουλος
Αντικύθηρα, κάστρο	

1η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΤΤΙΚΗ

Μεσόγεια

Οι ανασκαφικές έρευνες επικεντρώθηκαν σε δύο τομείς: 1) στη συνέχιση της αποκάλυψης ερειπωμένων βυζαντινών ναών, που είχε αρχίσει από παλαιότερα με αξιόλογα αποτελέσματα (Αγία Κυριακή στη θέση «Μοναστηράκι» Πόρτο-Ράφτη, Άγιος Ιωάννης στο Γκούρι-Μπιμ στα Καλύβια, ανώνυμος ναός στη θέση «Κάλμη», Λαυρεωτικού Ολύμπου Καλυβίων) και 2) στη διερεύνηση παλαιότερων οικοδομικών φάσεων κάτω από νεωτερικά, κακότεχνα δάπεδα, που κάλυπταν το εσωτερικό σημαντικών βυζαντινών μνημείων. Στην πρώτη περίπτωση τα ερείπια βυζαντινών ναών που ήλθαν στο φως ήταν κατά κανόνα κοιμητηριακού χαρακτήρα με προσκτίσματα και μεταγενέστερες οικοδομικές φάσεις που απέδωσαν ενδιαφέροντα κινητά ευρήματα, όπως σε δύο νέες θέσεις στην περιοχή Λαυρεωτικού Ολύμπου, «Φέριζα» και «Πύργος Μελισσουργού», και στον αρχαιολογικό χώρο των Λαμπρικών, όπου τα ερείπια είναι γνωστά ως Άγιος Κοσμάς. Στη δεύτερη περίπτωση ερευνήθηκαν στα Καλύβια η Παναγία η Μεσοσπορίτισσα και οι Ταξιάρχες, στον Κουβαρά ο Άγιος Γεώργιος, στην Κερατέα η Αγία Κυριακή, στο Μαρκόπουλο ο Άγιος Γεώργιος και στα Λαμπρικά Κορωπίου ο Άγιος Λουκάς. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε όλες τις περιπτώσεις αποκαλύφθηκε η σύγχρονη με την αρχική οικοδομική φάση του μνημείου δαπεδόστρωση από λίθινες, αδρά δουλεμένες, ποικίλων διαστάσεων πλάκες, ενώ δεν έλειπαν και τα spolia (εικ. 1).

Εικ. 1. Λαμπρικά. Ερείπια ναού Αγίου Κοσμά. Αεροφωτογραφία.

Γέρακας

Σωστική ανασκαφική έρευνα στα οικόπεδα της εταιρείας ΔΟΜΟΚΑΤ Α.Ε., την περίοδο 2003-2004, έφερε στο φως εκτεταμένο αποθηκευτικό συγκρότημα αποτελούμενο από δώδεκα κτιστούς σιρούς και 16 πίθους. Από τα κινητά ευρήματα τα κατάλοιπα χρονολογούνται στους μεσοβυζαντινούς χρόνους.

Παιανία

Στο ναό της Κοίμησης Θεοτόκου σε περιορισμένης έκτασης σωστική ανασκαφική έρευνα, στον προαύλειο χώρο και σε επαφή με το βόρειο και το δυτικό τοίχο του ναού αποκαλύφθηκαν το 2007 πολυάριθμες ταφές, κυρίως κιβωτιόσχημες λαξευμένες στο φυσικό βράχο, που χρονολογούνται στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους.

Λαύριο

Στο οικόπεδο Α. Βουχάρα (2003/2006) αποκαλύφθηκαν κτηριακά κατάλοιπα που ανήκουν στο δυτικό τμήμα του συγκροτήματος της παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Λαυρίου, από το Ιερό Βήμα της οποίας προέρχεται αξιόλογο ψηφιδωτό δάπεδο του α΄ μισού του 5ου αιώνα (εικ. 2).

Μονή Δαφνίου

Η Μονή Δαφνίου, μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς, υπέστη εκτεταμένες και σοβαρότατες ζημιές σε όλα τα κτίσματα και τον οχυρωμένο

περίβολο, από το μεγάλο σεισμό της 7-9-1999. Τα έργα στερέωσης και αποκατάστασης που υλοποιήθηκαν στο συγκρότημα της μονής με χρηματοδότηση και του Γ' ΚΠΣ, κυρίως μεταξύ των ετών 2001-2005, οδήγησαν για λόγους τεκμηρίωσης σε ορισμένες ανασκαφικές έρευνες στη θεμελίωση του καθολικού, στην περιοχή των ερειπωμένων κελιών του αύλειου χώρου νότια του καθολικού, επιλεκτικά στον ευρύτερο βυζαντινό ερειπιώνα και στον κοιμητηριακό ναό της μονής, τον Άγιο Νικόλαο. Από τα δεδομένα της έρευνας μπορούν να διατυπωθούν οι εξής παρατηρήσεις: Επιβεβαιώνεται η άποψη του καθηγητή Χ. Μπούρα για τη χρονολόγηση του τείχους του περιβόλου της μονής τη μεσοβυζαντινή περίοδο. Δεν εντοπίστηκαν ίχνη παλαιότερης οικοδομικής φάσης, εκτός από τη γνωστή μέθοδο επανάχρησης αρχαιότερου υλικού στη δόμηση της κατώτερης ζώνης (λατυποπαγείς ογκόλιθοι). Η γνωστή θεωρία περί προϋπάρχουσας παλαιοχριστιανικής βασιλικής στην περιοχή του καθολικού δεν φαίνεται να ευσταθεί. Ο νότιος μικρός περίβολος, όχι στη μορφή με το εσωτερικό περίστωο, αλλά με ένα σύνολο κτισμάτων, κατάλοιπα των οποίων είχαν εντοπιστεί από τις παλαιότερες ανασκαφές και συμπληρώθηκαν με τις τελευταίες έρευνες, ανάγεται στη μεσοβυζαντινή περίοδο με δύο οικοδομικές φάσεις, ενώ στη δυτική πτέρυγα των κελιών του μικρού περιβόλου αναγνωρίζεται μία φάση οικοδόμησης επί φραγκοκρατίας. Το κλειστό περίστωο με τα κελιά, που δημιουργήθηκε νότια του καθολικού ανάγεται στην περίοδο της τουρκοκρατίας με δύο τουλάχιστον φάσεις εκτεταμένων ανοικοδομήσεων, προσδίδοντας έτσι τη συρρικνωμένη μορφή της μονής στο νοτιοανατολικό τέταρτο του μεγάλου περιβόλου που έφθασε μέχρι τις μέρες μας με τα παλαιότερα αναστηλωτικά έργα του Α. Ορλάνδου (εικ. 3).

Πλατεία Μοναστηρακίου

Ναός Παντάνασσας (2002-2006). Από τα μεγαλύτερα έργα που απασχόλησαν εντατικά την 1η ΕΒΑ στο Ν. Αττικής, για το λόγο ότι συνοδεύθηκαν από ευρείας κλίμακας ανασκαφές, είναι η κατασκευή του ΜΕΤΡΟ και ειδικά ο σταθμός στην Πλατεία Μοναστηρακίου, τη βόρεια πλευρά της οποίας καταλαμβάνει ο ναός της Παντάνασσας. Οι ανασκαφές στο εσωτερικό και τον περιβάλλοντα χώρο του ναού, στο πλαίσιο των εργασιών στερέωσης και αποκατάστασης, έφεραν στο φως άγνωστα στοιχεία της οικοδομικής ιστορίας του. Περιλαμβάνουν κατάλοιπα μεσοβυζαντινού κοιμητηριακού ναού, δύο οικοδομικές φάσεις πρώιμων μεταβυζαντινών χρόνων, λείψανα των οποίων ενσωματώθηκαν στη σημερινή τρίκλιτη καμαροσκέπαστη μεταβυζαντινή βασιλική, και ερείπια του συγκροτήματος του Μεγάλου Μοναστηριού που περιέβαλλε την Παντάνασσα. Στα ευρήματα συγκαταλέγονται ταφές από τη μεσοβυζαντινή έως τη μεταβυζαντινή περίοδο εσωτερικά και εξωτερικά του μνημείου, με πλούσια κινητά ευρήματα και αποθέτες στο βόρειο και νότιο κλίτος με δεκάδες σπαράγματα τοιχογραφιών του 16ου αιώνα. Μετά την ολοκλήρωση της συντήρησης, οι τοιχογραφίες θα αποτελέσουν ένα μοναδικό σύνολο, καθώς συγκαταλέγονται στα λιγοστά δείγματα ζωγραφικής αυτής της περιόδου που γνωρίζουμε από την Αθήνα (εικ. 4-7).

Διαμόρφωση πλατείας Μοναστηρακίου (2007-2008). Κατά τις εργασίες διαμόρφωσης της πλατείας εντοπίστηκε η προς Α. προέκταση της κοίτης του Ηριδανού ποταμού. Στο σημείο αυτό καταλήγει η θολοσκέπαστη κοίτη και συνεχίζεται σε μορφή δικάναλου με κάλυψη από μεγάλες

Εικ. 2. Λαύριο, οικόπεδο. Α. Βουχάρα. Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 3. Μονή Δαφνίου. Άποψη ανασκαφής στο χώρο του νότιου μικρού περιβόλου.

Εικ. 4. Ο ναός μετά την αποκατάστασή του.

Εικ. 5. Άποψη ανασκαφής κεντρικού κλίτους.

Εικ. 6. Σπαράγματα τοιχογραφιών από την ανασκαφή της Παντάνασσας. 16ος αιώνας.

Εικ. 7. Κεντρικό κλίτος.

λιθοπλίνθους, υλικό β΄ χρήσης, που εδράζονται σε κατακόρυφους λίθους. Μεταγενέστερη τροποποίηση της κοίτης μειώνει κατά το ήμισυ το πλάτος της με εγκάρσια τοίχιση στο βόρειο τμήμα. Το υπόλοιπο καλύπτεται με πλάκες από πωρόλιθο σε οξυκόρυφη διάταξη (εικ. 8).

Πλατεία Μοναστηρακίου 2, οικόπεδο Σπ. Μπαϊρακτάρη (2008-2009). Σε σωστική ανασκαφή στο υπόγειο του κτηρίου αποκαλύφθηκαν τμήμα κτηρίου με στοά και δύο λιθόκτιστα πηγάδια, που χρονολογούνται στη μεταβυζαντινή περίοδο, αποθηκευτικοί σιροί και αποθέτης της βυζαντινής-υστεροβυζαντινής περιόδου, καθώς και τμήμα χωμάτινου δρόμου, λείψανα τοίχων, πήλινοι αγωγοί, δάπεδα και αποθέτης σε συνεχή χρήση από την πρωτοβυζαντινή περίοδο έως και την ελληνιστική (εικ. 9).

Άγιος Ιωάννης Ρέντης

Οικόπεδο Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (οδός Πειραιώς 254). Η ανασκαφική έρευνα το 2007 έφερε στο φως λείψανα δύο ληνών και ενός κοινού υπολήνιου. Διαπιστώθηκαν τέσσερις κατασκευαστικές φάσεις που δηλώνουν τη συνεχή χρήση του χώρου από τον 11ο έως τον 15ο αιώνα, σύμφωνα με τα ευρήματα. Οι ληνοί και το υπολήνιο είναι κατασκευασμένα από αργούς λίθους με ισχυρό συνδετικό υλικό, το δε εσωτερικό τους είναι επενδεδυμένο με υδραυλικό κονίαμα (εικ. 10-11).

Χώρος της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών. Το 2008, η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως: α) δύο παράλληλους τοίχους κατασκευασμένους από μικρούς αργούς λίθους και ένθετες πλίνθους που ορίζουν δρόμο πλ.

Εικ. 8. Μοναστηράκι. Διαμόρφωση της πλατείας. Συνέχεια της κοίτης του Ηριδανού.

Εικ. 9. Πλατεία Μοναστηρακίου 2, οικόπεδο Μπαϊρακτάρη. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 10-11. Άγιος Ιωάννης Ρέντης, οικόπεδο ΙΜΕ. Ληνός με υπολήνιο και προγενέστερη φάση ληνού με υπολήνιο.

Εικ. 12-13. Άγιος Ιωάννης Ρέντης, χώρος της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών. Άποψη της ανασκαφής, ο δρόμος και τμήμα ληνού.

4 μ. Τα οδοστρώματα σώζονται αποσπασματικά σε τρεις ορίζοντες χρήσης, αποτελούμενα από πηλόχωμα και μικρά χαλίκια και με βοηθητικό χώρο στα νότια. β) Τμήμα ληνού, κατασκευασμένου από αργούς λίθους με ένθετα θραύσματα πλίνθων και αρχιτεκτονικά μέλη σε β΄ χρήση και εσωτερικά επενδεδυμένου με υδραυλικό κονίαμα. Στο δάπεδό του έχουν τοποθετηθεί μεγάλες μαρμάρινες πλάκες σε β' χρήση. Η χρήση του χώρου, σύμφωνα με τα ευρήματα, τοποθετείται στη μεσοβυζαντινή-υστεροβυζαντινή περίοδο (εικ. 12-13).

Λεωφ. Κηφισού 96-98, οικόπεδο ΒΙΟΧΑΛΚΟ Α.Ε.-ΜΕΤΕΜ Ε.

Κατά την ανασκαφική έρευνα, 2008-2009, αποκαλύφθηκαν θεμελιώσεις τοίχων, σιροί, και αποθηκευτικοί πίθοι, που ανήκουν σε οικιστικό σύνολο και χρονολογούνται από τη βυζαντινή έως την υστεροβυζαντινή περίοδο. Τα κατάλοιπα καλύπτονται από εκτεταμένο στρώμα καταστροφής-κατάρρευσης (εικ. 14-15).

Αγία Παρασκευή

Κατά την ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό και τον προαύλειο χώρο του Ι.Ν. Αγίας Θέκλας, στο πλαίσιο της «Διαπλάτυνσης λεωφ. Μεσογείων για την κατασκευή ανισόπεδου κόμβου στον Σταυρό Αγίας Παρασκευής» (2001-2002), αποκαλύφθηκαν το αρχικό δάπεδο του Ιερού Βήματος, ενδείξεις για τον αρχικό αρχιτεκτονικό τύπο του ναού, εκτεταμένο νεκροταφείο υστεροβυζαντινών χρόνων και δύο σύγχρονες ταφές ανταρτών στα βόρεια, ανατολικά και δυτικά του ναού, καθώς και τμήμα αποθηκευτικού συγκροτήματος των μεταβυζαντινών χρόνων στο δυτικό τμήμα του προαύλειου χώρου του. Μετά το πέρας της ανασκαφής ο ναός μεταφέρθηκε βορειότερα (εικ. 16).

Λεωφ. Πεντέλης

Κατά την ανασκαφική έρευνα για την κατασκευή ανισόπεδου κόμβου Αττικής Οδού (2002-2003) αποκαλύφθηκε τμήμα αγροτικού συγκροτήματος (πιθεώνας) των ύστερων βυζαντινών-πρώιμων μεταβυζαντινών χρόνων (εικ. 17).

Μαρούσι

Κατά την ανασκαφική έρευνα, στη θέση «Πισπίρι» ή «Άγιος Ιωάννης», για την κατασκευή

Εικ. 14. Λεωφ. Κηφισού 96-98, οικόπεδο ΒΙΟΧΑΛΚΟ Α.Ε.-ΜΕΤΕΜ Ε. Αγγεία κατά χώραν.

Εικ. 15. Λεωφ. Κηφισού 96-98, οικόπεδο ΒΙΟΧΑΛΚΟ Α.Ε.-ΜΕΤΕΜ Ε. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 16. Αγία Παρασκευή, Ι.Ν. Αγίας Θέκλας. Άποψη της ανασκαφής στον προαύλειο χώρο του ναού.

Εικ. 17. Λεωφ. Πεντέλης, αγροτικό συγκρότημα. Άποψη της ανασκαφής (λεπτομέρεια).

Εικ. 18. Μαρούσι, θέση «Πισπίρι» ή «Άγιος Ιωάννης». Άποψη της ανασκαφής (αεροφωτογραφία).

κλάδου Αττικής Οδού (2003-2004), αποκαλύφθηκε ναΰδριο υστεροβυζαντινών χρόνων και μικρό νεκροταφείο στον περιβάλλοντα χώρο του (εικ. 18).

Κατά την ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδο Ζ. Γερανίου (2006), αποκαλύφθηκε εκτεταμένος πιθεώνας με ενδείξεις χρήσης σε δύο φάσεις, εκ των οποίων η πρώτη ανάγεται στον ύστερο 13ο-14ο και η δεύτερη στο 16ο-17ο αιώνα.

Κηφισιά
Στο δημοτικό χώρο στη συμβολή των οδών Αγίων Θεοδώρων και Κυριακού (2007-2008), αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ταυτίζονται με τα ερείπια του ναού των Αγίων Θεοδώρων. Ο ναός είχε κοιμητηριακή χρήση. Ανασκάφηκαν συνολικά 20 τάφοι, εκ των οποίων τέσσερις ταφές στο εσωτερικό του ναού και 16 εξωτερικά αυτού. Όλοι σχεδόν οι τάφοι έφεραν επάλληλες ταφές και αρκετοί από αυτούς και ανακομιδές. Οι ταφές ήταν επί το πλείστον κτερισμένες με κοσμήματα, σταυρούς και αγγεία. Από τα ευρήματα της ανασκαφής τεκμηριώνεται η χρήση του χώρου ως κοιμητηρίου ήδη από τον 9ο-αρχές του 10ου μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα.

Εικ. 19-20. Δροσιά Κηφισιάς, οικόπεδο Νκαβογιάννη. Άποψη των ληνών και γενική άποψη της ανασκαφής.

Δροσιά Κηφισιάς
Στη σωστική ανασκαφή δύο όμορων οικοπέδων, ιδιοκτησίας Νκαβογιάννη και Νικηφόρου (2009), αποκαλύφθηκαν τμήματα κτηρίου, δύο ληνοί, σιροί και πιθάρια βυζαντινών χρόνων που δηλώνουν τη βιοτεχνική χρήση του χώρου (εικ. 19-20).

ΣΑΛΑΜΙΝΑ

Αιάντειο
Στο οικόπεδο Σούστη (2007), αποκαλύφθηκε συστάδα βυζαντινών καμαροσκέπαστων τάφων με αξιόλογα ευρήματα του 6ου και του 7ου αιώνα, καθώς και τμήματα δρόμων και αρχαιότερα οικιστικά κατάλοιπα.

ΚΥΘΗΡΑ

Καραβάς. «Οχύρωση του Αγίου Γεωργίου της Κολοκυθιάς» (2002). Η θέση, αν και ήταν αντικείμενο αναζήτησης από πολλούς ερευνητές, μόλις πρόσφατα κατέστη δυνατόν να προσδιοριστεί και έτσι να αξιοποιηθούν γραπτές πηγές και προφορικές μαρτυρίες κατοίκων της περιοχής. Η ανασκαφική έρευνα, αν και μικρής διάρκειας, έδωσε τη δυνατότητα να αναγνωρίσουμε στο ομώνυμο με την οχύρωση ύψωμα, σημαντικά κτίσματα, κοσμικού και θρησκευτικού χαρακτήρα, και κυρίως την πορεία της οχύρωσης, που στην πλέον ευπρόσβλητη ανατολική πλευρά ενισχύεται με κατακόρυφους πύργους πεταλόσχημου τύπου. Πιθανολογούμε την αρχική οικοδόμηση της οχύρωσης στη μεσοβυζαντινή περίοδο, ενώ η κύρια οικοδομική φάση του συνόλου του ερειπιώνα ανάγεται στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους, όπως προκύπτει και από την κεραμική που διαθέτουμε από την έρευνα έως σήμερα (εικ. 21).

Εικ. 21. Κύθηρα, Άγιος Γεώργιος Κολοκυθιάς. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 22. Σπέτσες, ακρωτήριο Παλαιογιώργη. Άποψη της ανασκαφής από ΝΑ.

Λιβάδι, Ι.Ν. Αγίου Ανδρέα (2006). Ανασκαφική διερεύνηση στο ναό αποκάλυψε παλαιότερη φάση που ανάγεται στον 9ο-10ο αιώνα.
Παλαιόπολη, Ι.Ν. Αγίου Παντελεήμονα (2005-2006). Στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής εξωτερικά του ναού εντοπίστηκαν κατάλοιπα τοιχοποιίας κατά μήκος του βόρειου και νότιου τοίχου και δάπεδο παλαιοχριστιανικών χρόνων.
Κάστρο Χώρας, Ι.Ν. Παντοκράτορα (2008). Ανασκαφική διερεύνηση στο δάπεδο του ναού αποκάλυψε ταφές και ευρήματα του 15ου-16ου αιώνα.

ΣΠΕΤΣΕΣ

Η ανασκαφική έρευνα στο ακρωτήριο Παλαιογιώργη (2006-2007), έφερε στο φως ερείπια ναού με μεγάλη ημικυκλική αψίδα. Βόρεια και νότια εντοπίστηκαν κλίτη και στα δυτικά τμήμα νάρθηκα. Η αρχική ίδρυση του ναού φαίνεται πως ανήκει στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους, ενώ υπέστη μεταγενέστερες ανακατασκευές και λειτουργούσε έως τα τέλη σχεδόν του 17ου αιώνα (εικ. 22).

ΒΟΙΩΤΙΑ

Θήβα

Οικόπεδο ΕΡΓΟΔΟΜΙΚΗ ΒΟΙΩΤΙΑΣ Α.Β.Ε.Τ.Ε. (2002-2003). Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα καλύπτουν μια μεγάλη περίοδο από τους ελληνιστικούς χρόνους έως την περίοδο της φραγκοκρατίας. Αποκαλύφθηκε μικρό τμήμα λουτρού παλαιοχριστιανικών χρόνων και τμήμα ναού με ημικυκλικές κόγχες ανατολικά και σύγχρονο νάρθηκα, ο οποίος μπορεί να τοποθετηθεί στον 9ο-10ο αιώνα. Διερευνήθηκαν 39 τάφοι – κεραμοσκεπείς, λακκοειδείς και καμαροσκεπείς, στην πλειονότητά τους ακτέριστοι ή συλημένοι. Τα λίγα ευρήματα που περιείχαν ανήκουν στο 12ο με αρχές του 13ου αιώνα (εικ. 23-25).

Εικ. 23. Θήβα, οικόπεδο ΕΡΓΟΔΟΜΙΚΗ ΒΟΙΩΤΙΑΣ Α.Β.Ε.Τ.Ε. Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

Οικόπεδο Σ. Ζήκα - Χ. Λουκίδου (2002-2003). Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως το ήμισυ περίπου βυζαντινού ναού, τύπου πιθανότατα βασιλικής. Σύμφωνα με τα ευρήματα, ο ναός πρέπει να χτίστηκε κατά τον 11ο-12ο αιώνα με σύντομη διάρκεια ζωής. Πάνω στο στρώμα καταστροφής, στον κυρίως ναό κατασκευάστηκε συστάδα έξι κτιστών τάφων, ενώ άλλες ταφές, λαξευτές στο βράχο και κεραμοσκεπείς, αποκαλύφθηκαν βόρεια, εξωτερικά του ναού. Σε επαφή με το δυτικό τοίχο του βρέθηκαν δύο ακόμη τάφοι κτιστοί. Θησαυρός 130 νομισμάτων των αρχών του 13ου αιώνα σηματοδοτεί την εγκατάλειψη του χώρου (εικ. 26).

Οικόπεδο Π. Κοκκίνη (2002-2003). Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως το ήμισυ, περίπου, κοσμικού κτηρίου στον άξονα Α.-Δ. Η τοιχοποιία του κτηρίου και τα κινητά ευρήματα φανερώνουν ότι πρέπει να κτίστηκε κατά τον 9ο-10ο αιώνα. Η χρήση του εξακολούθησε, ωστόσο, κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους, αλλά και στην υστεροβυζαντινή εποχή. Τρεις αποθέτες δηλώνουν ότι ο χώρος δεν έπαψε να χρησιμοποιείται και κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας (εικ. 27-28).

Εικ. 24-25. Θήβα, οικόπεδο ΕΡΓΟΔΟΜΙΚΗ ΒΟΙΩΤΙΑΣ Α.Β.Ε.Τ.Ε. Πήλινη σφραγίδα και ενώτιο.

Εικ. 26. Θήβα, οικόπεδο Ζήκα - Λουκίδου. Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 27-28. Θήβα, οικόπεδο Π. Κοκκίνη. Άποψη της ανασκαφής και αγγείο μεταβυζαντινών χρόνων.

Εικ. 29-30. Θήβα, οικόπεδο Μπουραντά-Σαμπάνη. Εφυαλωμένη κούπα μεταβυζαντινών χρόνων και άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 31. Θήβα, οικόπεδο Κοφίνη-Σκουρτανιώτη. Μεταβυζαντινή οικία, χτισμένη πάνω σε αποθέτες, και μεταγενέστερος αγωγός. Άποψη από Α.

Εικ. 32-33. Ξηρονομή, ερείπια ναού Αγίου Γεωργίου. Γυάλινες χάντρες και άποψη της ανασκαφής από ΝΑ.

Οικόπεδο Ε. Μπουραντά-Σαμπάνη (2002-2004). Αποκαλύφθηκε μεγάλων διαστάσεων ορθογώνιο οικοδόμημα μεσοβυζαντινών χρόνων, με προσανατολισμό Β.-Ν., το οποίο αποτελείται από δύο χώρους. Μεταγενέστερες προσθήκες ανήκουν στην περίοδο της φραγκοκρατίας. Από την περίοδο της τουρκοκρατίας προέρχονται αρκετά ακέραια αγγεία και πολλά απορρίμματα εργαστηρίου λουλάδων από σηπιόλιθο. Στο βορειοδυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε ακόμη τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου παλαιοχριστιανικών χρόνων (εικ. 29-30).

Οικόπεδο Κοφίνη-Σκουρτανιώτη (2005-2006). Αποκαλύφθηκε οικία μεταβυζαντινών χρόνων, αποτελούμενη στα βόρεια από τετράπλευρο χώρο και στα νότια από λιθόστρωτη αυλή. Κλίμακα, προσκολλημένη στο νότιο τοίχο της αυλής, οδηγούσε στον άνω κύριο χώρο κατοικίας. Σύμφωνα με τις ενδείξεις, η οικία κατασκευάστηκε προς τα τέλη του 17ου και καταστράφηκε προς τα τέλη του 18ου αιώνα. Αποκαλύφθηκαν, ακόμη, 20 αποθέτες, προγενέστεροι της οικίας, και τμήμα δεύτερου κτηρίου με αγωγό, μεταγενέστερης εποχής (εικ. 31).

Ξηρονομή

Στον ερειπωμένο ναό Αγίου Γεωργίου (2001-2003), αποκαλύφθηκε τμήμα κτηρίου με ευρεία ημικυκλική κόγχη δυτικά, παλαιοχριστιανικής περιόδου, το οποίο ενσωματώθηκε σε ένα μεσοβυζαντινό κοιμητηριακό ναό που ανήκει στον τύπο του μεταβατικού σταυροειδούς εγγεγραμμένου (10ος αι.) με μεταγενέστερη προσθήκη νάρθηκα στα δυτικά. Οι τάφοι που διερευνήθηκαν, κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς, ήταν πλούσια κτερισμένοι (εικ. 32-33).

Αντίκυρα

Η ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδο Μαναίου-Παίδαρου (2005-2006), έφερε στο φως λείψανα οικοδομικού ιστού, αποτελούμενου από δέκα επιμέρους χώρους κατά τον άξονα Α.-Δ. Σύμφωνα με τα κινητά ευρήματα και την τοιχοποιία των κατασκευών, τα κατάλοιπα ανάγονται στους ύστερους ρωμαϊκούς-πρώιμους χριστιανικούς χρόνους (3ος-4ος αι.), με απώτατο χρονικό όριο χρήσης τον 5ο-6ο αιώνα.

ΕΥΒΟΙΑ

Αφράτι

Στο οικόπεδο Θ. Φέβρη (2000-2004), ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα στο βορειοδυτικό άκρο, με την αποκάλυψη τάφων

και σιρών που σχετίζονται με παλαιότερα ευρήματα στο όμορο οικόπεδο Κονοβέση (ναός με πολυάριθμες ταφές, σιροί και ληνός). Τα ανασκαφικά δεδομένα παρουσιάζουν εικόνα ακμής μιας αγροτικής εγκατάστασης στα ανατολικά του ποταμού Λήλαντα κατά τους βυζαντινούς χρόνους (εικ. 34).

Δήμος Μεσσαπίων

Στο κτήμα Δαφνώντα (2006) αποκαλύφθηκαν τμήμα μεσοβυζαντινού συγκροτήματος και δύο παλαιοχριστιανικοί τάφοι.

ΦΩΚΙΔΑ

Άμφισσα

Στο οικόπεδο Μπούτσικου και Μέρμηγκα-Γρίβα (2001-2002), αποκαλύφθηκε τμήμα παλαιοχριστιανικής βασιλικής με ευρεία ημικυκλική αψίδα. Σε επόμενες φάσεις της βυζαντινής εποχής ανήκουν τα μεταγενέστερα οικοδομικά κατάλοιπα στο χώρο της βασιλικής – μεταξύ άλλων και ναού –, όπως και τάφοι που χρονολογούνται μέχρι και τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (εικ. 35).

Προϊστάμενοι

Ελένη Γκίνη-Τσοφοπούλου (1999-2005)
Χαρίκλεια Κοιλάκου (2006-2008)
Αικατερίνη Παντελίδου (2009-2010)
Αριστέα Καββαδία (2010)

Εικ. 34. Αφράτι, οικόπεδο Θ. Φέβρη. Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

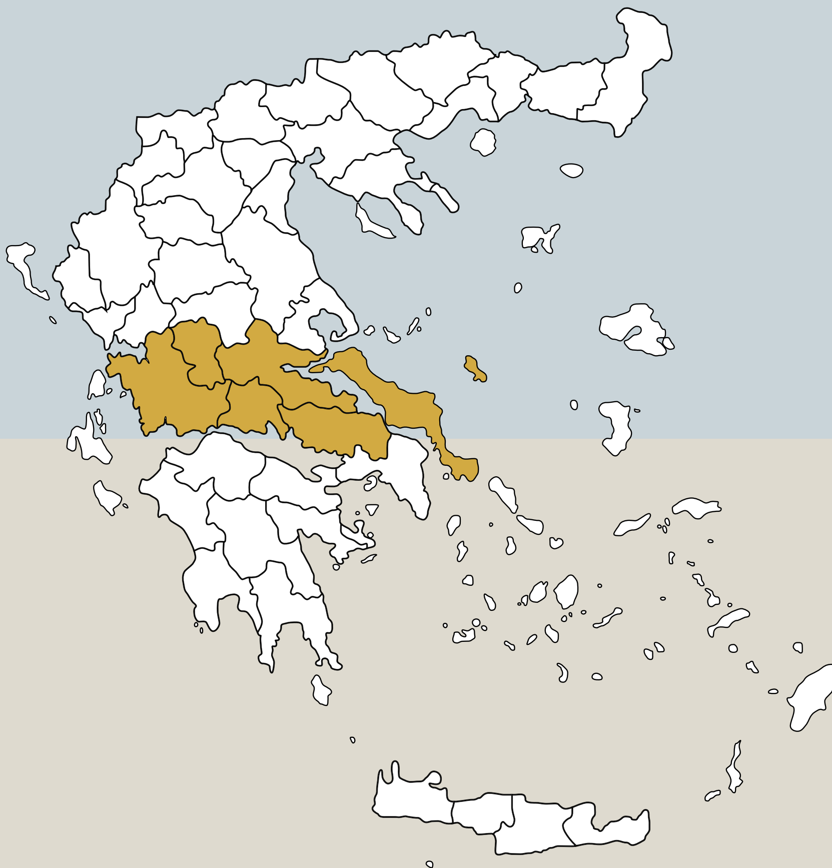

Εικ. 35. Άμφισσα, οικόπεδο Μπούτσικου και Μέρμηγκα-Γρίβα. Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Μονή Δαφνίου, Πλατεία Μοναστηρακίου, Ν. Παντάνασσας, Μεσόγεια, 2000-2005, Κύθηρα (Καραβάς. «Οχύρωση του Αγίου Γεωργίου της Κολοκυθιάς»)	Ε. Γκίνη-Τσοφοπούλου
Νομός Βοιωτίας (οικόπεδο Εργοδομική Βοιωτίας Α.Β.Ε.Τ.Ε., οικόπεδο Σ. Ζήκα - Χ. Λουκίδου, οικόπεδο Π. Κοκκίνη, οικόπεδο Ε. Μπουραντά-Σαμπάνη, οικόπεδο Κοφίνη-Σκουρτανιώτη, Ξηρονομή), Σπέτσες	Χ. Κοιλάκου
Μαρούσι, Αγία Παρασκευή, Λεωφ. Πεντέλης	Αικ. Παντελίδου
Αντίκυρα, οικόπεδο Μαναίου-Παίδαρου, Γέρακας, οικόπεδα εταιρείας ΔΟΜΟΚΑΤ Α.Ε.	Κ. Καραθανάση
Παιανία, Κηφισιά, Δροσιά Κηφισιάς	Β. Παπαγεωργίου
Νομός Φωκίδας (Άμφισσα), Λαύριο, Νομός Ευβοίας (Αφράτι)	Δ. Πέτρου
Αιάντειο Σαλαμίνας, Δήμος Μεσσαπίων	Γ. Κακαβάς
Πλατεία Μοναστηρακίου 2, οικόπεδο Σπ. Μπαϊρακτάρη, Άγιος Ιωάννης Ρέντης, οικόπεδο Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, Λεωφ. Κηφισού 96-98, οικόπεδο ΒΙΟΧΑΛΚΟ Α.Ε.-ΜΕΤΕΜ Ε.	Ανδρ. Παναγοπούλου
Άγιος Ιωάννης Ρέντης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών	Στ. Βανδώρου
Κύθηρα (Λιβάδι, Ι. Ν. Αγίου Ανδρέα, Παλαιόπολη, Ι. Ν. Αγίου Παντελεήμονα, Κάστρο Χώρας, Ι. Ν. Παντοκράτορα)	Μ. Παπαδημητρίου

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Θ΄ ΕΠΚΑ
Ι΄ ΕΠΚΑ
ΙΑ΄ ΕΠΚΑ
ΙΔ΄ ΕΠΚΑ
ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ

2

22η ΕΒΑ
23η ΕΒΑ
24η ΕΒΑ

Θ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΒΟΙΩΤΙΑ

Η δραστηριότητα της Θ΄ ΕΠΚΑ κατά τα έτη 2000-2010 απλώθηκε σε όλους τους τομείς του αρχαιολογικού έργου, δηλαδή στην προστασία, ανάδειξη και μελέτη των πολιτιστικών αρχαίων μνημείων και ευρημάτων της Βοιωτίας. Με επιτυχία αντιμετωπίστηκε το σύνολο των σωστικών ανασκαφών που προέκυψαν είτε από μεγάλα εθνικά, νομαρχιακά και δημοτικά έργα, είτε από τα αιτήματα ιδιωτών, ενώ τα άφθονα αρχαιολογικά ευρήματα συντηρήθηκαν, καταγράφηκαν και προετοιμάζονται συστηματικά για δημοσίευση.

Μεταξύ των ανασκαφών διακρίνονται ως ιδιαίτερα σημαντικές για τον εμπλουτισμό των γνώσεών μας σχετικά με την ιστορία και την τέχνη της Θήβας των ιστορικών χρόνων – και παρουσιάζονται εν συντομία παρακάτω – η ανασκαφή του βορειοανατολικού νεκροταφείου των ιστορικών χρόνων, η αποκάλυψη κτιστής «θήκης» – ίσως θησαυροφυλακίου – που εκτός των άλλων περιείχε μερικές αρχαϊκές και κλασικές επιγραφές, η ανασκαφή του τεμένους του «Ηρακλέους και των παίδων του», η αποκάλυψη ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης με γραπτό πορτρέτο νέου των ρωμαϊκών χρόνων. Στο ένδοξο μυκηναϊκό παρελθόν της πόλης προσγράφονται σημαντικά κτηριακά κατάλοιπα ανακτορικού χαρακτήρα από την ανασκαφή στο οικόπεδο Θεοδώρου στο κέντρο της Καδμείας.

Αναφέρονται, επίσης, και μερικά νέα αξιόλογα μνημεία αποκαλυπτικά της ιστορίας και του πολιτισμού της βόρειας Βοιωτίας, στην περιοχή του Ορχομενού, όπου ανασκάφηκε το «τρόπαιο του Σύλλα» και ένα αγροτικό ιερό αφιερωμένο πιθανόν στις Χάριτες. Τέλος, στη νοτιοανατολική Βοιωτία ερευνήθηκε τάφος «μακεδονικού» τύπου στην περιοχή της αρχαίας Τανάγρας, και ένα κεραμικό εργαστήριο των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων στο αρχαίο Δήλιον, σύγχρονο Δήλεσι.

Θήβα

Κατά τα έτη 1999-2001 οι εργασίες για την κατασκευή ανισόπεδης διάβασης στην επαρχιακή οδό Θηβών-Μουρικίου, που συνδέει τη Θήβα με την Ε.Ο. Αθηνών-Λαμίας, οδήγησαν στην αποκάλυψη του πυρήνα του βορειοανατολικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης.

Στο χώρο της ανασκαφής ήλθαν στο φως οικιστικά κατάλοιπα και ταφές. Τα πρώτα χρονολογούνται στην Τελική Νεολιθική (4500-3200 π.Χ.), ενώ το νεκροταφείο με περίπου 850 τάφους ανήκει κυρίως στους ιστορικούς χρόνους (8ος-2ος αι. π.Χ.). Αποκαλύφθηκε επίσης τμήμα αρχαίου δρόμου, πιθανόν της «λεωφόρου» προς Χαλκίδα, που αναφέρεται από τον Παυσανία (IX, 19-22) (εικ. 1).

Το πλήθος των κινητών ευρημάτων διαφωτίζει με μοναδικό τρόπο τις γνώσεις για την καθημερινή ζωή και την τέχνη της αρχαίας Βοιωτίας. Αναφέρονται χιλιάδες αγγεία, εκατοντάδες ειδώλια και μικροαντικείμενα, καθώς και δεκάδες πώρινες επιτύμβιες στήλες, ιδίως του τύπου του θριγκού αρχαίου ναού.

Χαρακτηριστικό εύρημα είναι η κεφαλή επιτύμβιου κούρου, χρονολογούμενου γύρω στο 510 π.Χ. (εικ. 2), ερυθρόμορφος κρατήρας με διονυσιακές παραστάσεις του α΄ μισού του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 3) και εξαιρετικής τέχνης δείγματα πηλοπλαστικής (εικ. 4).

Το 2002 πραγματοποιήθηκε στο Πυρί Θηβών ανασκαφική έρευνα με αφορμή την ανέγερση οικοδομής στο οικόπεδο Μάδη, βόρεια της σιδηροδρομικής γραμμής. Αποκαλύφθηκαν τμήματα θεμελίων και αρχαίου δρόμου, επτά λάκκοι εργαστηριακής χρήσης, μια κιβωτιόσχημη «θήκη» και ένας κατεστραμμένος κεραμοσκεπής τάφος.

Εικ. 1. Αεροφωτογραφία. Διακρίνεται τμήμα αρχαίου δρόμου και νεκροταφείου ιστορικών χρόνων. 8ος-2ος αι. π.Χ.

Εικ. 2. Κεφαλή ανδρικού αγάλματος (κούρου), από νησιωτικό μάρμαρο. Περίπου 510 π.Χ.

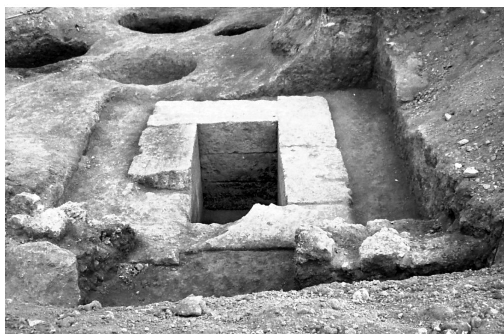
Εικ. 3. Κρατήρας με παράσταση διονυσιακού θιάσου. Α΄ μισό 4ου αι. π.Χ.

Εικ. 4. Γυναικεία μορφή καθήμενη σε θρόνο. 4ος αι. π.Χ.

Τα σημαντικότερα ευρήματα της ανασκαφής είχαν αποτεθεί στο εσωτερικό της κτιστής κιβωτιόσχημης «θήκης», εξωτ. διαστ. 3,18x2,18 μ., που χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ. Η θήκη ήταν λαξευμένη στο φυσικό έδαφος της περιοχής (πούρο) και επενδεδυμένη επιμελώς με μεγάλους πωρόλιθους, κατά το ισοδομικό σύστημα. Κάλυψη δεν διασώθηκε, ενώ είναι αμφίβολο αν υπήρχε μόνιμη σκεπή (εικ. 5).

Το ανώτερο τμήμα του περιεχομένου της «θήκης» είχε αναμοχλευθεί ήδη από την αρχαιότητα, ενώ το στρώμα κοντά στο δάπεδο ήταν άθικτο. Στα σημαντικότερα ευρήματα της θήκης συγκαταλέγονται οι τέσσερις χάλκινες επιμήκεις ενεπίγραφες πινακίδες (ελάσματα). Διατηρούν από τέσσερις έως δώδεκα στίχους (στις τρεις από αυτές διατηρείται επιγραφή και στις δύο όψεις). Ανάγονται στους υστεροαρχαϊκούς χρόνους και αναφέρονται σε πράξεις οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα αποκαλύπτοντας πλείστες όσες

Εικ. 5. Θήβα, οικόπεδο Μάδη. Κτιστή «θήκη», ίσως θησαυροφυλάκιο. Αρχαϊκοί χρόνοι.

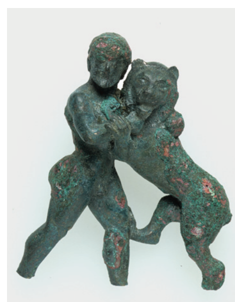
Εικ. 6. Θήβα, οικόπεδο Μάδη. Ενεπίγραφος κιονίσκος. Τέλη 6ου αι. π.Χ.

πτυχές της πρώιμης θηβαϊκής κοινωνίας. Κοντά τους βρέθηκε οστέινη γραφίδα.

Στο ανώτερο διαταραγμένο στρώμα εντοπίστηκε, μεταξύ άλλων, πώρινος κιονίσκος με τετράστιχη αρχαϊκή επιγραφή ανάμεσα στις ραβδώσεις του (εικ. 6). Η αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή φαίνεται να συνδέεται άμεσα με τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν πιθανότατα κατά το έτος 506 π.Χ. και αναφέρονται διεξοδικά από τον Ηρόδοτο (Ε 77), όταν οι Σπαρτιάτες, σε συνεργασία με Θηβαίους και Χαλκιδείς, προσπάθησαν να ανατρέψουν τη νεοσύστατη αθηναϊκή δημοκρατία, εισβάλλοντας ταυτόχρονα στην Αττική, χωρίς όμως να πετύχουν το σκοπό τους. Οι πρώτοι, μετά την κατάληψη της Ελευσίνας, αποσύρθηκαν, ενώ τις αρχικές νίκες των Βοιωτών και Χαλκιδέων ακολούθησε η συντριπτική ήττα από τους Αθηναίους κοντά στον Εύριπο. Μετά τη μάχη αυτή, 700 Βοιωτοί, οι περισσότεροι Θηβαίοι, οδηγήθηκαν δέσμιοι στην Αθήνα. Η αφιερωματική επιγραφή του κιονίσκου πρέπει να ανατέθηκε σε ιδιαίτερα σημαντικό δημόσιο χώρο (ιερό;) μετά την εξαγορά με πληρωμή λύτρων των αιχμαλώτων και έχει ως εξής:

...]ΟΣ Ϝοινόας καὶ Φυλὰς
...]hελόντες κ(αὶ) Ἐλευσῖνα
...]ΑΙ Χαλκίδα λυσάμενοι
...]ΜΟΙ ἀνέθειαν

Η χρήση της «θήκης», που ήταν ίσως θησαυροφυλάκιο ιερού, και η προέλευση του περιεχόμενου της χρήζουν περαιτέρω μελέτης.

Εικ. 7. Θήβα, οικόπεδο Μανίσαλη. Χάλκινο σύμπλεγμα Ηρακλή με λέοντα Νεμέας. Τέλη 6ου αι. π.Χ.

Εικ. 8. Θήβα, οικόπεδο Μανίσαλη. Τμήμα λεβητόσχημου αγγείου με παράσταση του κένταυρου Νέσσου που απάγει τη Δηιάνειρα. Πρώιμοι αρχαϊκοί χρόνοι.

Σύμφωνα με τον Παυσανία (*Βοιωτικά* IX, 23, 1-3) στην περιοχή βρίσκονταν ιερά, τεμένη και ηρώα της πόλης. Βασιζόμενοι σε αυτή την πληροφορία, αλλά και στο είδος των ευρημάτων και το περιεχόμενο των επιγραφών, προτείνεται ότι η «θήκη» ανήκε σε κάποιο γειτονικό, άγνωστο προς το παρόν, ιερό, και γέμισε με ετερογενή αντικείμενα μετά από την καταστροφή ή την ανακαίνισή του, ίσως κατά την πολιορκία της Θήβας, ως επακόλουθο του «μηδισμού» των αρχόντων της (479 π.Χ.).

Κατά τα έτη 2004 και 2005 πραγματοποιήθηκαν έρευνες στο οικόπεδο Ιωάν. και Δημ. Μανίσαλη, στη νοτιοανατολική πλευρά της Καδμείας, νότια και έξω από τις Ηλέκτρες Πύλες, στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής για την ανέγερση οικοδομής. Η ανασκαφή αποκάλυψε ευρήματα από τους πρωτοελλαδικούς έως και τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους, όμως ιδιαίτερα σημαντικά κρίνονται αυτά των ύστατων γεωμετρικών και κυρίως των αρχαϊκών χρόνων.

Στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου βρέθηκε τμήμα στυλοβάτη με τους κατώτερους σπονδύλους δωρικής κιονοστοιχίας και τμήμα ναϊκού οικοδομήματος των ύστερων αρχαϊκών χρόνων, του μόνου της εποχής που έχει βρεθεί στην πόλη της Θήβας. Από το χώρο αυτό συλλέχθηκαν πολλά κινητά και σπουδαία ευρήματα. Χαρακτηριστικά αναφέρονται χάλκινες οφθαλμωτές φιάλες, χάλκινο σύμπλεγμα του Ηρακλή και του λέοντα της Νεμέας (εικ. 7), τμήμα πώρινων γλυπτών – ίσως από αέτωμα –, άφθονη κορινθιακή κεραμική, τμήματα λίθινου περιρραντηρίου και λίθινες βάσεις αναθημάτων. Αρχιτεκτονικά μέλη, γλυπτά, κεραμική και χάλκινα αντικείμενα αρχαϊκών χρόνων βρέθηκαν εντοιχισμένα σε τοίχους βυζαντινών χρόνων.

Στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου βρέθηκε «βωμός τέφρας», πάχ. 2,5 μ., ως αποτέλεσμα διαδοχικών καύσεων, στις οποίες περιέχονται μεγάλες ποσότητες υπολειμμάτων οστών και αποθέσεων κεραμικής γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων (εικ. 8). Σε ορισμένα αγγεία σώζονται εγχάρακτες επιγραφές που αναφέρονται στον Ηρακλή και στα «οκτώ» παιδιά του, ήρωες κατά τον Πίνδαρο.

Ο βωμός αυτός οριοθετήθηκε επανειλημμένα, κυρίως κατά την αρχαϊκή εποχή, με χαμηλούς τοίχους-περιβόλους. Το στρώμα των καύσεων και των αποθέσεων συνεχίζεται προς τα δυτικά και κάτω από το σύγχρονο οδόστρωμα, ενώ τα όριά του προς την κατεύθυνση αυτή δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν.

Κατά το 2008 εντοπίστηκε στην κάτω πόλη της Θήβας, στο οικόπεδο Ν. Τρικαλίτη, τμήμα αρχαίου κεντρικού δρόμου και στα βόρεια αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τριών δωματίων, ενώ στα νότια εντοπίστηκαν τρεις ακτέριστες ταφές.
Η πλειονότητα των ευρημάτων στο οικόπεδο χρονολογείται στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή. Οι κατασκευές και τα ευρήματα στο κτήριο αυτό υποδεικνύουν εργαστηριακό χώρο, ληνό και υφαντικό αργαλειό. Εντός του δωματίου 2, βρέθηκε σημαντική μαρμάρινη επιτύμβια στήλη γυρισμένη ανάποδα στο κατώφλι (εικ. 9). Είναι ορθογώνια, διαστ. 0,76Χ0,59Χ0,29 μ., και στη μία πλευρά της σώζει σε λαξευμένο πλαίσιο γραπτό ανδρικό πορτρέτο και από πάνω την επιγραφή ΘΕΟΔΩΡΟϹ ΧΑΙΡΕ. Στην άλλη πλευρά σώζεται ανάλογο λαξευμένο πλαίσιο και επιγραφή ΘΕΟΔΩΡΟϹ ΧΡΗΣΤΟΣ, χωρίς γραπτή παράσταση εντός του πλαισίου. Χρονολογείται πιθανόν στον 1ο αι. π.Χ.
Η εικόνα της μυκηναϊκής Θήβας του 13ου αι. π.Χ., κατά την ανακτορική περίοδο, βελτιώθηκε αισθητά από μια σωστικού χαρακτήρα ανασκαφική έρευνα που έλαβε χώρα το 2008 και αρχές 2009 στο κέντρο σχεδόν της Καδμείας ακρόπολης της Θήβας.
Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε στο οικόπεδο Στ. Θεοδώρου, στο νότιο τμήμα της αρχαίας ακρόπολης, στον ψηλότερο από τους λόφους που σχηματίζουν το ανάγλυφό της. Η συγκεκριμένη περιοχή έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα για την πολεοδομική εξέλιξη της Θήβας καθ' όλη την προϊστορική περίοδο, καθώς εκεί εντοπίζεται και το επίκεντρο του πρωτοελλαδικού και μεσοελλαδικού οικισμού της πόλης.
Πλήθος ακέραιων πεσμένων κεραμίδων στέγης κάλυπταν τα εντυπωσιακά, αλλά δυστυχώς αποσπασματικά, οικοδομικά κατάλοιπα ενός μεγάλου μυκηναϊκού κτηρίου, που πιθανότατα αποτελούσε τμήμα ή παράρτημα του μυκηναϊκού ανακτορικού συγκροτήματος της Θήβας (εικ. 10). Δύο ιδιαίτερα ογκώδεις και καλοκτισμένοι τοίχοι με παραστάδες διαμορφώνουν κεντρική αίθουσα με σπαράγματα τοιχογραφιών, στο κέντρο της οποίας βρέθηκαν τα θραύσματα μεγάλου λουτήρα, καθώς και το αποτύπωμα της βάσης καμένου καλαθιού. Βόρεια του κεντρικού αυτού χώρου ανοίγεται επιμήκης διάδρομος, καθώς και μεγάλος στεγασμένος χώρος. Την κάτοψη του οικοδομήματος συμπληρώνει ένα ευρύχωρο δωμάτιο που ανασκάφηκε βορειότερα. Στο εσωτερικό των δωματίων βρέθηκε πλήθος σημαντικών ευρημάτων (αγγεία, χάνδρες, τοιχογραφίες, σφραγιδόλιθος, ξίφος κτλ.).
Το κτήριο φαίνεται ότι καταστράφηκε από φωτιά κατά τα μέσα του 13ου αι. π.Χ., εποχή στην οποία χρονολογούνται και πολλά άλλα ανακτορικά διαμερίσματα που έχουν ανασκαφεί παλαιότερα εντός της Καδμείας, μεταξύ των οποίων αποθήκες με μεγάλους ψευδόστομους αμφορείς και χώροι επεξεργασίας χρυσού, ελεφαντοστού, ημιπολύτιμων λίθων κτλ.
Τα δεδομένα από την παλαιότερη και την πρόσφατη ανασκαφική έρευνα στην κορυφή της Καδμείας δείχνουν ότι στην περιοχή αυτή

Εικ. 9. Θήβα, οικόπεδο Τρικαλίτη. Επιτύμβια στήλη με γραπτό πορτρέτο νέου και επιγραφή ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΧΑΙΡΕ. 1ος αι. π.Χ.

Εικ. 10. Θήβα, οικόπεδο Θεοδώρου. Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μυκηναϊκού κτηρίου. Άποψη από Α. 1300-1250 π.Χ. (ΥΕ ΙΙΙΒ 1).

Εικ. 11. Ορχομενός, αγροτικό ιερό Χαρίτων. Πήλινη προτομή γυναικείας θεότητας. Πρώιμοι κλασικοί χρόνοι.

υπήρχε κατά το 13ο αι. π.Χ. μια αρκετά πυκνοδομημένη και πολυτελής συνοικία της μυκηναϊκής Θήβας. Τόσο η θέση του πρόσφατα αποκαλυφθέντος κτηρίου στο ψηλότερο σημείο της τειχισμένης ακρόπολης, οι διαστάσεις και ο τύπος των αρχιτεκτονικών του λειψάνων με τοιχογραφικό διάκοσμο, όσο και τα σπάνια ευρήματά του, μαρτυρούν την ιδιαίτερα σημαντική λειτουργία του στο πλαίσιο της κεντρικής ανακτορικής διοίκησης της περιόδου αυτής στην Καδμεία.

Ορχομενός

Το Δεκέμβριο του 2004 κατά τη διάρκεια άροσης του αγρού Κ. Γκιζίμη, στη θέση «Κυδωνιά», μεταξύ Ορχομενού και Πύργου, στις βόρειες παρυφές του κωπαϊδικού πεδίου, ήλθε στο φως τμήμα και βάση τροπαίου, που στήθηκε από το στρατηγό Σύλλα, με αφορμή τη νίκη του το 86 π.Χ. εναντίον του στρατού του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη ΣΤ' και την ολική εξουδετέρωση του στρατού κοντά στη βόρεια όχθη της Κωπαΐδας.

Όπως είναι γνωστό, όταν ο Μιθριδάτης στράφηκε εναντίον των Ρωμαίων εξεγείροντας τους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας και παίρνοντας με το μέρος του πολλές πόλεις της Ελλάδας, η ρωμαϊκή σύγκλητος εξέλεξε τον Σύλλα για να αντιμετωπίσει το στρατό του, επικεφαλής του οποίου είχε τεθεί ο στρατηγός Αρχέλαος. Μετά την πολιορκία και την ολοκληρωτική καταστροφή της Αθήνας, ο Σύλλας κινήθηκε προς τη βόρεια Βοιωτία˙ στις πεδιάδες της οποίας δόθηκαν οι φονικές μάχες, στις οποίες ο Σύλλας εξόντωσε το στρατό του αντιπάλου του.

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο (*Σύλλας* 17-21), μετά την πρώτη νίκη του στη Χαιρώνεια, ο Σύλλας έστησε δύο λίθινα ενεπίγραφα τρόπαια, εκ των οποίων το ένα σώζεται σήμερα στη Χαιρώνεια.

Το τρόπαιο που αποκαλύφθηκε πρόσφατα στον Ορχομενό έχει σχήμα κορμού δένδρου, το οποίο συνήθιζαν να στήνουν οι νικητές στο πεδίο της μάχης και να αναρτούν τα λάφυρα του στρατού των ηττημένων. Από το τρόπαιο του Πύργου σώζεται ο κορμός, οι κνημίδες και το κάτω τμήμα της πανοπλίας ενός πολεμιστή. Το σύνολο των αρχιτεκτονικών μελών που συνιστούσαν το τετράγωνο βάθρο του τροπαίου βρέθηκε εν μέρει διασκορπισμένο στον περιβάλλοντα χώρο. Κατά χώραν είχε διατηρηθεί η ευθυντηρία και η μία πλευρά του πρώτου αναβαθμού της κρηπίδας, ενώ κατά τον καθαρισμό των μελών αποκαλύφθηκε αφιερωματική επιγραφή στα ελληνικά που επιβεβαιώνει την ασφαλή ταύτιση του μνημείου. Το συνολικό ύψος του μνημείου εκτιμάται ότι ξεπερνούσε τα 6 μ.

Κατά τα έτη 2006-2009 ανασκάφηκε μικρό αγροτικό ιερό δυτικά του Ορχομενού, σε ειδυλλιακή θέση της νοτιοανατολικής κλιτύος του όρους Ακοντίου, κοντά στην αριστερή όχθη του Βοιωτικού Κηφισού. Πρόκειται για αμάρτυρο ιερό, εγκαταλελειμμένο ήδη πριν από την περιήγηση του Παυσανία. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα περιορίζονται σε αναλήμματα, υπαίθριο κτιστό περίβολο και στοά, καθώς και έναν αποθέτη λαξευμένο στο φυσικό βράχο. Ο χώρος λατρείας απέδωσε πλήθος αγγείων και πήλινων αφιερωμάτων, όπως ειδώλια, προτομές, πλοχμούς, στεφάνια, μικκύλα αγγεία (κοτύλες, υδρίες), κέρνους, λύχνους, επιγραφές και κατάλοιπα κατασκευών που χρονολογούνται από τον 6ο έως τον 3ο αι. π.Χ. (εικ. 11).

Σύμφωνα με τα πρώτα στοιχεία της έρευνας, πιθανόν να λατρεύονταν σε αυτό οι θεσμοφόρες θεότητες Δήμητρα, Κόρη και Παις, μαζί με τις Χάριτες, επίσημη λατρεία του Ορχομενού.

Μετά την εγκατάλειψη του ιερού ο χώρος χρησιμοποιήθηκε κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο ως νεκροταφείο.

Δήλεσι

Η ανασκαφή στο οικόπεδο Α. Καββά στη συμβολή των οδών Οδυσσέως και Αρτέμιδος άρχισε το 2006. Βρέθηκε κεραμικό εργαστήριο που περιλαμβάνει πέντε κεραμικούς κλιβάνους, ένα πηγάδι για την παροχή νερού και ένα ορθογώνιο δωμάτιο, που σχετίζεται με το εργαστήριο, πιθανότατα ως αποθηκευτικός χώρος (εικ. 12).

Το οικόπεδο έδωσε άφθονη κεραμική υστερορωμαϊκών χρόνων, κυρίως οξυπύθμενους αμφορείς που θα κατασκευάζονταν στους αποκαλυφθέντες κλιβάνους Ι, IV και V. Επίσης, βρέθηκαν πολλά πήλινα στηρίγματα για την όπτηση των αγγείων, καθώς και αμφίκοιλα, εκ των οποίων πολλά ενεπίγραφα, στηρίγματα για το στέγνωμα ή την έκθεση των αγγείων. Τέλος, βρέθηκαν αρκετά χάλκινα νομίσματα και λίγα ασημένια.

Η σημαντική εργαστηριακή δραστηριότητα στο αρχαίο Δήλιον δηλώνεται από τη συνεχή παρουσία στον ίδιο χώρο εργαστηρίου από την ελληνιστική έως την υστερορωμαϊκή εποχή.

Εικ. 12. Δήλεσι, οικόπεδο Καββά. Κλίβανοι στο κεραμικό εργαστήριο. Ύστεροι ρωμαϊκοί χρόνοι.

Εικ. 13. Τανάγρα, περίβολος στρατιωτικού αεροδρομίου. Τάφος «μακεδονικού» τύπου. Ελληνιστικοί χρόνοι.

Τανάγρα

Εντός του περιβόλου του στρατιωτικού αεροδρομίου της Τανάγρας (114η Πτέρυγα Μάχης), στην ελεγχόμενη ζώνη των πυρομαχικών, ήταν γνωστή από τα τέλη του 19ου αιώνα η ύπαρξη συλημένου μάλλον τάφου «μακεδονικού» τύπου, του οποίου σήμερα ορατά ήταν μόνο τμήματα του δρόμου και της εισόδου. Το προσωπικό της Θ΄ ΕΠΚΑ κατά το 2008 καθάρισε και αποκάλυψε πλήρως το μνημείο, για το οποίο εκπονείται μελέτη στερέωσης. Ο «μακεδονικού» τύπου τάφος είναι κτιστός, καμαροσκέπαστος, μονοθάλαμος, κατασκευασμένος από πώρινες λιθοπλίνθους και είναι προσανατολισμένος ΒΑ.-ΝΔ., με την είσοδο στα βορειοανατολικά. Έχει πρόσβαση μέσω ενός δρόμου, δομημένου κατά το ισόδομο σύστημα τοιχοποιίας, που στα βορειοανατολικά σχηματίζει Π. Ο δρόμος διαμορφώνει κάθετη στην πρόσοψη κλίμακα (εικ. 13).

Στα νοτιοανατολικά του «μακεδονικού» τύπου τάφου αποκαλύφθηκε βάθρο, διαστ. 3,57 μ. (ΒΑ.-ΝΔ.) x 2,86 μ. (Α.-Δ.), από δύο σειρές πωρολιθικών δόμων. Ανατολικά του βάθρου αποκαλύφθηκε συλημένος κιβωτιόσχημος τάφος, με ίχνη κονιάματος στο εσωτερικό, που χρονολογείται στα ελληνιστικά χρόνια.

Προϊστάμενος

Βασίλειος Αραβαντινός

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Θήβα	
Κατασκευή ανισόπεδης διάβασης στην επαρχιακή οδό Θηβών-Μουρικίου	Β. Αραβαντινός
Οικόπεδο Μάδη στο Πυρί Θηβών	
Οικόπεδο Ιωάν. και Δημ. Μανίσαλη, στη νοτιοανατολική πλευρά της Καδμείας	
Οικόπεδο Ν. Τρικαλίτη	
Οικόπεδο Στ. Θεοδώρου	
Ορχομενός	
Αγρός Κ. Γκιζίμη: Τρόπαιο Σύλλα	Έ. Κουντούρη
Αγροτικό ιερό στο όρος Ακόντιο	Κ. Καλλιγά
Νοτιοδυτική Βοιωτία	
Τανάγρα: εντός στρατιωτικού αεροδρομίου Τανάγρας (114η Πτέρυγα Μάχης)	Αλ. Χαραμή
Δήλιον: οικόπεδο Α. Καββά	

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΦΩΚΙΔΑ

Το ανασκαφικό έργο της Ι΄ ΕΠΚΑ κατά τα έτη 2000-2010 περιλαμβάνει ικανό αριθμό σωστικών ανασκαφών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κυρίως σε αστικές περιοχές, αλλά και δύο συστηματικές ανασκαφές, μία μικρής έκτασης στην περιοχή των Δελφών και μία μεγάλης εμβέλειας ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό της Κίρρας, που άρχισε την άνοιξη του 2009 σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών.

Κίρρα

Οι σωστικές ανασκαφές στον παραλιακό οικισμό της Κίρρας, το κεντρικό τμήμα του οποίου έχει χτιστεί επάνω σε λείψανα του αρχαίου ομώνυμου οικισμού που χρονολογούνται από τα πρωτοελλαδικά έως τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, έδωσαν νέα στοιχεία για την οικιστική εξέλιξή του κατά τη μεσοελλαδική περίοδο και τους παράγοντες που την επηρέασαν, καθώς και για τις σχέσεις του με άλλες περιοχές. Το δυτικό τμήμα του οικισμού (εικ. 2) εγκαταλείπεται στο τέλος της μεσοελλαδικής ΙΙ εποχής, ύστερα από μια παρατεταμένη περίοδο σεισμικής δραστηριότητας του Κορινθιακού κόλπου, η οποία έχει αποτυπωθεί με σαφήνεια στα αρχιτεκτονικά λείψανα που ερευνήθηκαν (οικ. Μ. Παππά) και στις επιχώσεις που συνδέονται με αυτά. Η σημαντική αυτή μεταβολή, ανάλογη εκείνης που έχει παρατηρηθεί μεταξύ της μεσοελλαδικής ΙΙ και ΙΙΙ περιόδου και σε άλλους σύγχρονους οικισμούς, ρίχνει φως στην ίδρυση την ίδια εποχή του προϊστορικού οικισμού στο βραχώδες ύψωμα του «Αη-Γιώργη», βόρεια της Κίρρας, στο εσωτερικό δηλαδή της κοιλάδας του Πλειστού. Η μελέτη της κεραμικής επιβεβαίωσε τις συνεχείς επαφές με την κοιλάδα του Σπερχειού και τη Θεσσαλία (εικ. 1), καθώς και με την Αίγινα, πιθανότατα μέσω της βορειοανατολικής Πελοποννήσου. Νέα στοιχεία προέκυψαν, επίσης, για τα όρια του προϊστορικού οικισμού της Κίρρας, που, όπως ήταν ήδη γνωστό, ήταν και εκτεταμένος και πυκνοδομημένος. Από δυτικά (οικ. Πιλάλα) τον οικισμό οριοθετούσε χείμαρρος, του οποίου την κοίτη συγκρατούσε ισχυρό λιθόκτιστο ανάλημμα. Την ύπαρξη του χειμάρρου αυτού θεωρούν βέβαιη και οι ειδικοί γεωγράφοι, από την πλευρά της γεωφυσικής μελέτης της περιοχής στο πλαίσιο της συστηματικής ανασκαφής με τη Γαλλική Σχολή. Ως προς τα βόρεια και τα ανατολικά όρια του προϊστορικού οικισμού, αυτά αποδείχθηκε ότι απέχουν 15-20 μ. από τους αντίστοιχους βραχίονες της οχύρωσης του οικισμού του 4ου αι. π.Χ., όταν η Κίρρα λειτουργούσε ως επίνειο του πανελλήνιου Ιερού και Μαντείου των Δελφών. Ήλθαν στο φως νέα τμήματα της οχύρωσης αυτής, για την κατασκευή της οποίας ο ρήτορας Αισχίνης, ως μέλος της αθηναϊκής αντιπροσωπείας στη φθινοπωρινή σύνοδο της Αμφικτιονίας το 340 π.Χ., κατήγγειλε τους Λοκρούς της Άμφισσας, με αποτέλεσμα τον

Εικ. 1-2. Κίρρα, οικόπεδο Παππά. Αμαυρόχρωμη κεραμική και στρώμα σεισμικής καταστροφής μεσοελλαδικής εποχής.

Εικ. 3. Κίρρα, οικόπεδο Μολέ. Κτερισμένη υστεροκλασική ταφή κατά χώραν.

Εικ. 4. Δελφοί, θέση «Αγία Βαρβάρα». Τέμενος αρχαϊκών χρόνων. Αεροφωτογραφία.

Δ' Ιερό πόλεμο, που κατέληξε στη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ. και την κυριαρχία του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας στη νότια Ελλάδα. Τμήμα του νεκροταφείου της Κίρρας του 4ου αι. π.Χ. εντοπίστηκε στο βορειοανατολικό τμήμα του προϊστορικού οικισμού (οικ. Μολέ). Τα κτερίσματα των τάφων (εικ. 3) μας δίνουν εικόνα του τοπικού εργαστηρίου των ύστερων κλασικών χρόνων.

Δελφοί

Κατά τη συστηματική ανασκαφή (2005 και 2006) του αρχαϊκού τεμένους με τον καλοχτισμένο πολυγωνικό περίβολο και τον αναλημματικό πύργο στη θέση «Αγία Βαρβάρα» (εικ. 4) νοτιοδυτικά των Δελφών, ερευνήθηκαν ολοκληρωμένα στο εσωτερικό του περιβόλου οι δύο επάλληλες, γνωστές από τη σωστική ανασκαφή του 1993, οικοδομικές φάσεις των αρχαϊκών και των ρωμαϊκών χρόνων, αντίστοιχα, και επιβεβαιώθηκε η βίαιη καταστροφή της πρώτης και η ειρηνική εγκατάλειψη της δεύτερης.

Άμφισσα

Στην Άμφισσα κατά το χρονικό διάστημα από το 2000 έως το 2007 πραγματοποιήθηκαν επτά σωστικές ανασκαφές σε οικόπεδα ιδιωτών και κατά την εκτέλεση κοινωφελών έργων, όπου ερευνήθηκαν κυρίως τμήματα του οχυρωματικού τείχους και των νεκροταφείων της αρχαίας πόλης. Ανασκάφηκε μεγάλος αριθμός τάφων διαφόρων τύπων, όπως κεραμοσκεπείς, κιβωτιόσχημοι, λακκοειδείς, εγχυτρισμοί, ασύλητοι με ποικίλα και σημαντικά ευρήματα,

Εικ. 5-6. Άμφισσα, οικόπεδο Αθ. Παπαδόπουλου. Τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους της πόλης και ταφικό κτίσμα.

Εικ. 7. Άμφισσα, θέση «Κούσκια». Αργυρό τετράδραχμο Φιλίππου Β΄.

Εικ. 8. Άμφισσα, θέση «Κούσκια». Χάλκινο μυροδοχείο-απορραντήριο.

καθώς και ένα σημαντικό ταφικό οικοδόμημα υστερορωμαϊκών χρόνων. Συγκεκριμένα, το 2000 στο οικόπεδο της ΔΕΗ αποκαλύφθηκε συστάδα οκτώ τάφων (επτά κιβωτιόσχημων και ενός κεραμοσκεπούς) πλούσια κτερισμένων με αγγεία κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Το 2001-2002 στο οικόπεδο Αθ. Παπαδόπουλου (οδός Ποσειδώνος 35) αποκαλύφθηκε τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους της Άμφισσας (μήκ. 17,35, πλ. 3 και μέγ. ύψ. 1,86 μ.) (εικ. 5), που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ., και μέρος του πυκνού, εκτός των τειχών ρωμαϊκού νεκροταφείου, που περιελάμβανε 20 κεραμοσκεπείς τάφους, κτερισμένους με οινοχόες, πινάκια και λυχνάρια, και ένα ταφικό οικοδόμημα αυτοκρατορικών χρόνων (εικ. 6), που αποτελείται από ένα θάλαμο (μήκ. 8,10, πλ. 5,20, ύψ. 1,50 μ.), με τρεις κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους τοποθετημένους περιμετρικά και κατά μήκος των τριών πλευρών του (ΤΙ, ΤΙΙ, ΤΙΙΙ).

Το 2002, με αφορμή τις εργασίες διάνοιξης του δρόμου Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας, στη θέση «Κούσκια» αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά συστάδα 13 τάφων, οκτώ κιβωτιόσχημων και πέντε κεραμοσκεπών, που χρονολογούνται στους ύστερους κλασικούς-πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Εκτός από τα πλούσια πήλινα κτερίσματα, όπως άβαφα και μελαμβαφή αγγεία (λυχνάρια, οινοχόες, κάνθαροι, μυροδοχείο, πυξίδα, πινάκια, κύαθοι, πελίκη, σκύφοι κ.ά.), ιδιαίτερη σημασία για την έρευνα της περιοχής έχουν τα μετάλλινα κτερίσματα, όπως ένα αργυρό τετράδραχμο του Φιλίππου Β΄ (359-336 π.Χ.) (εικ. 7), ένα χάλκινο μυροδοχείο-απορραντήριο (εικ. 8) και μια χάλκινη πυξίδα με πώμα, στην οποία διατηρείται το ψιμύθιο, κτερίσματα που εντοπίστηκαν για πρώτη φορά σε τάφους της περιοχής της Εσπέριας Λοκρίδας.

Το 2003, σε δύο οικόπεδα (οικ. Κ. Μπέλλη - Τρ. Τσαδήμα και Κ. Καραμανλή και οικ. Υπουργείου Υγείας) στην οδό Σαλώνων αποκαλύφθηκαν συνολικά 16 πλούσια κτερισμένοι τάφοι που ανήκουν στο εκτεταμένο «νότιο» νεκροταφείο της Άμφισσας και χρονολογούνται με βάση τα κτερίσματα από τους ελληνιστικούς έως τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Από τα ιδιαίτερα πλούσια ευρήματα αυτών των ανασκαφών ξεχωρίζουν: α) χάλκινο πτυκτό κάτοπτρο με λαβή και κάλυμμα, που κοσμείται με ανάγλυφη παράσταση από τη μυθολογία: στα αριστερά η θεά Αφροδίτη αγκαλιάζει πτερωτό Έρωτα και στα δεξιά μια ανδρική μορφή που κρατά ραβδί κάθεται σε βράχο (κυνηγός;), ενώ δίπλα του προβάλλει ένας σκύλος που η διακόσμησή του έχει σφυρηλατηθεί σε χωριστό έλασμα και αναπτύσσεται στο εσωτερικό εγχάρακτου πλοχμού που περιτρέχει την περιφέρεια του καλύμματος (εικ. 9) και β) το εισηγμένο από τα εργαστήρια της Πάτρας λυχνάρι ρωμαϊκών χρόνων, του τεχνίτη Παραμόνου, με παράσταση εμπνευσμένη από τη μυθολογία της Πάτρας: ο ήρωας Ευρύπυλος παριστάνεται κρατώντας κάλπη μπροστά από το βωμό της θυσίας δύο πατρινών νέων και κάτω από το αριστερό χέρι της μορφής προβάλλει το κεφάλι του Διονύσου.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών αναπαλαίωσης

Εικ. 9. Άμφισσα, οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τρ. Τσαδήμα. Κάλυμμα κατόπτρου με ανάγλυφη μυθολογική παράσταση.

του Δημαρχιακού κτηρίου της Άμφισσας, το 2006 στην οδό Επισκόπου Φιλοθέου, αποκαλύφθηκε σε βάθος 4,75 μ. από το κατάστρωμα του προαναφερόμενου δρόμου, τμήμα ισχυρής κυκλικής κατασκευής (ύψ. 1,40, μέγ. πλ. 1,090 μ.), προφανώς κυκλικού πύργου, του οχυρωματικού περιβόλου της πόλης του ύστερου 4ου αι. π.Χ., ο οποίος καταστράφηκε το 338 π.Χ. από τον Φίλιππο Β΄ κατά τη διάρκεια του Δ΄ Ιερού πολέμου. Τμήματά του έχουν εντοπιστεί και σε γειτονικά οικόπεδα, όπου είναι γνωστή τόσο η ύπαρξη του οχυρωματικού τείχους όσο και του νεκροταφείου της πόλης κατά τους γεωμετρικούς και τους κλασικούς χρόνους. Με την ανασκαφή των παραπάνω οικοπέδων της Άμφισσας προέκυψαν ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με την οικιστική και οικονομική ανάπτυξη της πόλης, τον πληθυσμό και το κοινωνικό της επίπεδο.

Γαλαξίδι

Στο Γαλαξίδι, το 2007, στην ιδιοκτησία της Ε. Λαλιώτη αποκαλύφθηκε τμήμα του βόρειου βραχίονα του οχυρωματικού περιβόλου του 4ου αι. π.Χ., ο οποίος δέσποζε πάνω από το λιμάνι του Χηρόλακα, χτισμένο ισοδομικά με παραλληλεπίπεδους ογκόλιθους από ντόπιο ασβεστόλιθο.

Δήμος Τολοφώνας

Στην περιοχή Γλυφάδας του Δήμου Τολοφώνας, στο οικόπεδο Β. Αναστασόπουλου και Π. Σταματογιάννη, στο λόφο «Παλαιόκαστρο» έγινε επιφανειακή ανασκαφική έρευνα και εντοπίστηκε τμήμα οχυρωματικού τείχους που εκτείνεται κατά μήκος του βορειοανατολικού

Εικ. 10. Περιοχή Γλυφάδας Δήμου Τολοφώνας, οικόπεδο Β. Αναστασόπουλου και Π. Σταματογιάννη. Τμήμα οχυρωματικού περιβόλου.

ορίου της ιδιοκτησίας και όμορων ιδιοκτησιών. Πρόκειται πιθανότατα για προτείχισμα της αρχαίας οχυρωμένης ακρόπολης που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου (εικ. 10), μιας από τις σημαντικότερες οχυρώσεις της αρχαίας Δυτικής Λοκρίδας που χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Στην ιδιοκτησία της Α. Ραμάκου στη θέση «Αγία Παρασκευή» του Τ.Δ. Παραλίας Τολοφώνας του Δήμου Τολοφώνας, το 2008, διενεργήθηκε ανασκαφή που έφερε στο φως, για πρώτη φορά στην περιοχή αυτή, αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ταφές της μεσοελλαδικής περιόδου που συνδέονται με ένα στρώμα καταστροφής από στάχτη, καμένα οστά ανθρώπων και ζώων και κεραμική, ενίοτε καμένη, που δηλώνει την εγκατάλειψη της περιοχής εξαιτίας κάποιας βίαιης καταστροφής. Το πλήθος των ευρημάτων και τα νέα στοιχεία αναμένεται να βοηθήσουν στη μελέτη της οικιστικής εξέλιξης των παραθαλάσσιων κοιλάδων της βόρειας ακτής του Κορινθιακού κόλπου.

Προϊστάμενοι

Ροζίνα Κολώνια (2000-2006)
Δέσποινα Σκορδά (2006-2009)
Μαρία-Φωτεινή Παπακωνσταντίνου (2009-2010)
Αθανασία Ψάλτη (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Κίρρα, οικόπεδο Μ. Παππά, οικόπεδο Πιλάλα, οικόπεδο Μολέ, Δελφοί, θέση «Αγία Βαρβάρα»	Δ. Σκορδά
Άμφισσα, οικόπεδο ΔΕΗ, οικόπεδο Αθ. Παπαδόπουλου, θέση «Κούσκια»	Ρ. Κολώνια
Άμφισσα, οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τρ. Τσαδήμα, οικόπεδο Υπουργείου Υγείας	Ρ. Κολώνια, Ανθ. Τσαρούχα
Άμφισσα, οικόπεδο Δημαρχιακού κτηρίου, Γαλαξίδι, οικόπεδο Ε. Λαλιώτη, Τολοφών, οικόπεδο Β. Αναστασόπουλου και Π. Σταματογιάννη, οικόπεδο Α. Ραμάκου	Ανθ. Τσαρούχα

ΙΑ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Κατά τα έτη 2000-2010, στην περιοχή ελέγχου της ΙΑ΄ ΕΠΚΑ, που είναι το νησί της Εύβοιας, η Σκύρος και ένα μέρος των Βοιωτικών Ακτών, πραγματοποιήθηκαν παρακολουθήσεις έργων κοινής ωφέλειας (διανοίξεις οδών - βελτιώσεις, έργα ύδρευσης - αποχέτευσης, Φυσικό Αέριο κ.ά.), πολυάριθμες σωστικές ανασκαφές σε οικόπεδα ιδιωτών, εκτεταμένη ανασκαφή στο Βαθροβούνι στη Χαλκίδα (πρώην Πεδίο Βολής), στο πλαίσιο της ανέγερσης του νέου Νομαρχιακού Νοσοκομείου και στον ΑΗΣ Αλιβερίου, στο πλαίσιο της δημιουργίας της Νέας Μονάδας Φυσικού Αερίου V.
Επίσης, συστηματική έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Αμάρυνθο, σε συνεργασία με την Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή, σε αναζήτηση του ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδας.

ΕΥΒΟΙΑ

Κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφών στην Αιδηψό, τα Γιάλτρα, τους Ωρεούς, την Ιστιαία και στη γύρω περιοχή, αποκαλύφθηκαν οικιστικά λείψανα της κλασικής - ελληνιστικής - ρωμαϊκής εποχής, τάφοι και τρία λουτρικά συγκροτήματα της ρωμαϊκής εποχής (στην Αιδηψό).

Αιδηψός
Σε σωστική ανασκαφή οικοπέδου ιδιώτη, αποκαλύφθηκε θησαυρός 155 αργυρών νομισμάτων διαφορετικών κοπών που χρονολογείται στο α΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. Ο θησαυρός αυτός ήταν τοποθετημένος εντός πήλινου αγγείου (θησαυράριο).

Καστραδάκι
Στο Καστραδάκι έγιναν εργασίες καθαρισμών και αποψίλωσης, ανασκαφές και συντήρηση του σημαντικού οχυρωματικού έργου, στον ανατολικό τομέα του Ιστιαιακού Κράτους, το οποίο χρονολογείται στον 5ο αι. π.Χ. και φθάνει μέχρι τα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια.

Μάνικα
Κατά την έρευνα οικοπέδων εντός των ορίων του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου, αριστερά της σημερινής κεντρικής οδού Χαλκίδας - Ν. Αρτάκης, ήλθαν στο φως ενδιαφέροντα οικιστικά λείψανα που προστίθενται και συμπληρώνουν κατά μεγάλο μέρος τον οικιστικό ιστό του σημαντικού παραθαλάσσιου οικισμού της Μάνικας, που χρονολογείται στην πρωτοελλαδική περίοδο, όπως και οδική αρτηρία με κατεύθυνση τη θάλασσα (οικ. Αικ. Βολιώτη), εργαστηριακός χώρος, αψιδωτά ή κυκλοτερή κτήρια (οικόπεδα Νικ. Χαραμαντίδη και Αφών Χριστοδούλου), στα οποία αφού προηγουμένως έγινε καθαρισμός, συντήρηση - ανάταξη αυτών, αναδείχθηκαν στην πυλωτή των σύγχρονων κτηρίων που οικοδομήθηκαν, μετά από γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Στερεάς Ελλάδας.

Χαλκίδα
Στην πόλη της Χαλκίδας, διενεργήθηκαν ευάριθμες σωστικές ανασκαφές εντός οικοπέδων ιδιωτών, αποτέλεσμα των οποίων ήταν να έλθουν στο φως αρχαία οικοδομικά λείψανα που σχετίζονται με τον οικιστικό ιστό της αρχαίας πόλης (περιοχή γύρω από τις Καμάρες - Ληλαντίων και προς Αγία Ελεούσα), το διοικητικό - θρησκευτικό - εμπορικό κέντρο (χώρος Βαθροβουνίου), την αρχαία αγορά (ανασκαφή ΚΤΕΛ Ν. Ευβοίας - Τμήμα οδού Αρεθούσης), το οδικό σύστημα, το υδρευτικό - αποχετευτικό σύστημα που ήταν ιδιαίτερα μελετημένο και σημαντικό μεγάλης έκτασης τεχνικό έργο, τα νεκροταφεία της πόλης (της περιοχής Βροντού και της Αγίας Ελεούσας), που χρονολογούνται στην κλασική - ρωμαϊκή εποχή. Σε σχέση με το οδικό δίκτυο συμπληρώθηκε η εικόνα και διαδρομή μεγάλου τμήματος της εμπορικής πλακόστρωτης οδού που ένωνε το βόρειο λιμάνι της Λιανής Άμμου με το νότιο του Αγίου Στέφανου, αφού διχοτομούσε το αρχαίο βιοτεχνικό πάρκο της οδού Στύρων και διερχόταν

διά της αρχαίας αγοράς. Επίσης, έγινε παρακολούθηση έργων κοινής ωφέλειας, όπως Αποχέτευσης, Φυσικού Αερίου, οδικού συστήματος.

ΚΑΡΥΣΤΟΣ

Εντός των ορίων του εγκεκριμένου σχεδίου πόλης της Καρύστου οι ανασκαφές συμπλήρωσαν την εικόνα που είχε διαμορφωθεί από παλαιότερες έρευνες σχετικά με τη θέση των νεκροταφείων της αρχαίας πόλης (εικ. 1), ενώ η ανασκαφική έρευνα στην περιοχή της Παλαιοχώρας, τον πυρήνα της αρχαίας πόλης της Καρύστου στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, αποκάλυψε τμήματα δημόσιων και ιδιωτικών κτηρίων που εντάσσονται στον πολεοδομικό ιστό της αρχαίας πόλης.
Στους Κοκκάλους, νότια του Κάστρου της Καρύστου, αποκαλύφθηκε κτηριακό συγκρότημα οχυρωματικού χαρακτήρα με συνεχή λειτουργία μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Το ανατολικό τμήμα του συγκροτήματος καταλαμβάνει τετράπλευρο οικοδόμημα, προσανατολισμού Α.-Δ. Η ισχυρή κατασκευή του οικοδομήματος, διαστάσεων 5,90x6,70 μ., συνηγορεί ως προς την ταύτισή του με πύργο (εικ. 2). Το τραπεζιόσχημο σύστημα τοιχοδομίας του δυτικού τοίχου, που ενδεχομένως αποτελούσε και τμήμα περιβόλου, πιθανολογεί τη χρονολόγηση του πύργου στο β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. Η ισχυρή κατασκευή του πύργου, η θέση του σε ύψωμα και η οπτική επαφή με τη θάλασσα συνθέτουν τον αμυντικό του χαρακτήρα για την προστασία και υπεράσπιση των κατοίκων από τις πειρατικές επιδρομές. Παράλληλα, από τον πύργο επιβλέπονταν και οι καλλιεργήσιμες γαίες, η ύπαρξη των οποίων τεκμηριώνεται και επιγραφικά. Στην ίδια περιοχή, λίγο βορειότερα, αποκαλύφθηκε εργαστηριακή

Εικ. 1. Κιβωτιόσχημος τάφος από την πόλη της Καρύστου.

Εικ. 2. Κτηριακό συγκρότημα οχυρωματικού χαρακτήρα στους Κοκκάλους Καρύστου, Ν. Ευβοίας.

εγκατάσταση μεταλλουργικού χαρακτήρα, που επιβεβαιώνει με αυτόν τον τρόπο τις μαρτυρίες των αρχαίων πηγών για τη μακρά μεταλλουργική παράδοση της περιοχής.

Στην περιοχή του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Πλακαρής Δ. Καρύστου, κατά την έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε οικόπεδα ιδιωτών εντοπίστηκαν αναλημματικοί τοίχοι και βαθμιδωτά άνδηρα, που οδηγούν στην κορυφή του λόφου, όπου υπάρχει ιερό των πρώιμων ιστορικών χρόνων με λαξευμένες στο φυσικό βράχο κόγχες.

Οικοδομικά λείψανα συγκροτήματος αγροτικού χαρακτήρα εντοπίστηκαν στα ανατολικά της πόλης της Καρύστου, η παρουσία των οποίων είναι πιθανόν να συνδέεται με την εγκατάσταση Αθηναίων κληρούχων στη χώρα της Καρύστου γύρω στο 450 π.Χ.

Διερευνήθηκαν χώροι αρχαίων λατομείων καρυστίας λίθου στη θέση Ομπόρες Μαρμαρίου και στη θέση Κύλινδροι Καρύστου. Στην τελευταία θέση επανεντοπίστηκε αναθηματική κόγχη προς τιμήν του Ηρακλή, που στη βάση της φέρει επιγραφή του 2ου αι. μ.Χ.

Στύρα

Στη θέση Γκισούρι των Ν. Στύρων κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας αποκαλύφθηκαν τρεις τάφοι πρωτοελλαδικών ΙΙ χρόνων, σχήματος τραπεζίου. Οι πλευρές των λαξευμένων στο μαλακό φυσικό βράχο λάκκων έχουν επενδυθεί με πλάκες σχιστόλιθου. Στην είσοδό τους οδηγεί βαθμιδωτή κλίμακα με ομοίως κτιστά τοιχώματα (εικ. 3).

Η επιβεβαίωση μέσω ανασκαφικών δεδομένων της ύπαρξης μίας παράκτιας θέσης της πρωτοελλαδικής περιόδου στη νότια Εύβοια, απέναντι από τον ακμάζοντα πρωτοελλαδικό οικισμό στο Τσέπι του Μαραθώνα, εντάσσει τα Ν. Στύρα στον αρχαιολογικό χάρτη της περιόδου.

Εικ. 3. Τάφος πρωτοελλαδικών χρόνων από τη θέση Γκισούρι Ν. Στύρων, Ν. Ευβοίας.

Ερέτρια

Σωστικές ανασκαφές διενεργήθηκαν στην περιοχή της οδού Γλαυκίππου Διονυσίου (βόρεια της αρχαίας αγοράς), στην ευρύτερη περιοχή του Ισείου - Παραβουνιώτισσας (οικ. Μ. Παναγιάρη), στην περιοχή του κρυφού λιμένα (οικόπεδα οικογένειας Κιάκη) και στην οδό Τιμοκράτους Φανοκλέους (έναντι Μουσείου) – οικόπεδο Γερακίνη και έφεραν στο φως: α) ενδιαφέρον βοτσαλωτό δάπεδο με αντωπούς γρυπολέοντες (οικ. Μ. Παναγιάρη), β) οικιστικά λείψανα της κλασικής - ελληνιστικής περιόδου και γ) τμήμα του τείχους της πόλης με θησαυρό από αργυρά νομίσματα (οικόπεδα οικογένειας Κιάκη).

Κατά την παρακολούθηση του έργου: «Αντικατάσταση Δικτύου Ύδρευσης του Δήμου Ερέτριας» αποκαλύφθηκε μεγάλο τμήμα λουτρικής εγκατάστασης με βοτσαλωτό δάπεδο (οδός Γλαυκίππου Διονυσίου), το οποίο συντηρήθηκε *in situ*.

Αμάρυνθος - Γύρος

Στο οικόπεδο φερόμενης ιδιοκτησίας Σ. Σιλκιτζόγλου (έναντι λόφου Παλαιοχώρας) ήλθαν στο φως οικιστικά λείψανα πρωτοελλαδικής περιόδου, καθώς επίσης και λακκοειδής τάφος της υστεροελλαδικής ΙΙ περιόδου.

ΒΟΙΩΤΙΚΕΣ ΑΚΤΕΣ

Κατά την διάρκεια σωστικών ερευνών στην περιοχή Δροσιάς - Τύμβος του Σαλγανέα, στην Ανθηδόνα και στην ευρύτερη περιοχή της αποκαλύφθηκαν οικιστικά λείψανα της μυκηναϊκής, κλασικής - ελληνιστικής - ρωμαϊκής εποχής και μεμονωμένες ταφές της ελληνιστικής εποχής.

Αλιβέρι

Στον ΑΗΣ αποκαλύφθηκε σημαντικό τμήμα παρά την θάλασσα, πόλης που είχε μεγάλη έκταση. Η πόλη αυτή υπέστη – τον προηγούμενο αιώνα προφανώς – μεγάλης έκτασης καταστροφή, είτε από ιδιώτες, είτε από τις εργασίες του ΑΗΣ. Συγκεκριμένα ήλθαν στο φως λείψανα που σχετίζονται με εμπορικές - βιοτεχνικές δραστηριότητες, οι οποίες μαρτυρούν ανθούσα ανάπτυξη και ευημερία. Χαρακτηριστική η αποκάλυψη δύο λουτρικών συγκροτημάτων και ενδεχομένως ενός τρίτου, όπως και στην περίπτωση της αρχαίας αγοράς της πόλης της Χαλκίδας. Από αυτά το ένα, στην περιοχή του ρέματος, που χρονολογείται

Εικ. 4. Πήλινο ομοίωμα πλοίου από τάφο στην Σκύρο.

Εικ. 5. Πλούσια κτερίσματα από τον τάφο του Δημοτικού Σχολείου της Σκύρου των ύστερων ελληνιστικών-πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων.

στην ελληνιστική περίοδο, είναι κυκλικής κάτοψης και παραπέμπει στο επίσης κυκλικό λουτρό που ανέσκαψε ο αείμνηστος Γ. Αν. Παπαβασιλείου στα Λουτρά Αιδηψού (της ρωμαϊκής εποχής όμως), αλλά και σε ομοίας χρονολογικής κατάταξης κυκλικό λουτρό στην πόλη SEDIA στο Δέλτα του Νείλου. Τα λουτρικά συγκροτήματα του ΑΗΣ θα αναδειχθούν σύμφωνα με απόφαση του ΥΠΠΟΤ και ύστερα από σχετική μελέτη. Στο βόρειο, νότιο και κεντρικό τμήμα της ανασκαφής ερευνήθηκαν συστάδες τάφων, της ελληνιστικής - ρωμαϊκής εποχής, με ενδιαφέροντα ευρήματα και ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες.

ΣΚΥΡΟΣ

Οι σωστικού χαρακτήρα έρευνες στις θέσεις Μαγαζιά, Παπαλαγούδι, Αγία Παρασκευή, Κάμπος αποκάλυψαν ενδιαφέρουσες ομάδες τάφων, που χρονολογούνται από την πρωτογεωμετρική - γεωμετρική, αρχαϊκή, ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή.
Τα κτερίσματα, πλούσια σε αριθμό συνήθως, μαρτυρούν εμπορικές σχέσεις με άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου (Λευκαντί, Αττική, Θεσσαλία, Μακεδονία) αλλά και εκτός Ελλάδας, π.χ. την Κύπρο.
Η ποιότητα αυτών και σε ορισμένες περιπτώσεις η πολυτιμότητα και σπανιότητά τους, δεικνύουν ευημερούσα κοινωνία. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα νέα ευρήματα δηλώνουν τη συνεχή παρουσία του νησιού στα πολιτιστικά δρώμενα. Πήλινος δακτυλιόσχημος ασκός του τύπου *ring vase*, παραπέμπει σε ανάλογο τύπο από την Κύπρο, όπως και ανάλογα από το Λευκαντί. Πήλινα ιππάρια με τροχούς από παιδική ταφή υπομιμνήσκουν παρόμοιο παράδειγμα από την Ερέτρια. Πήλινο ομοίωμα πλοίου από τον ίδιο τάφο αποτελεί σπάνιο τύπο (εικ. 4). Ομάδα από 50 όστρεα αποτελούν προβασκάνιο, το οποίο έφεραν τα νήπια, λοξά στο στήθος, με σκοπό να τα προστατεύει από το κακό.
Ο τάφος του Δημοτικού Σχολείου που χρονολογείται στην ύστερη ελληνιστική - πρώιμη ρωμαϊκή εποχή και όπου είχαν ταφεί δύο γυναίκες της ανώτερης κοινωνικής τάξης ήταν πλούσια κτερισμένος με πολύτιμα είδη από ποικίλη ύλη: χρυσό, χαλκό, πηλό και γυαλί (εικ. 5). Ο τάφος αναδείχθηκε στη θέση που βρέθηκε.

Προϊστάμενοι

Αμαλία Αν. Καραπασχαλίδου (2000-2006, 2009-2010)
Ροζίνα Κολώνια (2006-2008)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Χαλκίδα, ιερό Αμαρυσίας Αρτέμιδας	Α. Καραπασχαλίδου
Βόρεια Εύβοια	Άγγ. Ριτσώνης
Μάνικα	Α. Καραπασχαλίδου, Κ. Μπουκάρας
Αλιβέρι	Α. Καραπασχαλίδου, Κ. Μπουκάρας, Ρ. Σκαφιδά
Κάρυστος	Μ. Κοσμά, Αλ. Χατζηπαναγιώτου, Α. Χατζηδημητρίου, Μ. Χιδίρογλου
Στύρα	Μ. Κοσμά
Ερέτρια	Αθ. Ψάλτη, Σ. Κατσάλη
Αμάρυνθος - Γύρος	Σ. Κατσάλη

ΦΘΙΩΤΙΔΑ

Λαμία

Η οχύρωση, η αγορά και τα νεκροταφεία (2000-2007)

Η σύγχρονη Λαμία είναι χτισμένη πάνω στην αρχαία ομώνυμη πόλη, η οποία οχυρώθηκε για πρώτη φορά στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. και εξελίχθηκε πολεοδομικά κατά τον ύστερο 4ο-πρώιμο 3ο αι. π.Χ. Το αμυντικό σύστημα της Λαμίας, όπως και πολλών θεσσαλικών πόλεων, στηριζόταν στην οχυρωμένη ακρόπολη και στο τείχος της κάτω πόλης. Βάσει των ανασκαφών των τελευταίων ετών, όπως και των ορατών – στις αρχές του προηγούμενου αιώνα – τμημάτων, αποκαθίσταται με σχετική ακρίβεια η πορεία του. Το τείχος οικοδομήθηκε κατά το β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. και περιέκλειε την αρχαία πόλη με τα δημόσια κτήρια, την αγορά και τις ιδιωτικές κατοικίες, αφήνοντας έξω από την πορεία του τους χώρους των νεκροταφείων.
Είναι κατασκευασμένο κατά το ισόδομο ορθογώνιο σύστημα και αποτελείται από δύο παράλληλες σειρές λαξευμένων ορθογώνιων λιθοπλίνθων, οι οποίες σχημάτιζαν τις δύο κύριες όψεις του. Μεταξύ των δύο σειρών υπάρχει κενό που πληρώνεται από χώμα, λογάδες λίθους και λατύπη. Κατά διαστήματα έχουν τοποθετηθεί εγκάρσια ζεύγματα για τη σταθερότερη σύνδεση των δύο όψεων. Αξιόλογο τμήμα του τείχους (εικ. 1) αποκαλύφθηκε σε σωστική ανασκαφή οικοπέδου στην οδό Λεωνίδου 26 (ύστερα από αίτημα ανέγερσης νέας οικοδομής) και διατηρήθηκε ορατό και επισκέψιμο σε ειδικά διαμορφωμένο υπόγειο χώρο.

Το κέντρο της αρχαίας πόλης ταυτίζεται με αυτό της σύγχρονης Λαμίας. Οι ανασκαφές των τελευταίων ετών φέρνουν σταδιακά στο φως τμήματα του διοικητικού, εμπορικού και θρησκευτικού κέντρου της πόλης, η οποία είχε κτιστεί σε συμμετρικά οικοδομικά τετράγωνα πάνω σε τεχνητά άνδηρα με ισχυρούς αναλημματικούς τοίχους λόγω της έντονης προς Α. κατωφέρειας. Η ανασκαφή σε οικόπεδο στην οδό Αινιάνων 5 έφερε στο φως το ανατολικό τμήμα ηρώου ελληνιστικών χρόνων, το οποίο είχε ανασκαφεί παλαιότερα και διατηρείται σε υπόγειο χώρο οικοδομής, και τον αναλημματικό τοίχο του ανδήρου του, στο οποίο η πρόσβαση επιτυγχανόταν με μνημειώδη κλίμακα (εικ. 2).
Τα νεκροταφεία βρίσκονταν στα βόρεια, νοτιοδυτικά και νοτιοανατολικά της πόλης, έξω από τις αντίστοιχες πύλες. Πρόσφατες ανασκαφές στο χώρο ανέγερσης του Νέου Δικαστικού Μεγάρου Λαμίας έφεραν στο φως τμήμα του νοτιοανατολικού νεκροταφείου της, με σημαντικότερα ευρήματα κτιστό καμαροσκεπή τάφο «μακεδονικού» τύπου (εικ. 3) με διάρκεια χρήσης από το 2ο αι. π.Χ. έως τον 1ο αι. μ.Χ. και επιτύμβιο ανάγλυφο με παράσταση δεξίωσης πολεμιστή του 4ου αι. π.Χ. Ο τάφος θα διατηρηθεί επισκέψιμος και ορατός στο αίθριο του Δικαστικού Μεγάρου.

Κοιλάδα Σπερχειού

Προϊστορικός γήλοφος Λιανοκλαδίου (2006-2009)

Σωστική ανασκαφή κατά τα τρία τελευταία έτη στο γνωστό από τη βιβλιογραφία προϊστορικό

Εικ. 1. Λαμία, οδός Λεωνίδου 26. Τμήμα του ελληνιστικού τείχους της πόλης (2007).

Εικ. 2. Λαμία, οδός Αινιάνων 5. Τμήμα του αναλημματικού τοίχου του ανδήρου του ελληνιστικού ηρώου με κλίμακα (2000).

γήλοφο του Λιανοκλαδίου, έφερε στο φως οικοδομικά κατάλοιπα μεσοελλαδικών χρόνων. Πρόκειται για τμήματα ορθογώνιων κτηρίων που ταυτίζονται με οικίες, οι οποίες είχαν θεμέλια κτισμένα από ποταμίσιες πέτρες σύμφωνα με την τεχνική της ιχθυάκανθας, πλίνθινη ανωδομή και στέγη από καλάμια, κλαδιά και επάλληλες στρώσεις πηλού. Τα δάπεδα ήταν κατασκευασμένα από πατημένο πηλό, πάνω στον οποίο σώζονταν ίχνη καύσης που υποδηλώνουν την πυρκαγιά ως πιθανή αιτία καταστροφής του κτηρίου. Κάποια από τα δωμάτια ταυτίζονται με αποθήκες λόγω της εύρεσης αγγείων οικιακής χρήσης και αποθηκευτικών πίθων τοποθετημένων στην αρχική τους θέση (εικ. 4).
Ο μεγαλύτερος όγκος της κεραμικής που περισυλλέχθηκε ανήκει στην κατηγορία της μονόχρωμης και ακολουθούν η αμαυρόχρωμη κεραμική του χαρακτηριστικού για τη θέση τύπου Δ 1β, η τεφρή μινυακή – που αφθονεί στην κοιλάδα του Σπερχειού – και πολύ λιγότερο η μαύρη της ίδιας κατηγορίας. Μεταξύ των μικροευρημάτων συγκαταλέγονται λεπίδες οψιανού και πυριτολίθου, τριβεία, τριπτήρες και σφονδύλια που σχετίζονται με τις οικιακές δραστηριότητες των κατοίκων.
Μέσα στα όρια του οικιστικού χώρου διαπιστώθηκε *intra muros* ταφή σε ορθογώνιο λάκκο κατά τη συνήθη πρακτική των μεσοελλαδικών χρόνων.

Άγιος Δημήτριος Καινούργιου

Γεωμετρικό νεκροταφείο (2004-2005)

Σωστική ανασκαφή στην παραπάνω θέση, 2 χλμ. δυτικά των Καμένων Βούρλων, στο πλαίσιο κατασκευής του αυτοκινητόδρομου Π.Α.Θ.Ε., έφερε στο φως τρεις συστάδες τάφων. Η διασπορά τους υποδεικνύει την ύπαρξη εκτεταμένης νεκρόπολης υπο-πρωτογεωμετρικής ΙΙΙ-υστερογεωμετρικής περιόδου, η οποία πιθανώς αντιστοιχούσε σε ένα δυναμικό οικισμό.
Αποκαλύφθηκαν συνολικά 50 τάφοι, οι περισσότεροι από τους οποίους περιείχαν παιδικές ταφές. Στην πλειονότητά τους ήταν κιβωτιόσχημοι μικρών διαστάσεων με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι πλευρές τους ήταν κατασκευασμένες από πλάκες πωρολίθου ως επένδυση σε ορθογώνια ορύγματα στο στέρεο έδαφος. Επίσης, βρέθηκαν λάκκοι, μερικοί από τους οποίους περιείχαν ταφές καύσης. Οι νεκροί ήταν τοποθετημένοι σε συνεσταλμένη στάση, με το κρανίο στα ανατολικά. Η ύπαρξη λιθοσωρών πάνω από τους τάφους, λείψανα λίθινου περιβόλου σε μια από τις συστάδες και η διαφαινόμενη τάση για ακτινωτή διάταξη των τάφων υποδηλώνουν πιθανή οργάνωση του νεκροταφείου σε τύμβους.

Εικ. 3. Λαμία, στρατόπεδο Τσαλτάκη, οικόπεδο ανέγερσης Νέου Δικαστικού Μεγάρου. Κτιστός καμαροσκεπής τάφος «μακεδονικού» τύπου (2007).

Μεταξύ των κτερισμάτων περιλαμβάνονται αγγεία, κοσμήματα και σπανιότερα όπλα, όπως μικρά σιδερένια μαχαίρια. Τα συνηθέστερα σχήματα των αγγείων ήταν το κύπελλο, ο σκύφος και ο αμφορέας. Ακολουθούν ο αμφορίσκος και η οπισθότμητη πρόχους. Στα χάλκινα κοσμήματα περιλαμβάνονται πόρπες και περόνες, καθώς επίσης δακτυλίδια και περιδέραια (εικ. 5).
Το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε για περισσότερα από 100 χρόνια, από το 850 έως το 740/30 π.Χ., με ενδείξεις χρήσης κατά την ύστερη πρωτογεωμετρική και κατά τα τέλη της ύστερης γεωμετρικής περιόδου.

Άγιος Κωνσταντίνος

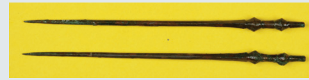
Ασκληπιείο Δαφνούντος (2007)

Στο πλαίσιο κατασκευής της παράκαμψης του Αγίου Κωνσταντίνου στο τμήμα του αυτοκινητόδρομου Π.Α.Θ.Ε. από τον Λογγό έως την έξοδο της σήραγγας της Κνημίδος, η ΙΔ΄ ΕΠΚΑ διεξήγαγε σωστικές ανασκαφές, στη θέση «Ισιώματα» από τον Οκτώβριο του 2005 έως τον Απρίλιο του 2007. Η θέση ταυτίζεται με τον αρχαίο Δαφνούντα, οικοδομικά κατάλοιπα του οποίου ήλθαν για πρώτη φορά στο φως. Το σημαντικότερο εύρημα των ανασκαφών είναι ένα ορθογώνιο κτηριακό συγκρότημα, διαστ. 30x15 μ., αποτελούμενο από δύο διαφορετικά κτήρια και υπαίθριους χώρους λατρείας (εικ. 6). Οι υπαίθριοι χώροι περιλαμβάνουν

Εικ. 4. Λιανοκλάδι, προϊστορικός γήλοφος. Οικιστικά κατάλοιπα μεσοελλαδικής εποχής. Αποθηκευτικός χώρος (2006-2008).

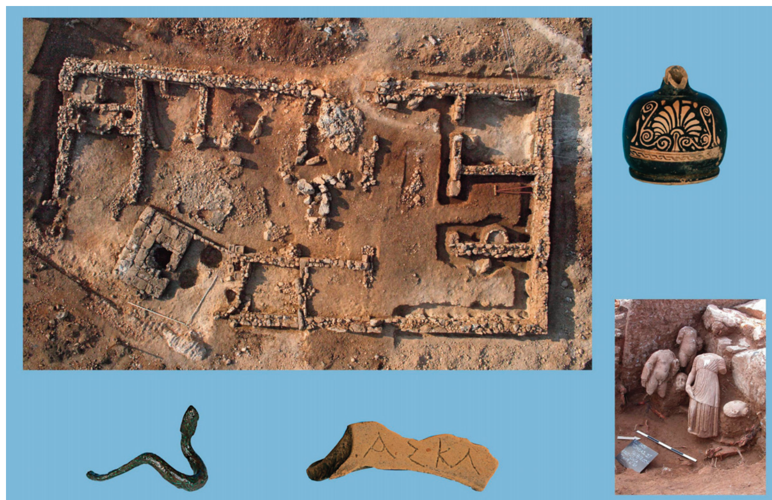

Εικ. 5. Άγιος Δημήτριος Καινούργιου. Γεωμετρικό νεκροταφείο. Κιβωτιόσχημος τάφος με το νεκρό και τα κτερίσματα in situ (2004-2005).

Εικ. 6. Άγιος Κωνσταντίνος, Ασκληπιείο Δαφνούντος. Αεροφωτογραφία του Ασκληπιείου, χάλκινο ειδώλιο φιδιού, όστρακο με επιγραφή ΑΣΚΛ, αρυβαλλοειδές ληκύθιο με ερυθρόμορφο ανθέμιο και μαρμάρινα αγαλμάτια παιδιών (2007).

μια ορθογώνια εσχάρα με υπολείμματα καύσης, βωμό και επτά κυκλικούς λάκκους λαξευμένους στο στέρεο έδαφος. Πληθώρα προϊόντων απόρριψης τελετουργικών πράξεων και θυσιών περιέχονταν σε ορισμένους από τους λάκκους και σε παχύ στρώμα στο χώρο ανατολικά του βωμού, με ίχνη καύσης, κεραμίδες και μικρούς λίθους. Περισυλλέχθηκαν αναθήματα, πολλά από τα οποία παραπέμπουν στη λατρεία του Ασκληπιού (χάλκινα ομοιώματα φιδιών, χάλκινα βραχιόλια με απολήξεις κεφαλών φιδιών, ενεπίγραφα όστρακα τελετουργικών αγγείων, μαρμάρινα αγαλμάτια, τμήματα αναθηματικών στηλών κ.ά.).
Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, η χρήση του χώρου ως υπαίθριου λατρευτικού ξεκινά από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. και συνεχίζεται κατά τους κλασικούς χρόνους, οπότε κατασκευάζεται το κτήριο Β. Στη συνέχεια, περί τα μέσα του 4ου αι. π.Χ., προστίθεται το κτήριο Α, το οποίο εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα Ασκληπιεία στον ελλαδικό χώρο, καθώς τα περισσότερα κατασκευάζονται από τον 4ο αι. π.Χ., όταν ο ήρωας-θεός γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλής και διαδίδεται ευρέως η λατρεία του, η οποία εξακολουθεί να ασκείται μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους.
Μετά το πέρας της ανασκαφής, το οικοδομικό συγκρότημα μεταφέρθηκε περί τα 150 μ. ανατολικότερα, προκειμένου να αποκατασταθεί και να αναδειχθεί.

Αταλάντη

Πρωτοελλαδικός τύμβος (2006)

Ιδιαίτερης σημασίας για την Κεντρική Ελλάδα και όχι μόνο, δεδομένης της σπανιότητας των πρωτοελλαδικών τύμβων, και αναπάντεχο εύρημα κάτω από τα θεμέλια οικοδομικών συγκροτημάτων ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων, αποτελεί ο ταφικός τύμβος (εικ. 7) που βρέθηκε στο οικόπεδο Α. και Γ. Κοκορέτση, στην οδό Αίαντος Λοκρού στην Αταλάντη.
Τον τύμβο οριοθετεί περίβολος από μεγάλες ακατέργαστες πέτρες και το εσωτερικό του φέρει γέμισμα από μικρού και μεσαίου μεγέθους λίθους. Η εκτιμώμενη διάμετρός του είναι 15 μ. Μεγάλο μέρος του είχε καταστραφεί από τα μεταγενέστερα κτήρια, ενώ τμήμα του συνεχίζεται κάτω από την παρακείμενη οδό. Έτσι, ανασκάφηκε το ¼ περίπου του συνόλου του και αποκαλύφθηκε ένας ταφικός πίθος τοποθετημένος σε οριζόντια θέση στο κέντρο του τύμβου και το αποτύπωμα ενός άλλου, στο νοτιοδυτικό τμήμα της περιφέρειάς του. Ο πίθος περιείχε λίγα οστά και σύνολο αγγείων γνωστών από την περιοχή πρωτοελλαδικών ΙΙΙ κατηγοριών κεραμικής (Κίρρα, Εύτρηση). Οι τύποι των αγγείων και η διακόμησή τους είναι γνωστά από αντίστοιχες πρωτοελλαδικές ΙΙΙ κατηγορίες κεραμικής της περιοχής, στον πολιτιστικό ορίζοντα της οποίας ανήκουν (Κίρρα, Εύτρηση, Αγία Μαρίνα).

Ρωμαϊκή έπαυλη (2003-2005)

Η Αταλάντη είναι κτισμένη πάνω στα ερείπια αρχαίας πόλης, η οποία πιθανώς ταυτίζεται με τον Οπούντα. Οι σωστικές ανασκαφές των τελευταίων ετών έχουν φέρει στο φως

τμήματα της ελληνιστικής οχύρωσης και κατάλοιπα οικοδομημάτων διαφορετικών φάσεων και εποχών. Στο κέντρο της σημερινής πόλης έχουν κατά καιρούς αποκαλυφθεί κτήρια ρωμαϊκής περιόδου με ψηφιδωτά δάπεδα. Τα κτήρια αυτά αποτελούσαν ένα οικοδομικό σύνολο στο κέντρο της ρωμαϊκής πόλης, η οποία πρέπει να εικάσουμε από τα ευρήματα ότι ήταν σημαντική.

Στην περιοχή αυτή, δίπλα στη σημερινή πλατεία, με αφορμή τις εργασίες κατασκευής του έργου «Αποχέτευση Αταλάντης» (2003-2005) ανασκάφηκε τμήμα πολυτελούς οικίας (*villa urbana*) πρώιμων/μέσων αυτοκρατορικών χρόνων με τοιχογραφίες και ψηφιδωτά. Το κτήριο, το οποίο έχει προσανατολισμό Δ.-Α., αποκαλύφθηκε σε μήκος 13 και πλάτος 9,50 μ., ενώ συνεχίζεται κάτω από τα όρια του ανασκαφικού ορύγματος που καταλαμβάνει όλο το πλάτος του δρόμου. Αποκαλύφθηκαν τέσσερα δωμάτια διατεταγμένα γύρω από έναν κεντρικό χώρο, με τον οποίο επικοινωνούσαν με θυραία ανοίγματα, με ή χωρίς κλίμακες. Το μεγαλύτερο τμήμα του ανατολικού τοίχου καταλαμβάνει άνοιγμα – πιθανότατα τρίβηλο με κατώφλι και αποτυπώματα δύο πεσσών.

Οι τοίχοι του κτηρίου από χυτή τοιχοποιία είναι κατάγραφοι με τοιχογραφίες, οι οποίες διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση και είναι μοναδικές για την περιοχή και πολύ σπάνιες γενικότερα στον ελλαδικό χώρο. Ο διάκοσμος (απομίμηση ορθομαρμάρωσης που διακόπτεται από στυλοβάτες στην κατώτερη ζώνη, διάχωρα με παραστάσεις παγωνιών μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται κίονες ιωνικού ρυθμού στη μεσαία, κρεμάμενα παραπετάσματα κ.ά.) παραπέμπουν σε επαρχιακή απομίμηση του 4ου πομπηιανού ρυθμού. Τα ψηφιδωτά δάπεδα έφεραν γεωμετρικό διάκοσμο στα τέσσερα από τα έξι διάχωρα (συμπλεκόμενους κύκλους που σχηματίζουν τετράφυλλα, συνεχόμενους ρόδακες) και στα δύο άλλα διάχωρα τέσσερις αντωπές ανά ζεύγος θεατρικές μάσκες.

Μετά τη διέλευση του αγωγού το κτήριο καταχώθηκε προσωρινά με ανοιχτή την προοπτική μελλοντικής ανάδειξής του μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής.

Νησίδα Μήτρου

Προϊστορικός οικισμός (2004–2008)

Διεξήχθησαν συστηματικές ανασκαφές από την ΙΔ΄ ΕΠΚΑ σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Tennessee, υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών (εικ. 8). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ανασκαφών, η νησίδα κατοικήθηκε χωρίς διακοπή από την πρωτοελλαδική έως την ύστερη πρωτογεωμετρική περίοδο. Το σημαντικότερο εύρημα της προμυκηναϊκής εποχής αποτελεί το αποτύπωμα ενός μικρού ξύλινου πλοιαρίου. Η έρευνα επικεντρώθηκε κυρίως στην υστεροελλαδική και πρωτογεωμετρική φάση του οικισμού, σε μια προσπάθεια να γίνουν κατανοητά η οργάνωσή του και ο τρόπος που επηρεάστηκε από τις αλλαγές που ελάμβαναν χώρα σε μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα. Από τα εννέα οικοδομικά σύνολα ξεχωρίζει μνημειώδες κτήριο, αγνώστου μέχρι στιγμής χρήσης, εντός του οποίου εντοπίστηκε τάφος μεγάλων διαστάσεων, συλημένος από την αρχαιότητα. Ένα χρυσό δακτυλίδι και τμήμα χρυσού βραχιολιού από το εσωτερικό του υποδεικνύουν την ιδιαίτερη κοινωνική θέση του ενός ή περισσοτέρων ενταφιασθέντων προσώπων. Κατά την πρωτογεωμετρική εποχή ο αστικός χαρακτήρας του οικισμού μεταβάλλεται σε αγροτικό. Εμφανίζεται ο τύπος κτηρίου με αψιδωτή κάτοψη και το μεγαλύτερο μέρος του μυκηναϊκού οικισμού μετατρέπεται σε ταφικό χώρο.

Εικ. 7. Αταλάντη, οδός Αίαντος Λοκρού. Πρωτοελλαδικός τύμβος. Ο ταφικός πίθος με τα κτερίσματα in situ, κανθαροειδές κύπελλο με διακόσμηση ρυθμού «Αγίας Μαρίνας» και χειροποίητο κύπελλο (2006).

Αχινός

Κτήριο υστερορωμαϊκών χρόνων (2008-2009)

Στο πλαίσιο κατασκευής του αυτοκινητοδρόμου Π.Α.Θ.Ε. στην περιοχή του Αχινού Νομού Φθιώτιδας, βόρεια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου του αρχαίου Εχίνου (Υ.Α. 8945/23-8-1963, Φ.Ε.Κ. 389/Β/3-9-1963 και Υ.Α. 1154/4-3-1964, Φ.Ε.Κ. 91/Β/19-3-1964), η ΙΔ΄ ΕΠΚΑ διεξήγαγε σωστικές ανασκαφές, μέρος των οποίων βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη.

Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα των ανασκαφών είναι ένα ορθογώνιο, πολύχωρο κτήριο, προσανατολισμένο στον άξονα Β.-

Εικ. 8. Νησίδα Μήτρου. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής και της νησίδας, το αποτύπωμα πλοίου και χρυσά κοσμήματα από το μνημειώδη τάφο (2004-2008).

Ν., με ημικυκλική κόγχη στη βόρεια πλευρά (τρικλίνιο;) και τοιχοποιία από αργολιθοδομή με και χωρίς συνδετικό υλικό (ασβεστοκονίαμα), στοιχεία που υποδεικνύουν δύο οικοδομικές φάσεις.

Τα ευρήματα που προέκυψαν από την ανασκαφή είναι πενιχρά και μη ενδεικτικά της χρήσης του κτηρίου και κατ᾽ επέκταση και της λειτουργίας του ως δημόσιου ή ιδιωτικού. Η σωζόμενη – στο μεγαλύτερο μέρος της – κάτοψη του κτηρίου αφορά στη θεμελίωση των τοίχων και τα ανασκαφικά δεδομένα, ελλείψει στρωμάτων καταστροφής, δεν επαρκούν για την πλήρη αποκατάσταση του τρόπου κατασκευής της ανωδομής του, της υφής και ποιότητας των δαπέδων του, και της διακόσμησης των επιμέρους χώρων του. Η θέση εύρεσης του κτηρίου πολύ κοντά στα όρια της πόλης του αρχαίου Εχίνου και τα στοιχεία της κάτοψής του, όπως οι πολλοί χώροι, το τρικλίνιο και οι δύο υδατοδεξαμενές, οδηγούν στη διατύπωση της άποψης ότι ίσως πρόκειται για αγροικία των ρωμαϊκών-υστερορωμαϊκών χρόνων, σύμφωνα με το μεγαλύτερο όγκο της κεραμικής. Η ταύτιση του κτηρίου με βασιλική των πρώτων χριστιανικών χρόνων, η οποία, παρά τη μεγάλη σπανιότητα εκκλησιαστικών μνημείων αυτού του τύπου με την αψίδα στα βόρεια, από την κάτοψη δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς, εντούτοις δεν στηρίζεται από τα κινητά ευρήματα, την παντελή απουσία σχετικών με αυτή αρχιτεκτονικών μελών και τις επιμέρους κατασκευές.

Στη νότια πλαγιά του δυτικού χαμηλού λόφου του Αχινού που υπήρξε ο χώρος του νεκροταφείου της αρχαίας θεσσαλικής πόλης του Εχίνου, κατά την εκσκαφή οικοπέδου για την ανέγερση οικοδομής εντοπίστηκαν σειρές λαξευμάτων στο φυσικό βράχο.

Η ανασκαφική έρευνα του χώρου είχε ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη αρχικά τριών τάφρων που σώζονται σε μεγάλο μήκος με διανοιγμένους ορθογώνιους λάκκους κάθετα προς αυτούς ή στον πυθμένα τους (εικ. 9). Ομάδα ανασκαφικών ευρημάτων των τελευταίων 15 ετών, που ερμηνεύτηκαν ως αμπελώνες, από διάφορα μέρη (Πέλλα, Θέρμη, βόρεια Πιερία, Κομπολόι Λειβήθρων, Μέγαρα, Νεμέα, Κάτω Αχαγιά Πατρών και νότια Γαλλία), αλλά και το παλαιό εύρημα του «κήπου του Ηφαίστου» στην Αγορά Αθηνών, όπως επίσης στοιχεία από τις σχετικές με την αμπελοκαλλιέργεια αναφορές αρχαίων συγγραφέων (Θεόφραστος, Πλίνιος, Κολουμέλλα, Στράβων), οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το εύρημα του Αχινού αποτελεί έναν περιορισμένης έκτασης αμπελώνα με φυτά φυτεμένα με την τεχνική του *ταφρεύειν*. Τα αμπέλια, όπως φαίνεται, αναρριχούνταν σε μικρά δένδρα, πιθανόν ροδιές, γνωστά ως *αναδενδράδες*.

Στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν μικρά τμήματα δύο ακόμη τάφρων κάθετα προς τις ανωτέρω τρεις και πέντε ρηχά αυλάκια, πιθανόν τα τελευταία προοριζόμενα για άλλου είδους καλλιέργεια. Μεμονωμένοι λάκκοι στα νότια θα έφεραν δένδρα. Εκτός από κεραμική άβαφη που θα μπορούσε γενικά μόνο στην ελληνιστική εποχή να χρονολογηθεί, βρέθηκαν μερικά μελαμβαφή όστρακα και ένα θραύσμα μεγαρικού σκύφου των αρχών του 2ου αι. π.Χ. Επίσης, ένα μικρό σιδερένιο μαχαιρίδιο, πιθανόν για εμβολιασμούς δένδρων.

Κομποτάδες

Νέο νεκροταφείο στην κοιλάδα του Σπερχειού (2009-2010)

Η ανασκαφική διερεύνηση του νεκροταφείου των θαλαμωτών τάφων στο λόφο του Προφήτη Ηλία στις Κομποτάδες, στη νότια όχθη του Σπερχειού, άρχισε το καλοκαίρι του 2009 μετά τον εντοπισμό τυμβωρυχικής δραστηριότητας στο χώρο. Μέχρι τώρα έχουν διερευνηθεί δέκα θαλαμωτοί τάφοι με δρόμο, οι οποίοι είχαν λαξευτεί στη βόρεια και την ανατολική πλευρά του λόφου (εικ. 10). Αρκετοί τάφοι του νεκροταφείου δέχθηκαν ταφές για πρώτη φορά κατά τη μυκηναϊκή περίοδο, ενώ κάποιοι από αυτούς χρησιμοποιήθηκαν εκ νέου κατά την πρωτογεωμετρική, υπο-πρωτογεωμετρική, κλασική και ελληνιστική περίοδο. Η διαχρονική χρήση του νεκροταφείου τεκμηριώνεται κυρίως από τα ευρήματα των δύο ασύλητων τάφων, που βρέθηκαν στη βόρεια πλευρά του λόφου. Στον τάφο 4, επιμελημένης κατασκευής, βρέθηκαν συνολικά 165 αγγεία, πολλά χάλκινα κτερίσματα και προσωπικά αντικείμενα, ειδώλια και «θη-

Εικ. 9. Αχινός, ενδείξεις καλλιέργειας της γης (2009).

Εικ. 10. Κομποτάδες, νέο νεκροταφείο στην κοιλάδα του Σπερχειού (2009-2010).

σαυροί» νομισμάτων, που χρονολογούνται στη μυκηναϊκή, υπο-πρωτογεωμετρική, κλασική και ελληνιστική περίοδο. Τα μυκηναϊκά κτερίσματα, αγγεία κυρίως, που χρονολογούνται από την υστεροελλαδική ΙΙΒ έως την ΙΙΙΓ περίοδο (13ος-12ος αι. π.Χ.) βρέθηκαν τοποθετημένα ως ανακομιδές σε λάξευμα στο δάπεδο του τάφου. Τα υπόλοιπα αγγεία και κτερίσματα ήταν συγκεντρωμένα σε τρεις συστάδες στη δυτική, τη νότια και την ανατολική πλευρά, όπου τοποθετούνταν οι πρωτογενείς ταφές. Ανάμεσα στα υπο-πρωτογεωμετρικά αγγεία (9ος αι. π.Χ.) που βρέθηκαν στη δυτική πλευρά, την πλειονότητα αποτελούν τα βαθιά ολόβαφα ημισφαιρικά κύπελλα και οι τριφυλλόστομες οινοχόες. Από τα αγγεία των ιστορικών χρόνων (πελίκες, οινοχόες, κοτύλες, μελανόγραφοι και μελαμβαφείς λήκυθοι και ληκύθια, λεκάνες με πώμα, κανθαρόσχημα κύπελλα, σκύφοι και σκυφίδια, πινάκια, λυχνάρια), υπερτερούν αυτά του β΄ μισού του 5ου-αρχές του 4ου αι. π.Χ., ενώ λιγότερα είναι αυτά που χρονολογούνται στο α΄ μισό του 5ου και στον 3ο αι. π.Χ. Ανάμεσα στα αγγεία του 4ου αι. π.Χ. μια απλή μελαμβαφής φιάλη φέρει στη βάση της την εγχάρακτη επιγραφή ΔΑΜΟΣΙΟΝ. Το αγγείο ήταν πιθανότατα στην κατοχή κάποιου δημόσιου λειτουργού και αποτελεί δευτερογενή κτερισματική απόθεση. Στα πολυτελή κτερίσματα κατατάσσονται αλάβαστρα εξ αλαβάστρου, αλλά και γυάλινα του β΄ μισού του 5ου αι. π.Χ., επείσακτα προϊόντα μεγάλων εργαστηρίων, καθώς και πληθώρα χάλκινων κτερισμάτων (ενώτια, κρικοειδή δακτυλίδια, σφηκωτήρες, κάτοπτρο, ομφαλωτή φιάλη). Από τα τελευταία ξεχωρίζουν ζεύγος χάλκινων τοξωτών πορπών του 9ου αι. π.Χ., χάλκινη τριφυλλόστομη τελετουργική οινοχόη του β΄ μισού του 5ου αι. π.Χ., 22 χάλκινες περόνες με σφαιρικά εξάρματα του 5ου αι. π.Χ., προνομισματικοί χάλκινοι κλειστοί κρίκοι και τρεις ξεχωριστές ομάδες ή «θησαυροί» χάλκινων και αργυρών νομισμάτων, που χρονολογούνται από τον 4ο και μέχρι τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και ανήκουν σε κοπές πολλών πόλεων (Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Κεντρικής Ελλάδας, Εύβοιας και Πελοποννήσου). Η πληθώρα, η ποικιλία και η εξαιρετική ποιότητα των κτερισμάτων των ιστορικών χρόνων που βρέθηκαν στο νεκροταφείο, καθώς και η μοναδικότητα ορισμένων από αυτά αποτελούν την πιο εύγλωττη μαρτυρία για τον πλούτο και την ευημερία μιας πόλης, η οποία άκμαζε από τον 5ο έως τον 3ο αι. π.Χ. και στην οποία ανήκει το νεκροταφείο αυτό. Πρόκειται πιθανότατα για την τελευταία προς ανατολικά πόλη της Αινίδας, τις Ερυθρές, η οποία έφερε διευκρινιστικά την επονομασία Ερυθραί επί Θερμοπύλαις, για τις δραστηριότητες της οποίας υπάρχουν σχετικές επιγραφικές μαρτυρίες.

Προϊστάμενοι

Μαρία-Φωτεινή Παπακωνσταντίνου (2000-2001)
Αικατερίνη Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2001-2004)
Μαρία-Φωτεινή Παπακωνσταντίνου (2004-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι - Συνεργάτες*
Λαμία (οχύρωση, αγορά, νεκροταφεία)	Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου, Π. Μπούγια, Φ. Τιλελή
Κοιλάδα Σπερχειού, προϊστορικός γήλοφος Λιανοκλαδίου	Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου
Άγιος Δημήτριος Καινούργιου	Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου, Μ. Σιψή
Άγιος Κωνσταντίνος, Ασκληπιείο Δαφνούντος	Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου
Αταλάντη, πρωτοελλαδικός τύμβος	Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου
Αταλάντη, ρωμαϊκή έπαυλη	Σ. Δημάκη
Νησίδα Μήτρου	Ε. Ζάχου - Aleydis van de Moortel
Αχινός, κτήριο υστερορωμαϊκών χρόνων	Φ. Τιλελή
Αχινός, ενδείξεις καλλιέργειας της γης	Μ. Σιψή
Κομποτάδες	Ευθ. Καράντζαλη

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ, νεοσύστατη περιφερειακή Υπηρεσία του ΥΠΠΟΤ, στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγονται οι νομοί Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, πραγματοποίησε κατά τα έτη 2004-2010 μεγάλο αριθμό σωστικών ανασκαφών, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύτατο γεωγραφικό και χρονολογικό φάσμα, από τα προϊστορικά έως τα ρωμαϊκά χρόνια.
Οι σημαντικότερες από τις ανασκαφές αυτές πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο μεγάλων και μικρών δημόσιων έργων, αλλά και ιδιωτικών, προσφέροντας νέα δεδομένα για την περιοχή.

ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ

Κεχρινιά Βάλτου. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος. Ερευνήθηκε στη θέση «Μέγα Βουνί». Η διάμετρος του θαλάμου του είναι 3,40 και το σωζόμενο ύψος της θόλου 1,65 μ., διατηρώντας 20 δακτυλίους, που διαμορφώνονται σε κανονικές οριζόντιες σειρές (εικ. 1-2). Ο δρόμος, μήκ. 3,50 μ., καλύπτεται από οριζόντιες πλακοδοκούς. Μορφολογικά εντάσσεται στην ομάδα τάφων της βορειοδυτικής Ελλάδας με μικρές σχετικά διαστάσεις και δρόμο που οδηγεί στο θάλαμο χωρίς ειδική διαμόρφωση (στόμιο και πρόσοψη). Στο εσωτερικό του ήταν εντελώς διαταραγμένος. Περισυλλέχθηκε πληθώρα κεραμικής που ανήκει στην υστεροελλαδική ΙΙΙΑ1-ΙΙΙΑ2 (14ος αι. π.Χ.), ενώ δεν λείπει και η τοπική χειροποίητη (εικ. 3), η οποία υποδηλώνει επαφές με άλλες περιοχές του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου (Ήπειρος, Ιόνια νησιά). Το εύρημα της Κεχρινιάς όχι μόνον επεκτείνει τα γεωγραφικά όρια της περιφέρειας του μυκηναϊκού κόσμου στην ενδοχώρα της βορειοδυτικής Ελλάδας, αλλά παράλληλα προσθέτει έναν ακόμα θολωτό τάφο στους ήδη γνωστούς της Αιτωλοακαρνανίας, που αριθμούν με βεβαιότητα τους ένδεκα.

Εικ. 1-2. Κεχρινιά Βάλτου. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος. Αεροφωτογραφία και λεπτομέρεια της θόλου.

Εικ. 3. Κεχρινιά Βάλτου. Χειροποίητη κεραμική από το θολωτό τάφο.

Εικ. 4. Κουβαράς Δήμου Φυτειών. Τάφος «Μυκηναίου» πολεμιστή.

Εικ. 5. Τάφος «Μυκηναίου» πολεμιστή. Χρυσή κύλικα.

Εικ. 6. Το ξίφος τύπου Naue II και σχέδιο της λαβής.

Εικ. 7. Το χάλκινο ξίφος τύπου F.

Κουβαράς Δήμου Φυτειών

Βόρεια της λίμνης Οζερού, στο ύψωμα «Ραχούλι», σε εύφορης και στρατηγικής σημασίας θέση πάνω σε πέρασμα που οδηγεί από την ενδοχώρα της Ακαρνανίας στον Αμβρακικό κόλπο, ερευνήθηκε ο τάφος του «Μυκηναίου» πολεμιστή. Πρόκειται για κιβωτιόσχημο τάφο, διαστ. 1,50x0,60 μ., με κάλυψη, τοιχώματα και πυθμένα από σχεδόν ακατέργαστες ασβεστολιθικές πλάκες (εικ. 4). Ο τάφος περιελάμβανε εκτός από τέσσερα πήλινα αγγεία της υπομυκηναϊκής περιόδου (14ος αι. π.Χ.), πολύτιμα έως μοναδικά κτερίσματα: επιθετικό και αμυντικό οπλισμό, μια χρυσή κύλικα με ψηλό πόδι του τύπου των πήλινων κυλίκων της υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ περιόδου (12ος αι. π.Χ.) (εικ. 5), και ένα χάλκινο τριποδικό λέβητα, συγκολλημένο από πολλά τμήματα. Ο λέβητας εντάσσεται στον τύπο 8 κατά τον Mathäus, αλλά είναι εμπλουτισμένος με τα νέα στοιχεία που απαντούν στους μεταγενέστερους: μεικτές λαβές - λοξά στηρίγματα μεταξύ ποδιών και σώματος λέβητα.

Στον επιθετικό οπλισμό του νεκρού ανήκουν πολύ επίμηκες (0,94 μ.) χάλκινο ξίφος τύπου Naue II (εικ. 6), άριστης διατήρησης, το οποίο έσωζε χρυσό σύρμα περίτεχνα ελιγμένο γύρω από τη φθαρτή επένδυση της λαβής, ένα ακόμη χάλκινο ξίφος τύπου F της Sandars με καλή διατήρηση της οστέινης λαβής (εικ. 7), φυλλόσχημη αιχμή δόρατος μυκηναϊκού τύπου, βέλος με μακρύ στέλεχος και διμεταλλικό μαχαίρι ιταλικής προέλευσης ή τυπολογίας. Το μαχαίρι έχει λεπίδα από σίδηρο, ενώ η γλώσσα της λαβής είναι από χαλκό, στην οποία προσαρμόζεται οστέινη επένδυση που τη συγκρατούν χάλκινα καρφιά. Στον αμυντικό οπλισμό ανήκουν ζεύγος περικνημίδων με συρμάτινες απολήξεις για το δέσιμο. Πρόκειται για τύπο που απαντά σε περιοχές από την Καλαβρία της νότιας Ιταλίας έως την Έγκωμη της Κύπρου.

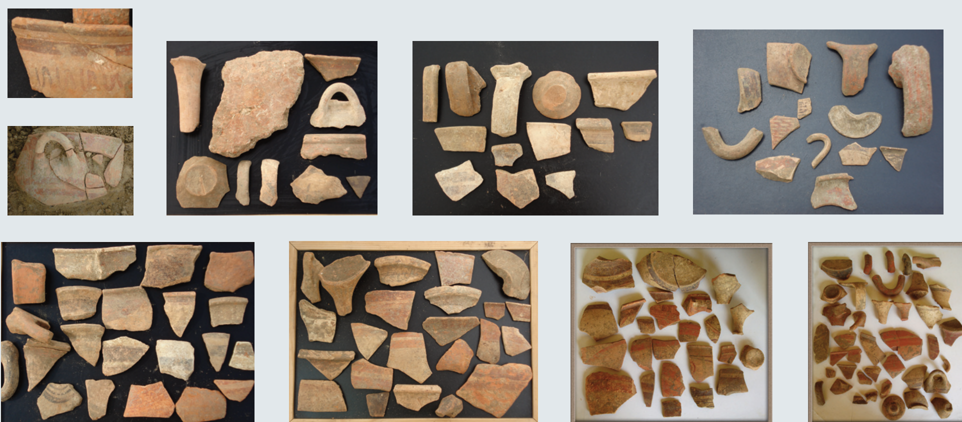
Το ταφικό σύνολο του Κουβαρά έχει πολλαπλή σημασία για την έρευνα της υπομυκηναϊκής περιόδου στην Αιτωλοακαρνανία και όχι μόνο, αλλά συγχρόνως καταδεικνύει και τις επαφές της περιοχής με άλλες περιοχές της Μεσογείου.

Αγγελόκαστρο

Σε εκτεταμένο πλάτωμα στην κορυφή λόφου μεταξύ των σημερινών οικισμών Αγγελοκάστρου και Σταμνάς, στην αριστερή όχθη του Αχελώου ποταμού, ερευνήθηκαν υπόλοιπα εκτεταμένου μυκηναϊκού οικισμού της υστεροελλαδικής ΙΙΙΑ-ΙΙΙΒ περιόδου (14ος-13ος αι. π.Χ.). Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που είχαν διασωθεί ήταν ελάχιστα, ωστόσο η παρουσία καταλοίπων κεραμικών κλιβάνων για το ψήσιμο και την παραγωγή αγγείων, καθώς και οι μεγάλες ποσότητες κεραμικής (εικ. 8), καθιστούν τον οικισμό αξιόλογο, προσδιορίζοντας την οικονομία και το χαρακτήρα του. Ιδιαιτέρως αξίζει να σημειωθεί η θέση του κοντά στον Αχελώο και την ευρύτερη περιοχή του μυχού του κόλπου του Αιτωλικού, περιοχή η οποία διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στο ιστορικό γίγνεσθαι της Αιτωλίας, με συνεχή κατοίκηση από τους προϊστορικούς έως τους πρωτογεωμετρικούς χρόνους.

Στράτος

Στο πεδινό τμήμα της αρχαίας ακαρνανικής πρωτεύουσας, στα όρια της επικράτειας της, ονομαζόμενης ήδη από την εποχή του Πολύβιου (5,96.3) *Στρατικής*, ερευνήθηκαν σε περισσότερες θέσεις με την ευκαιρία εκτέλεσης αρδευτικού έργου, αξιόλογα στοιχεία του εκτός του άστεως οικιστικού πλέγματός της, χρονο-

Εικ. 8. Κεραμική από το μυκηναϊκό οικισμό στο Αγγελόκαστρο.

Εικ. 9. Στράτος. Κιβωτιόσχημος τάφος των ύστερων κλασικών χρόνων.

λογούμενα από τα αρχαϊκά έως τα ρωμαϊκά χρόνια (εργαστηριακοί χώροι, αγροικίες κτλ.), καθώς και τμήμα του δυτικού νεκροταφείου της. Οι τάφοι, στην πλειονότητά τους κιβωτιόσχημοι (εικ. 9) και ελάχιστοι κεραμοσκεπείς, ανήκουν στην κλασική και την ελληνιστική περίοδο (4ος και 3ος αι. π.Χ.), και περιείχαν πλούσια ευρήματα (εικ. 10-11).

Ναύπακτος

Θέση «Αρβάλα». Άγνωστη αρχαία οχύρωση αποκαλύφθηκε σε απόσταση μόλις 200 μ. βόρεια του μεσαιωνικού κάστρου της πόλης (εικ. 12). Αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε στο πλαίσιο κατασκευής υποσταθμού για τις ανάγκες αιολικού πάρκου. Η οχύρωση αυτή, η οποία περιελάμβανε ένα γωνιαίο πύργο και δύο πύλες, δεν διέφερε ως προς το σύστημα δόμησης από την κυρίως οχύρωση της αρχαίας Ναυπάκτου και οι δύο περίβολοι ήταν πιθανότατα μερικώς σύγχρονοι.

1ο Δημοτικό Σχολείο. Με αφορμή την ανέγερση νέας σχολικής πτέρυγας στο χώρο του σχολείου, ερευνήθηκε τμήμα ρωμαϊκής εγκατάστασης, το οποίο περιελάμβανε δύο κτήρια (Κ1, Κ2) (εικ. 13). Το μεγαλύτερο από αυτά (Κ2) είχε μετασκευαστεί κατά τον 4ο αι. μ.Χ. Περιελάμβανε εννέα, τουλάχιστον, χώρους, οι περισσότεροι από τους οποίους κοσμούνταν με ψηφιδωτά δάπεδα με γεωμετρικά θέματα. Ο σημαντικότερος από αυτούς, ο οποίος είχε πιθανότατα λατρευτική χρήση, απέδωσε κομμάτια γλυπτών, καθώς και τμήματα ορθομαρμαρώσεων και διάσπαρτα περίτμητα ενθέματα (*crustae*) από την εντοίχια διακόσμησή του (εικ. 14).

ΞΕΝΙΑ. Σε δοκιμαστική έρευνα που διενεργήθηκε στο χώρο του παλαιού ξενοδοχείου αποκαλύφθηκε γωνιαίο τμήμα του αρχαίου οχυρωματικού περιβόλου της πόλης και βεβαιώθηκε για πρώτη φορά το νοτιοανατολικό του πέρας.

Νεκροταφεία. Ερευνήθηκαν σημαντικά τμήματα των αρχαίων νεκροταφείων και κυρίως του δυτικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης. Το τελευταίο περιελάμβανε αρχαίο δρόμο που οδηγούσε δυτικά της πόλης, κατά μήκος του οποίου εκτείνονταν αξιόλογα ταφικά μνημεία,

Εικ. 10-11. Στράτος. Πελίκη «Δυτικής Κλιτύος» με απολεπισμένο μελανό γάνωμα και ερυθρόμορφες αρυβαλλοειδείς λήκυθοι από το νεκροταφείο.

Εικ. 12. Ναύπακτος, θέση «Αρβάλα». Άγνωστη αρχαία οχύρωση. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 13. Ναύπακτος, 1ο Δημοτικό Σχολείο. Τμήμα ρωμαϊκής εγκατάστασης.

τάφοι «μακεδονικού» τύπου, καθώς και απλούστερες ταφές. Εκτός από την έρευνα πλούσια κτερισμένων τάφων των ελληνιστικών κυρίως χρόνων, ιδιαίτερα σημαντική ήταν η διαπίστωση της χρήσης του χώρου του νεκροταφείου με ενταφιασμούς σε πίθους από το β' μισό ήδη του 9ου αι. π.Χ. (εικ. 15).

Χάνια Γαβρολίμνης
Σε ανασκαφή που διενεργήθηκε σε ιδιοκτησία επί του επαρχιακού δρόμου που οδηγεί προς την Κάτω Βασιλική Δήμου Χάλκειας αποκαλύφθηκαν καλοδιατηρημένα κατάλοιπα μυκηναϊκής εγκατάστασης. Τα κατάλοιπα αυτά εντάσσονται σε ευρύτερο οικισμό της μεσοελλαδικής-υστεροελλαδικής περιόδου, ο οποίος εντοπίζεται στις νοτιοδυτικές παρυφές της κοιλάδας της Γαβρολίμνης. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις παράλληλοι χώροι, οι οποίοι ανήκαν σε περισσότερα του ενός κτήρια, τα οποία είχαν κατασκευαστεί στη νότια πλαγιά φυσικού υψώματος. Οι δύο από τους χώρους είχαν αψιδωτή απόληξη στο δυτικό τους άκρο. Διαπιστώθηκαν τέσσερις οικοδομικές φάσεις, οι οποίες εντάσσονται στην υστεροελλαδική ΙΙ-ΙΙΙ περίοδο (β' μισό 2ης χιλιετίας π.Χ.), από τις οποίες η τελευταία συνοδεύτηκε από έντονη καταστροφή των κτηρίων από φωτιά, μετά την οποία ο χώρος εγκαταλείφθηκε οριστικά (εικ. 16).

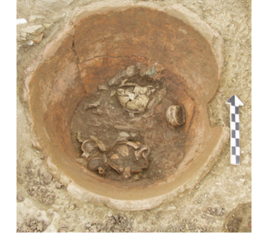
Αυτοκινητόδρομος Ιονία Οδός
Η έναρξη της κατασκευής της οδού έγινε το 2009 από την περιοχή του Αντιρρίου και βρίσκεται σε εξέλιξη έως σήμερα. Μέχρι τώρα έχουν αποκαλυφθεί και ερευνηθεί πολλά νέα αρχαιολογικά κατάλοιπα κατά μήκος του άξονα του έργου, τα σημαντικότερα από τα οποία είναι τα ακόλουθα:
Μακύνεια Αντιρρίου
Στην περιοχή της εξόδου της σήραγγας Μακύνειας ανασκάφηκε μεμονωμένη δίχωρη αγροικία ελληνιστικών χρόνων, εξωτ. διαστ. 9,10x6,15 μ. Στο εσωτερικό του κτηρίου αποκαλύφθηκε στρώμα καταστροφής με ευρήματα χαρακτηριστικά της χρήσης του, όπως βάση λίθινου πιεστηρίου, μεγάλος αριθμός από συγκεντρωμένες πήλινες αγνύθες, καθώς και ένας μεγάλος μυλόλιθος (*orbis*) ελαιοπιεστηρίου του τύπου του τραπητή (εικ. 17).

Μακύνεια, θέση «Λουτρό»
Αποκαλύφθηκε μεγάλη ρωμαϊκή αγροικία, εξωτ. διαστ. 17,80x16,80 μ., αποτελούμενη από δέκα χώρους, τμήμα ευρύτερης εγκατάστασης που αναπτυσσόταν σε τρία διαδοχικά επίπεδα. Το κτήριο ήταν προσανατολισμένο Β.-Ν. και οι χώροι του διατεταγμένοι σε τέσσερις επάλληλες σειρές. Λόγω της κλίσης του εδάφους είχε τη μέγιστη διατήρηση στη δυτική του πλευρά, όπου οι τοίχοι έφθαναν σε ύψος τα 1,60 μ. Οι εξωτερικοί τοίχοι ήταν κτισμένοι κατά μεγάλο μέρος με λιθόπλινθους και λίθους μεγάλων διαστάσεων και ήταν θεμελιωμένοι στο φυσικό βράχο. Η χρήση των χώρων του κτηρίου δεν μπορεί να ταυτιστεί με βεβαιότητα, αν και οι περισσότεροι από αυτούς ανέδειξαν αρκετά στοιχεία χαρακτηριστικά των λειτουργιών της αγροικίας. Σε έναν από αυτούς αποκαλύφθηκε ορθογώνιο υπολήνιο κατασκευασμένο με οπτόπλινθους. Η έρευνα του εσωτερικού του κτηρίου απέδωσε πολλά κινητά ευρήματα, κυρίως αντικείμενα από χαλκό και σίδηρο, καθώς και μολύβδινα βάρη. Η τελευταία φάση του χρονολογείται από τα νομίσματα και την κεραμική των στρωμάτων καταστροφής στο 2ο-3ο αι. μ.Χ. Στο χώρο φαίνεται ότι προϋπήρχε ελληνιστικό κτήριο, οι τοίχοι του οποίου ενσωματώθηκαν μερικώς στη ρωμαϊκή αγροικία (εικ. 18).

Χάνια Γαβρολίμνης
Ανασκάφηκε μεγάλο κτηριακό συγκρότημα, διαστ. 19x13 μ., με έντεκα εσωτερικούς χώρους, το οποίο ανήκε στο γνωστό προϊστορικό οικισμό που έχει από παλιότερα εντοπιστεί στην περιοχή της Γαβρολίμνης, πλησίον της αρχαίας Χαλκίδας (Κάτω Βασιλική). Το κτήριο κατασκευάστηκε σε τρεις τουλάχιστον φάσεις, οι οποίες χρονολογούνται στη μέση εποχή του Χαλκού. Στην τελευταία φάση τα δωμάτια ήταν διατεταγμένα σε τρεις κυρίως επάλληλες σειρές, σε επιμήκη διάταξη, με κατεύθυνση Α.-Δ. Σε επαφή με τη νότια πλευρά του κτηρίου και κάτω από το επίπεδο θεμελίωσής του βρέ-

Εικ. 14. Ναύπακτος, 1ο Δημοτικό Σχολείο. Καθαρισμός εντοίχιας διακόσμησης κτηρίου.

Εικ. 15. Ναύπακτος. Δυτικό νεκροταφείο. Ταφή σε πίθο (β΄ μισό 9ου αι. π.Χ.).

Εικ. 16. Χάνια Γαβρολίμνης. Μυκηναϊκή εγκατάσταση.

Εικ. 17. Μακύνεια Αντιρρίου. Ελληνιστική αγροικία.

Εικ. 18. Μακύνεια, θέση «Λουτρό». Μεγάλη ρωμαϊκή αγροικία.

θηκε πλακοσκεπής κιβωτιόσχημος τάφος, μέγ. εξωτ. διαστ. 0,64x0,40 μ., ο οποίος περιείχε παιδική ακτέριστη ταφή. Το κτήριο συνδεόταν με εργαστηριακές λειτουργίες, καθώς αποκαλύφθηκαν ένας μικρός πεταλόσχημος κλίβανος στο εσωτερικό του και ένας μεγάλος κυκλικός εξωτερικά του. Η έρευνα του κτηρίου απέδωσε άφθονη κεραμική, η οποία ήταν κυρίως χειροποίητη και οικιακή (εικ. 19).

Μετά τη μεσοελλαδική περίοδο η περιοχή εγκαταλείφθηκε και επαναχρησιμοποιήθηκε στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο. Στην εποχή αυτή ανήκαν ένα μεμονωμένο τετράγωνο κτήριο και κατάλοιπα άλλου κυκλικού κλιβάνου, τα οποία ερευνήθηκαν νότια του χώρου του μεσοελλαδικού συγκροτήματος.

Καλυδώνα - Αλίκυρνα Αιτωλίας

Στη θέση «Ρηγαίικα» και στο σημείο όπου προβλέπεται να κατασκευαστεί ο ανισόπεδος κόμβος Μεσολογγίου, ήλθε στο φως ένα εκτεταμένο και πολύ πλούσιο νεκροταφείο των κλασικών-ελληνιστικών χρόνων, άγνωστο μέχρι σήμερα. Η μεγάλη σημασία του έγκειται στο γεγονός, ότι αφ᾽ ενός μεν πρόκειται για το μεγαλύτερο οργανωμένο και ανεσκαμμένο νεκροταφείο που έχει αποκαλυφθεί έως σήμερα στην Αιτωλία, χωροθετημένο μεταξύ των δύο γνωστών πόλεων της Καλυδώνας και Αλίκυρνας, χωρίς, ωστόσο, να είναι δυνατή η συσχέτισή του με κάποια από αυτές ή με άλλη άγνωστη πόλη(;) της περιοχής, αφ᾽ ετέρου δε ότι το πλευρίζει ένας αρχαίος δρόμος που πιθανότατα αποτελεί και τον κύριο οδικό άξονα. Ερευνήθηκαν περισσότεροι από 250 τάφοι (διατεταγμένοι σε κοινό άξονα μήκους πλέον των 350 μ.), λακκοειδείς, κιβωτιόσχημοι και κτιστοί που περιείχαν πλούσια ευρήματα, χαρακτηριστικά της εποχής στην οποία ανήκουν. Ένας μνημειώδης ταφικός περίβολος και ένας ακόμη τάφος «μακεδονικού» τύπου συμπληρώνουν την εικόνα μας για το νεκροταφείο (εικ. 20).

ΛΕΥΚΑΔΑ

Λευκάδα

Ερευνήθηκαν σε διάφορες θέσεις τμήματα του οικιστικού πλέγματος της πόλης και τμήματα του βόρειου και του νότιου νεκροταφείου της, καλύπτοντας χρονολογικά την περίοδο από τα αρχαϊκά έως τα ελληνιστικά χρόνια (εικ. 21). Στην περιοχή του κόμβου του Καλλιγονίου αποκαλύφθηκε σημαντικό τμήμα του βόρειου σκέλους της οχύρωσης, το οποίο ερευνήθηκε σε μήκος 40 μ. περίπου. Πρόκειται για ευθύγραμμο τμήμα κτισμένο κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα δόμησης με δύο λίθινες παρειές (εικ. 22), στο εσωτερικό τους παρεμβάλλεται έμπλεκτο, ενώ ανά 1,5-2 μ. έχουν τοποθετηθεί φορμηδόν ογκόλιθοι (ζεύγματα). Αμιγώς ελληνιστική κεραμική στη θεμελίωσή του προσδιορίζει προκαταρκτικά τη χρονολόγησή του στην ίδια περίοδο, ενώ ο χώρος επαναχρησιμοποιείται ως εγκατάσταση(;) στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.

Άγιος Νικήτας

Εκατό χρόνια περίπου μετά τις έρευνες του W. Dörpfeld στο νησί, ο οποίος δεν ευτύχησε να εντοπίσει τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της μυκηναϊκής περιόδου που με τόσο πάθος αναζητούσε, έρχονται τυχαία στο φως τα πρώτα ουσιαστικά δεδομένα για τη μυκηναϊκή Λευκάδα. Στο δρόμο που οδηγεί από τον Άγιο Νικήτα προς τη διασταύρωση «Καθίσματος» εντοπίστηκε

Εικ. 19. Χάνια Γαβρολίμνης. Κτηριακό συγκρότημα της μέσης εποχής του Χαλκού.

Εικ. 20. Θέση «Ρηγαίικα». Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 21. Λευκάδα. Αρχαία πόλη. Άποψη οικίας κλασικών χρόνων.

Εικ. 22. Λευκάδα. Κόμβος Καλλιγονίου. Λεπτομέρεια τμήματος του βόρειου σκέλους της οχύρωσης της αρχαίας πόλης.

τον Ιανουάριο του 2008 ο πρώτος θολωτός τάφος του νησιού. Πρόκειται για μικρών διαστάσεων τάφο, του οποίου σώζεται μόνο το μισό της θόλου, διαμ. 2,30, σωζ. ύψ. 1,90 μ., κτισμένης με ακανόνιστες σειρές ντόπιων λίθων (εικ. 23). Είχαν, επίσης, διασωθεί πολλές διαταραγμένες ταφές, από τις οποίες συγκεντρώθηκε τροχήλατη κεραμική που ανήκει σε μικρά κυρίως αγγεία (αλάβαστρα, προχοΐσκες), αλλά και χειροποίητη. Ακόμα περισυλλέχθηκαν δύο σφραγιδόλιθοι από στεατίτη, καθώς και αντικείμενα προσωπικής χρήσης και καλλωπισμού (κουμπιά ή σφονδύλια, δακτυλίδια, χάνδρες περιδεραίων από διάφορα υλικά). Σύμφωνα με τα παραπάνω ευρήματα ο τάφος χρονολογείται στην υστεροελλαδική ΙΙΙΑ-ΙΙΙΒ περίοδο (14ος-13ος αι. π.Χ.).

Εικ. 23. Λευκάδα. Άγιος Νικήτας. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος.

Δήμος Ελλομένου. Περιφερειακή οδός Περιγιαλίου

Στη θέση «Μπολέικα» στο Νυδρί, στις νότιες υπώρειες του όρους Σκάρος, κοντά στο ρέμα Δημοσάρι, ερευνήθηκε νεκροταφείο των πρωτοελλαδικών-μεσοελλαδικών χρόνων. Συνολικά ανασκάφηκαν επτά κιβωτιόσχημοι και με κτιστά τοιχώματα τάφοι (εικ. 24), μία ταφή σε πίθο και τέσσερις ταφές σε λάκκους(;). Επίσης ερευνήθηκαν υπόλοιπα λίθινων κατασκευών, καμπύλων, ευθύγραμμων και ακανόνιστων, χωρίς, ωστόσο, να διαφανεί άμεση συνάρτησή τους με τους τάφους. Επιπλέον, η κακή και αποσπασματική διατήρησή τους δεν βοήθησε να διαπιστωθεί αν ανήκουν σε περιβόλους ή «τοιχώματα» τύμβων κατ᾽ αναλογία με τα ευρήματα του W. Dörpfeld στην περιοχή, καθώς σε κοντινή απόσταση ο γερμανός αρχαιολόγος είχε ερευνήσει το μεσοελλαδικό τύμβο S.

Εικ. 24. Λευκάδα. Δήμος Ελλομένου. Περιφερειακή οδός Περιγιαλίου. Μεσοελλαδικός τάφος με κτιστά τοιχώματα.

Προϊσταμένη

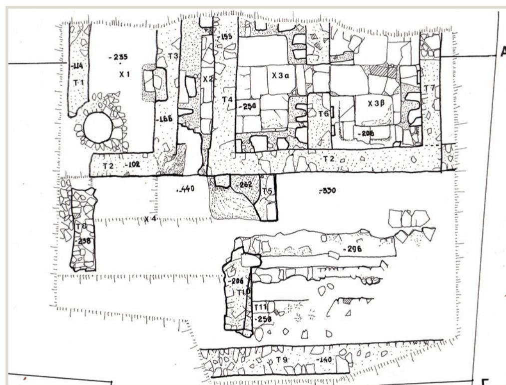
Μαρία Σταυροπούλου-Γάτση

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Αιτωλοακαρνανία, Κεχρινιά Βάλτου, Κουβαράς Δήμου Φυτειών, Αγγελόκαστρο - Μυκηναϊκός οικισμός, Στράτος, Αυτοκινητόδρομος Ιονία Οδός (Καλυδώνα - Αλίκυρνα), Λευκάδα, Άγιος Νικήτας - Θολωτός τάφος	Μ. Σταυροπούλου-Γάτση
Ναύπακτος, Χάνια Γαβρολίμνης, Αυτοκινητόδρομος Ιονία Οδός (Μακύνεια - Χάνια Γαβρολίμνης)	Φ. Σαράντη
Λευκάδα, Αρχαία πόλη Λευκάδας, Δήμος Ελλομένου. Περιφερειακή οδός Περιγιαλίου	Μ. Σταυροπούλου-Γάτση, Π. Στάικου

ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ

Η νεοσύστατη 22η ΕΒΑ, με τη συνδρομή ωρομίσθιου προσωπικού διενήργησε σωστικό ανασκαφικό έργο κυρίως στην πόλη της Ναυπάκτου. Τρεις ανασκαφές αξιολογήθηκαν να παρουσιαστούν εδώ.

Οδός Πλαστήρα (εικ. 1-3)
Σε ολόκληρη την ανασκαφείσα έκταση του οικοπέδου εντοπίστηκε το νότιο τμήμα βυζαντινού λουτρού που εκτείνεται ανατολικά κάτω από την οδό Πλαστήρα και βόρεια στην ιδιοκτησία των αδελφών Ι. Περάτη. Το ανατολικό τμήμα συγκροτείται από δεξαμενή ύδατος στο δυτικό του άκρο.
Σε επαφή με τη δεξαμενή, στα ανατολικά εντοπίζεται ο χώρος του «Θερμού» (*caldarium*) με υπόκαυστα, κατασκευασμένα με κτιστούς πλίνθινους ορθογώνιους πεσσούς. Ο τοίχος που συνέδεε το χώρο του θερμού με τη δεξαμενή διαμορφωνόταν με δύο τοξωτά πλίνθινα ανοίγματα.
Το *caldarium* περιελάμβανε δύο χώρους που επικοινωνούσαν μεταξύ τους και το δάπεδό τους ήταν στρωμένο με μεγάλες ορθογώνιες σχιστόπλακες υπόλευκου χρώματος. Στις εσωτερικές παρειές των τοίχων του χώρου του θερμού, χαμηλά υπήρχαν κτιστά θρανία για να κάθονται οι λουόμενοι, πλινθόκτιστα, επιχρισμένα με κονίαμα. Λόγω των φθορών διακρίνονται οι αγωγοί του θερμού αέρα. Στην πλάτη των θρανίων υπήρχε ορθομαρμάρωση, όπως μαρτυρούν τα αποτυπώματα των μαρμάρων και στα κονιάματα.
Στο βορειοδυτικό άκρο του δεύτερου χώρου του θερμού, υπήρχε είσοδος, που οδηγούσε στο χώρο των αποδυτηρίων ή «Χλιαρόν» των βυζαντινών λουτρών, που εκτείνεται κάτω από την οδό Πλαστήρα στα ανατολικά. Κάτω από παλιά πέτρινη οικία πρέπει να συνεχιζόταν ο χώρος του «Ψυχρού» (*frigidarium*).
Το νότιο τμήμα του οικοπέδου αποτελούσε τον υπαίθριο χώρο του λουτρού. Σε βάθος 2,96 μ. εντοπίστηκε κτιστός αγωγός, με φορά από Δ. προς Α. και πολλές ορθογώνιες γκρίζες σχιστόπλακες από πλακόστρωτο δάπεδο.

Εικ. 1-3. Ναύπακτος, οδός Πλαστήρα, οικόπεδο Πέτρου. Βυζαντινό λουτρό. Κάτοψη, γενική άποψη από Ν. και άποψη του «Θερμού».

Εικ. 4. Οβρυόλακα, οικόπεδα Παππά και Στράτου. Βυζαντινό νεκροταφείο. Γενική άποψη από Ν.

Τα ευρήματα μαρτυρούν τη μακροχρόνια χρήση του βυζαντινού λουτρού, που φαίνεται να είχε δημόσιο χαρακτήρα. Η ανασκαφή απέδωσε μεγάλο αριθμό εφυαλωμένης αβαφούς βυζαντινής κεραμικής και στα ανώτερα στρώματα μεταβυζαντινής κεραμικής του 15ου-17ου αιώνα.

Οβρυόλακα (εικ. 4-6)
Το οικόπεδο Παππά ανασκάφηκε τον Οκτώβριο του 2006. Βρίσκεται στο οικοδομικό τετράγωνο 235 και αποτελεί συνέχεια του οικοπέδου Καλτσά, όπου στα τέλη της δεκαετίας 1990 είχε εντοπιστεί εκτεταμένο βυζαντινό νεκροταφείο με πολυάριθμους ψευδοκιβωτιόσχημους και κεραμοσκεπείς τάφους. Στο οικόπεδο Παππά εντοπίστηκαν ακόμη επτά ψευδοκιβωτιόσχημοι, ένας λακκοειδής και τέσσερις ελεύθερες ταφές. Οι ψευδοκιβωτιόσχημοι ορίζονται με μία, δύο και τρεις σειρές πέτρες ακανόνιστου σχήματος. Σε ορισμένες παρεμβάλλονται θραύσματα κεραμιδιών. Καλύπτονται με μεγάλες καλυπτήριες πλάκες. Οι νεκροί είναι στραμμένοι προς Α. Η ανασκαφή απέδωσε μόνο ένα ενετικό νόμισμα.
Στην ανατολική συνέχεια του οικοπέδου Παππά, στο οικόπεδο Β. Στράτου την άνοιξη του 2007, διενεργήθηκε επίσης σωστική ανασκαφική έρευνα στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο. Μετά την επιφανειακή αποχωμάτωση, εντοπίστηκαν 20 ταφές, σε δύο επίπεδα, σε βάθος 1,50 μ. από τη στάθμη του εδάφους, οι Τ1–Τ16 στο ανώτερο επίπεδο και Τ17–Τ20 στο κατώτερο. Από αυτούς οι έξι (Τ2, Τ9, Τ10 α-β, Τ11, Τ18) ήταν ψευδοκιβωτιόσχημοι. Οι υπόλοιποι απλοί λακκοειδείς. Η ανώτερη κάλυψή τους οριζόταν με μικρές ακατέργαστες πέτρες και κονίαμα σε μία περίπου ορθογώνια επιφάνεια. Μετά την αφαίρεση της επιφάνειας αυτής που λειτουργούσε ως σήμα, οι μισοί (Τ2, Τ6, Τ7, Τ9, Τ12, Τ14, Τ17, Τ18) βρέθηκαν επιπλέον καλυμμένοι με μεγάλες καλυπτήριες πλάκες. Οι υπόλοιποι έφεραν μόνο το σκελετό. Οι σκελετοί σώζονταν σε σχετικά καλή κατάσταση.
Ο σταθερός προσανατολισμός των νεκρών, ο μεγάλος αριθμός και η μορφή των τάφων

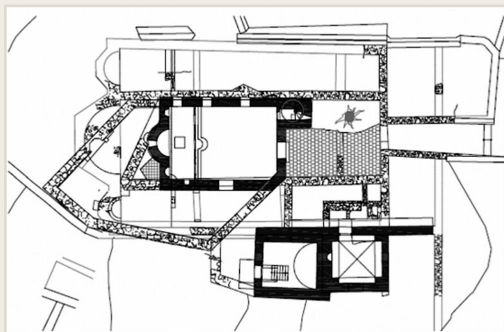

Εικ. 5-6. Οβρυόλακα, οικόπεδα Παππά και Στράτου. Βυζαντινό νεκροταφείο. Κιβωτιόσχημος τάφος (πριν και μετά τον καθαρισμό).

των τριών οικοπέδων, η βάσιμη υπόθεση ότι εκτείνονταν ακόμη δυτικότερα κάτω από την οδό Καρακουλάκη και τις απέναντι οικίες, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι εντοπίζεται εδώ, στις βορειοδυτικές υπώρειες του κάστρου το βυζαντινό νεκροταφείο, που ίσως λειτουργούσε μέχρι τους πρώτους δύο αιώνες της τουρκοκρατίας.

Κάστρο Ναυπάκτου (εικ. 7-10)

Εξαιρετικό ενδιαφέρον, αρχαιολογικό και ιστορικό, είχε η ανασκαφή στο δεύτερο από άνω διάζωμα του κάστρου και συγκεκριμένα στο ναό του Προφήτη Ηλία. Η ανασκαφή προέκυψε κατά την αποκατάσταση των κτηρίων των τριών άνω διαζωμάτων στο πλαίσιο του προγράμματος «Κάστρων Περίπλους». Στο πρόγραμμα περιλαμβανόταν και πλακόστρωτη διαμόρφωση γύρω από τον πέτρινο ναό του Προφήτη Ηλία στο δεύτερο διάζωμα.

Εικ. 7. Κάτοψη των αρχιτεκτονικών υπολειμμάτων στο χώρο του ναού.

Ανασκάφηκε αρχικά ο χώρος ανατολικά της αψίδας που έφερε στο φως τους τοίχους ενός οθωμανικού τεμένους, ο νότιος τοίχος του οποίου ταυτίζεται με το νότιο τοίχο του ναού. Η είσοδος στον κύριο χώρο του τεμένους γινόταν από θύρα στο κέντρο της λοξής βορειοδυτικής πλευράς, στον άξονα του μιχράμπ. Μεγαλύτερη έκπληξη υπήρξε η αποκάλυψη και δεύτερου νοτιοανατολικού τοίχου μικρότερου τεμένους που εξέχει με λοξή φορά και εφάπτεται στο νότιο τμήμα της αψίδας του. Οι πλευρικοί τοίχοι ταυτίζονται με τους τοίχους του ναού. Εδώ μόλις διακρίνεται το ημικατεστραμμένο από την αψίδα του Προφήτη Ηλία μικρότερο ημικυκλικό εσωτερικά μιχράμπ.

Εικ. 8-9. Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του βυζαντινού ναού και των οθωμανικών τεμενών στην ανατολική και τη δυτική πλευρά του.

Το μεγαλύτερο όμως ενδιαφέρον είχε η αποκάλυψη των θεμελίων του βυζαντινού ναού. Ήδη στις δοκιμαστικές τομές είχαν εντοπιστεί ίχνη μαρμαροθετημένου δαπέδου σε βάθος μόλις 0,05–0,10 μ., κάτω από το δάπεδο του μεγαλύτερου τεμένους, επιβεβαιώνοντας τις πιο πρόσφατες υποθέσεις και ερμηνείες. Δυστυχώς, η ανατολική πλευρά του ναού, που θεμελιώθηκε απευθείας στο βράχο του εξάρματος του δεύτερου διαζώματος του κάστρου, είναι κατεστραμμένη έως τα θεμέλια. Τα ελάχιστα ίχνη της όμως επιτρέπουν να διακρίνουμε τις τρεις τρίπλευρες εξωτερικά και ημικυκλικές εσωτερικά αψίδες, που εξέχουν από τον ανατολικό τοίχο.

Εικ. 10. Ο χώρος μπροστά στο ναό, στρωμένος με σπαράγματα μαρμάρινου διακόσμου βυζαντινής περιόδου.

Η συνέχιση της ανασκαφής στη βόρεια και τη νότια πλευρά του ναού έφερε στο φως τα ίχνη των μακρών τοίχων του βυζαντινού

ναού. Σε ολόκληρο το κατώτερο τμήμα εφάπτεται εσωτερικά με το νεότερο πέτρινο αντέρεισμα (περίβολο) του εξάρματος του τοίχου του σημερινού περιβόλου, συναντώντας τη δυτική πλευρά. Η πλευρά αυτή είχε τρεις μεγαλοπρεπείς κύριες εισόδους στο ναό, σχηματίζοντας τρίβηλο.
Στο βόρειο και το νότιο κλίτος και σε απόσταση ακριβώς 4 μ. από το εσωτερικό της ανατολικής πλευράς, εντοπίστηκαν τα ίχνη του μαρμάρινου στυλοβάτη του μαρμάρινου βυζαντινού τέμπλου.

Οι ενδείξεις της κάτοψης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ναός ανήκει στον τύπο τρίκλιτης ξυλόστεγης μεσοβυζαντινής βασιλικής. Τις δύο, τουλάχιστον, οικοδομικές φάσεις του βυζαντινού ναού και τη λαμπρότητα του οικοδομήματος μας αποκάλυψαν τα μαρμαροθετήματα των δαπέδων του βόρειου κλίτους, αρκετά ίχνη του νότιου κλίτους και τα τεμάχια του ανάγλυφου μαρμαροθετήματος, με τα οποία οι Οθωμανοί έστρωσαν το διάδρομο εισόδου στο τζαμί.

Προϊστάμενοι

†Φραγκίσκα Κεφαλλωνίτου (2006-2008)
Αναστασία Κουμούση (2009-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Ναύπακτος, οικόπεδο Πέτρου	Φραγκ. Κεφαλλωνίτου, Ι. Κωστή

23η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Από τη δημιουργία της, τον Ιούνιο του 2006, η 23η ΕΒΑ έχει πραγματοποιήσει τις παρακάτω σωστικές ανασκαφές:

ΕΥΒΟΙΑ

Χαλκίδα

Οδός Ωρίωνος 10, οικόπεδο Χρ. Δημαρέλου-Δελβοριά (2007) (εικ. 1-2)

Στην ανασκαφή, που βρίσκεται στο κέντρο της σύγχρονης πόλης, εντοπίστηκαν λείψανα κτηρίων, τα οποία χρονολογούνται κατά κύριο λόγο στους μέσους και ύστερους βυζαντινούς χρόνους, με πρωιμότερο πιθανό όριο τον 9ο/10ο αι. μ.Χ. Τα κτήρια αυτά θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικά για τις γνώσεις μας σχετικά με την πολεοδομική εξέλιξη της βυζαντινής πόλης, καθώς η περιοχή γύρω από την οδό Ωρίωνος βρισκόταν κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους έξω από την οχυρωμένη πόλη, στο επονομαζόμενο «Προάστιο» ή «Βούργο» (Borgo), το οποίο αναπτυσσόταν σε μεγάλη έκταση ανατολικά του κάστρου. Το σημαντικότερο από τα αποκαλυφθέντα κτήρια εντοπίζεται στο νότιο τμήμα του οικοπέδου και πρόκειται πιθανότατα για μία από τις υπόγειες αίθουσες ενός λουτρικού συγκροτήματος. Στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκε μια σειρά από μεταγενέστερους τοίχους, οι οποίοι ανήκουν σε πέντε, τουλάχιστον, διαφορετικές οικοδομικές φάσεις, φανερώνοντας τη συνεχή λειτουργία και επανάχρηση του χώρου. Ορισμένοι από αυτούς τους τοίχους ανήκαν σε εργαστηριακά συγκροτήματα. Η τελευταία περίοδος χρήσης του χώρου πρέπει να τοποθετηθεί στους χρόνους της τουρκοκρατίας.

Οδός Κώτσου 39-41, Ο.Τ. 25, οικόπεδο Σ. Νεγρίν (εικ. 3)

Η ανασκαφή στο οικόπεδο, που βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της σύγχρονης πόλης, στα όρια του ενετικού κάστρου, αποκάλυψε λείψανα κτηρίων, πιθανότατα αποθηκευτικών χώρων. Αποκαλύφθηκαν δώδεκα τοίχοι, οι οποίοι μπορούν να χρονολογηθούν κυρίως στους μεσοβυζαντινούς (10ος-12ος αι.) και μεταβυζαντινούς χρόνους (15ος-18ος αι.). Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τα οποία ανήκουν σε τουλάχιστον τέσσερις οικοδομικές φάσεις, φανερώνουν τη συνεχή λειτουργία και επανάχρηση του χώρου. Η ανασκαφή απέδωσε εφυαλωμένη και αβαφή χρηστική κεραμική κυρίως μεταβυζαντινών αλλά και μεσοβυζαντινών χρόνων. Η τελευταία περίοδος χρήσης του χώρου πρέπει να τοποθετηθεί στους χρόνους της ύστερης τουρκοκρατίας.

Εικ. 1-2. Χαλκίδα, οδός Ωρίωνος. Άποψη του υπόκαυστου του λουτρού από ΝΑ. και γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 3. Χαλκίδα, οδός Κώτσου. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Οδός Μητροπόλεως 9, οικόπεδο ιδιοκτησίας «ΑΤΤΟΝ Ο.Ε.» (εικ. 4-5)

Το οικόπεδο, με εμβαδό 188,25 τ.μ., βρίσκεται στο κέντρο της Χαλκίδας, σε μικρή απόσταση από το ναό του Αγίου Δημητρίου και τον «Πύργο της Σειρήνας». Στις τέσσερις τομές της ανασκαφής, η οποία ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 2010, εντοπίστηκαν επτά αποθέτες, από τους οποίους ορισμένοι έχουν ιδιαίτερα μεγάλες διαστάσεις, καθώς και μερικά μικρά τοιχία. Οι αποθέτες, βάσει των ευρημάτων, χρονολογούνται στους υστεροβυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους.

Τα κινητά ευρήματα είναι κυρίως όστρακα αβαφούς κεραμικής, ορισμένα από τα οποία φέρουν ίχνη καύσης, όστρακα εφυαλωμένων αγγείων, κεραμίδες, πλίνθοι, οστά και όστρεα, σιδερένια καρφιά, θραύσματα λευκού μαρμάρου και θραύσματα γυάλινων αγγείων, τα τελευταία σε μεγάλη ποσότητα. Από τα κεραμικά ευρήματα ξεχωρίζουν οι εφυαλωμένες κούπες που σώζονται σε καλή κατάσταση και κοσμούνται με ποικίλες παραστάσεις, μια ακέραιη εφυαλωμένη οινοχόη με εγχάρακτη και γραπτή διακόσμηση, οι πήλινες πίπες, ένα τσουκάλι χωρίς λαβές, δύο κλειστά αγγεία με ηθμό και ένας πήλινος τριποδίσκος όπτησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν μια σχεδόν ακέραιη ενετική εφυαλωμένη κούπα με παράσταση νεαρού ευγενούς σε προτομή, καθώς και τα χάλκινα νομίσματα.

Συμβολή των οδών Ερωτόκριτου, Ολύνθου και Σκαλκώτα, οικόπεδο Κ. Τουλίτση και Κ. Λούμου-Λουμάκη (εικ. 6)

Κατά τη διάνοιξη δοκιμαστικής τομής για την ανέγερση νέας διώροφης οικοδομής στο παραπάνω οικόπεδο [Ο.Τ. 4, Συν. Β΄], αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα και κινητά ευρήματα. Ακολούθησε ανασκαφική έρευνα τα διαστήματα από 17-2 έως 29-7-2009 και από 31-8 έως 12-10-2009, κατά τη διάρκεια της οποίας διερευνήθηκε συνολικά έκταση περίπου 114,43 τ.μ. με τη διάνοιξη πέντε ανασκαφικών τομών διαστάσεων 4x4 μ. Κατά την ανασκαφική έρευνα αποκαλύφθηκαν 52 τοίχοι, ένδεκα υπολείμματα δαπέδων, ένας πήλινος και δύο κτιστοί αγωγοί, οκτώ αποθέτες, δύο κυκλικά φρεάτια και ένας βόθρος. Αποκαλύφθηκαν, επίσης, ένας μικρός, διανοιγμένος στο βράχο ορθογώνιος λάκκος και δύο, αδιάγνωστης χρήσης, ορθογώνιες κατασκευές. Επίσης, σε τρεις τομές εντοπίστηκαν τα υπολείμματα συνεχόμενης κτιστής κατασκευής, αποτελούμενης από πλίνθους και υδραυλικό κονίαμα, που ανήκουν πιθανότατα σε αγωγό.

Εικ. 4-5. Οδός Μητροπόλεως 9. Άποψη της ανασκαφής και όστρακο εφυαλωμένου αγγείου.

Η εικόνα για την πλειονότητα των αρχιτεκτονικών καταλοίπων είναι αποσπασματική, καθώς οι περισσότεροι από τους αποκαλυφθέντες τοίχους έχουν διαφορετικό βάθος θεμελίωσης, προσανατολισμό και τρόπο κατασκευής, χωρίς να συνδέονται μεταξύ τους. Επιπλέον, η αποσπασματική τους διατήρηση, συνήθως μέχρι το ύψος της θεμελίωσης, δεν επιτρέπει την ασφαλή διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη χρήση και λειτουργία των οικοδομημάτων που ορίζουν. Τα περισσότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ανήκουν, με βάση τη στρωματογραφία και τα κινητά ευρήματα, στους χρόνους της τουρκοκρατίας, ενώ περιορισμένα είναι τα αρχιτεκτονικά λείψανα που χρονολογούνται στους μεσοβυζαντινούς και υστεροβυζαντινούς χρόνους.

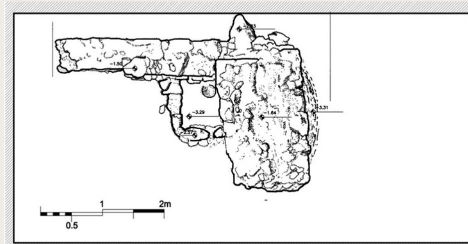
Η χρονολόγηση των ευρημάτων της ανασκαφής από τους μεσοβυζαντινούς χρόνους και εξής είναι σημαντική δεδομένου ότι το εν λόγω οικόπεδο κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους βρισκόταν εντός των ορίων της τειχισμένης πόλης της Χαλκίδας, στο νοτιοδυτικό τμήμα της, σε μικρή απόσταση από τα δύο αντιπροσωπευτικότερα δείγματα της εκκλησιαστικής και κοσμικής αρχιτεκτονικής της περιόδου της βενετοκρατίας, την τρίκλιτη βασιλική της Αγίας Παρασκευής, από την οποία απέχει μόλις 16 μ., και το κτήριο του Βαΐλου, αντίστοιχα. Ο ναός της Αγίας Παρασκευής ειδικότερα έχει απασχολήσει κατά καιρούς την έρευνα ως προς τη χρονολόγησή του, καθώς ορισμένοι ερευνητές θεωρούν ότι πριν από την ανοικοδόμησή του κατά την περίοδο της ενετοκρατίας είχε δύο παλαιότερες οικοδομικές φάσεις κατά τους παλαιοχριστιανικούς και μεσοβυζαντινούς χρόνους. Η απουσία παλαιοχριστιανικού στρώματος στο εν λόγω οικόπεδο προσθέτει νέα δεδομένα στο σχετικό προβληματισμό.

Εικ. 6. Χαλκίδα. Συμβολή των οδών Ερωτόκριτου, Ολύνθου και Σκαλκώτα. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 7. Χαλκίδα. Αλευρόμυλοι (πρώην ΑΣΑΧ). Μεσαιωνικό κτίσμα στο υπόγειο του συγκροτήματος.

Αλευρόμυλοι (πρώην ΑΣΑΧ) (εικ. 7)
Στο πλαίσιο του έργου ανάπλασης του κτηρίου ΑΣΑΧ πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές στο ισόγειο του κτηριακού συγκροτήματος και εντοπίστηκαν κατάλοιπα τοίχων, από τους οποίους ο ένας είναι ογκώδης και κτισμένος με επιμέλεια. Χρονολογείται πιθανώς στους βυζαντινούς χρόνους ή στα χρόνια της ενετοκρατίας και μάλλον ανήκει σε μεγάλου μεγέθους κτήριο. Η κεραμική που προήλθε από την ανασκαφή αποτελείται από μεγάλο αριθμό χρηστικών αγγείων της βυζαντινής, υστεροβυζαντινής και οθωμανικής περιόδου.

Χαλκίδα, Φύλλα (τέως Δ. Ληλαντίων)
Οικόπεδο Η. Παπαγεωργίου (εικ. 8-9)
Η ανασκαφή του οικοπέδου, το οποίο βρίσκεται δεξιά της οδού Μύτικα προς τον οικισμό Φύλλα, αποκάλυψε στο σύνολό της τρεις αποθηκευτικές κατασκευές-σιρούς και ένα ορθογώνιο δωμάτιο με δάπεδο το οποίο είναι στρωμένο κατά το ήμισυ με κεραμικές πλάκες και το υπόλοιπο με πατημένο χώμα. Το γεγονός αυτό, καθώς και η ελαφριά κατωφέρεια που παρουσιάζει ο χώρος αυτός στο κέντρο, αλλά κυρίως η ύπαρξη οπής στην εσωτερική πλευρά στο μέσον του βόρειου τοίχου, η οποία οδηγεί σε κυκλικό αποθέτη, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αυτό το μικρό δωμάτιο αποτελεί ληνό ενώ η κυκλική κατασκευή λειτουργεί ως υπολήνιο όπου συγκεντρώνεται το γλεύκος. Η κεραμική στην πλειονότητά της αποτελείται από αβαφή ακόσμητα όστρακα χρηστικών κυρίως αγγείων. Λιγότερα είναι τα δείγματα εφυαλωμένης κεραμικής, τα οποία χρονολογούνται τη μεσοβυζαντινή και υστεροβυζαντινή περίοδο, καθώς και κάποια δείγματα μεταβυζαντινών χρόνων.

Ερέτρια
Θέση «Μαγούλα», Τμήμα Λ, οικόπεδο Δ. και Μ. Βλάμη (2007-2008) (εικ. 10)
Το οικόπεδο είναι όμορο με τον αρχαιολογικό χώρο της Αγίας Παρασκευής, στον οποίο σώζεται κτίσμα, πιθανόν βασιλική, με αρχική φάση κατασκευής κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους από οικοδομικό υλικό σε β΄ χρήση, αλλά και με μεταγενέστερες μετασκευές. Η ανασκαφή απέδωσε 15 τοίχους, τρεις τάφους και κινητά ευρήματα, τα οποία μπορούν να χρονολογηθούν μέχρι τον 5ο/6ο αι. μ.Χ. Η αποσπασματική εικόνα των ανεσκαμμένων τοίχων δεν επιτρέπει ταυτίσεις κτηρίων, διαπιστώθηκε, ωστόσο, ομοιότητα στις τοιχοποιίες τους με αυτές των τοίχων στο χώρο της Αγίας Παρασκευής. Επίσης, βρέθηκαν δύο υστερορωμαϊκές επιγραφές σε β΄ χρήση ως δομικό υλικό στους ανεσκαμμένους τοίχους. Οι τρεις τάφοι που αποκαλύφθηκαν ήταν καλυβίτες και περιείχαν παιδικές ταφές. Τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής, τα οποία βρέθηκαν σε διαταραγμένα στρώματα, περιλαμβάνουν χρηστική κεραμική υστερορωμαϊκής και παλαιοχριστιανικής περιόδου, και τρία νομίσματα, τα οποία, μετά από τη συντήρησή τους, χρονολογούνται μεταξύ 3ου και 4ου αι. μ.Χ.

Εικ. 8-9. Φύλλα. Άποψη της ανασκαφής και αποθέτες.

Αλιβέρι

Ενετικός πύργος εντός των εγκαταστάσεων της ΔΕΗ (εικ. 11)

Η διενέργεια ανασκαφικών εργασιών στο εσωτερικό του μεσαιωνικού πύργου εντός του ΑΗΣ Αλιβερίου από τον Οκτώβριο μέχρι το Δεκέμβριο του 2010 εντάσσεται στο πλαίσιο του έργου «Προσθήκη νέας μονάδας συνδυασμένου κύκλου (Μονάδα V) καθαρής ισχύος 416,95 MW στον ΑΗΣ Αλιβερίου», το οποίο χρηματοδοτείται από τη ΔΕΗ.

Η ανασκαφή στο εσωτερικό του πύργου έφερε στο φως έναν τοίχο, μήκ. 2,60, μέγ. πάχ. 0,55, μέγ. ύψ. 0,40 μ., ο οποίος εδράζεται στο φυσικό βράχο, που αποτελεί το δάπεδο του πύργου. Ο τοίχος, από αργούς λίθους που συνδέονται μεταξύ τους με πλίνθους και χώμα, κατευθύνεται διαγώνια προς τη Δ. πλευρά του πύργου και πιθανόν προϋπήρχε της κατασκευής του, στοιχείο που μας επιτρέπει να υποθέσουμε την προγενέστερη παρουσία οικιστικών καταλοίπων στην περιοχή.

Τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνουν όστρακα χρηστικής κεραμικής κυρίως αβαφούς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν, ωστόσο, τα όστρακα με εφυάλωση. Η κεραμική χρονολογείται στους χρόνους της φραγκοκρατίας (13ος-14ος αι.).

Πολιτικά

Μονή Παναγίας Περιβλέπτου (εικ. 12-13)

Η ανασκαφή έγινε στο πλαίσιο εργασιών αποκατάστασης της βυζαντινής μονής της Παναγίας Περιβλέπτου, οι οποίες πραγματοποιούνται με τοπική χορηγία. Η ανασκαφή περιορίστηκε κατά μήκος της ανατολικής, της βόρειας και της νότιας πλευράς του καθολικού της Μονής. Στα νοτιοανατολικά διερευνήθηκαν ακτέριστες ταφές και στα βόρεια εντοπίστηκε τμήμα αψίδας, της οποίας όμως η σχέση με το μνημείο δεν έχει ακόμη επακριβώς διερευνηθεί. Επίσης ήλθαν στο φως τμήματα τοίχων, των οποίων η λειτουργία δεν είναι σαφής, ενώ στη δυτική πλευρά αποκαλύφθηκε βοτσαλωτό δάπεδο.

Από τα κινητά ευρήματα, ενδιαφέρον παρουσιάζει αρχαίο κιονόκρανο που εντοπίστηκε στη βορειοδυτική γωνία του ναού και το οποίο είχε μετατραπεί σε φιάλη. Τέλος, η κεραμική απέδωσε πολλά όστρακα εφυαλωμένων υστεροβυζαντινών αγγείων.

ΒΟΙΩΤΙΑ

Θήβα

«Επέκταση και Διαμόρφωση του Περιβάλλοντος χώρου του νέου Μουσείου Θήβας» (2006-2007)

Το έργο στο σύνολό του χρηματοδοτήθηκε από το Γ΄ ΚΠΣ. Η ανασκαφή για τη θεμελίωση του βόρειου τμήματος του νέου Μουσείου της Θήβας έφερε στο φως δύο φάσεις από τμήμα εξωτερικού τείχους / προτειχίσματος της φραγκοκρατίας, που ανήκει στη βόρεια οχύρωση του λόφου της Καδμείας, όπου ήταν κτισμένη η πόλη της Θήβας. Το προτείχισμα φαίνεται ότι ξεκινά από την περιοχή του Πύργου του Σαιντ-Ομέρ και κατευθύνεται προς τα βόρεια. Στη συνέχεια στρέφεται προς τα δυτικά, συνεχίζει και καταλήγει επάνω σε τμήμα του κυρίως τείχους της πόλης, το οποίο είχε ανασκαφεί παλαιότερα από την 1η ΕΒΑ και διατηρείται ορατό κι επισκέψιμο στο υπόγειο του νέου μουσείου. Η κεραμική που βρέθηκε ακόμη και μέσα στο στρώμα θεμελίωσης χρονολογείται κυρίως στους χρόνους της φραγκοκρατίας (13ος-15ος αι.), καθώς και η πλειονότητα των χάλκινων νομισμάτων, ενώ δεν λείπουν και κάποια βυζαντινά.

Στον περιβάλλοντα χώρο και στη θέση του παλαιού προπύλου του μουσείου, που κατεδαφίστηκε προκειμένου να αντικατασταθεί με καινούργιο, ανασκάφηκαν δέκα αποθέτες λαξευμένοι στο φυσικό πωρόλιθο, που περιείχαν κυρίως κεραμική φραγκοκρατίας και μεταβυζαντινών χρόνων. Βρίσκονται βόρεια του οικιστικού πυρήνα της πόλης και πιθανότατα αποτελούσαν αποθηκευτικούς χώρους για σιτηρά και άλλα αγροτικά προϊόντα.

Τον Ιούλιο του 2007, κατά τη διάρκεια έργων

Εικ. 10. Ερέτρια, θέση «Μαγούλα». Άποψη από Ν.

Εικ. 11. Αλιβέρι. Ενετικός πύργος στις εγκαταστάσεις της ΔΕΗ. Όστρακα εφυαλωμένης κεραμικής.

Εικ. 12-13. Πολιτικά. Μονή Παναγίας Περιβλέπτου. Απόψεις της ανασκαφής από Ν. και Β.

της Δημοτικής Επιχείρησης Ύδρευσης και Αποχέτευσης Θήβας στην οδό Θρεψιάδου και στο πεζοδρόμιο νότια του μουσείου, εντοπίστηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου παλαιοχριστιανικής περιόδου που είχε εντοπιστεί και πολύ παλαιότερα από τον αρχαιολόγο Αντ. Κεραμόπουλλο και θεωρείται ότι ανήκε σε μεγάλο κτήριο αδιευκρίνιστης χρήσης (εικ. 14). Το ψηφιδωτό, με παράσταση ωκεανού με θαλάσσιους οργανισμούς την οποία περιτρέχει ζώνη με πτηνά, διακρίνεται για τη ζωντάνια των χρωμάτων του, που οφείλονται κατά κύριο λόγο στη χρήση γυάλινων χρωματιστών ψηφίδων. Συνεργείο συντηρητών της Υπηρεσίας μας αποκόλλησε το δάπεδο.

Συμβολή των οδών Λουκατζίκου και Δαγλαρίδου, οικόπεδο Γ. Λούκου (2007) (εικ. 15)
Το οικόπεδο αυτό βρίσκεται εκτός των τειχών της Καδμείας. Το κυριότερο εύρημα αποτέλεσε ένας τοίχος, μήκ. 21, μέγ. πάχ. 0,70, μέγ. ύψ. 1,44 μ., ο οποίος καταλαμβάνει ολόκληρη τη δυτική μακριά πλευρά του οικοπέδου και συνεχίζει πέρα από τα όριά του. Αποτελείται από αργούς λίθους που δένονται μεταξύ τους με συνδετικό κονίαμα και βήσσαλα. Η ερμηνεία για τη χρήση του τοίχου αυτού πρέπει να συνδυαστεί με την ύπαρξη του παρακείμενου, παράλληλου ρέματος του Χρυσορρόα (αρχαίος ποταμός Στροφία) στα δυτικά και των γειτονικών λόφων Καστέλλια στα ανατολικά του οικοπέδου, αντίστοιχα. Προφανώς ο ανασκαμμένος τοίχος χρησίμευε ως αναλημματικός για τη συγκράτηση των χωμάτων από τους λόφους προς τον ποταμό. Τοίχος παρόμοιας κατασκευής είχε ανασκαφεί παλαιότερα και σε γειτονικό οικόπεδο. Ανασκάφηκε, επίσης, κεραμοσκεπής τάφος, ακτέριστος, όπου βρέθηκε σκελετός ύψους 1,72 μ. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η λάξευση του φυσικού πωρόλιθου (πούρου) του εδάφους, για χρήση πιθανότατα υδραυλική. Βρέθηκαν τέσσερα χάλκινα νομίσματα, από τα οποία ένα είναι πιθανώς φολλάρο του Μανουήλ Β΄ (1391-1425) και ένα άλλο ανώνυμος φόλλις. Η κεραμική από τα διαταραγμένα στρώματα της ανασκαφής ήταν κυρίως φραγκοκρατίας και μεταβυζαντινών χρόνων.

Εικ. 14. Θήβα, οδός Θρεψιάδου. Ψηφιδωτό δάπεδο.

Εικ. 15. Θήβα, συμβολή των οδών Λουκατζίκου και Δαγλαρίδου. Άποψη από Ν.

Οδός Κιθαιρώνος (Ο.Τ. 354), οικόπεδο Γ. Αδριανού (2007) (εικ. 16)
Το οικόπεδο βρίσκεται στους δυτικούς πρόποδες της Καδμείας. Η ανασκαφή αποκάλυψε ένα αποσπασματικά σωζόμενο σύμπλεγμα οκτώ τοίχων, κατασκευασμένων κυρίως από αργολιθοδομή με παρουσία βησσάλων ανάμεσά τους. Ένας από τους χώρους που σχηματίζονται διέθετε δάπεδο από πλίνθους, πηλό και πατημένο χώμα, ενώ εκτός συμπλέγματος εντοπίστηκε το υπόστρωμα ενός ακόμη δαπέδου, αποτελούμενο από θραύσματα κεραμίδων και μικρούς αργούς λίθους. Η κεραμική που συγκεντρώθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της ήταν βυζαντινή και μεταβυζαντινή. Τα ένδεκα νομίσματα που συγκεντρώθηκαν ήταν βυζαντινά, μεταξύ τους τρεις ανώνυμοι φόλλεις. Στο επιφανειακό στρώμα εντοπίστηκαν δύο ταφές.

Οδός Δημοκρίτου 11, οικόπεδο Σ. και Ε. Βασιλοπούλου (2008) (εικ. 17-18)
Η ανασκαφή αποκάλυψε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δύο κυρίως φάσεων. Η Φάση 1 χρονολογείται, σύμφωνα με μια πρώτη εξέταση της μορφής των ακίνητων και των κινητών ευρημάτων, στην υστερορωμαϊκή / παλαιοχριστιανική περίοδο. Περιλαμβάνει έξι τοίχους και ένα πήλινο δάπεδο. Οι τοίχοι αποτελούνται από αδρά λαξευμένους λίθους και κομμάτια πλίνθων, ενώ στα σημεία, όπου υπήρχαν ανοίγματα (εί-

σοδοι), σχηματίζονται παραστάδες επιμελημένης κατασκευής, με λαξευτούς δόμους από παλιότερα κτήρια. Βρέθηκε σημαντική ποσότητα κεραμικής, η οποία χρονολογείται από τα μυκηναϊκά μέχρι και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Η β΄ κύρια φάση χρήσης του χώρου περιλαμβάνει αδιευκρίνιστης χρήσης σύμπλεγμα με ιδιαίτερα ψηλά θεμέλια και μικρό τμήμα ανωδομής πέντε τοίχων και ένα ακόμη πήλινο δάπεδο. Το σύνολο μπορεί να τοποθετηθεί στην περίοδο της τουρκοκρατίας (16ος-18ος αι.).

Εικ. 16. Θήβα, οδός Κιθαιρώνος. Άποψη από Α.

Εικ. 17-18. Θήβα, οδός Δημοκρίτου 11. Γενική άποψη της ανασκαφής και ευρήματα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Μονή Οσίου Λουκά

Κινστέρνα (2007-2008) (εικ. 19)

Η ανασκαφή της κινστέρνας του 11ου αιώνα στη Μονή Οσίου Λουκά Βοιωτίας πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ενταγμένου στο Γ΄ ΚΠΣ έργου που πραγματοποίησε η Εφορεία μας στη μονή. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν σημαντικά δομικά στοιχεία της δεξαμενής. Η υπόστυλη αίθουσα με τους οκτώ χώρους και την κιονοστήρικτη τοξοστοιχία εδράζεται στο φυσικό βράχο. Η θέση της, μεταξύ τράπεζας, ελαιοτριβείου και καθολικού, την εντάσσει σε ένα ευρύτερο οικοδομικό σύνολο που εκτελέστηκε μάλλον σε μια φάση, αυτή των αρχών του 11ου αιώνα. Η κινστέρνα ήταν εξ ολοκλήρου επιχωμένη, επέμβαση πιθανώς σκόπιμη, που πραγματοποιήθηκε σε άγνωστη χρονική περίοδο. Τα κινητά ευρήματα ήταν φτωχά, αντικατοπτρίζοντας μάλλον τις περιόδους παρακμής και εγκατάλειψης της μονής από το 13ο έως και το 15ο αιώνα.

Εικ. 19. Μονή Οσίου Λουκά. Ανασκαφή της κινστέρνας.

Προϊσταμένη

Ευγενία Γερούση-Μπεντερμάχερ (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Χαλκίδα	
Οικόπεδο οδού Ωρίωνος, οικόπεδο οδών Ερωτόκριτου, Ολύνθου και Σκαλκώτα	Γ. Βαξεβάνης
Οικόπεδο οδού Κώτσου	Δ. Κοτρίκλας
Κτήριο ΑΣΑΧ (αλευρόμυλοι)	Σ. Χρυσοχόου
Οικόπεδο οδού Μητροπόλεως	Γ. Βαξεβάνης, Μ. Καράπα
Φύλλα	
Οικόπεδο Η. Παπαγεωργίου	Π. Γκάνη
Ερέτρια	
Οικόπεδο Δ. και Μ. Βλάμη	Κ. Τσάκα
Αλιβέρι	
Ενετικός πύργος Αλιβερίου εντός ΔΕΗ	Ευαγγ. Μάλλιαρη
Πολιτικά	
Μονή Παναγίας Περιβλέπτου	Π. Γκάνη
Θήβα	
Οικόπεδο Μουσείου	Μ. Σκορδαρά
Οικόπεδο Γ. Λούκου, οικόπεδο Γ. Αδριανού	Μ. Καραμπίνης
Οικόπεδο Σ. και Ε. Βασιλοπούλου	Μ. Σκορδαρά
Μονή Οσίου Λουκά, κινστέρνα	Α. Γεωργίου

24η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Εικ. 1. Ενετικό tornesello του Antonio Venier (1382-1400) από το στρώμα καταστροφής στο νοτιοανατολικό χώρο της ακρόπολης του Κάστρου της Υπάτης.

ΦΘΙΩΤΙΔΑ

Υπάτη

Κάστρο Νέων Πατρών

Στο πλαίσιο της σύνταξης της μελέτης ωρίμανσης του έργου της αποκατάστασης και ανάδειξης του βυζαντινού Κάστρου της Υπάτης (Νέων Πατρών), πραγματοποιήθηκαν το 2008 αρχαιολογικοί καθαρισμοί και δύο ανασκαφικές έρευνες που απέδωσαν εξαιρετικά ενδιαφέροντα στοιχεία για το μνημείο και την περιοχή. Σημειώνεται ότι το κάστρο είχε καίρια σημασία κατά το 13ο και το 14ο αιώνα, όταν οι Νέες Πάτρες αποτελούσαν την έδρα του ανεξάρτητου κρατιδίου της Μεγάλης Βλαχίας και «συμπρωτεύουσα» κατόπιν του καταλανικού δουκάτου των Αθηνών. Η πρώτη έρευνα πραγματοποιήθηκε στο εσωτερικό της δεξαμενής στην ακρόπολη, η οποία αποτελούσε μάλλον τον υπόγειο χώρο πύργου (εικ. 2). Διαπιστώθηκε το μεγάλο της βάθος και εντοπίστηκε άφθονο οικοδομικό υλικό μέσα στην επίχωση – κυρίως τεμάχια αρχαίων λιθοπλίνθων σε β΄ χρήση. Η δεύτερη έρευνα διεξάχθηκε στη σχετικά ομαλή νότια πλευρά του περιβόλου, όπου υπολογιζόταν ότι θα βρισκόταν η πύλη της ακρόπολης, υπόθεση που επαληθεύτηκε από την έρευνα. Η πύλη εντοπίστηκε σε απόσταση 3,65 μ. από τη βορειοανατολική γωνία του περιβόλου. Έχει πλάτος 1,95 και σώζεται σε μέγιστο ύψος 1,52 μ. Διατηρούνται κατά χώραν το κατώφλι και τμήμα λιθόστρωτου δαπέδου και αποχετευτικού αγωγού προς το εσωτερικό του περιβόλου (εικ. 3). Τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν τέσσερα νομίσματα: ένα τορνέζιο του Ιωάννη Β΄ Ορσίνι, Δεσπότη της Ηπείρου (1323-1335), ένα *soldino* της Ενετικής Δημοκρατίας, του δόγη Andrea Contarini (1368-1382) και δύο *tornesellі* της Ενετικής Δημοκρατίας, εποχής του Antonio Venier (1382-1400) (εικ. 1). Με τις ανωτέρω έρευνες διευκρινίστηκαν σημαντικά ζητήματα της αρχιτεκτονικής, της τοπογραφίας και της μορφής του Κάστρου της Υπάτης, η αποκατάσταση του οποίου εντάχτηκε στο ΕΣΠΑ το 2010.

Εικ. 2. Κάστρο της Υπάτης. Άποψη της ακρόπολης από ΒΑ.

Εικ. 3. Κάστρο της Υπάτης. Άποψη της πύλης της ακρόπολης μετά την αποκάλυψή της.

Οικόπεδο Μακασόπουλου

Το οικόπεδο των αδελφών Μακασόπουλου βρίσκεται στη θέση «Μώτσιω», στις βόρειες παρυφές του οικισμού της Υπάτης, έξω από τη βόρεια πλευρά του αρχαίου τείχους, τμήμα του οποίου είναι εμφανές στο νότιο όριό του. Στο χώρο υπάρχουν επιφανειακές αρχαιότητες, όπως ταφικός θάλαμος και τμήμα μεγάλης αψίδας κτηρίου. Λόγω της μακροχρόνιας δέσμευσης του ακινήτου, η Εφορεία άρχισε το 2006 την ανασκαφή του, κατά την οποία εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός ακτέριστων, κυρίως, ταφών χριστιανικών χρόνων. Ορισμένες έφεραν ως καλυπτήριες πλάκες τεμάχια επιδαπέδιων ψηφιδωτών από τα πρωιμότερα κτίσματα (εικ. 4). Τα οικοδομικά κατάλοιπα στο οικόπεδο Μακασόπουλου ανήκουν σε κτίσμα παλαιοχριστιανικών χρόνων, πιθανότατα κοιμητηριακής βασιλικής, με διαστάσεις και διάκοσμο μνημειακού χαρακτήρα, που δικαιολογεί και την ύπαρξη τόσο των πολλών τάφων όσο και του μεγάλου ταφικού

θαλάμου για οικογενειακή χρήση ή χωνευτήριο. Η ανασκαφική έρευνα δεν συνεχίστηκε ελλείψει πιστώσεων και προσωπικού. Το οικόπεδο Μακασόπουλου απαλλοτριώθηκε με απόφαση του ΚΑΣ το 2010.

Λιβανάτες

Οικόπεδο Παπαγεωργίου

Τα έτη 2006, 2007 και 2009 πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδο Γ. Παπαγεωργίου στην παραλία Λιβανατών, του Δήμου Δαφνουσίων, κοντά στο νεότερο ναό της Αγίας Κυριακής, όπου εντοπίστηκαν οικοδομικά λείψανα παλαιοχριστιανικών χρόνων. Πρόκειται για τμήμα μεγάλου κτηριακού συγκροτήματος, με δύο οικοδομικές φάσεις, το οποίο επεκτείνεται στα όμορα οικόπεδα (εικ. 5). Η α΄ φάση, όπου ανήκουν τοίχοι επιμελημένης κατασκευής από οπτοπλίνθους και λίθους με ισχυρό συνδετικό κονίαμα, αναγνωρίζεται ως λουτρικό συγκρότημα υστερορωμαϊκής-παλαιοχριστιανικής εποχής. Ατυχώς, η συνεχής ανάβλυση υπόγειων υδάτων εμποδίζει την ολοκλήρωση της έρευνας της αρχικής φάσης, από την οποία διαγράφονται οι κατόψεις τουλάχιστον ενός αψιδωτού χώρου, το υπόκαυστο και τμήμα του *caldarium*. Η β΄ φάση περιλαμβάνει τη μετασκευή ενός τμήματος του λουτρού και την προσθήκη ενός μεγάλου ορθογώνιου κτηρίου πάνω στα θεμέλια του παλαιότερου λουτρικού συγκροτήματος κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Το κτήριο κατασκευάστηκε με αργολιθοδομή, *spolia*, τεμάχια κεραμίδων και συνδετικό υλικό τη λάσπη. Περιλαμβάνει τρία δωμάτια που επικοινωνούν μεταξύ τους και κύρια είσοδο με μικρή κλίμακα στη νότια πλευρά. Στη βόρεια πλευρά πειόσχημος τοίχος δημιουργούσε έναν αύλειο χώρο, στον οποίο εντοπίστηκαν δύο βρεφικοί εγχυτρισμοί του 6ου αι. μ.Χ. Δύο μικρότεροι στεγασμένοι χώροι, ο ένας με δάπεδο από πήλινες πλάκες, προστέθηκαν στην ανατολική πλευρά της αυλής (εικ. 5). Στους τρεις χώρους του κτηρίου αποκαλύφθηκε στρώμα καταστροφής, προϊόν της κατάρρευσης της κεραμοσκεπής στο εσωτερικό του, που πιθανότατα συνδέεται με το μεγάλο σεισμό του 551, όπως υποδηλώνουν τα λείψανα ανθρώπινου σκελετού δίπλα σε μία ενδιάμεση θύρα του νότιου χώρου. Στον ίδιο χώρο ανευρέθηκε και τμήμα λίθινου βωμού, πιθανώς σε β΄ χρήση (εικ. 5). Το κτήριο ενδέχεται να εξυπηρετούσε τις ανάγκες των λουομένων, υπόθεση που ενισχύεται από τα πολυάριθμα κινητά ευρήματα, όπως όστρακα κτενωτών αμφορέων Late Roman II και άλλων τύπων χρηστικής κεραμικής, λύχνοι, γυάλινα αγγεία, θησαυρός νομισμάτων (πλέον των 1.000) και εντυπωσιακές ποσότητες ζωικών οστών και θαλασσινών οστρέων. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, η χρήση του κτηρίου τοποθετείται στον 4ο-6ο αι. μ.Χ.

Εικ. 4. Υπάτη, οικόπεδο Μακασόπουλου. Τμήματα ψηφιδωτών δαπέδων και ταφές.

Εικ. 5. Παραλία Λιβανατών, οικόπεδο Παπαγεωργίου. Υστερορωμαϊκό-παλαιοχριστιανικό λουτρικό συγκρότημα (2009).

Ναός Αγίας Κυριακής

Το χειμώνα του 2009 διεξήχθη σωστική ανασκαφική έρευνα στον ελαιώνα Ι. Κυριαζή, όμορο με το ναό της Αγίας Κυριακής και κοντά στο λουτρικό συγκρότημα του οικοπέδου Παπαγεωργίου στην παραλία Λιβανατών, ύστερα από την τυχαία αποκάλυψη τμήματος ψηφιδωτού δαπέδου με σκοπό να διερευνηθεί η έκταση του ευρήματος, καθώς και η ταυτότητα του κτηρίου στο οποίο ανήκε. Η σύντομη έρευνα έφερε στο φως κτηριακά κατάλοιπα θρησκευτικού κτηρίου παλαιοχριστιανικών χρόνων και τμήματα πολύχρωμων ψηφιδωτών δαπέδων υψηλής τέχνης, με ζωικό και φυτικό διάκοσμο (εικ. 6). Ξέχωρο ενδιαφέρον παρουσιάζουν η ανακάλυψη τρίστιχης κτητορικής επιγραφής (εικ. 7), μερικώς κατεστραμμένης, και λίθινου στυλοβάτη, που χρησίμευε για την πάκτωση μαρμάρινου φράγματος πρεσβυτερίου (εικ. 8). Από το στρώμα καταστροφής ανασύρθηκε πλήθος κεράμων στέγασης, θραύσματα υαλοπινάκων, τμήμα λύχνου, τμήματα λευκών μαρμάρινων κιονίσκων (εικ. 9), καθώς και λίθινη μολυβοδόχος. Παράλληλα διεξήχθη με έξοδα του Δήμου Δαφνουσίων και γεωφυσική έρευνα υπεδάφους στην ευρύτερη περιοχή προκειμένου να διαπιστωθεί η έκταση και η δομή του κτηριακού συγκροτήματος.

Κύνος

Το καλοκαίρι του 2009 διεξήχθη ανασκαφική έρευνα νότια του περιβόλου του βυζαντινού ναού των Αγίων Θεοδώρων στον Κύνο, προκειμένου να αποψιλωθεί και να περιφραχθεί ο χώρος με δαπάνη του Δήμου Δαφνουσίων. Ανασκάφηκαν χώροι μεγάλου κτηριακού συγκροτήματος παλαιοχριστιανικών χρόνων (εικ.

Εικ. 6. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με παράσταση ορεινής πέρδικας.

Εικ. 7. Ψηφιδωτό με κτητορική επιγραφή.

Εικ. 8. Στυλοβάτης πάκτωσης φράγματος πρεσβυτερίου.

Εικ. 9. Τμήμα κιονίσκου τέμπλου.

10), το οποίο παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με το συγκρότημα της Βασιλικής της Αγίας Αικατερίνης στην Αρκίτσα, υπόγεια μεγάλων διαστάσεων κινστέρνα με ισχυρό υδραυλικό κονίαμα και οπαίο (εικ. 11) και κιβωτιόσχημος τάφος. Στα στρώματα καταστροφής ανευρέθηκαν πολυάριθμα κινητά ευρήματα, όπως κεραμίδες, όστρακα χρηστικών αγγείων, όστρακα με πολύχρωμη εφυάλωση, τμήματα γυάλινων αγγείων (εικ. 12), τμήμα γυάλινου δακτυλιδιού, χάλκινο δακτυλίδι (εικ. 13), και πολλά σιδερένια καρφιά.

Μαρτίνο

Στο πλαίσιο του έργου «Διαπλάτυνση της επαρχιακής οδού από Ν.Ε.Ο., Μαρτίνο-Λάρυμνα» και στη θέση «Παλιοχώρι», όπου και ο γνωστός αρχαιολογικός χώρος, πιθανότατα η αρχαία Βουμελιταία, αποκαλύφθηκε το χειμώνα του 2009 λαξευμένος στα ανατολικά πρανή του λόφου θαλαμωτός τάφος (εικ. 14). Η έρευνα άρχισε από την ΙΔ΄ ΕΠΚΑ και ολοκληρώθηκε από την 24η ΕΒΑ, λόγω της ανεύρεσης κτερισμάτων αρμοδιότητάς της. Η είσοδος του τάφου βρίσκεται βορειοδυτικά. Πρόκειται για ορθογώνιο άνοιγμα, το οποίο έκλεινε με ξερολιθιά, από την οποία σώζεται το κάτω μέρος. Πάνω από την είσοδο υπήρχε επίχωση, γύρω στα 2 μ. με κοκκινόχωμα. Ο ταφικός θάλαμος έχει μικρές διαστάσεις 2,70x2,15x1,80 μ. και κάτοψη τετράγωνη με στρογγυλευμένες γωνίες. Περιείχε τα οστά περισσότερων του ενός νεκρών και πλήθος από κτερίσματα, όλα τους ακουμπισμένα σε τρεις σειρές από μεγάλες πήλινες ενσφράγιστες πλάκες. Ανάμεσα στα ευρήματα περιλαμβάνονται χρυσό ακέραιο δακτυλίδι (εικ. 15), οστέινη και ασημένια περόνη (εικ. 16), χάλκινα ενώτια, χάλκινο εργαλείο, ενυπόγραφοι λύχνοι υστεροαττικών εργαστηρίων (εικ. 17), πήλινα αγγεία (εικ. 18-19), μικρή κρικοειδής γυάλινη χάνδρα.

Βελεσιώτες (ΕΡΓΟΣΕ)

Τα έτη 2009-2010, στο πλαίσιο του έργου «Κατασκευή της Νέας Σιδηροδρομικής Γραμμής Λιανοκλάδι–Δομοκός», πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα στη θέση «Κόκκινα Χορτάρια» Βελεσιωτών του Δήμου Θεσσαλιώτιδας, σε τμήμα απαλλοτριωμένου αγροτεμαχίου. Ο χώρος που ερευνήθηκε είχε μήκος 125 και πλάτος 35 μ. Αποκαλύφθηκε τμήμα ενός μεγάλου τοίχου (μήκ. 40, πλ. 1,50 μ.) με κατεύθυνση Β.-Ν., κατασκευασμένου κυρίως από αργολιθοδομή και σποραδική χρήση οπτοπλίνθων, χωρίς συνδετικό υλικό, ο οποίος πιθανώς παρείχε προστασία από τα νερά του γειτονικού χειμάρρου, στις ολιγάριθμες οικίες ενός μικρού οικισμού που κατοικήθηκε από τον 3ο έως το 12ο αιώνα. Λόγω συστηματικής λιθοληψίας και άροσης του αγρού, εντοπίστηκαν μόνο κτηριακά κατάλοιπα από τις θεμελιώσεις των λιθόκτιστων τοίχων των οικιών, και τμήματα δύο δαπέδων από λίθους και πηλό, αντίστοιχα. Η ανασκαφική έρευνα απέδωσε μεγάλη ποσότητα χρηστικής κεραμικής της ανωτέρω περιόδου, πολλά κινητά, κυρίως μεταλλικά ευρήματα (άγκιστρα, εφηλίδα, περόνες, πόρπη, εγχειρίδια) και χάλκινα νομίσματα. Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας τα κτηριακά κατάλοιπα με απόφαση του ΤΣΜΣΕ καταχώθηκαν ώστε να ολοκληρωθεί το δημόσιο έργο.

Αχινός

Με αφορμή το έργο του οδικού άξονα της Π.Α.Θ.Ε. «Αρχή Α.Κ. Αγ. Μαρίνας-Στυλίδας

ΚΥΝΟΣ, ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ

Εικ. 10. Κτηριακά κατάλοιπα νοτιοδυτικά του περιβόλου του βυζαντινού ναού.

Εικ. 11. Κινστέρνα μεγάλων διαστάσεων νότια του περιβόλου του βυζαντινού ναού.

Εικ. 12-13. Θραύσματα γυάλινου αγγείου με διακόσμηση φύλλων χρυσού και χάλκινο δαχτυλίδι από το στρώμα καταστροφής.

έως Α.Κ. Ραχών» πραγματοποιήθηκαν το 2009 ανασκαφικές έρευνες σε δύο θέσεις Β. του σημερινού Αχινού, ο οποίος ταυτίζεται με τον αρχαίο και βυζαντινό Εχίνο.

Τομέας Β1 (Χ.Θ. 27+400-27+440)

Η έρευνα απέδωσε οικοδομικά κατάλοιπα δύο χρονικών φάσεων βυζαντινής περιόδου. Αρχικά ανασκάφηκαν κτηριακά λείψανα με τα στρώματα καταστροφής τους, τα οποία εδράζονταν σε προγενέστερο τετράγωνο λιθόκτιστο χώρο. Οι επιχώσεις περιείχαν 23 χάλκινα νομίσματα και ένα αργυρό, μεγάλη ποσότητα άβαφων και εφυαλωμένων οστράκων, θραύσματα γυάλινων αγγείων, τμήματα κεράμων και πίθων, πήλινα υφαντικά βάρη, πλειάδα σιδερένιων ήλων, πολλά οστά ζώων και όστρεα. Ανατολικά του τομέα ήλθε στο φως λιθόστρωτο μονοπάτι.

Τομέας Δ (Χ.Θ. 26+960-27+150)

Στη βόρεια πλευρά του τομέα εντοπίστηκε κτήριο διαφορετικών οικοδομικών φάσεων (εικ. 20). Αξιοσημείωτο είναι ότι για τη δόμηση του κτίσματος βορειοανατολικά χρησιμοποιήθηκαν μεγάλοι πωρολιθικοί δόμοι. Στο εσωτερικό του ανασκάφηκε πωρολιθική ορθογώνια κατασκευή, η οποία φέρει τετράγωνες οπές. Επίσης, κατά την έρευνα εντοπίστηκαν δύο

ΜΑΡΤΙΝΟ, ΘΕΣΗ «ΠΑΛΙΟΧΩΡΙ». ΘΑΛΑΜΩΤΟΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ

Εικ. 14. Θαλαμωτός παλαιοχριστιανικός τάφος λαξευμένος στα ανατολικά πρανή του λόφου.

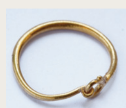
Εικ. 17. Παλαιοχριστιανικός λύχνος.

Εικ. 18. Ακέραιη προχοΐσκη.

Εικ. 19. Τριφυλλόστομη οινοχόη.

Εικ. 15. Χρυσό δακτυλίδι.

Εικ. 16. Ασημένια περόνη.

τμήματα μυλόπετρας, καθώς και μεγάλο στρώμα καύσης. Ο χαρακτήρας και η χρήση του κτηρίου παραμένει ασαφής μέχρι την ολοκλήρωση της έρευνας. Από τα ευρήματα αξιοσημείωτα είναι η πληθώρα χάλκινων νομισμάτων (εικ. 21), σιδερένιων ήλων και οστράκων τροχήλατης κεραμικής. Συλλέχθηκαν, επίσης, και όστρακα χειροποίητης κεραμικής, θραύσματα γυάλινων αγγείων, τμήματα μαρμάρων, ένας παλαιοχριστιανικός λύχνος (εικ. 22) και τμήμα χάλκινης περόνης (εικ. 23).
Στα πρανή χαμηλού λόφου ανατολικά του κτηρίου, όπου είχαν εντοπιστεί το 2008 από την ΙΔ΄ ΕΠΚΑ πέντε λακκοειδείς τάφοι χριστιανικών χρόνων (εικ. 25), ερευνήθηκαν ακόμη δύο τάφοι, από τους οποίους ο ένας έφερε πολλαπλές ταφές (τάφος VII) και στον άλλο (τάφος VI) ανευρέθηκε χάλκινη πόρπη (εικ. 24). Η συστάδα των τάφων που εντοπίστηκε φαίνεται να συνιστά τμήμα ευρύτερου νεκροταφείου.

Λιανοκλάδι

Στο πλαίσιο του έργου «Κατασκευή του Οδικού Άξονα Ε65», τα έτη 2009-2010, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα στις Χ.Θ. 13+300 έως 14+370, κτηματικής περιφέρειας του Δ.Δ. Λιανοκλαδίου Δήμου Λαμιέων, σε αντίστοιχους χώρους, διαστ. 31x11 μ. και 57x29 μ. Στη δεύτερη θέση εντοπίστηκαν αποθέτης αγγείων, κεραμίδων και κεραμικών πλακών (εικ. 26-27) και τμήμα νεκροταφείου υστερορωμαϊκής-πρωτοβυζαντινής εποχής. Ερευνήθηκαν τέσσερις λακκοειδείς τάφοι ανοιγμένοι στο σκληρό έδαφος. Οι τρεις ήταν κτερισμένοι με γυάλινα (εικ. 28) και πολλά πήλινα αγγεία (εικ. 29-31) και σε δύο από αυτούς βρέθηκαν ως δανάκη δύο χάλκινα νομίσματα.

Άγιος Κωνσταντίνος

Κατά το τέλος του 2010, με αφορμή τη διάνοιξη τάφρου για την τοποθέτηση αγωγού ομβρίων υδάτων επί της οδού Μιαούλη, στον Άγιο Κωνσταντίνο, βρέθηκαν κινητά ευρήματα αρμοδιότητάς μας. Ακολούθησε ανασκαφική έρευνα, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη. Αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο ισχυρών τοίχων κατασκευασμένων από μεσαίου μεγέθους αργολίθους, τμήματα κεράμων και ισχυρό κονίαμα. Εντοπίστηκε, επίσης, τμήμα τρίτου τοίχου από αδρά λαξευμένους ογκολίθους σε μικρή απόσταση και παράλληλη πορεία με τους άλλους δύο. Τα οικοδομικά λείψανα εκτείνονται κάτω από το δρόμο και σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις πιθανόν να ανήκουν σε κτηριακό συγκρότημα παλαιοχριστιανικών χρόνων, το οποίο σχετίζεται με το γειτονικό ψηφιδωτό δάπεδο του παλαιοχριστιανικού λουτρού στον αύλειο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Κωνσταντίνου.

Λαμία

Καλύβια, οικόπεδο Τριανταφύλλου

Το 2009-2010 πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Τριανταφύλλου στη θέση «Καλύβια» του Δήμου Λαμιέων, η οποία έφερε στο φως αγωγό ύδρευσης βυζαντινών χρόνων, καθώς και οχυρωματικού χαρακτήρα κτίσμα ελληνιστικής περιόδου (εικ. 32). Ο αγωγός ύδρευσης, μήκους 14,50 μ., απαρτιζόταν

Εικ. 20. Κτήριο στη βόρεια πλευρά του ανασκαφικού χώρου.

Εικ. 21. Νόμισμα Μανουήλ Κομνηνού.

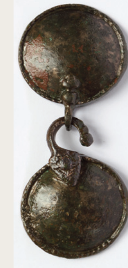
Εικ. 25. Λακκοειδής τάφος V.

Εικ. 22. Άνω τμήμα παλαιοχριστιανικού λύχνου.

Εικ. 23. Τμήμα χάλκινης περόνης.

Εικ 24. Τάφος VI, χάλκινη πόρπη.

Εικ. 26-27. Αποθέτης αγγείων κατά τη διάρκεια και μετά την ολοκλήρωση της έρευνας.

Εικ. 28. Τμήμα γυάλινου αγγείου με υπολείμματα υφάσματος από τον τάφο Ι.

Εικ. 29. Πήλινο πινάκιο.

Εικ 30. Πήλινο μυροδοχείο.

Εικ 31. Πήλινη πρόχους.

από κυλινδρικούς πήλινους σωλήνες συναρμοσμένους με υδραυλικό κονίαμα και ήταν τοποθετημένος πάνω σε στρώση κεραμίδων και παχύ στρώμα κονιάματος. Σε χαμηλότερο επίπεδο από τον αγωγό αποκαλύφθηκαν ισχυρά θεμέλια ορθογώνιου κτηρίου από μεγάλους λαξευτούς λίθους, ενδεχομένως πύργου, ο οποίος έλεγχε την ορεινή διάβαση στη δυτική πλευρά της οροσειράς της Όθρυος προς την κοιλάδα του Σπερχειού. Οι επιχώσεις σε όλο τον ανασκαφέντα χώρο περιείχαν σημαντικά ευρήματα, όπως ένα αργυρό νόμισμα, δύο χάλκινα, ένα σιδερένιο εγχειρίδιο (εικ. 35-36), σιδερένιο ακόντιο, αρτόσχημη χάνδρα από ημιπολύτιμο λίθο (εικ. 33), παλαιοχριστιανικό λύχνο (εικ. 37), χάλκινο δακτυλίδι (εικ. 34). Ύστερα από απόφαση του ΤΣΜΣΕ, ο αγωγός αποκολλήθηκε και φυλάχθηκε για εκπαιδευτικούς λόγους στο Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας στην Υπάτη, ενώ το κτίσμα διατηρήθηκε σε κατάχωση.

6ο Γυμνάσιο

Κατά την εκσκαφή στον αύλειο χώρο του 6ου Γυμνασίου Λαμίας για κατασκευή στεγάστρου διεξάχθηκε το 2010 ανασκαφική έρευνα, η οποία δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης πιστώσεων. Σε χώρο, διαστ. 17,60x9,80 μ., εντοπίστηκαν οκτώ ταφές, από τις οποίες ερευνήθηκαν οι τέσσερις, ένας λιθόκτιστος τοίχος με έναν πήλινο αγωγό στη θεμελίωσή του, και ακόμη τέσσερις λιθόκτιστοι τοίχοι κτηρίου, κατασκευασμένοι με επιμέλεια από λαξευτούς λίθους και ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Επιπλέον, αποκαλύφθηκε τμήμα λιθόστρωτου καλντεριμιού, με διαμορφωμένη αύλακα παροχέτευσης ακάθαρτων και όμβριων υδάτων κατά μήκος τοίχου. Τα ανασκαφικά ευρήματα χρονολογούνται κυρίως στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Στη θέση του 6ου Γυμνασίου Λαμίας βρισκόταν το Κουρσούμ τζαμί, κτίσμα του 15ου-16ου αιώνα, το πιο μεγαλοπρεπές από τα οκτώ τζαμιά που διέθετε η Λαμία (Ζητούνι). Δίπλα του ήταν το οθωμανικό διοικητήριο και παραδίπλα το σαράι του Χαλίλ Μπέη, διοικητή της Λαμίας. Μετά την απελευθέρωση, στο τέμενος στεγάστηκε το Δημοτικό Σχολείο Λαμίας μέχρι την κατεδάφισή του, το 1911. Επίσης μαρτυρείται ότι στο χώρο λειτουργούσε χάνι κατά το 1838. Η συνέχεια της ανασκαφικής έρευνας αναμένεται να φωτίσει τη χρήση του χώρου και τη λειτουργία των οικοδομικών καταλοίπων.

Ελάτεια

Στον κηρυγμένο μεταβυζαντινό ναό του Αγίου Αθανασίου Ελάτειας, το Σεπτέμβριο του 2010, με αφορμή την εκπόνηση μελέτης αποκατάστασης και ανάδειξης του ναού, πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές στη δυτική και την ανατολική θεμελίωσή του. Από το ημικυκλικό σχήμα της θεμελίωσης της

Εικ. 32. Οχυρωματικού χαρακτήρα ελληνιστικό κτίσμα και βυζαντινός αγωγός ύδρευσης.

Εικ. 33. Λίθινη αρτόσχημη χάνδρα από στρώμα καταστροφής νότια του αγωγού.

Εικ. 34. Χάλκινο δακτυλίδι από τη βόρεια παρειά του αγωγού.

Εικ. 35-36. Συνανήκοντα τμήματα σιδερένιου εγχειριδίου.

Εικ. 37. Ακέραιος παλαιοχριστιανικός λύχνος.

τρίπλευρης αψίδας και τη διαφοροποίηση της τοιχοδομίας της βόρειας πλευράς αποδείχθηκε ότι ο μεταβυζαντινός ναός έχει ανεγερθεί πάνω στα ερείπια μεσοβυζαντινού, πιθανότατα, ναού. Η σύντομη έρευνα απέδωσε λιγοστά ευρήματα, όπως μία χάλκινη περόνη (εικ. 39), και θραύσμα γυάλινου αγγείου. Αδιερεύνητο μέχρι στιγμής παραμένει το γεγονός αν και ο μεσοβυζαντινός ναός θεμελιώνεται πάνω σε προγενέστερο χριστιανικό ή ειδωλολατρικό ναό. Διαφωτιστική θα αποβεί η συνέχεια της ανασκαφικής έρευνας στα θεμέλια του ναού και κυρίως στη δυτική πλευρά με την παράξενη διαμόρφωση είδους εισόδου, που παραπέμπει σε υπόγεια κρύπτη (εικ. 38).

Εικ. 39. Ελάτεια, Άγιος Αθανάσιος. Τοξωτό στέλεχος χάλκινης περόνης από την έρευνα των θεμελίων στη δυτική πλευρά του ναού.

Σπερχειάδα

Το 2010 διεξήχθη ανασκαφική έρευνα στον ανατολικό αύλειο χώρο του ναού του Αγίου Παντελεήμονα Κλωνίου, του 1929, στο Δήμο Σπερχειάδας, στο πλαίσιο του έργου «Διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου του Ι.Ν. Αγίου Παντελεήμονος Κλωνίου». Η έρευνα επικεντρώθηκε σε χώρο διαστάσεων 9x7 μ. Αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια (μέχρι ύψος 0,40 μ.) της ημικυκλικής αψίδας, του ανατολικού τοίχου και τμήματα του νότιου και του βόρειου τοίχου του παλαιότερου μεσοβυζαντινού ναού (εικ. 40), ο οποίος στη συνέχεια αποτέλεσε καθολικό μονής της τουρκοκρατίας.

ΦΩΚΙΔΑ

Άμφισσα

Το 2008-2009 στο πλαίσιο του έργου αποκατάστασης του μεσοβυζαντινού ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα στην Άμφισσα, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του μνημείου και στον περιβάλλοντα χώρο του. Στο εσωτερικό του ναού, με την αποξήλωση του νεότερου δαπέδου, εντοπίστηκαν τμήματα ψηφιδωτών (εικ. 41), σπαράγματα μαρμαροθετημάτων (εικ. 42), καθώς και σπαράγματα βυζαντινών τοιχογραφιών (εικ. 43). Μέσα στην επίχωση βρέθηκαν δέκα νέα θραύσματα αρχιτεκτονικών γλυπτών (κιονίσκος με ηράκλειο δεσμό, κιονόκρανο, θωράκια από το μεσοβυζαντινό τέμπλο του ναού, τα οποία συμπεριλήφθηκαν στην αναστήλωσή του (εικ. 44). Εντοπίστηκαν, επίσης, ταφές στα αρκοσόλια του νάρθηκα. Εξωτερικά του ναού ανασκάφηκαν κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος τάφος (εικ. 45) και τμήματα της αψίδας και των τοίχων παλαιοχριστιανικής βασιλικής (εικ. 46).

Εικ. 38. Ελάτεια, Άγιος Αθανάσιος. Δυτική όψη.

Εικ 40. Κλωνί, Άγιος Παντελεήμονας, αποκάλυψη ημικυκλικής αψίδας και τμημάτων ανατολικού, νότιου και βόρειου τοίχου.

Μαριολάτα

Στον οικισμό της Μαριολάτας Γραβιάς επαναλήφθηκε το 2006-2007 ανασκαφική έρευνα στην παλαιοχριστιανική βασιλική που είχε αποκαλύψει ο Παύλος Λαζαρίδης. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος, νάρθηκα και ψηφιδωτό δάπεδο στο κεντρικό κλίτος. Η έρευνα επικεντρώθηκε στον κυρίως ναό, τα προσκτίσματα και το μεταγενέστερο νεκροταφείο. Από τα ευρήματα και τη στρωματογραφική έρευνα προέκυψαν νέα στοιχεία σχετικά με τη χρονολόγηση της οικοδόμησης, της εγκατάλειψης και της επανάχρησης του χώρου. Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά, η εκτενής χρήση αρχαίου οικοδομικού υλικού και η τέχνη των ψηφιδωτών υποδεικνύουν ως πιθανή περίοδο ανέγερσης του ναού το β' μισό του 5ου αιώνα. Η επισήμανση β΄ φάσης στο δάπεδο του κεντρικού κλίτους και επιδιορθώσεων στο νότιο τοίχο υποδηλώνουν μια περίοδο επισκευών, πιθανώς στον 6ο αιώνα. Η καταστροφή της βασιλικής δεν επήλθε με βίαιο τρόπο, αλλά ήταν αποτέλεσμα της εγκατάλειψης του χώρου από τους κατοίκους. Η επανάχρηση της θέσης στους «σκοτεινούς αιώνες» (πιθανώς στον 8ο αι.) ως νεκροταφείου με κοιμητηριακό μονόχωρο ναό, αποτελεί τεκμήριο για τη δημογραφική ανάκαμψη της περιοχής τη συγκεκριμένη περίοδο.

Προϊστάμενοι

Αικατερίνη Σμπυράκη-Καλαντζή (2004-2007)
Γεώργιος Κακαβάς (2008-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι - Συνεργάτες*
Υπάτη, Κάστρο Νέων Πατρών	Γ. Κακαβάς, Α. Υφαντή
Υπάτη, οικόπεδο Μακασόπουλου	Αικ. Σμπυράκη-Καλαντζή
Λιβανάτες, οικόπεδο Παπαγεωργίου	Γ. Κακαβάς, Α. Υφαντή, Α. Ρούλη
Αγία Κυριακή, ελαιώνας Ι. Κυριαζή	Γ. Κακαβάς
Κύνος, Άγιοι Θεόδωροι	Γ. Κακαβάς, Σ. Ζύρμπα
Μαρτίνο, θέση «Παλιοχώρι»	Γ. Κακαβάς
Βελεσιώτες	Γ. Κακαβάς, Α. Υφαντή
Αχινός	Γ. Κακαβάς
Λιανοκλάδι	Γ. Κακαβάς, Αικ. Στέλλου, Δ. Παπαποστόλου
Άγιος Κωνσταντίνος	Γ. Κακαβάς, Α. Ρούλη
Λαμία, Καλύβια	Γ. Κακαβάς, Α. Ρούλη
Λαμία, 6ο Γυμνάσιο	Γ. Κακαβάς, Μ. Καραστάθη
Ελάτεια, Ναός Αγίου Αθανασίου	Γ. Κακαβάς
Σπερχειάδα, Ναός Αγ. Παντελεήμονα Κλωνίου	Γ. Κακαβάς, Π. Παπαγεωργίου
Άμφισσα, Ναός Μεταμόρφωσης του Σωτήρα	Γ. Κακαβάς, Α. Μαΐλης
Μαριολάτα	Α. Μαΐλης

ΑΜΦΙΣΣΑ, ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΑ

Εικ. 44. Κιονόκρανο από το μεσοβυζαντινό τέμπλο του ναού που βρέθηκε στην επίχωση του δαπέδου.

Εικ. 41. Σπάραγμα ψηφιδωτού που βρέθηκε στην επίχωση του δαπέδου.

Εικ. 42. Σπάραγμα μαρμαροθετήματος που βρέθηκε στην επίχωση του δαπέδου.

Εικ. 43. Σπάραγμα τοιχογραφίας που βρέθηκε στην επίχωση του δαπέδου.

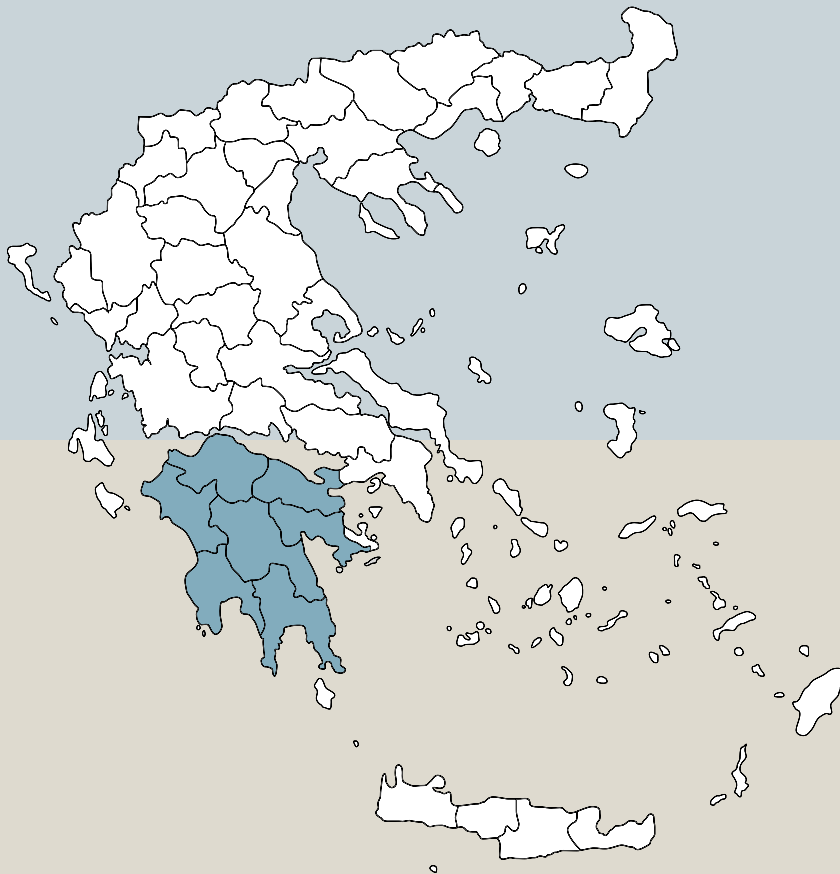

Εικ. 45. Κεραμοσκεπής κιβωτιόσχημος τάφος IV στη νοτιοανατολική εξωτερική γωνία του ναού.

Εικ. 46. Κατάλοιπα αψίδας και τοίχων παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο νότιο αύλειο χώρο του ναού.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Δ΄ ΕΠΚΑ
Ε΄ ΕΠΚΑ
ΣΤ΄ ΕΠΚΑ
Ζ΄ ΕΠΚΑ
ΛΖ΄ ΕΠΚΑ
ΛΗ΄ ΕΠΚΑ
ΛΘ΄ ΕΠΚΑ

3

5η ΕΒΑ
6η ΕΒΑ
25η ΕΒΑ
26η ΕΒΑ

Δ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Άργος

Συμβολή των οδών Κορίνθου και Ηρακλέους, Νοσοκομείο (1998-2001)

Η ευρύτερη περιοχή του Νοσοκομείου του Άργους, στην πεδινή έκταση ανατολικά του λόφου του Προφήτη Ηλία, χρησιμοποιήθηκε από τους ύστερους μεσοελλαδικούς χρόνους μέχρι τα τέλη της αρχαιότητας αποκλειστικά για ενταφιασμούς. Μια οδική αρτηρία που χαράσσεται στους ύστερους μεσοελλαδικούς χρόνους και παραμένει σε χρήση μέχρι τουλάχιστον τον 4ο αι. π.Χ., σηματοδοτεί την οριοθέτηση των χώρων ταφής από την προς Α. αυτής κατοικημένη περιοχή. Τα εκατοντάδες ακίνητα και κινητά ευρήματα (εικ. 1) από την εκτεταμένη ερευνηθείσα περιοχή αποτελούν μοναδική πηγή για τον υλικό πολιτισμό, την κοινωνία και την οικονομία του Άργους στους προϊστορικούς και τους ιστορικούς χρόνους.

Εικ. 1. Άργος, συμβολή των οδών Κορίνθου και Ηρακλέους. Νοσοκομείο. Κεραμική των ύστερων μεσοελλαδικών και πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων.

Οδός Κορίνθου 48, οικόπεδο Ε. Σμυρναίου (2000-2001)

Το σημαντικότερο αρχαιολογικό εύρημα των τελευταίων ετών στο Άργος αποτελούν οι 133 χάλκινοι και οι δύο μολύβδινοι ενεπίγραφοι πίνακες που βρέθηκαν στο εσωτερικό λίθινων θηκών (εικ. 2), καθώς και σε ένα χάλκινο λέβητα και έναν πήλινο κρατήρα (εικ. 3). Οι θήκες και τα αγγεία που καλύπτονταν από ογκώδεις λίθινες πλάκες ήταν ένα είδος θησαυροφυλακίων, όπου φυλάσσονταν τα χρήματα και τα πολύτιμα μέταλλα του θησαυρού της Παλλάδος, αλλά και οι πινακίδες ως αποδείξεις των δοσοληψιών. Τα κείμενα είναι οικονομικού χαρακτήρα, καταγράφουν δοσοληψίες διαφόρων σωμάτων αρχόντων και αποτελούν μέρος των αρχείων του ιερού θησαυρού της Παλλάδος που χρησίμευε ως κεντρική τράπεζα του κράτους. Στον ίδιο θησαυρό φυλάσσονταν και τα ιερά χρήματα της Ήρας. Οι πρωτότυπες αυτές γραπτές πηγές τεκμηριώνουν ένα σύστημα απόλυτης διαφάνειας στη διαχείριση των οικονομικών της πόλης και εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για τους πολιτικούς θεσμούς, τα σώματα των αρχόντων, τις φράτρες και τις κώμες του Άργους. Εξάλλου, εκατοντάδες νέα πρόσωπα προστίθενται στην προσωπογραφία και την ονοματολογία της Αργολίδας. Σύμφωνα με ρητές αναφορές στον Κορινθιακό πόλεμο, που έλαβε χώρα μεταξύ 394 και 386 π.Χ., και την κατασκευή του νέου ναού και του χρυσελεφάντινου αγάλματος της Ήρας, οι πίνακες χρονολογούνται περίπου στην πρώτη τριακονταετία του 4ου αι. π.Χ.

Συμβολή των οδών Διομήδους και Μεγάλου Αλεξάνδρου, οικόπεδο Ι. Αλεξόπουλου (2001)

Ιδιαίτερο εύρημα αποτελεί ο τεφροδόχος αμφορέας (εικ. 4) που εντοπίστηκε στο εσωτερικό κτιστής τετράγωνης θήκης και περιείχε καμένα οστά, χρυσή δανάκη από νόμισμα Σικυώνας, αργυρό νόμισμα της Ρόδου, στέλεχος από λεπτό φύλλο χρυσού με φύλλα ελιάς ή μυρτιάς (εικ. 5), καθώς και σιδερένιο δακτυλίδι που χρονολογούνται στον 3ο ή το 2ο αι. π.Χ. Το σπάνιο αυτό τεφροδόχο αγγείο, ανάλογο της μεταλλικής αργυρής υδρίας από τον «τάφο του Πρίγκηπα» στη Βεργίνα, είναι πιθανόν, σύμφωνα με παράλληλο χάλκινης υδρίας από τη Σινώπη της Μικράς Ασίας, ότι περιείχε τα οστά ενός αργείου αθλητή.

Οδός Ηρακλέους, οικόπεδα Απ. Κουτρουμπή και Κ. Θεοδωρόπουλου (2003, 2008).

Στα δύο οικόπεδα κοντά στις νοτιοανατολικές υπώρειες του λόφου του Προφήτη Ηλία, αποκαλύφθηκαν οικοδομικά κατάλοιπα ενδεικτικά της διαχρονικής χρήσης του χώρου κατά την αρχαιότητα. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους (4ος-3ος αι. π.Χ.) ανεγέρθηκαν εδώ οικίες με λιθόκτιστους τοίχους (εικ. 6), ενώ εντοπίστηκαν τρεις βόθροι με χρηστική κεραμική, καθώς και τρεις καύσεις νεκρών. Ένας κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος που χρησιμοποιήθηκε για περισσότερες από μία ταφές, καθώς και δύο ακτέριστοι εγχυτρισμοί που ερευνήθηκαν σε κρατήρα με λαβές τύπου αναβολέα και σε πίθο βεβαιώνουν την ταφική χρήση του χώρου κατά τους γεωμετρικούς και αρχαϊκούς χρόνους. Στην ύστερη μεσοελλαδική και τη μυκηναϊκή εποχή

χρονολογούνται οικίες με λιθόκτιστους τοίχους που περιλαμβάνουν περισσότερα του ενός δωμάτια, πήλινη εστία ελλειψοειδούς σχήματος, καθώς και εντυπωσιακό λιθόστρωτο (εικ. 7). Στο οικιστικό περιβάλλον εντάσσονται και δύο ταφές σε κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους, ένας εκ των οποίων ήταν κτερισμένος με αρτόσχημο αλάβαστρο της υστεροελλαδικής ΙΑ περιόδου.

Οδός Σταδίου, οικόπεδο Α. Γιακουμάκη (2004-2005)

Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου, που βρίσκεται 250 μ. νότια των Θερμών ανατολικά και βόρεια της περιοχής του αρχαίου θεάτρου και της αρχαίας αγοράς και 100 μ. βόρεια του νότιου σκέλους του τείχους της αρχαίας πόλης, αποκαλύφθηκε το δυτικό τμήμα λουτρικής εγκατάστασης των ύστερων ρωμαϊκών-παλαιοχριστιανικών χρόνων με τους υπόγειους θαλάμους θερμότητας της αίθουσας του θερμού λουτρού (*caldarium* ή εσώτερος ενδότερος οίκος) και των πλευρικών λουτήρων της. Οι χώροι αυτοί θερμαίνονταν από δύο *praefurnia*, ενώ διατηρούνταν η επενδεδυμένη με πήλινες πλάκες *area*, καθώς και οι στυλίδες έδρασης της *suspensura*. Η λουτρική εγκατάσταση εντασσόταν σε οικοδομικό τετράγωνο (*insula*), το οποίο στα βόρεια οριοθετούσε χαλικοστρωμένος δρόμος, πλ. 2,50 μ. με κατεύθυνση Α.-Δ., και κατά μήκος πλινθόκτιστος αγωγός που καλυπτόταν με αδρές λιθόπλακες. Βόρεια του δρόμου ερευνήθηκε ταφικός περίβολος με ταφές της ύστερης ελληνιστικής περιόδου σε κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους.

Συμβολή των οδών Κορίνθου και Ήρας, οικόπεδο Π. και Ι. Μποζιονέλου (2007).

Στο χώρο που δεσμεύτηκε κατά τους ύστερους γεωμετρικούς και τους αρχαϊκούς χρόνους για ταφική χρήση εντοπίστηκε μεταξύ ταφικών πίθων και ενός κτιστού κιβωτιόσχημου τάφου ένα χάλκινο τεφροδόχο αγγείο (εικ. 8) των ύστερων γεωμετρικών έως πρώιμων αρχαϊκών χρόνων (αρχές του 7ου αι. π.Χ.) με κάλυψη από ασβεστολιθικές πλάκες. Το αγγείο, εκτός από την τέφρα και τα λιγοστά οστά, περιείχε κατάλοιπα υφάσματος και καρπούς ροδιάς. Η διατήρηση αρχαίων οργανικών υλών είναι εξαιρετικά σπάνια και σε συνδυασμό με την πρώιμη χρονολόγηση του ευρήματος το καθιστούν ιδιαίτερα σημαντικό. Η Αργολίδα, εξάλλου, και ιδιαίτερα το Άργος είναι μια περιοχή, στην οποία το ταφικό έθιμο της καύσης του νεκρού συναντάται κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου αποσπασματικά.

Η συνεύρεση του χάλκινου τεφροδόχου αγγείου με μεγάλο αριθμό ταφικών πίθων μεγάλων διαστάσεων συνηγορεί για την ύπαρξη στο χώρο εύρεσής τους μιας ομάδας τάφων που ανήκε σε διακεκριμένη κοινωνικά ομάδα. Η διάδοση των Ομηρικών Επών και η απήχησή τους είναι πιθανόν να προέτρεψε ορισμένα μέλη της Αριστοκρατίας των Αργειτών σε απόπειρες μίμησης της μεγαλοπρέπειας των ηρωικών ταφικών εθίμων που περιγράφει ο ποιητής, με κυριότερο παράδειγμα την καύση της σορού του Πατρόκλου (*Ιλιάδα* Ψ 128 κ.ε.). Λόγω της μεγάλης ευπάθειας του ευρήματος τη συντήρηση ανέλαβε κλιμάκιο εξειδικευμένων επιστημόνων της Διεύθυνσης Συντήρησης του ΥΠΠΟΤ.

Δενδρά

Μυκηναϊκό νεκροταφείο (2003)

Στο πλαίσιο του κοινοτικού έργου «Ανάδειξη - Αξιοποίηση Μυκηναϊκού Νεκροταφείου Δενδρών» εντοπίστηκε και ερευνήθηκε ταφή αλόγων (εικ. 9), η οποία βρέθηκε κοντά στις ταφές που είχαν αποκαλυφθεί κατά τις ανασκαφές του 1977 από την Ε. Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη, στο βόρειο τμήμα του νεκροταφείου, κοντά στους θαλαμωτούς τάφους 2, 15 και 16. Το νέο εύρημα συνίσταται σε ένα ζεύγος αλόγων (άλογα 5-6), τα οποία βρέθηκαν ανατολικά του ζεύγους 1-2 της ανασκαφής Δεϊλάκη. Τα άλογα είχαν αποτεθεί σχεδόν απευθείας πάνω στο φυσικό

Εικ. 2. Άργος, οικόπεδο Ε. Σμυρναίου. Λίθινη θήκη με ενεπίγραφους πίνακες.

Εικ. 3. Άργος, οικόπεδο Ε. Σμυρναίου. Το χάλκινο και το πήλινο αγγείο με τους ενεπίγραφους πίνακες.

Εικ. 4. Άργος, οικόπεδο Ι. Αλεξόπουλου. Ο τεφροδόχος αμφορέας.

Εικ. 5. Άργος, οικόπεδο Ι. Αλεξόπουλου. Χρυσό στέλεχος φύλλων ελιάς ή μυρτιάς, χρυσή δανάκη Σικυώνας και αργυρό νόμισμα Ρόδου.

Εικ. 6. Άργος, οικόπεδο Απ. Κουτρουμπή. Άποψη της ανασκαφής από Ν.

Εικ. 7. Άργος, οικόπεδο Κ. Θεοδωρόπουλου. Άποψη της ανασκαφής από ΝΔ.

Εικ. 8. Άργος, οικόπεδο Π. και Ι. Μποζιονέλου. Το χάλκινο τεφροδόχο αγγείο.

βράχο, αντικριστά, με προσανατολισμό Α.-Δ. Κοντά στα πόδια τους βρέθηκαν μερικά όστρακα, μεταξύ των οποίων ελάχιστα πόδια άβαφων κυλίκων. Επίσης, δυτικά του ζεύγους 3-4 των ανασκαφών Δεϊλάκη βρέθηκε συγκέντρωση οστών αλόγων, συνολικά 3-4 ατόμων που μπορεί να ερμηνευτεί ως ανακομιδή. Τα νέα ευρήματα ανεβάζουν τον αριθμό των πρωτογενών ταφών αλόγων σε έξι (τρία ζεύγη) και μία ανακομιδή 3-4 ακόμη ατόμων και ρίχνουν φως σε μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μυκηναϊκή ταφική πρακτική. Το πλήθος των αλόγων και η διάρκεια της πρακτικής που υποδηλώνει η ανακομιδή, καθιστά το εύρημα σημαντικό. Η θέση των ταφών έξω από τους θαλαμωτούς τάφους παραπέμπει πιθανότατα σε μια συλλογική πρακτική, που ξεπερνά τα όρια του συσχετισμού τους με συγκεκριμένο θαλαμωτό τάφο. Η ταφή των αλόγων 5-6 και 1-2 διατηρήθηκε στη θέση της ως υπαίθριο έκθεμα (εικ. 10), αφού καλύφθηκαν από γυάλινο στέγαστρο-προθήκη ειδικών προδιαγραφών για την προστασία και ανάδειξή τους.

Κρανίδι

Δέλπριζα, θέση «Μποστάνι» (2007-2008)

Νότια του κόλπου της Κοιλάδας και σε απόσταση 1.700 μ. περίπου νότια-νοτιοανατολικά του σπηλαίου Φράγχθι ερευνήθηκε αγροτική εγκατάσταση βιοτεχνικού χαρακτήρα, όπως υποδηλώνει ένα λίθινο ελαιοπιεστήριο (εικ. 11) και οι κτιστές λεκάνες επεξεργασίας λαδιού επιχρισμένες με κονίαμα, που χρονολογούνται

Εικ. 9-10. Δενδρά. Μυκηναϊκό νεκροταφείο. Ταφή αλόγων και το στέγαστρο-προθήκη της.

στον 4ο-3ο αι. π.Χ. Στο άμεσο περιβάλλον της εγκατάστασης αποκαλύφθηκε τμήμα νεκροταφείου (εικ. 12) που διατάσσεται σε τρεις σειρές και σε δύο τεχνητά άνδηρα με προσανατολισμό Β.-Ν. και περιλαμβάνει 42 τάφους, η πλειονότητα των οποίων ανήκει στον τύπο του λακκοειδούς, ενώ αντιπροσωπεύονται και οι κεραμοσκεπείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι. Οι νεκροί ανήκουν σε μια αγροτική κοινότητα της κλασικής εποχής (5ος-4ος αι. π.Χ.) στο ευρύτερο περιβάλλον της αρχαίας πόλης του Μάσητος, η οποία δεν αποτελεί ένα απομονωμένο και κλειστό χωριό, αλλά αντίθετα έχει επαφές με δημοφιλείς και πλούσιες πόλεις, ίσως μέσω του εμπορίου των αγροτικών της προϊόντων, παρά το γεγονός ότι η αγοραστική της ικανότητα είναι περιορισμένη. Ένας καμπύλος τετράπλευρος τάφος (εικ. 13) που αποκαλύφθηκε στο νότιο τμήμα του νεκροταφείου διαφοροποιείται ως προς την κατασκευή και το περιεχόμενό του από το υπόλοιπο νεκροταφείο. Στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκαν σωροί από ανθρώπινα οστά σε συνεσταλμένη στάση και τουλάχιστον 30 κρανία σε επάλληλες στρώσεις. Τους νεκρούς συνόδευαν λεπίδες οψιανού, λίθινες χάνδρες διαφόρων σχημάτων, δέκα πήλινα αγγεία κι ένα μαρμάρινο ειδώλιο κυκλαδικού τύπου (εικ. 14). Τα αγγεία που είναι πιθανότατα εισηγμένα από τις Κυκλάδες χρονολογούνται στην πρωτοκυκλαδική Ι περίοδο. Στην ίδια περίοδο (3200-2700 π.Χ.) και στην ομάδα Πλαστηρά εντάσσεται και το μαρμάρινο ειδώλιο, στο οποίο γίνεται απόπειρα για φυσιοκρατική απόδοση της ανθρώπινης μορφής με κάποιες ανατομικές λεπτομέρειες. Το απρόσμενο εύρημα ίσως μαρτυρεί την εγκατάσταση μικρής κοινότητας Κυκλαδιτών στην πρωτοελλαδική περίοδο στην ευρύτερη περιοχή του σπηλαίου Φράγχθι, περιοχή καθόλου άγνωστη στους ταξιδευτές του Αιγαίου από πολύ παλιά.

Η Μυκηναϊκή Ακρόπολη της Μιδέας

Η Ακρόπολη της Μιδέας αποτελεί το τρίτο σε σπουδαιότητα ισχυρό κέντρο της Μυκηναϊκής Αργολίδας μαζί με τις άλλες δύο κυκλώπειες ακροπόλεις, τις Μυκήνες και την Τίρυνθα. Έχει ιδρυθεί σε λόφο με υψόμετρο 268 μ., σε στρατηγική θέση που δεσπόζει στον βορειοανατολικό μυχό της Αργολικής πεδιάδας. Οι συστηματικές ανασκαφές στην ακρόπολη διεξάγονται από το 1983 ως κοινό Ελληνοσουηδικό πρόγραμμα υπό τη διεύθυνση της Δρ Καίτης Δημακοπούλου (εικ. 15).

Η Μιδέα κατοικείται ήδη από την Τελική Νεολιθική εποχή (5η και 4η χιλιετία π.Χ.) και εξελίσσεται σε ακμαίο οικισμό στην πρώιμη και μέση εποχή του Χαλκού (3200-1600 π.Χ.). Κατά τη μυκηναϊκή ή υστεροελλαδική εποχή (1600-

Εικ. 11. Δέλπριζα Κρανιδίου, θέση «Μποστάνι». Γενική άποψη της βιοτεχνικής εγκατάστασης.

Εικ. 12. Δέλπριζα Κρανιδίου, θέση «Μποστάνι». Γενική άποψη του νεκροταφείου της κλασικής εποχής.

1100 π.Χ.) αποτελεί σημαντικό κέντρο, του οποίου η ακμή τοποθετείται στο 14ο και κυρίως στο 13ο αι. π.Χ. Καταστρέφεται από ισχυρό σεισμό και πυρκαγιά γύρω στα 1200 π.Χ.

Τα επιβλητικά κυκλώπεια τείχη περιβάλλουν μια έκταση 24 στρεμμάτων, όπου εκτείνεται ο οικισμός που αναπτύχθηκε σε διάφορα άνδηρα της άνω και της κάτω ακρόπολης.

Τα αποτελέσματα των ερευνών της τελευταίας δεκαετίας επιβεβαιώνουν ακόμη περισσότερο τον ρόλο της Μιδέας ως κέντρου που συμμετείχε στο ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης της Μυκηναϊκής Ελλάδας.

Ολοκληρώθηκε η έρευνα οικοδομικών συγκροτημάτων του β' μισού του 13ου αι. π.Χ. στην περιοχή της Δυτικής και της Ανατολικής Πύλης και στη νοτιοδυτική πλαγιά της ακρόπολης, που περιλαμβάνουν δωμάτια με καλοδιατηρημένα δάπεδα, θρανία και άλλα δομικά στοιχεία, δρόμους και αγωγούς για τη διαχείριση των υδάτων. Σημαντικό εύρημα αποτελεί η αποκάλυψη τμήματος του πρωτοελλαδικού οικισμού με κατάλοιπα οχύρωσης στις πλαγιές της άνω ακρόπολης, καθώς και χώροι κατοίκησης της «μετανακτορικής περιόδου», δηλαδή του 12ου αι. π.Χ. μετά τη μεγάλη καταστροφή. Ιδιαίτερα μεγάλης σημασίας, όμως, για την ανάδειξη της εξελιγμένης οχυρωματικής αρχιτεκτονικής των Μυκηναίων αποτελούν η κυκλώπεια αποβάθρα (ράμπα) που οδηγούσε στην Ανατολική Πύλη, καθώς και η «σύριγγα», στενή δίοδος μέσα στο πάχος του δυτικού σκέλους του κυκλώπειου τείχους. Χρησίμευε πιθανότατα ως μυστική πυλίδα ή έξοδος κινδύνου, κατ᾽ αναλογία με αντίστοιχα ευρήματα στις Μυκήνες και την Τίρυνθα.

Από την πληθώρα των πάσης φύσεως κινητών ευρημάτων των ανασκαφών, ξεχωρίζουν εξαίρετα δείγματα της πρωτοελλαδικής, μεσοελλαδικής και υστεροελλαδικής κεραμικής της Αργολίδας, κεφάλι μεγάλου γυναικείου τροχήλατου ειδωλίου, που παριστάνει θεότητα, ένα πήλινο τριεδρικό σφράγισμα με επιγραφές της Γραμμικής Β΄ γραφής, όπου για πρώτη φορά απαντάται η λέξη «μέγαρον», ένας σφραγιδόλιθος από αιματίτη με σπάνια τελετουργική παράσταση, πολλές χάντρες και άλλα κοσμήματα από ελεφαντόδοντο, ημιπολύτιμους λίθους, φαγεντιανή και υαλόμαζα, καθώς και διάφορα εργαλεία και ημίεργα θραύσματα ημιπολύτιμων λίθων από την κατεργασία κοσμημάτων, που αποδεικνύουν την ύπαρξη εξειδικευμένων εργαστηρίων στη Μιδέα.

Προϊστάμενοι

Ελισάβετ Σπαθάρη (2000-2001)
Αλέξανδρος Μάντης (2001-2004)
Ζωή Ασλαματζίδου-Κωστούρου (2004-2006)
Άννα Μπανάκα (2006-2010)

Εικ. 13-14. Δέλπριζα Κρανιδίου, θέση «Μποστάνι». Ο τάφος της πρωτοκυκλαδικής Ι περιόδου και κυκλαδικό ειδώλιο από το εσωτερικό του.

Εικ. 15. Η Μυκηναϊκή Ακρόπολη της Μιδέας. Αεροφωτογραφία.

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Άργος, συμβολή των οδών Κορίνθου και Ηρακλέους, οδός Κορίνθου 48, συμβολή των οδών Κορίνθου και Ήρας	Άλκ. Παπαδημητρίου
Άργος, συμβολή των οδών Διομήδους και Μεγάλου Αλεξάνδρου	Χρ. Πιτερός
Άργος, οδός Ηρακλέους, οδός Σταδίου	Ε. Σαρρή
Δενδρά, Μυκηναϊκό νεκροταφείο	Ευ. Παππή
Κρανίδι, Δέλπριζα	Αγγ. Κόσσυβα
Μυκηναϊκή Ακρόπολη Μιδέας	Κ. Δημακοπούλου - Ν. Διβάρη-Βαλάκου

Ε΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΛΑΚΩΝΙΑ

Η ανασκαφική δραστηριότητα της Εφορείας επικεντρώθηκε στις σωστικές ανασκαφές σε πολλές περιοχές της Λακωνίας, που έφεραν στο φως σημαντικά ευρήματα όλων των εποχών. Μεγαλύτερος αριθμός σωστικών ανασκαφών διενεργήθηκε στην περιοχή της Σπάρτης και στις γειτονικές της περιοχές Μαγούλα, Αμύκλες, Πολύδενδρο. Μεγάλο ανασκαφικό έργο έχει επίσης γίνει στο Γύθειο ενώ σε άλλες περιοχές η ανασκαφική έρευνα έχει αποκαλύψει κυρίως τάφους. Το σημαντικότερο εύρημα των τελευταίων χρόνων είναι η αποκάλυψη του μυκηναϊκού ανακτόρου στο λόφο του Αγίου Βασιλείου Ξηροκαμπίου.

Σπάρτη

Οι σωστικές ανασκαφές της τελευταίας δεκαετίας στην περιοχή της σύγχρονης Σπάρτης έδειξαν την ύπαρξη οικισμού της πρωτοελλαδικής εποχής στο νοτιοδυτικό άκρο της σύγχρονης πόλης και στη γειτονική περιοχή της Αγίας Ειρήνης, κοντά στις όχθες του σημερινού ρέματος της Μαγουλίτσας. Στα οικόπεδα Λαφογιάννη, Μαυρίδη - Κάτσαρη, Δημητρακόπουλου - Ζαχαριάδη, Σώκου - Κουτάκου κ.α αποκαλύφθηκαν στρώματα πλούσια σε πρωτοελλαδική κεραμική καθώς και λίγα λείψανα κτηρίων της ίδιας εποχής κάτω από τα οικοδομικά κατάλοιπα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Τα ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα κατέδειξαν ότι η κατοίκηση της Σπάρτης ξεκίνησε ήδη από τα μέσα περίπου της 3ης χιλιετίας π.Χ. και την ύπαρξη ενός ιδιαίτερα πυκνού συστήματος κατοίκησης στην κοιλάδα του Ευρώτα κατά τα πρωτοελλαδικά χρόνια.

Εικ. 1. Σπάρτη, τα κατεργασμένα χαύλια από την επένδυση του κράνους του κτιστού τάφου της εποχής των λακκοειδών τάφων.

Σε ιδιοκτησία που βρίσκεται δίπλα στον επονομαζόμενο «βωμό του Ψυχικού», στο νοτιοανατολικό άκρο της πόλης, πολύ κοντά στην παλαιά δυτική όχθη του Ευρώτα, ανεσκάφη τάφος της εποχής του ταφικού κύκλου Β΄ καθώς και ταφές των μεσοελλαδικών χρόνων. Ο τάφος εντάσσεται στον τύπο των κτιστών θαλαμοειδών τάφων ορθογώνιας κάτοψης και είχε πλευρική είσοδο. Τα τοιχώματά του είχαν κτιστεί κατά τον εκφορικό τρόπο δόμησης και στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκαν ανακομιδές οστών και κτερισμάτων, κυρίως αγγεία, ψήφοι από ημιπολύτιμους λίθους και κατεργασμένα χαύλια από την επένδυση οδοντόφρακτου κράνους (εικ. 1), ένδειξη ότι ο τάφος ανήκε στα μέλη μιας ηγεμονικής ή ανώτερης τάξης οικογένειας. Η αποκάλυψη του τάφου στη Σπάρτη άρχισε να αλλάζει την εικόνα της μυκηναϊκής Λακωνίας.

Οι σωστικές ανασκαφές έφεραν επίσης στο φως σημαντικά στοιχεία για τη Σπάρτη των ιστορικών χρόνων. Στρώματα πλούσια σε κεραμική των πρωτογεωμετρικών, γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, αρχιτεκτονικά λείψανα και σημαντικός αριθμός τάφων των αντίστοιχων περιόδων αποκαλύφθηκαν σε πολλά σημεία της σύγχρονης πόλης και κυρίως στην περιοχή της αρχαίας κώμης των Λιμνών και στην περιοχή νότια του λόφου της «ακρόπολης». Η θέση κάποιων ιερών των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων ανιχνεύθηκε επίσης από τα ευρήματα των αποθετών, που ανασκάφηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης.

Εικ. 2. Σπάρτη. Γενική άποψη της ανασκαφής στα οικόπεδα Παναγάκη, Μάρκου και Κουρκούλη.

Εικ. 3. Σπάρτη. Ψηφιδωτό δάπεδο στο οικόπεδο Κάτσαρη.

Τα ευρήματα της ελληνιστικής περιόδου είναι πυκνότερα. Σημαντικότερα είναι τα ευρήματα στην περιοχή της αρχαίας κώμης των Λιμνών, όπου βόρεια του ιερού της Αρτέμιδος Ορθείας ήλθε στο φως τμήμα του ελληνιστικού τείχους της Σπάρτης με δύο τετράπλευρους πύργους καθώς και στην περιοχή νότια του λόφου της ακρόπολης. Εκεί στο οικόπεδο Γεωργαντά - Πετράκου αποκαλύφθηκε πλήρως κτήριο, ορθογώνιας περίπου κάτοψης με ενδιάμεσα χωρίσματα.

Περισσότερα και πιο εντυπωσιακά είναι τα ευρήματα της ρωμαϊκής εποχής. Ο μεγάλος αριθμός των σωστικών ανασκαφών της τελευταίας δεκαετίας έχει αποκαλύψει τμήματα πολυτελών οικιών με ψηφοθετημένα δάπεδα, λουτρικά κτίσματα, εργαστήρια, τμήματα δρόμων και τμήματα του εντυπωσιακού σε πολλές περιπτώσεις υδρευτικού και αποχετευτικού συστήματος.

Στο οικόπεδο **Παναγάκη** και στα όμορα οικόπεδα **Μάρκου** και **Κουρκούλη**, ήλθε στο φως τμήμα μεγάλης πολυτελούς οικίας (*villa urbana*) των ρωμαϊκών χρόνων και αποθέτες ιερού (εικ. 2). Από την οικία σώζονται επτά δωμάτια και τμήμα του εσωτερικού κήπου με στοά προς την οποία ανοίγονταν αυτά. Ορισμένα από τα δωμάτια ήταν διακοσμημένα με τοιχογραφίες, όλα όμως είχαν ψηφοθετημένα δάπεδα, που χρονολογούνται στο β΄ μισό του 3ου αι. μ.Χ. και κοσμούνται με πρωτότυπες για τα σπαρτιατικά αλλά και τα ελληνικά δεδομένα γεωμετρικές συνθέσεις και εικονιστικές παραστάσεις. Μοναδική παραμένει η παράσταση του θριάμβου του Διονύσου μεταξύ Μαινάδας, ηθοποιού και συμβόλων της μυστηριακής λατρείας του θεού στο τρικλίνιο της οικίας.

Σε αποθέτες, κάτω από τους χώρους της ρωμαϊκής οικίας, βρέθηκαν πήλινες γυναικείες προτομές, εύρημα σπάνιο στη Σπάρτη, που μάλλον ανήκαν σε ένα είδος «ακρολίθων» με το κατώτερο τμήμα από φθαρτό υλικό, πήλινα ειδώλια κουροτρόφων, συμποσιαστών, ισταμένων γυμνών ή ενδεδυμένων ανδρικών και γυναικείων μορφών, ειδώλια Αρτέμιδος στον τύπο της Κυνηγέτιδος, μερικά από τα οποία φέρουν την υπογραφή του κοροπλάστη, μικκύλα αγγεία. Τα ευρήματα, απεικονίζοντας διαφορετικές ιδιότητες της Άρτεμης, οδηγούν στο συμπέρασμα ύπαρξης ιερού της θεάς στην περιοχή με χρήση από τα αρχαϊκά μέχρι τα πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια.

Τμήμα άλλης πολυτελούς οικίας αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο **Κάτσαρη** (εικ. 3). Εδώ τα δωμάτια διατάσσονται γύρω από μεγάλο αίθριο. Τόσο το αίθριο όσο και τα δωμάτια είχαν ψηφοθετημένα δάπεδα κοσμημένα με γεωμετρικά ή εικονιστικά θέματα (Μέδουσα, ερωτιδείς που ιππεύουν δελφίνια). Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί η για μεγάλο χρονικό διάστημα χρήση των ψηφιδωτών δαπέδων είτε με συνεχείς επισκευές είτε με την ένταξη τμημάτων παλαιότερων ψηφιδωτών σε ανακατασκευές ή επεκτάσεις άλλων δωματίων. Σημαντική για την τοπογραφία της Σπάρτης των ρωμαϊκών χρόνων είναι και η αποκάλυψη τμημάτων δύο οργανωμένων νεκροταφείων στα όρια της ρωμαϊκής πόλης. Μεγάλα τμήματα του βόρειου νεκροταφείου αποκαλύφθηκαν κατά τη διαπλάτυνση της οδού Σπάρτης - Καραβά, παρά την πορεία της αρχαίας οδού προς την βόρεια Λακωνία και Αρκαδία, στη δυτική όχθη του Ευρώτα. Ερευνήθηκε μεγάλος αριθμός τάφων και υπέργεια ταφικά οικοδομήματα των ρωμαϊκών χρόνων στον τύπο του ναΐσκου (εικ. 4). Ιδιάζον χαρακτηριστικό αποτελεί η ύπαρξη κλίμακας σε ένα από τα δύο ταφικά κτίσματα, η οποία από τον προθάλαμο οδηγούσε στον κυρίως ταφικό θάλαμο, στο δάπεδο του οποίου αποκαλύφθηκαν κτιστές θήκες.

Εικ. 4. Σπάρτη. Υπέργεια ταφικά οικοδομήματα του Βόρειου νεκροταφείου.

Εικ. 5. Σπάρτη. Γενική άποψη τμήματος του νοτιοδυτικού νεκροταφείου.

Εικ. 6. Σπάρτη, Πολύδενδρο (Κόζι). Μικρός θολωτός τάφος (διαμ. 3,5 μ.) της υστεροελλαδικής ΙΙ-ΙΙΙΑ περιόδου.

Το δεύτερο νεκροταφείο αποκαλύφθηκε στο νοτιοδυτικό άκρο της σύγχρονης πόλης κατά τις σωστικές ανασκαφές των οικοπέδων Μαυρίδη - Κάτσαρη, Δημητρακόπουλου - Ζαχαριάδη και στο σκάμμα της ΔΕΥΑ Σπάρτης στην οδό Βυζαντίου (εικ. 5). Είχε οργανωθεί σε δύο τομείς, εκατέρωθεν οδού διαμορφωμένης πάνω στο κροκαλοπαγές πέτρωμα της περιοχής. Ήλθαν στο φως περισσότεροι από 700 τάφοι: απλοί λάκκοι, κτιστοί κιβωτιόσχημοι, εγχυτρισμοί βρεφών ή νηπίων και υπέργεια ταφικά κτίσματα. Οι τάφοι είχαν διανοιχθεί ή οικοδομηθεί πάνω στο κροκαλοπαγές πέτρωμα της περιοχής, ενώ πληθώρα επάλληλων τάφων, η πλειονότητα των οποίων ήταν κεραμοσκεπείς, απλοί λάκκοι ή εγχυτρισμοί ερευνήθηκαν στο βόρειο τμήμα του νεκροταφείου, εντός της παλαιότερης κοίτης του παρακείμενου ρέματος της Μαγουλίτσας. Το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε για μακρά χρονική περίοδο από τα ύστερα ελληνιστικά χρόνια μέχρι τον 5ο αι. μ.Χ., αλλά η πλειονότητα των τάφων χρονολογείται στο 2ο και 3ο αι μ.Χ., όπως διαπιστώνεται από τα κτερίσματα.

Τάφοι ερευνήθηκαν ακόμα στην περιοχή των Λιμνών, στο βορειοανατολικό άκρο της σύγχρονης πόλης καθώς και σε διάφορα σημεία της πόλης ανάμεσα στα οικιστικά κατάλοιπα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει στην περιοχή των Λιμνών η αποκάλυψη στο οικόπεδο Σωτηρίου ενός τάφου των ρωμαϊκών χρόνων, στον οποίο είχε ενταφιασθεί ιατρός όπως συμπεραίνεται από το σύνολο των ιατρικών εργαλείων, που αποκαλύφθηκε στο εσωτερικό του.

Στο **Πολύδενδρο** της Σπάρτης εντοπίσθηκε μυκηναϊκό νεκροταφείο θολωτών και κτιστών κιβωτιόσχημων τάφων (εικ. 6).

Άγιος Βασίλειος

Η μυκηναϊκή εγκατάσταση

Το 2008, η ανεύρεση για πρώτη φορά στη Λακωνία ενεπίγραφης πήλινης πινακίδας σε Γραμμική Γραφή Β΄ έστρεψε το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων της Εφορείας στον αρχαιολογικό χώρο του Αγίου Βασιλείου Ξηροκαμπίου, μια χαμηλή λοφοσειρά στο νοτιοδυτικό τμήμα της πεδιάδας της Σπάρτης, σε απόσταση περίπου 12 χλμ. από την πόλη. Ο χώρος αυτός, αν και κηρυγμένος από τη δεκαετία του 1960, δεν είχε μέχρι τότε ερευνηθεί ανασκαφικά. Η γεωφυσική διασκόπηση που έγινε στον κεντρικό λόφο έδειξε οικοδομήματα σε έκταση περίπου 25 στρεμμάτων, ενώ η συνολική έκταση της μυκηναϊκής εγκατάστασης εκτιμάται ότι θα υπερέβαινε τα 200 στρέμματα. Η θέση δεσπόζει

Εικ. 7. Άγιος Βασίλειος Ξηροκαμπίου. Πήλινη πινακίδα Γραμμικής Γραφής Β΄ (AV Rb1) στην οποία αναφέρεται μεγάλος αριθμός (τουλάχιστον 500) όπλων. Διακρίνεται καθαρά η λέξη e-pi-zo-ta, η οποία είναι δυνατό να αναφέρεται είτε σε όπλα (εγχειρίδια ή κοντά ξίφη), είτε σε σχετικά με αυτά αντικείμενα, όπως οι κολεοί (θήκες).

Εικ. 8. Άγιος Βασίλειος Ξηροκαμπίου. Δεκαεπτά χάλκινα ξίφη, όπως βρέθηκαν στο Κτήριο Α. Ακόμη, ένα κοντό εγχειρίδιο, χάλκινες και λίθινες αιχμές βελών και ένα χάλκινο κωνικό σκεύος άγνωστης χρήσης.

Εικ. 9. Άγιος Βασίλειος Ξηροκαμπίου. Στο δωμάτιο του συμποσίου του Κτηρίου Α, μέσα σε πυκνό στρώμα από καμένα οστά ζώων, βρέθηκαν δύο μεγάλα χάλκινα αγγεία, που πιθανόν περιείχαν κρασί. Μαζί με αυτά πήλινα αγγεία σερβιρίσματος και πόσης (αρύταινα και κύλικες).

στο νοτιοδυτικό τμήμα της πεδιάδας της Σπάρτης και έχει οπτική επαφή με τις μυκηναϊκές θέσεις στο Παλαιοπύργι, το Αμυκλαίο και το Μενελάιο. Η σωστική έρευνα του 2008 και 2009 έφερε στο φως τέσσερις ακόμη πινακίδες Γραμμικής Γραφής Β΄, η παρουσία των οποίων δηλώνει την ύπαρξη αρχείου, παραπέμπει σε διοικητικές λειτουργίες και προσδίδει στην μυκηναϊκή εγκατάσταση του Αγίου Βασιλείου χαρακτηριστικά διοικητικού - ανακτορικού κέντρου. Τα κείμενα αναφέρονται σε μεγάλο αριθμό όπλων (τουλάχιστον 500 εγχειρίδια ή κοντά ξίφη), υφαντά υφάσματα, πιθανόν ένα κύριο όνομα και πρώτες ύλες για την παρασκευή αρωμάτων (εικ. 7). Από το 2010, η ανασκαφή συνεχίζεται ως συστηματική υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, τη διεύθυνση της τ. διευθύντριας της Ε΄ Εφορείας Αδαμαντίας Βασιλογάμβρου και χρηματοδότηση από το Institute for Aegean Prehistory (INSTAP).

Η εγκατάσταση ξεκίνησε κατά τους χρόνους της μετάβασης από τη μεσοελλαδική στην υστεροελλαδική εποχή, όπου χρονολογείται νεκροταφείο κτιστών κιβωτιόσχημων τάφων που ήλθε στο φως στην κορυφή του λόφου. Νότια από αυτό βρίσκεται το Κτήριο Α, ένα μεγάλο οικοδόμημα με τουλάχιστον επτά δωμάτια που καταστράφηκε από πυρκαϊά, χάρη στην οποία διατηρήθηκαν τμήματα των εσωτερικών τοίχων του από ωμοπλίνθους. Η κατασκευή του ανάγεται στην υστεροελλαδική Ι-ΙΙ περίοδο, ενώ η χρήση του συνεχίστηκε κατά την υστεροελλαδική ΙΙΙΑ, στην οποία χρονολογείται η καταστροφή του. Παρά την καταστροφή και τις μεταγενέστερες επεμβάσεις που έχει υποστεί, είναι σαφές ότι πρόκειται για ένα σημαντικό κτήριο. Σε ένα από τα δωμάτιά του βρέθηκαν συγκεντρωμένα 17 χάλκινα ξίφη, πιθανόν τοποθετημένα μέσα σε κιβώτιο από οργανικό υλικό (εικ. 8). Στο διπλανό προς Β. δωμάτιο βρέθηκε πιθάρι με απανθρακωμένους σπόρους κριθαριού, ενώ στο μεγαλύτερο, νότιο δωμάτιο είχαν απομείνει πολλά σημαντικά και πολύτιμα ευρήματα, όπως λαιμός λίθινου τελετουργικού αγγείου με διπλό χείλος, τροχήλατο ειδώλιο ταύρου, κεφαλάκι μικρού ειδωλίου από ελεφαντόδοντο, αιγυπτιακός σκαραβαίος, μικρά χρυσά ελάσματα κ.ά. Σε μια γωνία του ίδιου δωματίου, σε χαμηλότερο επίπεδο, βρέθηκαν υπολείμματα συμποσίου (εικ. 9).

Το Κτήριο Β, σε μικρή απόσταση ανατολικά του Κτηρίου Α, αποτελείται από πολλά δωμάτια διαφόρων διαστάσεων, τα οποία αναπτύσσονται διαδοχικά κατά τους δύο άξονές του. Από το μικρό τμήμα του που έχει ανασκαφεί προέκυψε μεγάλη ποσότητα κεραμικής της υστεροελλαδικής ΙΙΙΑ και χαρακτηριστικά θραύσματα τοιχογραφιών (εικ. 10-11). Μεγάλη ποσότητα θραυσμάτων από μυκηναϊκές τοιχογραφίες με χαρακτηριστικά θέματα (φτερωτοί γρύπες, ζώα, φυτικά κοσμήματα, «βραχώδες τοπίο», σπείρες, οδοντωτό) έφεραν στο φως οι διερευνητικές τομές δυτικά των κτηρίων, κοντά στο μικρό διάσελο που συνδέει τον κυρίως λόφο με τον επόμενο προς τα

Εικ. 10-11. Άγιος Βασίλειος Ξηροκαμπίου. Θραύσματα από μικρής κλίμακας εικονιστικές τοιχογραφίες από το Κτήριο Β. α. Γυναικεία μορφή στο εσωτερικό οικοδομήματος, από όπου πιθανόν παρακολουθεί κάποια δρώμενα. β. Κνήμες με περικνημίδες μυκηναίου στρατιώτη.

Εικ. 12. Ανθοχώρι. Θραύσματα από τηγανόσχημα σκεύη ή καλύμματα πυξίδων από την ανασκαφή πρωτοελλαδικών κτισμάτων στο οικόπεδο Κατσουλάκου.

Εικ. 13. Γύθειο. Τμήμα του ελληνιστικού τείχους στο οικόπεδο Βασιλούνη - Σταθάκου.

νοτιοδυτικά. Ένα μεγάλο κτήριο που υπήρχε εκεί φαίνεται ότι είχε κυριολεκτικά «ξυριστεί» κατά το 14ο αιώνα και ο χώρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για την απόρριψη κεραμικής και οικοδομικού υλικού που προέρχονταν από μετατροπές ή επισκευές των μυκηναϊκών κτηρίων.

Αν και λιγοστές και αποσπασματικά σωζόμενες, οι πρώτες πινακίδες Γραμμικής Γραφής Β΄ της Λακωνίας παρουσιάζουν ποικιλία τύπων και περιεχομένου. Τα κείμενα απηχούν εμπειρία γραφειοκρατικής οργάνωσης και δηλώνουν ένα υπόβαθρο ισχύος, συστατικά απαραίτητα για την άσκηση διοικητικής και πολιτικής εξουσίας και δίνουν σαφή απάντηση στο ζήτημα της ύπαρξης μυκηναϊκού ανακτορικού κέντρου στην πεδιάδα της Σπάρτης.

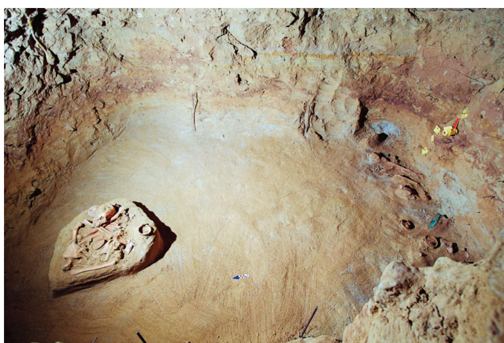
Λοιπές περιοχές

Στην περιοχή του **Ανθοχωρίου** η σωστική ανασκαφή του οικοπέδου Κατσουλάκου απεκάλυψε επάλληλες οικοδομικές φάσεις ορθογωνίων στην κάτοψη κτισμάτων της πρωτοελλαδικής περιόδου. Σημαντικότερα ήταν τα λείψανα κτηρίου στο δυτικό τμήμα της ανασκαφής, του οποίου ο ανατολικός τοίχος, πλάτους 0,70-0,75 μ., αποκαλύφθηκε σε μήκος 7,5 μ. Η μελέτη της κεραμικής έδειξε ότι τα ευρήματα χρονολογούνται στην πρώιμη φάση της πρωτοελλαδικής ΙΙ περιόδου (εικ. 12), ενώ ορισμένα θραύσματα αγγείων ανήκουν στην πρωτοελλαδική Ι εποχή.

Η ανασκαφική έρευνα στην περιοχή του **Γυθείου** αποκάλυψε σημαντικά λείψανα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Τμήματα πολυτελούς ρωμαϊκής οικίας ερευνήθηκαν στο οικόπεδο Διακουμάκου και τμήματα λουτρών στα οικόπεδα Καπασούρη, Αγραππίδη και Βασιλούνη - Σταθάκου. Στο τελευταίο οικόπεδο αποκαλύφθηκαν επίσης σημαντικά λείψανα δημοσίου κτηρίου της πόλης καθώς και τμήμα του ελληνιστικού τείχους (εικ. 13). Τέλος, λείψανα σημαντικού δημόσιου κτηρίου ερευνήθηκαν στο οικόπεδο Κωστοπούλου.

Στο **Περιστέρι Σκάλας** ανασκάφηκε σημαντικός θαλαμωτός τάφος της μυκηναϊκής περιόδου, που περιείχε ενταφιασμούς και ανακομιδές από την υστεροελλαδική ΙΙΑ έως την πρώιμη πρωτογεωμετρική εποχή (εικ. 14). Τα ευρήματα του τάφου καταδεικνύουν τη μεγάλη διάρκεια της ζωής και τη σημασία του αρχαίου οικισμού της περιοχής.

Στην **Πλύτρα** (αρχ. Ασωπός), την **Νεάπολη** (αρχ. Βοιές), την ακρόπολη της **Επιδαύρου Λιμηράς** ερευνήθηκαν τάφοι των ρωμαϊκών χρόνων και στο **Κυπαρίσσι** (αρχ. Κύφαντα) πρωιμότεροι τάφοι. Στο **Οίτυλο** της Μάνης ανασκάφηκε επίσης τμήμα πρωτοελλαδικού οικισμού και ρωμαϊκή εγκατάσταση.

Εικ. 14. Περιστέρι Σκάλας. Οι αρχαιότερες ανακομιδές του θαλαμωτού τάφου.

Προϊστάμενοι

Θεόδωρος Σπυρόπουλος (2000-2002)
Αλέξανδρος Μάντης (2002, αναπληρωτής προϊστάμενος)
Αναστασία Παναγιωτοπούλου (2002-2006)
Αδαμαντία Βασιλογάμβρου (2006-2010)

Υπεύθυνοι ανασκαφών

Α. Βασιλογάμβρου, Ε. Ζαββού, Α. Θέμος, Α. Παναγιωτοπούλου, Σ. Ραυτοπούλου.

ΣΤ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΧΑΪΑ

Σωστικες Ανασκαφες

Δήμος Πατρέων

Ποτάμι Ξυλοκέρας (2003 κ.ε.). Αποκαλύφθηκε μεγάλο ιδιωτικό βαλανείο εξαιρετικής διατήρησης, υστερορωμαϊκών χρόνων, διαστ. 14,32x12,57 μ. Ανήκε σε ευρύτερο συγκρότημα ρωμαϊκής βίλας. Διέθετε τουλάχιστον δύο αίθουσες *caldarium*, η μία αψιδωτή.

Εικ. 1. Ξυλοκέρα, Δήμος Ρίου. Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 2. Πάτρα, οικόπεδο οδών Σάμου και Αριστομένους. Ταφικό μνημείο.

Εικ. 3. Θέα. Άποψη του βωμού.

Σε πολύ καλή κατάσταση σώζονται το *praefurnium* και οι αεραγωγοί στους τοίχους, τουλάχιστον τρεις δεξαμενές για κρύο λουτρό και τμήμα αποδυτηρίου ή παλαίστρας (εικ. 1).

Δρέπανο (2009). Σε ανασκαφές στα οικόπεδα Χαλκίδη και Καρέλα ανασκάφηκε τμήμα αρχαίου νεκροταφείου με πλούσια κτερίσματα. Βρέθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι της ύστερης κλασικής εποχής, πίθοι γεωμετρικής εποχής και ακτέριστοι κεραμοσκεπείς τάφοι.

Πάτρα

Συμβολή οδών Σάμου και Αριστομένους (2001). Αποκαλύφθηκαν δύο ρωμαϊκοί ταφικοί θάλαμοι, από τους οποίους ο ένας έσωζε τη διπλή καμαρωτή οροφή του, ενώ ο δεύτερος έφερε τοιχογραφίες. Πρόκειται για ιδιωτικό νεκροταφείο αγροικίας που είχε παλαιότερα ανασκαφεί πλησίον. Σημαντικά τα δύο μαρμάρινα γυναικεία πορτρέτα εποχής Αυγούστου, καθώς και επιγραφή του 3ου αι. μ.Χ. (εικ. 2).

Οδός Λόντου 25 (2003). Βρέθηκε καμαροσκεπές στωικό κτήριο ρωμαϊκών χρόνων με μέγιστο αποκαλυφθέν μήκος 16,32, πλάτος 4,15 μ. εσωτερικά και 8,20 μ. εξωτερικά, ενώ το ύψος του φθάνει τα 5,70 μ. Ο βόρειος οπίσθιος τοίχος είναι τυφλός και εσωτερικά κτισμένος κατά το *opus reticulatum*, έφερε δε πιθανώς τοιχογραφία, από την οποία σώζεται μόνο το κόκκινο χρώμα.

Θέα, οικόπεδο Κ. Πέρσι (2003-2005). Αποκαλύφθηκαν λιγοστά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, κτιστός επιμήκης βωμός, μικρό δίχωρο κτήριο και πέντε λάκκοι που περιείχαν υπολείμματα θυσιών και αγγεία ή ήταν απλοί αποθέτες. Επιγραφικό εύρημα σε συνδυασμό με πληροφορία από αρχαία πηγή επιτρέπουν την πιθανή ταύτιση του μεν ιερού με αυτό της Δήμητρας Ποτηριοφόρου, της δε περιοχής με την αρχαία Άνθεια, μία από τις τρεις κώμες

που συναποτελούσαν την πόλη των Πατρών. Συλλέχθηκε πληθώρα ευρημάτων, τον κύριο όγκο των οποίων αποτελούν κυρίως μικκύλα αγγεία και ειδώλια, που ξεπερνούν τις 30.000, ενώ υπερτερούν τα ειδώλια που ανήκουν στον τύπο της υδριαφόρου (εικ. 3).

Δήμος Βραχνέικων

Τσουκαλέικα, Ι.Ν. Αγίου Χαραλάμπους (2010). Ανασκάφηκε τμήμα ρωμαϊκών Θερμών και σε κατώτερο στρώμα βρέθηκε και ανασκάφηκε κλασικό νεκροταφείο με σημαντικά ευρήματα.

Δήμος Αιγιάλειας

Αίγιο, Οδός Σωτ. Λόντου 19, οικόπεδο Γ. Μαλεβίτη (2000-2001). Κατά την εκσκαφή για την ανέγερση οικίας αποκαλύφθηκε και ανασκάφηκε υπόγειος σπηλαιώδης θάλαμος, λαξευμένος στο φυσικό κροκαλοπαγές πέτρωμα. Οι διαστάσεις του ανέρχονται σε 4x4,5 μ. και το ύψος του είναι 2,68 μ. Η χρήση του υπόγειου θαλάμου χρονολογείται στο 2ο-3ο αι. μ.Χ., ενώ με βάση τη μορφολογία του και τα κινητά ευρήματα ταυτίζεται με ιερό του Μίθρα (εικ. 4).

Νικολέικα, οικόπεδο Α. Κομνηνού - Π. Καραχάλιου (2004 κ.ε.). Κατά την εκσκαφή για την ανέγερση οικίας βρέθηκε αψιδωτό κτήριο του τέλους του 8ου αι. π.Χ. Σώζονται οι λίθινες βάσεις της κεντρικής κιονοστοιχίας και στους τοίχους ορθογώνιες βάσεις για πεσσούς (εικ. 5). Στο κέντρο του ναού, κάτω από το δάπεδό του, ανασκάφηκε πρωιμότερος τετράπλευρος βωμός από ωμοπλίνθους. Εκτός του ναού ανασκάφηκε αποθέτης με πήλινα αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά της αρχαϊκής εποχής, που προέρχονται από άλλο κτήριο του 6ου αι. π.Χ. Ο ναός βρίσκεται στη χώρα της Ελίκης και με βάση τα κινητά ευρήματα, αλλά και τις μαρτυρίες των αρχαίων πηγών, πιθανώς ταυτίζεται με τον περίφημο ναό του Ελικώνιου Ποσειδώνα, που αναφέρεται από τον Όμηρο στην *Ιλιάδα*.

Δήμος Δυτικής Αχαΐας

Κάτω Αχαΐα. Ήλθαν στο φως τμήματα του ελληνιστικού πλίνθινου τείχους της Δύμης (εικ. 6). Τα σημαντικότερα: Το 2000 στη θέση «Βίγλα» (οικ. Β. Λαγού-Σπαράκη), αποκαλύφθηκε το βορειοανατολικό τμήμα του βόρειου σκέλους του, με μέγιστο σωζόμενο ύψος 1,85 και πλάτος 2,90 μ., καθώς και

Εικ. 4. Αίγιο, οικόπεδο οδού Σωτ. Λόντου 19. Άποψη Μιθραίου.

Εικ. 5. Νικολέικα, οικόπεδο Α. Κομνηνού - Π. Καραχάλιου. Γεωμετρικός ναός. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 6. Κ. Αχαΐα, θέση «Βίγλα». Τμήμα του πλίνθινου τείχους.

Εικ. 7. Πετροχώρι. Άποψη ναού στον Προφήτη Ηλία. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 8. Μικρή Περιμετρική οδός Πατρών. Αεροφωτογραφία.

τμήμα του νότιου σκέλους, το οποίο σώζεται σε μεγάλο μήκος και ακολουθούσε περίπου την πορεία της σημερινής οδού Πατρ. Γρηγορίου Ε΄. Στο οικόπεδο Δημ. Ούνα σώζεται σε ύψος 1,32 και πλάτος 5 μ. (2005- 2007).

Συμβολή οδών Φαιστού και Αχ. Συμπολιτείας (2005-2006). Τμήμα λουτρικού συγκροτήματος ρωμαϊκών χρόνων (οικ. Αλεξ. Γεωργίου). Κτίστηκε στους αυτοκρατορικούς χρόνους με διάρκεια χρήσης μέχρι τον 6ο αι. μ.Χ.

Πετροχώρι (2005). Ναός της κλασικής εποχής με περίβολο, εντός δασικής έκτασης, στο ψηλότερο σημείο του λόφου του Προφήτη Ηλία. Ο σηκός του, ορθογώνιας κάτοψης, διαστ. 22,60x10 μ., με προσανατολισμό Α.-Δ., είναι κατασκευασμένος από δόμους σκληρού ψαμμίτη (εικ. 7).

Λάππα (2004-2006). Αποκαλύφθηκαν για πρώτη φορά θεμέλια οικισμού της πρώιμης εποχής του Χαλκού στην πεδιάδα του Λάρισσου ποταμού (οικ. Ανδρ., Χρυσ., Μαρ. και Αντ. Βέζου). Συγκεκριμένα, στο εσωτερικό δύο κτηρίων, το ένα τραπεζιόσχημο, διαστ. 8,20x7 μ., και το άλλο αποσπασματικά σωζόμενο, βρέθηκε πυκνό στρώμα καταστροφής από πυρκαγιά, πλούσιο σε κεραμική (πρωτοελλαδική ΙΙ).

Δήμος Καλαβρύτων

Σκεπαστό, θέση «Ξηρόκαμπος» (2001). Σε ακίνητο ιδιοκτησίας Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών Καλαβρύτων, κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών, αποκαλύφθηκε τοίχος πιθανόν οχυρωματικός, μήκ. 67, πλ. 2,20 μ., που ήταν κατασκευασμένος από ασβεστολίθους. Το εσωτερικό του ήταν γεμισμένο με μικρές ποταμίσιες κροκάλες. Στα Α. και Δ. του τοίχου ερευνήθηκαν 32 πίθοι, πέντε ταφικά αγγεία και πέντε κεραμοσκεπείς τάφοι, των πρωτογεωμετρικών και υστερογεωμετρικών χρόνων.

Μεγαλα Εργα

Μικρή Περιμετρική οδός Πατρών

Από το 2001 έως σήμερα αποκαλύφθηκαν κατά μήκος του έργου τμήματα του ρωμαϊκού Υδραγωγείου της πόλης (εικ. 8). Το πιο εντυπωσιακό τμήμα του υδραγωγείου έχει εντοπιστεί στην Κοιλάδα Αρόης - Ασυρμάτου, με συνολικό μήκος 105 μ. και διπλές τοξοστοιχίες που φτάνουν σε ύψος 14 μ. Πρόκειται

Εικ. 9. Χείμαρρος Διακονιάρη. Γενική άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

για σπουδαίο τεχνικό έργο που ξεκινά από τις πηγές του ποταμού Διακονιάρη, στην περιοχή του Ρωμανού, και μετά από διαδρομή 6,5 χλμ., φτάνει στο λόφο της ακρόπολης, από όπου το νερό διαμοιράζεται στην πόλη. Πιθανότατα είναι έργο του 2ου αι. μ.Χ., προσφορά του αυτοκράτορα Αδριανού.

Χείμαρρος Διακονιάρη (2006-2007). Κατά τη διάρκεια των εργασιών εγκιβωτισμού της κοίτης αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα ενός εκτεταμένου συγκροτήματος της ρωμαϊκής-υστερορωμαϊκής περιόδου, που ταυτίζεται με αγροικία (*villa rustica*). Εντοπίστηκαν 16 συνολικά χώροι εκ των οποίων κάποιοι χαρακτηρίζονται ως εργαστηριακοί ή εμπορικοί (εικ. 9).

Ύδρευση Πάτρας από τους ποταμούς Πείρο-Παραπείρο, δίκτυα υπόλοιπων οικισμών Ν. Αχαΐας (2008). Στο πλαίσιο του έργου εντοπίστηκαν στον κόμβο της ΒΙ.ΠΕ. με τον οικισμό του Αγίου Στεφάνου τμήμα ελληνιστικού νεκροταφείου και εντός του οικισμού της Περιστέρας τμήμα νεκροταφείου κλασικών χρόνων. Εντός της θέσης που κατασκευάζεται το φράγμα, η ανασκαφική έρευνα έχει αποκαλύψει αγροικία των ύστερων κλασικών χρόνων.

Κατασκευή λιμνοδεξαμενής στη θέση «Ντάσκα», Δ. Τριταίας (2008). Σημαντικός προϊστορικός οικισμός εντοπίστηκε στους πρόποδες του όρους Ερύμανθος, ο οποίος ακολουθεί τη φυσική κλίση του εδάφους και έχει «ανδρωτή» διάταξη. Με τα μέχρι στιγμής ανασκαφικά δεδομένα πιστεύεται ότι ο οικισμός κατοικείται από τη μεσοελλαδική έως την υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο (εικ. 10).

ΕΡΓΟΣΕ: Κατασκευή σήραγγας Τράπεζας, Πλατάνου και γέφυρας Λαδοπόταμου στο τμήμα Κιάτο-Αίγιο της Σιδηροδρομικής γραμμής υψηλών ταχυτήτων Αθηνών-Πατρών, Σήραγγα Διαφυγής ΣΔ2 Τράπεζας (θέση «Γιαννιά», Δ. Διακοπτού).
Κατά τη διάρκεια των εκσκαφών για το έργο εντοπίστηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα, στην έξοδο της Σήραγγας Διαφυγής ΣΔ2 Τράπεζας τον Οκτώβριο του 2007 και ξεκίνησε σωστική ανασκαφή. Έως σήμερα έχουν αποκαλυφθεί οικοδομικά κατάλοιπα παράλιου οικισμού με φάσεις κατοίκησης που χρονολογούνται από τον 6ο έως τον 3ο αι. π.Χ. Πιθανώς πρόκειται για το επίνειο της αρχαίας Βούρας, πόλης της Αιγιάλειας, κατάλοιπα της οποίας σώζονται στο Κάστρο Άνω Διακοπτού στην ορεινή ενδοχώρα (εικ. 11).

Εικ. 10. Ερύμανθος, θέση «Ντάσκα». Προϊστορικός οικισμός στη λιμνοδεξαμενή.

Αυτοκινητόδρομος Ελευσίνα-Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Τσάκωνα, ανατολικό μέτωπο σήραγγας 13Α, θέση «Μάρμαρα» Αιγείρας (2008)
Σε δοκιμαστικές τομές, πριν από την έναρξη των εκσκαφών για τη διάνοιξη της σήραγγας 13Α στα Μάρμαρα Αιγείρας εντοπίστηκε ιερό της κλασικής εποχής. Ανασκάφηκε κτήριο διαστάσεων 6,70x4,40 μ. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν δύο βάσεις αγαλμάτων στις θέσεις τους, μεγάλος αριθμός χάλκινων και πήλινων αγγείων, ειδωλίων και χάλκινων αντικειμένων (εικ. 12). Ανατολικότερα έχουν εντοπιστεί και ανασκάπτονται τα κατάλοιπα πολλών μικρών κτηρίων, που πιθανώς είναι βοηθητικοί χώροι.

Εικ. 11. Τράπεζα Διακοπτού (ΕΡΓΟΣΕ). Άποψη της ανασκαφής. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 12. Θέση «Μάρμαρα» Αιγείρας. Άποψη του ιερού.

Νέος αυτοκινητόδρομος Ελευσίνα-Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Τσάκωνα, Νικολέικα (2010)

Σε δοκιμαστικές τομές για την κατασκευή του Νέου Αυτοκινητόδρομου στους πρόποδες του υψώματος Καλλιθέα ή Ψωριαρού στα Νικολέικα του Δήμου Διακοπτού, όπου έχει εντοπιστεί μυκηναϊκό νεκροταφείο θαλαμωτών τάφων που θεωρείται το νεκροταφείο της μυκηναϊκής Ελίκης, βρέθηκαν τα κατάλοιπα μυκηναϊκού οικισμού. Η ανασκαφή άρχισε το Φεβρουάριο του 2010 και έως σήμερα έχει ανασκαφεί οικιστικό σύνολο στο ανατολικό άκρο του αρχαίου οικισμού. Τα ευρήματα χρονολογούνται στην υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο. Η ανασκαφή συνεχίζεται στο κύριο τμήμα του οικισμού δυτικότερα.

Νέος αυτοκινητόδρομος Ελευσίνα-Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Τσάκωνα, Κερύνεια

Κατά τις εργασίες για την κατασκευή του Νέου Αυτοκινητόδρομου στο ύψος του Ρέματος Κατουρλά στην Κερύνεια εντοπίστηκαν τα λείψανα εκτεταμένου πρωτοελλαδικού οικισμού. Η ανασκαφή άρχισε τον Αύγουστο του 2009 και συνεχίζεται. Διακρίνονται τουλάχιστον τρεις οικοδομικές φάσεις. Τα κτηριακά κατάλοιπα σώζονται πολύ αποσπασματικά, ενώ σε καλύτερη κατάσταση διατηρείται τοίχος, ορατού μήκους 13 μ. με προσανατολισμό Β.-Ν. που διασχίζει τον οικισμό. Τα ευρήματα χρονολογούνται στην πρωτοελλαδική ΙΙ και πιθανώς στην πρωτοελλαδική ΙΙΙ περίοδο.

Εικ. 13. Αρχαία Κερύνεια, Μαμουσιά Δήμου Διακοπτού, θέση «Προφήτης Ηλίας». Γενική άποψη του ιερού. Αεροφωτογραφία.

Συστηματικές Ανασκαφές

Αρχαία Κερύνεια (Μαμουσιά Δήμου Διακοπτού)

Η συστηματική ανασκαφή στη θέση «Προφήτης Ηλίας» έως το 2007 είχε φέρει στο φως τα θεμέλια της περίστασης μεγάλου δωρικού ναού, διαστ. 36,40x15,40 μ., το βωμό του και σε μικρή απόσταση προς Δ. μικρότερο ναό. Η ανέγερση του περίπτερου δωρικού ναού χρονολογείται στα τέλη του 6ου αι. π.Χ., ενώ του μικρού ναού στον 4ο αι. π.Χ. Στα σημαντικότερα ευρήματα συγκαταλέγονται τμήματα αετωματικών γλυπτών, που προέρχονται από το μεγάλο δωρικό ναό. Τα αετωματικά γλυπτά χρονολογούνται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. και τεχνοτροπικά παρουσιάζουν ομοιότητα με τα γλυπτά από το ναό της Αφαίας στην Αίγινα. Επίσης, έχει ανασκαφεί τμήμα μεγάλου τοίχου, που πρέπει να αποτελεί το βόρειο σκέλος του περίβολου του ιερού (εικ. 13).

Γκραίκας Αιγιαλείας

Το 2001 ξεκίνησε και συνεχίζεται σταδιακά έως σήμερα, η έρευνα του αρχαϊκού ναού στον Γκραίκα Αιγιαλείας. Βρίσκεται σε υψόμετρο 1.130 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας, στο Παναχαϊκό όρος, με θέα στην πεδιάδα του Αιγίου και στον Κορινθιακό κόλπο. Η μέχρι σήμερα έρευνα του μνημείου έχει αποκαλύψει τις πλευρές της περίστασης ενός εκατόμπεδου ναού με δίβαθμη κρηπίδα. Δεν έχει βρεθεί κανένα ίχνος της ανωδομής του, γεγονός το οποίο ενισχύει την υπόθεση ότι τα στοιχεία αυτά ήταν ξύλινα. Ο ναός με τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα μπορεί να χρονολογηθεί περί τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. και ανήκει στη *χώρα* της αρχαίας Ρυπικής.

Τραπεζά Αιγίου

Έως το 2007 αποκαλύφθηκε ο πρόναος, καθώς και τμήμα του σηκού του υστεροαρχαϊκού ναού, ο οποίος αποτελείται από τρία

κλίτη: στο νότιο σώζεται θεμελίωση της εσωτερικής κιονοστοιχίας, καθώς και πολλοί ακέραιοι λίθοι του στυλοβάτη της. Το κεντρικό κλίτος αποτελείται από πώρινες λιθοπλίνθους, οι οποίες εδράζονται σε κρατευτές, ενώ τα ακριανά κλίτη, όπως και το δάπεδο του προνάου, έχουν δάπεδα από ισχυρό ασβεστοκονίαμα. Η ανασκαφή του 2008 αποκάλυψε το δυτικό πέρας του σηκού, όπου διαπιστώθηκε η απουσία αδύτου ή οπισθοδόμου. Στον άξονα του ναού αποκαλύφθηκε τμήμα τετράπλευρης κατασκευής, η οποία αποτελεί τη βάση του βάθρου του λατρευτικού αγάλματος. Πρόκειται για λιθοπλίνθους από πωρόλιθο, οι οποίες επίσης εδράζονται σε κρατευτές.

Καλάβρυτα

Θέση «Γκρεμουλιάς» ή Μονή Αγίων Θεοδώρων.

Ανασκάπτεται από το 2005 σε συνεργασία με το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο ναός που καταλαμβάνει το σχηματιζόμενο αυχένα μεταξύ Μικρού και Μεγάλου Γκρεμουλιά, σε υψόμετρο 1.370 μ. Από τα αποτελέσματα των τεσσάρων ανασκαφικών περιόδων (2005-2008) προκύπτει ότι πρόκειται για ναό δωρικού ρυθμού των υστεροκλασικών χρόνων, του οποίου οι διαστάσεις είναι 13,90x34,75 μ. στο επίπεδο ευθυντηρίας και αναλογία κιόνων 6x14. Η ευθυντηρία και το κρηπίδωμα είναι από ασβεστόλιθο και οι λίθοι στα σημεία επαφής τους ήταν συνδεδεμένοι με σιδερένιους συνδέσμους τύπου Ζ, που περιβάλλονται από μολύβι. Στα ανατολικά της περίστασης βρέθηκε επιστύλιο, διαστ. 1,53 (μήκ.)x0,71 (ύψ.)x0,50 μ. (πάχ.), στην επιφάνεια του οποίου υπήρχαν ίχνη κονιάματος. Δεν έχουμε, προς το παρόν, στοιχεία για το σηκό του μνημείου (εικ.14).

Εικ. 14. Καλάβρυτα, θέση «Γκρεμουλιάς». Άποψη του τοίχου του ναού.

Προϊστάμενοι

Μιχάλης Πετρόπουλος (2000-2006)
Ζωή Ασλαματζίδου (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Ποτάμι Ξυλοκέρας, Δρέπανο, Τσουκαλέικα, Μικρή Περιμετρική οδός Πατρών, Χείμαρρος Διακονιάρη	Λ. Παπακώστα
Πάτρα, συμβολή οδών Σάμου και Αριστομένους, Μικρή Περιμετρική οδός Πατρών (ως το 2004)	Μ. Πετρόπουλος
Θέα	Στ. Νεστορίδου
ΕΡΓΟΣΕ: Σήραγγα Διαφυγής ΣΔ2, Νέος Αυτοκινητόδρομος Ελευσίνα-Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Τσάκωνα (Μάρμαρα-Νικολέικα-Κερύνεια), Μαμουσιά	Ε. Κόλια
Κάτω Αχαΐα, Πετροχώρι, Λάππα	Αδ. Βασιλογάμβρου
Καλάβρυτα, θέση «Γκρεμουλιάς»	Γ. Αλεξοπούλου
Ύδρευση Πάτρας από Πείρο-Παραπείρο, Λιμνοδεξαμενή, θέση «Ντάσκα»	Β. Αργυρόπουλος
Γκραίκας Αιγιαλείας, Τραπεζά Αιγίου	Α. Βόρδος

Ζ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΗΛΕΙΑ

Πλούσιο και με ενδιαφέροντα αποτελέσματα υπήρξε το ανασκαφικό έργο της Ζ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην Ηλεία κατά τα έτη 2000-2010. Από αυτό επιλεκτικά παρουσιάζονται μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι χρονολογούμενοι από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Στο σημερινό χωριό **Πρασιδάκι** (θέση «Ελληνικό» ή «Λενικό») ερευνήθηκε κατά τα έτη 1999-2000 δωρικός ναός αφιερωμένος στη θεά Αθηνά, πρώιμων κλασικών χρόνων. Το 2002 κατά τη διάρκεια εργασιών συντήρησης αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαϊκού ναού. Ο δωρικός ναός, χτισμένος από μαλακό πωρόλιθο, είναι περίπτερος (6x13 κίονες) εν παραστάσι. Διαθέτει πρόναο, σηκό και οπισθόδομο και εδράζεται σε τρίβαθμη κρηπίδα, η οποία πατά σε ισχυρή ευθυντηρία.

Εικ. 1. Πρασιδάκι. Ο δωρικός ναός της Αθηνάς. Αεροφωτογραφία.

Ο σηκός μάλλον έφερε διπλή, δίτονη, εσωτερική κιονοστοιχία και στο εσωτερικό του σώζεται το βάθρο του λατρευτικού αγάλματος. Η πήλινη κεράμωση του ναού έφερε πλούσια γραπτή και πλαστική διακόσμηση. Το μνημείο πιθανόν καταστράφηκε από σεισμό, τον οποίο ακολούθησε φωτιά μεταξύ του 1ου και του 2ου αι. μ.Χ. Η αναθηματική επιγραφή ΑΘΑΝΑΙ ΑΓΟΡΙΟΙΣ ΑΡΙΟΥΝΤΙΑΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ στο χείλος χάλκινης φιάλης δηλώνει ότι η λατρευόμενη θεότητα του ναού ήταν η Αθηνά, ενώ το επίθετο ΑΓΟΡΙΟΙΣ μαρτυρεί ότι ο ναός βρισκόταν στην αγορά της πόλης. Γύρω από το μνημείο εντοπίζονται οικιστικά και ταφικά κατάλοιπα. Το πλήθος και η ποικιλία των ευρημάτων και η μνημειακή ναϊκή κατασκευή φανερώνουν τη σπουδαιότητα της λατρείας (εικ. 1).

Στα **Περιβόλια Φιγαλείας** (θέση «Διάσελλο»), εκτός των τειχών της αρχαίας πόλης, παραπλεύρως του δημόσιου δρόμου Περιβολίων - Ανδρίτσαινας, 1,35 χλμ. από την ακρόπολη του Προφήτη Ηλία και 4,30 χλμ. από το Ναό του Επικουρίου Απόλλωνος, εντοπίζονται τα ερείπια μικρού μονόχωρου ναού, την ύπαρξη του οποίου εντόπισε και δημοσίευσε τη δεκαετία του 1970 ο εμβριθής μελετητής της αρκαδικής τοπογραφίας και του ναού του Επικουρίου καθηγητής Dr. Frederic Cooper. Το 2005 η Εφορεία πραγματοποίησε καθαρισμό των ορατών ερειπίων με αφαίρεση του επιφανειακού χώματος και της βλάστησης, προέβη σε σχεδιαστική αποτύπωση και απομάκρυνση/διευθέτηση των μελών και κατάχωση του μνημείου και των μελών.

Κατά τη διάρκεια κατασκευής του δημόσιου έργου **«Παράκαμψη Ολυμπίας»,** το καλοκαίρι του 2003 πραγματοποιήθηκαν σωστικές ανασκαφές που αποκάλυψαν ταφές της μεσοελλαδικής περιόδου, και λείψανα οικισμού πρωτοελλαδικών και μεσοελλαδικών χρόνων στη **Λιναριά** Ολυμπίας. Στη **Μιράκα** (θέση «Βελμαχαίικα») αποκαλύφθηκε τμήμα οικισμού ρωμαϊκών χρόνων με το νεκροταφείο του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε λακκοειδής τάφος με γυναικεία ταφή που συνοδευόταν από πλούσια κτερίσματα (κιβωτίδιο με χάλκινα εξαρτήματα, αργυρό κοχλιάριο, αργυρό βραχιόλι διακοσμημένο με ορεία κρύσταλλο, πλήθος γυάλινων μυροδοχείων και δύο εντυπωσιακά χάλκινα σκεύη) (εικ. 2).

Στο πλαίσιο του προγράμματος **ανάδειξης των αρχαίων ακροπόλεων της Ηλείας** στην επαρχία Ολυμπίας κατά τα έτη 2002-2004, που περιελάμβανε εκτεταμένη απομάκρυνση της βλάστησης, καθαρισμό των υφιστάμενων μνημείων, εκπόνηση τοπογραφικών, διαμόρφωση διαδρομών των επισκεπτών και τοποθέτηση πληροφοριακών πινακίδων, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα κλασικών χρόνων που επέβαλαν τη διεξαγωγή ανασκαφικής έρευνας.

Στο **Λέπρεο** ερευνήθηκε πύλη της οχύρωσης και μικρό ιερό (εικ. 3). Στο **Σαμικό** αποκαλύφθηκε δημόσιο στωικό οικοδόμημα και λουτρικό συγκρότημα. Στην **Πλατιάνα** ήλθαν στο φως μικρότερα κτήρια δημόσιου χαρακτήρα.

Στα **Καλύβια Αρχαίας Ήλιδας,** κατά τις εργασίες διερεύνησης οικοπέδου, όπου επρόκειτο το 2004 να ανεγερθεί το σημερινό υπαίθριο ξύλινο λυόμενο θέατρο, αποκαλύφθηκε νεκροταφείο του 3500-2800 π.Χ., με τη μορφή εκτεταμένης συστάδας λαξευτών στο αμμώδες έδαφος θαλαμωτών τάφων, το τρίτο γνωστό της εποχής αυτής στην Πελοπόννησο. Επάλληλες ταφές νεκρών και πλούσια κτερίσματα παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία και την κοινωνική οργάνωση ενός οικισμού όχι απομονωμένου, αλλά ευρισκόμενου σε επαφή με άλλους πολιτισμούς του αιγαιακού χώρου (εικ. 4).
Η μυκηναϊκή τοπογραφία της Ηλείας εμπλουτίστηκε με ανακάλυψη και έρευνα νέων θαλαμωτών τάφων, μερικών με ιδιομορφία στην αρχιτεκτονική αντίληψη, τόσο σε γνωστές όσο και σε νέες ταφικές θέσεις, ιδίως μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές του 2007.

Στην **Καυκανιά Ολυμπίας** (θέση «Καραβάς»), εντοπίστηκε το 2006 και ερευνήθηκε μεγάλος μυκηναϊκός τραπεζιόσχημος θαλαμωτός τάφος (διάστ. 3,50 x 4,13 μ.) με επάλληλα ταφικά στρώματα πλούσια σε κτερίσματα (αμφορείς, αλάβαστρα, άωτα σφαιρικά πιθάρια, πιθαμφορίσκοι, κύπελλο, κυάθια, προχοΐσκη από τεφρό πηλό, δύο χάλκινοι ξυροί, τριχολαβίδα, χάλκινη περόνη και 16 σφονδύλια), σύμφωνα με τα οποία το μνημείο χρονολογείται στην υστεροελλαδική ΙΙΙ Α2-Γ περίοδο (14ος-12ος αι. π.Χ.). Το πλέον ενδιαφέρον εύρημα προέρχεται από λάκκο που περιείχε γυναικεία ταφή. Το κρανίο της νεκρής διατηρούσε διάδημα με τρεις σειρές ανάγλυφων χανδρών-πλακιδίων από κυανή υαλόμαζα (εικ. 5).

Εικ. 2. Μιράκα, θέση «Βελμαχαίικα». Το περιεχόμενο του ρωμαϊκού λακκοειδούς τάφου.

Εικ. 3. Λέπρεο. Αεροφωτογραφία ακρόπολης.

Εικ. 4. Καλύβια Ήλιδας. Θαλαμωτός τάφος με πολλαπλές ταφές της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Εικ. 5. Καυκανιά, θέση «Καραβάς». Γυναικείο κρανίο με διάδημα από πλακίδια υαλόμαζας.

Περιβόλια, θέση «Διάσελλο»
Από τον Αύγουστο έως το Νοέμβριο του 2006, στο πλαίσιο συστηματικής ανασκαφής, βάσει αποφάσεως του ΥΠΠΟΤ, απομακρύνθηκε η ογκώδης κατάχωση από ασφαλτικό υλικό, αποκαλύφθηκε το ναϊκό οικοδόμημα εντός και εκτός της τοιχοποιίας, έγιναν δοκιμαστικές τομές στον περιβάλλοντα χώρο και διαπι-

Εικ. 6. Περιβόλια, θέση «Διάσελλο». Το ναϊκό οικοδόμημα. Αεροφωτογραφία.

στώθηκε η έκταση διασποράς του δομικού υλικού του σε ακτίνα 5 μ. γύρω από το μνημείο, που έχει διαστάσεις 9,90x6,60 μ. Βόρεια του ναού αποκαλύφθηκε περίβολος ή αναλημματικός τοίχος, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε ο επανεντοπισμός και η αποκάλυψη σε μήκος 110 μ. λίθινου ανοικτού αγωγού ύδρευσης με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ. Ακολούθησε λεπτομερής σχεδιαστική αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και τοπογράφηση της ιδιοκτησίας Γεωργίου Πολύδωρα, όπου εντοπίζονται τα αρχαία. Κατά την ανασκαφική περίοδο του 2008, απομακρύνθηκε μεγάλο μέρος του διάσπαρτου αρχιτεκτονικού υλικού από τον εξωτερικό χώρο και το σηκό του κτίσματος, και ταξινομήθηκε κατάλληλα στο πλαίσιο της προοπτικής αναστήλωσης του μνημείου. Κατά τις εργασίες αποκαλύφθηκε βάθρο θεότητας, καθώς και τράπεζα προσφορών που απολήγει σε λεοντόποδα (εικ. 6).

Στο πλαίσιο του δημόσιου τεχνικού έργου της ύδρευσης του Νομού Ηλείας από τον Ερύμανθο ποταμό εντοπίστηκε το 2006 και ερευνήθηκε κατά τα έτη 2007-2008, κοντά στις **εγκαταστάσεις της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας (ΔΟΑ)**, 150 μ. ανατολικά του αρχαιολογικού χώρου της Ολυμπίας, θεμελίωση αρχαίου κτηρίου, και ανατολικά αυτού ρωμαϊκό λουτρό. Το ορθογώνιας κάτοψης κτήριο από πωρόλιθο, με προσανατολισμό Α.-Δ., αποκαλύφθηκε σε βάθος 3,80 μ. από την επιφάνεια του οδοστρώματος. Τα μορφολογικά στοιχεία του κτηρίου επιτρέπουν τη χρονολόγησή του γύρω στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Τα αλλεπάλληλα στρώματα κεραμίδων στέγης και η ύπαρξη τοίχων μεταγενέστερων περιόδων αναμφίβολα καταδεικνύουν συνεχείς μετασκευές του κτηρίου, αλλά και την εν γένει οικοδομική δραστηριότητα στο χώρο έως και τον 3ο-4ο αι. μ.Χ. Πήλινα ειδώλια βοοειδών, χοιριδίων, ανθρώπινα (γυναικεία και ανδρικά), προσωπεία, τμήματα μεγάλης πηλοπλαστικής και ειδώλια δικέφαλων Κέρβερων με πόπανα στο στόμα, αποτελούν άκρως ενδιαφέροντα ευρήματα, στα οποία συγκαταλέγεται ένας μεγάλου μεγέθους δικέφαλος Κέρβερος με εγχάρακτη επιγραφή στο στήθος – ΜΑΤΡΙ ΚΟΡ(Α) ΣΙΛΕΙ. Δηλαδή αφιέρωμα στη Δήμητρα, την Κόρη και τον Βασιλέα (Πλούτωνα).

Η θέση της ανασκαφής, τα κτηριακά κατάλοιπα και κυρίως τα κινητά ευρήματα που συνδέονται με τη λατρεία της Δήμητρας και μάλιστα της Χαμύνης (οι δικέφαλοι Κέρβεροι τονίζουν τη χθόνια υπόστασή της), ταυτίζονται πιθανότατα με την αναφορά του περιηγητή Παυσανία στο βιβλίο των *Ηλιακών* για την ύπαρξη Ιερού της Δήμητρας Χαμύνης βόρεια του ιπποδρόμου της Ολυμπίας. Μολονότι δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ο ακριβής προορισμός του αρχαίου κτηρίου, ωστόσο είναι

Εικ. 7. Ολυμπία (ΔΟΑ). Ιερό χθόνιας θεότητας και ρωμαϊκά λουτρά. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 8. Ολυμπία (ΔΟΑ). Πήλινος Κέρβερος με πόπανα.

Εικ. 9. Ολυμπία (ΔΟΑ). Πήλινος ενεπίγραφος Κέρβερος.

Εικ. 10. Σκαφιδιά, θέση «Λουτρό». Γενική άποψη της ρωμαϊκής λουτρικής εγκατάστασης.

βέβαιο ότι ανήκει στον περιβάλλοντα χώρο του ιερού της θεάς. Είναι αξιοσημείωτο ότι για πρώτη φορά έρχονται στο φως αρχαιολογικά ευρήματα που φωτίζουν αυτή την ιδιόμορφη χθόνια υπόσταση της Δήμητρας στην Ολυμπία, καθώς μέχρι πρότινος ήταν γνωστός μόνον ο λίθινος βωμός της ιέρειας της θεάς στο βόρειο πρανές του σταδίου, από όπου παρακολουθούσε τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων (εικ. 7-9).

Εικ. 11. Σκαφιδιά, θέση «Λουτρό». Λεπτομέρεια ψηφιδωτού δαπέδου με δελφίνι.

Στη **Σκαφιδιά** (θέση «Λουτρό»), Α. του ποταμού Ιάρδανου και των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων ALDEMAR, ερευνήθηκε κατά τα έτη 2006-2007 εντυπωσιακό λουτρικό συγκρότημα με περίτεχνα ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 10). Το δημόσιο λουτρό αποτελείται από 16 λειτουργικούς χώρους (αποδυτήριο, θερμά και ψυχρά διαμερίσματα κ.ά.), που αναπτύσσονται γύρω από κεντρικό περίστυλο αίθριο. Είχε κτισθεί σε εξέχουσα θέση, με εκπληκτική θέα προς τη θάλασσα. Τα μεγάλα και άνετα δωμάτια, οι πολύχρωμες ορθομαρμαρώσεις, οι καμαροσκεπείς με ανάγλυφη διακόσμηση οροφές, τα ψηφιδωτά δάπεδα με τα ωραία σχέδια και την εκπληκτική παράσταση δελφινιών (εικ. 11), ασφαλώς καθιστούσαν το οικοδόμημα χώρο πολυτέλειας και ανάπαυσης, όπου οι άνθρωποι αναζητούσαν θεραπεία του σώματος και ανάταση της ψυχής, όπως και σήμερα στον ίδιο τόπο. Το κτήριο χρησιμοποιήθηκε από τον 1ο έως τον 4ο αι. μ.Χ. Πλησίον του λουτρού ερευνήθηκαν οικιστικά κατάλοιπα ρωμαϊκών χρόνων.

Στον **Κλαδέο Ολυμπίας** (θέση «Τρύπες») συστάδα 17 θαλαμωτών τάφων απέδωσε άφθονα και ποικίλα ευρήματα κατά τα έτη 2006-2007. Μερικά από αυτά σπανίζουν στη μυκηναϊκή τέχνη, όπως το τμήμα αμφορέα με παράσταση πεζής εκφοράς. Η κεραμική των τάφων (πυξίδες, αλάβαστρα, προχοΐσκες, ψευδόστομοι, μεγάλοι δίωτοι και τετράωτοι αμφορείς με περίτεχνα διακοσμητικά θέματα) συνθέτουν ολοκληρωμένη εικόνα της παραγωγής ηλειακού εργαστηρίου, ενώ το μοναδικό, κυπριακής απομίμησης φλασκί μαρτυρεί τις άμεσες σχέσεις του νεκροταφείου με τη Μεγαλόνησο. Στα λοιπά ευρήματα συγκαταλέγονται σφραγιδόλιθοι από στεατίτη, πολύτιμα κοσμήματα (περιδέραια, χάνδρες από γυαλί και σάρδιο, χάλκινες πόρπες) και διάφορα χάλκινα αντικείμενα. Το εκτεταμένο νεκροταφείο ήταν σε χρήση από το 1450 έως το 1050 π.Χ. Ο πλούτος και η ποικιλία των ευρημάτων του υποδηλώνει το κοινωνικό επίπεδο των κατοίκων του οικισμού, στον οποίο ανήκε (εικ. 12).

Εικ. 12. Κλαδέος (Τρύπες). Κερατοειδές αγγείο κατ' απομίμηση κυπριακού.

Στον **Μάγειρα Ολυμπίας** αποκαλύφθηκαν μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές (2007-2008) τέσσερις μυκηναϊκοί θαλαμωτοί τάφοι με πλούσια κτερίσματα, μεταξύ των οποίων μεγάλοι δίωτοι και τετράωτοι αμφορείς, αρκετές χάνδρες κοσμημάτων υαλόμαζας, χρυσού και φαγεντιανής, σφονδύλια, και δύο

Εικ. 13. Μάγειρας Ολυμπίας. Μυκηναϊκός θαλαμωτός τάφος.

Εικ. 14. Μάγειρας Ολυμπίας. Χρυσά κτερίσματα.

ψήφοι περιδεραίου σε σχήμα ανθρωπόμορφου πλακιδίου. Η ανασκαφική έρευνα στην ίδια περιοχή (2009-2010) απέδωσε και ηγεμονικούς τάφους μυκηναίων πολεμιστών με ευρήματα πρωτοφανή για τη μυκηναϊκή Ηλεία (ζεύγος χάλκινων περικνημίδων, χάλκινα ξίφη και πολύτιμα κτερίσματα από χρυσό, ημιπολύτιμους λίθους και άλλες ύλες, εκτός της κεραμικής) (εικ. 13-14).

Στην **Τριανταφυλλιά,** μεταξύ των δήμων Ιαρδάνου και Αμαλιάδας, αποκαλύφθηκε το καλοκαίρι του 2008, σε περιοχή με καμένη βλάστηση από τις πυρκαγιές του 2007, κτιστός μυκηναϊκός θολωτός τάφος, μέγ. διάμ. 3,83 μ., με ταφές σε λάκκους που χρονολογούν το μνημείο στην υστεροελλαδική ΙΙΑ-ΙΙΙΑ2 περίοδο, και δύο ακόμη θολωτές κατασκευές. Πρόκειται για τους πρώτους μυκηναϊκούς θολωτούς τάφους που ανευρίσκονται στο βόρειο του Αλφειού τμήμα της Ηλείας. Οι τάφοι σχετίζονται άμεσα με εκτεταμένα κατάλοιπα οργανωμένης μυκηναϊκής εγκατάστασης σε παρακείμενη λοφώδη έκταση, της οποίας η έρευνα άρχισε το 2010 και είναι απαραίτητο να ολοκληρωθεί, δεδομένου ότι η ανεύρεσή της αποτελεί εξαιρετικού επιστημονικού ενδιαφέροντος ζήτημα για την ιστορία της μυκηναϊκής Ηλείας. Επιπλέον, η ανεύρεση μεγάλης αγροικίας του 4ου-3ου αι. π.Χ. και συναφών χρονολογικώς τάφων στην ίδια θέση, μαρτυρούν την εγκατάσταση πληθυσμού στο χώρο και κατά τους ιστορικούς χρόνους (εικ. 15-16).

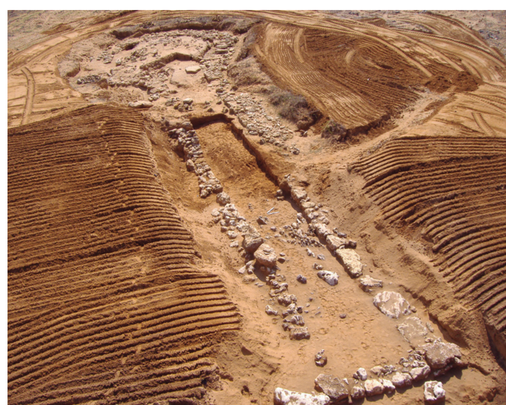
Στο **Βαρθολομιό** (θέση «Κατσίβερη») σε μικρή απόσταση από τα όρια του κηρυγμένου αρχαιο-

Εικ. 15. Τριανταφυλλιά. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος.

Εικ. 16. Τριανταφυλλιά. Γενική άποψη της μυκηναϊκής εγκατάστασης. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 17. Βαρθολομιό. Μυκηναϊκός θολωτός τάφος.

Εικ. 18. Πλατιάνα. Γενική άποψη της ακρόπολης. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 19. Πλατιάνα. « Η κυρία της Πλατιάνας». Επιτύμβια γυναικεία προτομή.

λογικού χώρου, ήλθε στο φως το 2008 μυκηναϊκό θολωτό μνημείο μεγάλων διαστάσεων, διαμ. 10 μ. περίπου και συν. μήκ. 36 μ., κατασκευασμένο από ημίεργους ογκολίθους και μικρότερες ακατέργαστες πέτρες, του οποίου η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί. Επί των λίθων της καταπεσούσης θόλου ανιχνεύθηκε πυρά με καμένα οστά διαφόρων ζώων, ενώ στην είσοδο του δρόμου υπήρχαν πολλά όστρακα θραυσμένων αγγείων, κυρίως κυλίκων. Το μέγιστο σωζόμενο ύψος της θόλου είναι 1,30 μ. και διατηρεί το σύνολο σχεδόν του υλικού της ανωδομής της (εικ. 17).

Το 2009 από σωστική ανασκαφή στην **Πλατιάνα** μνημειώδους τάφου του 4ου-3ου αι. π.Χ. προήλθε επιτύμβια γυναικεία προτομή, αποκληθείσα «Κυρία της Πλατιάνας» (εικ. 18-19).

Στην **Κουρούτα Αμαλιάδας,** παραλιακή περιοχή κοντά στην πόλη της Αμαλιάδας, κατά τις εργασίες κατασκευής νέων κελιών βόρεια της Ι.Μ. Αγίου Αθανασίου, ήλθε στο φως το 2009 λουτρικό συγκρότημα ρωμαϊκών χρόνων και στο παρακείμενο αγροτεμάχιο νότια αυτού, αποκαλύφθηκαν τοίχοι από οπτοπλίνθους, που ορίζουν δωμάτια αγροικίας ή έπαυλης της ίδιας εποχής. Η έρευνα των οικιστικών καταλοίπων θα συνεχιστεί για ποικίλες διαπιστώσεις προγενέστερων, ενδεχομένως, χρονολογικών φάσεων, αλλά και για να αποκτηθεί συνολικότερη εικόνα των δεδομένων σε αυτή την αρχαιολογικά άγνωστη μέχρι πρότινος περιοχή της Ηλείας (εικ. 20).

Εικ. 20. Κουρούτα Αμαλιάδας (Άγιος Αθανάσιος). Άποψη λουτρικής εγκατάστασης.

Προϊστάμενοι

Ξένη Αραπογιάννη (1990-2006)
Γεωργία Χατζή (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Καλύβια Αρχαίας Ήλιδας, Ακροπόλεις Ν. Ηλείας, Πρασιδάκι Ηλείας	Ξ. Αραπογιάννη
Καυκανιά Ολυμπίας, Κλαδέος Ολυμπίας, Μάγειρας Ολυμπίας, Μιράκα Ολυμπίας, Σκαφιδιά Ηλείας	Ολ. Βικάτου
Τριανταφυλλιά Κορυφής	Γ. Χατζή - Ολ. Βικάτου
Βαρθολομιό Ηλείας	Χρ. Ματζάνας
Περιβόλια Φιγαλείας	Γ. Χατζή
Ιερό Δήμητρας και Κόρης (ΔΟΑ Ολυμπίας), Κουρούτα Αμαλιάδας	Χρ. Λιάγκουρας

ΛΖ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΟΡΙΝΘΙΑ

Αρχαία Κόρινθος

Θέση «Αναπνοά», οικόπεδο Α. Παπαθανασόπουλου (εικ. 1)
Το καλοκαίρι του 2004 αποκαλύφθηκε αρχαίο νεκροταφείο. Οι περισσότεροι τάφοι ανήκουν στον ύστερο 4ο-αρχές του 3ου αι. π.Χ., δηλαδή στις αρχές της ελληνιστικής εποχής. Ξεχωριστή θέση κατέχουν οι τάφοι 1, 2 και 3, οι οποίοι είχαν τοποθετηθεί εντός τριμερούς ταφικού μνημείου, ισοδομικά κτισμένου από μεγάλους λίθους. Το νεκροταφείο χαρακτηρίζεται ως παρόδιο, καθώς βρίσκεται κατά μήκος του δρόμου που οδηγεί από το κέντρο της πόλης στην Πύλη του Φλιούντα.

Θέση «Λούτσα», οικόπεδο Λαζάρου-Αγγέλου
Στο οικόπεδο πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα σε δύο περιόδους: 09-08 έως 17-10-2007 και 25-08 έως 15-12-2008. Εντοπίστηκε κλίβανος ρωμαϊκής εποχής και βορειότερα 38 τάφοι, οι οποίοι χρονολογούνται από την αρχαϊκή έως την ελληνιστική εποχή. Οι τάφοι δεν χαρακτηρίζονταν από ενιαίο προσανατολισμό και δεν ήταν όλοι κτερισμένοι. Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα κτερίσματα: λήκυθοι, αρύβαλλοι, οινοχόες, σκύφοι, μικκύλα αγγεία, φύλλο χρυσού, χάλκινα ενώτια. Ως προς τον τρόπο ενταφιασμού ανευρέθηκαν οι εξής τύποι τάφων: απλοί λακκοειδείς, λακκοειδείς με πήλινες καλυπτήριες κεραμίδες και σαρκοφάγοι.

Εικ. 1. Θέση «Αναπνοά», οικόπεδο Α. Παπαθανασόπουλου. Τριμερές ταφικό μνημείο.

Εικ. 2. Θέση «Περδικαριά». Άποψη της ανασκαφής.

Θέση «Περδικαριά» (εικ. 2)
Το φθινόπωρο του 2004 και του 2005 ανασκάφηκε εκτεταμένο νεκροταφείο των γεωμετρικών και των κλασικών χρόνων που αποδίδεται στην αρχαία πολίχνη Κρώμνα που εντοπίζεται στην περιοχή αυτή. Συνολικά ανασκάφηκαν τέσσερις λακκοειδείς γεωμετρικοί και 19 κλασικοί τάφοι (18 σαρκοφάγοι και 1 παιδικός λακκοειδής) και ένας βωμός με όστρακα κυρίως της αρχαϊκής περιόδου. Οι γεωμετρικοί τάφοι δεν ήταν κτερισμένοι (πλην ενός, στον οποίο βρέθηκε ζεύγος χάλκινων σφηκωτήρων), ενώ οι κλασικοί ήταν κτερισμένοι ως επί το πλείστον με κεραμική ντόπια και εισηγμένη, σιδηρά και χάλκινα ευρήματα (δακτύλιοι-περόνες) και οργανικά κατάλοιπα (κελύφη αυγών). Συνολικά, η ανασκαφή απέδωσε περί τα 35 ευρήματα. Η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε και εκτιμάται ότι το γεωμετρικό, τουλάχιστον, νεκροταφείο εκτείνεται και κάτω από τις κλασικές σαρκοφάγους.

ΕΡΓΟΣΕ (εικ. 3-5)
Στο πλαίσιο του Έργου «Χάραξη της Νέας Σιδηροδρομικής γραμμής υψηλών ταχυτήτων Κορίνθου-Κιάτου» πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες καταρχήν από τη Δ΄ ΕΠΚΑ και ύστερα από τη ΛΖ΄ ΕΠΚΑ στην πεδιάδα

Εικ. 3. Αρχαία Κόρινθος. ΕΡΓΟΣΕ. Αεροφωτογραφία.

βόρεια της Αρχαίας Κορίνθου και στην Αρχαία Σικυώνα από 6-12-2002 έως 28-02-2007.

1. Γεωμετρικό νεκροταφείο. Σε έκταση 1.200 τ.μ. αποκαλύφθηκε πλούσιο νεκροταφείο γεωμετρικών χρόνων σε μια περιοχή όπου δεν μαρτυρείται ταφική χρήση στα επόμενα χρόνια. Οι τάφοι ήταν πλούσια κτερισμένοι με χρυσά και χάλκινα δακτυλίδια, εγχειρίδια, ειδώλια και αγγεία.

2. Δυτικό σκέλος των Μακρών Τειχών. Σε βάθος 3,50 μ. αποκαλύφθηκε το τείχος σε μήκος 12 μ., καθώς και τάφοι που χρονολογούνται από τους κλασικούς έως τους βυζαντινούς χρόνους, με μικρό αριθμό κτερισμάτων. Τα τείχη συνέδεαν την πόλη της Κορίνθου με το λιμάνι του Λεχαίου.

3. Τεχνικό έργο διευθέτησης υδάτων. Πρόκειται για δύο παράλληλα μεταξύ τους τοιχία με μήκος 34, ύψος 1,70-2 και απόσταση μεταξύ τους 1,90 μ. Η τοιχοποιία τους αποτελείται ως επί το πλείστον από μεγάλους καλοδουλεμένους πωρόλιθους με συνδετικό υλικό λάσπη, αργούς λίθους και κεραμίδια.

4. Δώδεκα τάφοι αρχαϊκών χρόνων χωρίς ενιαίο προσανατολισμό. Πρόκειται για ταφές σε λάρνακα, εκ των οποίων οι δύο ήταν παιδικές. Αποκαλύφθηκαν σε βάθος 1,74-2,17 μ. Οι περισσότεροι τάφοι ήταν ακτέριστοι.

5. Δώδεκα τάφοι κλασικών χρόνων. Οι έντεκα τάφοι σε πώρινες σαρκοφάγους και ένας λακκοειδής έφεραν σε αρκετές περιπτώσεις καλυπτήρια πλάκα. Οι οκτώ από αυτούς ήταν κτερισμένοι.

6. Αρχαία οδός. Εντοπίστηκε τμήμα αρχαίου λιθόστρωτου δρόμου με κατεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ. Ο δρόμος, πλ. 3,50 μ., ερευνήθηκε σε μήκος 18 μ., από τα οποία το λιθόστρωτο, κατασκευασμένο με αργούς λίθους μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, πακτωμένους στο χώμα, σώζεται σε μήκος 13,50 μ. και φέρει αρματοτροχιές.

Εικ. 4. Αρχαία Κόρινθος. ΕΡΓΟΣΕ. Πρώιμος θολωτός μυκηναϊκός τάφος.

7. Μυκηναϊκός τάφος. Τα σημαντικότερα ευρήματα εντοπίστηκαν στο μοναδικό λάκκο που είχε ανοιχθεί στο δάπεδο του τάφου και ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους έχουν μια πρώιμη πρόχους και δύο πιθαμφορείς εξαιρετικής τέχνης που σώζονται ακέραιοι και χρονολογούνται στην υστεροελλαδική ΙΙ (εικ. 4).

8. Τμήμα αρχαϊκού νεκροταφείου. Ερευνήθηκαν 73 τάφοι στο σύνολό τους, εκ των οποίων οι δώδεκα χωρίς καλυπτήρια πλάκα και χωρίς ενιαίο προσανατολισμό. Στην πλειονότητά τους (39) ήταν ακτέριστοι. Οι νεκροί συνοδεύονταν κυρίως από χαρακτηριστικούς για την εποχή τύπους αγγείων, καθώς και από ποικίλα μικροευρήματα.

9. Κτήριο που αποτελείται από δύο χώρους, φέρει στις τρεις πλευρές ισχυρούς τοίχους,

Εικ. 5. Αρχαία Σικυώνα. Το μυκηναϊκό νεκροταφείο. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 6. Αρχαία Κόρινθος. Αρχαίο λατομείο.

ενώ στην ανατολική ορίζεται από τις ιδιαίτερα συνεκτικές αποθέσεις των χειμάρρων.

10. Τμήμα ταφικού μνημείου. Το μνημείο, μήκ. 6,25, πλ. 5,05 μ., είναι κατασκευασμένο από δύο σειρές δρομικών λιθοπλίνθων, που εδράζονται σε βάση από αργούς λίθους και κονίαμα. Συνεχίζει προς τα νότια σε μη απαλλοτριωμένη έκταση και έχει προσανατολισμό Β.-Ν.

11. χ.θ. 2+100 - 2+191. Εντοπίστηκαν 160 περίπου τάφοι διαφόρων τύπων, ανάμεσα στους οποίους τέσσερις θαλαμωτοί, τέσσερα ταφικά μνημεία, τεχνικό έργο διευθέτησης υδάτων, καθώς και συγκρότημα 14 δωματίων. Ο ένας από τους θαλαμωτούς τάφους (θαλ. Τάφος ΠΙ), καθώς και το ταφικό μνημείο ΠΙ φέρουν στη δυτική τους πλευρά κυματιοφόρο τοιχοβάτη. Από τη γραμμή διέλευσης του τρένου καταστρέφονται πέντε δωμάτια (δωμ. 1, 2, 4, 6, 8), 20 τάφοι, καθώς και τμήμα των τοίχων 1 και 2 του τεχνικού έργου διευθέτησης υδάτων.

12. Τμήμα ταφικού μνημείου με τρίβαθμη πώρινη κρηπίδα, η οποία αποτελείται από ορθογώνιες πώρινες λιθοπλίνθους που συνδέονταν μεταξύ τους με συνδέσμους.

13. Στην Αρχαία Σικυώνα ερευνήθηκαν 30 θαλαμοειδείς και διπλοί λακκοειδείς τάφοι της μυκηναϊκής περιόδου. Οι θαλαμοειδείς τάφοι ήταν λαξευμένοι στο φυσικό έδαφος της περιοχής. Επίσης, 42 απλοί λακκοειδείς τάφοι, με ή χωρίς κάλυψη, που ανάγονται στον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ. Το νεκροταφείο οριζόταν νοτιοδυτικά από αναλημματικό τοίχο. Επισημαίνεται ιδιαίτερα η ύπαρξη στοιχείων προγονολατρείας, που συντελέστηκε κατά την υστερογεωμετρική εποχή και συνεχίστηκε έως τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους, στους περισσότερους ταφικούς θαλάμους (εικ. 5).

ΕΡΓΟ «ΟΛΥΜΠΙΑ ΟΔΟΣ» (εικ. 6-10)

Στην περιοχή βόρεια της Αρχαίας Κορίνθου, στο πλαίσιο του έργου διαπλάτυνσης της Ν.Ε.Ο. Κορίνθου-Πατρών, αποκαλύφθηκε το 2010 αρχαίο λατομείο που διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση. Από τα λιγοστά κινητά ευρήματα που ήλθαν στο φως στην ανασκαφική έρευνα, η οποία βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, η χρήση του λατομείου χρονολογείται στους αρχαϊκούς χρόνους και οι λίθοι του χρησιμοποιήθηκαν πιθανότατα για την κατα-

Εικ. 7-8. Αρχαία Κόρινθος. Αρχαίο λατομείο.

Εικ. 9-10. «Ολυμπία Οδός». Αρχαϊκό νεκροταφείο.

σκευή σαρκοφάγων στο γειτονικό νεκροταφείο αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, αλλά και για την ανέγερση του τείχους που εντοπίστηκε δυτικότερα και θεωρούμε ότι ήταν το αρχαϊκό τείχος της πόλης της Κορίνθου (εικ. 6-8).

Δυτικότερα από το ανωτέρω λατομείο, στο πλαίσιο δοκιμαστικών τομών για την κατασκευή γέφυρας για το έργο της ΟΛΥΜΠΙΑΣ ΟΔΟΥ, ήλθε στο φως νεκροταφείο αρχαϊκών χρόνων (εικ. 9-10). Από το σύνολο των 30 τάφων οι τέσσερις ήταν παιδικοί. Εντοπίστηκαν εννέα ταφές σε λάρνακα με πώρινη καλυπτήρια πλάκα, εκ των οποίων οι τρεις δεν καλύπτονταν. Επτά ταφές ήταν σε κιβώτιο και δώδεκα σε λάκκο με πώρινη καλυπτήρια πλάκα. Δύο από τους τάφους ήταν σε λάκκο χωρίς καλυπτήρια πλάκα. Οι 24 τάφοι είχαν προσανατολισμό Ν.-Β., οι πέντε Α.-Δ., ενώ ο ένας είχε μετατοπιστεί από τη θέση του και δεν διακρινόταν ο προσανατολισμός του. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη βόρεια πλευρά του χώρου που ερευνήσαμε και εντοπίστηκαν οι τάφοι, βρέθηκε και ο τάφος 71 που είχε ερευνηθεί κατά τη διάρκεια των ανασκαφών της ΕΡΓΟΣΕ. Αυτό δεικνύει ότι με αφορμή τα μεγάλα έργα των τελευταίων ετών, έχει ανασκαφεί όλος ο χώρος μεταξύ της Ν.Ε.Ο. και της νέας σιδηροδρομικής γραμμής Κορίνθου-Πατρών, τμήμα πλάτους 50 μ. περίπου.

Δήμος Ευρωστίνης

Δερβένι (εικ. 11)

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας που διεξάγεται στο πλαίσιο του έργου «Χάραξη διπλής σιδηροδρομικής γραμμής Κορίνθου-Πατρών στο τμήμα Κιάτο-Πάτρα» στην περιοχή του Δερβενίου, ήλθαν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ανήκουν στην πρωτοελλαδική εποχή (εικ. 11). Σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις πρόκειται για οικισμό. Παράλληλα, διεξάγεται σωστική ανασκαφική έρευνα σε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ανήκουν σε λουτρό των ρωμαϊκών χρόνων. Μέχρι σήμερα έχουν αποκαλυφθεί πέντε δωμάτια, υποκαυστικό σύστημα, σύστημα αγωγών, υπογείων και επιγείων, για την παροχή και την απομάκρυνση των υδάτων.

Θέση «Μαύρα Λιθάρια», Λιμάνι αρχαίας Αιγείρας (εικ. 12-13)

Η σωστική ανασκαφική έρευνα με αυτοχρηματοδότηση στο οικόπεδο φερόμενης ιδιοκτησίας Ναχμία Ιακώβου πραγματοποιήθηκε σε δύο ανασκαφικές περιόδους, από 12-04 έως 29-07 και από 16-11 έως 7-12-2010. Κατά την έρευνα αποκαλύφθηκε εντός των ορίων του οικοπέδου τμήμα της κατασκευής του λιμενοβραχίονα με κατεύθυνση Α.-Δ. (εικ. 12-13). Πρόκειται για ανθρωπογενή κατασκευή, συνολικού αποκαλυπτόμενου μήκους 17,40 μ., σε τρία στρώματα: α) η ανωδομή του ανώτερου στρώματος αποτελείται από κροκαλοπαγείς λίθους διαφόρων διαστάσεων τοποθετημένους δρομικούς και μπατικούς έχοντας ως συνδετικό υλικό υποκίτρινο ομοιογενές κονίαμα, β) το μεσαίο στρώμα αποτελείται από σειρές εργασμένων ογκολίθων από ντόπια πετρώματα, κυρίως ψαμμίτες, οι περισσότεροι των οποίων βρέθηκαν μετατοπισμένοι από την αρχική τους θέση, γ) το κατώτερο στρώμα αποτελείται από άμμο, θραύσματα κοχυλιών και κροκάλες διαφόρων μεγεθών. Πρόκειται για φυσικό σχηματισμό, αβαθή πυθμένα θάλασσας ή ακτή. Στη δυτική

Εικ. 11. Δερβένι. Ρωμαϊκό λουτρό.

Εικ. 12-13. Λιμάνι Αιγείρας.

πλευρά του οικοπέδου αποκαλύφθηκε μέρος ενός μεγάλου φυσικού βράχου, που πιθανότατα αποτελούσε το κλείσιμο της λιμενολεκάνης από τη δυτική πλευρά. Σύμφωνα με τα κινητά ευρήματα, κυρίως τμήματα κεραμικής, η κατασκευή του αρχαίου λιμανιού τοποθετείται στο 2ο ή το α΄ μισό του 3ου αι. μ.Χ. και συμπίπτει με την ανακατασκευή του αρχαίου θεάτρου της Αιγείρας (εποχή αυτοκράτορα Μαξιμίνου Θράκα (235-238 μ.Χ). Προφανώς, η εγκατάλειψη του λιμανιού συνοδεύεται από τη γενικότερη εγκατάλειψη της πόλης ύστερα από ένα μεγάλο σεισμό που σημειώθηκε στα μέσα περίπου του 3ου αι. μ.Χ.

Κεγχρεές

Ράχη Κουτσογκίλλα

Ανασκαφική έρευνα στο πλαίσιο συνεργασίας του ΥΠΠΟΤ με την ΑΣΚΣ (εικ. 14). Από το 2007 βρίσκεται σε εξέλιξη έρευνα που αφορά στην επιστημονική μελέτη, προστασία και ανάδειξη του ρωμαϊκού νεκροταφείου, στη Ράχη Κουτσογκίλλα, βόρεια του αρχαίου λιμανιού των Κεγχρεών. Η ανασκαφική αυτή δραστηριότητα δίνει τη δυνατότητα να ερευνηθεί συστηματικότερα ένα πυκνό νεκροταφείο θαλαμωτών και λακκοειδών τάφων που χρονολογούνται από τον 1ο έως τον 7ο αι. μ.Χ. και καταμαρτυρούν την ύπαρξη σημαντικού οικισμού των ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων. Η μελέτη του χώρου συμβάλλει ώστε να γίνει κατανοητή η τοπογραφία και η ιστορία της ευρύτερης περιοχής του αρχαίου λιμανιού των Κεγχρεών.

Σχοίνος

Πρωτοελλαδικό νεκροταφείο (εικ. 15)

Τον Απρίλιο του 2007, στο οικόπεδο Ν. Παπακωνσταντίνου, το οποίο βρίσκεται στον Σχοίνο, 1 χλμ. περίπου ανατολικά του όρμου και του λόφου του Αγίου Σωτήρα, πραγματοποιήθηκε η διάνοιξη δύο δοκιμαστικών τομών. Σε μία από αυτές αποκαλύφθηκε αμφοροειδές αγγείο, με οριζόντιες λαβές τοποθετημένο πλάγια στο χώμα. Τα αγγεία περιβάλλονταν από στρώμα καύσης, ενώ το αμφοροειδές αγγείο περιείχε καύση ενηλίκου, η οποία χρονολογείται στην πρωτοελλαδική εποχή.

Αρχαία Σικυώνα (εικ. 16)

Στο πλαίσιο του Έργου «Μελέτη, κατασκευή, χρηματοδότηση, λειτουργία, συντήρηση και εκμετάλλευση με Σύμβαση Παραχώρησης του αυτοκινητοδρόμου Ελευσίνα-Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Τσακώνα», ανασκάφηκε κατά το 2010, νεκροταφείο των ιστορικών χρόνων, η χρήση του οποίου εκτείνεται από τη μέση γεωμετρική περίοδο έως τους κλασικούς

Εικ. 14. Ράχη Κουτσογκίλλα. Το ρωμαϊκό νεκροταφείο.

Εικ. 15. Σχοίνος. Το πρωτοελλαδικό νεκροταφείο.

Εικ. 16. Αρχαία Σικυώνα.

χρόνους. Ανευρέθηκαν συνολικά 55 τάφοι, η πλειονότητα των οποίων ανήκει στον τύπο του λακκοειδούς με καλυπτήρια πλάκα και χρονολογούνται τον 5ο αι. π.Χ. Εντοπίζεται και ο τύπος της λάρνακας με μονές, αλλά και πολλαπλές ταφές. Νότια του νεκροταφείου και με κατεύθυνση Δ.-ΒΔ. / Α.-ΝΑ. εντοπίστηκε τοίχος μήκους 13 μ. περίπου και μέγ. σωζ. ύψους 2 μ. περίπου, χρονολογούμενος στα τέλη του 6ου και τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Παράλληλα, εντοπίστηκε ακανόνιστη αργολιθοδομή μήκους 10,50 μ. με λίθους μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, καθώς και επιτύμβιες ορθογώνιες στήλες σε β΄ χρήση με κατεύθυνση προς Δ.-ΒΔ., η οποία αποτελεί πιθανότατα τη συνέχεια του προαναφερθέντος τοίχου και συνεχίζει να οριοθετεί το χώρο του νεκροταφείου.

Προϊστάμενοι

Αλέξανδρος Μάντης (2004-2006)
Κωνσταντίνος Κίσσας (2007-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Κατουνίστρα, Ρωμαϊκή Έπαυλη, Νεμέα, Λεόντιο, θέση «Πλακωμένο», Σωστικές ανασκαφές της ΕΡΓΟΣΕ	Ζ. Ασλαματζίδου
Σωστικές ανασκαφές της ΕΡΓΟΣΕ και στην ΟΛΥΜΠΙΑ ΟΔΟ	Π. Κασίμη, Χρ. Πιπίλου, Β. Τασίνος, Β. Παπαθανασίου, Π. Ευαγγέλογλου
Αρχαία Κόρινθος, θέση «Λούτσα», οικόπεδο Λαζάρου-Αγγέλου, θέση «Αναπνοά», οικόπεδο Α. Παπαθανασόπουλου	Π. Κασίμη, Β. Τασίνος
Θέση «Αναπνοά», οικόπεδο Β. Ψύλλα, θέση «Κράνειο», οικόπεδο Α. Μαρίνη, θέση «Λούτσα», οικόπεδο Θ. Τσουλουχά, θέση «Αραπομαχαλάς», οικόπεδο Κ. Κακούρου, Κεγχρεές, Ράχη Κουτσογκίλλα	Π. Κασίμη, Π. Ευαγγέλογλου
Θέση «Περδικαριά»	Β. Τασίνος
Σχοίνος, οικόπεδο Παπακωνσταντίνου	Μ. Γκιώνη
Θέση «Μαύρα Λιθάρια», οικόπεδο Ναχμία Ιακώβου	Β. Παπαθανασίου

ΛΗ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Τη 14η Απριλίου 2006 άρχισε η λειτουργία της ΛΗ΄ ΕΠΚΑ, μετά τη διάσπαση της Ζ΄ ΕΠΚΑ στην οποία έως τότε υπαγόταν ο Νομός Μεσσηνίας. Η νεοσύστατη Εφορεία, εκτός από το σημαντικότατο έργο της διοικητικής της οργάνωσης που επιτέλεσε και το οποίο υπήρξε αναγκαίο ώστε να ανταποκρίνεται με πληρότητα στις υπηρεσιακές της ανάγκες, διενήργησε σημαντικό σωστικό ανασκαφικό έργο στο νομό.

Κυπαρισσία

1. Στην περιοχή «Μούσγα», εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Κυπαρισσίας, σωστική ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως ερείπια μεγάλης έπαυλης υστερορωμαϊκών χρόνων (εικ. 1).

Τα κτηριακά λείψανα ανήκουν σε τρεις αλλεπάλληλες οικοδομικές φάσεις που αρχίζουν από τον 1ο αι. π.Χ., συνεχίζονται στον 3ο αι. μ.Χ. με νέες προσθήκες πάνω στα παλαιότερα κτίσματα, ενώ στα τέλη του 4ου με αρχές του 5ου αι. μ.Χ. προστίθενται στα υπάρχοντα κτίσματα λουτρικές και υδραυλικές εγκαταστάσεις. Το εκτεταμένο κτηριακό συγκρότημα, που δεν ανασκάφηκε στο σύνολό του, περιλαμβάνει μια έπαυλη ή ένα συγκρότημα κατοικιών που ανήκε στον ιστό της αρχαίας πόλης, η οποία προφανώς αναπτυσσόταν γύρω από την αγορά, με κομβικό σημείο το λιμάνι της ευημερούσας πόλης της Κυπαρισσίας.

Στα ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνονται άφθονα αποτμήματα αγγείων, κυρίως χρηστικών, για πόση και βρώση ή για μεταφορά νερού, καθώς και χάλκινα νομίσματα, τμήματα διακοσμημένων λύχνων, υφαντικά βάρη και οστά ζώων.

Εικ. 1. Κυπαρισσία. Έπαυλη υστερορωμαϊκών χρόνων.

2. Σωστική ανασκαφή που διενεργήθηκε το 2007 στις δυτικές υπώρειες του Κάστρου της Κυπαρισσίας, αποκάλυψε αποσπασματικά σωζόμενα θεμέλια κτηρίου, πιθανότατα κατοικίας, η αρχαιότερη φάση της οποίας ανάγεται στους ύστερους ελληνιστικούς και τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.), ενώ φαίνεται ότι συνέχισε να είναι σε χρήση έως την ύστερη ρωμαϊκή εποχή (3ος-4ος αι. μ.Χ.).

3. Από τον Απρίλιο του 2010 έως το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, σωστική ανασκαφή, η οποία πραγματοποιήθηκε στην παραλία της Κυπαρισσίας, έφερε στο φως εκτεταμένο συγκρότημα κατοικιών, που αποτελούν προφανώς τμήμα ενός αρχαίου παράλιου οικισμού, η κατοίκηση του οποίου άρχισε από τους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους (2ος αι. π.Χ.) και συνεχίστηκε έως την ύστερη ρωμαϊκή εποχή (4ος αι. μ.Χ.) (εικ. 2).

Τα χαρακτηριστικά ευρήματα, όπως αγκίστρια ή βελόνες για το ράψιμο των διχτυών, φανερώνουν ότι η κύρια ασχολία των κατοίκων του οικισμού θα πρέπει να ήταν η αλιεία. Εκτός αυτών όμως η ανασκαφή έχει αποδώσει άφθονη κεραμική και πληθώρα νομισμάτων και άλλων μικροευρημάτων, η συντήρηση και μελέτη των οποίων θα δώσει πολλά στοιχεία για την καθημερινή ζωή των αρχαίων κατοίκων της Κυπαρισσίας.

Πολίχνη

Η πληροφορία του περιηγητή Παυσανία ότι στην περιοχή της αρχαίας Ανδανίας, όπου τελούνταν τα περίφημα μυστήρια, υπήρχε πηγή και άγαλμα αφιερωμένο στην Αγνή, τη θυγατέρα της Δήμητρας (*Ύδωρ δε άνεισιν εκ πηγής παρά το άγαλμα*), καθώς και η εύρεση

το 1858, μέσα στο σύγχρονο οικισμό της Πολίχνης, της εξαιρετικά σημαντικής επιγραφής του 1ου αι. π.Χ., η οποία περιείχε ολόκληρο το τελετουργικό των μυστηρίων, ήταν οι κύριοι λόγοι που μας ώθησαν στη διενέργεια επιφανειακής έρευνας και διερευνητικών ανασκαφικών τομών στο χώρο δυτικά του σύγχρονου Διβαρίου (υδατοδεξαμενή), που βρίσκεται στο κέντρο του χωριού.

Η έρευνα στο εσωτερικό της υδατοδεξαμενής, μετά την υποχώρηση των υδάτων αποκάλυψε πενιχρά λείψανα ενός σχεδόν ολοκληρωτικά κατεστραμμένου υδραγωγείου υστερορωμαϊκών χρόνων. Δυτικά του Διβαρίου, σε αγρόκτημα όπου κατά το παρελθόν είχε εντοπιστεί επιφανειακά τμήμα μωσαϊκού δαπέδου, διενεργήθηκε ανασκαφή, η οποία έφερε στο φως τμήμα μεγάλου συγκροτήματος, ίσως έπαυλης υστερορωμαϊκών χρόνων, με μια μεγάλη ορθογώνια αίθουσα, διαστ. 9,70x3,60 μ., η οποία ήταν στρωμένη με ψηφιδωτό αρκετά φθαρμένο που έφερε στο μέσον παραστάσεις μέσα σε τετράγωνα πλαίσια (εικ. 3-4).

Οι δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές που διενεργήθηκαν βόρεια και δυτικά του Διβαρίου κάλυψαν μεγάλη έκταση, η οποία, όπως διαπιστώθηκε, ήταν κατάσπαρτη με λείψανα κτισμάτων υστερορωμαϊκών ή πρώιμων χριστιανικών χρόνων, ενώ σε ολόκληρο το χωριό υπάρχουν διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, που προέρχονται από μνημειώδη κτήρια της ίδιας ή αρχαιότερης περιόδου.

Αρχαία Θουρία

Αίπεια, θέση «Παναγίτσα»

1. Κατά τα έτη 2007 και 2008 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα στις δυτικές υπώρειες του λόφου των «Ελληνικών» στην περιοχή της αρχαίας Θουρίας.

Ο εντοπισμός ενός μνημειώδους αναλημματικού τοίχου που ήταν ορατός σε μεγάλο ύψος, καθώς και η παρατήρηση πλήθους εντοιχισμένων αρχιτεκτονικών μελών στο μικρό ναΰδριο της Παναγίτσας που βρισκόταν παραπλεύρως, οδήγησαν σε ανασκαφή στη θέση αυτή. Η ανασκαφή έφερε στο φως τα επιβλητικά λείψανα δύο αναλημματικών τοίχων και μνημειώδους κτηρίου προφανώς δημόσιου χαρακτήρα. Ο ένας τοίχος έχει μήκος 13,95 και σωζ. ύψος 3 μ. και είναι κατασκευασμένος από σχεδόν ορθογώνιους ογκόλιθους, κτισμένους κατά ακανόνιστο ισόδομο σύστημα (εικ. 5).

Στο πλατύ άνδηρο, που στηρίζεται από τον τοίχο αυτό, είναι οικοδομημένο το κτήριο, με προσανατολισμό Α.-Δ., κτισμένο με επιμέλεια ισοδομικά, από μεγάλες ορθογώνιες λιθόπλινθους πωρολίθου (εικ. 6). Οι αποκαλυφθείσες διαστάσεις του είναι 7,15x5 μ. και το μέγ. σωζ. ύψος του φθάνει τα 2,40 μ. Όπως φανερώνει το παχύ στρώμα στάχτης που βρέθηκε κάτω από το αδιατάρακτο στρώμα καταστροφής, το κτήριο καταστράφηκε από πυρκαγιά και εγκαταλείφθηκε.

Εικ. 2. Κυπαρισσία. Άποψη οικισμού.

Εικ. 3. Πολίχνη. Άποψη οικοδομήματος με ψηφιδωτό δάπεδο.

Εικ. 4. Πολίχνη. Λεπτομέρεια του ψηφιδωτού δαπέδου.

Εικ. 5. Αναλημματικός τοίχος 1.

Εικ. 6. Άποψη κτηρίου Α.

Εικ. 7. Αναλημματικός τοίχος 2.

Εικ. 8. Άποψη κλίμακας.

Εικ. 9. Εξάλειπτρο με πλαστική διακόσμηση.

Η πλούσια αποσπασματική κεραμική που συλλέχθηκε κατά την ανασκαφή επιτρέπει τη χρονολόγηση του οικοδομήματος στην κλασική εποχή, ενώ η ανεύρεση ενός και μόνο πήλινου πλακιδίου καμένου από τη φωτιά, με ανάγλυφη παράσταση Αθηνάς με κράνος και ασπίδα, αποτελεί πολύ φτωχό και ανεπαρκές στοιχείο για την ταύτιση του κτηρίου με ναό αφιερωμένο στη θεά.

Ο άλλος αναλημματικός τοίχος, κατεύθυνσης Β.-Ν., αποκαλύφθηκε σε μήκος 30 μ., είναι κτισμένος με εξαιρετική επιμέλεια, ισοδομικά, και σώζεται σε ύψος δύο δόμων (εικ. 7). Στο βόρειο άκρο του σώζεται τμήμα μιας κλίμακας, που προφανώς οδηγούσε στο άνω άνδηρο, όπου βρίσκεται το μεγάλο οικοδόμημα (εικ. 8). Στο ίδιο άνδηρο οι ανασκαφές αποκάλυψαν τμήμα ιωνικής κιονοστοιχίας με τρεις κίονες και την παραστάδα της θύρας κατά χώραν, καθώς και ένα δωρικό κτήριο με σωζόμενο δάπεδο, στο οποίο έχει τοποθετηθεί λίθινος «θησαυρός» που βρέθηκε στην αρχική του θέση.

Η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε και συνεχίζεται συστηματικά έως σήμερα.

2. Βόρεια της ακρόπολης της Θουρίας, όπου τοποθετείται το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, βρέθηκε, κατά τη διάρκεια διάνοιξης αγροτικού δρόμου, ταφικό μνημείο που περιείχε τρεις ταφικές θήκες με σημαντικά ευρήματα πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, από τα οποία εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα εξάλειπτρο διακοσμημένο με επίθετες ανάγλυφες παραστάσεις (εικ. 9).

Π.Ο.Τ.Α. Περιοχής Ρωμανού Πυλίας

Οι εκσκαφικές εργασίες στο πλαίσιο των έργων της Π.Ο.Τ.Α. Ρωμανού έφεραν στο φως στην περιοχή του γηπέδου γκολφ των εγκαταστάσεων, λείψανα κτισμάτων προϊστορικών χρόνων. Οι ανασκαφές που ακολούθησαν άρχισαν το 2007 και συνεχίστηκαν έως τον Ιούλιο του 2010 χωρίς διακοπή.

Ερευνήθηκε πλήρως το ανατολικό τμήμα εκτεταμένου οικισμού της πρωτοελλαδικής ΙΙ εποχής (2700-2250 π.Χ.) (εικ. 10), ενώ ολοκληρώθηκε η έρευνα στο δυτικό τμήμα του οικισμού, όπου έχει αποκαλυφθεί δρόμος με κατοικίες στις δύο πλευρές του (εικ. 11). Στο ανατολικό τμήμα αποκαλύφθηκαν εγκαταστάσεις εργαστηρίων για την επεξεργασία οψιανού και χαλκού, όπως μαρτυρούν οι τεράστιες ποσότητες θραυσμάτων και πυρήνων οψιανού και εκκαμινευμάτων χαλκού, που

Εικ. 10-11. Πρωτοελλαδικός ΙΙ οικισμός. Άποψη του δυτικού και του ανατολικού τμήματος.

Εικ. 13. Θολωτός μυκηναϊκός τάφος.

Εικ. 12. Αγγεία πρωτοελλαδικής ΙΙ εποχής από το φρέαρ.

Εικ. 14. Ταφικός πίθος πρωτογεωμετρικών χρόνων.

Εικ. 15. Άποψη αρχαϊκού ναού.

Εικ. 16. Άποψη ελληνιστικής αγροικίας.

συλλέχθηκαν στο χώρο. Μέσα σε βαθύ φρέαρ (βάθ. 3 μ. περίπου) με κτιστό στόμιο από αργούς λίθους, το οποίο είχε μετατραπεί σε αποθέτη κεραμικής, συλλέχθηκε μεγάλος αριθμός σχεδόν ακέραιων αγγείων (περισσότερα από 200) της πρωτοελλαδικής ΙΙ περιόδου (εικ. 12).

Στα νοτιοδυτικά του οικισμού αποκαλύφθηκε ημικατεστραμμένος και συλημένος από την αρχαιότητα μυκηναϊκός θολωτός τάφος (διάμ. 4,80, σωζ. ύψ. 1,20 μ.), μέσα στον οποίο βρέθηκαν οστά ανθρώπων και ζώων, ενώ από τα διασωθέντα ελάχιστα κτερίσματα ξεχωρίζει μια μικρή χάλκινη πυξίδα σε καλή κατάσταση διατήρησης. Η κατασκευή της θόλου, το στενό στόμιο, ο μικρός δρόμος και η χρονολόγηση της αποσπασματικής κεραμικής τοποθετούν χρονικά τον τάφο στην υστεροελλαδική Ι εποχή (16ος-15ος αι. π.Χ.) (εικ. 13).

Σε άλλο σημείο της περιοχής ήλθε στο φως μεγάλος ταφικός πίθος που περιείχε μια ταφή και χρονολογείται, σύμφωνα με τα δέκα ακέραια αγγεία που βρέθηκαν στο εσωτερικό του, ως κτερίσματα του νεκρού, στην πρωτογεωμετρική περίοδο (10ος-9ος αι. π.Χ.) (εικ. 14).

Παράλληλα, στην ίδια περιοχή, έχει αποκαλυφθεί ένα μεγάλο επίμηκες κτήριο, με προ-

Εικ. 17. Άποψη ρωμαϊκών εγκαταστάσεων.

Εικ. 18. Κλίβανος γυαλιού.

Εικ. 19. Ακρόπολη. Θεμέλια κτισμάτων.

Εικ. 20. Ακρόπολη. Νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων.

σανατολισμό Α.-Δ., προφανώς ναός, με εσωτερική κιονοστοιχία κατά μήκος του επιμήκη άξονά του και αδιατάρακτο στρώμα καταστροφής, η ανασκαφή του οποίου δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Ο ναός οικοδομήθηκε στην αρχαϊκή εποχή, ενώ η χρήση του συνεχίστηκε έως τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (εικ. 15).
Σε μικρή απόσταση δυτικά του ναού εντοπίστηκε υπαίθριο ιερό, όπου βρέθηκε μεγάλος αριθμός πήλινων γυναικείων ειδωλίων του τύπου της Πότνιας Θηρών, που χρονολογούνται στον 7ο αι. π.Χ.
Στο βορειοδυτικό τμήμα της Π.Ο.Τ.Α. Ρωμανού αποκαλύφθηκαν τα κτηριακά λείψανα μεγάλης αγροικίας ελληνιστικών χρόνων, με μεγάλη κεντρική αυλή, γύρω από την οποία αναπτύσσονται τα δωμάτια. Στη δυτική πλευρά της κατοικίας υπήρχε ορθογώνια εστία (εικ. 16).

Πεταλίδι (Αρχαία Κορώνη)

1. Στη θέση «Λουτρό», που βρίσκεται σε απόσταση 3,5 χλμ. δυτικά του οικισμού του Πεταλιδίου, ήλθαν στο φως κατά τη διάρκεια δύο ανασκαφικών περιόδων το 2009 και το 2010, πολύ εκτεταμένες εγκαταστάσεις ρωμαϊκών χρόνων (εικ. 17). Το συγκρότημα βρίσκεται σε απόσταση λίγων μέτρων από τα λουτρά υστερορωμαϊκών χρόνων που είχαν αποκαλυφθεί παλιότερα στην ίδια ιδιοκτησία. Οι αποκαλυφθείσες εγκαταστάσεις αναπτύσσονται κατά μήκος της ακτής και περιλαμβάνουν χώρους λουτρών με υπόκαυστα, κλιβάνους γυαλιού και μετάλλων με τους βοηθητικούς τους χώρους και περίβολο (εικ. 18). Ανάμεσα στα κτίσματα των ρωμαϊκών χρόνων βρέθηκαν τα ερείπια ενός κτηρίου κλασικών χρόνων, το οποίο διατηρήθηκε από τους μεταγενέστερους ως μνημείο και δεν καταστράφηκε.
2. Οι διαμορφωτικές εργασίες μεγάλης έκτασης, στις οποίες προέβη ο ιδιοκτήτης οικοπέδου στην ακρόπολη του Πεταλιδίου, είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή αρχαίων και τη διενέργεια σωστικής ανασκαφής από την Εφορεία το 2009. Κατά την ανασκαφή αποκαλύφθηκαν λείψανα λουτρικών εγκαταστάσεων, τμήματα ψηφιδωτών δαπέδων και θεμέλια μεγάλων κτισμάτων υστερορωμαϊκών χρόνων (εικ. 19).
3. Σε ανασκαφή που διεξήχθη κατά τη διάρκεια δύο ανασκαφικών περιόδων (2008 και 2009) σε άλλη ιδιοκτησία στην περιοχή της ακρόπολης του Πεταλιδίου, αποκαλύφθηκαν τα θε-

Εικ. 21. Προφήτης Ηλίας, θέση «Πετρούλα».

Εικ. 22. Άποψη της θεμελίωσης του αρχαίου ναού.

Εικ. 23-24. Σιδερένιες αιχμές δοράτων.

μέλια κατοικιών ή εργαστηρίων, ενώ εντοπίστηκε οργανωμένο νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων (εικ. 20). Σε ημικατεστραμμένη ταφή σε άλλο σημείο της ίδιας ιδιοκτησίας βρέθηκαν πλουσιότατα και μοναδικά ευρήματα του 1ου αι. π.Χ. με 1ο αι. μ.Χ.

Άνω Μέλπεια

Στη θέση «Πετρούλα» η συσσώρευση τεράστιου πλήθους αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών, τα οποία προέρχονταν από την κατεδάφιση του σύγχρονου εξωκκλησιού του Προφήτη Ηλία, οδήγησε στη διενέργεια ερευνητικής ανασκαφής (εικ. 21).

Η ανασκαφή έφερε στο φως τα θεμέλια αρχαίου ναού (τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.) (εικ. 22), ενώ από τα σημαντικότερα ευρήματα υπήρξε ο μεγάλος αριθμός σιδερένιων αιχμών δοράτων (εικ. 23-24) και ένα όστρακο με αναθηματική επιγραφή (*graffito*).

Κάναλος Τριφυλίας

Σε δύο ανασκαφικές έρευνες κατά τα έτη 2007 και 2008 στην περιοχή του Κανάλου Γαργαλιάνων, όπου υπάρχουν εντοπισμένα επιφανειακά ίχνη αρχαίων λειψάνων από την προϊστορική έως τη ρωμαϊκή εποχή, αποκαλύφθηκε νεκροταφείο λακκοειδών τάφων ολοκληρωτικά συλημένο, καθώς και τα λείψανα οχύρωσης και κτισμάτων μεσοελλαδικών χρόνων, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν και κατά τη μυκηναϊκή εποχή.

Η ανασκαφική έρευνα βρίσκεται ακόμη στην αρχή και πρόκειται να συνεχιστεί στο άμεσο μέλλον.

Προϊσταμένη

Ξένη Αραπογιάννη

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Κυπαρισσία («Μούσγα»)	Δ. Κοσμόπουλος Φ. Σταυριανόπουλος
Κυπαρισσία (Κάστρο)	Σ. Κουρσούμης
Κυπαρισσία (παραλία)	Γκ. Φράγκου
Πολίχνη	Ξ. Αραπογιάννη
Αρχαία Θουρία, Αίπεια, θέση «Παναγίτσα»	Ξ. Αραπογιάννη
Π.Ο.Τ.Α. Ρωμανού	J. Rambach Μ. Ζαχαροπούλου Α. Θωμοπούλου
Πεταλίδι (Αρχαία Κορώνη), θέση «Λουτρό»	Ευ. Μαλαπάνη
Πεταλίδι (Ακρόπολη)	Μ. Τσουλάκου
Πεταλίδι (Ακρόπολη)	Β. Κατσιπάνου
Άνω Μέλπεια	Ξ. Αραπογιάννη
Κάναλος Τριφυλίας	Ευ. Μαλαπάνη

ΛΘ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΡΚΑΔΙΑ

Η ΛΘ΄ ΕΠΚΑ είναι νεοσύστατη Υπηρεσία του ΥΠΠΟΤ και ξεκίνησε τη λειτουργία της από τις 10 Μαΐου 2006.

Αν και η επικρατούσα έως την ίδρυση της Εφορείας άποψη ήταν ότι στην Αρκαδία δεν υπάρχουν σωστικές ανασκαφές, με την έναρξη πλέον της συστηματικής παρακολούθησης των κάθε φύσεως εκσκαφών σε ολόκληρο το νομό, άρχισαν και οι σωστικές ανασκαφές σε πολλές περιοχές του, ενώ και η έναρξη κατασκευής δύο σημαντικών δημόσιων έργων, του αυτοκινητόδρομου «Τρίπολης-Καλαμάτας και Κλάδου Λεύκτρου-Σπάρτης», όπως και της «κατασκευής ταμιευτήρα Τάκας» νότια της Τρίπολης, έφεραν στο φως σημαντικά αρχαιολογικά κατάλοιπα.

Παρά τις ευνόητες δυσκολίες που είχε η νέα Εφορεία, προπάντων οικονομικές, πέτυχε και την έναρξη συστηματικών ανασκαφών σε συνεργασία με ξένες Αρχαιολογικές Σχολές, ενώ συνεχίστηκε και η ανασκαφή σε συνεργασία με την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή στη Σύβαρη της Ιταλίας.

Παρακάτω δίνονται εν συντομία οι σημαντικότερες ανασκαφές της Εφορείας κατά τα τέσσερα χρόνια λειτουργίας της.

ΜΑΝΤΙΝΕΙΑ

Τεγέα

Θέση «Παλαιά Επισκοπή»

Το έτος 2009 ξεκίνησε η πρώτη φάση του νέου πενταετούς ερευνητικού προγράμματος της Εφορείας σε συνεργασία με το Νορβηγικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, με τίτλο «Ελληνονορβηγικές ανασκαφές στην Τεγέα» και τη συμμετοχή της 25ης ΕΒΑ. Το πρόγραμμα είναι κατά κύριο λόγο ανασκαφικό και θα διεξαχθεί σε δύο θέσεις της αρχαίας πόλης: α) σε αγροτεμάχιο ιδιοκτησίας του ΥΠΠΟΤ στη θέση «Παλαιά Επισκοπή», όπου εντοπίζεται η Αγορά της αρχαίας Τεγέας και β) στο ιερό της Αλέας Αθηνάς. Δύο είναι οι βασικοί στόχοι της πρώτης φάσης του προγράμματος: αφ᾽ ενός μεν να τεκμηριωθούν οι διάφορες φάσεις της ιστορίας της σημαντικής αυτής πόλης, αφ᾽ ετέρου δε να εξακριβωθεί το πολεοδομικό σχέδιο της αρχαίας Τεγέας, το οποίο – σύμφωνα με πρόσφατες γεωμαγνητικές έρευνες – είχε κανονική μορφή που ανάγεται στην ύστερη αρχαϊκή εποχή.

Οι εργασίες της πρώτης χρονιάς είχαν προκαταρκτικό χαρακτήρα, περιορίστηκαν σε δύο δοκιμαστικές τομές, προκειμένου να ελεγχθεί το πάχος των επιχώσεων και έφθασαν σε βάθος έως την επιφάνεια των νεότερων χρονολογικά ακίνητων καταλοίπων που ανάγονται ως επί το πλείστον στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (εικ. 1). Από τις επιχώσεις περισυνελέγη ενδιαφέρουσα κεραμική που χρονολογείται από την ύστερη μυκηναϊκή εποχή έως και το 14ο αι. μ.Χ.

Εικ. 1. Παλαιά Επισκοπή Τεγέας. Άποψη της ανασκαφής.

Στάδιο, λόφος Αγίου Κωνσταντίνου

Λίγο πιο έξω από το Στάδιο υψώνεται χαμηλός λόφος που έχει πάρει το όνομά του από τον ομώνυμο νεότερο ναό στην κορυφή του. Παλαιότερες επιφανειακές έρευνες επί του λόφου είχαν ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό προϊστορικής κεραμικής. Ανασκαφική έρευνα της Εφορείας που ξεκίνησε το 2007 με αφορμή το αίτημα του οικείου Εκκλησιαστικού Συμβουλίου για ανέγερση οικήματος πολλαπλών χρήσεων, σε μικρή απόσταση νοτιοανατολικά της εκκλησίας, έφερε στο φως για πρώτη φορά προϊστορικό οικισμό με συνεχή κατοίκηση από την πρωτοελλαδική περίοδο έως και τους ύστερους

μυκηναϊκούς χρόνους (εικ. 2). Η κύρια φάση χρήσης του χώρου ανάγεται στην πρωτοελλαδική και μεσοελλαδική περίοδο. Προς το παρόν έχει ανασκαφεί μερικώς ορθογώνιο κτήριο με προσανατολισμό Δ.Β.Δ.- Α.Ν.Α., το οποίο παρουσιάζει διμερή διάταξη και παραπέμπει στον πιο διαδεδομένο τύπο κατοικίας στον αιγαιακό χώρο ήδη από την πρώιμη Χαλκοκρατία. Το ένα από τα δύο δωμάτια έχει εμβαδόν εσωτερικά πάνω από 25 τ.μ. Μεταξύ των χαρακτηριστικότερων δειγμάτων κεραμικής συγκαταλέγονται ακέραιη πρωτοελλαδική φιάλη και θραύσματα δύο, τουλάχιστον, αποθηκευτικών πίθων με σχοινοειδή διακόσμηση.

Επισκοπή, οικόπεδο Γ. Οικονομόπουλου

Με αφορμή αίτημα για κατασκευή κολυμβητικής δεξαμενής σε οικόπεδο που βρίσκεται στο άμεσο περιβάλλον της Παλαιάς Επισκοπής, εντοπίστηκαν το 2009 τα πενιχρά οικοδομικά κατάλοιπα εργαστηρίου κεραμικής με προϊόντα που χρονολογούνται από τους πρώιμους αρχαϊκούς έως και τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Το πιο σημαντικό πόρισμα της έρευνας αυτής, είναι ότι για πρώτη φορά διαπιστώνεται ανασκαφικά η ύπαρξη τοπικής κεραμικής παραγωγής της Τεγέας. Με βάση το πλήθος και τη λειτουργία των προϊόντων είναι πολύ πιθανό ότι ο εργαστηριακός χώρος βρίσκεται σε άμεση σχέση με λατρευτικό χώρο, πιθανότατα ναό, ο οποίος πρέπει να αναζητηθεί στο ευρύτερο περιβάλλον της πρόχειρης εγκατάστασης. Από τα πολυπληθή κινητά ευρήματα αναφέρονται ενδεικτικά τμήμα λεοντοκεφαλής-υδρορρόης, λάκαινες, μαρμάρινες κεραμώσεις, λεπτότεχνη κεραμική ύστερων αρχαϊκών και πρώιμων κλασικών χρόνων.

Κάνδαλος και Μανθυρέα

Στο έργο περιβαλλοντικής αδειοδότησης του ταμιευτήρα της Λίμνης Τάκα εντοπίστηκαν κατά τα έτη 2008-2009 ακίνητα και κινητά ευρήματα στις κτηματικές περιφέρειες των παραπάνω περιοχών, που χρονολογούνται από τους προϊστορικούς έως τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους (εικ. 3). Η ευρύτερη περιοχή που οριοθετείται από τον Ι.Ν. Παναγίας Μανθυρέας έως και τον ασφαλτόδρομο που οδηγεί από την Τρίπολη προς τη Μανθυρέα αποτελεί το λεγόμενο «Μανθουρικόν πεδίον», όπου και η αρχαία κώμη της Μανθυρέας. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών σαφώς εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για την προϊστορία, την ιστορία και την τοπογραφία της περιοχής.

Μαντίνεια

Νεστάνη, οικισμός Μηλιάς

Σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Μ. Καραλή, η οποία ξεκίνησε τον Αύγουστο του 2010 και βρίσκεται σε εξέλιξη, έφερε στο φως τμήμα νεκροταφείου ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Οι τάφοι είναι λακκοειδείς και πλούσια κτερισμένοι. Μεταξύ άλλων αναφέρεται ενταφιασμός μικρού παιδιού στον πυθμένα μαρμάρινης πυέλου, η οποία κοσμείται εξωτερικά με ανάγλυφη λεοντοκεφαλή. Μέσα από τον τάφο περισυνελέγησαν πολύτιμα αντικείμενα, όπως φύλλα χρυσού, χρυσό περίαπτο με ένθετη υαλόμαζα, χρυσό δακτυλίδι με παράσταση ιππέα, χάλκινος ακέραιος αμφορίσκος, σιδερένια στλεγγίδα με ίχνη υφάσματος, ειδώλιο βατράχου από υαλόμαζα και τμήματα υάλινων και πήλινων αγγείων. Ως κάλυμμα του τάφου είχε επαναχρησιμοποιηθεί ακέραιη μαρμάρινη επιτύμβια στήλη, η οποία φέρει στο ανώτερο τμήμα της την επιγραφή ΧΑΙΡΕ.

Τρίπολη

Παλλάντιο

α. Στο πλαίσιο του Έργου «Κατασκευή Ταμιευτήρα Λίμνης Τάκα Ν. Αρκαδίας» και με αφορμή την κατασκευή χωματόδρομου και χάραξη διώρυγας για την περισυλλογή των ομβρίων υδάτων από τα ρέματα της Αγίας Παρασκευής,

Εικ. 2. Στάδιο, λόφος Αγίου Κωνσταντίνου. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 3. Μανθυρέα. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 4. Παλλάντιο. Ανασκαφή στην αγορά της πόλης.

Εικ. 5. Θέση «Καλογερικό». Αρχαίος οδικός άξονας.

του Αγίου Ιωάννη και του Βαλτετσίου, αποκαλύφθηκαν ανατολικά του λόφου του Αγίου Ιωάννη, μέσα σε επίπεδη έκταση σε μήκος 500 μ., τμήματα του πολεοδομικού ιστού της κάτω πόλης του Παλλαντίου. Στις ανασκαφικές εργασίες που διεξήχθησαν τα έτη 2008-2009 βρέθηκαν τμήματα δημόσιων και ιδιωτικών οικοδομημάτων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πόλης (εικ. 4), του αρχαίου τείχους και λιθόστρωτου δρόμου του Παλλαντίου, νομίσματα, πολυάριθμα κεραμικά ευρήματα, όπως και ενεπίγραφα τμήματα κεράμων με την επιγραφή ΔΑΜΟΣΙΟΣ, που επιβεβαιώνουν το δημόσιο χαρακτήρα ορισμένων κτηρίων.
β. Στο πλαίσιο του Έργου «Κατασκευή του νέου αυτοκινητοδρόμου Κόρινθος - Τρίπολη – Καλαμάτα», στην πεδινή έκταση γύρω από το υφιστάμενο λατομείο Χόντου, αποκαλύφθηκαν τα έτη 2009 και 2010 τμήματα του αρχαίου οδικού δικτύου της περιοχής και παρόδιες ταφές. Αποκαλύφθηκε μεγάλο τμήμα της κεντρικής αμαξήλατης οδού που οδηγούσε στα υψίπεδα της αρχαίας Ασέας, και ο αρχαίος δρόμος που συνέδεε την κάτω πόλη του αρχαίου Παλλαντίου με τον κεντρικό οδικό άξονα. Αποκαλύφθηκε ακόμα οδός λιθαγωγίας. Πρόκειται για επικλινή οδό μεταφοράς λατομημένων ογκόλιθων. Το πλάτος κυμαινόταν από 1,30 έως και 2 μ. Σημαντικό παρόδιο κτήριο της ελληνιστικής εποχής, πιθανότατα αγροτικό ιερό, εντοπίστηκε επίσης στην περιοχή, καθώς και τοίχος εγκιβωτισμού κοίτης ρέματος. Με την κατασκευή του υδραυλικού αυτού έργου διευθετούσαν τα ύδατα από τα ρέματα της περιοχής, προκειμένου να εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη οδική πρόσβαση προς την πόλη του αρχαίου Παλλαντίου.
γ. Στη θέση «Καλογερικό», ανάμεσα στα όρια των δήμων Τρίπολης και Βαλτετσίου, στο πλαίσιο κατασκευής του νέου αυτοκινητόδρομου Τρίπολης - Καλαμάτας, αποκαλύφθηκε σε μήκος 1 χλμ. περίπου αρχαία αμαξήλατη οδός που συνέδεε το Παλλάντιο με την Ασέα και τη Μεγαλόπολη. Διασώθηκαν κατά τόπους αρματοτροχιές, αναλημματικοί παρόδιοι τοίχοι και τεχνητά κοψίματα του βράχου. Πρόκειται για χαρακτηριστικό παράδειγμα του αρχαίου οδικού δικτύου με διαχρονική χρήση που διασώζεται σε εξαιρετική κατάσταση και σε ιδιαίτερα μεγάλο μήκος, ενώ διατηρούνται σε αρκετά τμήματα οι αρματοτροχιές του. Επάνω από τον αρχαίο δρόμο σώζεται και η μεσαιωνική του φάση και φαίνεται πως ο δρόμος ήταν σε χρήση έως και τα νεότερα χρόνια (εικ. 5).

Βαλτέτσι

Αραχαμίτες

Το Φινλανδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών πραγματοποίησε τα έτη 2006-2010 αρχαιολογική έρευνα σε περιοχή πλησίον του λοφίσκου όπου βρίσκεται η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής. Με τις δοκιμαστικές τομές που έγιναν κατά το 2007 και το 2008 για την επιβεβαίωση των αποτελεσμάτων της μαγνητομετρικής έρευνας, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα δύο μεγάλων διαστάσεων κτηρίων, τα οποία, βάσει των κινητών ευρημάτων (νομίσματα, ειδώλια, κεραμική), μπορούν να χρονολογηθούν στην ύστερη ελληνιστική εποχή και στους ρωμαϊκούς χρόνους. Το 2010 ξεκίνησε η συστηματική ανασκαφή στο πλαίσιο πενταετούς προγράμματος. Τα πρώτα αρχιτεκτονικά λείψανα και τα κινητά ευρήματα υποδεικνύουν ότι το κτήριο των ύστερων ελληνιστικών χρόνων έχει σχέση με λουτρική εγκατάσταση. Σε δοκιμαστικές τομές που διενεργήθηκαν στο χώρο, αποκαλύφθηκαν θεμέλια κτηρίου που με βάση τα κινητά ευρήματα πιθανότατα συνδέεται με θρησκευτικές δραστηριότητες, που εκτείνονται χρονικά από την ύστερη αρχαϊκή μέχρι και την ύστερη ελληνιστική περίοδο.

Μάναρη

Το 2009, στο πλαίσιο του Έργου «Κατασκευή αυτοκινητόδρομου Τρίπολης - Καλαμάτας», στα νέα διόδια Ασέας, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα αγροτικής εγκατάστασης ύστε-

Εικ. 6. Μάναρη. Άποψη του αρχαίου ληνού.

ρων ρωμαϊκών χρόνων. Πρόκειται για ληνεώνα, καθώς βρέθηκε ακέραιος ληνός, κτισμένος από αργούς λίθους και ασβεστοκονίαμα (εικ. 6) και δεξαμενή για την αποθήκευση των σταφυλιών ή για τη συμπύκνωση του γλεύκους.

Αμπελάκι
Στα όρια των περιοχών Αμπελακίου και Μάναρη εντοπίστηκε προϊστορικός οικισμός της πρώιμης εποχής του Χαλκού (πρωτοελλαδική Ι και ΙΙ) που εκτεινόταν στην κορυφή του λόφου «Κλαράκι». Εντοπίστηκαν λίγα λείψανα τοίχων, λιθοσωροί με άφθονη κεραμική, πυρές και λίθινες κατασκευές. Η κεραμική, άβαφη χρηστική (τριποδικές χύτρες, λεκανίδες), αποθηκευτικά αγγεία (πίθοι, πιθαμφορείς, στάμνοι), λεπτή κεραμική από ανοιχτά και κλειστά αγγεία (φιάλες, ραμφόστομες πρόχοι, αρύταινες, δίωτα κύπελλα), αλλά και τα άλλα κινητά ευρήματα: λίθινα εργαλεία εργαλεία από αποκεκρουμένο λίθο: πυρήνες, λεπίδες, φολίδες και απολεπίσματα οψιανού, πήλινα ειδώλια και υφαντικά βάρη, χρονολογούν τον οικισμό στην πρωτοελλαδική Ι-ΙΙ περίοδο (3200-2400 π.Χ.).

ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗ

Μεγαλόπολη
Μεγαλόπολη (Δημοτικά έργα)
α. Κατά το έργο επέκτασης του σύγχρονου νεκροταφείου της Μεγαλόπολης, αποκαλύφθηκε τα έτη 2006-2007 η θεμελίωση ενός αρχαίου δημόσιου οικοδομήματος, σε απόσταση 200 μ. περίπου νότια από το άνω διάζωμα του κοίλου του θεάτρου. Στο στρώμα καταστροφής βρέθηκαν τα πήλινα γραπτά μέλη της ανωδομής, όπως σίμη, ηγεμόνας στρωτήρας και ηγεμόνες καλυπτήρες (εικ. 7). Το κτήριο, που ίσως εξυπηρετούσε τις δημόσιες ανάγκες των ομοσπονδιακών δραστηριοτήτων της αρκαδικής πρωτεύουσας, καταστράφηκε από φωτιά, πιθανότατα το 223/2 π.Χ. από το σπαρτιάτη βασιλιά Κλεομένη Γ', όπως συνέβη με αρκετά ιερά και κτήρια της μεγάλης αρκαδικής πρωτεύουσας.
β. Τμήμα του πολεοδομικού ιστού της αρχαίας Μεγαλόπολης αποκαλύφθηκε το 2007 στην οδό Σοφοκλέους στο πλαίσιο κατασκευής αποχετευτικού αγωγού του Δήμου Μεγαλόπολης. Εντοπίστηκαν τμήματα τοίχων ιδιωτικών κατοικιών της ελληνιστικής πόλης που σώζονταν σε επίπεδο θεμελίωσης και δομούνταν από αργούς λίθους. Η ανωδομή τους, που ήταν από ωμές πλίνθους, δεν σώθηκε. Οι τοίχοι ανήκαν σε δωμάτια που δεν αποκαλύφθηκαν στο σύνολό τους. Συλλέχθηκαν τεμάχια κεραμίδων στέγης, όστρακα μελαμβαφών και άβαφων αγγείων, οστά ζώων, χάλκινα νομίσματα και μια ακέραια χάλκινη αιχμή βέλους από το στρώμα καταστροφής (εικ. 8). Από τα κινητά και ακίνητα ευρήματα συμπεραίνεται η χρονολόγηση των κτηρίων στους ελληνιστικούς χρόνους.
γ. Σε σωστική ανασκαφή στο Ο.Τ. 237 επί των οδών Λυκόρτα και Κεφάλα (οικόπεδο Χαραλαμπόπουλου), στο βόρειο τμήμα της σύγχρονης Μεγαλόπολης, αποκαλύφθηκε το 2009 τμήμα ενός νεκροταφείου. Εντοπίστηκαν δέκα κεραμοσκεπείς ταφές με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ., που χρονολογούνται στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια, περί τον 2ο-3ο αι. μ.Χ. Οι οκτώ ήταν καλυβίτες και οι δύο λακκοειδείς. Παλαιότερη ταφική χρήση του χώρου χρονολογείται στην ύστερη ελληνιστική εποχή (μέσα 2ου-μέσα 1ου αι. π.Χ.).

Βελιγοστή
Στον κόμβο της Βελιγοστής, στο 40ό χλμ. της Ε.Ο. Τρίπολης - Καλαμάτας, στο χώρο όπου κατασκευάστηκαν τα διόδια, βρέθηκαν κατά τα έτη 2008-2009 θραύσματα οψιανών και πυριτόλιθων, καθώς και λίθινα εργαλεία, τα οποία μαρτυρούν την προϊστορική κατοίκηση της περιοχής. Βρέθηκαν, επίσης, κατάλοιπα κτηρίων της ελληνιστικής εποχής, λιθόκτιστο πηγάδι, κατάλοιπα κεραμικού κλιβάνου και ταφές των ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων. Η νέα αυτή αρχαιολογική θέση ρίχνει φως όχι μόνο σε άγνωστες πτυχές της βιοτεχνικής παραγωγής και της οικονομικής ζωής της αρκαδικής υπαίθρου χώρας, αλλά και στην τοπογραφία της.

Περιβόλια
Στις εργασίες κατασκευής του οδικού κόμβου που θα συνδέει τη Μεγαλόπολη με το νέο αυτοκινητόδρομο Τρίπολης - Καλαμάτας, αποκαλύφθηκε στην περιοχή «Ποτιστικά», στα βορειοανατολικά του χωριού Περιβόλια, αρχαία πόλη με οργανωμένο πολεοδομικό σύστημα. Ειδικότερα, κατά τα έτη 2008-2010, ήλθαν σταδιακά στο φως τμήματα οικοδομικών νησίδων που ορίζονται από καλοσχηματισμένους κά-

Εικ. 7. Μεγαλόπολη. Επέκταση του νεκροταφείου. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 8. Μεγαλόπολη. Αποχετευτικός αγωγός. Αιχμή βέλους.

Εικ. 9. Αιμονιαί. Πήλινη λεκανίδα με μελαμβαφή διακόσμηση.

θετους και οριζόντιους λιθοστρωμένους δρόμους. Η ακμή της πόλης ανάγεται στα κλασικά χρόνια (5ος και 4ος αι. π.Χ.), ενώ η παλαιότερη φάση κατοίκησης ανέρχεται στα αρχαϊκά και γεωμετρικά χρόνια (6ος, 7ος και 8ος αι. π.Χ.), όπως υποδεικνύεται κυρίως από την κεραμική (εικ. 9). Η θέση αυτή που βρίσκεται έξω από τη σύγχρονη Μεγαλόπολη, ταυτίστηκε από την προανασκαφική έρευνα, με την αρχαία πόλη των Αιμονιών, που αναφέρει ο Παυσανίας. Η αρχαιολογική αυτή έρευνα στο πλαίσιο ενός δημόσιου έργου, ρίχνει φως σε άγνωστες πτυχές του οικιστικού πλέγματος της Μεγαλοπολίτιδος χώρας και του γνωστού συνοικισμού των κωμών της αρχαίας Μεγαλόπολης.

Άνω Καρυές (Λύκαιον Όρος)

Στο πλαίσιο της συνεργατικής συστηματικής ανασκαφής της Εφορείας με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στο Λύκαιον Όρος κατά τα έτη 2007-2010 έγιναν ανασκαφικές τομές και έρευνες πεδίου σε συνεργασία με την Εφορεία.

α. Στους τομείς έρευνας της ΛΘ' ΕΠΚΑ έγινε το 2008 στην περιοχή του τεμένους του Λύκαιου Διός καθαρισμός από τη βλάστηση της μεγάλης σειράς των αργών λίθων του αρχαίου περιβόλου του, ο οποίος είχε εντοπιστεί στις αρχές του περασμένου αιώνα από τον Κ. Κουρουνιώτη και επανεντοπίστηκε από τους αρχαιολόγους της Εφορείας στο νότιο και ανατολικό σκέλος του και σε μήκος 287 μ. περίπου.

β. Στον κάτω χώρο του ιερού ανοίχθηκε το 2008 εκ μέρους της ΛΘ' ΕΠΚΑ η τομή J νότια των βαθμίδων ή εδωλίων, όπου εντοπίστηκε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής από κεραμίδες στέγης λακωνικού τύπου και κεραμική. Περισυλλέχθηκαν αβαφής και μελαμβαφής κεραμική, διάφορα μεταλλικά αντικείμενα και ένα ανθεμωτό ακροκέραμο της ελληνιστικής εποχής που προέρχεται από τη στέγη του κτηρίου.

γ. Στον τομέα έρευνας της ΛΘ' ΕΠΚΑ το 2010 έγινε ανασκαφικός καθαρισμός της θεμελίωσης της κρήνης, που ταυτίζεται με την Αγνώ και βρίσκεται μεταξύ του Ιπποδρόμου και της κορυφής του Λυκαίου. Αποκαλύφθηκαν 18 περίπου νέες λιθόπλινθοι της θεμελίωσης, ενώ η κεραμική περιελάμβανε κυρίως ελάχιστα αβαφή όστρακα της ελληνιστικής εποχής.

δ. Στην κορυφή του ιερού λόφου τα έτη 2006-2010 ανοίχθηκε από αμερικανικής πλευράς η τομή Ζ, από την οποία συμπεραίνεται ότι η α΄ χρήση του βωμού τοποθετείται στην προϊστορική περίοδο. Η τομή έφθασε μέχρι το φυσικό βράχο και η στρωματογραφία φανερώνει πως ο βωμός χρησιμοποιήθηκε κατά τη μυκηναϊκή περίοδο, όπως φαίνεται από θραύσματα κυλίκων και άλλα συνευρήματα. Η στρωματογραφία περιλαμβάνει κατά τους αμερικανούς ανασκαφείς δείγματα της Ύστερης Νεολιθικής, πρωτοελλαδικής και μεσοελλαδικής περιόδου, καθώς και ευρήματα των γεωμετρικών, αρχαϊκών, κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Στο κατώτερο ιερό, έχουν ανοιχθεί τα έτη 2006-2010 αρκετές στρωματογραφικές κυρίως τομές στην περιοχή των λεγόμενων βαθμίδων ή εδωλίων της κρήνης, του λεγόμενου «Ξενώνα» και του Ιπποδρόμου, όπου έχουν συναχθεί πολύτιμα συμπεράσματα για την ακμή του ιερού στα ελληνιστικά χρόνια.

Φαλαισία, Αυτοκινητόδρομος Μεγαλόπολη - Λεύκτρο - Σπάρτη

Σουλάριο

Το 2009, στο πλαίσιο κατασκευής του νέου αυτοκινητόδρομου Λεύκτρο - Σπάρτη, εντοπίστηκαν στη θέση «Άγιος Κωνσταντίνος» αρχαία οικοδομικά λείψανα που χρονολογούνται από τα τέλη του 6ου έως και το τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ., αλλά και νεκροταφείο βυζαντινών χρόνων.

Πετρίνα

α. Στη θέση «Αγία Ειρήνη Βελονά Πετρίνας» εντοπίστηκαν κατά τα έτη 2009-2010 αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δύο αψιδωτών κτηρίων με υδρευτικούς και αποχετευτικούς αγωγούς, φρέαρ και κεραμικό καμίνι. Αρκετά, επίσης, είναι και τα κινητά ευρήματα, όπως πήλινες σφήνες, πήλινοι δακτύλιοι στηριγμάτων αγγείων, μήτρες ειδωλίων, πήλινες υαλοποιημένες μάζες εκκαμίνευσης που σχετίζονται με εργαστήριο κεραμικών προϊόντων. Οι εργαστηριακοί χώροι είχαν κτιστεί στη συμβολή των δύο χειμάρρων του Ευρώτα, προκειμένου με ένα πυκνό δίκτυο αγωγών και πηγαδιών να εκμεταλλεύονται και τους δύο υδατοσυλλέκτες του ποταμού. Οι εργαστηριακοί χώροι χρονολογούνται στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή (2ος-4ος αι. μ.Χ.). Στην ίδια θέση βρέθηκαν και αρχιτεκτονικά λείψανα οικιστικής εγκατάστασης ελληνιστικών χρόνων, αλλά και κεραμική της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

β. Στη θέση «Μοναστηριακό ρέμα Αμπελακίου Πετρίνας» βρέθηκαν κατά τα έτη 2009-2010 αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της πρώιμης και ύστερης εποχής του Χαλκού, αλλά και της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν λεπίδες οψιανών, λίθινα εργαλεία και κεραμική με γραπτή και ανάγλυφη διακόσμηση που χρονολογούν την οικιστική εγκατάσταση από την Τελική Νεολιθική έως και την πρωτοελλαδική ΙΙ περίοδο.

Εικ. 10. Παλαιόκαστρο. Ταφικό ορθογώνιο κτίσμα.

Εικ. 11. Παλαιόκαστρο. Τα αγγεία του λάκκου.

Στην ίδια θέση έχουν εντοπιστεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα παρόδιου βωμού-αποθέτη μυκηναϊκών χρόνων με σημαντικά κινητά ευρήματα, όπως ειδώλια τύπου Φ και Ψ, ζώων (βοοειδών), πήλινες και λίθινες χάνδρες και αποτμήματα αγγείων (κύλικες, σκύφοι, φιάλες) με γραπτή διακόσμηση. Τα κινητά ευρήματα χρονολογούνται στην υστεροελλαδική ΙΙΙΑ1 - ΙΙΙΓ περίοδο.
Τέλος, πλησίον των παραπάνω χώρων ήλθαν στο φως και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αγροτικής και βιοτεχνικής εγκατάστασης, αλλά και ταφές του 3ου-4ου αι. μ.Χ.

ΓΟΡΤΥΝΙΑ

Γόρτυνα

Παλαιόκαστρο

Κοντά στο Παλαιόκαστρο ήταν γνωστή από παλιά μία στήλη, διαμελισμένη σε περισσότερα κομμάτια. Ύστερα από τον πρόσφατο επανεντοπισμό των κομματιών της, εκπονήθηκε αρχιτεκτονική και στατική μελέτη αναστήλωσης, διαμόρφωσης πρόσβασης και ανάδειξης του μνημείου και ακολούθως, η Εφορεία ξεκίνησε τις υποστηρικτικές εργασίες για τη διαμόρφωση του προς ανάδειξη χώρου. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτών, το 2008, εντοπίστηκε και ερευνήθηκε μερικώς παρόδιο νεκροταφείο των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Αυτό καταλαμβάνει τη δυτική-νοτιοδυτική κλιτύ του απότομου σήμερα λόφου «Σκήπλια» ή «Στήπλια» ή στα «Μάρμαρα», σε απόσταση 1 χλμ. σε ευθεία ανατολικά-βορειοανατολικά του Παλαιοκάστρου, πάνω ακριβώς από τον υφιστάμενο αμαξιτό δρόμο που οδηγεί από το χωριό στην αρχαία Ηραία και στην Ολυμπία. Το νεκροταφείο περιλαμβάνει – εκτός από τους κοινούς τάφους – αξιόλογα ταφικά κτίσματα και το επιβλητικό ταφικό σήμα στον τύπο της στήλης, επιπλέον, δε, προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για τα νεκρικά έθιμα της περιοχής. Επιπλέον σχετίζεται με την αρχαία οχυρωμένη ακρόπολη του Παλαιοκάστρου, η οποία ταυτίζεται από μερίδα των επιστημόνων με το *Βουφάγιον* του Παυσανία (VIII,26,8).
Στο νοτιότερο τμήμα του νεκροταφείου ερευνήθηκαν έως σήμερα: α) το θεμέλιο ενός ορθογώνιου κτίσματος, που ενδέχεται να αποτελεί τον τάφο ενός νεκρικού μνημείου με επιβλητική πρόσοψη (εικ. 10). β) Η έδραση ενός επιτάφιου σήματος. Το θεμέλιο αυτό έφερε πιθανόν τη μνημειακή στήλη ή άλλο, παρόμοιου τύπου, μνημείο. γ) Ένας ελλειψοειδής λάκκος λαξευμένος μέσα στο φυσικό βράχο, ο οποίος ήταν γεμάτος με πέντε προσεκτικά τοποθετημένα μελαμβαφή αγγεία πόσης και οίνου (εικ. 11). Από τα αγγεία ο λάκκος χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ. Το εύρημα πιθανόν σχετίζεται με τελετουργίες σε ανάμνηση των νεκρών που είχαν ταφεί εκεί και υπογραμμίζει τον πρωτεύοντα ρόλο του κρασιού στη συγκεκριμένη τελετή, η οποία πιθανότατα περιελάμβανε και οινοποσία.
Η αρχαία αμαξήλατη οδός που διερχόταν μπροστά από τα προαναφερθέντα ταφικά κτίσματα δεν διασώθηκε εδώ, αλλά εντοπίστηκε σε άλλο σημείο του νεκροταφείου, περίπου 100 μ. βορειότερα. Το οδόστρωμα αποτελείται από τεμάχια του τοπικού μαλακού βράχου, αργούς πλακαρούς λίθους, κομμάτια από κεραμίδια και χώμα.
Η μνημειακή στήλη είναι κατασκευασμένη από υπόλευκο ασβεστόλιθο και δεν διασώζει ίχνη ανάγλυφης ή γραπτής διακόσμησης. Στο μνημείο συνανήκουν: Το άνω τμήμα του κορμού της στήλης με την επίστεψη (εικ. 12), τεμάχιο του κορμού της, η βάση και η πλίνθος της βάσης. Το συνολικό αρχικό ύψος της ξεπερνούσε τα 4,5 μ. Τα πλησιέστερα τυπολογικά παράλληλα είναι επιβλητικές επιτάφιες στήλες από τους ταφικούς περιβόλους των υστεροκλασικών νεκροταφείων της Αττικής. Η στήλη ακολουθεί μια γενικότερη τάση που παρατηρείται – μεταξύ άλλων περιοχών – και στη δυτική

Εικ. 12. Παλαιόκαστρο. Το άνω τμήμα της στήλης.

Εικ. 13. Δημητσάνα. Γενική λήψη της ανασκαφής στο οικόπεδο Γ. Πετρόπουλου.

Εικ. 14. Δημητσάνα. Λεπτομέρεια της υποθεμελίωσης του αρχαίου τείχους.

Εικ. 15. Κουφογή Κάτω Δολιανών Κυνουρίας. Το αρχαίο λατομείο πωρολίθου.

Εικ. 16. Παράλιο Άστρος, κτήμα Δ. Κοψιαύτη. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 17. Παράλιο Άστρος, κτήμα Δ. Κοψιαύτη. Η βάση αττικού ιωνικού τύπου.

Αρκαδία από το τέλος της κλασικής περιόδου και εξής για μνημειοποίηση των επιτάφιων σημάτων, με απώτερο στόχο την επίδειξη και προβολή των κατόχων αυτών των τάφων και των οικογένειών τους.

Δημητσάνα

Το 2008 διεξήχθη εντός της ιδιοκτησίας Γ. Πετρόπουλου στη Δημητσάνα σωστική ανασκαφική έρευνα. Ήλθε στο φως τμήμα της υποθεμελίωσης του αρχαίου τείχους της πόλης, η οποία κατά την επικρατέστερη ερμηνεία ταυτίζεται με την Τεύθιν των αρχαίων πηγών (εικ. 13-14). Από τα ανασκαφικά δεδομένα προκύπτει πλέον η ύπαρξη δύο οικοδομικών φάσεων για το τείχος, μιας του 5ου αι. π.Χ., όπου το σύστημα τοιχοποιίας είναι το ψευδοπολυγωνικό, και μιας που τείνει προς το κανονικό πολυγωνικό, το οποίο μπορεί να χρονολογηθεί επί τη βάσει μορφολογικών στοιχείων στους υστεροκλασικούς-πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους και συναντάται στο μοναδικό σωζόμενο πύργο εντός του οικισμού της Δημητσάνας.

ΚΥΝΟΥΡΙΑ

Βόρεια Κυνουρία

Δολιανά

Το 2006 ξεκίνησε στη θέση «Κουφογή», περί τα νοτιοδυτικά της ρωμαϊκής έπαυλης στην Εύα, η ανασκαφή του αρχαίου λατομείου πωρολίθου, που ήλθε στο φως σε δοκιμαστικές τομές (εικ. 15). Πρόκειται για λατομείο επιφανειακής εκμετάλλευσης, του οποίου η έκταση υπολογίζεται σε 12 τουλάχιστον στρέμματα. Τα ίχνη των εργαλείων που χρησιμοποιούνταν για την εξόρυξη διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση και μαρτυρούν διάφορους τρόπους εξόρυξης λιθοπλίνθων. Το συγκεκριμένο μέγεθος λιθοπλίνθων εντοπίζεται και στη λεγομένη υπόστυλη αίθουσα (βασιλική) στο ρωμαϊκό συγκρότημα στην Εύα, η οποία κατά τον ανασκαφέα, Θ.Γ. Σπυρόπουλο, χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ. με νεότερες προσθήκες κατά το 2ο αι. μ.Χ. Λιθόπλινθοι από ίδιο πωρόλιθο (μακροσκοπικά) κείνται και στη θέση «Κουρμέκι», πλησίον των Κάτω Δολιανών, όπου έχουν εντοπιστεί αρχαιότητες ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Άστρος, θέση «Ελληνικό» (αρχαία Εύα)

Σε απόσταση 200 μ. δυτικότερα των περιφραγμένων τάφων στις δυτικές υπώρειες του «Τειχιού» στο Ελληνικό της Βόρειας Κυνουρίας, στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής διερευνήθηκε το 2008 τάφος των μέσων του 4ου αι. π.Χ., πλούσια κτερισμένος. Η θέση του τάφου, η έκταση του παρόδιου νεκροταφείου και η σχέση του με τα άλλα ανεσκαμμένα νεκροταφεία στην περιοχή, και κυρίως με την επιβλητική ακρόπολη ύστερων κλασικών χρόνων στο «Τειχιό», καταδεικνύει τη σπουδαιότητα της θέσης αυτής της Θυρεάτιδος.

Το καλοκαίρι του 2010 εντός του γηπέδου αφών Καψάλη στο Ελληνικό, και στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφικής έρευνας, αποκαλύφθηκε νέο τμήμα του δυτικού παρόδιου νεκροταφείου της αρχαίας Εύας. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν δύο τάφοι, λαξευμένοι στο φυσικό βράχο με προσανατολισμό Α.-Δ. Οι ταφές ήταν κτερισμένες με αγγεία που χρονολογούνται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

Παράλιο Άστρος, θέση «Άστρα»

Το 2009, στο κτήμα Δ. Κοψιαύτη, διεξήχθη σωστική ανασκαφή, λόγω της εκεί αποκάλυψης μιας μαρμάρινης, αττικού τύπου βάσης ιωνικού κίονα, η οποία μεταφέρθηκε στο Μουσείο Άστρους (εικ. 16-18).

Μέχρι στιγμής έχουν αποκαλυφθεί ισχυροί τοίχοι, κατασκευασμένοι με τη χρήση λίθων και κεραμίδων, τοιχία από στρώσεις πλίνθων και κονιάματος, υδραυλικό κονίαμα, δίσκος από υπόκαυστα, καθώς και πήλινοι αγωγοί, ενώ μόλις άρχισε να αποκαλύπτεται τμήμα δαπέδου με μεγάλου μεγέθους πήλινες πλάκες (εικ. 18). Από τα μέχρι στιγμής δεδομένα φαίνεται ότι στο χώρο κατά τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους γινόταν εκτεταμένη χρήση νερού και πιθανότατα πρόκειται για λουτρικές εγκαταστάσεις.

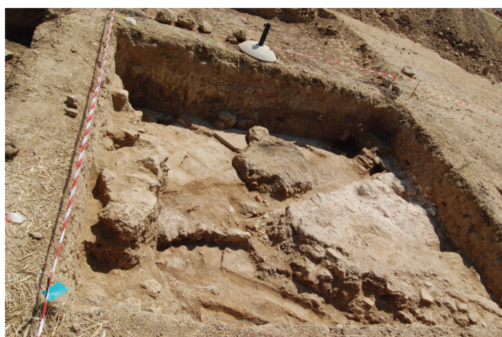
Άγιος Ανδρέας, θέση «Νησί»

Από τις εκτεταμένες αποχωματώσεις που πραγματοποιήθηκαν υπό την εποπτεία της Υπηρεσίας στη θέση «Νησί» του Αγίου Ανδρέα, εντός της ιδιοκτησίας Δ. Αραχωβίτη, στο πλαίσιο απομάκρυνσης των αυθαίρετων κατασκευών επί

του τείχους, αποκαλύφθηκε εκτεταμένο τμήμα της αρχαίας οχύρωσης, καθώς και πύργος αυτής. Το τείχος στην περιοχή αυτή ήταν καλυμμένο με μπάζα και είχε κυριολεκτικά μετατραπεί σε ζαρντινιέρα. Σήμερα έχει αποκαλυφθεί στο σύνολό του, εντός της προαναφερθείσης ιδιοκτησίας. Πρόκειται για λαμπρή κατασκευή, πολυγωνικής τοιχοποιίας με εξαιρετικό συνταίριασμα των αρμών των επιμέρους λιθοπλίνθων. Στο σημείο αυτό της παραλίας το τείχος έχει λατομηθεί σε μεγάλο βαθμό, ενώ δύο παλαιά ασβεστοκάμινα υπάρχουν σε επαφή με το ανατολικό, παράκτιο τείχος. Το αποκαλυφθέν εντός της ιδιοκτησίας Αραχωβίτη τμήμα του τείχους μπορεί να χρονολογηθεί από μορφολογικά στοιχεία στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

Λεωνίδιο, θέση «Πλάκα»

Το 2010 διενεργήθηκε καθαρισμός στο τείχος της αρχαίας πόλης στη θέση «Άγιος Αθανάσιος», καθώς και δοκιμαστικές τομές στη θέση «Ευριάς», βόρεια της οχύρωσης. Από τους καθαρισμούς από τη βλάστηση που πραγματοποιήθηκαν αποκαλύφθηκε το βόρειο σκέλος σε όλο του πλέον το μήκος. Στο εσωτερικό της οχύρωσης, ο χώρος οργανώνεται μέσω ισχυρών αναλημματικών τοίχων σε άνδηρα, τα οποία κατά διαστήματα παρουσιάζουν προεξοχές, εν είδει πύργων. Διακρίνονται και θεμέλια κτηρίων. Η εικόνα παραμένει ακόμη αποσπασματική. Φαίνεται, πάντως, ότι και οι εσωτερικοί αναλημματικοί τοίχοι είναι ενταγμένοι στον εν γένει αμυντικό σχεδιασμό. Το τείχος έχει υποστεί καταστροφή στο νότιο σκέλος του, και κυρίως στο ανατολικό, όπου σώζεται η κατώτατη στρώση λίθων. Τα αποτελέσματα της διενέργειας των τομών αυτών επιβεβαιώνουν την αρχαϊκή παρουσία στην περιοχή της Πλάκας. Η παρουσία του δυναμικού κατά τον 6ο αι. π.Χ. λακωνικού εργαστηρίου κεραμικής είναι προφανής. Η μελαμβαφής κεραμική αφθονεί, αφθονούν, όμως, και σχήματα χαρακτηριστικά του εργαστηρίου, όπως για παράδειγμα, κρατήρες, λεκάνες και βέβαια λακωνικές κύλικες. Εντοπίστηκαν και κορινθιακά όστρακα της ώριμης κορινθιακής περιόδου, δηλαδή του 6ου αι. π.Χ. Ο 6ος, λοιπόν, και ο πρώιμος 5ος αι. π.Χ., φαίνεται πως αποτελούν περίοδο έντασης της ανθρώπινης δραστηριότητας στην περιοχή.

Εικ. 18. Παράλιο Άστρος, κτήμα Δ. Κοψιαύτη. Τομέας Α΄. Διακρίνεται το δάπεδο στρωμένο με πήλινες πλάκες.

Προϊστάμενος

Μιχάλης Πετρόπουλος

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Τεγέα, θέση «Παλαιά Επισκοπή», Στάδιο, λόφος Αγίου Κωνσταντίνου, Επισκοπή, οικόπεδο Γ. Οικονομόπουλου	Ά.-Β. Καραπαναγιώτου
Κάνδαλος και Μανθυρέα	Στ. Φριτζίλας
Μαντίνεια, οικισμός Μηλιάς	Ά.-Β. Καραπαναγιώτου
Τρίπολη, Παλλάντιο	Στ. Φριτζίλας
Τρίπολη, θέση «Καλογερικό»	Στ. Φριτζίλας, Λ. Σουχλέρης
Βαλτέτσι, Αραχαμίτες	Στ. Φριτζίλας, Λ. Σουχλέρης
Βαλτέτσι, Μάναρη, Αμπελάκι	Λ. Σουχλέρης
Μεγαλόπολη, Μεγαλόπολη, Βελιγοστή, Περιβόλια	Στ. Φριτζίλας
Άνω Καρυές (Λύκαιον Όρος)	Μ. Πετρόπουλος, Ά.-Β. Καραπαναγιώτου, Γρ. Γρηγορακάκης, Λ. Σουχλέρης, Στ. Φριτζίλας
Σουλάριο, Πετρίνα	Λ. Σουχλέρης
Γόρτυνα, Παλαιόκαστρο	Ά.-Β. Καραπαναγιώτου
Δημητσάνα	Γρ. Γρηγορακάκης
Κυνουρία, Δολιανά, Άστρος, Άγιος Ανδρέας, Λεωνίδιο	Γρ. Γρηγορακάκης
Παράλιο Άστρος	Ε. Καλάβρια, Γρ. Γρηγορακάκης

ΣΠΑΡΤΗ

Ο.Τ. 127, οικόπεδο Σ. Φιλιππόπουλου

Το οικόπεδο Σ. Φιλιππόπουλου βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με την αδόμητη ζώνη Α προστασίας του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης της αρχαίας Σπάρτης. Η 5η ΕΒΑ πραγματοποίησε σωστική ανασκαφική έρευνα κατά τα χρονικά διαστήματα από 14-7-1998 έως 31-7-1998, από 17-7-2000 έως 26-10-2000, από 20-3-2001 έως 7-5-2001, από 28-6-2002 έως 1-8-2002 και από 11-9-2006 έως 1-12-2006, κατά τη διάρκεια της οποίας αποκαλύφθηκε πλήρης εγκατάσταση ελαιοτριβείου με όλα τα εξαρτήματά της, που χρονολογείται στους μεσοβυζαντινούς χρόνους.

Στο νότιο-νοτιοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, σε βάθος +2,58 μ., αποκαλύφθηκε σχεδόν ακέραιη η μονολιθική λεκάνη σύνθλιψης του ελαιοκάρπου (*trapetum*), η οποία εδράζεται επάνω σε στρώμα αργών λίθων (εικ. 1). Έχει διάμετρο 1,78 μ. (εξωτερικά), 1,41 μ. (εσωτερικά) και είναι κατασκευασμένη από κροκαλοπαγές πέτρωμα. Στην εσωτερική κοίλη επιφάνειά της που καταλήγει σε κεντρική εγκοπή, όπου πακτωνόταν ο κάθετος ξύλινος άξονας, διασώζει ισχυρό υδραυλικό κονίαμα, πιθανότατα για λόγους στεγανοποίησης. Στα ανατολικά και δυτικά της λεκάνης διαμορφώνεται δάπεδο από αργούς λίθους μετρίου μεγέθους. Στη λεκάνη αυτή γινόταν η σύνθλιψη του ελαιοκάρπου με μυλόπετρες που περιστρέφονταν προσαρμοσμένες σε σύστημα ξύλινων αξόνων, ενός κάθετου πακτωμένου στην κυκλική εγκοπή στο κέντρο της λεκάνης και ενός οριζόντιου προσαρμοσμένου στον κάθετο, όπου τοποθετούνταν οι μυλόπετρες.

Βόρεια της λεκάνης, αποκαλύφθηκε το δίδυμο πιεστήριο της εγκατάστασης (εικ. 3). Αποτελείται από δύο μαρμάρινες βάσεις, μια τετράγωνη και μια επτάπλευρη, σε απόσταση 2,26 μ. μεταξύ τους. Οι βάσεις αυτές στην άνω επιφάνειά τους φέρουν κυκλικό περίπου αυλάκωμα (*canalis rotunda*), που στα νότια απολήγει σε εκροή που προεξέχει ελαφρά για τη ροή του λαδιού σε δύο υποκείμενα αγγεία υποδοχής/διαχωρισμού του ελαιολάδου, τμήματα των οποίων εντοπίστηκαν κατά χώραν (εικ. 2). Ανάμεσα στις δύο βάσεις αποκαλύφθηκε λιθόπλινθος, διαστ. 1,35x0,90 μ., που στο μέσον της φέρει δύο ορθογώνιες εντομές και στο ανατολικό άκρο της διασώζει μεγάλη τετράγωνη κοιλότητα (0,15x0,15x0,28 μ.), όπου πιθανότατα πακτωνόταν κατακόρυφο στέλεχος. Οι δύο βάσεις και η λιθόπλινθος εδράζονται επάνω σε τοίχο, διαστ. 1,17x3 μ., ο οποίος είναι κτισμένος από μετρίου μεγέθους αργούς λίθους, με χρήση πλίνθων στους αρμούς και χώμα ανάμεικτο με κονίαμα ως συνδετικό υλικό.

Βόρεια των βάσεων του ελαιοπιεστηρίου και στο ίδιο περίπου βάθος αποκαλύφθηκε επιφάνεια που αποτελείται από ισχυρό κονίαμα, μέσα στο οποίο έχουν τοποθετηθεί κατακόρυφα θραύσματα κεραμίδων. Το πλάτος της επιφάνειας αυτής, καθώς και ο τρόπος κατασκευής της, υποδηλώνουν ότι πρόκειται για ένα είδος «πλατφόρμας», όπου ακουμπούσαν τα σακιά με την ελαιόμαζα που είχε παραχθεί από τη σύνθλιψη στη λεκάνη.

Τα βάρη του μηχανισμού του πιεστηρίου εντοπίστηκαν σε απόσταση 5,30 μ. νότια αυτού (εικ. 4). Πρόκειται για μονολιθικά αποστρογγυλευμένα βάρη, τα οποία στο μέσον τους διασώζουν εντομή κοίλης διατομής, διαμ. 0,12 μ. Κάθε κεντρική εντομή φέρει στην κάθετη πλευρά της και δεύτερη εγκάρσια κοίλη.

Λίγες δεκάδες μέτρα βορειοδυτικά της εγκατάστασης του ελαιοτριβείου διανοίχθηκε τομή, στην οποία αποκαλύφθηκαν κατά χώραν τμήματα δύο κιόνων, καθώς και τμήματα τοίχων που διαμορφώνουν τέσσερις, τουλάχιστον, χώρους που διασώζουν λείψανα δαπέδων από κονίαμα. Τα αποκαλυφθέντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ταυτίστηκαν με τμήμα κοσμικού κτηρίου της μεσοβυζαντινής περιόδου.

Εικ. 1. Μονολιθική λεκάνη σύνθλιψης του ελαιοκάρπου (trapetum).

Εικ. 2. Επτάπλευρη βάση πιεστηρίου και αγγείο υποδοχής/διαχωρισμού ελαιολάδου.

Εικ. 3. Δίδυμο ελαιοπιεστήριο.

Εικ. 4. Βάρη του μηχανισμού του πιεστηρίου.

Από την ανασκαφή του οικοπέδου συλλέχθηκε κεραμική που θα μπορούσε να χρονολογηθεί από τους ελληνιστικούς έως τους βυζαντινούς χρόνους, θραύσματα γυάλινων αγγείων, πήλινα και μεταλλικά αντικείμενα, χάλκινα νομίσματα και δύο μολυβδόβουλλα της βυζαντινής περιόδου.
Το μεσοβυζαντινό ελαιοτριβείο του οικοπέδου Φιλιππόπουλου αποτελεί εύρημα σημαίνον για τις γνώσεις μας, διότι είναι το μοναδικό πλήρες ελαιοτριβείο που έχει μέχρι σήμερα εντοπιστεί, όχι μόνο στη Λακωνία, περιοχή κατεξοχήν ελαιοπαραγωγό, αλλά και σε ολόκληρη τη νοτιοανατολική Πελοπόννησο.

Στο Ο.Τ. 127 οι σωστικές ανασκαφές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας έχουν αποκαλύψει σημαντικά κατάλοιπα κτηρίων των ρωμαϊκών, υστερορωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων, σε τέσσερις, απαλλοτριωμένες από το ΥΠΠΟΤ, ιδιοκτησίες. Συγκεκριμένα, στην ιδιοκτησία Ελ. Δίπλα που βρίσκεται στη νοτιοανατολική γωνία του τετραγώνου, έχει εντοπιστεί λουτρό της βυζαντινής περιόδου, θεμελιωμένο σε υποκείμενο υστερορωμαϊκό βαλανείο, το οποίο εκτείνεται βόρεια και στην όμορη ιδιοκτησία Βρ. Λεώπουλου. Δυτικά του λουτρού, στις ιδιοκτησίες Αλ. Ρήγου και Στ. και Π. Ανδρούτσου έχει έλθει στο φως ναός των μεσοβυζαντινών χρόνων, που ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με συνεπτυγμένο δυτικό σκέλος. Οι αρχαιότητες αυτές συνθέτουν μια αξιόλογη ενότητα κοσμικών και εκκλησιαστικών κτηρίων και εγκαταστάσεων βιοτεχνικής δραστηριότητας που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της οικονομικής, θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής των κατοίκων της πόλης. Εντάσσονται σε μεσοβυζαντινό χώρο οίκησης, κτηριακά κατάλοιπα του οποίου εκτείνονται στα όμορα οικοδομικά τετράγωνα. Μαρτυρούν για την ύπαρξη μιας βυζαντινής συνοικίας που διαμορφώθηκε πάνω σε, ήδη επιχωμένα στους μεσοβυζαντινούς χρόνους, κατάλοιπα των ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων και καταδεικνύουν την επέκταση της πόλης της Λακεδαιμονίας έξω από τα όρια του τείχους της ακρόπολης, προς Ν. και Δ.

Ο.Τ. 128, οικόπεδο Α. Μπίμπα - Στ. Σπυριδάκου

Το οικόπεδο βρίσκεται επί της οδού Αλκμάνος, σε μικρή απόσταση από την αδόμητη ζώνη Α προστασίας του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης της αρχαίας Σπάρτης. Η σωστική ανασκαφική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε από 21-8 έως 23-11-2007, έφερε στο φως τρίπλευρη εξωτερικά και ημικυκλική εσωτερικά αψίδα, προσανατολισμένη προς ΝΑ., που οριοθετεί κτήριο, το εσωτερικό του οποίου κοσμείται

με ψηφιδωτό δάπεδο (εικ. 5). Η αψίδα αποτελεί ισχυρή κατασκευή από αργολιθοδομή με κομμάτια πλίνθων στους αρμούς, μέσα σε άφθονο κονίαμα που προεξέχει. Τα σωζόμενα τμήματα ανήκουν πιθανότατα στη θεμελίωσή της, όπως υποδηλώνει η μη επιμελημένη τοιχοποιία τους, καθώς και το γεγονός ότι το ψηφιδωτό δάπεδο στο εσωτερικό της αψίδας βρίσκεται σε αρκετά ψηλότερο επίπεδο.

Το ψηφιδωτό δάπεδο εκτείνεται και στην όμορη προς Δ. ιδιοκτησία Κουτσογιαννόπουλου. Χωρίζεται, σύμφωνα και με τους αρμούς που διακρίνονται στο υπόστρωμά του, σε επιμέρους τμήματα, που αντιστοιχούν στην αψίδα, τον κεντρικό χώρο δυτικά και δύο πλάγιους χώρους βόρεια και νότια.

Αψίδα: Το κύριο θέμα αποτελεί συνεχόμενο φολιδωτό κόσμημα, από το οποίο διατηρείται μικρό τμήμα. Το πλαίσιο φέρει συμπλεκόμενους κύκλους, που σχηματίζουν τετράφυλλα και κοσμούνται στο κέντρο τους με μικρά τετράγωνα. Η εναλλαγή δύο χρωμάτων, λευκού και ερυθρού, στην απόδοση του θέματος προσδίδει ποικιλία. Κυματοειδής ταινία οριοθετεί το πλαίσιο προς Α.

Κεντρικός χώρος: Διατηρείται μόνο τμήμα του πλαισίου, που φέρει σηρικούς τροχούς με σταυρό στο κέντρο των κύκλων. Ακολουθούν δύο σειρές τετράγωνων διαχώρων, που περικλείουν μικρότερα τετράγωνα.

Νότιος πλάγιος χώρος: Το κεντρικό διάχωρο φέρει φολιδωτό κόσμημα και ακολουθούν πλαίσια με κυματοειδή ταινία, σηρικούς τροχούς με σταυρό στο κέντρο τους και συμπλεκόμενους κύκλους, στο εσωτερικό των οποίων διαγράφεται ρομβοειδές διάχωρο. Η χρήση χρωμάτων, μαύρο για τα περιγράμματα, λευκό, γαλάζιο και ερυθρό, δημιουργεί ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα (εικ. 6).

Βόρειος πλάγιος χώρος: Διάκοσμος ανάλογος με αυτόν του νότιου χώρου, με μικρές διαφοροποιήσεις και απλουστεύσεις στην απόδοση των διακοσμητικών λεπτομερειών. Οι ψηφίδες που έχουν χρησιμοποιηθεί είναι λίθινες, μεσαίου μεγέθους, που έχουν συναρμολογηθεί και συγκολληθεί σε υπόστρωμα από κουρασάνι, με την τεχνική της κομμένης και από τις τέσσερις πλευρές ψηφίδας (*opus tessellatum*) (εικ. 7).

Από εικονογραφική άποψη, ορισμένα από τα θέματα του ψηφιδωτού απαντούν και στο ψηφιδωτό δάπεδο που έχει αποκαλυφθεί στα οικόπεδα Ι. Φιλιππόπουλου και Ι. και Ε. Ασημακόπουλου και ανήκει σε μεγάλο δημόσιο παλαιοχριστιανικό κτήριο, καθώς και στο ψηφιδωτό στο γειτονικό οικόπεδο Βουτιανίδη, όπως επίσης και στα ψηφιδωτά που κοσμούν τη βασιλική στο οικόπεδο Φουρναράκου στο Γύθειο. Ομοιότητες αναγνωρίζονται και με θέματα στο ψηφιδωτό του οικοπέδου Βαρβιτσιώτη του τέλους του 5ου αιώνα και με τα τμήματα του ψηφιδωτού που αποκαλύφθηκε στα οικόπεδα Ρουμελιώτη-Περγαντή-Δερτιλή στη Σπάρτη.

Η διαίρεση της επιφάνειας σε διάχωρα, μέσα στα οποία αναπτύσσονται ενιαία αυτοτελή θέματα, συνηθίζεται σε παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά δάπεδα του ελλαδικού χώρου. Το αυστηρά γεωμετρικό, ανεικονικό θεματολόγιο κυριαρχεί στα δάπεδα της Ανατολικής Μεσογείου, στο πλαίσιο της γενικότερης τάσης προς τον ανεικονικό διάκοσμο, στο τελευταίο τέταρτο του 4ου και στις αρχές του 5ου αιώνα. Ωστόσο, τα καθαρά γεωμετρικά ψηφιδωτά επιβιώνουν και τον 6ο αιώνα, χαρακτηριζόμενα από αμέλεια στο σχέδιο και την εκτέλεση («β΄ γεωμετρική εποχή»), ενώ είναι ιδιαίτερα συνηθισμένα στη Σπάρτη.

Η λιτότητα στη διακοσμητική αντίληψη, η απουσία ζωομορφικών παραστάσεων, η περιορισμένη χρωματική κλίμακα, καθώς και ο τονισμός των κύκλων και των φολίδων με την παράθεση περισσότερων του ενός χρωμάτων, που απαντούν στο ψηφιδωτό δάπεδό μας, χαρακτηρίζουν τα πρώιμα έργα του εργαστηρίου της Αθήνας (α΄ τέταρτο 5ου αιώνα). Ωστόσο, η αρκετά απλουστευμένη και χαλαρή εκτέλεση του διακόσμου που διακρίνεται για γραμμικότητα, σχηματοποίηση και ακανονιστία, η αδεξιότητα στην εκτέλεση, καθώς και η ιδιαίτερα περιορισμένη χρωματική κλίμακα που προσδίδει αρκετή μονοτονία, χαρακτηριστικά που ενδεχομένως μπορούν να ερμηνευθούν μέσα στο πλαίσιο μιας επαρχιακής τέχνης και ενός τοπικού εργαστηρίου, μας οδηγούν ενδεχομένως σε πιο ύστερη χρονολόγηση, στο β΄ μισό του 5ου αιώνα, στην ίδια δηλαδή εποχή που ανάγονται τα ψηφιδωτά δάπεδα των οικοπέδων Φιλιππόπουλου, Ασημακόπουλου και Βουτιανίδη, με τα οποία το ψηφιδωτό μας παρουσιάζει και τις περισσότερες εικονογραφικές και τεχνοτροπικές ομοιότητες. Σημειώνουμε ότι κατά τη διάρκεια του 5ου και του 6ου αιώνα η παραγωγή ψηφιδωτών στην πόλη της Σπάρτης αναπτύσσεται, παρουσιάζοντας στενές σχέσεις με τα εργαστήρια της ηπειρωτικής Ελλάδας και του Αιγαίου.

Κατά την ανασκαφική διερεύνηση συγκεντρώθηκε κεραμική των ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων, μεταλλικά αντικείμενα, τμήματα λίθινων ή μαρμάρινων μελών, θραύσματα γυάλινων αγγείων και άμορφες μάζες γυαλιού, μικρές χρωματιστές ψηφίδες από υαλόμαζα, θραύσματα κονιάματος με χρώμα και επτά χάλκινα νομίσματα.

Εικ. 5. Η αψίδα και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα προς Α.

Εικ. 6. Ο νότιος πλάγιος χώρος και τμήμα του κεντρικού χώρου του ψηφιδωτού δαπέδου.

Εικ. 7. Ο βόρειος πλάγιος χώρος του ψηφιδωτού δαπέδου.

Με βάση τα ανωτέρω στοιχεία, το τμήμα του αψιδωτού κτηρίου που αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο ταυτίζεται με παλαιοχριστιανική βασιλική και θα μπορούσε πιθανότατα να χρονολογηθεί στα τέλη του 5ου ή ενδεχομένως στις αρχές του 6ου αιώνα, χρονολόγηση που συμφωνεί και με τη μορφή της αψίδας, τρίπλευρη εξωτερικά, που απαντά σε βασιλικές της εποχής.

Το οικόπεδο βρίσκεται σε απόσταση 360 μ. περίπου νοτιοδυτικά του υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης της Σπάρτης. Στο ίδιο αλλά και στα όμορα οικοδομικά τετράγωνα οι σωστικές ανασκαφικές διερευνήσεις έχουν αποκαλύψει αρχαιολογικά κατάλοιπα των ρωμαϊκών, υστερορωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων (οικίες, ψηφιδωτά δάπεδα, λουτρά, ταφές), καταδεικνύοντας τη σημασία της περιοχής στον πολεοδομικό ιστό της πόλης της Σπάρτης κατά τις περιόδους αυτές.

Μετά από σχετική γνωμοδότηση της Επιτροπής Απαλλοτριώσεων του ΥΠΠΟΤ, τα αρχιτεκτονικά λείψανα και το ψηφιδωτό δάπεδο της βασιλικής θα παραμείνουν ορατά και επισκέψιμα.

Προϊστάμενοι

Αιμιλία Μπακούρου (2000-2006)
Καλλιόπη Διαμαντή (2007-2010)

Υπεύθυνοι ανασκαφών
Ευ. Κατσάρα, Αγγ. Μέξια και Μ. Φλώρου.

6η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Κατά το χρονικό διάστημα 2000-2010 διενεργήθηκαν συνολικά 51 σωστικές ανασκαφές σε οικόπεδα της Πάτρας και της ευρύτερης περιοχής, καθώς και στο Νομό Ηλείας. Παράλληλα, με την ευκαιρία αναστηλωτικών εργασιών, διενεργούνται και μικρής κλίμακας ανασκαφικές έρευνες στο εσωτερικό ναών. Οι αρχαιότητες, ανάλογα με τη σπουδαιότητά τους, άλλοτε διατηρούνται σε κατάχωση και άλλοτε αποδομούνται. Ιεραρχώντας το ανασκαφικό έργο, ιδιαίτερη μνεία γίνεται στις ακόλουθες περιπτώσεις:

ΠΑΤΡΑ

Συμβολή των οδών Γερμανού 170 και Κ. Παλαιολόγου *(2000)*

Αποκαλύφθηκε τμήμα εργαστηρίου κατασκευής και αποθήκευσης κεραμικών προϊόντων, η λειτουργία του οποίου αρχίζει τον 5ο και διαρκεί τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του 6ου/αρχές του 7ου αιώνα. Επισημαίνεται ότι το 2006, στη διάρκεια σωστικής ανασκαφής στο όμορο προς Δ. οικόπεδο, αποκαλύφθηκε ένας ακόμη χώρος του εργαστηρίου, με δεκάδες ακέραια αγγεία.

Σημαντικότερο εύρημα αποτελεί ακέραιη πήλινη σφραγίδα ευχαριστιακού άρτου με εμπίεστο διάκοσμο (εικ. 1), ίσως μοναδική περίπτωση κατά την οποία ο χώρος ανεύρεσης ταυτίζεται με τον τόπο κατασκευής της.

Εικ. 1. Πάτρα, Συμβολή των οδών Γερμανού 170 και Κ. Παλαιολόγου. Σφραγίδα ευχαριστιακού άρτου (πρόσθια όψη).

Οδός Δ. Γούναρη 77-79, οικόπεδο Π. Τερζή *(2001)*

Κοντά στην πλατεία Ψηλών Αλωνίων αποκαλύφθηκαν λείψανα λουτρικής εγκατάστασης πρωτοβυζαντινής περιόδου. Το κτήριο ήταν ενταγμένο στον πολεοδομικό ιστό της πρωτοβυζαντινής πόλης, με πρόσβαση σε έναν από τους κεντρικούς ρωμαϊκούς δρόμους, που οδηγούσε από το κέντρο στο λιμάνι. Αποτελούνταν από το αποδυτήριο (Α), το *tepidarium* (Τ) και το *caldarium* (C). Πρόκειται για μικρό βαλανείο, που τυπολογικά κατατάσσεται στο λεγόμενο εν σειρά τύπο.

Υπήρξαν ποικίλα ευρήματα (τμήματα γυάλινων μυροδοχείων, κομμάτια ελαφρόπετρας, νομίσματα, ομάδες οστράκων και τρεις ακέραιοι αμφορείς), αλλά σημαντικό για τη χρονολόγηση του λουτρού ήταν νούμμιο του Αναστασίου Α΄ (491-518). Με βάση το νόμισμα, τα τυπολογικά στοιχεία, τα υλικά δόμησης και την τεχνολογία του, το λουτρό εντάσσεται στην ομάδα των πρωτοβυζαντινών λουτρών του 6ου αιώνα. Η ανοικοδόμησή του προσδιορίζεται πριν από το 518 και η λειτουργία του διήρκεσε μέχρι την απόφραξη του υπόγειου υπόκαυστου χώρου από το *tepidarium* προς το *caldarium* και την τοποθέτηση στο σημείο αυτό τριών αμφορέων του 8ου-9ου αιώνα, οπότε και μετατράπηκε σε αποθηκευτικό χώρο.

Άγιος Νικόλαος Βλατερού *(2001)*

Στη διάρκεια εργασιών αποκατάστασης του ναού του Αγίου Νικολάου, που επλήγη από το σεισμό του 1993, ήλθαν στο φως κάτω από το σημερινό δάπεδο, στην περιοχή του κεντρικού και του βόρειου κλίτους, λείψανα του δικτύου υδροδότησης της μεσαιωνικής πόλης (δεξαμενή, αγωγός και φρεάτιο καθαρισμού - αερισμού).

Η θολοσκέπαστη δεξαμενή λειτουργούσε ως ταμιευτήρας νερού από πηγή που αναβλύζει ακόμη και σήμερα και τροφοδοτούσε τον υδραγωγό, πλ. 0,50 μ., που αποκαλύφθηκε σε μήκος 6 μ., είχε σταθερή κλίση από Α. προς Δ. για την εξασφάλιση της ροής του νερού και καλυπτόταν με μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες, ενώ τα τοιχώματά του ήταν επιχρισμένα με υδραυλικό κονίαμα. Στα τοιχώματα του αγωγού υπήρχαν τοξωτά ανοίγματα και πήλινος αγωγός υπερχείλισης των υδάτων. Το φρέαρ καθαρισμού είχε κυκλικό στόμιο και καλυπτόταν με πλάκα.

Εικ. 2. Γραπτή κεραμική.

Εικ. 3. Εφυαλωμένη κούπα 13ου-14ου αιώνα.

Εικ. 4. Πήλινος λουλάς οθωμανικής περιόδου.

Εικ. 5. Ασημένιο ενώτιο.

Διακρίνονται τρεις, τουλάχιστον, φάσεις του δικτύου υδροδότησης, με κύρια αυτή των όψιμων παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Μικρή Περιμετρική οδός Πάτρας *(2007-2009)*

Στη διάρκεια των εργασιών για τη διάνοιξη της Μικρής Περιμετρικής οδού Πατρών (Κόμβος Εξόδου), αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα αρμοδιότητάς μας και η Εφορεία διενήργησε εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα. Η περιοχή βρίσκεται νοτιοανατολικά του Κάστρου Πατρών και σε μικρή απόσταση από αυτό.

Τα κτηριακά λείψανα (οικιστικό σύνολο) είναι αποσπασματικά και μαρτυρούν τη συνεχή χρήση του χώρου από τα παλαιοχριστιανικά έως και τα οθωμανικά χρόνια.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν: α) τμήμα τείχους του Κάστρου, που μπορεί να ταυτιστεί με την οχυρωματική κατασκευή των Φράγκων, που περιέκλειε την πόλη έξω από την ακρόπολη και β) οικιστικές νησίδες μεσοβυζαντινών και υστεροβυζαντινών χρόνων.

Ο χώρος απέδωσε άφθονη κεραμική, πολλά λίθινα ευρήματα και 48 νομίσματα (εικ. 2-5).

Οδός Παντανάσσης 28, οικόπεδο ιδιοκτησίας Δήμου Πατρέων *(2009)*

Συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε η ανασκαφή που είχε ξεκινήσει από τη ΣΤ΄ ΕΠΚΑ. Αποκαλύφθηκε τμήμα κοσμικού κτηρίου (τετραγωνικής κάτοψης χώρος που έφερε κεραμοσκεπή στέγη και διέθετε θυραίο άνοιγμα, καθώς και μικρό μέρος ενός δεύτερου δωματίου) ή οικιστικού συγκροτήματος, στη θέση λίγο προγενέστερων κτηριακών λειψάνων. Η χρήση του – σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις (κεραμική, νομίσματα, τοιχοποιία) – εκτείνεται από τους παλαιοχριστιανικούς έως τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους (5ος-6ος αιώνας).

Εικ. 6-7. Πάτρα, οδός Παντανάσσης 28. Πήλινη σφραγίδα άρτου παλαιοχριστιανικής περιόδου και χάλκινο εικοσανούμμιο.

Στα πλέον αξιοσημείωτα ευρήματα της ανασκαφής συγκαταλέγονται: σχεδόν ακέραιη πήλινη σφραγίδα άρτου παλαιοχριστιανικής περιόδου (εικ. 6), μεγάλος αριθμός χάλκινων νομισμάτων (συνελέγησαν 94, κυρίως μικρές χάλκινες υποδιαιρέσεις (*minimi*) του 5ου-6ου αιώνα, αλλά και δύο εικοσανούμμια (εικ. 7) και πεντανούμμιο του 6ου αιώνα), μαρμάρινο τραπεζοφόρο με ακόσμητη, λεία επιφάνεια, χάλκινο αγκίστρι και επίμηκες μολύβδινο βαρίδι για τα δίχτυα.

Οδός Κανακάρη 135, οικόπεδο Μ. Καλιγοσφύρη *(2008-2010)*

Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως τμήμα του βορειοανατολικού νεκροταφείου της πόλης των Πατρών, το οποίο ήταν οργανωμένο στα πρότυπα των αντίστοιχων ρωμαϊκών νεκροταφείων της Ιταλίας και των αποικιών της (εικ. 8). Μεταξύ άλλων, αποκαλύφθηκαν οι γωνίες δύο υπέργειων ταφικών μνημείων του 1ου αιώνα, με λίθινο κρηπίδωμα και πρόσοψη σε ταφική οδό (εικ. 9). Στον ταφικό περίβολο που τα περιέκλειε, ερευνήθηκαν δώδεκα ακόμη κιβωτιόσχημοι τάφοι, οι οποίοι απέδωσαν πλήθος νομισμάτων, δηλωτικά της αδιάλειπτης χρήσης του νεκροταφείου από τον 1ο έως τον 6ο αιώνα.

Στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα βιοτεχνικής εγκατάστασης, με τμήματα αποθηκευτικών πίθων (εικ. 10), ενώ ανευρέθησαν και πολλά χάλκινα νομίσματα της πρωτοβυζαντινής περιόδου.

Εικ. 8. Γενική άποψη της ανασκαφής από Β./ΒΔ.

Εικ. 9. Ταφικό μνημείο με λίθινο κρηπίδωμα.

Εικ. 10. Αποθηκευτικός πίθος από το χώρο της βιοτεχνικής εγκατάστασης.

ΚΥΛΛΗΝΗ

Αρχαιολογικός χώρος Γλαρέντζας *(2000-2004)*

α) Στο πλαίσιο του έργου Ανάδειξης και Ανάπλασης του αρχαιολογικού χώρου Κάστρου Γλαρέντζας (ενταγμένο στα ΠΕΠ του Γ΄ ΚΠΣ) πραγματοποιήθηκαν μερικές αποχωματώσεις, οι οποίες απέδωσαν σε μεγάλο βαθμό μια πρώτη εικόνα της μεσαιωνικής πόλης, προσφέροντας σημαντικά στοιχεία για τη φρουριακή αρχιτεκτονική της εποχής. Μεταξύ άλλων, αποκαλύφθηκαν: η περίμετρος του εξωτερικού οχυρωματικού περιβόλου, η τάφρος με τη μονότοξη λιθόκτιστη γέφυρα (εικ. 11), το τείχος και φρούριο του εσωτερικού περιβόλου (εικ. 12), τμήματα από τις πύλες και τους πύργους, λουτρό με τριμερή διάταξη, αλλά και παραθαλάσσιος πύργος θεμελιωμένος σε πλέγμα από ξύλινες δοκούς. Στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο ήλθαν στο φως κατάλοιπα πύργων, φρεάτια και ερείπια κτισμάτων, με αδιευκρίνιστες προς το παρόν χρήσεις. Η έρευνα απέδωσε και σημαντικά κινητά ευρήματα (εισηγμένη κεραμική και νομίσματα που περιέχονταν σε αποθέτη του 15ου αιώνα, τμήμα πλάκας με το θυρεό της δυναστείας των Βιλλεαρδουΐνων κ.ά.).

β) Συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε η σωστική ανασκαφή στον Άγιο Φραγκίσκο, το γοτθικό ναό της μεσαιωνικής πόλης (εικ. 13): ανασκάφηκε δυτικά ο πυλώνας, αποκαλύφθηκε πλήρως το ορθογωνικής κάτοψης ιερό, υπολείμματα της κτιστής τράπεζας και τα παρεκ-

Εικ. 11. Γλαρέντζα. Η γέφυρα της τάφρου.

Εικ. 12. Γλαρέντζα. Το ανατολικό σκέλος του τείχους του φρουρίου, μετά την ανασκαφή και τη διαμόρφωση διαδρομών. Άποψη από ΝΑ.

Εικ. 13. Ο ναός από Δ., μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής.

Εικ. 14. Τοιχογραφικός διάκοσμος διατηρημένος στους τοίχους του ναού.

Εικ. 15. Χάλκινοι πτερνιστήρες, που βρέθηκαν σε τάφο φράγκου ευγενούς, στο εσωτερικό του ναού.

Εικ. 16. Κούπες με πολύχρωμη διακόσμηση, εισηγμένες από τη Δύση.

Εικ. 17. Βεργίο με διπλό στρώμα τοιχογραφιών, από πλαίσιο ανοίγματος. Διακρίνεται παράσταση προσώπου.

κλήσια, κλιμακοστάσιο μέσω του οποίου γινόταν η πρόσβαση από τον κυρίως ναό προς το ιερό, καθώς και εγκάρσιος τοίχος που διαιρεί το ναό σε δύο μέρη και διασώζει ζωγραφικό διάκοσμο (εικ. 14). Διαπιστώθηκε, επίσης, ότι εντός του μεσαιωνικού κτηρίου σώζονται ίχνη μεταγενέστερου μικρού οικοδομικού συγκροτήματος (ίσως μοναστηριού). Κατά μήκος των μακρών τοίχων του ναού αποκαλύφθηκαν συλημένοι κτιστοί τάφοι (μερικοί διέθεταν ψευδοσαρκοφάγους), με σημαντικότερα ευρήματα νομίσματα, εξαρτήματα ενδυμασίας, χάλκινους και σιδερένιους πτερνιστήρες (εικ. 15), θραύσματα από τα υαλοστάσια του μνημείου και αξιόλογα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού – κυρίως βεργία με τοιχογραφικό διάκοσμο καρδιόσχημων θεμάτων (εικ. 17). Ερευνήθηκαν, επίσης, νεότερες λακκοειδείς ταφές στο δάπεδο του ναού. Στα κινητά ευρήματα της ανασκαφής κυριάρχησε η εισηγμένη εφυαλωμένη κεραμική του 13ου-14ου αιώνα (εικ. 16).

Προϊστάμενοι

Μυρτώ Γεωργοπούλου (2000-2005)
Αναστασία Κουμούση (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Συμβολή των οδών Γερμανού 170 και Κ. Παλαιολόγου, Άγιος Νικόλαος Βλατερού, Μικρή Περιμετρική οδός Πάτρας	Αν. Κουμούση
Οδός Δ. Γούναρη 77-79, οικόπεδο Π. Τερζή	Αφ. Μουτζάλη
Οδός Παντανάσσης 28	Μ. Γκάτη
Οδός Κανακάρη 135	Μ. Στεφανοπούλου
Αρχαιολογικός χώρος Γλαρέντζας	Δ. Αθανασούλης, Αθ. Ράλλη

25η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η 25η ΕΒΑ διενεργεί σωστικές ανασκαφές στους τρεις νομούς αρμοδιότητάς της: Αργολίδα, Αρκαδία και Κορινθία. Οι περισσότερες διενεργούνται στο Άργος και την Αρχαία Κόρινθο. Ορισμένες από τις σημαντικότερες παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω.

ΚΟΡΙΝΘΙΑ

Στην Κορινθία ανασκαφές διενεργούνται ετησίως στο Εξαμίλιον Τείχος του Ισθμού και στον Ακροκόρινθο, στο πλαίσιο της ανάδειξης των δύο μνημείων.

Κόρινθος

Στην Κόρινθο εντοπίστηκαν πρόσφατα δύο νεκροταφεία πρωτοβυζαντινών χρόνων: ένα στους πρόποδες του λόφου Ακροκορίνθου, νότια της κρήνης Χατζημουσταφά, και ένα στην είσοδο του σημερινού οικισμού της Αρχαίας Κορίνθου, 90 μ. νοτιοανατολικά της Βασιλικής Κοδράτου (εικ. 1). Στο δεύτερο αποκαλύφθηκαν 168 κιβωτιόσχημοι τάφοι επιμελημένης κατασκευής, οι περισσότεροι συλημένοι και με διαταραγμένα τα σκελετικά κατάλοιπα. Η πλειονότητα των κτερισμάτων ήταν πήλινα αγγεία. Κάθε τάφος περιείχε πολυάριθμες, επάλληλες ταφές, έτσι ώστε οι νεκροί που ήλθαν έως σήμερα στο φως να ξεπερνούν κατά πολύ τους χίλιους. Το ανασκαφέν νεκροταφείο πιθανόν αποτελεί μέρος ενός εκτεταμένου κοιμητηρίου που πιθανόν σχετίζεται με την παρακείμενη Βασιλική Κοδράτου και χρονολογείται τον 6ο-7ο αιώνα.

Εικ. 1. Κόρινθος. Νεκροταφείο κοντά στη Βασιλική Κοδράτου.

Ο μεγαλύτερος αριθμός ανασκαφών στην Αρχαία Κόρινθο πραγματοποιείται στην περιοχή του Κρανείου, ανατολικά του περιφραγμένου αρχαιολογικού χώρου και βορειοανατολικά του Ακροκορίνθου. Στο Κράνειο, ο Δ. Πάλλας είχε ανασκάψει τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και προσκτίσματα που χρονολογήθηκε στο α΄ μισό του 6ου αιώνα. Στα βορειοδυτικά αυτής διατηρούνται ορατά τμήματα κτηρίου που ο ίδιος απέδιδε σε προσκτίσματα δεύτερης βασιλικής. Η περιοχή που εκτείνεται σε 86 στρέμματα εμφανίζει μεγάλη πυκνότητα μνημείων και έχει κριθεί απαλλοτριωτέα. Έως σήμερα οι ανασκαφές έχουν φέρει στο φως τμήματα του πρωτοβυζαντινού τείχους της πόλης (του 5ου ή 6ου αιώνα), που περιόριζε την έκταση της πρωτοβυζαντινής πόλης σε ένα μικρό τμήμα της αρχαίας. Ακριβώς έξω από τα τείχη ανασκάπτεται ένα ακόμη εκτεταμένο πρωτοβυζαντινό νεκροταφείο. Στο εσωτερικό των τειχών εντοπίστηκαν τμήματα εκτεταμένων λουτρικών εγκαταστάσεων.

Σε μεγάλο λουτρικό συγκρότημα ήλθαν στο φως αίθουσες, η μια με αψιδωτές απολήξεις, με ίχνη ορθομαρμάρωσης, μαρμαροθετήματα και περιμετρικό θρανίο. Περισυνελέγησαν αρχιτεκτονικά μέλη της παλαιοχριστιανικής περιόδου. Μετά την εγκατάλειψη του χώρου, στα δάπεδα ανοίχθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι. Ένας σιρός και τοίχοι επάνω στα παλαιά δάπεδα δηλώνουν τη συνέχιση της χρήσης του χώρου. Στην κεραμική κυριαρχεί η άβαφη, χρηστική, πρωτοβυζαντινή κεραμική, αλλά δεν απουσιάζουν τμήματα αγγείων με εφυάλωση του 11ου και του τέλους του 12ου-αρχών του 13ου αιώνα που δείχνουν χρήση του χώρου στο μεσαίωνα.

Αντίστοιχη είναι η εικόνα και στην ανασκαφή μιας μικρότερης πρωτοβυζαντινής λουτρικής εγκατάστασης στο Κράνειο (εικ. 2). Η οκτάκογχη θερμή αίθουσα διέθετε ατομικούς λουτήρες στις κόγχες. Στη μέση βυζαντινή περίοδο, τη θέση κατέλαβε μια νέα ισχυρή κατασκευή, κτισμένη με λιθοπλίνθους, που πιθανώς ανήκε σε μεγάλο δημόσιο κτήριο. Η μεσαιωνική φάση επιβίωσε μέχρι και το 14ο αιώνα, όπως υποδεικνύουν τα κινητά ευρήματα, κυρίως κεραμική, νομίσματα και αρχιτεκτονικά μέλη (εικ. 3). Τα ευρήματα του Κρανείου επιβεβαιώνουν το μεγάλο μέγεθος και τον πλούτο της πρωτοβυζαντινής Κορίνθου. Ταυτόχρονα, αποκαλύπτουν μια, άγνωστη έως σήμερα, γειτονιά της μεσαιωνικής πόλης, που αποδεικνύει ότι ήταν πολύ πιο εκτεταμένη από το τμήμα που έχει ανασκαφεί στην αρχαία αγορά. Από τα ευρήματα προκύπτει, επίσης, η αδιάλειπτη συνέχειά της από τους πρωτοβυζαντινούς στους μεταβατικούς χρόνους και μέχρι τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο.

ΑΡΚΑΔΙΑ

Λεοντάρι

Οι πυρκαγιές του θέρους του 2007 προκάλεσαν την επέμβαση της 25ης ΕΒΑ στο λόφο του μεσαιωνικού κάστρου στο Λεοντάρι (Δ. Μεγαλόπολης). Οι ανασκαφικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν το 2008 σε επιλεγμένες θέσεις για την αρτιότερη τεκμηρίωση κυρίως των ερειπίων των βυζαντινών ναών του Αγίου Βασιλείου, της Αγίας Κυριακής και ενός ακόμη ανώνυμου, καθώς επίσης και της ανόδου και της διαμόρφωσης πύλης του ανώτερου περιβόλου του κάστρου.

Στην κορυφή, στον εσωτερικό περίβολο που συγκεντρώνονταν σημαντικά μεσαιωνικά κτήρια, όπως η μεγάλη κινστέρνα, ήλθε στο φως πύλη, πλ. 3 μ., στρωμένη με λιθόστρωτο και αναβαθμούς ανά διαστήματα (εικ. 4).

Στη δυτική πλαγιά και σε μικρή απόσταση από την κορυφή, βρίσκεται ο ερειπωμένος ναός της Αγίας Κυριακής (εικ. 5). Από το κτήριο, διαστ. 9x6,50 μ., σώζεται σε ύψος τμήμα του δυτικού του τοίχου, ο οποίος ήταν εσωτερικά διαρθρωμένος με δύο παραστάδες, σε αντιστοιχία με τους τοιχοπεσσούς του τριμερούς ιερού. Αν και πρόκειται για εκκλησία αδιάγνωστου, προς το παρόν, τύπου, η εσωτερική διαμόρφωση υποδεικνύει μια τριμερή διάταξη του χώρου. Οι τρεις αψίδες του ιερού ήταν τρίπλευρες και μία βαθμίδα χώριζε τον κυρίως ναό από το ιερό. Χαμηλό κτιστό θρανίο περιέτρεχε τις πλευρές του κυρίως ναού, ενώ το δάπεδο ήταν στρωμένο με ασβεστοκονίαμα. Η κύρια πρόσβαση στο ναό ήταν διευθετημένη στο βόρειο τοίχο. Εξωτερικά από το νότιο τμήμα του δυτικού τοίχου του ναού εφάπτεται υπόγειος θολωτός χώρος.

Στη βόρεια πλευρά προστέθηκε μεταγενέστερα θολοσκεπές πρόσκτισμα, με μήκος ίσο με εκείνο του ναού και με εξωτερικά ανοίγματα

Εικ. 2. Κράνειο. Μικρός πρωτοβυζαντινός λουτρώνας.

Εικ. 3. Κράνειο. Μεσοβυζαντινό σαλτσάριο.

Εικ. 4. Λεοντάρι Αρκαδίας. Πύλη στην κορυφή του κάστρου.

Εικ. 5. Λεοντάρι Αρκαδίας. Αγία Κυριακή στο κάστρο.

Εικ. 6. Λεοντάρι Αρκαδίας. Αγία Κυριακή στο κάστρο. Τοιχογραφίες.

προς Β. και Δ. Από αυτό διατηρείται σε ικανό ύψος τμήμα του δυτικού τοίχου και της βορειοδυτικής του γωνίας. Κτιστό θρανίο περιέτρεχε, όπως και στον κυρίως ναό, το νότιο, ανατολικό και τμήμα του βόρειου τοίχου του χώρου και το δάπεδο ήταν επιστρωμένο με υπόλευκο κονίαμα. Κάτω από αυτό υπάρχουν τρεις θολωτοί τάφοι-οστεοφυλάκια, η πρόσβαση στα οποία γίνεται μέσω ορθογωνικών ανοιγμάτων διευθετημένων κοντά στον εξωτερικό τοίχο του χώρου. Τα οστεοφυλάκια ήταν πλήρη οστών.
Οι τοίχοι τόσο του ναού όσο και του εξωνάρθηκα είναι κτισμένοι με αργολιθοδομή, στην οποία έχουν χρησιμοποιηθεί λίθοι, επεξεργασμένοι στις γωνίες κυρίως και ακατέργαστοι μεσαίου και μικρού μεγέθους με ασβεστοκονίαμα για συνδετικό υλικό, και τμήματα πλίνθων και κεραμίδων στους αρμούς και ενισχύονταν με ξυλοδεσιές.
Τόσο στο ναό όσο και στον εξωνάρθηκα αποκαλύφθηκαν κρημνισμένα τμήματα τοιχοποιίας και θολοδομίας, καθώς επίσης και πολλά μικρά σπαράγματα υστεροβυζαντινών τοιχογραφιών (εικ. 6).

ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Άργος

Στην Αργολίδα από το 2000 έως σήμερα διεξήχθησαν 14 σωστικές ανασκαφές. Στο Άργος αποκαλύφθηκε τμήμα λουτρικού συγκροτήματος μεταξύ της ρωμαϊκής αγοράς και της υστερορωμαϊκής *insula* στο νότιο Άργος (οδός Παπανικολή, οικ. Κ. Μπελερή). Ήλθε στο φως τμήμα του *caldarium*. Το δάπεδο του *alveus* ήταν επενδυμένο με πλάκες μαρμάρου. Την ίδια επένδυση έφερε και το θρανίο του λουτήρα, ενώ ψηλότερα υπήρχε ψηφιδωτή διακόσμηση από πράσινες, μαύρες και γαλάζιες ψηφίδες. Το υπόκαυστο και το σύστημα των υδραυλικών εγκαταστάσεων σώζονται ακέραια. Περιμετρικά του *praefurnium* υπήρχε σκεπαστός διάδρομος. Από την τοιχοποιία και την κεραμική η λουτρική εγκατάσταση μπορεί να χρονολογηθεί στον 5ο-6ο αιώνα. Στο 12ο αιώνα ο χώρος επαναχρησιμοποιήθηκε.
Σε δύο σωστικές ανασκαφές αποκαλύφθηκε σημαντικό τμήμα του βόρειου νεκροταφείου του Άργους. Στο οικόπεδο Δενέζη Τεντζέρη (πάροδος Διομήδους, Ο.Τ. 14Γ) οι καλυβίτες τάφοι ήταν κατασκευασμένοι από μεγάλες κεραμίδες, τέσσερις για τις ενήλικες ταφές και δύο για τις παιδικές. Η ύπαρξη δύο στρωμάτων ταφών δηλώνει μακρά χρήση του νεκροταφείου, διαπίστωση που επιβεβαιώνεται και από το μέγεθός του. Τα κτερίσματα ήταν ελάχιστα. Μόνο στον τάφο 14 βρέθηκε ζεύγος ενωτίων. Οι παιδικές και νηπιακές ταφές αποτελούν περίπου το 20% του συνόλου. Στο όμορο οικόπεδο Δεδούση Κιρσάνωφ Καρακίτσου Κοτρωνάκη (πάροδος Διομήδους, Ο.Τ. 14Γ) ανοίχθηκαν συνολικά 64 κεραμοσκεπείς τάφοι, από τους οποίους οι 24 περιείχαν παιδικές ταφές. Στα κτερίσματα περιλαμβάνονται ζεύγος χάλκινων ενωτίων, χρυσό ενώτιο, σιδερένιο εγχειρίδιο, κύπελλο και χάλκινη περόνη. Δυτικά και κάτω από τις ταφές αποκαλύφθηκε τετράπλευρη υπόγεια κατασκευή, με πλευρές 3x3,50x2,20x2,90 μ. και μέγ. σωζ. ύψος 1,40 μ. Στο μέσον της στενότερης πλευράς, σχηματιζόταν σκαλοπάτι. Ήταν κτισμένη με αργολιθοδομή και το εσωτερικό ήταν επιχρισμένο με υδραυλικό κονίαμα. Στο κέντρο του πυθμένα εντοπίστηκε τετράπλευρη λεκάνη. Κτιστά τεταρτοκύκλια στις γωνίες της έδιναν την εντύπωση σταυρού εγγεγραμμένου σε τετράπλευρο. Ίσως επρόκειτο για βαπτιστήριο, πριν από τη χρήση του χώρου ως κοιμητηρίου.
Πρωτοβυζαντινή οικία του 6ου-7ου αιώνα με βοτσαλωτά δάπεδα ήλθε στο φως στο οικόπεδο Α. Ρούσσου (οδός Καλλέργη, Ο.Τ. 159). Στο βορειοδυτικό δωμάτιο κατασκευάστηκε αργότερα ψηφιδωτό δάπεδο, από το οποίο σώζεται το υπόστρωμα από κάθετα τοποθετημένα τμήματα κεραμιδιών και ίχνη ψηφιδωτού με σκούρες και λευκές ψηφίδες. Ένας δεύτερος χώρος είχε δάπεδο από υδραυλικό κονίαμα που κατέληγε σε αγωγό. Πιθανότατα ήταν ληνός. Νότια της οικίας αποκαλύφθηκε δρόμος με κεντρικό αγωγό αποχέτευσης ομβρίων σκεπασμένο με λίθινες πλάκες. Με τον αγωγό συνδεόταν η οικία. Νότια του δρόμου εντοπίστηκε άλλο κτήριο της ίδιας εποχής.

Στην ανασκαφή του οικοπέδου Η. Περεντέ (Καποδιστρίου και 28ης Οκτωβρίου, Ο.Τ. 14Γ), εντοπίστηκαν αγωγοί απορροής πρωτοβυζαντινών χρόνων, ελάχιστα αρχιτεκτονικά λείψανα από οικοδόμημα της ίδιας εποχής, καθώς και τμήμα δρόμου με προσανατολισμό Α.-Δ. Στην επίχωση βρέθηκαν βλήματα κανονιού, οθωμανικά καπνοσυρίγγια και νόμισμα της Β΄ Ενετοκρατίας. Εντοπίστηκε ακόμη χώρος επεξεργασίας πηλού που συσχετίζεται με δύο κυκλικές στέρνες, επιχρισμένες εσωτερικά με υδραυλικό κονίαμα. Στο στρώμα βρέθηκαν τρεις τριποδίσκοι και τεμάχια ψημένου πηλού, όχι όμως και κλίβανος για να τεκμηριωθεί με ασφάλεια το εργαστήριο κεραμικής.
Στο οικόπεδο Θ. Παπαθανασίου εντοπίστηκαν δωμάτια πρωτοβυζαντινού κτηριακού συγκροτήματος που θα μπορούσαν να σχετιστούν με το παρακείμενο βαπτιστήριο που εντοπίστηκε στο οικόπεδο Περδικάρη και ίσως και με τη βασιλική του οικοπέδου Φλώρου που βρίσκεται νοτιοανατολικά.

Ναύπλιο

Στις σωστικές ανασκαφές του Ναυπλίου εντοπίστηκαν δύο οικίες οθωμανικών χρόνων. Από την πρώτη (οικ. Δ. και Ι. Διοΐλη, Καποδιστρίου και Ευθυμιοπούλου, Ο.Τ. 187Β) σώζονταν μόνο θεμελιώσεις και υπόγειοι χώροι. Η δεύτερη (οικ. Κ. Κανελλόπουλου, Εθνικής Αντίστασης και Ζυγομαλά, Ο.Τ. 192Β) βρίσκεται πλησίον της πύλης Σαγρέδου που οδηγεί στην Ακροναυπλία και στον περιβάλλοντα χώρο οικίας που ταυτίζεται με την οικία του πλούσιου Αγά του Ναυπλίου, κατά την περίοδο της Β΄ Τουρκοκρατίας, κτήτορα, σύμφωνα με την παράδοση, του μεγάλου τζαμιού (γνωστού σήμερα ως «Βουλευτικό») στην οδό Σταϊκοπούλου και της ανακατασκευής σε τζαμί παλαιού χριστιανικού ναού, σήμερα γνωστού ως «Φραγκοκλησιά». Κατά την ανασκαφή αποκαλύφθηκαν βοηθητικοί χώροι της οικίας και σημαντικός αριθμός από οθωμανικά καπνοσυρίγγια, πολύ καλής ποιότητας, το ένα επιχρυσωμένο. Σε βαθύτερα στρώματα εντοπίστηκε μικρός κλίβανος και υστεροβυζαντινή κεραμική. Πιθανώς πρόκειται για *extra muros* μικρό εργαστήριο.
Κατά την ανασκαφική διερεύνηση του οικοπέδου Λ. και Γ. Μαστοράκου (Πλ. Συντάγματος, Ο.Τ. 130Α) αποκαλύφθηκε λιθόστρωτος δρόμος, που οδηγούσε προς το χώρο της Πλατείας (οπλοθήκη Σαγρέδου). Κάτω από το λιθόστρωτο εντοπίστηκε άλλος επιστρωμένος δρόμος, ο οποίος ταυτίστηκε με εκείνον που οδηγούσε στην Πύλη της Πλατείας (Porta della Piazza). Στην άποψη συνηγορεί και ο εντοπισμός επίστεψης παραστάδας πύλης της Β΄ Ενετοκρατίας.

Εικ. 7. Πλατανίτι Αργολίδας. Ο ναός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, μετά την ανασκαφή του περιβάλλοντος χώρου.

Ρόδι

Σε τρεις σωστικές ανασκαφές στην περιοχή Ροδίου Ναυπλίου αποκαλύφθηκε τμήμα του κτιστού αγωγού της Α΄ Ενετοκρατίας που μετέφερε νερό από την πηγή της Κανάθου που βρίσκεται στη βυζαντινή μονή της Αρίας, στην πόλη του Ναυπλίου.

Πλατανίτι

Στο Πλατανίτι ανασκάφηκε ο περιβάλλων χώρος του συνεπτυγμένου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος (12ος αιώνας) (εικ. 7). Αποκαλύφθηκαν οι εξωτερικές όψεις του μνημείου, μια τοιχισμένη είσοδος στη βόρεια πλευρά και η θεμελίωση κτιστού τάφου στη νότια που υποδεικνύει ταφικό χαρακτήρα για το μνημείο. Περιμετρικά διερευνήθηκε τμήμα εκτεταμένου νεκροταφείου που χρονολογείται από τα τέλη του 13ου έως τις αρχές του 15ου αιώνα.

Προϊστάμενοι

Κωνσταντίνα Σκαρμούτσου-Δημητροπούλου (2006-2007)
Δημήτρης Αθανασούλης (2008-2010)

Υπεύθυνοι ανασκαφών
Κ. Σκαρμούτσου, Δ. Αθανασούλης, Ε. Μανωλέσσου, Γ. Τσεκές.

26η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

Χριστιανούπολη, Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος
Σημαντικό οικοδομικό συγκρότημα του 11ου-12ου αιώνα, που αποτελείται από τον οκταγωνικού τύπου ναό και το επισκοπικό μέγαρο που αρχικά ήταν διώροφο. Στο ναό έχουν γίνει ευρείας έκτασης αναστηλωτικές εργασίες από τον Στίκα, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 1951. Σώζεται μεγάλο μέρος του γλυπτού διακόσμου και ελάχιστες τοιχογραφίες, που μπορούν να χρονολογηθούν στο 12ο αιώνα. Στο πλαίσιο της εκπόνησης από ιδιωτικό μελετητικό γραφείο της μελέτης «Αρχιτεκτονική τεκμηρίωση, αποκατάσταση και στερέωση» του μνημείου πραγματοποιήθηκαν δέκα ανασκαφικές τομές από αρχαιολόγο και εργατοτεχνικό προσωπικό του Κλιμακίου Καλαμάτας εσωτερικά και εξωτερικά του ναού και στο επισκοπείο.
Τομή 1 στο επισκοπείο και σε επαφή με τη νοτιοδυτική γωνία του ναού, διαστ. 3,40x1,35 μ. Βρέθηκαν μαρμάρινο τραπεζοειδές επίθημα, μεταλλικά αντικείμενα, καθώς και γυάλινο. Σε βάθος 1,37 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα δαπέδου.
Τομή 2 στη βορειοανατολική γωνία του ναού. Αποκαλύφθηκαν δύο ταφές με ολόκληρους σκελετούς, διάσπαρτα οστά και πλατύ τοιχίο μεταξύ κεντρικής και βόρειας αψίδας. Βρέθηκαν χάλκινο δακτυλίδι, χάλκινο νόμισμα και πήλινο αγγείο (εικ. 1, 4).
Τομή 3-4 στη βόρεια πλευρά στο σημείο

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΠΟΛΗ, Ι.Ν. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Εικ. 1. Τομή 2. Δακτυλίδι.

Εικ. 2. Τομή 3. Σταυρός-εγκόλπιο.

Εικ. 3. Τομή 5. Κανάτι 1.

Εικ. 4. Τομή 2. Κανάτι 2.

Εικ. 5. Τομή 3. Κανάτι 3.

Εικ. 6. Τμήματα ανοικτών αγγείων από περισυλλογή.

ένωσης ναού και επισκοπείου. Αποκαλύφθηκε τάφος με κάλυψη από κεραμίδες και κτιστό τοιχίο. Βρέθηκαν μεταλλική αγκράφα, πήλινο αγγείο και λίθινος σταυρός (εικ. 2, 5).

Τομή 5 δυτικά της κύριας εισόδου του ναού σε επαφή με το νότιο τοίχο του, διαστ. 1,50x 3,70 μ. Αποκαλύφθηκαν μονολιθικός κίονας από κροκαλοπαγές πέτρωμα και μεγάλος πωρολιθικός δόμος. Βρέθηκαν τμήματα γλυπτών, τμήμα λίθινου κίονα, τμήμα κιονίσκου, ορθογώνιο τμήμα μαρμάρου και πήλινο αγγείο (εικ. 3).

Τομή 6 στη βορειοανατολική γωνία του βόρειου πεσσού του κεντρικού κλίτους. Αποκαλύφθηκε παιδική ταφή που καλυπτόταν με λίθινες πλάκες. Βρέθηκαν μεταλλικό αντικείμενο και πλατύ μεταλλικό έλασμα με διακόσμηση.

Τομή 7 μέσα στο Ιερό του ναού και μπροστά από τη νότια πύλη, διαστ. 2,10x0,80 μ.

Τομή 8 στην κόγχη του Ιερού.

Τομή 9 στη νοτιοδυτική γωνία του επισκοπείου. Βρέθηκε χάλκινο νόμισμα που χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. Στην πρόσθια όψη φέρει προτομή αυτοκράτορα με πιθανή επιγραφή ΚΑΙΣΑΡ ΑΔΡΙΑΝΟΣ, ενώ στην πίσω όψη εικονίζεται πτερωτός κεραυνός με πιθανή επιγραφή ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ.

Τομή 10 μεταξύ της κεντρικής και νότιας αψίδας του Ιερού. Αποκαλύφθηκε πλατύ τοιχίο.

Δήμος Πεταλιδίου, Δροσιά

Θέση «Παλαιά Λουτρά» (εικ. 7)

Τον Αύγουστο του 2006 ξεκίνησαν εργασίες καθαρισμού μετά από εντοπισμό αρχαιοτήτων και προφορικές μαρτυρίες. Αποκαλύφθηκε τμήμα κόγχης Ιερού, τμήμα παράπλευρου τοίχου, καθώς και δύο τμήματα μαρμάρινων αρράβδωτων κιόνων, οπότε κρίθηκε αναγκαία η περαιτέρω ανασκαφική έρευνα.

Το 2008 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες από αρχαιολόγο της Υπηρεσίας με διάνοιξη μιας δοκιμαστικής τομής στα νοτιοδυτικά της κόγχης. Η έρευνα αποκάλυψε τη συνέχεια και το νοτιοδυτικό όριο της αψίδας, καθώς και το νότιο τοίχο της εκκλησίας (τοίχος 3) που φέρει παραστάδα εσωτερικά, η οποία βρίσκεται σε απόσταση 1,14 μ. από το νότιο άκρο της αψίδας. Επέκταση της τομής προς Ν. αποκάλυψε σε επαφή με το νότιο μέτωπο του τοίχου 3 έναν τάφο (τάφος 1) (εικ. 8). Είναι ορθογώνιος με προσανατολισμό Α.-Δ. και φαίνεται ότι καλυπτόταν από μεγάλους ακανόνιστους καλυπτήριους λίθους και άφθονο κονίαμα (εικ. 10). Ο τάφος περιείχε πολλαπλές ταφές και ελάχιστα κτερίσματα, όπως έναν ασημένιο γάντζο (εικ. 9) και ένα μικρό κλειστό αγγείο.

Αποκαλύφθηκε στη συνέχεια ο ανατολικός τοίχος του ναού στα νότια της αψίδας σε μήκος 0,98 και έως ύψος 0,23 μ. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι στο εσωτερικό μέτωπό του φέρει κονίαμα με διακοσμητικά μυστρίσματα (εικ. 11), ίδια με αυτά στο εσωτερικό μέτωπο της αψίδας, ένδειξη ότι ανήκουν στην ίδια φάση. Η συνέχεια της ανασκαφής στο εσωτερικό του τοίχου 3, δηλαδή σε επαφή με το βόρειο μέτωπό του, αποκάλυψε τμήμα τοιχογραφίας στη δυτική πλευρά παραστάδας (εικ. 13), η οποία επεκτείνεται και στο βόρειο μέτωπο του τοίχου. Η τοιχογραφία (εικ. 12), που μετά από καθάρισμα διακρίνεται πολύ καλά και έχει σωθεί σε αρκετά καλή κατάσταση, απεικονίζει το κάτω μέρος μορφής, πιθανότατα κάποιου αγίου, του οποίου δια-

Εικ. 7. Θέση «Παλαιά Λουτρά». Τομή από Β.

Εικ. 8. Τάφος 1.

Εικ. 9. Τάφος 1. Ασημένιο έλασμα.

Εικ. 10. Τάφος 1. Τομή μετά τον καθαρισμό.

Εικ. 11. Μυστρίσματα του ανατολικού τοίχου νότια της αψίδας.

Εικ. 12. Τοιχογραφία.

Εικ. 13. Τομή από Δ.

κρίνεται το λευκό ένδυμα και τα πόδια του με σανδάλια. Η μορφή, αν και δεν σώζεται σε ψηλότερο επίπεδο, φαίνεται να προχωράει προς Β. Η μορφή στηρίζεται στο δεξί πόδι, το οποίο στρέφεται προς Β., ενώ το άλλο απεικονίζεται ελαφρά ανασηκωμένο ώστε να μπορεί να αποκατασταθεί με λυγισμένο γόνατο. Κάτω από την παράσταση αυτή υπάρχει ζώνη με πλαίσια εναλλάξ στενά και πλατιά. Τα στενότερα πλαίσια φέρουν γεωμετρική διακόσμηση από ζιγκ ζαγκ, ενώ στα φαρδιά διακρίνεται ένας αφηρημένος διάκοσμος που προσπαθεί να μιμηθεί ορθομαρμάρωση. Η ίδια διακοσμητική ζώνη συνεχίζεται και στο βόρειο μέτωπο της αψίδας. Η τοιχογραφία, αν και σώζεται μόνο μικρό σπάραγμά της, διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση. Η περιορισμένη έκταση διατήρησής της κάνει επισφαλή την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ως προς τη χρονολογία της. Η τοιχογραφία στερεώθηκε από συντηρήτρια της Υπηρεσίας. Το μνημείο φαίνεται να έχει περισσότερες από μία φάσεις, ενώ περαιτέρω ανασκαφική έρευνα θα βοηθήσει στη χρονολόγησή του.

Μεταμόρφωση (πρ. Σκάρμιγκας), Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος

Ο ναός βρίσκεται σε μικρή απόσταση βορειο-

Εικ. 14-15. Ανασκαφή κυρίως ναού. Τάφος 1.

Εικ. 16. Ανασκαφή Ιερού Βήματος. Όστρακα εφυαλωμένων αγγείων.

Εικ. 17-18. Ανασκαφή κυρίως ναού. Τάφος 1. Όστρακα εφυαλωμένων αγγείων.

Εικ. 19-20. Ανασκαφή κυρίως ναού. Τάφος 1. Νομίσματα (εμπροσθότυπος - οπισθότυπος).

ανατολικά του ομώνυμου χωριού. Πρόκειται για κηρυγμένο μνημείο του τύπου του ελεύθερου σταυρού, με νάρθηκα στα δυτικά. Ο τρούλος και η θολοδομία έχουν καταρρεύσει από άγνωστη αιτία. Ο ναός καλύπτεται σήμερα με ξύλινη δίρριχτη στέγη επιστρωμένη με κεραμίδια, η οποία ανακατασκευάστηκε από το προσωπικό του Κλιμακίου Καλαμάτας το 2002. Στο μνημείο ξεκίνησαν το Μάιο του 2010 εργασίες αποκατάστασης, σύμφωνα με εγκεκριμένη μελέτη, που περιελάμβαναν την καθαίρεση των σαθρών επιχρισμάτων του εσωτερικού και την αντικατάσταση του νεωτερικού δαπέδου από τσιμεντένια πλακίδια με πήλινες χειροποίητες πλάκες.

Μετά την αφαίρεση των τσιμεντένιων πλακιδίων του νεωτερικού δαπέδου και πριν από την τοποθέτηση των πήλινων πλακών πραγματοποιήθηκε στο ναό εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα, η οποία διεξήχθη σε τρία στάδια.

Α΄ Στάδιο: ανασκαφική διερεύνηση Ιερού Βήματος

Το πρώτο στάδιο ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 2010 και περιελάμβανε την ανασκαφική διερεύνηση του χώρου του Ιερού Βήματος μετά τη διάλυση της νεωτερικής κτιστής τράπεζας που κάλυπτε το κατώτερο τμήμα του ημικυλίνδρου. Δεν αποκαλύφθηκαν στοιχεία της αρχικής αγίας τράπεζας. Επί του φυσικού βράχου εντοπίστηκε όρυγμα κανονικής λάξευσης που μάλλον συνδέεται με την περι-

Εικ. 21-24. Ανασκαφή νάρθηκα. Γενική άποψη από Α., τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ.

Εικ. 25. Ανασκαφή νάρθηκα. Όστρακα γραπτής κεραμικής.

Εικ. 26. Ανασκαφή νάρθηκα. Θραύσματα γυάλινων αγγείων.

συλλογή των πηγαίων υδάτων, τα οποία παροχετεύονται με κτιστό αγωγό νότια του ναού, όπου αναβλύζουν μέχρι σήμερα. Στις επιχώσεις εντοπίστηκαν όστρακα ακόσμητων και εφυαλωμένων αγγείων (εικ. 16).

Β΄ Στάδιο: ανασκαφική διερεύνηση κυρίως ναού

Η ανασκαφή του κυρίως ναού έλαβε χώρα τον Αύγουστο και το πρώτο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου του 2010. Κάτω από τα νεωτερικά πλακίδια αποκαλύφθηκε ένα παλαιότερο δάπεδο από πατητό κονίαμα και υπόστρωμα από μικρές πέτρες. Το δάπεδο αυτό ήταν κατεστραμμένο κατά τόπους, κυρίως στο σημείο που βρισκόταν άλλοτε ο τοίχος που χώριζε τον κυρίως ναό από το νάρθηκα. Στο σημείο αυτό ξεκίνησε διερευνητική τομή προκειμένου να διευκρινιστούν στοιχεία παλαιότερων φάσεων. Μετά την αφαίρεση λεπτού στρώματος επίχωσης εντοπίστηκαν στοιχεία αρχαιότερου δαπέδου αποτελούμενου από πήλινα πλακίδια διαφόρων μεγεθών, ελάχιστα από τα οποία σώζονται κατά χώραν. Καθώς συνεχίστηκε η ανασκαφή στο χώρο του δυτικού σκέλους του σταυρού, αποκαλύφθηκε κτιστός ορθογώνιος τάφος καλής κατασκευής, χωροθετημένος αξονικά, μπροστά ακριβώς από τη θέση που κάποτε διαμορφωνόταν η βασίλειος πύλη (εικ. 14-15). Ο τάφος επεκτεινόταν και στο κεντρικό διαμέρισμα του κυρίως ναού, δηλαδή κάτω από τον κατεστραμμένο σήμερα

τρούλο. Δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατόν να διευκρινιστεί με απόλυτη βεβαιότητα εάν ο τάφος ήταν σύγχρονος με το αρχικό δάπεδο ή η διάνοιξή του πραγματοποιήθηκε εκ των υστέρων. Δεν εντοπίστηκαν καλυπτήριες πλάκες. Από το βάθος του 0,50 μ. και κάτω η ανασκαφική διερεύνηση του τάφου κατέστη ιδιαίτερα δύσκολη λόγω της στάθμης του υδροφόρου ορίζοντα. Ο τάφος περιείχε μία ανακομιδή και μία κανονική ταφή. Στα ανώτερα στρώματα της επίχωσης εντοπίστηκαν άφθονα όστρακα ακόσμητης και εφυαλωμένης κεραμικής (εικ. 17-18), μεταλλικά ελάσματα και άφθονα θραύσματα γυάλινων αγγείων. Στο τμήμα της επίχωσης γύρω από το σκελετό της ταφής, εντοπίστηκαν 50 χάλκινα νομίσματα κυρίως Μανουήλ Κομνηνού και Ισαακίου Αγγέλου (εικ. 19-20), τα οποία δεν φαίνεται να συνιστούσαν θησαυρό, μιας και ήταν σκορπισμένα σε διάφορα σημεία της επίχωσης. Ακέραια αγγεία δεν εντοπίστηκαν.

Γ΄ Στάδιο: ανασκαφή νάρθηκα

Κατά την ανασκαφική διερεύνηση του νάρθηκα (εικ. 21) εντοπίστηκαν τρεις πρόχειρης κατασκευής ακτέριστες ταφές (εικ. 22-24). Στις επιχώσεις κάτω από το δάπεδο με τα νεωτερικά πλακάκια βρέθηκαν άφθονα όστρακα ακόσμητης, εφυαλωμένης και γραπτής κεραμικής (εικ. 25), μολύβδινος επιστήθιος σταυρός, μεταλλικά ελάσματα και θραύσματα γυάλινων αγγείων (εικ. 26).

Προϊστάμενοι

Αιμιλία Μπακούρου (2000-2004)
Ευγενία Γερούση (2004-2006)
Ευγενία Χαλκιά (2007-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Χριστιανούπολη, Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος	Αιμ. Μπακούρου, Δ. Κάη
Πεταλίδι, Δροσιά, θέση «Παλαιά Λουτρά»	Ευ. Χαλκιά, Μ. Κάππας, Ν. Βαβλέκας, Ν. Μεγαλομάτη
Μεταμόρφωση (πρ. Σκάρμιγκας), Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος	Ευ. Χαλκιά, Μ. Κάππας

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΙΓ΄ ΕΠΚΑ
ΙΕ΄ ΕΠΚΑ
ΛΔ΄ ΕΠΚΑ

4

7η ΕΒΑ
19η ΕΒΑ

ΙΓ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΜΑΓΝΗΣΙΑ

Το ανασκαφικό έργο της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ κατά τα έτη 2000-2010 περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό σωστικών, αλλά και συστηματικών ερευνών. Οι έρευνες αυτές αφορούσαν ιδιαίτερα σημαντικά μνημεία, πολλά από τα οποία ήταν ήδη γνωστά από παλαιότερες ανασκαφές, και παρείχαν πολύτιμες πληροφορίες και για νέους αρχαιολογικούς χώρους, συμπληρώνοντας τις γνώσεις μας για τις ανθρώπινες δραστηριότητες της αρχαιότητας στο γεωγραφικό χώρο του Νομού Μαγνησίας.

Δήμος Βόλου

Συνοικία «Παλαιά»

Στις σωστικές και δοκιμαστικές ανασκαφές εξωτερικά του διατηρητέου Μύλου Λούλη (Πολυχώρος Village), βόρεια και εξωτερικά της οχύρωσης του Κάστρου του Βόλου, αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων, μήκ. περ. 50 μ. και πλ. 1,70 μ. Από τα υλικά και τον τρόπο δόμησής του υποθέτουμε ότι πρόκειται για τη διακλάδωση του ρωμαϊκού υδραγωγείου της Δημητριάδας, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες των κατοίκων της Ιωλκού, όπως αναφέρουν και διάφοροι ερευνητές. Το νότιο άκρο του καταστρέφεται από το λουτρικό συγκρότημα, πιθανόν ιδιωτικό, το οποίο σώζεται στο επίπεδο του υπόγειου υποκαύστου και σε ελάχιστα τμήματα του δαπέδου του ισογείου. Παρουσιάζει τρεις οικοδομικές φάσεις, χρονολογείται στους αυτοκρατορικούς χρόνους και στην ύστερη ρωμαιοκρατία και πιθανόν καταστρέφεται στον 6ο αι. μ.Χ.

Εικ. 1. Θέση «Κάστρο-Παλαιά».

Θέση «Κάστρο-Παλαιά» (εικ. 1)

Κατά το 2009 ξεκίνησε η υλοποίηση ενός πενταετούς ερευνητικού προγράμματος, το οποίο χρηματοδοτείται και από το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας (INSTAP). Σκοπός του προγράμματος είναι η μελέτη, η επαναξιολόγηση, η διεπιστημονική προσέγγιση και η δημοσίευση των αρχαιολογικών δεδομένων από τις ανασκαφικές έρευνες του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη κατά τα έτη 1956-1961 στον οικισμό της ύστερης εποχής του Χαλκού, στο λόφο του Κάστρου των Παλαιών, του ιστορικού πυρήνα της σύγχρονης πόλης του Βόλου.

Στον απαλλοτριωμένο χώρο της «Τάφρου ΙΙΙ», όπου ο Δ.Ρ. Θεοχάρης είχε αποκαλύψει τμήμα διώροφου κτηριακού συγκροτήματος με αυλή μυκηναϊκών χρόνων που το ερμήνευσε ως το Ανάκτορο της Ιωλκού, πραγματοποιήθηκε καθαρισμός των σωζόμενων αρχιτεκτονικών δομών του κτηριακού συγκροτήματος, που υπόκειται του τείχους της βυζαντινής και της οθωμανικής περιόδου. Έγινε νέα σχεδιαστική αποτύπωση του κτηρίου και πραγματοποιήθηκαν νέες στρωματογραφικές παρατηρήσεις, που συσχετίστηκαν με τα αρχαιολογικά συμφραζόμενα. Ανακαλύφθηκαν νέα δεδομένα που σχετίζονται με την οργάνωση του χώρου (νέα δωμάτια και νέες οικοδομικές φάσεις) και τη μυκηναϊκή τεχνολογία (μεταλλουργία).

Κατά την προκαταρκτική μελέτη της κεραμικής βρέθηκαν δύο θραύσματα πινακίδων Γραμμικής Β γραφής, που αποτελούν ένα εξαιρετικά σημαντικό εύρημα, τόσο γιατί αλλάζει η θέση και ο ρόλος όλης της περιοχής της Θεσσαλίας, που δεν θεωρείται πλέον «περιφέρεια» του μυκηναϊκού κόσμου, όσο και γιατί πιστοποιείται η ύπαρξη μιας ενεργής και εγγράμματης διοικητικής αρχής, καθώς και η ύπαρξη αρχείου ή αρχείων. Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο οικισμός στη θέση «Κάστρο Παλαιά» θεωρείται μυκηναϊκό διοικητικό κέντρο, αν όχι ανακτορικό.

Εικ. 2.-3. Λόφος Γορίτσας. Απόψεις του νεκροταφείου από Β. και από Ν.

Περιοχή λόφου Γορίτσας

Στο πλαίσιο των εργασιών κατασκευής της περιφερειακής οδού της πόλης του Βόλου, στο Τμήμα Γορίτσας - Αγριάς, πραγματοποιήθηκαν αρχαιολογικές έρευνες σωστικού χαρακτήρα στη βόρεια πλαγιά του λόφου της Γορίτσας, όπου αποκαλύφθηκε το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, που εκτείνεται στην κορυφή του λόφου (εικ. 2-3). Έως τώρα έχουν ερευνηθεί 65 τάφοι, οι οποίοι στην πλειονότητά τους είναι κιβωτιόσχημοι λαξευμένοι στο βράχο και ενίοτε οριοθετούνται από περίβολο. Εξαίρεση αποτελεί ένας καλυβίτης, του οποίου η κάλυψη είναι από κεραμίδες με μορφή αετωματικής δικλινούς στέγης. Οι τάφοι περιλαμβάνουν κυρίως ταφές ενηλίκων, αλλά και παιδιών, ενώ η ανάπτυξή τους στο χώρο δεν υποτάσσεται απαράβατα σε σαφείς κανόνες οργάνωσης, αν και οι περισσότεροι έχουν προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. Η κτέριση των νεκρών είναι άφθονη, καθώς ευρήματα εντοπίζονται τόσο εντός των τάφων όσο και εκτός αυτών, υποδηλώνοντας τελετές και προσφορές μετά την ταφή του νεκρού. Πρόκειται για πήλινα αγγεία (άωτοι σκύφοι, λύχνοι, μυροδοχεία, κάνθαροι), αλλά και μεταλλικά αντικείμενα, όπως χάλκινα κάτοπτρα και νομίσματα, τα οποία παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για τις ταφικές πρακτικές, αλλά και για τη χρονική διάρκεια λειτουργίας του νεκροταφείου, που τοποθετείται στο β' μισό του 4ου και στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

Δήμος Νέας Ιωνίας Βόλου

Το 2004, στο πλαίσιο κατασκευής της Περιφερειακής Οδού του Βόλου, στη θέση «Καζανάκι», αποκαλύφθηκε ένας ακέραιος μυκηναϊκός θολωτός τάφος, που διατηρεί πλήρως τη συνήθη τριμερή αρχιτεκτονική δομή: δρόμο, είσοδο και θάλαμο. Η πρόσοψη του τάφου είναι μνημειώδης και συνίσταται από την είσοδο, το ανακουφιστικό τρίγωνο, μια λίθινη δοκό με εγχάρακτα σύμβολα και μια μονολιθική πλάκα, που φέρει αβαθείς εγχάρακτους κύκλους με σταυρό και σπείρες. Ο θάλαμος του τάφου διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση, ενώ η ανασκαφική έρευνα του δρόμου του δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Εντός του θαλάμου ερευνήθηκαν τέσσερις λακκοειδείς τάφοι, ενώ εντοπίστηκε παχύ στρώμα στάχτης, ανθρακιδίων θρυμματισμένων, καμένων και μη οστών και κτερισμάτων. Επτά νεκροί τάφηκαν μέσα στον τάφο και δύο στο ανακουφιστικό τρίγωνο. Οι ταφές συνοδεύονταν από αγγεία, ψηφίδες κοσμημάτων από χρυσό, υαλόμαζα, φαγεντιανή, καθώς και ειδώλια, σφραγιδόλιθους από αχάτη και ορεία κρύσταλλο, αλλά και χρυσά επιρράμματα, ως διακοσμητικά των ενδυμάτων των νεκρών. Οι ραδιοχρονολογήσεις του Δημόκριτου δίνουν μια περίοδο χρήσης από τα τέλη του 15ου (1520-1400) μέχρι τα τέλη του 14ου αι. π.Χ. (1433-1330).

Τα έτη 2007-2008, κατά τη διάρκεια των εργασιών κατασκευής αγωγού αποχέτευσης-αποστράγγισης στην Περιφερειακή Οδό του Βόλου, κοντά στο θολωτό τάφο, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα της Μέσης Νεολιθικής περιόδου. Πρόκειται για τμήματα οικιών με εστίες, θήκες και τροφοπαρασκευαστικές κατασκευές. Εκτός της χαρακτηριστικής της περιόδου κεραμικής (κυρίως φιάλες, λεκανίδες, σκυφοειδή αγγεία κτλ.), η έρευνα απέδωσε μεγάλο αριθμό λίθινων και οστέινων εργαλείων, σφονδύλια, αλλά και πήλινα και λίθινα ειδώλια. Πρόκειται σαφώς για μια νέα νεολιθική θέση, τμήματα της οποίας εντοπίστηκαν σποραδικά σε μια εκτεταμένη περιοχή, σε μήκος 250 μ., αλλά λόγω της αποσπασματικότητας της έρευνας δεν έχουμε συνολική εικόνα της έκτασης του οικισμού. Στον ίδιο χώρο ερευνήθηκαν επίσης 15 τάφοι ύστερων ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων.

Αρχαία Δημητριάδα

Ένα ρωμαϊκό κτηριακό συγκρότημα αποκαλύφθηκε τα τελευταία χρόνια στο βόρειο τμήμα της Δημητριάδος. Απαρτίζεται στα ανατολικά από μία αυλή με πηγάδι και ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση δύο αντωπών δελφινιών και

Εικ. 4-5. Αρχαία Δημητριάδα. Ψηφιδωτό δάπεδο και λουτρό-υπόκαυστο.

μιας τρίαινας, αποθηκευτικούς χώρους και δωμάτια με ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 4). Μέσω μιας περίστυλης αυλής στα δυτικά επικοινωνεί με μαγειρείο, μοναδικό έως τώρα εύρημα στην περιοχή. Τα αγγεία που βρέθηκαν υπολογίζονται σε εκατοντάδες και μας επιτρέπουν να ανασυνθέσουμε τον απαραίτητο εξοπλισμό ενός «οινομαγειρείου-ταβέρνας» του 3ου αι. μ.Χ. με κεραμικά σκεύη για την αποθήκευση, το μαγείρεμα και την παράθεση των τροφών και του οίνου. Το κτήριο καταστράφηκε από πυρκαγιά στις αποθήκες και στα μαγειρεία, προφανώς από τη φωτιά που έκαιγε στις εστίες και λόγω του εύφλεκτου περιεχομένου των αμφορέων. Δυτικά του ρωμαϊκού κτηριακού συγκροτήματος ανασκάφηκε μεγάλο τμήμα οικοδομικής νησίδας, το οποίο περιλαμβάνει λουτρικές εγκαταστάσεις, εργαστηριακούς χώρους πιθανόν για την επεξεργασία γυαλιού και τμήματα οικίας, στο εσωτερικό της οποίας εντοπίστηκε παιδική ταφή. Το λουτρικό συγκρότημα διαθέτει αποδυτήριο, αίθουσες *frigidarium*, *tepidarium* και *caldarium* (εικ. 5).

Εικ. 6. Φθιώτιδες Θήβες. Τύποι τάφων από το νεκροταφείο.

Φθιώτιδες Θήβες

Από το 2004 έως το 2008, στο πλαίσιο των εργασιών αντικατάστασης του αγωγού καυσίμων του Γ.Ε.Α. πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα στο Νότιο Νεκροταφείο των Φθιωτίδων Θηβών. Ερευνήθηκαν 250 τάφοι διαφόρων τύπων (κιβωτιόσχημοι, λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς, λάρνακες), που καλύπτουν μια περίοδο χρήσης του νεκροταφείου από τους ύστερους αρχαϊκούς έως και τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους. Η πληθώρα των ευρημάτων (πήλινα αγγεία, τοπικά και εισαγόμενα από την Αττική, νομίσματα, ειδώλια, γυάλινα αγγεία κτλ.) παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τις ταφικές πρακτικές και η μελέτη του υλικού θα συμβάλει στην κατανόηση της ιστορικής συνέχειας της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών (εικ. 6-7).

Εικ. 7. Φθιώτιδες Θήβες. Αγγεία από το νεκροταφείο.

Αλμυρός

Ευρύτερη περιοχή αρχαίας Άλου

Η ανασκαφική δραστηριότητα στην περιοχή της αρχαίας Άλου (Δ.Δ. Πλατάνου, δήμου Αλμυρού) είχε σωστικό χαρακτήρα και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εργασιών για την διαπλάτυνση του Οδικού Άξονα Π.Α.Θ.Ε. Το 2000 ολοκληρώθηκε η ανασκαφή ενός τύμβου γεωμετρικών χρόνων με ταφές-καύσεις νεκρών, που εντάσσεται στο εκτεταμένο νεκροταφείο τύμβων στη θέση «Βουλοκαλύβα», στον ευρύτερο κηρυγμένο και οριοθετημένο χώρο της αρχαίας Άλου. Ο τύμβος περιλαμβάνει 100 ταφές-καύσεις, πιθανόν ατομικές, και δέκα ενταφιασμούς παιδιών (εικ. 8, 10). Η πρακτική της καύσης των νεκρών ήταν πρωτογενής και πραγματοποιήθηκε κατά χώραν σε λιθοπερίκλειστους λάκκους, που αναπτύσσονται διαδοχικά με κυψελωτή κάτοψη. Οι νεκροί κτερίστηκαν με πήλινα και σπανιότερα με μεταλλικά αγγεία, κοσμήματα και εξαρτήματα ένδυσης και κόσμησης, ενώ εντυπωσιακή είναι η ποσότητα όπλων (ξίφη, μάχαιρες και αιχμές δοράτων). Η χρήση του ανασκαφέντος τύμβου ξεκίνησε στην υπο-πρωτογεωμετρική ΙΙ περίοδο και διήρκησε έως τα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια.

Το 2002 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα στη θέση «Βουλοκαλύβα», όπου εντοπίστηκε εκτεταμένο νεκροταφείο ενταφιασμών με λακκοειδείς και κιβωτιόσχημους τάφους, ενώ σπανιότερη ταφική πρακτική αποτελεί ο εγχυτρισμός των βρεφών (εικ.

Εικ. 8. Αρχαία Άλος, Τύμβος.

Εικ. 9. Αρχαία Άλος. Νεκροταφείο ενταφιασμών.

Εικ. 10. Αρχαία Άλος, Τύμβος. Ταφή-καύση (λεπτομέρεια).

9). Οι πρωιμότερες ταφές του νεκροταφείου χρονολογούνται στη μεταβατική περίοδο της μέσης εποχής του Χαλκού (ΜΕ ΙΙΙ) προς την ύστερη εποχή του Χαλκού, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός των τάφων εντάσσεται χρονολογικά στην πρωτογεωμετρική περίοδο (10ος αι. π.Χ.). Πρόκειται αποκλειστικά για την πρακτική του ενταφιασμού των νεκρών και κατά περιπτώσεις παρατηρείται και το έθιμο των ανακομιδών και των διπλών ταφών. Τα κτερίσματα που συνοδεύουν τους νεκρούς αφορούν σε πήλινα αγγεία, κοσμήματα, εξαρτήματα ένδυσης και μικρά εγχειρίδια.

Θέση «Ζερέλια»
Στην πεδιάδα του Αλμυρού, κοντά στους πρόποδες της Όθρυος, δίπλα στις δύο λίμνες γνωστές ως Ζερέλια, βρίσκεται η ομώνυμη «Μαγούλα Ζερέλια», γνωστή προϊστορική θέση, ενώ 800 μ. προς Δ. υπάρχει άλλος, γνωστός νεολιθικός οικισμός, στη θέση «Καρατσάνταγλι». Τις δύο αυτές προϊστορικές θέσεις επέλεξαν το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Τμήμα ΙΑΚΑ) και η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ να εντάξουν σε ένα πενταετές κοινό ερευνητικό πρόγραμμα (2005-2009), το οποίο συνεχίζεται για τρία ακόμη έτη (2010-2012). Στόχος του είναι να αναζητηθούν νέα στοιχεία για τις πρώιμες φάσεις κατοίκησης, αλλά και να διερευνηθούν οι σχέσεις και η επικοινωνία των νεολιθικών οικισμών στην περιοχή μέσα από τη διακίνηση των προϊόντων του υλικού τους πολιτισμού. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει την ανασκαφική έρευνα στη «Μαγούλα Ζερέλια» και την επιφανειακή έρευνα στην περιοχή που καλύπτει τους δύο οικισμούς και το μεταξύ τους χώρο. Τα αποτελέσματα της επιφανειακής έρευνας κατά το έτος 2005 έδειξαν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των οστράκων που περισυλλέχθηκαν, καθώς και ένας σημαντικός αριθμός εργαλείων τριβής, ανήκουν στους προϊστορικούς χρόνους, ενώ στην κορυφή της μαγούλας παρατηρήθηκε μεγάλη συγκέντρωση θραυσμάτων από κεραμίδες των ιστορικών χρόνων. Η ανασκαφική έρευνα της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ στη «Μαγούλα Ζερέλια» αναπτύσσεται σε μία τομή, στη νοτιοανατολική πλαγιά του οικισμού. Ο χαρακτήρας της έρευνας είναι καθαρά στρωματογραφικός, σε μια προσπάθεια να ανιχνευτούν οι διαδοχικές φάσεις κατοίκησης του χώρου. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν πασσαλότρυπες και ίχνη από πήλινο δάπεδο, που αποδόθηκαν σε πασσαλόπηκτη οικία της πρώιμης χαλκοκρατίας και της μετάβασης στη μέση εποχή Χαλκού (4η-3η χιλιετία π.Χ.), ενώ στη συνέχεια διαπιστώθηκε ότι τα στρώματα αυτά κόβονταν από λάκκο που ανοίχθηκε σε μεταγενέστερη περίοδο. Το 2009, παράλληλα με την τομή στην πλαγιά της μαγούλας, ξεκίνησε ανασκαφική έρευνα στο νοτιοανατολικό της άνδηρο, με σκοπό τον εντοπισμό των πρωιμότερων φάσεων του οικισμού, οι οποίες ανήκουν στη Μέση Νεολιθική περίοδο. Το 2010 η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ ασχολήθηκε με τη μελέτη του υλικού από τις ανασκαφές των προηγούμενων ετών.

Φερές/Βελεστίνο

Αγωγός ομβρίων ΒΙΠΕΤΒΑ
Στο διάστημα 2001-2003, κατά την κατασκευή αγωγού της ΒΙΠΕΤΒΑ για τη μεταφορά ομβρίων υδάτων, στην περιοχή νότια της άλλοτε αποξηρανθείσας λίμνης Κάρλας που πρόσφατα επαναδημιουργήθηκε, αποκαλύφθηκαν τμήμα κτηριακού συνόλου που χρονολογείται στην Αρχαιότερη Νεολιθική περίοδο, κατάλοιπα οικιών και τάφοι μυκηναϊκών και πρωτογεωμετρικών χρόνων, δύο αγροικίες όψιμων κλασικών, ελληνιστικών και πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων και λιθόστρωτα μονοπάτια υστεροβυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων.

Ναός Θαυλίου Διός
Στα βόρεια όρια του πολεοδομικού ιστού του Βελεστίνου, δίπλα στο δρόμο Βελεστίνου - Χλόης, βρίσκονται τα ερείπια του λεγόμενου ναού του Θαυλίου Διός του 4ου αι. π.Χ. Την περίοδο 2006-2007, κατά τις εργασίες ανάδειξης του μνημείου, με χρηματοδότηση του Γ΄

ΚΠΣ/ΠΕΠ Θεσσαλίας, εντοπίστηκε επιμήκης ορθογώνια κατασκευή, παράλληλη με τον κατά μήκος άξονα του ναού, που θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως εσχάρα προσφορών ή βωμός και χρονολογείται πιθανότατα στους γεωμετρικούς χρόνους. Επίσης, βόρεια του ναού, αποκαλύφθηκε ορθογώνιο κτήριο με τρεις χώρους, όψιμων ελληνιστικών και πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων, του τύπου των «λατρευτικών οίκων». Σε κοντινό αποθέτη βρέθηκαν μεταξύ άλλων πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών που ίσως σχετίζονται με τη λατρευόμενη θεότητα.

Αποχετευτικό δίκτυο Δήμου Φερών

Στο πλαίσιο των εργασιών κατασκευής του έργου «Αποχετευτικό Δίκτυο Δήμου Φερών» στην περιοχή των αρχαίων Φερών (Βελεστίνο), ερευνήθηκαν αρχαιολογικά κατάλοιπα σε πάνω από 80 σημεία, ανάμεσα στα οποία και τμήμα του αρχαίου τείχους της πόλης, μήκ. 5,20 μ., που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. Το τείχος βρέθηκε στο χώρο του κεντρικού πεζοδρόμου Ρ. Φεραίου του Βελεστίνου και διατηρείται ορατό ως επισκέψιμο μνημείο.

«Πύργος» Σέσκλου

Σε πέντε σύντομες ανασκαφικές περιόδους, μεταξύ των ετών 2000-2005, η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ διενήργησε ανασκαφές κοντά και γύρω από την κορυφή του λόφου στη θέση «Πύργος» Σέσκλου (εικ. 11). Οι ανασκαφικές έρευνες αποκάλυψαν άριστα διατηρούμενα οικιστικά κατάλοιπα της Νεότερης Νεολιθικής που δίνουν την εντύπωση ενός καλά οργανωμένου οικισμού με λίθινους περιβόλους. Μεταξύ των αρχιτεκτονικών καταλοίπων συγκαταλέγεται και ένας ημιυπαίθριος χώρος οικίας στρωμένος με δάπεδο από πηλό, που περιλαμβάνει διάφορες κατασκευές οικοτεχνικής δραστηριότητας, όπως αποθηκευτικούς χώρους, χώρο προετοιμασίας της τροφής με τα μαγειρικά σκεύη και εργαλεία κατά χώραν, εστίες, καθώς και κατασκευή οριοθέτησης του χώρου αποτελούμενη από πλακαρές πέτρες κάθετα τοποθετημένες στο έδαφος.

Εικ. 11. «Πύργος» Σέσκλου.

Πολύτιμες για τις πληροφορίες που μπορούν να προσφέρουν για τα έθιμα ταφής κατά τη Νεολιθική εποχή στην περιοχή θεωρούνται και οι δύο ταφές σε συνεσταλμένη στάση, καθώς και ένας εγχυτρισμός, που έχουν έως τώρα αποκαλυφθεί στο χώρο του οικισμού.

Χόρτο

Στη θέση «Πύργος», νότια του οικισμού Χόρτο στο νότιο Πήλιο, εντοπίστηκαν ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα τα κατάλοιπα μιας αρχαίας πόλης, την οποία οι ερευνητές έχουν ταυτίσει με τα αρχαία Σπάλαυθρα. Τη δεκαετία του 1970 είχε πραγματοποιηθεί ανασκαφική έρευνα στις ανατολικές υπώρειες του λόφου και αποκαλύφθηκε μια σειρά από τάφους, οι οποίοι χρονολογούνται στην κλασική και την ελληνιστική περίοδο. Από το 2008 μέχρι και το 2010 πραγματοποιήθηκαν σωστικές ανασκαφές σε δύο οικόπεδα στη δυτική πλαγιά του λόφου. Εντοπίστηκαν τμήματα οικιών που μπορούν να χρονολογηθούν από την ελληνιστική έως και τη ρωμαϊκή περίοδο και αποτελούν μέρος του οικιστικού ιστού της αρχαίας πόλης. Πρόκειται για μια πόλη κτισμένη σε φυσικό λόφο δίπλα στη θάλασσα, με ένα αρκετά μεγάλο φυσικό λιμάνι. Τα σπίτια ήταν κτισμένα στις πλαγιές του λόφου άλλοτε πάνω σε τεχνητά άνδηρα και άλλοτε θεμελιωμένα απευθείας πάνω στο φυσικό βράχο. Σε ορισμένες περιπτώσεις το σωζόμενο ύψος των κτισμάτων είναι εντυπωσιακά μεγάλο επιτρέποντας λεπτομερείς παρατηρήσεις για τον τρόπο κατασκευής αλλά και για τη μορφή τους.

ΣΚΟΠΕΛΟΣ

Το Ασκληπιείο της αρχαίας Πεπαρήθου (εικ. 12-13) βρίσκεται μέσα στα όρια της σημερινής πόλης της Σκοπέλου, σε παραλιακή θέση, και έχει ταυτιστεί με βάση επιγραφικά τεκμήρια, όπως αναθηματικές επιγραφές στον Ασκληπιό και σφραγίσματα σε κεράμους στέγης που φέρουν το όνομα του θεού. Εντοπίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960, οπότε και πραγματοποιήθηκε μια σύντομη ανασκαφική έρευνα από τον Α. Λιάγκουρα. Κατά την τελευταία εικοσιπενταετία το Ασκληπιείο αποτελεί αντικείμενο συνεχούς μέριμνας και έρευνας, με πιο σημαντικές ανασκαφικές περιόδους εκείνες των ετών 2002 και 2007-2008. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν το νότιο τμήμα του ιερού, η ίδρυση του οποίου ανάγεται στον 5ο αι. π.Χ., ενώ η λειτουργία του διαρκεί σε όλη την κλασική και την ελληνιστική εποχή. Η κύρια οικοδομική φάση περιλαμβάνει μια στοά

Εικ. 12-13. Σκόπελος, Ασκληπιείο. Απόψεις από ΝΔ. και Δ.

με επιμελημένη τοιχοδομία που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. και περιβάλλει την εσωτερική αυλή, στην οποία βρέθηκε ορθογώνιος κτιστός βωμός-εσχάρα προσφορών. Από το Ασκληπιείο προέρχονται σημαντικά μαρμάρινα κινητά ευρήματα, όπως αγάλματα μικρών παιδιών, ανάγλυφα, βάσεις αναθηματικών μνημείων, καθώς επίσης και πήλινα ειδώλια, καλής ποιότητας ερυθρόμορφη αττική κεραμική, πολλά αργυρά και χάλκινα νομίσματα από διάφορες περιοχές του αρχαίου ελληνικού κόσμου που αποτελούν ενδείξεις της εμβέλειας του ιερού. Στον αρχαιολογικό χώρο του Ασκληπιείου της Πεπαρήθου, στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ/ΠΕΠ Θεσσαλίας, πραγματοποιήθηκε πρόσφατα έργο ανάδειξης του μνημείου, το οποίο είναι πλέον επισκέψιμο για το κοινό.

ΣΚΙΑΘΟΣ

Στο γνωστό αρχαιολογικό χώρο της μικρής χερσονήσου «Κεφάλας», όπου βρίσκεται ο αρχαιότερος μέχρι τώρα γνωστός οικισμός της Σκιάθου που ταυτίζεται πιθανώς με την παλαιότερη από τις δύο πόλεις της, την Παλαισκίαθο (εικ. 14), διενεργήθηκε κατά τα έτη 2009-2010 συστηματική επιφανειακή έρευνα σε συνεργασία της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ με το Τμήμα ΙΑΚΑ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, με στόχο την καταγραφή και μελέτη όλων των επιφανειακών δεδομένων και την προετοιμασία μιας ενδεχόμενης από κοινού συστηματικής ανασκαφής. Πραγματοποιήθηκε καθαρισμός, τοπογράφηση, καθώς και σχεδιαστική και φωτογραφική τεκμηρίωση

Εικ. 14. Σκιάθος, θέση «Κεφάλα». Άποψη αρχαίου τοίχου από Δ.

των ορατών τμημάτων του οχυρωματικού περιβόλου και άλλων αρχιτεκτονικών καταλοίπων σε διάφορα σημεία του οικισμού. Ακόμη περισυνελέγη επιφανειακή κεραμική, η οποία είναι άφθονη και χρονολογείται από τους πρωτογεωμετρικούς έως και τους ελληνιστικούς χρόνους. Η έρευνα επεκτάθηκε, επίσης, δυτικά της «Κεφάλας», στα υψώματα της «Κορακοφωλιάς», όπου υπάρχουν ίχνη αρχαίων εγκαταστάσεων, καθώς και στη μεταξύ τους μικρή κοιλάδα, όπου πιθανόν εντοπίζονται αρχαία νεκροταφεία που σχετίζονται με την πόλη.

Κατά τα έτη 2000-2006 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές από την τότε προϊσταμένη της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ κα Β. Αδρύμη-Σισμάνη στον Αρχαιολογικό χώρο Διμηνίου (κτηριακό συγκρότημα μυκηναϊκών χρόνων, τάφοι κ.ά.), στην περιοχή της λίμνης Βοιβηίδος (Κάρλας) στο πλαίσιο του έργου επαναδημιουργίας της (οικιστικά σύνολα προϊστορικών χρόνων, θολωτοί τάφοι μυκηναϊκών χρόνων κ.ά.) και αλλού.

Προϊστάμενοι

Βασιλική Αδρύμη-Σισμάνη (2000-2006)
Αργυρούλα Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου (2006-2010)

Υπεύθυνοι ανασκαφών

Β. Αδρύμη-Σισμάνη, Στ. Αλεξάνδρου, Κ. Αλματζή, Π. Αραχωβίτη, Ι. Γεωργίου, Αργ. Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Α. Ευσταθίου, Ζ. Μαλακασιώτη, Β. Ροντήρη, Ευ. Σκαφιδά, Ευ. Σταμέλου, Π. Τριανταφυλλοπούλου, Φ. Τσιούκα, Ε. Χρυσοπούλου.

ΙΕ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΛΑΡΙΣΑ

Λάρισα

Α΄ Αρχαίο Θέατρο

Το Α΄ Αρχαίο Θέατρο κατασκευάστηκε στις νότιες υπώρειες του λόφου Φρούριο, όπου βρισκόταν οχυρωμένη η αρχαία ακρόπολη και είχε προσανατολισμό προς Ν., προς τη λεγόμενη «ελεύθερη αρχαία αγορά», η οποία σύμφωνα με ασφαλείς αρχαιολογικές ενδείξεις τοποθετείται στο κέντρο της σημερινής πόλης. Είχε διάρκεια ζωής έξι αιώνων περίπου, από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. μέχρι τα τέλη του 3ου αι. μ.Χ. περίπου. Μετά το 2ο αι. π.Χ. εκτός από χώρος θεατρικών παραστάσεων χρησιμοποιήθηκε και ως χώρος υπαίθριων συνεδριάσεων του ανώτατου διοικητικού οργάνου των Θεσσαλών, του Κοινού των Θεσσαλών. Αποφασιστικής σημασίας για την πλήρη αποκάλυψή του τα τελευταία χρόνια υπήρξε ένα ευρύτατο πρόγραμμα απαλλοτριώσεων του ΥΠΠΟΤ. Από το 2002 έως το 2009 το έργο χρηματοδοτήθηκε από το ΠΕΠ Θεσσαλίας, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην πολιτιστική αναβάθμιση της πόλης και της γύρω περιοχής αποτελώντας συγχρόνως πόλο έλξης επίσκεψης. Κατά μήκος της οδού Βενιζέλου αρχικά απαλλοτριώθηκαν, κατεδαφίστηκαν και απομακρύνθηκαν τα ισόγεια καταστήματα και εν συνεχεία η οδός πεζοδρομήθηκε. Πραγματοποιήθηκαν μεγάλης κλίμακας εργασίες αποκατάστασης και συγκόλλησης αρχιτεκτονικών μελών που πιστοποιημένα συνανήκουν. Σε όλα τα μέρη του θεάτρου (κυρίως θέατρο, επιθέατρο, διάζωμα, δυτικός και ανατολικός αναλημματικός τοίχος, σκηνή, προσκήνιο) έγιναν εργασίες συντήρησης (απομάκρυνση κονιαμάτων, σκυροδεμάτων και πλήρωση μικρορηγματώσεων). Όλα τα διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη ταξινομήθηκαν σε ομάδες ανά τμήμα μνημείου και τοποθετήθηκαν στο χώρο του λόφου, ενώ πλήθος άλλων μελών ταυτίστηκε και επανατοποθετήθηκε στις αρχικές θέσεις. Λεπτομερέστατη είναι η τεκμηρίωση όλων των εργασιών, με παράλληλη ψηφιοποίηση-επεξεργασία του σωζόμενου αρχειακού υλικού που αφορά στο μνημείο. Κατά το α΄ εξάμηνο του 2009, πραγματοποιήθηκε η αποκάλυψη της δυτικής παρόδου ύστερα και από τις τελευταίες κατεδαφίσεις, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις μερικής επισκεψιμότητας - θέασης του μνημείου από την οδό Μητροπολίτου Αρσενίου και για τα ΑΜΕΑ.

Συμβολή των οδών Νίκης και Δήμητρας, οικόπεδο Μούλιου

Κατά τη διάρκεια οικοδομικών εργασιών για ανέγερση οικοδομής αποκαλύφθηκε δρόμος σε μήκος περίπου 21 μ. και με κατεύθυνση Β.-Ν. Ο δρόμος, πλ. 5,10 μ., ήταν κατασκευασμένος με μαρμάρινες πολυγωνικές πλάκες και στο μέσον του σώζει ζεύγος αρματροχιών διαστήματος 1,36-1,40 μ., ενώ στα δυτικά του υπήρχε στοά. Πιθανόν χρονολογείται στα χρόνια του αυτοκράτορα Αυγούστου και αποτελούσε τμήμα ενός κύριου δρόμου της πόλης που οδηγούσε στην ακρόπολη της αρχαίας Λάρισας (Decumanus maximus).

Αμφιθέα

Στη διάρκεια εκσκαπτικών εργασιών για ανέγερση οικοδομής στο αγροτεμάχιο Α. Νερούτσου εντοπίστηκαν σε βάθος περίπου 2 μ. κτηριακά κατάλοιπα μυκηναϊκού συγκροτήματος της υστεροελλαδικής ΙΙΙΑ2-ΙΙΙΒ περιόδου, σε έκταση 900 τ.μ. περίπου. Η ανασκαφή δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, αλλά από το εσωτερικό του συγκροτήματος προήλθε αρκετή ποσότητα αποθηκευτικής κεραμικής.

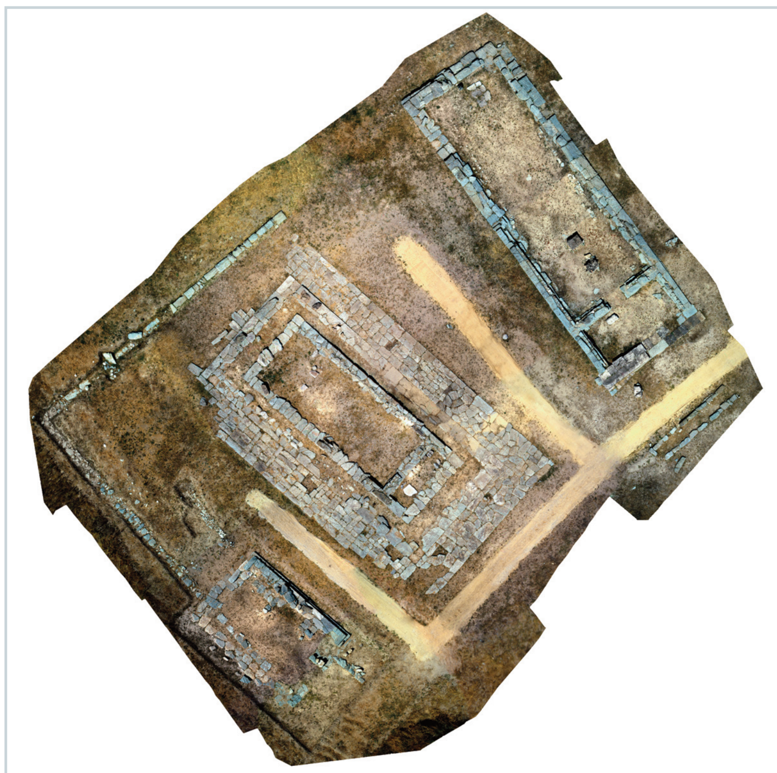
Ροδιά

Πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα στη θέση «Καστρί», 1 χλμ. ανατολικά της Ροδιάς Δήμου Αμπελώνα, κοντά στις όχθες του Τιταρήσιου ποταμού. Αποκαλύφθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι γεωμετρικής και κλασικής εποχής, λακκοειδείς και τεφροδόχα αγγεία. Ο μεγάλος αριθμός μεταλλικών αντικειμένων,

μπρούντζινα και σιδερένια, περιλαμβάνει κυρίως όπλα και κοσμήματα.

Περραιβική Τρίπολη

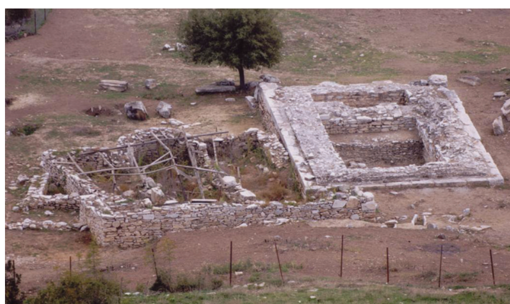
Η κλειστή λοφώδης λεκάνη βόρεια της Ελασσόνας είναι η περιοχή της Περραιβικής Τρίπολης. Οριζόταν από τον ποταμό Τιταρήσιο στα νότια και από τα όρη Αμάρμπεη, Καμβούνια και Όλυμπο στα βόρεια. Οι πληροφορίες για την αρχαία ιστορία της περιοχής αυτής προέρχονται κυρίως από τον ρωμαίο ιστορικό Τίτο Λίβιο. Με τις σημαντικότατες ιστορικές επιγραφές που βρέθηκαν πρόσφατα τεκμηριώνεται πλήρως η ομοσπονδία τους, καθόσον αποτελούσαν το Κοινό των Τριπολιτών, με πρωτεύουσα το Πύθιο, όπου υπήρχε το ιερό του Απόλλωνος Πυθίου. Η ακμή των πόλεων σημειώνεται ανάμεσα στον 5ο και τον 3ο αι. π.Χ. Οι πόλεις Πύθιο (εικ. 1), Άζωρος (εικ. 2) και Δολίχη (εικ. 3) δημιούργησαν το Κοινό των Τριπολιτών, με επικεφαλής στρατηγό, με κοινή διοίκηση, κοινό στρατό για αμυντικούς σκοπούς, κοπή ομοσπονδιακών νομισμάτων, κοινές λατρείες και γιορτές, συμμαχίες και εξωτερικές διπλωματικές σχέσεις. Την τελευταία δεκαετία μετά την ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκαν εργασίες, οι οποίες σκοπό είχαν την προστασία των αποκαλυφθέντων αρχαίων λειψάνων και ταυτόχρονα την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων της περιοχής, με τελικό στόχο τη διαμόρφωσή τους ώστε να είναι επισκέψιμοι. Ο κεντρικός πυρήνας της πρότασης ήταν η διαμόρφωση των ελεύθερων χώρων γύρω από τα αποκαλυφθέντα αρχαία λείψανα με τη δημιουργία επιλεγμένων διαδρομών και στάσεων, έτσι ώστε ο επισκέπτης να έχει τη δυνατότητα μιας συνολικής άποψης του κάθε χώρου, αλλά και τη μέγιστη δυνατή προσέγγιση στα αρχαία κτίσματα. Για κάθε έναν από τους τρεις αρχαιολογικούς χώρους αρχικά πραγματοποιήθηκε ευρύς καθαρισμός με απομάκρυνση της άγριας βλάστησης και των φερτών υλικών. Στη συνέχεια απομακρύνθηκαν τα υπάρχοντα «πρόχειρα» στέγαστρα και αντικαταστάθηκαν με νέες αναστρέψιμες κατασκευές. Κατασκευάστηκαν τα απαραίτητα έργα υποδομής (διαμόρφωση εισόδων με χώρους στάθμευσης, κατασκευή διαδρόμων κίνησης - επίσκεψης και πλατωμάτων θέασης, δημιουργία καθιστικών, τοποθέτηση πινακίδων σήμανσης - πληροφόρησης, υπόγειες εγκαταστάσεις ύδρευσης και ηλεκτροδότησης, φύτευση πρασίνου σε επιλεγμένα σημεία). Αποκαταστάθηκαν - συντηρήθηκαν τα αρχαία λείψανα, όπου αυτό κρίθηκε απαραίτητο. Τέλος, πραγματοποιήθηκαν ευρείας κλίμακας εργασίες τεκμηρίωσης των μνημείων με τη φωτογραμμετρική μέθοδο (τοπογραφικά διαγράμματα λεπτομερειών, εκτύπωση ορθοφωτοχαρτών, ψηφιακά μοντέλα ανάγλυφου - DEM, ισοϋψείς καμπύλες, ψηφιακό αρχείο).

Εικ. 1. Αρχαιολογικός χώρος Πυθίου.

Μακρυχώρι 1

Στο πλαίσιο κατασκευής της παράπλευρης οδού

Εικ. 2. Αρχαιολογικός χώρος Αζώρου.

Εικ. 3. Σαραντάπορο (αρχαία Δολίχη). Τμήμα του τείχους.

Εικ. 4. Μακρυχώρι 1. Αεροφωτογραφία του κεντρικού και νότιου τμήματος του οικισμού.

Εικ. 5. Μακρυχώρι 1. Μυκηναϊκή οικία.

Εικ. 6. Φάρσαλα. Κιβωτιόσχημος τάφος της πρώιμης εποχής του Σιδήρου.

Εικ. 7. Παλιόσκαλα. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

SR 1 της Ν.Ε.Ο. Αθηνών - Θεσσαλονίκης κατά τα έτη 1999-2000, ανασκάφηκαν τμήματα ενάλληλων τάφρων λαξευμένων στο σχιστολιθικό υπέδαφος, με κυκλοτερή κατεύθυνση προς το εσωτερικό του οικισμού, οι οποίες χρονολογούνται στη Νεότερη Νεολιθική, μία δε εξ αυτών πιθανώς στο τέλος της Αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής. Στη Νεότερη Νεολιθική χρονολογούνται αρκετοί λάκκοι, «λιθόστρωτα» και πήλινες κατασκευές (εστίες και ιπνοί), κατάλοιπα πασσαλόπηκτων κτισμάτων και πιθανόν υπόσκαφων οικιών (εικ. 4). Βορειότερα των τάφρων ανασκάφηκαν τμήματα οικιών μυκηναϊκής εποχής με επιμέρους οικοδομικές φάσεις (εικ. 5). Σε μερικές περιπτώσεις τα δάπεδα ήταν επιστρωμένα με λευκό κονίαμα. Το ΥΠΠΟΤ αποφάσισε τη διατήρηση του οικισμού και την ανάδειξή του σε επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο, ενώ κατόπιν εγκεκριμένης μελέτης σε επιλεγμένα τμήματά του κατασκευάστηκαν στέγαστρα προστασίας και ανάδειξης.

Παλιόσκαλα

Ο προϊστορικός οικισμός βρίσκεται στις παρυφές των δυτικών κλιτύων του Μαυροβουνίου και κοντά στην ανατολική όχθη της αποξηραμένης λίμνης Βοιβηίδας.

Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο κατασκευής του Συλλεκτήρα Σ3 του Έργου «Ταμιευτήρας Κάρλας και συναφή έργα (2001-2002)».

Ο οικισμός περιβάλλεται από λιθόκτιστους περιβόλους σε ομόκεντρη διάταξη, δημιουργώντας ένα περικεντρικό σύστημα οργάνωσης του ενδοκοινοτικού χώρου (εικ. 7). Μερικοί από τους περιβόλους κτίστηκαν με χαρακτηριστική κλίση και ήταν κυρίως αναλημματικοί, καθώς δεν φαίνεται να είχαν εσωτερική παρειά. Ο εξωτερικός περίβολος αποκαλύφθηκε σε μήκος 45 μ. και σώζεται σε μέγιστο ύψος 2,30 μ., ενώ ένας άλλος εσωτερικά του προηγουμένου αποκαλύφθηκε σε μήκος 70 μ. και στο ανατολικό του τμήμα υπήρχε είσοδος πλάτους 2 μ. Το κεντρικό τμήμα του οικισμού περιβάλλεται από δύο ομόκεντρους λιθόκτιστους περιβόλους και στο εσωτερικό του υπάρχει λιθόκτιστο δρομικό κτήριο, η ανασκαφή του οποίου δεν έχει ολοκληρωθεί. Γύρω από το κεντρικό τμήμα του οικισμού και ανάμεσα στους περιβόλους αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα οικιών και κατασκευών με επιμέρους αρχιτεκτονικές φάσεις, ενώ κτίσματα εντοπίστηκαν και πέραν του εξωτερικού περιβόλου. Στα ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνονται, πέραν των κεραμικών σκευών, λίθινα και οστέινα εργαλεία, ένας χάλκινος πέλεκυς, μυλόπετρες, πήλινα σφονδύλια, ειδώλια (κυρίως «ακρόλιθα») κ.ά. Σύμφωνα με την προκαταρκτική μελέτη του υλικού της ανασκαφής, ο οικισμός χρονολογείται κυρίως στην Τελική Νεολιθική περίοδο. Το ΥΠΠΟΤ αποφάσισε τη διατήρηση του οικισμού και την ανάδειξή του σε επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο. Επιλεγμένα τμήματά του στεγάστηκαν με αντιστρεπτά στέγαστρα προστασίας.

Φάρσαλα

Κατά τη διάρκεια εργασιών του Δήμου Φαρσάλων (2007-2008), στα βορειοδυτικά της πόλης εντοπίστηκε τμήμα νεκροταφείου της πρώιμης εποχής του Σιδήρου. Αποκαλύφθηκαν 38 τάφοι (κιβωτιόσχημοι, κτιστοί, θολωτοί, ταφικοί περίβολοι), από τους οποίους οκτώ καλύπτονταν από τύμβο, καθώς και πέντε τεφροδόχα αγγεία (εικ. 6). Οι περισσότεροι νεκροί συνοδεύονταν από πήλινα αγγεία (κυρίως οινοχόες και μόνωτα κύπελλα), αλλά και από χάλκινα και σιδερένια όπλα και κοσμήματα.

Βασιλής Φαρσάλων

Στο πλαίσιο του Έργου «Αγωγός Φυσικού Αερίου: Αμπελειά-Καρδίτσα-Τρίκαλα» ερευνήθηκε νεολιθικός οικισμός (2008-2009). Στις ανώτερες επιχώσεις ανασκάφηκαν τάφοι

Εικ. 8. Βασιλής Φαρσάλων. Νεολιθικός οικισμός.

Εικ. 9. Καλλιθέα. Ελληνιστική στοά.

της ύστερης ελληνιστικής περιόδου. Τα βαθύτερα στρώματα χρονολογούνται στη Νεότερη Νεολιθική περίοδο. Εντοπίστηκαν κατάλοιπα από καμένους πηλούς που αντιστοιχούσαν σε κατεστραμμένα νεολιθικά κτίσματα, πήλινες εστίες και τμήματα τάφρου (εικ. 8). Ανάμεσα στα ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνονται, πέραν της κεραμικής, λίθινα και οστέινα εργαλεία, πήλινα ειδώλια, μυλόπετρες, πήλινοι πεσσοί, σφονδύλια κ.ά.

Καλλιθέα

Από το 2004 και εξής διενεργείται ελληνοκαναδική αρχαιολογική επιφανειακή έρευνα και σχεδιαστική αποτύπωση και από το έτος 2006 ανασκαφή στη θέση «Κάστρο» Καλλιθέας Φαρσάλων, μια τειχισμένη πόλη και ακρόπολη που πιθανόν ταυτίζεται με την αρχαία πόλη Πεύμα της Αχαΐας Φθιώτιδας (Συνεργασία Πανεπιστημίου της Alberta και ΙΕ΄ ΕΠΚΑ) (εικ. 9).

Έργο «Π.Α.Θ.Ε.: Τμήμα Μαλιακός - Κλειδί, περιοχή Τεμπών»

Ερευνήθηκε τμήμα του δυτικού νεκροταφείου του αρχαίου Ομολίου πλησίον της σημερινής σύγχρονης γέφυρας των Τεμπών. Συγκεκριμένα, ανασκάφηκε πυκνή συστάδα ταφών καύσεων της αρχαϊκής περιόδου, η μία δίπλα στην άλλη, με 50, μέχρι σήμερα, ταφές. Η κάθε ταφή καύσης αποτελούνταν από ένα στάμνο που περιείχε τα καμένα οστά του νεκρού, ο οποίος ήταν τοποθετημένος όρθιος μέσα σε αβαθή λάκκο. Το στόμιο του αγγείου καλυπτόταν με μικρή πλακαρή πέτρα. Σε όλες τις περιπτώσεις το ταφικό αγγείο συνοδευόταν από μια όρθια σχιστολιθική ή ασβεστολιθική στενόμακρη πέτρα ύψ. έως 0,80 μ. περίπου, που τοποθετούνταν ως σήμα πάντοτε ανατολικά-βορειοανατολικά του αγγείου, ενώ στη βάση του σήματος μια μικρότερη πλακαρή πέτρα σφράγιζε το λάκκο, εντός του οποίου τοποθετούνταν, όπως αναφέρθηκε, το ταφικό αγγείο με το πέτρινο κάλυμμά του. Σε μερικές περιπτώσεις, ωστόσο, τα σήματα των ταφών καύσεων δεν συνοδεύονταν από αγγεία.

Στην περιοχή του ίδιου νεκροταφείου και σε κάποια απόσταση από τις αρχαϊκές ταφές καύσεων ανασκάφηκαν, επίσης, οκτώ κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς τάφοι. Σε έναν κιβωτιόσχημο τάφο κατασκευασμένο με μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες που καταστράφηκε εν μέρει από τα εκσκαπτικά μηχανήματα, βρέθηκαν δύο χρυσά πυραμιδόσχημα ενώτια, τρία κυκλικά χρυσά δισκάρια-επιρράμματα με έκτυπη κεφαλή Μέδουσας, χρυσές ψήφοι αλυσίδας, καθώς και πελίκες με ερυθρόμορφες παραστάσεις που χρονολογούν τον τάφο στον 4ο αι. π.Χ. Επίσης σε παρακείμενο λακκοειδή τάφο παιδιού της ίδιας περιόδου βρέθηκαν ως κτερίσματα ένα πήλινο ομοίωμα καρέκλας, μπανιέρας και ένα πήλινο ειδώλιο ζώου-αγριόχοιρου, ενώ από έναν άλλο κατεστραμμένο τάφο ενήλικα, επίσης της ίδιας περιόδου, συλλέχθηκε σύνολο αγγείων του 4ου αι. π.Χ. και χάλκινο εγχειρίδιο που ήταν τοποθετημένο στα πόδια του νεκρού.

Προϊστάμενοι

Αθανάσιος Τζιαφάλιας (2000-2006)
Ανθή Μπάτζιου-Ευσταθίου (2007-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Α΄ Αρχαίο Θέατρο Λάρισας, Περραιβική Τρίπολη	Α. Τζιαφάλιας
Μακρυχώρι 1, Παλιόσκαλα, Βασιλής Φαρσάλων, Έργο: Π.Α.Θ.Ε., Τμήμα Μαλιακός - Κλειδί, περιοχή Τεμπών	Γ. Τουφεξής
Φάρσαλα	Στ. Κατακούτα
Καλλιθέα	Σ. Καραπάνου - M. Haagsma
Λάρισα, συμβολή των οδών Νίκης και Δήμητρας. Αμφιθέα Λάρισας, Ροδιά Λάρισας	Α. Τσιάκα

ΛΔ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η ΛΔ΄ ΕΠΚΑ άρχισε να λειτουργεί από τον Ιανουάριο του 2004 και ελέγχει τους Νομούς Καρδίτσας και Τρικάλων, στη δυτική Θεσσαλία. Η δυτική Θεσσαλία κατά την αρχαιότητα χωριζόταν σε δύο διοικητικά τμήματα, τις «τετράδες», α) της «Εστιαιώτιδας», με σημαντικές πόλεις την αρχαία Τρίκκη, την Πέλιννα, τους Γόμφους, τη Μητρόπολη, και β) της «Θεσσαλιώτιδας», με πιο σπουδαίες πόλεις το Κιέριον, το Μεθύλιον, τις Πειρασιές, τη Φύλλο κ.ά., ενώ στα δυτικά, νοτιοδυτικά, προς την Πίνδο και τα Άγραφα, αναπτύσσονταν η Αθαμανία και η Δολοπία.

Στο ερευνητικό πλαίσιο της ΛΔ΄ ΕΠΚΑ εντάσσονται σωστικές κυρίως ανασκαφικές έρευνες σε οικόπεδα ιδιωτών, στην εκτέλεση δημόσιων έργων, όπως οδοποιίας στην Ε.Ο. Καρδίτσας - Λάρισας, στην Ε.Ο. Τρικάλων - Λάρισας, αλλά και σε τμήματα αρχαιολογικών χώρων, όπως στην ακρόπολη Κιερίου, στα λουτρά ρωμαϊκών χρόνων στη Συκεώνα Νομού Καρδίτσας, στην αρχαία Πέλιννα του Νομού Τρικάλων, όπου παρατηρούνται αρχαιοκαπηλικές δραστηριότητες.

Εικ. 1. Λίμνη Ν. Πλαστήρα. Αιχμή από πυριτόλιθο.

Εικ. 2. Λίμνη Ν. Πλαστήρα. Άποψη της θέσης από Β.

ΚΑΡΔΙΤΣΑ

Λίμνη Ν. Πλαστήρα

Οι παλαιότερες ανθρώπινες δραστηριότητες στο Νομό Καρδίτσας εντοπίζονται στη Μέση Παλαιολιθική περίοδο, στην περιοχή που καταλαμβάνει σήμερα η λίμνη Ν. Πλαστήρα (εικ. 2). Στην περιοχή αυτή υπήρχε το οροπέδιο της Νεβρόπολης, μια επιμήκης κοιλάδα σε υψόμετρο 800 μ. στις ανατολικές υπώρειες των Αγράφων, όπου είχε τις πηγές του και έρρεε ο Μέγδοβας (Ταυρωπός) ποταμός. Στη θέση «Χαλικάκι» της κτηματικής περιφέρειας Λαμπερού του Δήμου Πλαστήρα αποκαλύφθηκαν τα πρώτα επιφανειακά ευρήματα της Μέσης Παλαιολιθικής. Νεότερα επιφανειακά παλαιολιθικά ευρήματα (εικ. 1) προέρχονται τόσο από την ίδια θέση όσο και από τη δυτική ακτή της λίμνης Ν. Πλαστήρα, από την περιοχή του Δήμου Νεβρόπολης αλλά και από την περιοχή της δυτικής Αργιθέας, όπου έχουν εντοπιστεί και πετρώματα – κόνδυλοι πυριτολίθου ως πρώτη ύλη για την κατασκευή εργαλείων. Παράλληλα, σε συνεργασία με την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας Νότιας Ελλάδας, στη θέση «Βοτανικός Κήπος» του Δήμου Νεβρόπολης έγινε ανασκαφική έρευνα σε νεολιθική εγκατάσταση της Μέσης Νεολιθικής (εικ. 3).

Αγιοπηγή

Κατά τη διαπλάτυνση του οδικού άξονα Καρδίτσας - Αγιοπηγής, στην Αγιοπηγή, 5 χλμ. νότια

Εικ. 3. Λίμνη Ν. Πλαστήρα. «Βοτανικός Κήπος». Άποψη της ανασκαφής.

της Καρδίτσας, στη θέση «Κόκκινος», σε χαμηλή μαγούλα, αποκαλύφθηκαν αρχαιολογικά ευρήματα. Σε βάθος 1,40 μ. εντοπίστηκε τμήμα μεγάλου λάκκου με ανθρωπογενή δραστηριότητα. Από την έρευνα στο εσωτερικό του έως το βάθος 2,30 μ. (εικ. 4) διαπιστώθηκε ότι περιείχε στρώσεις με έντονα κατάλοιπα στάχτης με χώμα, κάρβουνο και ιζήματα από ιλύ, καθώς και άφθονη κεραμική. Συγκεντρώθηκαν αρκετά μεγάλα τμήματα αγγείων και όστρακα, ανάμεσα στα οποία υπήρχαν αγγεία μελανοστεφή και αρκετά με εγχάρακτη διακόσμηση της Αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής. Επίσης, συλλέχθηκαν αρκετά λίθινα και οστέινα εργαλεία, φολίδες και λεπίδες πυριτόλιθων, μία πήλινη σφραγίδα, πήλινο κοχλιάριο κ.ά.

Αστρίτσα

Στη μαγούλα ανατολικά του χωριού Αστρίτσα, προς την Ιτέα, στο οικόπεδο αφών Μακρή, εντοπίστηκαν κατάλοιπα προϊστορικού οικισμού της νεολιθικής και μυκηναϊκής εποχής. Με αφορμή την κατασκευή στεγάστρου στα βόρεια του αγροτεμαχίου έγινε σωστική ανασκαφική έρευνα (εικ. 5) σε δύο τομές, όπου αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,46 μ. αρχιτεκτονικά λείψανα. Σε βαθύτερο επίπεδο, έως 1,52 μ., αποκαλύφθηκαν πασσαλοπήξεις. Στο εσωτερικό μιας από αυτές υπήρχε απανθρακωμένο τμήμα ξύλου που οριοθετούνταν από μικρούς λίθους και πηλό.

Σε βάθος 1,67 μ. εντοπίστηκε στρώμα καμένου πηλού με έντονες καύσεις και δάπεδο από σκληρό πατημένο χώμα, παλαμισμένο καμένο πηλό και ίχνη καύσεων. Επάνω στο δάπεδο βρέθηκαν πολλά όστρακα αγγείων, ανάμεσα στα οποία πολλά κομμάτια από μία σπασμένη πήλινη καρποδόχη (εικ. 6) μεγάλου μεγέθους. Η καρποδόχη, σε σχήμα μεγάλου κάλυκα, διάμ. χείλους 0,50 μ., φέρει γραπτή τρίχρωμη διακόσμηση, όπου στο λευκό βάθος διακοσμούνται τα σχέδια με βαθύ κόκκινο και μαύρο χρώμα. Από την κεραμική και τα κινητά ευρήματα διαπιστώθηκε ότι ο χώρος κατοικήθηκε στη Μέση και στη Νεότερη Νεολιθική.

Ερμήτσι

Στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο του Ερμητσίου, που ταυτίστηκε από κεραμικά σφραγίσματα (εικ. 7) με τις αρχαίες Πειρασιές, διεξήχθη σωστική ανασκαφική έρευνα στο έργο κατασκευής της Ε.Ο. Καρδίτσας - Λάρισας. Με την ανασκαφή ήλθαν στο φως αρχιτεκτονικά λείψανα από τη θεμελίωση τριών κτηρίων (Α, Β, Γ), από τα οποία τα δύο είναι αψιδωτά (εικ. 9), καθώς και τμήματα τοίχων από άλλες κατασκευές.

Στο εσωτερικό των κτηρίων παρατηρήθηκε οικοτεχνική δραστηριότητα, όπως βεβαιώνεται από τους μυλόλιθους, τα λίθινα εργαλεία, τριπτήρες και λειαντήρες, τα θραύσματα λεπίδων πυριτόλιθου, τα πηνία, τα σφονδύλια και τα θραύσματα πιθων, τους κεραμικούς τροχίσκους με τέσσερις διαμπερείς οπές (εικ. 8), καθώς και από τα κοσμήματα, όπως χάλκινο ενώτιο, τμήματα από χάλκινες περόνες, λίθινες χάνδρες και άλλα. Η κεραμική σε όλα τα κτήρια ήταν κυρίως χονδροειδής, αποθηκευτικού και χρηστικού χαρακτήρα, ενώ δεν έλειπαν και τα λεπτότεχνα γκρίζα μινυακά.

Μαυρομμάτι

Κατά την εκτέλεση των έργων αναδασμού του

Εικ. 4. Αγιοπηγή. Άποψη ορύγματος με ανθρωπογενή δραστηριότητα.

Εικ. 5. Αστρίτσα. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 6. Αστρίτσα. Καρποδόχη.

Εικ. 7-8. Ερμήτσι. Τμήμα κεραμίδας με σφράγισμα ΠΕΙΡΑΣΙ(ΩΝ) και πήλινος τροχίσκος.

Εικ. 9. Ερμήτσι. Άποψη των αψιδωτών κτιρίων.

Εικ. 10. Μαυρομμάτι. Πήλινο ειδώλιο ταύρου.

Εικ. 11. Μαυρομμάτι. Ανασκαφικό σύνολο αγγείων ύστερης εποχής του Χαλκού κατά χώραν.

Εικ. 12-13. Παλαμάς. Άποψη οχυρωματικού περιβόλου και κεραμική ύστερης εποχής του Χαλκού.

αγροκτήματος Μαυρομματίου του Δήμου Μουζακίου αποκαλύπτονται αρχαιολογικά στοιχεία της εποχής του Χαλκού. Στη θέση «Βλαχοθανάση», κατά τη διάνοιξη αρδευτικού αύλακα και τη διαμόρφωση αγροτικού δρόμου αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο, ενδιαφέρον κεραμικό σύνολο ντόπιων, κατά βάση, πήλινων αγγείων (εικ. 11), όπως τριποδικών αγγείων, κυλίκων, ρυτών, σκύφων, πρόχων, λεκανίδων και άλλων αντικειμένων. Από τα άλλα αντικείμενα ενδιαφέρον παρουσιάζουν μια πήλινη μουσούδα χοίρου, ένα σχεδόν ακέραιο ειδώλιο ταύρου (εικ. 10) και ορισμένα ακόμη τμήματα (κέρατα) ταύρων. Τα αντικείμενα ίσως έχουν σχέση με την ύπαρξη κάποιου αγροτικού ιερού. Τα αγγεία χρονολογούνται στην ύστερη εποχή του Χαλκού.

Παλαμάς

Στην ανατολική πλευρά της «Μαγούλας Παπουτσή» ή «Χαντάκι», επί της οδού Θερμοπυλών, αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα σε βάθος 1,80 μ., στα βορειοανατολικά ενός οικοπέδου. Ήλθαν στο φως τμήμα αρχαίας οχυρωματικής κατασκευής (εικ. 12), από καλής ποιότητας ασβεστόλιθους, ευθυγραμμισμένους εξωτερικά και ακανόνιστους εσωτερικά, ενώ στα βορειοδυτικά της εσωτερικής παρειάς του τείχους αποκαλύφθηκε τμήμα δρόμου, το οδόστρωμα του οποίου δημιουργήθηκε από πατημένο χώμα και μικρές λατύπες. Επίσης, στη συνέχεια του δρόμου προς τα βορειοδυτικά αποκαλύφθηκε τμήμα κτηρίου, το οποίο έχει πορεία παράλληλη προς το τείχος. Οι τοίχοι του είναι κατασκευασμένοι επίσης από πελεκημένους ασβεστόλιθους πολύ καλής ποιότητας. Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται χάλκινα και οστέινα αντικείμενα, όπως περόνη, οπείς και βελόνες, καθώς επίσης και τμήματα αγγείων της ύστερης εποχής του Χαλκού (εικ. 13) και λιγότερα της μέσης.
Ο Δήμος Παλαμά, με ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού του Συμβουλίου, εξαγόρασε απευθείας το οικόπεδο του ιδιώτη και στο χώρο δημιουργήθηκε ένας μικρός επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος.

Ματαράγκα

Στο πλαίσιο κατασκευής της Ε.Ο. Καρδίτσας - Λάρισας, στον κόμβο Ματαράγκας, κοντά στη θέση «Χωματόκαστρο», ήλθε στο φως κτιστός θολωτός τάφος πρωτογεωμετρικής περιόδου. Ο τάφος, με προσανατολισμό ΒΑ.-ΝΔ. (εικ. 14), μικρών διαστάσεων, συνίσταται από τη θόλο και το στόμιο. Η θόλος με κυκλική κάτοψη κτίστηκε απευθείας πάνω στο αργιλώδες χώμα και κατασκευάστηκε από ακατέργαστες ασβεστολιθικές πέτρες μεγάλων κυρίως διαστάσεων. Ο νεκρός της κύριας ταφής είχε εναποτεθεί στο δάπεδο της θόλου, ενώ περιμετρικά αυτής και σε επαφή με τα τοιχώματά της παρατηρήθηκαν παραμερισμένες ταφές, «ανακομιδές». Αρκετά κοντά στο αριστερό μηριαίο οστό είχε εναποτεθεί μία οπισθότμητη πρόχους. Ακόμη βρέθηκαν μία λίθινη χάνδρα και ένα επιχρυσωμένο, χάλκινο κόσμημα, πιθανότατα για το στολισμό των μαλλιών.

Εικ. 14. Ματαράγκα. Θεμελίωση θολωτού τάφου.

Ακρόπολη Κιερίου

Στο μέσον της πεδιάδας της Καρδίτσας, στην κορυφή του λόφου «Ογλάς», είναι ορατά τα τείχη της ακρόπολης του Κιερίου, τα οποία περιέτρεχαν την κορυφή του λόφου, το μέσο πλάτος των οποίων έφθανε τα 2 μ., ενώ στην πεδιάδα τα 3,50 μ. Με αφορμή λαθρανασκαφικές δραστηριότητες έγινε έρευνα και αποκαλύφθηκαν δύο νέοι πύργοι στη νότια και τη δυτική πλευρά της ακρόπολης (εικ. 15). Κατά μήκος και παράλληλα της εσωτερικής παρειάς των τειχών στο εσωτερικό της ακρόπολης διατηρούνται λείψανα οικοδομημάτων. Στις νοτιοδυτικές παρυφές του λόφου «Ογλάς», έξω από την ακρόπολη, διαπιστώθηκαν ίχνη αρχαίας λατόμησης. Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται κεραμική κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, κεραμίδες στέγης, ορι-

Εικ. 15-16. Κιέριον, θέση «Ογλάς». Πύργος στη νοτιοδυτική πλευρά της Ακρόπολης και τμήμα ενσφράγιστης κεραμίδας με την επιγραφή ΚΙΕΡΙΕΩΝ.

σμένες με την επιγραφή ΚΙΕΡΙΕΩΝ (εικ. 16). Βρέθηκαν, επίσης, λύχνοι και υφαντικά βάρη, χάλκινα νομίσματα, σιδερένιες και χάλκινες αιχμές βελών.

Συκεών

Στην περιοχή Συκεώνα του Δήμου Φύλλου, σε θέση ανάμεσα στον προϊστορικό οικισμό και το «Κάστρο» Συκεώνα, διαπιστώθηκε η ύπαρξη αρχιτεκτονικών λειψάνων λουτρών ρωμαϊκών χρόνων. Από την ΛΔ΄ Εφορεία διενεργήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα, κατά την οποία εμφανίστηκαν ψηφιδωτά δάπεδα. Αποκαλύφθηκαν δύο τετράπλευροι ευμεγέθεις χώροι Α και Γ με ψηφιδωτά δάπεδα που φέρουν γεωμετρικά σχήματα (εικ. 17). Το ψηφιδωτό δάπεδο της αίθουσας Γ είναι διακοσμημένο με σύνθεση συμπλεκόμενων κύκλων που σχηματίζουν υπόλευκα τετράφυλλα. Πρόκειται για συγκρότημα λουτρώνα, που αποτελούνταν από τον υπόγειο χώρο των υποκαύστων και από πάνω τις αίθουσες, όπου γίνονταν τα ατμόλουτρα και το οποίο εκτείνεται προς Ν. και Δ., καθώς δεν έχει αποκαλυφθεί σε όλες του τις διαστάσεις. Η κατασκευή του λουτρώνα χρονολογείται στο β΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ.

Θέση «Ζευγαρολίβαδο»

Νότια της νέας κοίτης του ποταμού Ενιπέα, στον κηρυγμένο προϊστορικό οικισμό ή μαγούλα Συκεώνα, οι παλιότερες ανασκαφές είχαν αποκαλύψει αποσπασματικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως τμήματα δαπέδων, πασσαλότρυπες, υπολείμματα πήλινων κατασκευών σε στρώματα με κεραμική της Νεότερης Νεολιθικής και πληθώρα μικρών ευρημάτων.

Η ανασκαφική δραστηριότητα του 2007 και του 2008, στο πλαίσιο του έργου κατασκευής του νέου αυτοκινητόδρομου Καρδίτσας-Λάρισας (εικ. 18), πρόσθεσε πολύτιμα στοιχεία στα ήδη υπάρχοντα για τη διάρκεια και διαδοχή της κατοίκησης στη θέση και έφερε στο φως νέα ευρήματα, τα οποία εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για τη νεολιθική περίοδο και την εποχή του Χαλκού στο θεσσαλικό χώρο γενικά και στη δυτική Θεσσαλία ειδικότερα.

Εικ. 17. Συκεών. Άποψη των ψηφιδωτών δαπέδων από Δ.

Αυτοκινητόδρομος Κεντρικής Ελλάδας Ε 65

Αγία Τριάδα - Αγναντερό - Προάστιο

Στο πλαίσιο κατασκευής του αυτοκινητοδρόμου Ε 65, στη ζώνη κατάληψης του έργου διερευνήθηκαν με σωστική ανασκαφική έρευνα οι ακόλουθες θέσεις: α) στη θέση «Μποστανιές ή Αμπελοτόπια» (χ.θ. 96+339) της κτηματικής έκτασης Προαστίου αποκαλύφθηκαν αποσπασματικά οικιστικά κατάλοιπα κλασικών χρόνων, β) στη θέση «Παλιοκκλήσι» (από χ.θ. 99+350,22 έως χ.θ. 99+371,03) της κτηματικής έκτασης Αγναντερού έχουν εντοπιστεί και βρίσκεται σε εξέλιξη η ανασκαφική διερεύνηση οικιστικών καταλοίπων (εικ. 19) και τμήματος πήλινου αγωγού κλασικών χρόνων, γ) στη θέση «Ντόβρες ή Ράχες» (χ.θ. 95+390 έως χ.θ. 95+459) της κτηματικής έκτασης Αγίας Τριάδας ανασκάφηκε τμήμα νεκροταφείου και ιερού αρχαϊκών

Εικ. 18. Συκεών, έργο Ε.Ο. Καρδίτσας-Λάρισας.

Εικ. 19. Ε 65, Παλιοκκλήσι Αγναντερού. Άποψη της ανασκαφής από ΒΑ.

Εικ. 20. Ε 65, Αγία Τριάδα, θέση «Ντόβρες». Άποψη του ανεσκαμμένου χώρου και τμήμα του ιερού.

Εικ. 21. Ε 65, Αγία Τριάδα, θέση «Ντόβρες». Τμήμα μελανόμορφης ληκύθου.

χρόνων (εικ. 20), δ) στη θέση «Ντόβρες» ή «Ράχες» (από χ.θ. 95+556 έως χ.θ. 95+568) της κτηματικής έκτασης Αγίας Τριάδας εντοπίστηκε αποθέτης αρχαϊκών και κλασικών χρόνων (εικ. 21) και ε) στη θέση «Τουλούμπες» (από χ.θ. 105+220,23 έως χ.θ. 105+233,17) της κτηματικής έκτασης Λόγγου του Δήμου Εστιαιώτιδας, Νομού Τρικάλων ανασκάφηκε εκτεταμένος αποθέτης πιθανόν ιερού κλασικής περιόδου.

Εικ. 22. Ε 65, Ανάβρα. Πήλινες προτομές και αγγεία από ιερό.

Εικ. 23. Ε 65, Ανάβρα. Αγωγός ρωμαϊκών χρόνων.

Εικ. 24. Ε 65, Άγιοι Θεόδωροι. Κλίβανος ελληνιστικής εποχής.

Εικ. 25. Ε 65, Αγία Τριάδα, αγρός Αγγελίνα. Τμήμα κιονωτού κρατήρα, α΄ όψη.

Ανάβρα - Άγιοι Θεόδωροι

Κατά τη διάρκεια της κατασκευής του Αυτοκινητόδρομου Ε 65, στα όρια του Νομού Καρδίτσας από το καλοκαίρι του 2009 έως σήμερα, εντοπίστηκαν τα ακόλουθα: α) στην περιοχή Ανάβρας, στη χ.θ. 55+750, θέση αγροτικού ιερού με χρήση από τα αρχαϊκά έως τα ελληνιστικά χρόνια που αποδίδει ειδώλια, αγγεία και γυναικείες προτομές (εικ. 22) και στη χ.θ. 60+200 (Α/Κ Ανάβρας) κτιστός αγωγός των ρωμαϊκών χρόνων (εικ. 23), β) στην περιοχή Αγίων Θεοδώρων, χ.θ. 80+100, ορθογώνιος κεραμικός κλίβανος των ύστερων ελληνιστικών χρόνων (εικ. 24).

Αγία Τριάδα

Θέση «Ντόβρες ή Ράχες»

Στο νοτιοδυτικό τμήμα του αρχαιολογικού χώρου της Αγίας Τριάδας, στον αγρό Αγγελίνα, με αφορμή τις εργασίες φυσικού αερίου, ανασκάφηκε αποθέτης με κεραμική κλασικών χρόνων (εικ. 25), ο καθαρισμός του οποίου δεν έχει ολοκληρωθεί.

Πρόδρομος, Δημοτικό Σχολείο

Στη θέση «Μαγούλα Αγίου Ιωάννη», όπου και το Κονάκι, στο πλαίσιο της ανέγερσης νέου Δημοτικού Σχολείου, έγινε σωστική ανασκαφή στις νοτιοδυτικές υπώρειες του γήλοφου, ο οποίος είναι γνωστό ότι κατοικείται από την Αρχαιότερη Νεολιθική περίοδο. Εντοπίστηκαν τα κατάλοιπα πασσαλοπήκτων οικιών και πήλινων κατασκευών (εικ. 27) για δραστηριότητες οικοτεχνικού χαρακτήρα μαζί με την υπόλοιπη οικοσκευή [αγγεία (εικ. 26), πήλινα, λίθινα και οστέινα εργαλεία]. Τα στοιχεία αυτά χρονολογούνται από την Τελική Νεολιθική, στο τέλος της πρώιμης και στη μέση εποχή του Χαλκού.

Καλλίθηρο

Στο οικόπεδο Π. Ζουλούμη, μέσα στα όρια της αρχαίας πόλης, ανασκάπτεται τμήμα οικίας

Εικ. 26-27. Πρόδρομος, Δημοτικό Σχολείο. Πίθος πρώιμης εποχής του Χαλκού και άποψη της ανασκαφής από ΝΔ.

Εικ. 28. Καλλίθηρο, οικόπεδο Π. Ζουλούμη. Άποψη των ανασκαφικών λειψάνων.

Εικ. 29. Καλλίθηρο, οικόπεδο Β. Παπαβασιλείου. Κτερίσματα από τάφο.

(εικ. 28) στις βόρειες υπώρειες της αρχαίας ακρόπολης. Εντοπίζεται, επίσης, τμήμα λιθόστρωτης αρχαίας οδού, αποκαλύπτοντας τον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Τα κατάλοιπα χρονολογούνται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως τα ύστερα ελληνιστικά χρόνια.
Επίσης σε άλλο οικόπεδο Β. Παπαβασιλείου ανασκάφηκε τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης της τετράδας Θεσσαλιώτιδας. Αποκαλύφθηκαν εν όλω ή εν μέρει παραβιασμένοι 22 τάφοι (κεραμοσκεπείς, πήλινες λάρνακες και κιβωτιόσχημοι) μαζί με τα κτερίσματά τους (εικ. 29), που χρονολογούνται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως την ύστερη ελληνιστική περίοδο.

Αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα
Ο κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνα βρίσκεται στην περιοχή Μοσχάτου, στη θέση «Λιανοκόκκαλα», 12 χλμ. δυτικά της Καρδίτσας και 2 χλμ. περίπου δυτικά του σύγχρονου οικισμού της Μητρόπολης. Ο εκατόμπεδος περίπτερος δωρικός ναός με εσωτερική κιονοστοιχία (διαστ. 31x13,75 μ.) είναι στεγασμένος με μεταλλικό στέγαστρο προστασίας. Ο ναός, που χρονολογείται λίγο πριν από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ., με βάση το λατρευτικό χάλκινο άγαλμα και ήταν αφιερωμένος στο θεό Απόλλωνα, σύμφωνα με αναθηματική επιγραφή, είναι ο καλύτερα διατηρημένος αρχαίος μνημειακός ναός σε όλη τη Θεσσαλία. Για την ανάδειξή του έγιναν στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ ήπιες επεμβάσεις ενταγμένες στο φυσικό τοπίο (εικ. 30) που εξασφαλίζουν τη λειτουργικότητα ενός οργανωμένου και επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου. Δημιουργήθηκαν εγκαταστάσεις εισόδου και εξυπηρέτησης κοινού, περίφραξη, διαμόρφωση διαδρομών επίσκεψης και εγκατάσταση στεγάστρου εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

ΤΡΙΚΑΛΑ

Πλάτανος
Στον Πλάτανο του Δήμου Παραληθαίων, στους χαμηλούς προβούνους της οροσειράς των Χασίων, στη θέση «Μαγούλα Ανάληψη», που ελέγχει τα περάσματα προς την Καλαμπάκα, έγινε ανασκαφή με αφορμή την εκτέλεση δημοτικού έργου. Από τα στοιχεία της ανασκαφικής έρευνας παρατηρείται κατοίκηση του προϊστορικού οικισμού κατά τη διάρκεια της πρώιμης και της μέσης εποχής του Χαλκού. Αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που διατη-

Εικ. 30. Αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα στην αρχαία Μητρόπολη. Άποψη του αρχαιολογικού χώρου.

Εικ. 31. Πλάτανος. Άποψη αρχιτεκτονικών λειψάνων από Ν.

ρούνται αποσπασματικά, σώζονται τμήματα πέντε τοίχων που ήταν κατασκευασμένοι από ακανόνιστους λίθους. Πολυάριθμες μάζες καμένου πηλού που προέρχονται από τη στέγη των κατασκευών βρέθηκαν μεταξύ των λίθων, σε αρκετές από τις οποίες διακρίνονται τα αποτυπώματα καλαμιών και κλαδιών. Ένα τμήμα λιθόστρωτου δαπέδου που αποτελείται από μικρούς λίθους με πυκνή διάταξη φάνηκε νότια των τοίχων (εικ. 31).

Η περισυλλογή και η ανασκαφική έρευνα απέδωσαν ευρήματα, όπως κεραμική, οστά ζώων, λίθινα εργαλεία και πήλινο σχηματικό ειδώλιο γυναικείας μορφής.

Αρχαία Τρίκκη

Οδός Παγκάλου 27

Η αρχαία Τρίκκη ταυτίζεται με τη σημερινή πόλη των Τρικάλων. Η θέση της είχε στρατηγική σημασία, καθώς κτισμένη στις υπώρειες των Χασίων ασκούσε τον έλεγχο των διαβάσεων από την Ήπειρο προς τη Θεσσαλία. Κατά τις φιλολογικές μαρτυρίες η αρχαία Τρίκκη σχετίζεται με τη γέννηση και τη λατρεία του Ασκληπιού.

Μέσα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης των Τρικάλων, σε οικόπεδο επί της οδού Παγκάλου 27, έγινε σωστική ανασκαφή για τις ανάγκες ανέγερσης οικοδομής. Τα αρχιτεκτονικά λείψανα (εικ. 32) που εντοπίστηκαν ήταν της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής. Στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου με την απομάκρυνση του επιφανειακού χώματος σε βάθος 1 μ. αποκαλύφθηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου.

Τα ευρήματα ήταν υφαντικά βάρη, πηνία, σφονδύλια, τμήματα πιθμών, τμήματα μεγαρικών σκύφων και πήλινης μήτρας για την κατασκευή τέτοιων αγγείων. Συλλέχθηκαν, επίσης, λύχνοι, αρκετά τμήματα ειδωλίων (εικ. 33), ένα ακροκέραμο, λίθινα εργαλεία, επεξεργασμένα τμήματα γυαλιού. Στα πιο σημαντικά ευρήματα συγκαταλέγονται και 16 νομίσματα (δύο αργυρά και 14 χάλκινα).

Οδός Ζαλοκώστα 1

Μέσα στη συνοικία Βαρούσι, επί της οδού Ζαλοκώστα 1, στις εκσκαφές για την ανέγερση οικοδομής αποκαλύφθηκαν, αρχιτεκτονικά λείψανα και κεραμική, σε βάθος από 1,90 έως 2,92 μ. από την επιφάνεια του οικοπέδου. Στη νότια, νοτιοανατολική πλευρά του οικοπέδου σώζονταν τμήματα τοίχων ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής και πήλινου αγωγού ελληνιστικής εποχής, ενώ τμήμα της κεράμωσης είχε διασωθεί και προς το κέντρο του οικοπέδου (εικ. 34). Στη βόρεια γωνία μέσα στο πρανές διατηρούνταν μικρά τμήματα τοίχων ελληνιστικής εποχής, καθώς επίσης και τμήματα κεραμίδων στέγης. Στο ίδιο σημείο κατά τη διάρκεια των εκσκαφών βρέθηκε ακέφαλο μικρό

Εικ. 32. Τρίκκη, οδός Παγκάλου 27. Ανασκαφική άποψη από ΒΑ.

Εικ. 33. Τρίκκη, οδός Παγκάλου 27. Κεφαλή ειδωλίου.

Εικ. 34. Τρίκκη, οδός Ζαλοκώστα. Η ανασκαφή από Δ.

Εικ. 35. Τρίκκη, οδός Ζαλοκώστα. Αγαλματίδιο στο χώρο εύρεσης.

Εικ. 36. Πέλιννα, αναθηματική στήλη.

Εικ. 37. Πέλιννα. Άποψη του τείχους και πύργου από Β.

αγαλματίδιο γυναικείας μορφής (εικ. 35), μάλλον από τον κύκλο του θεού Ασκληπιού.
Στη δυτική πλευρά του οικοπέδου υπήρχαν μικρά τμήματα τοίχων και σύστημα αγωγών διαφορετικών φάσεων, ρωμαϊκής και υστερορωμαϊκής εποχής και ένα πηγάδι. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε μεγάλο αποθηκευτικό αγγείο και τμήματα άλλων αγγείων, ανάμεσα στα οποία και ένα με εγχάρακτη επιγραφή.

Πέλιννα

Η αρχαία Πέλιννα ή Πελινναίον απλωνόταν ανάμεσα στην Τρίκκη και τη Φαρκαδώνα στην αριστερή όχθη του Πηνειού ποταμού, βορειοανατολικά του χωριού Πετρόπορος. Τα αρχαία λείψανα φανερώνουν μια πόλη με ισχυρή οικονομική ανάπτυξη, κυρίως στα χρόνια της μακεδονικής παρουσίας στη Θεσσαλία (354-197 π.Χ.). Στο δυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης οι ανασκαφικές δραστηριότητες αποκαλύπτουν αρχιτεκτονικά λείψανα ενός κτηρίου μεγάλου, πιθανότατα δημόσιου χαρακτήρα. Στο χώρο αυτό εντοπίστηκαν ειδώλια από τον κύκλο του Διονύσου, καθώς και ένα αναθηματικό ανάγλυφο που έχει σχέση με τον Ασκληπιό (εικ. 36).
Κατά τη διάρκεια των εργασιών ανάδειξης του δυτικού τμήματος του οχυρωματικού περιβόλου της αρχαίας Πέλιννας έγινε καθαρισμός της εξωτερικής και της εσωτερικής πλευράς του δυτικού πεδινού σκέλους του τείχους. Αυτό είναι δομημένο κατά το ισόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα τειχοδομίας. Το υλικό προέρχεται από λατομεία της περιοχής και είναι ντόπιος λευκόφαιος ασβεστόλιθος. Οι πύργοι προεξέχουν από το τείχος (εικ. 37) και όσοι κατασκευάστηκαν στις γωνίες ή στα ευπαθή σημεία του τείχους είναι συμπαγείς. Τα μεσοπύργια διαστήματα ποικίλλουν ανάλογα με τη θέση των πύργων στη διάταξη του τείχους. Εσωτερικά διαπιστώθηκαν κλίμακες ανόδου, μια πύλη στα δυτικά και μια πυλίδα στα βορειοδυτικά. Το πάχος του τείχους είναι 2,70-2,80 μ. Οι πρώτες σωστικές ανασκαφικές έρευνες συνηγορούν σε μια χρονολόγηση κατασκευής του τείχους γύρω στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.

Εθνική Οδός Τρικάλων - Λάρισας

Το 2006 κατά τη διάρκεια των εκσκαφών για τη διαπλάτυνση της Ε.Ο. Τρικάλων - Λάρισας, στο τμήμα Μεγαλοχωρίου - Φαρκαδώνας (χ.θ. 45,727 και 45,685) στη θέση «Βούλα», εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Πέλιννας, αποκαλύφθηκαν τα πρώτα αρχιτεκτονικά στοιχεία που ήταν λίγα και εντοπίστηκαν σε βάθος περίπου από 1,10 έως 1,50 μ. πάνω από μια ασβεστιτική κρούστα, η οποία αποκαλύφθηκε σε όλη την έκταση του τομέα. Ακόμη αποκαλύφθηκε τμήμα λιθόστρωτου που αποτελούνταν από μικρούς ακανόνιστους πλακαρούς ασβεστόλιθους. Αξιοσημείωτη είναι η εύρεση ανάμεσα στα άλλα κινητά ευρήματα αγγείων με διακόσμηση τύπου Bratislava και αγγείων με πλαστική διακόσμηση της χαλκολιθικής εποχής.

Προϊστάμενος

Λεωνίδας Π. Χατζηαγγελάκης

Υπεύθυνοι ανασκαφών

Λ. Π. Χατζηαγγελάκης, Μ. Βαϊοπούλου, Ν. Αλεξίου, Κ. Βαμπούλη, Στ. Γιώτη, Λ. Θεογιάννη, Χρ. Καραγιαννόπουλος, Ι. Μαμαλούδη, Χρ. Μπατζέλας, Σ. Ντάφου, Ι. Οικονόμου, Α. Τσαντούλα, Χ. Τσέλιος, Β. Φίλου, Β. Χατζηχρήστου.

7η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΛΑΡΙΣΑ

Λάρισα

Παλαιοχριστιανική οχύρωση

Κατά τις εργασίες κατασκευής υπόγειου χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων στην Πλατεία Νέας Αγοράς αποκαλύφθηκε τμήμα της ανατολικής πλευράς του τείχους και του προτειχίσματος της πόλης, το οποίο χρονολογείται στην Ιουστινιάνεια περίοδο. Κάτω από αυτό βρέθηκαν οικιστικά κατάλοιπα του 3ου-4ου αιώνα, χαλικόστρωτη οδός που έκοψε το τείχος και παλαιοχριστιανικό βαλανείο. Τμήματα της νότιας πλευράς της Ιουστινιάνειας οχύρωσης με δύο τετράπλευρους πύργους αποκαλύφθηκαν σε οικόπεδο παραπλεύρως της κεντρικής πλατείας της πόλης (εικ. 1).

Υδατοδεξαμενή οδού Μανωλάκη

Κατά την εκσκαφή θεμελίων οικοδομής αποκαλύφθηκε ο τρίτος χώρος υδατοδεξαμενής, η οποία ταυτίζεται με την κεντρική δεξαμενή της Λάρισας στα ρωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά χρόνια. Αποτελείται από τρεις καμαροσκέπαστους ορθογώνιους χώρους που επικοινωνούν μεταξύ τους με στενά τοξωτά ανοίγματα. Στην όψη της δεξαμενής διαμορφώνεται κρηναίο στον τύπο του νυμφαίου (εικ. 2).

Συμβολή των οδών Δήμητρας και Νίκης

Σε ιδιωτικό οικόπεδο αποκαλύφθηκαν επάλληλα κτηριακά κατάλοιπα διαφορετικών χρονικών φάσεων και εποχών και συγκεκριμένα τμήμα ρωμαϊκού δρόμου και κιονοστήρικτης στοάς κατά μήκος της δυτικής του πλευράς, οικίες παλαιοχριστιανικών χρόνων εγκατεστημένες στο χώρο της στοάς, τμήμα του προτειχίσματος της ιουστινιάνειας οχύρωσης και, τέλος, αποσπασματικά σωζόμενο τμήμα μεσοβυζαντινής οικίας. Οι αποκαλυφθείσες αρχαιότητες αποτελούν ενιαίο σύνολο, τμήμα μιας γειτονιάς από τις ανατολικές συνοικίες της Λάρισας των πρώιμων βυζαντινών χρόνων, στο οποίο συνοψίζονται στοιχεία της ιστορίας και της τοπογραφίας της πόλης από τη ρωμαϊκή μέχρι και τη μεσοβυζαντινή περίοδο, στοιχεία ενδεικτικά της μετάβασης από την ελληνορωμαϊκή πόλη στο βυζαντινό κάστρο (εικ. 3).

Επαναδημιουργία Ταμιευτήρα στην πρώην Λίμνη Κάρλα

Θέσεις στην πορεία του Συλλεκτήρα 3

α) Καλαμάκι, θέση «Γκούβα»

Ανασκάφηκαν κτηριακά λείψανα μεσοβυζαντινής περιόδου με εργαστήρια επεξεργασίας σιδήρου, καθώς και νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, της ίδιας εποχής. Τα παραπάνω αποτελούσαν παραλίμνιο τμήμα οικισμού του 11ου-12ου αιώνα, που απλώνεται στην πλαγιά του Μαυροβουνίου.

β) Αμυγδαλή Αγιάς

Στην περιοχή Αμυγδαλής ερευνήθηκε τμήμα ρωμαϊκής εγκατάστασης (Αμυγδαλή 1), οικιστικό συγκρότημα με πολλές φάσεις, πιθανόν αγροικία ελληνιστικών χρόνων (Αμυγδαλή 2), καθώς και τμήμα κτηρίου της εποχής του Χαλκού (Αμυγδαλή 3). Οι ανασκαφές αυτές δεν ολοκληρώθηκαν λόγω εξάντλησης της πίστωσης και τα ευρήματα παραδόθηκαν στην ΙΕ΄ ΕΠΚΑ.

Εικ. 1. Λάρισα. Πλατεία Νέας Αγοράς. Ανατολική πλευρά οχύρωσης και λουτρό.

Εικ. 2. Λάρισα. Υδατοδεξαμενή.

Εικ. 3. Λάρισα, συμβολή των οδών Δήμητρας και Νίκης. Γενική άποψη της ανασκαφής από Β.

Ελασσόνα
Δολίχη, θέση «Καστρί»
Αποκαλύφθηκαν τρεις τρίκλιτες παλαιοχριστιανικές βασιλικές και τμήματα του οχυρωματικού περιβόλου της ακρόπολης της ρωμαϊκής παλαιοχριστιανικής Δολίχης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η Βασιλική Α, η οποία κοσμείται με ψηφιδωτά δάπεδα με θέματα από το ζωικό και το φυτικό βασίλειο και μεγάλο σταυρό στο χώρο του ιερού βήματος (εικ. 4). Τα ανασκαφικά δεδομένα συνηγορούν στην καταστροφή του οικισμού στις αρχές του 7ου αι. μ.Χ.

Μηλέα, θέση «Αγία Τριάδα»
Ανασκάφηκε τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική, στα ερείπια της οποίας κτίστηκε τρίκλιτη μεσοβυζαντινή βασιλική. Γύρω από το βυζαντινό ναό αποκαλύφθηκαν 38 τάφοι.

Στόμιο, Μονή Αγίου Δημητρίου
Στο πλαίσιο αναστηλωτικών εργασιών έγινε έρευνα κάτω από το δάπεδο του ναού του 16ου αιώνα και βρέθηκε η κάτοψη του βυζαντινού ναού, που ήταν του τύπου του σύνθετου σταυροειδούς εγγεγραμμένου.

Μελιβοία
Κουτσουπιά
Ανασκάφηκε καθολικό μονής του 12ου αιώνα, που ανήκε στον τύπο του μονόχωρου καμαροσκέπαστου με νάρθηκα. Γύρω επισημάνθηκαν οι χώροι των κελλιών και ανασκάφηκε γωνιακό κτήριο ληνού. Βρίσκεται σε δασώδη περιοχή του Κισσάβου που ανήκε στη βυζαντινή περίοδο στο Όρος των Κελλίων (εικ. 5).
Βελίκα
Κατά τις εκσκαφές ιδιωτικού έργου αποκαλύφθηκε κτηριακό συγκρότημα του 6ου αι. μ.Χ. με τρεις πτέρυγες γύρω από αίθριο χώρο, που στέγαζαν εγκατάσταση ελαιοτριβείου και αποθηκευτικές χρήσεις. Το συγκρότημα αυτό είναι προσκολλημένο στα δυτικά παλαιοχριστιανικής βασιλικής, από την οποία ερευνήθηκαν τα δυτικά προσκτίσματα.

Εικ. 4. Δολίχη. Βασιλική Α.

Κάστρο Βελίκας
Πρόκειται για παλαιοχριστιανική οχύρωση έκτασης 21 στρεμμάτων, που βρίσκεται σε χαμηλό λόφο στα βόρεια του οικισμού. Ερευνήθηκε η νότια και ανατολική πλευρά του κάστρου, που σώζεται σε ύψος 1-3 μ. και συντάχθηκε τοπογραφικό σχέδιο για τις ανάγκες μελέτης ανάδειξης. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις ορθογώνιοι πύργοι και δύο πύλες. Δίπλα στη βόρεια πύλη ανασκάπτεται παλαιοχριστιανική βασιλική τρίκλιτου τύπου. Η κόγχη του ιερού φέρει λείψανα κτιστών βαθμίδων και πλινθόστρωτο δάπεδο (εικ. 6).

Τέμπη
Θέση «Τσιριγά Χωράφια»
Στη δυτική είσοδο της κοιλάδας των Τεμπών, κατά τις εκσκαφές για τη δημιουργία της νέας εθνικής οδού, βρέθηκε τμήμα παλαιοχριστιανικού οικισμού που περιλαμβάνει ληνό και αποθηκευτικό χώρο με πίθους, κεραμικό κλίβανο, ερείπια κτηρίων και νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους. Επισημάνθηκαν δύο φάσεις, του 4ου και του 6ου αιώνα.
Θέση «Χάνι της Κοκόνας»
Σε απόσταση 50 μ. δυτικότερα της θέσης «Τσιριγά Χωράφια» ανασκάφηκε μεγάλο ορθογώνιο κτήριο, διαστ. 7x27 μ., που διαιρείται σε τρεις χώρους. Έχει ισχυρή κατασκευή και σώζει λείψανα δαπέδων από ασβέστη. Η κύρια φάση του κτηρίου ταυτίζεται με νόμισμα στην εποχή του αυτοκράτορα Θεόφιλου (829-842). Από το σχήμα και τη θέση του, που βρίσκεται δίπλα στην κύρια οδό Θεσσαλονίκης - Λάρισας, ταυτίστηκε με πανδοχείο (εικ. 7).

Εικ. 5. Κουτσουπιά. Ναός του 12ου αιώνα.

Εικ. 6. Κάστρο Βελίκας. Βόρεια πύλη.

Εικ. 7. Πανδοχείο Τεμπών.

Εικ. 8. Μουσείο Βόλου. Λουτρό, άποψη του θερμού χώρου (caldarium).

Εικ. 9. Περιφερειακή οδός Βόλου. Αγροικία.

Εικ. 10. Νέα Αγχίαλος, οικόπεδο Παπουτσή. Οικοδόμημα δημόσιας χρήσης.

Βορειότερα του προηγουμένου, ανασκάφηκε μονόχωρος ναός με περίστωο, που χρονολογείται στα μεσοβυζαντινά χρόνια, όπως και το εκτεταμένο νεκροταφείο που τον περιβάλλει.

ΜΑΓΝΗΣΙΑ

Βόλος

Συνοικία «Παλαιών»

Αποκαλύφθηκαν τμήματα του τείχους και του πολεοδομικού ιστού της παλαιοχριστιανικής Δημητριάδος. Στην ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε στο κτήριο της πρώην καπναποθήκης Παπάντου και στο πλαίσιο του Έργου «Δημιουργία Μουσείου Ιστορίας Πόλης Βόλου», αποκαλύφθηκαν τάφοι παλαιοχριστιανικών και μεσοβυζαντινών χρόνων και αγωγός μεταφοράς και διανομής νερού.

Κατά τις εργασίες επέκτασης του Μουσείου Βόλου αποκαλύφθηκε λουτρό παλαιοχριστιανικής εποχής, από το οποίο διατηρούνται οι βασικοί χώροι του συγκροτήματος (*caldarium, tepidarium, frigidarium*) και προσκτίσματα (εικ. 8).

Σε ανασκαφική έρευνα σε ιδιωτικό οικόπεδο αποκαλύφθηκε τμήμα του τείχους σε μεγάλο μήκος και δύο πύργοι που ανήκουν στο Κάστρο του Βόλου.

Εικ. 11-12. Ταμιευτήρας Κάρλας, θέση «Αεράνη». Κεραμικοί κλίβανοι.

Περιφερειακή οδός Βόλου

Θέση «Καζανάκι»

Στο πλαίσιο κατασκευής της περιφερειακής οδού αποκαλύφθηκαν δύο χώροι επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων – αγροικίες παλαιοχριστιανικής εποχής με ληνό και κτιστό υπολήνιο στη μια και υπολήνιο πίθο στην άλλη (εικ. 9). Οι ληνοί μεταφέρθηκαν και εκτίθενται στον αρχαιολογικό χώρο των Παλαιών.

Εικ. 13. Ταμιευτήρας Κάρλας, θέση «Κακόρεμα». Βυζαντινό νεκροταφείο.

Αρχαιολογικός χώρος Φθιωτίδων Θηβών - Νέας Αγχιάλου

Σωστικές ανασκαφές σε ιδιωτικά οικόπεδα και κοινόχρηστους χώρους της Νέας Αγχιάλου, έφεραν στο φως τμήματα του πολεοδομικού ιστού της παλαιοχριστιανικής πόλης των Φθιωτίδων Θηβών. Στα ιδιωτικά οικόπεδα κυρίως του παραλιακού μετώπου, όπου παρατηρείται έντονη ανοικοδόμηση, αποκαλύφθηκαν: α) τμήματα εγκαταστάσεων που σχετίζονται με το λιμάνι των Φθιωτίδων Θηβών, β) λουτρό με υπόκαυστα και ψηφιδωτά δάπεδα, γ) πολυτελές οικοδόμημα με κεντρικό αίθριο και στοές με γλυπτό αρχιτεκτονικό διάκοσμο των μεταβατικών χρόνων, δ) σημαντικό δημόσιο οικοδόμημα παλαιοχριστιανικής εποχής με παράλληλες στοές και πρόσοψη που διαμορφωνόταν σε σχήμα Π και τετράγωνος πύργος στα ανατολικά, τα οποία σχετίζονταν με το λιμάνι ή με στρατιωτική εγκατάσταση (εικ. 10) και ε) νεκροταφεία εντός και εκτός των τειχών, από τα οποία προέρχεται σημαντικός αριθμός ενεπίγραφων επιτύμβιων στηλών και κτερισμάτων.

Σε σωστική ανασκαφή σε ιδιωτικό οικόπεδο ερευνήθηκε συστάδα κιβωτιόσχημων και λακκοειδών τάφων που ανήκουν στο ανατολικό νεκροταφείο με ενδιαφέρουσες ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες και κτερίσματα.

Επαναδημιουργία Ταμιευτήρα στην πρώην Λίμνη Κάρλα

Συλλεκτήρας Σ3, θέση «Παλαιόσκαλα»

Αποκαλύφθηκαν χώροι επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Συλλεκτήρας Σ6, θέση «Αεράνη»

Αποκαλύφθηκαν δύο κυκλικοί κεραμικοί κλίβανοι για ψήσιμο αγγείων και παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους, λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς τάφους. Οι κεραμικοί κλίβανοι μεταφέρθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Αγχιάλου (εικ. 11-12).

Συλλεκτήρας 6, θέση «Κακόρεμα»

Η θέση βρίσκεται πλησίον του βυζαντινού ναού του Αγίου Νικολάου στα Κανάλια. Διερευνήθηκε βυζαντινό νεκροταφείο του 11ου-

12ου αιώνα από 67 κιβωτιόσχημους και λακκοειδείς τάφους, από τους οποίους προέρχεται ικανός αριθμός κοσμημάτων (εικ. 13).

Λεφόκαστρο

Σε σωστική ανασκαφή σε ιδιωτικό οικόπεδο αποκαλύφθηκε τμήμα υστερορωμαϊκού λουτρού και σε άλλο ιδιωτικό οικόπεδο οικίες και εργαστήρια παλαιοχριστιανικής και μεσοβυζαντινής εποχής που ανήκουν στο βυζαντινό οικισμό Λεφοκάστρου (εικ. 14).

ΤΡΙΚΑΛΑ

Πλάτανος, αγρός Β. Υφαντή

Στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφικής έρευνας αποκαλύφθηκαν δύο τρίκλιτες παλαιοχριστιανικές βασιλικές.

ΚΑΡΔΙΤΣΑ

Κάστρο Φαναρίου

Κατά τη διάρκεια εργασιών στερέωσης και ανάδειξης στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ, ερευνήθηκε ο εσωτερικός χώρος του φρουρίου και αποκαλύφθηκαν λιθόστρωτα μονοπάτια πέριξ του τζαμιού, ένα δίχωρο κτήριο κοντά στην είσοδο, πιθανόν για τις ανάγκες της φρουράς, καθώς και στοιχεία για το εσωτερικό των πύργων με τις κλίμακες ανόδου. Όλα τα ευρήματα χρονολογούνται στη μεταβυζαντινή περίοδο.

ΦΘΙΩΤΙΔΑ

Αταλάντη

Θέση «Μακεδονικά»

Στο πλαίσιο εκσκαφής θεμελίων για ανέγερση σχολικών κτηρίων αποκαλύφθηκε τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική με ημικυκλική αψίδα ιερού, νάρθηκα και προσκτίσματα στη βόρεια και τη νότια πλευρά. Η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί.

Καινούριο

Κατά τις εργασίες βελτίωσης της Εθνικής Οδού Π.Α.Θ.Ε. αποκαλύφθηκε κτηριακό συγκρότημα του 12ου αιώνα αποτελούμενο από δύο πτέρυγες και υπαίθρια αυλή. Η μία πτέρυγα περιλαμβάνει ορθογώνιο ληνό παραγωγής κρασιού με κτιστό υπολήνιο και η άλλη χώρους επεξεργασίας βυρσών για κατασκευή ασκών μεταφοράς του μούστου (εικ. 15).

Καλαπόδι

Στο πλαίσιο βελτίωσης της επαρχιακής οδού Αταλάντης - Καλαποδίου αποκαλύφθηκαν επάλληλα κτηριακά λείψανα χρονολογούμενα από τους πρώιμους ελληνιστικούς μέχρι και τους πρώιμους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Αποκαλύφθηκε πανδοχείο-ξενώνας του α΄ μισού του 4ου αι. μ.Χ., από δύο αντικριστές πτέρυγες με χώρους διατεταγμένους κατά μήκος ημιυπαίθριων στοών, μικρό βαλανείο και κλίβανοι παραγωγής κεραμικών προϊόντων (εικ. 16).

Εικ. 14. Λεφόκαστρο. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 15. Καινούριο. Αγροικία-Βιοτεχνική εγκατάσταση.

Εικ. 16. Καλαπόδι. Ερείπια κτηριακού συγκροτήματος.

Προϊστάμενοι

Λάζαρος Δεριζιώτης (2000-2003)
Ασπασία Ντίνα (2004-2010)

Υπεύθυνοι ανασκαφών

Λ. Δεριζιώτης, Α. Ντίνα, Στ. Σδρόλια, Κ. Μαντζανά, Ά. Γιαλούρη, Α. Αναστασιάδου, Μ. Κοντογιαννοπούλου.

19η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΤΡΙΚΑΛΑ

Πλάτανος
Θέση «Ομβριάσα»
Η 19η ΕΒΑ διενεργεί ανασκαφική έρευνα στον αγρό ιδιοκτησίας Σ. και Α. Υφαντή, η οποία είναι συνέχεια αυτής που διενεργούσε η 7η ΕΒΑ, στις αρμοδιότητες της οποίας ανήκε ο Ν. Τρικάλων πριν από την έναρξη λειτουργίας της Εφορείας μας. Η έρευνα συνεχίζεται μέχρι σήμερα με δυσκολίες λόγω του ολιγάριθμου προσωπικού, των περιορισμένων πιστώσεων που διατίθενται, αλλά και του μικρού χρονικού διαστήματος κατά το οποίο διεξάγεται.
Μελετητές που επισκέφτηκαν το χώρο αναφέρουν ότι η περιοχή κατοικείται από τα ελληνιστικά χρόνια και επισημαίνουν, ότι τα πρώτα βυζαντινά χρόνια χαρακτηρίζονται από σημαντική κατοίκηση της περιοχής, όπως επιβεβαιώνεται και από την αποκάλυψη δύο παράλληλων βασιλικών στον αγρό Σ. και Α. Υφαντή. Πρόκειται για βασιλικές, των ίδιων διαστάσεων με ημικυκλική κόγχη στην ανατολική πλευρά και νάρθηκα στη δυτική (εικ. 1).
Στην πρώτη (Βασιλική Α), ο νάρθηκας επικοινωνεί με τον υπόλοιπο ναό με τρίβηλο, ενώ σώζονται και τμήματα από το σύνθρονο εσωτερικά και περιμετρικά του Ιερού. Σε κάποια σημεία σώζονται πήλινες πλάκες από το δάπεδο του ναού, ενώ ίχνη από κουρασάνι που εντοπίσθηκαν εσωτερικά στην τοιχοποιία πιθανότατα υποδηλώνουν υπόστρωμα (;) για εντοίχια διακόσμηση. Επιπλέον, η αποκάλυψη επτά ταφών, πρόχειρης κατασκευής και τμήματα μεγάλων πήλινων αποθηκευτικών πίθων στο βόρειο κλίτος, αποτελούν ένδειξη για τη μετέπειτα χρήση του χώρου.
Βόρεια της βασιλικής αυτής και σε απόσταση σχεδόν 2 μ. έχει έλθει στο φως και δεύτερη (Βασιλική Β) σε καλή κατάσταση, επειδή τα υλικά δομής είναι πιο ισχυρά. Σε αυτήν εντοπίστηκαν τα θεμέλια του πρεσβυτερίου σ᾽ όλο το μήκος, οι δύο πεσσίσκοι του λίθινου περιθυρώματος του βημοθύρου, καθώς και τα θεμέλια του, επίσης, λίθινου άμβωνα (εικ. 2). Ιδιαίτερα επιμελημένο είναι το πήλινο δάπεδο, όπου οι περισσότερες πλάκες φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση με πτηνά, σταυρούς

ΠΛΑΤΑΝΟΣ, ΘΕΣΗ «ΟΜΒΡΙΑΣΑ»

Εικ. 1. Πλάτανος, θέση «Ομβριάσα». Άποψη της ανατολικής πλευράς της Βασιλικής Β με τη βάση του τέμπλου.

Εικ. 2. Πλάτανος, θέση «Ομβριάσα». Βασιλική Β. Κατάλοιπα του λίθινου άμβωνα.

Εικ. 3-4. Πλάτανος, θέση «Ομβριάσα». Αγρός Σ. και Α. Υφαντή. Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δυτικά των βασιλικών.

ΤΡΙΚΑΛΑ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΣΤΡΟ

Εικ. 5. Τρίκαλα, Βυζαντινό κάστρο, τρίτο διάζωμα. Άποψη τοιχοποιίας.

Εικ. 6. Τρίκαλα, Βυζαντινό κάστρο, τρίτο διάζωμα. Άποψη της ημικυκλικής κατασκευής.

Εικ. 7. Τρίκαλα, Βυζαντινό κάστρο, τρίτο διάζωμα. Μεταγενέστερη κατασκευή με τούβλα.

Εικ. 8-10. Τρίκαλα, Βυζαντινό κάστρο, τρίτο διάζωμα. Όστρακα με εφυάλωση, καθώς και αβαφής κεραμική.

Εικ. 11-14. Καλαμπάκα, θέση «Τσίκαρης». Άποψη κεραμικών κλιβάνων.

Εικ. 15. Καλαμπάκα, θέση «Τσίκαρης». Άποψη κεραμικής εστίας.

και μορφές που μάλλον πρόκειται για τη σφραγίδα του κεραμοποιείου, ενώ παράλληλα στον χώρο του Ιερού, σε άλλο σημείο και όχι *in situ*, εντοπίστηκε και η λίθινη Τράπεζα του ναού.

Το φαινόμενο των δύο παράλληλων ναών είναι μοναδικό για τα αρχαιολογικά δεδομένα της περιοχής, όπως και πολλά από τα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία. Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως ελάχιστη κεραμική που περιορίζεται σε αβαφή όστρακα, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα του αγρού έχουν εντοπιστεί σημαντικά αρχιτεκτονικά λείψανα. Δυτικά της δεύτερης βασιλικής και σε απόσταση 8 μ. περίπου εντοπίστηκαν ίχνη αρχιτεκτονικών λειψάνων, κατά τη διάρκεια δοκιμαστικών τομών που πραγματοποιήθηκαν με εκσκαπτικό μηχάνημα. Πρόκειται για βοηθητικούς χώρους που σχετίζονται άμεσα με τις δύο βασιλικές (εικ. 3-4), ενώ στα βορειοδυτικά αποκαλύφθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι, καθώς και μελαμβαφή κεραμική.

Βυζαντινό κάστρο Τρικάλων

Η 19η ΕΒΑ στο πλαίσιο του υποέργου: «Μελέτη αποκατάστασης του τρίτου διαζώματος του βυζαντινού κάστρου Τρικάλων» (Έργου: «Μελέτες Ωρίμανσης και Προετοιμασίας Ν. Τρικάλων και Καρδίτσας»), διενήργησε περιορισμένης έκτασης ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του διαζώματος, προκειμένου να ενισχύσει με τυχόν νέα στοιχεία την αρχαιολογική τεκμηρίωση της μελέτης.

Συγκεκριμένα, εσωτερικά του τρίτου διαζώματος και ανατολικά της υφιστάμενης πυριτιδαποθήκης διαμορφώθηκε τομή όπου αφαιρώντας το στρώμα επίχωσης και καταστροφής σε βάθος 1,67 μ. αποκαλύφθηκε τοίχος με κατεύθυνση προς Β., ο οποίος διακόπτεται από πρόχειρη κατασκευή αυλακώσεων, τριπλής μορφής (εικ. 5). Σε επέκταση της τομής προς Β., προκειμένου να διαπιστωθεί η συνέχεια του τοίχου, αποκαλύφθηκε ημικυκλική κατασκευή (εικ. 6), οριοθετημένη από δώδεκα λίθινες πλάκες, ακανόνιστου μεγέθους, η μορφή της οποίας μας οδηγεί στην υπόθεση ότι πρόκειται για εστία. Η συνέχεια της ανασκαφής έφερε στο φως μια άλλη, μεταγενέστερη κατασκευή με συμπαγή τούβλα (εικ. 7), περιμετρικά και εντός της οποίας βρέθηκε πυρίτιδα και σφαίρες και ίσως πρόκειται για κατασκευή που χρησίμευε ως αγωγός που

μετέφερε την πυρίτιδα στις επάλξεις του περιβόλου του κάστρου.
Σε δεύτερη τομή, πλησίον της εισόδου του τρίτου διαζώματος αποκαλύφθηκε τμήμα τοιχοποιίας, χωρίς προκαθορισμένη κατεύθυνση και χρήση. Οι αποκαλυφθείσες τοιχοποιίες, μετά από ενδελεχή έρευνα, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πιθανότατα είναι μεταγενέστερες.
Τέλος, η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως όστρακα με εφυάλωση που χρονολογούνται στα μεταβυζαντινά χρόνια, καθώς και αβαφή κεραμική (εικ. 8-10).

Δήμος Καλαμπάκας

Θέση «Τσίκαρης»

Στο πλαίσιο κατασκευής του έργου και κατά τη διάρκεια των εκσκαφών στον άξονά του (εντός του ορίου κατάληψης) στις χ.θ. από 136+560 έως 136+620, εντοπίστηκε βιοτεχνικό συγκρότημα κεραμικών κλιβάνων (πέντε κλίβανοι και μία εστία) (εικ. 11-15). Η παραπάνω θέση έχει δεσμευτεί για περαιτέρω ανασκαφική έρευνα, τόσο κατά μήκος του άξονα του έργου όσο και της απαλλοτρίωσης.

ΚΑΡΔΙΤΣΑ

«Αυτοκινητόδρομος Κεντρικής Ελλάδος Ε 65»

Ανάβρα, θέση «Αγία Τριάδα»

Με δοκιμαστικές τομές εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα (τμήματα τοιχοποιίας), τα οποία διέρχονται κάθετα του άξονα οδού κεντρικής Ελλάδος (Ε65) και καταλήγουν στα όρια απαλλοτρίωσης του έργου. Το τμήμα της τοιχοποιίας με κατεύθυνση Α.-Δ., σωζόταν σε πολύ καλή κατάσταση και έφερε ισχυρό συνεκτικό υλικό (λευκό κονίαμα). Πιθανόν πρόκειται για τμήμα οχυρωματικού περιβόλου ή τμήμα τοιχοποιίας μεγάλου οικοδομήματος (εικ. 16). Επιπρόσθετα, εντοπίστηκαν καθ᾽ όλο το μήκος της δοκιμαστικής τομής, τμήματα κεράμων που πιθανότατα προέρχονται από στέγη κτηρίου, ενώ στη νότια εξωτερική πλευρά του τοίχου εντοπίστηκαν σε βάθος 0,80 μ. δύο σιδερένιες λεπίδες.
Από το εσωτερικό της δοκιμαστικής τομής συγκεντρώθηκε πλήθος αβαφών χονδροειδών και λεπτών οστράκων, καθώς και όστρακα με εφυάλωση που έφεραν εγχάρακτη φυτική και γεωμετρική διακόσμηση.
Από μια πρώτη εκτίμηση της κεραμικής φαίνεται ότι η θέση κατοικήθηκε από τα βυζαντινά χρόνια έως και τα μεταβυζαντινά. Πιθανότατα να πρόκειται για το ανατολικό άκρο του αρχαιολογικού χώρου, του οικισμού της Αγίας Τριάδας.

Εικ. 16. Ανάβρα, θέση «Αγία Τριάδα». Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

Εικ. 17-18. Ανάβρα, θέση «Περικεντέδια». Τμήμα τοιχοποιίας και άποψη των πεσσών.

Εικ. 19-20. Ανάβρα, θέση «Κοκκινόβραχος». Ταφές.

Εικ. 21-23. Ανάβρα, θέση «Κοκκινόβραχος». Κτερίσματα από τις ταφές.

Θέση «Περικεντέδια»

Κατόπιν δοκιμαστικών τομών εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα (τμήματα τοιχοποιίας). Το τμήμα τοιχοποιίας με κατεύθυνση Β.-Δ., σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση, φέρει ισχυρό συνεκτικό υλικό (λευκό κονίαμα) και όσον αφορά στο υλικό δόμησης αποτελείται από μεγάλους αργούς λίθους στις εξωτερικές πλευρές, ενώ εσωτερικά φέρει μικρότερους λίθους (κροκάλες). Πιθανότατα αποτελεί τμήμα τοιχοποιίας μεγάλου οικοδομήματος. Επιπρόσθετα, εντοπίζονται καθ᾽ όλο το μήκος της δοκιμαστικής τομής τμήματα πήλινων πλακών, οι οποίες φέρουν δακτυλικά αποτυπώματα, καθώς και γεωμετρικά θέματα που πιθανότατα να αποτελούσαν τη σφραγίδα του κεραμοποιείου. Επιπλέον, εντοπίστηκαν περίπου είκοσι πεσσοί κατά μήκος 50 μ. περίπου (εικ. 17-18), ενώ συλλέχθηκε πλούσια κεραμική, τόσο εντός της δοκιμαστικής τομής όσο και πέριξ αυτής, η οποία αποτελείται από αβαφή λεπτά όστρακα και όστρακα με εφυάλωση.

Θέση «Κοκκινόβραχος»

Εντοπίστηκε νεκροταφείο, στο οποίο αποκαλύφθηκαν συνολικά 100 ταφές που περιείχαν κτερίσματα χάλκινα και σιδερένια όπως ενώτια, χάνδρες, δαχτυλίδια, περικάρπια (εικ. 19-23), καθώς και ελάχιστη κεραμική κυρίως από εφυαλωμένα και αβαφή όστρακα.

Ι. Μ. Πέτρας Καταφυγίου

Τέσσερα χλμ. βορειοδυτικά του οικισμού Καταφυγίου, μέσα σε δασώδες πλάτωμα βρίσκεται η Ι. Μ. Πέτρας. Σήμερα από το άλλοτε ακμάζον μοναστηριακό συγκρότημα σώζονται, εκτός από το καθολικό, τμήμα της ανατολικής πτέρυγας των κελλιών, καθώς και υπολείμματα τόσο της πτέρυγας όσο και άλλων χώρων στα νότια. Το καθολικό της μονής είναι αθωνίτικου τύπου με νάρθηκα στη δυτική πλευρά, πάνω από τον οποίο υπάρχει δεύτερος όροφος που διαιρείται σε δύο μέρη: το ένα είναι γνωστό ως «κρυφό σχολειό» και το άλλο είναι διαμορφωμένο σε παρεκκλήσι, ενώ νότια προσκολλήθηκε αργότερα και δεύτερο παρεκκλήσι (εικ. 24). Το καθολικό είναι κατάγραφο με τοιχογραφίες του 1625, όπως μαρτυρεί επιγραφή που αναγράφεται στο υπέρθυρο της εισόδου από την εσωτερική δυτική επιφάνεια, ενώ το παρεκκλήσι ιστορήθηκε από τον γνωστό στην περιοχή των Αγράφων ζωγράφο Ιωάννη Ευτελή το 1672 και ο νάρθηκας το 1789 από τον ζωγράφο Κωνσταντίνο.

Η 19η ΕΒΑ, βάσει της εγκεκριμένης μελέτης: «α) Συντήρησης και Αποκατάστασης των υφιστάμενων μοναστηριακών κτισμάτων και β) Ολοκλήρωσης και επέκτασης νεότερου κτηρίου κελλιών της Ιεράς Μονής Κοιμήσεως Θεοτόκου Πέτρας, Δ.Δ. Καταφυγίου, Δ. Ιτάμου, Ν. Καρδίτσας» διενήργησε ανασκαφική έρευνα, προκειμένου να αποκαλυφθούν τα θεμέλια του περιβόλου και των ερειπωμένων κτισμάτων, ώστε να τεκμηριωθεί το περίγραμμά τους. Από τα στοιχεία της έρευνας θα εντοπιζόταν η ακριβής θέση του αρχικού περιβόλου, επί της οποίας θα έπρεπε να ανεγερθεί νέος, ειδικά στη δυτική πλευρά. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών, από τον Απρίλιο μέχρι και το Νοέμβριο του 2010 αποκαλύφθηκε πλήρως η δυτική πτέρυγα, η οποία αποτελείται από τρία επιμήκη κτίσματα και μία κρήνη (εικ. 25), ενώ νότια του καθολικού αποκαλύφθηκε μία σειρά κτισμάτων, καθώς και πήλινοι αγωγοί που τροφοδοτούσαν με νερό την κρήνη (εικ. 26). Στη βόρεια πλευρά δεν εντοπίστηκαν κτίσματα και αποκαλύφθηκε μόνον ο περίβολος της μονής, ενώ στην ανατολική πλευρά και σε βάθος 2,30 μ. από την επιφάνεια του εδάφους εντοπίστηκε ένα επίμηκες κτίσμα, στον ανατολικό τοίχο του οποίου αποκαλύφθηκαν δύο πολεμίστρες που δηλώνουν το φρουριακό χαρακτήρα αυτής της πτέρυγας (εικ. 27-28). Τέλος, στο κέντρο της νότιας πλευράς απο-

Εικ. 24. Καταφύγι, Ι. Μ. Πέτρας. Άποψη του καθολικού και του παρεκκλησίου.

Εικ. 25. Καταφύγι, Ι. Μ. Πέτρας. Δυτική πλευρά. Άποψη της κρήνης.

Εικ. 26. Καταφύγι, Ι. Μ. Πέτρας. Νότια πλευρά. Γενική άποψη των χώρων.

Εικ. 27-28. Καταφύγι, Ι. Μ. Πέτρας. Ανατολική πλευρά. Άποψη κτίσματος με πολεμίστρες.

Εικ. 29. Καταφύγι. Ι. Μ. Πέτρας. Νότια πλευρά. Άποψη του προπύλου.

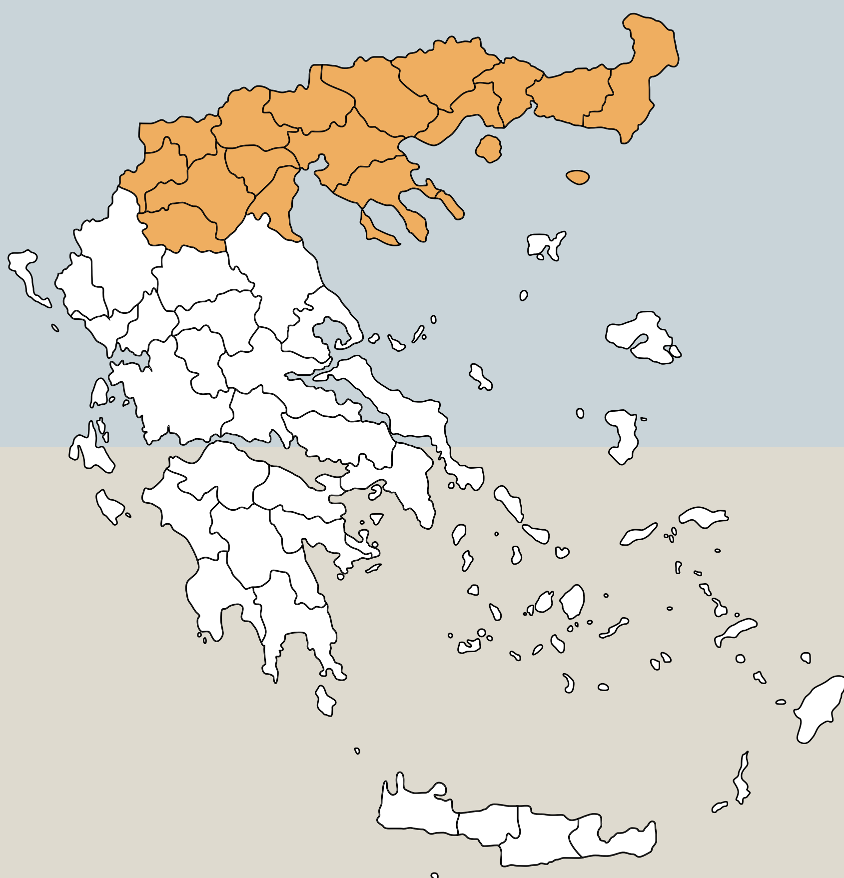
καλύφθηκε και το πρόπυλο του μοναστηριακού συγκροτήματος (εικ. 29), ενώ εξωτερικά του περιβόλου αποκαλύφθηκε τετράγωνη δεξαμενή συλλογής ομβρίων υδάτων.

Προϊσταμένη

Κρυσταλλία Μαντζανά

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Ν. Τρικάλων, Δ. Δ. Πλατάνου, θέση «Ομβριάσα»	Κρ. Μαντζανά
Βυζαντινό κάστρο Τρικάλων	Ουρ. Μπαλογιάννη, Π. Μαχαίρα
Ν. Τρικάλων, «Αυτοκινητόδρομος Κεντρικής Ελλάδος Ε65», Δ.Δ. Κρηνίτσας και Δ.Δ. Χαϊδεμένης, «Ντρογκάρι» ή «Καλαμαράς»	Χρ. Αποστόλου, Ν. Τριγώνης
Ν. Τρικάλων, «Αυτοκινητόδρομος Κεντρικής Ελλάδος Ε65», Δ. Καλαμπάκας, θέση «Τσίκαρης»	Χρ. Αποστόλου, Αγγ. Σίδερη
Ν. Καρδίτσας, «Αυτοκινητόδρομος Κεντρικής Ελλάδος Ε65», Ανάβρα, θέση «Αγία Τριάδα», θέση «Περικεντέδια», θέση «Κοκκινόβραχος»	Ε. Μπαλαμωτή, Κ. Κεραμίδα
Ν. Καρδίτσας, Ι.Μ. Πέτρας Καταφυγίου	Σπ. Κουγιουμτζόγλου

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ - ΘΡΑΚΗ

ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ
ΙΖ΄ ΕΠΚΑ
ΙΗ΄ ΕΠΚΑ
ΙΘ΄ ΕΠΚΑ

ΚΖ΄ ΕΠΚΑ
ΚΗ΄ ΕΠΚΑ
ΚΘ΄ ΕΠΚΑ
Λ΄ ΕΠΚΑ

5

9η ΕΒΑ
10η ΕΒΑ
11η ΕΒΑ
12η ΕΒΑ
15η ΕΒΑ
16η ΕΒΑ
17η ΕΒΑ

ΙΣΤ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Μετρό

Κατά το 2007-2008, η ανασκαφική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στο χώρο νότια της Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου κατασκευάστηκαν οι εγκαταστάσεις αλλαγής τροχιογραμμών του ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης, αναπτύχθηκε σε έκταση 3.050 τ.μ. και επιβεβαίωσε την ανθρώπινη δραστηριότητα σε ένα ευρύ χρονολογικό πλαίσιο από τους ελληνιστικούς χρόνους έως και το 19ο αιώνα. Η ανασκαφή έφερε στο φως ένα μεγάλο τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της αρχαίας Θεσσαλονίκης (εικ. 1) με τη χρήση του να εκτείνεται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ. και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

Τυπολογικά, οι 1.100 τάφοι, που αποκαλύφτηκαν, δεν αποκλίνουν από τα μέχρι τώρα γνωστά δεδομένα της περιοχής και με βάση τον αρχιτεκτονικό τους τύπο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε κεραμοσκεπείς, απλούς και καλυβίτες, λακκοειδείς με ή χωρίς κάλυψη, κιβωτιόσχημους (εικ. 2), καμαροσκεπείς, εγχυτρισμούς, λίθινη θήκη και ελεύθερες ταφές. Οι τάφοι ήταν διευθετημένοι σε τρία επάλληλα και αλληλεπικαλυπτόμενα στρώματα, με πυκνή διάταξη, χωρίς ενιαίο προσανατολισμό. Αναφορικά με τη χωροταξική οργάνωση του νεκροταφείου, παρατηρήθηκε ότι στο βορειοδυτικό τμήμα του ανασκαμμένου χώρου εντοπίστηκαν οι 61 από τους 65 κιβωτιόσχημους τάφους που ήλθαν στο φως, ενώ σε ό,τι αφορά τους εγχυτρισμούς, αυτοί εντοπίστηκαν με μεγάλη πυκνότητα στο νοτιοδυτικό τμήμα του ανασκαφέντος χώρου.

Από το σύνολο των τάφων που ερευνήθηκαν, σε 67 δεν διατηρήθηκαν τα σκελετικά κατάλοιπα, λόγω των περιβαλλοντικών συνθηκών και των μεταποθετικών διαδικασιών. Η ταφική πρακτική που κυριάρχησε στην ανασκαφή ήταν ο ενταφιασμός ενός νεκρού σε κάθε τάφο που υπερείχε συντριπτικά της καύσης (σε 19 μόνο περιπτώσεις). Επανάχρηση παρατηρήθηκε σε κιβωτιόσχημους και καμαροσκεπείς που περιείχαν πολλαπλούς ενταφιασμούς και ανακομιδές. Οστά βρεφών και παιδιών έχουν αναγνωριστεί σε ποσοστό 21,8% των τάφων, αποτελώντας ενδεικτικό στοιχείο της παιδικής θνησιμότητας σε όλη τη διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου.

Σε αρκετές περιπτώσεις ελεύθερων ταφών και λακκοειδών χωρίς κάλυψη διατηρήθηκε μέρος του ξύλινου φορείου ή φερέτρου, ενώ σε άλλες η χρήση τους υποδηλώθηκε από την παρουσία σιδερένιων καρφιών.

Κτερισμένοι βρέθηκαν μόνο 135 τάφοι, ποσοστό δηλαδή που ανέρχεται στο 12% (εικ. 3-4). Συνηθέστερα κτερίσματα ήταν τα πήλινα αγγεία: μυροδοχεία, σκύφοι, πινάκια, πυξίδες, οινοχόες, αρυτήρες, λύχνοι και κάνθαροι.

Εικ. 1. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Άποψη του δυτικού τμήματος της ανασκαφής.

Εικ. 2. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Άποψη κιβωτιόσχημων τάφων.

Εικ. 3. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Κτερίσματα ταφών.

Εικ. 4. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Κτερίσματα ταφών.

Εκτός από τα πήλινα αγγεία βρέθηκαν και οκτώ γυάλινα, δύο χάλκινα, ένα σιδερένιο και ένα μολύβδινο. Βρέθηκαν ακόμη χάλκινα νομίσματα, πήλινα ειδώλια, χρυσά, χάλκινα και οστέινα κοσμήματα (ενώτια, δακτυλίδια, περικάρπια), όστρεα, χάλκινοι και ασημένιοι κρίκοι, γυάλινες, οστέινες και πήλινες χάνδρες, χάλκινες και σιδερένιες πόρπες, χάλκινα και χρυσά ελάσματα, αστράγαλοι, οστέινα κομβία, οστέινες περόνες, σιδερένια μαχαιρίδια, γυάλινα και λίθινα σφαιρίδια, χάλκινα κάτοπτρα, μια οστέινη γραφίδα, ένα οστέινο χτένι και ένα πήλινο υφαντικό βάρος.

Στην ελληνιστική περίοδο χρήσης του νεκροταφείου εντάσσονται μόνο 45 τάφοι. Πρόκειται για λακκοειδείς με ή χωρίς κάλυψη, ελεύθερες ταφές και κεραμοσκεπείς τάφους, καθώς και λίθινη θήκη, οι οποίοι εντοπίσθηκαν κυρίως στο δυτικό τμήμα του ανασκαμμένου χώρου. Η πρακτική της καύσης του νεκρού καταγράφηκε σε 15 περιπτώσεις. Όλες οι ταφές ήταν κτερισμένες με τα προσφιλή αντικείμενα του νεκρού και τις προσφορές των οικείων τους.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε δύο τάφους: στη λίθινη θήκη Τφ746 που περιείχε καμένα οστά ενήλικου άνδρα, καθώς και οστά μικρού θηλαστικού (εικ. 5). Η ταφή του 2ου αι. π.Χ. ήταν κτερισμένη με τέσσερα χρυσά στεφάνια από φύλλα βελανιδιάς, πήλινο μυροδοχείο, σιδερένιο κομβίο, σιδερένιο καρφί, χρυσό δακτυλίδι και μάζα σιδήρου· στο λακκοειδή τάφο Τφ840 (εικ. 6), που περιείχε πλούσια κτερισμένο ενταφιασμό ενήλικης γυναίκας του τέλους του 3ου αι. - αρχών του 2ου αι. π.Χ. Η ταφή ήταν πλούσια κτερισμένη με τέσσερα χρυσά στεφάνια από φύλλα ελιάς που είχαν τοποθετηθεί στις τέσσερις γωνίες του ξύλινου φερέτρου, καθώς και με μία χρυσή δανάκη, ένα ζεύγος χρυσών, πήλινες επιχρυσωμένες χάνδρες από περιδέραιο, δύο χάλκινους και εννέα ασημένιους κρίκους, ένα χάλκινο κάτοπτρο, δύο ακέραιες πήλινες μελαμβαφείς πυξίδες, μία χάλκινη φιάλη, δύο πήλινα ατρακτόσχημα μυροδοχεία, δύο σκυφίδια και τμήμα ενός σιδερένιου ψαλιδιού στο οποίο διατηρήθηκε ορυκτοποιημένο τμήμα υφάσματος (εικ. 7).

Στο βόρειο μέρος του κεντρικού τμήματος του ανασκαφικού χώρου, ο εντοπισμός αρχιτεκτονικών καταλοίπων παρέχει ενδείξεις για επιπρόσθετη χρήση του χώρου, πέραν αυτής του ενταφιασμού των νεκρών. Αποκαλύφθηκε τμήμα οικοδομήματος με τοίχους οι οποίοι διακόπηκαν από ελεύθερες ταφές ρωμαϊκών χρόνων, σώθηκαν στο επίπεδο της θεμελίωσης

Εικ. 5. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Εσωτερικό της λίθινης θήκης Τφ746.

Εικ. 6. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Λακκοειδής τάφος Τφ840.

Εικ. 7. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διασταύρωση τροχιογραμμών. Κτερίσματα Τφ840.

και ήταν δομημένοι από σχιστόλιθους και αργούς λίθους, μεγάλων διαστάσεων. Σε τμήμα του κτηρίου ανασκάφηκε στρώμα καταστροφής με σπασμένες κεράμους στέγης λακωνικού τύπου, πέτρες και ελάχιστα αβαφή όστρακα.
Επιπλέον, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δώδεκα συνολικά κατασκευές, μεταξύ των οποίων δύο πηγάδια, και 38 λάκκοι απόθεσης που στην πλειονότητά τους τοποθετούνται σε νεότερο χρονικά ορίζοντα.

ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

Αρχαία Καλίνδοια

Το 2000, ύστερα από τυμβωρυχική επέμβαση, ερευνήθηκε, σε απόσταση 2 χλμ. περίπου βορειοανατολικά των αρχαίων Καλινδοίων (περί τα 1.000 μ. νότια του Καλαμωτού), ένας ιδιότυπος και διθάλαμος θαλαμωτός τάφος, εξωτ. διαστ. 3,15x6,50 μ.
Η μεγαλύτερη ιδιαιτερότητα του μνημείου είναι ότι ήταν διώροφο, με τον κυρίως νεκρικό θάλαμο κρυπτό, κάτω από έναν πρώτο ανάλογων διαστάσεων. Από τα αρκετά ευρήματα, που διέφυγαν της προσοχής των αρχαίων τυμβωρύχων (το μνημείο είχε συληθεί αρκετές φορές, ήδη από την αρχαιότητα), προκύπτει η μακροχρόνια χρήση του, από τις αρχές τουλάχιστον του 3ου αι. π.Χ. που κατασκευάστηκε, μέχρι και τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. (εικ. 8).
Στο διάστημα 2003-2008 ερευνήθηκε, στο κέντρο περίπου της πόλης των αρχαίων Καλινδοίων, μεγάλο μέρος ενός τεράστιου οικοδομικού συγκροτήματος, το οποίο αποκαλούμε συμβατικά «συγκρότημα του Σεβαστείου», επειδή οι τρεις πρώτοι από τους επτά μέχρι τώρα συνεχόμενους ορθογώνιους χώρους του ανήκουν σε ναό της αυτοκρατορικής λατρείας, όπου συλλατρευόταν ο Δίας και η θεά Ρώμη (εικ. 9). Η ανέγερση του οικοδομήματος ανάγεται στις τελευταίες δεκαετίες του 1ου αι. π.Χ., αφού εξακριβώθηκε ότι αυτό ιδρύθηκε επί Οκταβιανού Αυγούστου (του οποίου μάλιστα βρέθηκαν δύο λατρευτικά αγάλματα), ενώ η λειτουργία του κράτησε, σύμφωνα με τα ανασκαφικά ευρήματα, μέχρι περίπου τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. Εκτός από τους τρεις πρώτους χώρους στα βόρεια του οικοδομήματος, που, όπως είπαμε, αποτελούσαν το Σεβαστείο της πόλης (ένα από τα μεγαλύτερα και πρωιμότερα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας), οι υπόλοιποι χώροι του νοτιότερα επιτελούσαν άλλες λειτουργίες (αίθουσα συμποσίων, βουλευτήριο, εξέδρα αγαλμάτων). Από την ανασκαφή του συγκροτήματος, του οποίου η έρευνα δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, προέρχεται, εκτός των άλλων, πλήθος θραυσμάτων από μαρμάρινους ανδριάντες αυτοκρατόρων, ηρώων και θεών, αρχιτεκτονικά γλυπτά, όπως και σημαντικές για την ιστορία του οικοδομήματος επιγραφές (εικ. 10-13).

Καλλιθέα

Στο πλαίσιο του Έργου «Ιερό του Άμμωνος Διός Χαλκιδικής - Ανάδειξη», που ήταν ενταγμένο στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «Πολιτισμός», ερευνήθηκε το ιερό του Άμμωνος Διός και του Διονύσου. Το ιερό είχε αποκαλυφθεί το 1969 και μικρό τμήμα του είχε ανασκαφεί έως το 1971. Η πρόσφατη έρευνα συμπλήρωσε και συνέχισε την παλαιότερη και με την κατάλληλη διαμόρφωση που έγινε στο χώρο δημιουργήθηκαν τρεις κύριοι τομείς: ένα βαλανείο ρωμαϊκών χρόνων, ο ναός

Εικ. 8. Αρχαία Καλίνδοια. Αριστερά το στέγαστρο του «Σεβαστείου». Αεροφωτογραφία.

Εικ. 9. Αρχαία Καλίνδοια. Μακέτα του θαλαμωτού τάφου.

Εικ. 10-12. Αρχαία Καλίνδοια: Κεφαλές Οκταβιανού Αυγούστου, Φλαβίας Μύστας και Μελεάγρου.

του Άμμωνος Διός που χρονολογείται στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. και δίπλα του δύο παράλληλες σειρές μνημειακών βάθρων της ίδιας εποχής με αυτόν, και, τέλος, η περιοχή του σπηλαίου, όπου εντοπίζεται και το ιερό του Διονύσου. Στους τομείς αυτούς οδηγούν ειδικά διαμορφωμένοι διάδρομοι, ενώ κατασκευάστηκε ακόμη και μικρό θέατρο για τη φιλοξενία εκδηλώσεων (εικ. 14).

Το *Βαλανείο* καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα του ιερού (εικ. 15). Αποτελείται από τρεις συνεχόμενους χώρους, το θερμό (*caldarium*), το μέσο (*tepidarium*) και τον ψυχρό οίκο (*frigidarium*) στον άξονα ΒΔ.-ΝΑ. που επικοινωνούν μεταξύ τους και κατατάσσεται στον «εν σειρά» αρχιτεκτονικό τύπο, γνωστό από τα λουτρά της Πομπηίας. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, το Βαλανείο κατασκευάστηκε στο α' μισό του 2ου αι. μ.Χ., ή και νωρίτερα, και η χρήση του, ή τουλάχιστον η χρήση τμήματός του, συνεχίστηκε έως το α' μισό του 4ου αι. μ.Χ. Στη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου διαπιστώθηκαν τουλάχιστον δύο επισκευές.

Η είσοδος του βαλανείου βρίσκεται στο νότιο τμήμα και αμέσως βορειότερα ο ψυχρός οίκος με εξωτερική δεξαμενή (πισίνα), αποδυτήριο και ένα μεγάλο κεντρικό χώρο, στο κέντρο του οποίου υπήρχαν τέσσερις κίονες που περιέβαλλαν μια κατασκευή, ίσως περιρραντήριο. Ο ψυχρός οίκος ήταν διακοσμημένος με μαρμάρινα αγάλματα, τμήματα των οποίων έχουν βρεθεί κατά την έρευνα. Βόρεια του ψυχρού οίκου βρίσκεται ο μέσος οίκος με επιμέρους χώρους με πήλινους λουτήρες και μαρμάρινες λεκάνες. Ο χώρος έφερε υπόκαυστο με τοξωτά στηρίγματα και σύστημα θέρμανσης στους τοίχους (μεικτό σύστημα με πήλινα πειόσχημα πλακίδια και πήλινους αεραγωγούς ορθογώνιας διατομής).

Εικ. 13. Αναθηματική επιγραφή από το «συγκρότημα του Σεβαστείου».

Ο βορειότερος χώρος, ο θερμός οίκος, είναι μονόχωρος με αψίδα στα ανατολικά, ένα αρχιτεκτονικό στοιχείο που απαντά πολύ συχνά στα λουτρά. Η υψηλή θερμότητα που ήταν απαραίτητη για τη λειτουργία του χώρου επιτυγχανόταν με υπόκαυστα με τετράγωνους πεσσίσκους στο δάπεδο και με πήλινους αεραγωγούς ορθογώνιας διατομής στους τοίχους (*tubuli*).

Εκτός από τους κύριους χώρους ερευνήθηκαν, επίσης, δύο προπνιγεία και σύστημα υπόγειων διαδρόμων που εξυπηρετούσαν τη λειτουργία του Βαλανείου.

Ο *ναός του Άμμωνος Διός* (εικ. 14-16) είχε ανασκαφεί το 1969. Στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δύο παράλληλες σειρές με μνημειακά βάθρα ανατολικά του ναού που αποτελούσαν μαζί με αυτόν ένα ενιαίο συγκρότημα. Πρόκειται για έξι βάθρα στη μια σειρά και δύο και μια μακρόστενη κατασκευή στην άλλη. Επάνω τους αρχικά υπήρχαν γλυπτά, κατά τη συνήθεια των αιγυπτιακών ιερών.

Η έρευνα στην περιοχή των βάθρων αποκάλυψε, επίσης, τη μεταφορά νερού στην περιοχή, πιθανότατα για τη λειτουργία ιερής δεξαμενής, καθώς και την ύπαρξη πρωιμότερης φάσης του ιερού το Άμμωνος Διός, η οποία χρονολογείται στο α' μισό του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 17).

Το *ιερό του Διονύσου* και πιθανότατα των Νυμφών βρίσκεται στην περιοχή του σπηλαίου. Η συνέχιση της έρευνας έδειξε ότι, εξαιτίας

Εικ. 14. Ιερό Άμμωνος Διός. Διαμόρφωση αρχαιολογικού χώρου.

Εικ. 15. Λουτρό. Γενική άποψη.

Εικ. 16. Ναός Άμμωνος Διός.

Εικ. 17. Ιερό Άμμωνος Διός. Βάθρα και α' φάση του ιερού.

Εικ. 18. Ιερό του Διονύσου. Περιοχή σπηλαίου. Κλιμακοστάσιο.

της διάβρωσης των υδάτων που υπάρχουν άφθονα εκεί, έχει αλλάξει σημαντικά η τοπογραφία της περιοχής. Αποκαλύφθηκε μια μνημειακή κλίμακα που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. και οδηγεί σε ψηλότερα άνδηρα (εικ. 18), όπου πιθανότατα πρέπει να αναζητηθούν κτίσματα του ιερού, ένα κρηναίο οικοδόμημα της ίδιας εποχής, πεσμένες δεξαμενές ρωμαϊκής εποχής, και τέλος, υδραλέτης (νερόμυλος) της όψιμης αρχαιότητας. Εντοπίστηκαν, επίσης, τα λείψανα πήλινων αγωγών που χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταφορά του απαραίτητου, για τη λατρεία του Άμμωνος, νερού στο ναό του θεού. Η ανασκαφή της περιοχής αυτής έδωσε ενδιαφέρουσα κεραμική που χρονολογείται από την προϊστορική εποχή έως και την ύστερη αρχαιότητα.

Προϊστάμενοι

Χάιδω Χρυσανθάκη Κουκούλη (2000)
Ελένη Τρακοσοπούλου (2001)
Δημήτριος Γραμμένος (2001-2002)
Ελένη Τρακοσοπούλου (2002-2006)
Λίλλιαν Αχειλαρά (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Μετρό Θεσσαλονίκης	Λ. Αχειλαρά
Αρχαία Καλίνδοια	Κ. Σισμανίδης
Καλλιθέα Χαλκιδικής, Ιερό Άμμωνος Διός	Ε. Τσιγαρίδα

ΙΖ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η ανασκαφική δραστηριότητα της ΙΖ΄ ΕΠΚΑ, την περίοδο 2000-2010 επικεντρώθηκε κυρίως σε σωστικές και δοκιμαστικές ανασκαφές, στο πλαίσιο των εργασιών συντήρησης - ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων και της εκτέλεσης έργων δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα.

ΠΕΛΛΑ

Πέλλα

Στην Πέλλα, στο πλαίσιο συντήρησης - ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου (έργο του ΤΔΠΕΑΕ, 2002-2009, πρόγραμμα ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, Γ΄ ΚΠΣ) αποκαλύφθηκαν στο νότιο τμήμα της πόλης, στην περιοχή της νέας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου, τάφοι της εποχής του Χαλκού (εικ. 1), της εποχής του Σιδήρου, των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων (5ος αι. π.Χ.), ενώ στη νησίδα του Φάκου, που βρισκόταν στη λιμνοθάλασσα, νότια της αρχαίας πόλης, ήλθε στο φως κεραμική της Ύστερης Νεολιθικής εποχής. Όλα τα παραπάνω βεβαιώνουν τη διαχρονική κατοίκηση της περιοχής που κατέλαβε αργότερα η μακεδονική πρωτεύουσα από τη νεολιθική εποχή ως σήμερα. Νέα στοιχεία ήλθαν στο φως για τη μορφή και τη λειτουργία των κατοικιών και των δημόσιων κτηρίων, την εργαστηριακή και παραγωγική δραστηριότητα της πόλης, τις οχυρώσεις και τα νεκροταφεία, βεβαιώνοντας ακόμα μια φορά το διαπιστωμένο και από παλαιότερες έρευνες υψηλό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της Πέλλας.

Στην περιοχή της νέας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου αποκαλύφθηκε δημόσιο λουτρό με διαχρονική χρήση από το τελευταίο τέταρτο του 4ου έως τα τέλη του 2ου αι. π.Χ. (εικ. 2). Είναι το παλαιότερο γνωστό έως σήμερα λουτρό στο βορειοελλαδικό χώρο, όπου μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εξελικτική πορεία των λουτρικών εγκαταστάσεων. Αξιοσημείωτη είναι η εμφάνιση στο λουτρό αυτό μιας από τις πρωιμότερες εγκαταστάσεις υποδαπέδιας θέρμανσης με κλίβανο καύσιμης ύλης και αεραγωγό, αντί των γνωστών χώρων με υπόκαυστα, που κυριαρχούν στα μεταγενέστερα χρόνια στα ρωμαϊκά λουτρά.

Στο Ανάκτορο νέα στοιχεία προέκυψαν για τις λειτουργίες των χώρων του (παλαίστρα, ξυστός, λουτρά), αλλά και το βόρειο τείχος της πόλης, που διέρχεται βόρεια του συγκροτήματος. Εργαστηριακοί χώροι μέσα στα οικοδομικά τετράγωνα μαρτυρούν την άσκηση παραγωγικών και εμπορικών δραστηριοτήτων, όχι μόνο στην Αγορά, αλλά και σε άλλες περιοχές της πόλης. Σε σωστική έρευνα κατά την κατασκευή παρακαμπτηρίου οδού νότια της νέας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου, αποκαλύφθηκαν λείψανα οικιστικών εγκαταστάσεων με διαχρονική κατοίκηση από τον 1ο αι. π.Χ. έως και τον 4ο αι. μ.Χ. (σε μια από

Εικ. 1. Πέλλα. Νεκροταφείο εποχής του Χαλκού.

Εικ. 2. Πέλλα. Δημόσιο λουτρό.

αυτές υπήρχε μεγάλη οργανωμένη λουτρική εγκατάσταση με υπόκαυστα), ενταγμένες στο πολεοδομικό σχέδιο της πόλης, που φαίνεται ότι εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται στις περιοχές, στις οποίες συνεχιζόταν η κατοίκηση και στα ρωμαϊκά χρόνια, κυρίως σε αυτές που βρίσκονταν κοντά στη θάλασσα. Στο πλαίσιο της ίδιας έρευνας αποκαλύφθηκε το δυτικό τείχος της πόλης, τμήματα των τελευταίων, στο δυτικό τμήμα της, οικοδομικών τετραγώνων, αλλά και πολλοί τάφοι του δυτικού νεκροταφείου της, των ελληνιστικών χρόνων, καθώς και του νεκροταφείου της ρωμαϊκής αποικίας της Πέλλας.

Σε οικόπεδο της σύγχρονης Πέλλας αποκαλύφθηκε μεγάλος κιβωτιόσχημος τάφος (300 π.Χ.), με τη μοναδική σε ταφικό μνημείο έως σήμερα ζωγραφική διακόσμηση με μορφές έξι φιλοσόφων. Ένας από αυτούς ταυτίζεται με αστρονόμο, όπως βεβαιώνει η ουράνια σφαίρα μπροστά του (εικ. 3). Η ζωγραφική αυτή διακόσμηση, που σχετίζεται με τις παραστάσεις συγκεντρώσεων πνευματικών ανθρώπων σε μεταγενέστερα έργα, εμπνευσμένα από πρωτότυπο του 4ου αι. π.Χ., εναρμονίζεται με το υψηλό πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο της μακεδονικής πρωτεύουσας.

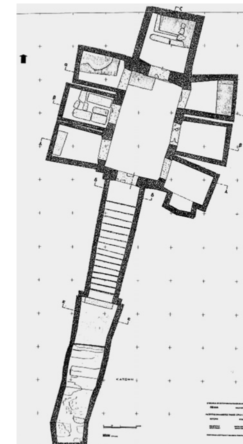
Σε αγροτεμάχιο, στην περιοχή του ανατολικού νεκροταφείου της πόλης, ερευνήθηκε ο μεγαλύτερος στην Ελλάδα λαξευτός τάφος με οκτώ θαλάμους, που χρησιμοποιείτο για τις ταφές εύπορης οικογένειας από το τελευταίο τέταρτο του 4ου έως και το β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. (εικ. 4). Η πληθώρα των κτερισμάτων μαρτυρά ακόμα μια φορά την πλούσια κοινωνία της πόλης, ενώ η αρχιτεκτονική μορφή του μνημείου και ορισμένα κτερίσματα παραπέμπουν στα ταφικά μνημεία με θήκες στα τοιχώματα της Κρήτης, της Ρόδου, της Κύπρου και κυρίως της Αιγύπτου, βεβαιώνοντας μια ευρύτατη διακίνηση πολιτισμικών στοιχείων στα κράτη των διαδόχων του Αλεξάνδρου Γ΄. Τα δύο παραπάνω ταφικά μνημεία στεγάστηκαν και αναδείχθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος INTERREG IIIA (Γ΄ ΚΠΣ).

Αρχοντικό

Στο δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού οι σωστικές ανασκαφές έφεραν στο φως πλήθος τάφων που χρονολογούνται από την εποχή του Σιδήρου έως τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Τα πλούσια κτερίσματα μαρτυρούν την ύπαρξη ενός σημαντικού οικισμού με στενές επικοινωνιακές σχέσεις με την Αττική, την Κόρινθο, τη Μικρά Ασία, αλλά και τις πόλεις της Μακεδονίας (εικ. 5).

Εικ. 3. Πέλλα. Τάφος φιλοσόφων.

Εικ. 4. Πέλλα. Πολυθάλαμος τάφος.

Έδεσσα

Στην Έδεσσα, στο πλαίσιο της συντήρησης - ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου (INTERREG III, Γ΄ ΚΠΣ*)*, ερευνήθηκαν φάσεις της αρχαίας πόλης, που χρονολογούνται από την ελληνιστική έως και την παλαιοχριστιανική εποχή (εικ. 6). Στη σύγχρονη πόλη της Έδεσ-

Εικ. 5. Αρχοντικό Γιαννιτσών. Δυτικό νεκροταφείο.

Εικ. 6. Έδεσσα, αρχαιολογικός χώρος.

188

Εικ. 7. Αιγές. Βόρειο τείχος.

σας σωστικές ανασκαφές έφεραν στο φως νέα τμήματα των οχυρώσεων, ενώ στην ευρύτερη περιοχή ερευνήθηκαν νεκροταφεία κλασικών χρόνων και οικιστικές εγκαταστάσεις με αγροτικές-βιοτεχνικές δραστηριότητες.

Αλμωπία

Τέλος, στην περιοχή της Αλμωπίας αποκαλύφθηκαν, στο πλαίσιο σωστικών ερευνών λείψανα οικιστικών εγκαταστάσεων με διαχρονική κατοίκηση από τη νεολιθική εποχή έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

ΗΜΑΘΙΑ

Αιγές

Εξαιρετικά σημαντικά από κάθε άποψη ήταν τα αποτελέσματα των ανασκαφών της ΙΖ΄ ΕΠΚΑ στον αρχαιολογικό χώρο των Αιγών:

Η έρευνα στην ευρύτερη περιοχή από το φράγμα του Αλιάκμονα μέχρι τη Μελίκη έδειξε ότι η «χώρα» της μακεδονικής μητρόπολης, όριο της οποίας προς τα Βόρεια και τα δυτικά ήταν ο Αλιάκμονας, προς τα ανατολικά ο ποταμός Άσκορδος και προς τα νότια οι κορυφές των Πιερίων, καταλάμβανε μια έκταση περ. 65.000 στρεμμάτων. Όπως όλα τα κέντρα των ελληνικών φυλετικών βασιλείων που οι απαρχές τους χάνονται στην αχλύ του μύθου, «αι Αιγεαί» ήταν μια πόλη «κατά κώμας», ένα «ανοιχτό» πολεοδομικό μόρφωμα με το «άστυ» στο κέντρο και πολλούς μικρούς και μεγάλους οικισμούς ολόγυρα, ο αριθμός των οποίων δικαιολογεί τον πληθυντικό του ονόματος και αποτυπώνει στο χώρο το αρχαιότροπο μοντέλο μιας κοινωνίας στηριγμένης στην αριστοκρατική δομή των γενών με σημείο αναφοράς και πόλο συνοχής την βασιλική εξουσία.

Στο πλαίσιο της εκπόνησης μελέτης για την προστασία και ανάδειξη της ταφικής συστάδας των βασιλισσών (τάφος Ευρυδίκης, τάφος «Δέσποινας των Αιγών» κ.λ.π.), οι διερευνητικές τομές έφεραν στο φως πολύ κοντά στα ταφικά μνημεία ένα τμήμα του τείχους του άστεως και την Βορειοδυτική πύλη με τους πύργους της (εικ. 7). Η συστηματική διερεύνηση των αρχιτεκτονικών λειψάνων και της στρωματογραφίας σε συνδυασμό με τα κινητά ευρήματα (κεραμική, νομίσματα) έδειξε ότι το επιβλητικό τείχος των Αιγών, ο τοιχοβάτης του οποίου είχε σε όλο του το μήκος μέτωπα κτισμένα με πώρινους γωνιόλιθους, κατασκευάστηκε στα χρόνια του Φιλίππου Β΄ (359-336 π.Χ.) αντικαθιστώντας προγενέστερο που πρέπει να χρονολογηθεί στην εποχή του Περδίκκα Β΄ (454-413 π.Χ.) και είναι το παλιότερο γνωστό μακεδονικό τείχος. Στην ίδια περιοχή αποκαλύφθηκαν και τα λείψανα ενός μεγάλου κτηρίου των υστεροαρχαϊκών χρόνων που βρίσκεται στα νοτιοδυτικά της ταφικής συστάδας των βασιλισσών, η οποία ήταν σε συνεχή χρήση από τον 6ο ως τις αρχές του 3ου προχριστιανικού αιώνα.

Στα Βορειοδυτικά του άστεως, σε σωστικές ανασκαφές οικοπέδων του σύγχρονου οικισμού της Βεργίνας εντοπίστηκε και εν μέρει ερευνήθηκε η αρχαϊκή νεκρόπολη των Αιγών, γεγονός εξαιρετικά σημαντικό, όχι μόνον γιατί καταρρίπτει τους ισχυρισμούς για κενό στην ιστορία του χώρου, αλλά, κυρίως, γιατί φέρνει στο φως άφθονα πολύτιμα στοιχεία που με εντυπωσιακό τρόπο πλουτίζουν τα δεδομένα για την ζωή και τα έθιμα των Μακεδόνων, τις εμπορικές και τις πολιτισμικές ανταλλαγές τους με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, αλλά και για την ντόπια παραγωγή τεχνουργημάτων στο κέντρο του Βασιλείου στα κρίσιμα χρόνια της εδραίωσής του στην μακεδονική λεκάνη. Παράλληλα, παρέχοντας το πιο έγκυρο μέτρο σύγκρισης, η ανακάλυψη αυτή κάνει φανερή την ιδιαιτερότητα των ταφικών συστάδων («συστάδα των Βασιλισσών», «συστάδα των Τημενιδών»), που αναγνωρίστηκαν ως τόποι ταφής των εξεχόντων και συσχετίσθηκαν με την βασιλική οικογένεια, επιβεβαιώνοντας την ταύτιση.

Πέρα από όλες αυτές τις επεμβάσεις η ερευ-

ντική δραστηριότητα της ΙΖ΄ ΕΠΚΑ επικεντρώθηκε στο ανάκτορο των Αιγών, ένα μνημείο με έκταση 12.500 τ.μ., στο οποίο από το 2007 βρίσκεται σε εξέλιξη ένα τεράστιο έργο συντήρησης και ανάδειξης που ξεκίνησε με το Γ΄ ΚΠΣ και συνεχίζεται στο ΕΣΠΑ. Στο πλαίσιο του έργου αποκαλύφθηκε ξανά ολόκληρο το κτήριο και η ανασκαφή προχώρησε πολύ πέρα από τα επίπεδα όπου είχε φτάσει κατά τις παλιότερες επεμβάσεις. Η συστηματική διερεύνηση στις κοίτες θεμελίωσης, στα υποστρώματα των δαπέδων, αλλά και στον μη ανεσκαμμένο μέχρι τώρα περιβάλλοντα χώρο του μνημείου, τα νέα ευρήματα και η σχολαστική μελέτη της στρωματογραφίας, σε συνδυασμό με την ταξινόμηση και την εξονυχιστική μελέτη των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών, δίνουν απαντήσεις στα καίρια ζητήματα της χρονολόγησης, της μορφής και της λειτουργίας του κτηρίου που ήταν ανοιχτά στην έρευνα εδώ και παραπάνω από έναν αιώνα. Κτισμένο ολόκληρο (κυρίως κτήριο και βοηθητικό περιστύλιο) στα χρόνια του Φιλίππου Β΄ (359-336 π.Χ.), με ελάχιστες επουσιώδεις ελληνιστικές τροποποιήσεις, το ανάκτορο των Αιγών είναι όχι μόνον το μεγαλύτερο, αλλά μαζί με τον Παρθενώνα και το σημαντικότερο κτήριο της κλασικής Ελλάδας, ένα μοναδικό οικοδόμημα όπου η λειτουργικότητα συνδυάζεται άψογα με την απόλυτη συνέπεια και την γεωμετρική καθαρότητα της μορφής που δίνει υπόσταση στη θεϊκή αρμονία των πυθαγόρειων συλλογισμών. Ένα κτήριο σταθμός στην ιστορία της αρχιτεκτονικής, το «*Βασίλειον*» των Αιγών θα γίνει το αρχέτυπο των ανακτόρων της ελληνιστικής οικουμένης και ενσωματώνοντας όλη την κλασική, θα ανοίξει τον δρόμο στην νέα εποχή.

Βασικό στοιχείο του κτηρίου η πρόσοψή του, μπορεί πια να αποκατασταθεί με ακρίβεια: δύο εντυπωσιακές διώροφες στοές –οι πρώτες στην ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής– με δωρικές κιονοστοιχίες στο ισόγειο και ιωνικούς αμφιπεσσοκίονες στον όροφο πλαισιώνουν αρμονικά το μνημειακό πρόπυλο με τους ιωνικούς αμφιπεσσοκίονες στο ισόγειο, τα ψευδοπαράθυρα στον όροφο και την αετωματική στέγη. Με απόλυτη ακρίβεια αποκαθίστανται, επίσης, τα διαμερίσματα της δυτικής πτέρυγας, όπου ο τεράστιος πεντάστηλος προθάλαμος χρησίμευε πιθανότατα ως αίθουσα του θρόνου, ενώ είναι σχεδόν βέβαιη η αναπαράσταση των τριμερών διαμερισμάτων της βόρειας πλευράς. Βέβαιη είναι τέλος, η αναγνώριση της παράστασης του ψηφιδωτού δαπέδου του δωματίου G: αρπαγή της Ευρώπης από τον Δία, ένα θέμα αρκετά ασυνήθιστο, που ίσως προδίδει τις πολιτικές βλέψεις του βασιλιά (εικ. 8).

Εικ. 8. Αιγές. Ανατολικό τμήμα του ανακτόρου.

Μίεζα

Στην αρχαία Μίεζα συνεχίστηκε η ανασκαφή μεγάλου δημόσιου κτηρίου (αγορά) της πόλης, που βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με το θέατρο, το οποίο συντηρήθηκε και αποκαταστάθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Πολιτισμική Εγνατία» (Γ΄ ΚΠΣ). Κατά τις εργασίες ανάδειξης του μακεδονικού τάφου της Κρίσεως (έργο ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας) αποκαλύφθηκε νέος μακεδονικός τάφος με στοιχεία ιωνικού ρυθμού στην πρόσοψη, ενώ στην ευρύτερη περιοχή ανασκάφηκαν παλαιοχριστιανική βασιλική (θέση «Τσιφλίκι») και οικιστικές εγκαταστάσεις των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων στην περιοχή του Τριλόφου. Σε ανασκαφές οικοπέδων της Βέροιας αποκαλύφθηκαν πολλοί τάφοι, οι πρωιμότεροι από τους οποίους της εποχής του Σιδήρου, των αρχαϊκών χρόνων και κλασικών χρόνων, βεβαιώνουν τις στενές επικοινωνιακές σχέσεις της αρχαίας Βέροιας με μεγάλα κέντρα του ελληνικού χώρου (Αττική, Κόρινθο, Μικρά Ασία). Μοναδικό έως σήμερα ταφικό μνημείο είναι ένας νέος μακεδονικός τάφος με στοιχεία κορινθιακού ρυθμού στην πρόσοψη.

Ευρύτερη περιοχή Βέροιας

Στην ευρύτερη περιοχή της Βέροιας ερευνήθηκε περαιτέρω ο ανεσκαμμένος από τη δεκαετία του ᾿60 ρωμαϊκός ναός της Μητρός των

Εικ. 9. Τζαμάλα Βερμίου. Νεκροταφείο και οικισμός πρώιμης εποχής Σιδήρου.

Εικ. 10. Τζαμάλα Βερμίου. Νεκροταφείο πρώιμης εποχής Σιδήρου. Λιθοσωρός Ζ΄, Ταφή 7.

Θεών Αυτόχθονος στη *Λευκόπετρα*, στο πλαίσιο της αναστήλωσης - ανάδειξής του (έργο ενταγμένο στο Πρόγραμμα «Πολιτισμική Εγνατία», Γ΄ ΚΠΣ). Χάρη σε μια σειρά σωστικών ανασκαφών, ενταγμένων κατά κανόνα στο πλαίσιο συγχρηματοδοτούμενων έργων κοινής ωφέλειας, εντοπίσθηκαν και εν μέρει ερευνήθηκαν στην περιοχή των *Πιερίων* αρκετές θέσεις που αποδεικνύουν την σημασία που είχε η ορεινή Μακεδονίς γη, όχι μόνο ως κοιτίδα των Μακεδόνων, αλλά και ως ο κατεξοχήν άξονας επικοινωνίας της Μακεδονικής λεκάνης και του ευρύτερου βορειοελλαδικού χώρου με το Νότο. Οι δύο νεολιθικές εγκαταστάσεις και το νεκροταφείο της χαλκοκρατίας στο οροπέδιο της *Σφηκιάς*, τα αρχαία κάστρα, δύο από τα οποία ερευνήθηκαν, οι διάσπαρτοι μικροί οικισμοί, οι αγροικίες και τα νεκροταφεία που χρονολογούνται από την πρώιμη εποχή του Σιδήρου μέχρι τα αυτοκρατορικά και τα μεταβυζαντινά χρόνια, τα λείψανα ενός μικρού μαρμάρινου ιωνικού ναού, τα ανάγλυφα, αλλά και οι κεραμικοί κλίβανοι, το υπόκαυστο και τα τμήματα από δύο τουλάχιστον αρχαίους, λιθόστρωτους δρόμους, μαρτυρούν την διαχρονική χρήση και την στρατηγική σημασία του χώρου που δεσπόζει κατά μήκος της κοιλάδας του Αλιάκμονα. Η απροσδόκητη εξωστρέφεια, η πολυμορφία, η ποιότητα και ο πλούτος των ευρημάτων των δύο αρχαϊκών νεκροπόλεων που ερευνήθηκαν εν μέρει στο οροπέδιο της Σφηκιάς, στηρίζουν την υπόθεση ότι εδώ θα πρέπει να βρισκόταν η Λεβαίη, το αρχαίο κέντρο των Μακεδόνων σύμφωνα με τον Ηρόδοτο.

Τα ευρήματα αυτά, σε συνδυασμό με τις εκτεταμένες σωστικές ανασκαφές της Εγνατίας οδού στο *Βέρμιο*, στις θέσεις Λευκόπετρα, Καλλίπετρα, Αράπης, Γαλανόβρυση, Ασώματα και ιδιαίτερα στη θέση Τζαμάλα, όπου σε 45 στρέμματα ερευνήθηκαν εξονυχιστικά δύο νεκροταφεία και τρεις μικροί οικισμοί της πρώιμης εποχής του Σιδήρου (εικ. 9-10), δίνουν μια αρκετά πλήρη εικόνα της ζωής στην ορεινή Μακεδονία, βασικό στοιχείο της οποίας από την αρχαιότητα μέχρι και τον 19ο αιώνα αποτελούσε η ευρεία διασπορά πολλών μικρών οικιστικών ενοτήτων και η οργάνωση του ζωτικού χώρου με την δημιουργία κλιμακωτών ανδήρων με αργολιθοδομικά αναλήμματα και περιβόλους.

ΦΛΩΡΙΝΑ

Στο πλαίσιο των έργων συντήρησης - ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων της ελληνιστικής πόλης της *Φλώρινας* (εικ. 11) και της πόλης των Πετρών (έργα ΠΕΠ Δ. Μακεδονίας), ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα στις συντηρημένες περιοχές τους, παρέχοντας πολλά νέα στοιχεία για την πολεοδομική οργάνωση και τη διαβίωση των κατοίκων, ενώ στην πεδιάδα του *Αμυνταίου* ερευνήθηκε πλήθος νέων αρχαιολογικών θέσεων, στο πλαίσιο των εργασιών των λιγνιτωρυχείων της ΔΕΗ.

ΚΑΣΤΟΡΙΑ

Σωστικές ανασκαφές έφεραν στο φως λείψανα νεολιθικού οικισμού (θέση «Κολοκυνθού»), νεκροταφείου εποχής Σιδήρου (θέση

«Νταπλάκι»), ρωμαϊκού ιερού (θέση «Ψαλίδα»), τάφων και εργαστηριακών καταλοίπων σε διάφορες περιοχές του νομού. Εκτεταμένη έρευνα διενεργήθηκε και στο νεολιθικό οικισμό της *Αυγής*, στο πλαίσιο των εργασιών ανάδειξής του (έργο του προγράμματος INTERREG IIIA, Γ' ΚΠΣ) (εικ. 12).

ΚΟΖΑΝΗ

Τα έτη 2000-2004 η ανασκαφική δραστηριότητα επικεντρώθηκε τόσο στην περιοχή της Αιανής (πόλη-νεκροταφείο ύστερης εποχής του Χαλκού), στο πλαίσιο των εργασιών συντήρησης - ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, όσο και σε περιοχές κατασκευής δημόσιων έργων, κυρίως της Εγνατίας οδού και άλλων οδικών αξόνων (όπως στον Πολύμυλο, Ξηρολίμνη, Ποντοκώμη, Σέρβια, Ρύμνιο).

Το πυκνό δίκτυο κατοίκησης της περιοχής στην αρχαιότητα και τα πολιτισμικά στοιχεία που μαρτυρούν τα ανασκαφικά ευρήματα, αποδεικνύουν ακμάζουσες οικιστικές εγκαταστάσεις με διαχρονική κατοίκηση και έντονες επικοινωνιακές σχέσεις με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο από τη νεολιθική εποχή έως την ύστερη αρχαιότητα.

Προϊστάμενοι

Μαρία Ακαμάτη (2000-2009)
Αναστασία Χρυσοστόμου (2009-2010)
Αγγελική Κοτταρίδη (2010)

Εικ. 11. Φλώρινα. Ελληνιστική πόλη.

Εικ. 12. Προϊστορικός οικισμός Αυγής Καστοριάς.

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Έδεσσα	Αν. Χρυσοστόμου
Αλμωπία	Αν. Γεωργιάδου
Αρχοντικό	Π. και Αν. Χρυσοστόμου
Πέλλα	Μ. Ακαμάτη, Π. Χρυσοστόμου
Μίεζα	Γ. Γραικός, Ν. Πουλακάκης, Ειρ. Ψαρρά
Κοζάνη	Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη
Καστοριά	Χ. Τσούγγαρης
Βέροια, Εγνατία Οδός	Αγγ. Κουκουβού, Λ. Στεφανή, Γ. Γραικός, Αγγ. Κοτταρίδη
Αιγές	Αγγ. Κοτταρίδη
Πιέρια	Αγγ. Κοτταρίδη, Γ. Καρλιάμπας, Ε. Κοντογουλίδου

ΙΗ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΑΒΑΛΑ

Πέρνη

Στη θέση «Τούμπα» αγροκτήματος Πέρνης Καβάλας, στην πορεία του Αγωγού Φυσικού Αερίου, ερευνήθηκε το 2000 νεκροταφείο βυζαντινής εποχής (6ος-11ος αι. μ.Χ.) επί οικισμού προϊστορικών (πρώιμη εποχή του Χαλκού) και ιστορικών (κλασική-ρωμαϊκή εποχή) χρόνων, χωρίς αρχιτεκτονικά λείψανα.

Αρχαίος Φάγρης

Κατά τη σωστική ανασκαφική έρευνα στο νεκροταφείο του αρχαίου Φάγρητα στη θέση «Κανόνι» (2003) αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν συνολικά 46 τάφοι διαφόρων τύπων: κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς, ορθογώνιες καύσεις, λακκοειδείς, δύο λάρνακες και ένα πιθάρι. Από αυτούς οι τάφοι, εκτός των λακκοειδών, χρονολογούνται στο β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 1-2), η μοναδική πήλινη σαρκοφάγος στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., ενώ το πιθάρι περιείχε καύση προϊστορικών χρόνων (ύστερη εποχή του Χαλκού). Πολύ σημαντικοί για τη διάρκεια της ζωής του νεκροταφείου ήταν οι λακκοειδείς τάφοι που ανήκαν στα υστεροβυζαντινά χρόνια (10ος-11ος αι. μ.Χ.).

Εικ. 1-2. Αρχαίος Φάγρης. Ερυθρόμορφος καλυκωτός κρατήρας και πήλινη γυναικεία προτομή από το νεκροταφείο (4ος αι. π.Χ.).

Παράλληλα, στην ίδια την αρχαία πόλη του Φάγρητα, πραγματοποιήθηκε διερεύνηση μιας υπόγειας κατασκευής. Πρόκειται για σύμπλεγμα υπόγειων διαδρόμων που επικοινωνούν μεταξύ τους και καταλήγουν σε ένα μεγάλο χώρο με κωνική οροφή. Εξωτερικά, μπροστά στις δύο εισόδους, διαμορφώνεται λιθόστρωτη αυλή, στο άκρο της οποίας αποκαλύφθηκε μεγάλη δεξαμενή σε σχήμα πιθαριού. Πιθανότατα η κατασκευή σχετίζεται με τη συγκέντρωση νερού για τις ανάγκες ύδρευσης της αρχαίας πόλης.

Σε αγροτεμάχιο στην παραλία του Ορφανίου, αποκαλύφθηκε τμήμα κτηριακού συγκροτήματος δέκα χώρων, που από τα κινητά του ευρήματα ερμηνεύεται ως αγροικία του 1ου αι. π.Χ.-1ου αι. μ.Χ.

Φίλιπποι

Το 2004 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα σε διάφορες θέσεις δυτικά και νότια της αρχαίας πόλης των Φιλίππων, με αφορμή τη διάνοιξη παρακαμπτηρίου οδού για την ενοποίηση του αρχαιολογικού χώρου.

Στην πρώτη θέση, 200 μ. περίπου έξω από το δυτικό τείχος της πόλης, η επιφανειακή και ανασκαφική έρευνα απέδωσε μεγάλη ποσότητα κεραμικής από την πρώιμη εποχή του Χαλκού έως την υστεροβυζαντινή εποχή. Τα οικοδομικά λείψανα περιορίζονται σε έναν επιμήκη τοίχο με αντηρίδες και μία κυκλική κατασκευή, πιθανότατα κλίβανο, η κατασκευή και χρήση του οποίου μπορεί να χρονολογηθεί στα αυτοκρατορικά χρόνια από τον 1ο-3ο αι. μ.Χ.

Στη δεύτερη θέση, έξω από τα δυτικά τείχη των Φιλίππων, ερευνήθηκε ένα ορθογώνιο κτήριο (18,60x14,80 μ.) που περιλαμβάνει εννέα δωμάτια με ποικίλες διαστάσεις και μια μεγάλη εσωτερική αυλή στο κέντρο. Το κτήριο αποτελούσε πιθανότατα εργαστήριο παραγωγής κρασιού, ήταν δηλαδή ένας ληνός. Η κεραμική που συγκεντρώθηκε και κυρίως τα χάλκινα νομίσματα τοποθετούν χρονικά την οικοδόμηση και χρήση του από τα μέσα του 6ου έως τις αρχές του 7ου αι. μ.Χ.

Στην τρίτη θέση, νότια των Φιλίππων, διαπιστώθηκε η ύπαρξη τοίχων που είναι κατεστραμμένοι από τις αρόσεις και ανήκουν κυρίως στους μεταβυζαντινούς χρόνους.

Έγιναν, επίσης, κάποιες δοκιμαστικές τομές για τον εντοπισμό της αρχαίας «Εγνατίας Οδού» κοντά στο μνημειακό τόξο, που σώζεται στην περιοχή των λόφων της μάχης των Φιλίππων, καθώς και σε ένα αγροτεμάχιο του Δ. Δ. Λυδίας. Διαπιστώθηκε ότι η Εγνατία ήταν κατασκευασμένη από επάλληλες στρώσεις λίθων ανακατεμένων με αμμοχάλικο και είχε πλάτος

Εικ. 3. Φίλιπποι. Ανατολικό νεκροταφείο.

Εικ. 4. Φίλιπποι. Χάλκινο πτυκτό κάτοπτρο, κτέρισμα από το ανατολικό νεκροταφείο (3ος αι. π.Χ.).

Εικ. 5. Ακόντισμα. Η Βόρεια πύλη του οχυρωματικού περιβόλου (τέλη 4ου αι. π.Χ.).

Εικ. 6. Θασιακό «εμπόριο» (6ος-4ος αι. π.Χ.).

5 μ. Ήταν υπερυψωμένη στο κέντρο με κλίση προς τα άκρα για τη συγκέντρωση των νερών. Στη μια από τις τομές αποκαλύφθηκαν, στη θέση τους, στο ρείθρο της «Εγνατίας Οδού», ένα μαρμάρινο ενεπίγραφο επιτύμβιο μνημείο με τη μορφή βωμού επάνω σε τριβαθμιδωτό βάθρο και μία ενεπίγραφη μαρμάρινη σαρκοφάγος, το κάλυμμα της οποίας είχε χρησιμοποιηθεί σε επισκευή του δρόμου.

Στη διάρκεια του καλοκαιριού του 2006 και του 2007, πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα σε οικόπεδο στο κέντρο του Δ. Δ. Κρηνίδων, όπου εντοπίζεται το εκτεταμένο ανατολικό νεκροταφείο της αρχαίας πόλης των Φιλίππων. Ήλθαν στο φως συνολικά 50 τάφοι διαφόρων εποχών, χωρίς αυστηρή χρονολογική διαστρωμάτωση. Οι νεκροί είναι τοποθετημένοι εκτάδην με κατεύθυνση ως επί το πλείστον Α.-Δ. και το κρανίο συχνότερα στην ανατολή.

Τη συντριπτική πλειονότητα των τάφων αποτελούν αυτοί των ρωμαϊκών χρόνων (μέσα του 1ου-αρχές του 2ου αι. μ.Χ.). Η συνήθης πρακτική είναι ο ενταφιασμός του νεκρού, εκτός από δύο περιπτώσεις καύσεων. Χρησιμοποιούνται κυρίως λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς τάφοι (εικ. 3).

Αξιοσημείωτη υπήρξε η παρουσία τάφων της ελληνιστικής εποχής (2ος αι. π.Χ.), που αποτελούν κλειστά χρονολογικά σύνολα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο μεγάλος μαρμάρινος κιβωτιόσχημος τάφος (α΄ μισό 2ου αι. π.Χ.), τελευταία κατοικία μιας πιθανότατα νεαρής κοπέλας, πλούσια κτερισμένος με όλα της τα κοσμήματα και τα είδη καλλωπισμού (εικ. 4).

Κατά την έρευνα των τάφων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου βρέθηκαν ανάμεσά τους τέσσερις λακκοειδείς τάφοι χωρίς καλυπτήριες, που χρονολογούνται στη Νεότερη Νεολιθική περίοδο (μέσα 5ης χιλιετίας π.Χ.) και αποτελούν σπάνια δείγματα στην Ανατολική Μακεδονία.

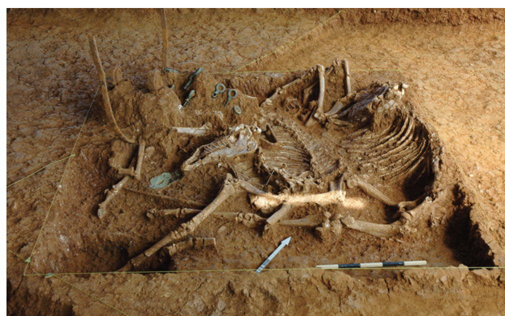
Ακόντισμα - Θασιακό «εμπόριο»

Κατά τις εργασίες καθαρισμού (2005-2007) στα νεότερα οχυρωματικά έργα, που σώζονται στην κορυφή οχυρού λόφου στα ανατολικά όρια της Νέας Καρβάλης και του Δήμου Καβάλας, ανακαλύφθηκε οχυρωμένο αρχαίο πόλισμα. Από το τείχος, που είναι κτισμένο με μεγάλους τετράπλευρους δόμους και σώζεται σε ύψος από 2,5 έως 5 μ., αποκαλύφθηκε τμήμα της νότιας εξωτερικής παρειάς του με έναν πύργο και μια πύλη, η βόρεια και ολόκληρη η δυτική εξωτερική του όψη. Δύο οχυροί πύργοι προστάτευαν τη βόρεια πύλη του οικισμού, η οποία πρέπει να αποτελούσε την κύρια πύλη πρόσβασής του (εικ. 5). Η πρώτη φάση του τείχους, σύμφωνα με τα κινητά ευρήματα (κομμάτια οξυπύθμενων αμφορέων Θάσου και χάλκινα νομίσματα του μακεδόνα βασιλιά Κάσσανδρου,

Εικ. 7. Αρχαία Γαληψός (6ος-4ος αι. π.Χ.).

Εικ. 8. Λιθοχώρι. Ενταφιασμός αλόγων (β΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ.).

Εικ. 9. Λιθοχώρι. Χάλκινη διακόσμηση ιππήλατης άμαξας με παραστάσεις τριών από τους άθλους του Ηρακλή (β΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ.).

316-297 π.Χ.), χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Λόγω της σημαντικής θέσης του ο περίβολος έχει δεχθεί επεμβάσεις σε διάφορες εποχές, με περισσότερο αναγνωρίσιμες αυτή των βυζαντινών χρόνων και εκείνη των αρχών του 20ού αιώνα, οπότε αποτέλεσε την εξωτερική πλευρά εκτεταμένου χαρακώματος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Η θέση του αρχαίου οικισμού, όπως είχε προταθεί και παλαιότερα, ταυτίζεται με τη θέση του αρχαίου Ακοντίσματος, που αναφέρεται σε φιλολογικές πηγές ρωμαϊκών χρόνων ως σταθμός της «Εγνατίας Οδού», 9 μίλια ανατολικά της αρχαίας Νεάπολης, της σημερινής Καβάλας. Η λεγόμενη «Εγνατία Οδός» πρέπει να περνούσε από τον αυχένα του λόφου, έξω από τη βόρεια πύλη του οικισμού, σε μικρή απόσταση από το σημείο όπου σήμερα έχει κατασκευαστεί η σύγχρονη Εγνατία.

Παράλληλα, το φθινόπωρο του 2005 και του 2007 διενεργήθηκε μικρής έκτασης ανασκαφική έρευνα στο λόφο δυτικά του οικισμού της Νέας Καρβάλης, λόγω της ύπαρξης εκτεταμένων λαθρανασκαφών. Ήλθε στο φως ένας επίσης οχυρωμένος παραθαλάσσιος οικισμός, ο οποίος, σύμφωνα με τα κινητά ευρήματα (που είναι κυρίως αγγεία, από τη Θάσο και την Αττική), χρονολογείται από τα τέλη του 6ου έως τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 6). Πιθανότατα αποτελεί έναν εμπορικό σταθμό από τους πολλούς που είχαν ιδρύσει οι Θάσιοι στα παράλια της απέναντι από το νησί τους ακτής, για την εκμετάλλευση της πλούσιας σε ξυλεία και μεταλλεύματα ενδοχώρας.

Αρχαία Γαληψός

Στην παραλία Κάρυανης, στη θέση «Πιθάρι» εντοπίστηκαν (2006-2010) αρχιτεκτονικά λείψανα οικιστικών καταλοίπων του τέλους του 6ου αι. π.Χ. (εικ. 7). Πιθανότατα ανήκαν σε οικίες του τομέα του λιμανιού της αρχαίας Γαληψού, αποικίας της Θάσου, ή στα προσκτίσματα του εκατόμπεδου ναού της Δήμητρας που υπήρχε στην περιοχή, σύμφωνα με τις επιγραφές των όρων που βρέθηκαν το 1971 κατά τις εργασίες διάνοιξης της παραλιακής οδού Καβάλας - Θεσσαλονίκης.

Εγνατία Οδός: Λιθοχώρι Νέστου

Με αφορμή την κατασκευή της σύγχρονης Εγνατίας οδού ερευνήθηκε (2006-2010) ο αρχαίος οικισμός (κώμη) του Λιθοχωρίου με το νεκροταφείο του, που εντάσσεται στην αρχαία Θράκη και κατοικούνταν από το θρακικό φύλο των Σαπαίων.

Τα αρχιτεκτονικά λείψανα που αποκαλύφθηκαν (τμήμα κτηρίου, θεμέλια πύργου, δύο ανισομεγέθεις κυκλικοί ταφικοί περίβολοι και δύο τοίχοι) χρονολογούνται από τα τέλη του 1ου έως τα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. Το εκτεταμένο νεκροταφείο, όπου ερευνήθηκαν ενταφιασμοί και καύσεις ανθρώπων, που συνοδεύονταν από ενταφιασμούς αλόγων με ιππήλατα οχήματα, έθιμο ιδιαίτερα διαδεδομένο στην αρχαία Θράκη, χρονολογείται από τον 5ο αι. π.Χ. έως τα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. (εικ. 8). Τα περισσότερα άλογα έφεραν ιπποσκευές, από τις οποίες σώθηκαν τα χάλκινα και σιδερένια εξαρτήματα και προσαρτήματα, ορισμένα από τα οποία ήταν επικασσιτερωμένα για να δίνουν την εντύπωση ασημένιων. Το σημαντικότερο εύρημα της ανασκαφής είναι τα υπολείμματα μιας ιππήλατης άμαξας. Ξεχωρίζει η χάλκινη διακόσμησή της με μορφή δωρικής ζωφόρου, όπου απεικονίζονται τρεις από τους άθλους του Ηρακλή (εικ. 9), καθώς και διάφορα χάλκινα και σιδερένια λειτουργικά και διακοσμητικά εξαρτήματά της. Οι σκελετοί των αλόγων της άμαξας βρέθηκαν δίπλα της. Σε ένα από

αυτά βρέθηκε το χάλκινο ομφάλιο της ασπίδας με το όνομα του ιδιοκτήτη της, Τίτου Γάϊου Σίτα, ρωμαίου στρατηγού κατά το διάστημα 61-75 μ.Χ., που ενταφιάστηκε στο νεκροταφείο της γενέτειράς του κατά το τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ.

Εγνατία Οδός: Κοκκινοχώρι Παγγαίου
Με αφορμή τη διάνοιξη της Εγνατίας Οδού, εντοπίστηκε στην θέση «Κρεμυδόλακκος» (2008-2009) αταύτιστος έως τώρα οικισμός, όπου ερευνήθηκε κτίσμα ελληνιστικών χρόνων, έκτασης 130 τ.μ., με τέσσερις χώρους στα βόρεια, ανοικτούς σε επιμήκη αυλή ή υπόστεγο. Στο εσωτερικό τους αποκαλύφθηκαν πέντε τάφοι. Έξω από το κτίσμα εντοπίστηκαν τρεις κυκλικές κατασκευές, πιθανότατα κλίβανοι.

Ντικιλί Τας
Στον προϊστορικό οικισμό «Ντικιλί Τας», 2 χλμ. περίπου ανατολικά της αρχαίας πόλης των Φιλίππων, πραγματοποιείται, με τη στήριξη της Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, το τρίτο πρόγραμμα αρχαιολογικών ερευνών (2008-2012) με στόχο τη διερεύνηση της διαχρονικής κατοίκησης της θέσης από τη νεολιθική εποχή έως τους νεότερους χρόνους. Το 2008 και το 2010 οι ανασκαφικές έρευνες περιορίστηκαν σε τρεις τομείς: Στον τομέα 2 εντοπίστηκαν τα σωζόμενα νότια όρια της περιφέρειας του οικισμού και επιβεβαιώθηκε ότι κατά τη Νεότερη Νεολιθική ΙΙ η οικιστική ζώνη επεκτάθηκε στο λόφο και συνοδεύθηκε από προκαταρκτική διευθέτηση του χώρου, πιθανόν με μια μορφή τάφρου που τον περιέβαλλε. Επίσης, διαπιστώθηκαν βίαια επεισόδια διάβρωσης, που έπληξαν το λόφο του οικισμού από τα τέλη της 5ης και έως τη 2η χιλιετία. Στον τομέα 6 ολοκληρώθηκε η εικόνα της νεολιθικής οικίας 1 της Νεότερης Νεολιθικής ΙΙ, με την αποκάλυψη της κάτοψης, της εσωτερικής της διαρρύθμισης και της οικοσκευής της (εικ. 10-11). Η ανασκαφή στον τομέα 7 αποκάλυψε διαδοχικές επιμέρους φάσεις της κατοίκησης του οικισμού κατά την ύστερη εποχή του Χαλκού και την ύπαρξη κεραμικής μυκηναϊκού τύπου. Τέλος, βεβαιώθηκε κατοίκηση του λόφου κατά τους ιστορικούς χρόνους (4ος αι. π.Χ., παλαιοχριστιανικοί χρόνοι, ύστερη βυζαντινή περίοδος), ενώ η έρευνα του τετράγωνου πύργου στην κορυφή του οδήγησε στην χρονολόγησή του στη μεσοβυζαντινή περίοδο (11ος-12ος αι. μ.Χ.).

ΘΑΣΟΣ

Λιμενάρια
Το 2000, στον προϊστορικό οικισμό των Λιμεναρίων εντοπίστηκαν νεολιθικά πασσαλόπηκτα κτίσματα μεγάλων διαστάσεων με φούρνους, εστίες, πήλινα δάπεδα, μεγάλα κυκλικά έδρανα από πηλό και αποθηκευτικούς χώρους. Κατά το α΄ μισό της 6ης χιλιετίας π.Χ. όλη η έκταση καλυπτόταν από αποθηκευτικούς λάκκους. Το 2002, σε στρώματα της πρώιμης εποχής του Χαλκού, ανασκάφηκε μνημειακό λιθόκτιστο κτήριο με σημαντικά ευρήματα σχετικά με τη μεταλλουργία χαλκού που ασκούνταν από την αρχή της 3ης χιλιετίας π.Χ. Κατά το 2003 σε δυο οικόπεδα (Ι. Καΐδη και Α. Βαμβακά) ερευνήθηκαν δύο αγγειοπλαστεία παραγωγής οξυπύθμενων θασιακών αμφορέων για το εμπόριο του κρασιού, σε χρήση από τον 4ο αι. π.Χ. έως και τα πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια. Στο ένα από αυτά εντοπίστηκε και φάση αρχαϊκών χρόνων (6ος αι. π.Χ.).

Άγιος Ιωάννης
Οι ανασκαφές (2000-2005) έφεραν στο φως μεγάλο τμήμα της εγκατάστασης της 4ης χιλιετίας π.Χ. (εικ. 12). Δεν εντοπίστηκαν ασφαλή λείψανα κτισμάτων, αλλά αρκετές κατασκευές (εστίες, φούρνοι, μεγάλα ωοειδή

Εικ. 10-11. Ντικιλί Τας. Πήλινο αγγείο από τη νεολιθική οικία 1 της Νεότερης Νεολιθικής ΙΙ (4800-4200 π.Χ.) και άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 12. Άγιος Ιωάννης Θεολόγου Θάσου. Τμήμα της εγκατάστασης της 4ης χιλιετίας π.Χ.

Εικ. 13. Σκάλα Σωτήρος Θάσου. Τμήμα του περιβόλου της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Εικ. 14. Άγιος Αντώνιος Ποτού Θάσου. Συγκρότημα της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

έδρανα από γνεύσιο), καθώς και αποθηκευτικοί λάκκοι εντυπωσιακών διαστάσεων. Βρέθηκαν ακόμη δύο λιθόκτιστοι ακτέριστοι τάφοι. Η ανασκαφή επεκτάθηκε και στο ελαιοτριβείο του 6ου αι. μ.Χ., και αποκάλυψε μια ενεπίγραφη ρωμαϊκή σαρκοφάγο.

Σκάλα Σωτήρος

Το 2001 ήλθε στο φως το βόρειο σκέλος του περιβόλου της πρώιμης εποχής του Χαλκού, με ύψος 3 μ. και δύο κατασκευαστικές φάσεις (εικ. 13). Τα στρώματα των αρχών της 2ης χιλιετίας π.Χ. αποδεικνύουν ότι ο περίβολος καταργήθηκε και λειτούργησε ως εξωτερικός τοίχος κτισμάτων.

Το 2006 ερευνήθηκε για πρώτη φορά μια συνοικία, εκτός των τειχών του οικισμού. Ήλθαν στο φως πασσαλόπηκτα οικήματα με εστίες και έδρανα, ενώ σημαντικά ευρήματα μαρτυρούν τη σχέση του χώρου αυτού με τη μεταλλουργία χαλκού.

Άγιος Αντώνιος Ποτού

Ο οικισμός εκτείνεται στην πλαγιά ενός λόφου δίπλα στη θάλασσα. Το ανατολικό συγκρότημα χρονολογείται στην πρώιμη εποχή του Χαλκού (μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ.) και αποτελείται από σειρά ορθογώνιων μεγαρόσχημων κτηρίων που μοιράζονται μεσοτοιχίες (εικ. 14) και διαθέτουν εντυπωσιακού μεγέθους φούρνους και εστίες. Στο βόρειο τμήμα της θέσης εντοπίστηκαν (2008-2010) κτίσματα της ύστερης εποχής του Χαλκού, στις επιχώσεις των οποίων βρέθηκε και μυκηναϊκή κεραμική. Δύο μεγάλοι λιθόκτιστοι οικογενειακοί τάφοι της πρώιμης εποχής του Χαλκού αποτελούν μοναδικό εύρημα στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Στο πρανές του λόφου ανασκάφηκε και νεκροταφείο υστερορωμαϊκών χρόνων. Στρωματογραφική τομή στο νοτιοανατολικό άκρο έδειξε ότι η θέση κατοικήθηκε ήδη κατά τη Νεότερη και την Τελική Νεολιθική.

Θεολόγος

Στον ορεινό όγκο του ακρωτηρίου Μπάμπουρας εντοπίστηκε το 2000 ορθογώνιος πύργος υστεροκλασικών και νεκροταφείο παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Πρίνος

Στη δυτική Θάσο, στο δρόμο από το Μικρό Καζαβίτι προς τη μονή Αγίου Παντελεήμονα, εντοπίστηκε το 2000 στη θέση «Μπατσός» μικρή εγκατάσταση παλαιοχριστιανικών χρόνων με κτηνοτροφικό προορισμό.

Αστρίς Θεολόγου

Το 2000 στη θέση «Αγελάδα» ανασκάφηκε οικογενειακός τάφος ρωμαϊκής εποχής.

Παναγία

Στην περιοχή Αγίου Παντελεήμονα, μεταξύ του Λιμένα και της Παναγίας Θάσου, ερευνήθηκαν το 2000 μικρά τμήματα δύο δρόμων, που συνέδεαν την αρχαία πόλη της Θάσου με την περιοχή των αρχαίων λατομείων και με τον ορεινό οικισμό της Παναγίας.

Λιμένας

Ολοκληρώθηκε το 2000 η ανασκαφή στο ανώτατο όριο του κοίλου του *θεάτρου*, με την αποκάλυψη του συνόλου της στοάς. Διαπιστώθηκε ότι μετά την εγκατάλειψή του ως χώρου θεατρικών και άλλων παραστάσεων, ο χώρος εκτός των ορίων του κοίλου χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο παλαιοχριστιανικών χρόνων (5ος-6ος αι. μ.Χ.).

Στη διάρκεια της δεκαετίας πραγματοποιήθηκαν σωστικές ανασκαφικές έρευνες σε δεκατρία οικόπεδα. Από αυτά τα δώδεκα βρίσκονται έξω από τα τείχη της αρχαίας πόλης της Θάσου και, όπως ήταν φυσικό, στα οκτώ από αυτά αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν τμήματα της αρχαίας νεκρόπολης με ταφές από τα κλασικά, τα ελληνιστικά, τα ρωμαϊκά ως και τα παλαιο-

χριστιανικά χρόνια. Οι νεκροί κτερίζονται λιτά με εξαίρεση τις ταφές-καύσεις του τέλους του 5ου-αρχών του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 15), καθώς και κάποιους τάφους νεαρών κοριτσιών του 4ου αι. π.Χ., στο οικόπεδο Μυρώνη, που ενταφιάζονται ντυμένα με ρούχα κατάκοσμα με χρυσά ελάσματα και στολίδια και με πλούσια κτερίσματα. Στα υπόλοιπα τέσσερα οικόπεδα αποκαλύφθηκαν κτήρια κυρίως ρωμαϊκών-υστερορωμαϊκών χρόνων (4ος-5ος αι. μ.Χ.), από τα οποία, άλλα ήταν ιδιωτικές κατοικίες (οικ. Ι. Ορφανού), άλλα αποτελούσαν εργαστηριακά συγκροτήματα π.χ. για την παραγωγή κρασιού (οικ. Γουργιώτη) ή σχετίζονταν με λιμενικές εγκαταστάσεις (οικ. «Δομικής Ξάνθης»), καθώς ήταν παραθαλάσσια. Το οικόπεδο Δ. Χαριτόπουλου ήταν το μοναδικό που ερευνήθηκε μέσα στα όρια της αρχαίας Θάσου. Αποκαλύφθηκαν λείψανα αρχαίων κτισμάτων σε όλη την έκτασή του, στις δυο πλευρές αρχαίου δρόμου με υπόγειο κτιστό αγωγό. Ερευνήθηκε αίθριο με περιστύλιο ρωμαϊκής οικίας και δωμάτια γύρω από αυτό, καθώς και οικοδομικό συγκρότημα οικιών με αρχαιότερη φάση κατοίκησης στην αρχαϊκή εποχή, κατά την οποία μια από τις οικίες στέγαζε και εργαστηριακούς χώρους μεταλλευτικής δραστηριότητας. Το συγκρότημα περιελάμβανε, επίσης, κτιστό πηγάδι, πιθεώνα και άλλους χώρους.

ΣΕΡΡΕΣ

Νέα Κερδύλλια

Στη θέση «Καστρόλακκας», βρέθηκε τυχαία ενεπίγραφη μαρμάρινη επιτύμβια στήλη και ερευνήθηκαν τρεις ταφές ελληνιστικών χρόνων.
Στη θέση «Καλλιθέα», όπου εντοπίζεται το νεκροταφείο της αρχαίας Αργίλου, αποκαλύφθηκε σύνολο τεσσάρων τάφων: μια ταφή-καύση του τελευταίου τετάρτου του 5ου αι. π.Χ., ένας μικρός ακτέριστος κεραμοσκεπής τάφος και δύο ταφές σε λίθινες σαρκοφάγους. Οι δύο τελευταίες χρονολογούνται στο Β΄ τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. και ήταν τοποθετημένες παράλληλα μέσα σε μνημειακό ορθογώνιο βάθρο με βάση για τη στήριξη μαρμάρινης ενεπίγραφης επιτύμβιας στήλης.

Νέος Σκοπός

Στον αρχαίο οικισμό του Νέου Σκοπού, ο οποίος ταυτίστηκε με την αρχαία πόλη Βέργη, αποικία της Θάσου, ερευνήθηκαν (2000-2003) ταφές αρχαϊκών και βυζαντινών χρόνων και τμήμα σύγχρονου νεκροταφείου του 19ου αιώνα. Στην ίδια περιοχή αποκαλύφθηκαν τρεις παιδικοί κεραμοσκεπείς τάφοι και

Εικ. 15. Λιμένας Θάσου, οικόπεδο Μυρώνη 2004. Χρυσό διάδημα (τέλη 5ου-αρχές 4ου αι. π.Χ.).

τρεις εγχυτρισμοί του 4ου αι. π.Χ., καθώς και τρεις κυκλικοί χώροι απόθεσης απορριμμάτων, δύο με κεραμική ελληνιστικών και ένας με κεραμική αρχαϊκών χρόνων.
Το 2003 σε οικόπεδα στα βόρεια και βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης, ήλθαν στο φως πέντε ακτέριστες ταφές του 4ου αι. π.Χ. και δέκα περιοχές απόθεσης απορριμμάτων, καθώς και 50 τάφοι διαφόρων τύπων και περιόδων.

Φαιά Πέτρα Σιδηροκάστρου

Στη θέση «Κόκκινα βράχια» εντοπίστηκε το 2000 νεκροταφείο της ύστερης εποχής του Χαλκού.

Μεσολακκιά

Στη θέση «Αγιασμάτης», το 2003 ανασκάφηκε αρχαϊκός κιβωτιόσχημος τάφος γυναίκας, κτερισμένος με ασημένια και χάλκινα κοσμήματα και δύο πήλινα αγγεία.

Θολός - Νέα Ζίχνη

Σε αγροτική έκταση, μεταξύ Θολού και Νέας Ζίχνης, ερευνήθηκε το 2003 τμήμα αγροτικής εγκατάστασης υστερορωμαϊκών χρόνων, που καταστράφηκε μέσα στον 6ο αι. μ.Χ.
Επίσης, στη θέση «Μίτκα», νότια της Νέας Ζίχνης, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι και ένας λιθοσωρός (α΄ τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.).

Ανατολικό νεκροταφείο Αμφίπολης

Με αφορμή τη διαπλάτυνση του υπάρχοντος δρόμου Αμφίπολης-Μεσολακκιάς πραγματοποιήθηκαν κατά τα έτη 1999-2002 εκτεταμένες σωστικές ανασκαφές στο Ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης. Αποκαλύφθηκαν 800 περίπου τάφοι διαφόρων τύπων, που χρονολογούνται από τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. μέχρι και τους ύστερους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους. Όσοι από τους τάφους βρέθηκαν ασύλητοι, ήταν πλούσια κτερισμένοι (εικ. 16). Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο συστάδες κιβωτιόσχημων τάφων με τοιχογραφίες.

Εγνατία Οδός

Στο πλαίσιο των εργασιών για τη διάνοιξη του νέου οδικού άξονα της Εγνατίας Οδού, στο τμήμα Ασπροβάλτας-Στρυμόνα, πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή των Νέων Κερδυλλίων

Εικ. 16. Αμφίπολη, ανατολικό νεκροταφείο. Κτερίσματα.

Εικ. 17. Προμαχώνας-Topolniča. Άποψη του ελληνικού ανασκαφικού τομέα. Πασσαλόπηκτα κτίσματα και υπόγειος χώρος.

Εικ. 18. Άργιλος, νότιος τομέας. Η οικία Α.

σωστικές ανασκαφές σε τρεις διαφορετικές θέσεις:
α) Θέση «Μόδι», όπου αποκαλύφθηκε τμήμα νεκροταφείου ελληνιστικών χρόνων (3ος-1ος αι. π.Χ.).
β) Θέση «Καλαμούδι», όπου αποκαλύφθηκαν τμήματα αγροικίας και σε μικρή απόσταση πιθεώνας κλασικών-ελληνιστικών χρόνων (4ος-3ος αι. π.Χ.).
γ) Θέση «Στρόβολος». Ανασκάφηκε νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων, όπου συνυπάρχουν και οι δύο τρόποι εκφοράς των νεκρών, του ενταφιασμού και της καύσης, αν και επικρατεί ο ενταφιασμός. Τα κτερίσματα που συνόδευαν τους νεκρούς ήταν συνήθως πήλινα αγγεία καθημερινής χρήσης, μεγάλος αριθμός γυάλινων αγγείων, καθώς και πήλινων λυχναριών. Η μεγαλύτερη και χαρακτηριστικότερη κατηγορία ευρημάτων είναι εκείνη των χάλκινων νομισμάτων, που χρονολογούνται από την εποχή του Αυγούστου (31 π.Χ.-14 μ.Χ.) έως τα μέσα του 4ου αι. μ.Χ.

Προμαχώνας

Κατά τα έτη 2000-2003 επαναλήφθηκε η ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό Προμαχώνα-Topolniča, που τέμνεται από την ελληνοβουλγαρική συνοριακή γραμμή, με το ενδιαφέρον να εστιάζεται στην έρευνα του μεγάλου σε διαστάσεις και βάθος υπόσκαφου χώρου, προοριζόμενου πιθανότατα για κοινοτική χρήση και τελετουργίες (εικ. 17). Εντοπίστηκαν επάλληλα δάπεδα με πλούσια ευρήματα (αγγεία, ειδώλια, εργαλεία, κοσμήματα), μεγάλος αριθμός λίθινων τριπτήρων-μυλολίθων και μεγάλες ποσότητες οστών ζώων.

Οι ανασκαφές στον ελληνικό και βουλγαρικό τομέα έφεραν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και πλήθος κινητών ευρημάτων, τα οποία συνθέτουν την εικόνα της πολιτιστικής φυσιογνωμίας του οικισμού κατά την αρχαιότερη (5300-4700 π.Χ.) και κατά τη νεότερη φάση της Νεότερης Νεολιθικής (4460-4200 π.Χ.).

Άργιλος

Η ανασκαφή της Αργίλου, αποικίας της Άνδρου στα παράλια του Στρυμονικού κόλπου, δυτικά από τις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα, άρχισε στα 1992 σε συνεργασία με το Καναδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και το Πανεπιστήμιο του Montreal και συνεχίστηκε έως το 2010. Διενεργήθηκε σε τρεις τομείς:
1) Στον τομέα του λιμανιού, όπου έχουν βρεθεί τμήμα του τείχους της πόλης (τέλη του 6ου αι. π.Χ.), πλακόστρωτοι δρόμοι, που οδηγούν από τη θάλασσα στην πόλη και εγκαταστάσεις εμπορικού χαρακτήρα.
2) Στο νότιο τομέα, όπου αποκαλύφθηκαν δημόσια και ιδιωτικά κτήρια από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. (εικ. 18), που αναπτύσσονται στις δύο πλευρές μιας πλακόστρωτης οδού, με κατεύθυνση από το λιμάνι προς την ακρόπολη.
3) Στην κορυφή του λόφου όπου κυριαρχεί ένα τετράγωνο διώροφο κτίσμα ελληνιστικών χρόνων, που διασώζει το ισόγειο σε όλο το ύψος του. Έχει την τυπική μορφή ελληνικού σπιτιού, με υπαίθρια αυλή στο κέντρο και δωμάτια γύρω από αυτήν. Στο ισόγειο αποκαλύφθηκε εγκατάσταση ελαιοτριβείου (εικ. 19). Στον προθάλαμο, μια λίθινη σκάλα οδηγεί στον όροφο, που χρησίμευε πιθανότατα ως κατοικία με παράθυρα προς την αυλή και προς τον εξωτερικό χώρο.

Εικ. 19. Άργιλος, ακρόπολη. Το «Αρχοντικό» με το ελαιοτριβείο.

Εικ. 20. Ποταμοί, άποψη της εγκατάστασης αγροτικού - βιοτεχνικού χαρακτήρα (υστερορωμαϊκοί-παλαιοχριστιανικοί χρόνοι).

Εικ. 21. Πλατανιά. Ο οχυρωματικός περίβολος της ακρόπολης.

Πώρινα γείσα, πεσσοί και επίκρανα αποτελούν στοιχεία πολυτελούς κατασκευής.

ΔΡΑΜΑ

Ποταμοί

Κατά τη σωστική ανασκαφική έρευνα του 2001, σε δύο ταφικούς τύμβους από τους πολλούς μικρούς και μεγάλους, που υψώνονται στην περιοχή των Ποταμών, ο ένας ήταν διαταραγμένος από λαθρανασκαφείς, ενώ στο κέντρο του άλλου αποκαλύφθηκαν ασύλητες δύο ταφές-καύσεις του τέλους του 1ου αι. μ.Χ.

Από το 2004-2007, στη θέση «Καβάκια», αποκαλύφθηκαν επάνω σε λόφο, αρχιτεκτονικά λείψανα εγκατάστασης αγροτικού - βιοτεχνικού χαρακτήρα (εικ. 20) υστερορωμαϊκών-παλαιοχριστιανικών χρόνων. Η αγροικία αναπτύσσεται γύρω από μια μεγάλη εσωτερική αυλή με δωμάτια για τη διαμονή των ιδιοκτητών και του προσωπικού. Υπαίθριοι και ημιυπαίθριοι χώροι χρησίμευαν για την εκτέλεση αγροτικών και οικοτεχνικών εργασιών ή ήταν αποθηκευτικοί.

Προϊστορικός οικισμός Αρκαδικού

Ο οικισμός, γνωστός από την ανασκαφική έρευνα του 1991-1992 της ΙΗ΄ Εφορείας σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αποτελεί τον μεγαλύτερο σε έκταση προϊστορικό οικισμό του Νομού Δράμας, που κατοικήθηκε από τη Μέση Νεολιθική εποχή. Η έρευνα τα έτη 2002-2003 έφερε στο φως την ακέραιη κάτοψη ενός αψιδωτού πασσαλόπηκτου σπιτιού, στο κέντρο του νεολιθικού οικισμού, με πλούσια οικοσκευή.

Ακρόπολη Πλατανιάς

Στο λόφο «Καλέ ή Ακρόπολη», 5 χλμ. από την Πλατανιά, του Δήμου Νικηφόρου, εντοπίστηκε οχυρωματικός περίβολος ελλειψοειδούς κάτοψης (εικ. 21). Η ερευνητική ανασκαφή αποκάλυψε τη δυτική πύλη του τείχους, χώρους στο εσωτερικό του, καθώς και το δρόμο που διέσχιζε εγκάρσια την ακρόπολη. Τα μέχρι τώρα ευρήματα επιβεβαιώνουν την κατοίκηση της ακρόπολης από τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο μέχρι και τον 6ο αι. μ.Χ.

Προϊστάμενοι

Ζήσης Μπόνιας (2000-2010)
Μαρία Νικολαΐδου-Πατέρα (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Κοκκινοχώρι Παγγαίου, Λιμένας, Άργιλος «Κανόνι», Φίλιπποι, Ακόντισμα - Θασιακό «εμπόριο»	Ζ. Μπόνιας Μ. Νικολαΐδου-Πατέρα
Πέρνη, Λιθοχώρι Νέστου	Β. Πούλιος
Ντικιλί Τας, Λιμένας, Νέα Κερδύλλια	Δ. Μαλαμίδου
Λιμενάρια, Σκάλα Σωτήρος, Άγιος Αντώνιος Ποτού, Θεολόγος, «Μπάμπουρας», Πρίνος, Αστρίς Θεολόγου, Παναγία, Ραχώνι, Λιμένας	Ε. Παπαδόπουλος
Λιμένας, οικόπεδο Μυρώνη	Μ. Σγούρου
Αρχαία Γαληψός, Ανατολικό νεκροταφείο Αμφίπολης, «Μόδι», «Καλαμούδι», «Στρόβολος», Ποταμοί	Π. Μάλαμα
Λιμένας, οικόπεδο Ι. Ορφανού και Δ. Χαριτόπουλου	Κ. Πανούση
Ακρόπολη Πλατανιάς	Β. Πουλιούδη
Ντικιλί Τας, Προμαχώνας	Χ. Κουκούλη- Χρυσανθάκη
Ποταμοί, Προϊστορικός οικισμός Αρκαδικού	Κ. Περιστέρη
Νέος Σκοπός, Φαιά Πέτρα Σιδηροκάστρου, Μεσολακκιά, Θολός - Νέα Ζίχνη	Μ. Βάλλα

ΙΘ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΞΑΝΘΗ

Η ανασκαφική έρευνα περιέλαβε ανασκαφές, στο πλαίσιο των εκτελούμενων εργασιών ανάπλασης - ανάδειξης στον αρχαιολογικό χώρο Αβδήρων (ΠΕΠ ΑΜΘ, Γ΄ ΚΠΣ) και ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα με αφορμή κυρίως την αποκάλυψη αρχαιοτήτων κατά τη διάρκεια διαφόρων εργασιών (αρόσεις, κατασκευή αποστραγγιστικής τάφρου, διαμόρφωση κοίτης ποταμού Κόσσυνθου κ.ά.) ή ύστερα από λαθρανασκαφές. Επίσης, διενεργήθηκε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα σε αγροτεμάχια στη Διομήδεια, για την επανοριοθέτηση του αρχαιολογικού χώρου, στον αρχαιολογικό χώρο Κομνηνών και στη θέση «Μπαΐρα» του Μαγικού. Τέλος, η διενέργεια ερευνητικών γεωτρήσεων στην τούμπα της Λαφρούδας αποτέλεσε συμβολή στην αναζήτηση της Πρώιμης Νεολιθικής στη Θράκη.

Άβδηρα

Στην τούμπα της Λαφρούδας (Δήμος Αβδήρων) που έχει χρονολογηθεί στη Νεότερη Νεολιθική, μια σειρά από δέκα γεωτρήσεις μέχρι το φυσικό έδαφος έδειξαν ότι στο κέντρο του αρχαιολογικού χώρου το πάχος της νεολιθικής επίχωσης φθάνει τα 5,5 μ. και έδωσαν στοιχεία για το νεολιθικό τοπίο στην παραλιακή ζώνη, ενώ 5 AMS χρονολογίες έδωσαν βαθμολογημένες ηλικίες νεότερες του 5.500 π.Χ.

Στην αρχαία πόλη των Αβδήρων (Δήμος Αβδήρων) ανασκάφηκε τμήμα του δυτικού σκέλους του Βόρειου Περιβόλου και τμήμα κτηρίου κλασικών χρόνων στο Νότιο Περίβολο της πόλης. Στο νεκροταφείο ανασκάφηκαν 51 μεμονωμένοι τάφοι (εικ. 1) που χρονολογούνται στα αρχαϊκά, κλασικά και ελληνιστικά χρόνια, ένα ταφικό μνημείο πρώιμων κλασικών χρόνων και τμήμα αρχαίου δρόμου. Επίσης, συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε η ανασκαφή ταφικού τύμβου του 4ου αι. π.Χ. Στην περιοχή Μόλος, ανασκάφηκε αγροικία της ύστερης αρχαιότητας (4ος-6ος αι. μ.Χ). Οι εργασίες ανάπλασης - ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου έκαναν αναγκαία τη διενέργεια μικρής κλίμακας ανασκαφής στις κατοικίες (4ος αι. π.Χ.-4ος αι. μ.Χ.) της περιοχής της Δυτικής Πύλης του Νοτίου Περιβόλου, όπου αφαιρέθηκαν τοίχοι που ανήκουν στην τελευταία οικοδομική φάση της πόλης και ήταν σχεδόν ολοσχερώς κατεστραμμένοι. Στην ίδια περιοχή ενοποιήθηκαν παλαιότερες ανασκαφικές τομές για να ολοκληρωθεί η κάτοψη των οικιστικών ενοτήτων που είχαν αποκαλυφθεί αποσπασματικά.

Βιστωνίδα

Στον αρχαιολογικό χώρο της Διομήδειας (Δήμος Βιστωνίδας) πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές σε πέντε οικόπεδα. Αποκαλύφθηκαν τρεις απορριμματικοί λάκκοι Νεότερης Νεολιθικής εποχής (εικ. 2), καθώς και ένας απορριμματικός λάκκος και μια ταφή σε πιθάρι ιστορικών χρόνων. Στην κοίτη του ποταμού Κόσσυνθου (Δήμος Βιστωνίδας) ανασκάφηκαν κεραμικός κλίβανος ρωμαϊκών χρόνων, εργαστηριακή κατασκευή και επτά τάφοι πρώιμης εποχής Σιδήρου. Οι πέντε από αυτούς, όλοι παιδικοί, σχημάτιζαν την περιφέρεια κύκλου, διαμ. 5 μ. περίπου. Οι τέσσερις ήταν εγχυτρισμοί σε πιθάρια και μικρότερα αγγεία και ο πέμπτος λακκοειδής. Κατά τις εργασίες κατασκευής αντιπλημμυρικών έργων στη νότια όχθη στον ποταμό ανασκάφηκαν ένα ταφικό πιθάρι και μια καύση ρωμαϊκών χρόνων. Στη θέση «Μπαΐρα» του Μαγικού (Δήμος Βιστωνίδας), κατά τη διάρκεια εργασιών διαμόρφωσης οικοπέδου ανασκάφηκε τμήμα κτηρίου κλασικών χρόνων.

Εικ. 1. Άβδηρα. Ταφικό πιθάρι.

Εικ. 2. Διομήδεια. Απορριμματικός λάκκος της Νεότερης Νεολιθικής.

Πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές σε τρία αγροτεμάχια στον αρχαιολογικό χώρο, στη θέση «Μύτικας» Κομνηνών (Δήμος Σταυρούπολης). Ανασκάφηκαν έξι απορριμματικοί λάκκοι, στρώματα καταστροφής και κατοικία που μπορεί να χρονολογηθεί στα τέλη του 1ου ή τις αρχές του 2ου αι. μ.Χ.

ΡΟΔΟΠΗ

Η ανασκαφική και επιφανειακή έρευνα επικεντρώθηκε στο προϊστορικό λατομείο στο ύψωμα Βράχος, στη διενέργεια ερευνητικών γεωτρήσεων στην τούμπα της Κρωβύλης με τον ίδιο ερευνητικό προσανατολισμό, όπως και η αντίστοιχη δουλειά πεδίου στη Λαφρούδα Ξάνθης, και στις εργασίες στην ακρόπολη Κρεμαστού-Εργάνης, στο αρχαίο Θέατρο και στον Άγιο Χαράλαμπο της Μαρώνειας που εντάχθηκαν στα ΠΕΠ ΑΜΘ και Ε.Π. «Πολιτισμός» του Γ΄ ΚΠΣ.

Δήμος Σαπών

Στο ύψωμα Βράχος (Δήμος Σαπών) (εικ. 3), που αποτελείται από πυριτιοποιημένο δακιτοειδή ανδεσίτη, συνεχίστηκε η επιφανειακή έρευνα του προϊστορικού (μέση παλαιολιθική, νεολιθική, πρώιμη εποχή του Χαλκού) λατομείου πυριτολίθου, σε μικρή απόσταση νότια των υπαίθριων θέσεων της μέσης παλαιολιθικής που είχαν εντοπιστεί την προηγούμενη δεκαετία. Στην τούμπα της Κρωβύλης (Δήμος Σαπών) μια σειρά από έξι πυρηνοληψίες με κρουστικό γεωτρύπανο μέχρι το φυσικό έδαφος έδειξαν ότι στο κέντρο του αρχαιολογικού χώρου το πάχος της νεολιθικής επίχωσης φθάνει τα 4 μ., ενώ πέντε AMS χρονολογίες έδωσαν βαθμολογημένες ηλικίες της 6ης χιλιετίας π.Χ., η πρωιμότερη από τις οποίες σχετίζεται με κεραμικό υλικό αντίστοιχο με αυτό της φάσης Μάκρη Ι.

Δήμος Μαρώνειας

Στην ακρόπολη Κρεμαστού-Εργάνης (Δήμος Μαρώνειας) (εικ. 4) επαναλήφθηκε η ανασκαφική έρευνα, η οποία είχε διεξαχθεί σε τρεις περιόδους (1969, 1972 και 1979) από τον Ε. Πεντάζο, με στόχο την ταυτοποίηση των κυκλικών και ορθογώνιων κτισμάτων που είχαν αποκαλυφθεί κατά το παρελθόν, τον καθαρισμό της περιοχής D, τον καθαρισμό και ανάδειξη του περιβόλου της Άνω Ακρόπολης, τη συσχέτιση του πλούσιου κεραμικού υλικού της παλιάς ανασκαφής και την κατά το δυνατό πληρέστερη διερεύνηση της στρωματογραφίας, η οποία, σύμφωνα με τα μέχρι τώρα δεδομένα, περιλαμβάνει φάσεις της ύστερης εποχής του Χαλκού και της πρώιμης εποχής του Σιδήρου.

Οι ανασκαφικές εργασίες στο αρχαίο Θέατρο της Μαρώνειας (Δήμος Μαρώνειας) (εικ. 5) περιέλαβαν διερεύνηση των παρόδων, των αγωγών, ορχήστρας και κεντρικού, του ρωμαϊ-

Εικ. 3. Το ύψωμα Βράχος στα Πετρωτά.

Εικ. 4. Η ακρόπολη Κρεμαστού-Εργάνης.

Εικ. 5. Αρχαίο Θέατρο Μαρώνειας. Το θωράκιο της ορχήστρας της α΄ ρωμαϊκής φάσης.

Εικ. 6. Μαρώνεια, Άγιος Χαράλαμπος. Μαρμάρινος κορμός Σατύρου (2ος αι. μ.Χ.).

Εικ. 7. Ζώνη. Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου.

κού προσκηνίου, της ευρύτερης περιοχής γύρω από το μνημείο, όπου διαπιστώθηκε ότι η κατασκευή του εντάσσεται στον πολεοδομικό σχεδιασμό της ελληνιστικής πόλης, δηλαδή στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και ότι η διακοπή της χρήσης του χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ. Με την πρόοδο της ανασκαφής στην περίμετρο της ορχήστρας, κυρίως ανάμεσα στο θωράκιο της ρωμαϊκής φάσης και την πρώτη σειρά εδωλίων, προέκυψαν νέα δεδομένα για το αρχικό σχέδιο του θεάτρου και τις ιστορικές φάσεις του. Το έργο της αποκατάστασης περιέλαβε την κατασκευή κλειστού αποχετευτικού αγωγού στη συνέχεια του αρχαίου, νότια από το κτήριο της σκηνής, τη συντήρηση του αγωγού της ορχήστρας και της ρωμαϊκής σκηνής και τις εργασίες αποκατάστασης του κοίλου: επανατάχθηκαν τα εδώλια με τις μεγάλες μετακινήσεις, έγιναν συγκολλήσεις με οπλισμούς από τιτάνιο, συμπληρώθηκαν τα εδώλια με τις μεγάλες απώλειες, ανακατασκευάστηκαν κατεστραμμένα εδώλια και βαθμίδες από νέο λίθο, αποκαταστάθηκε το θωράκιο και τα ανοίγματά του προς την ορχήστρα και, τέλος, προστέθηκαν τρεις σειρές εδωλίων από νέο λίθο στη συνέχεια των τριών υφιστάμενων σειρών.

Δ. Μαρώνειας

Στη θέση «Άγιος Χαράλαμπος» (Δήμος Μαρώνειας) και στην περιοχή όπου τοποθετείται η Ρωμαϊκή Αγορά της Μαρώνειας συνεχίστηκε η αποκάλυψη των δύο διαδοχικών υπόγειων χώρων του κτηριακού συγκροτήματος που χρησιμοποιήθηκε για την αποθήκευση σιτηρών (*horreum*, 2ος-3ος αι. μ.Χ.). Βόρεια του κτηρίου αποκαλύφθηκε λιθόστρωτος δρόμος και τμήμα του αποχετευτικού αγωγού κάτω από αυτόν. Η αρχή του λιθόστρωτου εντοπίστηκε στο μεσαίο τοξωτό άνοιγμα του ανατολικού τμήματος του Αδριάνειου Προπύλου (131 μ.Χ.). Από την επίχωση του κτηρίου προέρχονται αποτμήματα επιγραφών, αρχιτεκτονικών μελών και γλυπτών (εικ. 6) ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής, καθώς και δύο εικονιστικές κεφαλές.

Εικ. 8. Πλωτινόπολη Διδυμοτείχου. Το εσωτερικό του πηγαδιού.

ΕΒΡΟΣ

Η ανασκαφική έρευνα επικεντρώθηκε στην τούμπα της Μάκρης, στον αρχαίο Δορίσκο, την Πλωτινόπολη και στους ταφικούς τύμβους Ιτέας - Αρδανίου, Λάδης, Θυρέας, και Μικρής Δοξιπάρας - Ζώνης. Οι εργασίες στη Ζώνη, την αρχαία Εγνατία, το Ιερό των Μεγάλων Θεών και στο Μικρό Βουνί πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο ανάπλασης - ανάδειξης των αντίστοιχων αρχαιολογικών χώρων του ΠΕΠ ΑΜΘ, Γ΄ ΚΠΣ.

Δ. Αλεξανδρούπολης

Στην τούμπα της Μάκρης (Δήμος Αλεξανδρούπολης) η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ένα εργαστήριο λίθινων αξίνων που ανήκει στη Μάκρη ΙΙ (6η χιλιετία π.Χ.). Στη Ζώνη (Δήμος Αλεξανδρούπολης) (εικ. 7) η ανασκαφική έρευνα επεκτάθηκε στον ανατολικό τομέα της αρχαίας πόλης βόρεια και νότια του ναού του Απόλλωνα, όπου αποκαλύφθηκε ο περίβολος του ιερού και εντοπίστηκαν δύο κτίσματα κυκλικής και ημικυκλικής κάτοψης, ενώ εντυπωσιακός υπήρξε ο μεγάλος αριθμός (>3.000) νομισμάτων.

Δ. Φερών

Στον αρχαίο Δορίσκο (Δήμος Φερών) πραγματοποιήθηκε γεωφυσική διασκόπηση και σωστική ανασκαφή στο τειχισμένο τμήμα, όπου εντοπίστηκαν οικοδομικά κατάλοιπα (τέλη 4ου αι. π.Χ.) του πολεοδομικού ιστού του οικισμού. Ανάμεσα στους οικισμούς Ιτέας - Αρδανίου (Δήμος Φερών) ερευνήθηκε ο κεντρικός θάλαμος ταφικού οικοδομήματος των ελληνιστικών χρόνων.

Δ. Διδυμοτείχου

Στην Πλωτινόπολη (Δήμος Διδυμοτείχου) η ανασκαφή αποκάλυψε ένα σημαντικό δείγμα υδραυλικής αρχιτεκτονικής (εικ. 8) που σχετίζεται με την υδροδότηση της πόλης και αποτελείται από ένα πηγάδι με καμαροσκέπαστο θάλαμο και τμήματα οικοδομικού συγκροτήματος με ψηφιδωτά δάπεδα της ρωμαϊκής περιόδου (2ος-3ος αι. μ.Χ.) (εικ. 9), καθώς επίσης και οικοδομικά λείψανα της συνεχιζόμενης εγκατοίκησης της πόλης στα παλαιοχριστιανικά χρόνια (4ος-6ος αι. μ.Χ.), όπως λείψανα κατοικιών, υπόκαυστο λουτρού, τρεις αποχετευτικούς αγωγούς. Στον τύμβο της Θυρέας (Δήμος Διδυμοτείχου), πάνω σε νεολιθικό οικισμό της Νεότερης Νεολιθικής, ανασκάφηκαν δύο καύσεις ενηλίκων και μια ταφή αλόγου με τα όπλα του πολεμιστή δίπλα του (1ος αι. μ.Χ.).

Δ. Μεταξάδων

Στον τύμβο της Λάδης (Δήμος Μεταξάδων) που βρίσκεται επίσης πάνω σε νεολιθικό οικισμό της Νεότερης Νεολιθικής Ι και χρονο-

λογείται στον 1ο αι. μ.Χ. αποκαλύφθηκαν λακκοειδείς ταφές, καύσεις και μια ταφή αλόγου. Ο τύμβος της Μικρής Δοξιπάρας - Ζώνης (Δήμος Κυπρίνου) θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους τύμβους της Θράκης και περιείχε διαδοχικές ταφές (90-120 μ.Χ.) των μελών μιας πλούσιας οικογένειας γαιοκτημόνων. Η ανασκαφή του (από το 2004 ενταγμένη στο ΤΔΠΕΑΕ) έφερε στο φως τέσσερις ταφές-καύσεις, πέντε άμαξες με δύο άλογα η κάθε μια (εικ. 10), δύο ταφές πέντε βοηθητικών αλόγων, δύο λάκκους-εστίες και δύο επιτάφιους βωμούς προσφορών, κατασκευασμένους με τετράγωνες πλίνθους, ενώ εντοπίστηκαν, επίσης, κατάλοιπα προσφορών και ταφικών τελετουργιών. Ανάμεσα στα κτερίσματα αναφέρονται χάλκινα, γυάλινα και πήλινα αγγεία, χάλκινοι λυχνοστάτες και λυχνάρια, χάλκινες στλεγγίδες, χάλκινα φανάρια, σιδερένια καθίσματα (δίφροι), σιδερένιες αιχμές ακοντίων, χάλκινα εξαρτήματα ξύλινων κιβωτιδίων, κοσμήματα από χρυσό και ημιπολύτιμους λίθους. Από τις άμαξες διατηρήθηκαν κυρίως τα μεταλλικά, ενώ σε δύο από αυτές διασώθηκαν και αποτυπώματα από τα ξύλινα μέρη τους. Τέλος, συνεχίστηκε η μελέτη και ανάδειξη της διαδρομής της αρχαίας **Εγνατίας**, στην οποία προστέθηκαν και νέα, άγνωστα μέχρι σήμερα, τμήματα.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Στο Ιερό των Μεγάλων Θεών (Δήμος Σαμοθράκης) πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες στην κοίτη του δυτικού (κεντρικού) ρέματος του αρχαιολογικού χώρου, οι οποίες έφεραν στο φως ένα πλήθος (197) αρχιτεκτονικών μελών, ένα μεγάλο μέρος από τα οποία (26) προέρχονται από τη Θόλο της Αρσινόης Β΄. Στον ίδιο χώρο πραγματοποιήθηκαν εργασίες αποκατάστασης των διαδρομών επίσκεψης και σήμανσης, οι οποίες περιέλαβαν και το χώρο της Αρχαίας Πόλης. Στον προϊστορικό οικισμό (Νεότερη Νεολιθική Ι – Μέση Χαλκοκρατία) στη θέση «Μικρό Βουνί» της νοτιοδυτικής παραλίας στη διάρκεια κατασκευής προστατευτικού στεγάστρου στο βόρειο τομέα της ανασκαφής ερευνήθηκαν πληρέστερα τα ανώτερα μεσοχαλκά στρώματα (εικ. 11) και ιδιαίτερα αυτό που περιείχε τα κατάλοιπα της μινωικής παρουσίας στη Σαμοθράκη και το βορειοανατολικό Αιγαίο.

Εικ. 9. Πλωτινόπολη Διδυμοτείχου. Ψηφιδωτό δάπεδο.

Εικ. 10. Ταφικός τύμβος Δοξιπάρας - Ζώνης. Η Άμαξα Β΄.

Εικ. 11. Ανασκαφή στο Μικρό Βουνί Σαμοθράκης.

Προϊστάμενοι

Διαμαντής Τριαντάφυλλος (2000-2003)
Νικολίτσα Κοκκοτάκη (2004-2007)
Πολυξένη Τσατσοπούλου (2008)
Δημήτρης Μάτσας (2008-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Περιοχή Ξάνθης	Κ. Καλλιντζή
Περιοχές Ροδόπης και Έβρου	Χ. Καραδήμα - Ν. Κοκκοτάκη
Μάκρη	Ν. Ευστρατίου - Κ. Καλλιντζή
Δορίσκος	Χ. Καραδήμα
Πλωτινόπολη - Θυρέα	Μ. Κουτσουμανής
Ιτέα - Αρδάνιο, Λάδη, Μικρή Δοξιπάρα - Ζώνη	Δ. Τριαντάφυλλος
Ζώνη - Εγνατία Οδός	Π. Τσατσοπούλου
Ιερό των Μεγάλων Θεών - Μικρό Βουνί	Δ. Μάτσας

ΚΖ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΠΙΕΡΙΑ

Μεθώνη (εικ. 1-4)
Αμέσως βόρεια της Νέας Αγαθούπολης έχει εντοπιστεί, ήδη από τη δεκαετία του 1970, η θέση της αρχαίας Μεθώνης, της αρχαιότερης αποικίας στο πλαίσιο του Β΄ αποικισμού στα παράλια του βόρειου Αιγαίου. Ο οικισμός αναπτύσσεται σε δύο λόφους και στην ενδιάμεση έκτασή τους, που στην αρχαιότητα βρέχονταν στα ανατολικά και στα βόρεια από τον Θερμαϊκό κόλπο. Αποτελούσε, μάλιστα, το πιο ασφαλές λιμάνι της ευρύτερης περιοχής, πριν οι προσχώσεις των ποταμών Αξιού, Λουδία και κυρίως του γειτονικού Αλιάκμονα απομακρύνουν τη σύγχρονη παραλία περί τα 500 μ. από τη θέση του οικισμού.
Η δοκιμαστική έρευνα του κεντρικού οικισμού της αρχαίας Μεθώνης άρχισε το 2003 στο αγροτεμάχιο αριθ. 274 της Νέας Αγαθούπολης. Μετά από τα ιδιαίτερα ενθαρρυντικά ευρήματα, η έρευνα επεκτάθηκε και σε άλλα αγροτεμάχια. Στον ανατολικό, πιο χαμηλό λόφο η κατοίκηση εντοπίζεται ήδη από τη Νεότερη Νεολιθική εποχή και καθ᾽ όλη τη διάρκεια της εποχής του Χαλκού. Τμήμα του νεκροταφείου της ύστερης εποχής του Χαλκού εντοπίστηκε στην ανατολική πλαγιά του δυτικού, πιο οχυρού λόφου.
Κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου, ο οικισμός, εκτός από τον ανατολικό λόφο, επεκτείνεται και στο δυτικό. Τα μέχρι στιγμής ανασκαφικά ευρήματα υποδεικνύουν ότι, όταν κατέφθασαν εδώ οι καταδιωγμένοι Ερετριείς, άποικοι αρχικά της Κέρκυρας, κατέφυγαν σε έναν ιδιαίτερα ακμαίο οικισμό. Μας είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι κατέλαβαν διά της βίας τη θέση. Το πιο πιθανό είναι ότι εδώ προϋπήρχε ήδη κάποιο εμπορείο των Ερετριέων, αφού είναι γνωστή η δράση τους στην ευρύτερη περιοχή ήδη από το 10ο αι. π.Χ.
Το σίγουρο είναι ότι μετά την έλευση των

ΜΕΘΩΝΗ

Εικ. 1. Ερυθρόμορφη αττική κύλικα.

Εικ. 2. Κορινθιακό πινάκιο.

Εικ. 3. Αγροτεμάχιο 274, Κτήριο Α.

Εικ. 4. Αγροτεμάχιο 274, Κτήριο Β.

αποίκων ο οικισμός γνωρίζει ακόμη μεγαλύτερη ακμή. Τα ευρήματα ενός μεγάλου, ορθογώνιου ορύγματος, διαστ. 3,50x4,50 μ. περίπου, του οποίου το δάπεδο εντοπίστηκε στα 10,50 μ. από τη σημερινή επιφάνεια, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικά για τις σχέσεις της Μεθώνης με ολόκληρο το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Το κυριότερο, όμως, στοιχείο είναι ότι αποτελούσε ένα μεγάλο παραγωγικό κέντρο σε όλους τους τομείς της μικροτεχνίας, της μεταλλουργίας (κατεργασία σιδήρου, χαλκού, χρυσού κ.ά.) και οπωσδήποτε της κεραμικής.

Κορινός

Δυτικά του Κορινού, στη θέση «Ρεβένια», μέχρι τη θέση «Τούμπες» σε μια μικρή κοιλάδα με πλούσια πηγή νερού παρακολουθούμε, με βάση ανασκαφικά και επιφανειακά ευρήματα τη μετακίνηση της κατοίκησης από την Αρχαιότερη Νεολιθική μέχρι την ύστερη εποχή του Χαλκού. Η έκταση που καλύπτει η διασπορά των προϊστορικών θέσεων υπολογίζεται ότι φθάνει το 1 τ.χλμ.

Στο αγροτεμάχιο αριθ. 422 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα από το 2001 μέχρι το 2004 σε τμήμα οικισμού της Αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής. Η έκτασή του, με βάση επιφανειακές ενδείξεις, υπολογίζεται κατά προσέγγιση σε 40 στρέμματα. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αποτελούνταν κυρίως από λάκκους, που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους μπορούν να αποδοθούν σε αποθηκευτικούς χώρους των οικιών. Για κάποιους μεγαλύτερους δεν μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση να αποτελούσαν και χώρους διαμονής. Πάντως, ο μικρός αριθμός από πασσαλότρυπες και το σχήμα κάποιων ρηχών λάκκων μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι στις κατόψεις των οικιών επικρατούσαν οι ορθογώνιες κατασκευές.

Τα κινητά ευρήματα ήταν ιδιαίτερα πλούσια, ενώ η κεραμική που περισυλλέχθηκε σε μεγάλες ποσότητες μας βοηθάει να εντοπίσουμε, με βάση τα σχήματα και τη διακόσμησή της, δύο φάσεις του οικισμού (εικ. 5). Η παλιότερη έχει απλά σχήματα με χοντρά συνήθως τοιχώματα αγγείων. Επικρατούν τα μονόχρωμα καλά στιλβωμένα αγγεία με ή χωρίς λαβές, ενώ έχουμε και λίγα με διακόσμηση barbotine. Στην επόμενη φάση συνεχίζονται και οι προηγούμενες κατηγορίες, αλλά τα τοιχώματα γίνονται πιο λεπτά και τα σχήματα πιο τολμηρά, ενώ η γραπτή κεραμική κατέχει μεγάλο ποσοστό. Χαρακτηριστικά είναι και τα τμήματα από αγγεία με ανθρωπόμορφη πλαστική διακόσμηση.

Βάλτος Λεπτοκαρυάς (εικ. 6-9)

Η παραπάνω θέση βρίσκεται αμέσως βόρεια της Λεπτοκαρυάς, ανάμεσα σε δύο μεγάλα ρέματα του Ολύμπου και επηρεάζεται άμεσα από μικρότερα. Η ανασκαφή ξεκίνησε το 2000 με μια μεγάλη καταστροφή από την ΕΡΓΟΣΕ, για τη διάνοιξη υπόγειας διάβασης στη σιδηροδρομική γραμμή και ακολούθησε ένα μικρότερο τεχνικό έργο της Νομαρχίας Πιερίας, που επιβεβαίωσε την αρχαιολογική και ιστορική σημασία του χώρου. Η ανασκαφική έρευνα ξεκίνησε και πάλι με χρηματοδότηση της ΕΡΓΟΣΕ το Μάρτιο του 2006 και ολοκληρώθηκε στο τέλος του ίδιου έτους. Αποκαλύφθηκε προϊστορικός οικισμός με τρεις κύριες οικιστικές φάσεις που χρονολογούνται στη μέση και την ύστερη εποχή του Χαλκού.

Ο Βάλτος 1 (1300-1100 π.Χ.) είναι μια πρόχειρη εγκατάσταση με πασσαλότρυπες, λιθοσειρές και λιθοστρώσεις, που χρονολογείται αμέσως μετά την καταστροφή του Βάλτου 2.

Ο Βάλτος 2 (1670-1505 π.Χ.) τοποθετείται χρονικά μετά την καταστροφή της προγενέστερης φάσης από φωτιά και από καταστροφικούς χειμάρρους. Πρόκειται για οργανωμένη εγκατάσταση με πλούσια αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Στον οικισμό κτίστηκαν αυτή την περίοδο τρεις μνημειακοί περίβολοι με ακανόνιστη πορεία που ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, ο χώρος χρησιμοποιήθηκε και ως νεκροταφείο, όπως αποδεικνύεται από τρεις ταφικούς τύμβους, ο μεγαλύτερος εκ των οποίων οριοθετείται από ισχυρό δακτύλιο με διαμορφωμένο το εξωτερικό του μέτωπο. Περιείχε τρεις ταφές, οι δύο ενηλίκων, που ήταν ακτέριστες, και η μία νεαρής γυναίκας κτερισμένης με χάλκινο περιδέραιο, σφηκωτήρες και χάνδρες. Οι τάφοι ήταν απλοί λακκοειδείς και σημαίνονταν με τοπικό λιθοσωρό. Η φάση καλύφθηκε από διαβρώσεις του Ολύμπου στις αρχές της ύστερης εποχής του Χαλκού.

Ο Βάλτος 3 (1930-1745 π.Χ.) αποτελεί εκτεταμένη εγκατάσταση που καταστράφηκε αρχικά από φωτιά και στη συνέχεια από χειμάρρους. Εκπροσωπείται από ένα εξαιρετικά πλούσιο σε κεραμική και άλλα ευρήματα στρώμα καταστροφής, ενώ οι ενδείξεις για οικοδομικά στοιχεία είναι λίγες. Η κύρια χρήση του χώρου φαίνεται ότι είναι ταφική,

Εικ. 5. Ρεβένια. Γραπτό αγγείο.

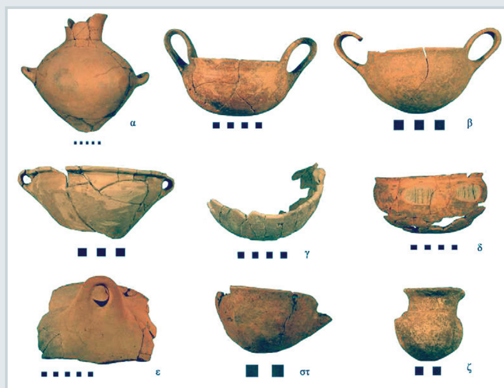
Εικ. 6. α) Γενική άποψη της ανασκαφής. Διακρίνονται οι Περίβολοι 2 και 3, η «Κατασκευή Π», ο Μεγάλος Τύμβος (Τύμβος 1) και το Κτήριο Β.

Εικ. 7. Μεγάλος Τύμβος (Τύμβος 1).

Εικ. 8. Χαρακτηριστική κεραμική: α) αμφορέας, β) κάνθαροι, γ) μινυακά αγγεία, δ) φιάλη, ε) χυτροειδές αγγείο, στ) μικρή φιάλη, ζ) κύπελλο με καλαθόσχημη λαβή και δύο μαστοειδείς αποφύσεις.

Εικ. 9. Χάλκινος πέλεκυς και λίθινα κωδωνόσχημα αντικείμενα (κτερίσματα ταφών).

όπως μαρτυρείται από την παρουσία πέντε λακκοειδών ταφών, από τις οποίες οι δύο ανήκουν σε παιδιά και η μία είναι πλούσια κτερισμένη με κοσμήματα και αγγεία. Η ποσότητα της κεραμικής και των μικροαντικειμένων από τη θέση είναι μεγάλη, με το κύριο μέρος της να αντιπροσωπεύεται από την φάση 3.

Λείβηθρα (εικ. 10-11)
Τα Λείβηθρα, γνωστά από τον ορφικό μύθο, ταυτίστηκαν στα μέσα της δεκαετίας του ᾿50 από τον Έφορο Αρχαιοτήτων Ν. Κοτζιά, στην είσοδο της μεγάλης πτυχής που χωρίζει τον Άνω από τον Κάτω Όλυμπο, περίπου 2 χλμ. βορειοδυτικά του σύγχρονου οικισμού της Σκοτίνας. Ο ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος, έκτασης 5.000 στρεμμάτων, αποδίδει κατάσπαρτα ευρήματα από την εποχή του Χαλκού μέχρι και τα ιστορικά χρόνια. Ιδιαίτερη θέση κατέχει η ακρόπολη, στη θέση «Καστρί», ένα μεμονωμένο, τειχισμένο ύψωμα με αρχαιότερες (μέχρι στιγμής) ενδείξεις ζωής στον 8ο αι. π.Χ. Η ακρόπολη των Λειβήθρων οριοθετείται από τρεις χειμάρρους που συμβάλλουν σε ενιαία κοίτη και δημιουργούν τον πιο επικίνδυνο από τους χειμάρρους του Ολύμπου, τη Ζηλιάνα (αρχαίος Συν). Πρώτη προτεραιότητα υπήρξε η ανάγκη για τη σωτηρία της ακρόπολης από τη διαβρωτική δράση των χειμάρρων. Η αντιστήριξη των πρανών θεραπεύτηκε σε μεγάλο βαθμό, αρχικά από τα ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας (2003-2004) και στη συνέχεια από το πρόγραμμα ΕΠ Πολιτισμός (2007-2008). Η ανασκαφική έρευνα είναι προς το παρόν εξαιρετικά αποσπασματική.
Η σωζόμενη επιφάνειά της είναι τριγωνική/απιοειδής με απόκρημνα πρανή και έχει τη μορφή εκτεταμένου ερειπιώνα. Η τελευταία φάση κατοίκησης τοποθετείται στα ελληνιστικά χρόνια (3ος-πρώιμος 1ος αι. π.Χ.). Αποσπασματικά ανιχνεύθηκε και μία παλαιότερη οικοδομική φάση, η καταστροφή της οποίας πιθανόν τοποθετείται στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., σύγχρονη ίσως με τις γειτονικές θέσεις «Κρανιά», «Κομπολόι» και «Τρία Πλατάνια». Σποραδικά κινητά ευρήματα κλασικής χρονολόγησης δεν έχουν ακόμη συσχετιστεί με την αντίστοιχη οικοδομική φάση. Τέλος, η γεωμετρική περίοδος διαπιστώθηκε, τόσο στην ακρόπολη όσο και στο δυτικό λόφο, όπου εντοπίστηκαν και αρχαϊκοί λάκκοι-αποθέτες.
Η τελική καταστροφή της ακρόπολης τοπο-

Εικ. 10. Λείβηθρα. Αεροφωτογραφία.

θετείται στην αρχή του 1ου αι. π.Χ., οπότε ο χώρος εγκαταλείφθηκε για πάντα. Η τελική φάση της ακρόπολης αν και αποσπασματική, είναι πληρέστερα ανεσκαμμένη. Τα κτήρια, συνήθως ακανόνιστης κάτοψης, οργανώνονται με ελεύθερο πολεοδομικό σύστημα, με στενωπούς δρόμους ανάμεσά τους.
Άγνωστη παραμένει προς το παρόν η έκταση και η μορφή της πόλης. Επιφανειακά οικοδομικά κατάλοιπα και κινητά ευρήματα μάλλον την τοποθετούν βόρεια και δυτικά της ακρόπολης, στην πλευρά με την πιθανή διαμόρφωση της πύλης στο τείχος.

Κομπολόι (εικ. 12)
Το Κομπολόι είναι μία από τις ανασκαφές που προκάλεσαν τα μεγάλα Τεχνικά Έργα στην είσοδο της Μακεδονίας από τα Τέμπη, στην πεδινή περιοχή των Λειβήθρων, όπου ανασκάφηκαν κατά τη διάρκεια εργασιών για την κατασκευή της νέας σιδηροδρομικής γραμμής τρία ανασκαφικά μέτωπα. Από Ν. προς Β. ονομάστηκαν Κομπολόι, Ντουβάρι Ι και Ντουβάρι ΙΙ. Καλύτερα σωζόμενο και σημαντικότερο είναι το Κομπολόι, που βρίσκεται στη χ.θ. 7000+400-7000+455. Η εθνική οδός Ε-75 διέρχεται 500 μ. Δ. και η ακτογραμμή της Σκοτίνας απέχει 700 μ. προς Α. Ο ανεσκαμμένος χώρος στο Κομπολόι είχε έκταση 3.560 τ.μ. Οι ανασκαφικές εργασίες ξεκίνησαν στα τέλη Μαΐου του 1997 και ολοκληρώθηκαν τον Οκτώβριο του 2000

Εικ. 11. Λείβηθρα. Άποψη των κτισμάτων στο ανατολικό τμήμα της ακρόπολης.

με μεγάλα διαστήματα διακοπών. Αποκαλύφθηκαν μια αγροικία και οινοπαραγωγική βιοτεχνία (οινηρός πιθεώνας), του τέλους του 4ου και των αρχών του 3ου αι. π.Χ. σε

Εικ. 12. Κομπολόι. Γενική κάτοψη του συγκροτήματος.

ενιαίο συγκρότημα συνολικών διαστάσεων 55x28 μ., περίπου 1350 τ.μ. Τουλάχιστον βόρεια και νότια υπήρχαν υπόστεγοι πιθεώνες και άλλες κατασκευές, ενώ ανατολικά και δυτικά η εγκατάσταση συνεχιζόταν. Πρόκειται για δύο εσωστρεφή οικοδομήματα με προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ. που αρθρώνονται γύρω από μία υπαίθρια αυλή το καθένα και συνδέονται μεταξύ τους με στεγασμένο διάδρομο.

Πιερικό Ηράκλειο - Κρανιά

Στη θέση «Κρανιά» του λόφου του Πλαταμώνα διενεργήθηκε μία από τις ανασκαφές της ΕΡΓΟΣΕ, προκειμένου να κατασκευαστεί η σιδηροδρομική σήραγγα του Πλαταμώνα. Η ανασκαφή ξεκίνησε το 1997, ολοκληρώθηκε το 2001 και υπήρξε εξαιρετικά προβληματική. Εγγενείς, καθημερινές και υποχρεωτικές δυσκολίες ήταν τα μέχρι και 8 μ. ανασκαπτέα (για το τεχνικό έργο) βάθη, οι αλληλο-επικαλυπτόμενες και αλληλο-παρεμβαίνουσες φάσεις από την 3η τουλάχιστον χιλιετία μέχρι και τον 4ο αι. μ.Χ., τα αλλεπάλληλα στρώματα καταστροφής, οι τρεις χείμαρροι που τη διασχίζουν ανά τους αιώνες και οι ραγδαίες ταχύτητες ανασκαφής.

Η ρωμαϊκή φάση αρχίζει με στρώμα καταστροφής του 2ου αι. π.Χ., που ίσως σχετίζεται με την αναφερόμενη πολιορκία του Ηρακλείου. Η περιοχή δεν εγκαταλείφθηκε μέχρι τον 4ο αι. μ.Χ. Άγνωστο είναι πότε ακριβώς άρχισε να κατασκευάζεται η σειρά των μνημειακών καμινιών της ρωμαιοκρατίας, όπου ασβεστοποιήθηκαν μαρμάρινες αρχαιότητες και τοπικός ασβεστόλιθος. Ανασκάφηκαν από την 9η ΕΒΑ στο λόφο αμέσως βόρεια του λόφου του κάστρου.

Το ελληνιστικό πρόγραμμα ξεκίνησε προς τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. με σειρά κτηρίων και επιμελημένη διαμόρφωση ανδήρων προς το κάστρο. Τα δύο στρώματα καταστροφής της περιόδου είναι πλούσια σε κεραμική και μικροαντικείμενα. Όπως προέκυψε από το περιεχόμενο στα τρία πηγάδια-αποθέτες, η περιοχή είχε και στα ελληνιστικά χρόνια εργαστηριακό χαρακτήρα, ίσως κεραμικού χαρακτήρα, κληρονομημένο από παλιότερα. Οι κλασικές φάσεις συνοδεύονταν, επίσης, από δύο μεγάλα στρώματα καταστροφής, του 4ου και του 5ου αιώνα π.Χ. Κατά την περίοδο αυτή στην Κρανιά λειτούργησε κεραμικό εργαστήριο παραγωγής, κυρίως αμφορέων.

Κατά την αρχαϊκή εποχή η Κρανιά μετατράπηκε σε νεκροταφείο. Η κύρια γεωμετρική φάση χρονολογείται στα τέλη του 8ου με αρχές του 7ου αι. π.Χ. Κυριότερο κτίσμα είναι ένα αψιδωτό κτήριο με δύο κυκλικές εστίες στο κέντρο του. Τα γεωμετρικά στρώματα ήταν πλούσια σε κεραμική. Στη γραπτή αναγνωρίζονται διάφορες επαφές, με κυρίαρχα τα στοιχεία του Θεσσαλο-ευβοϊκού κύκλου.

Οι προϊστορικές επιχώσεις, όπου ανασκάφηκαν, ξεπέρασαν τα 3,50 μ. και έφθασαν τις πρώιμες φάσεις της εποχής του Χαλκού, αλλά η αρχή τους ανάγεται παλιότερα και καλύπτεται από τον υδροφόρο ορίζοντα. Εντοπίστηκαν δύο εργαστηριακοί λάκκοι και δύο περίβολοι της πρώιμης εποχής του Χαλκού, καθώς επίσης και τρεις περίβολοι της ύστερης, που αγκαλιάζουν τους λόφους της Κρανιάς. Καλύτερα σωζόμενος ήταν ο περίβολος του λόφου του Κάστρου που φαίνεται να καταστράφηκε στα τέλη της μέσης εποχής του Χαλκού. Στην εσωτερική του πλευρά εντοπίστηκε λιθόστρωτο που σωζόταν σε άριστη κατάσταση. Παρόμοιο στον οικισμό του Εμποριού ερμηνεύθηκε ως δρόμος που προστατευόταν από περίβολο και οδηγούσε σε πηγάδι. Αυτή η ερμηνεία είναι δυνατόν να ισχύει και για την Κρανιά. Μία οπισθότμητη πρόχους και άλλα όστρακα στο στρώμα καταστροφής του λιθόστρωτου, καθώς και τα σύγχρονα πηγαία νερά ενθαρρύνουν μια τέτοια υπόθεση.

Τρία Πλατάνια (εικ. 13)

Η παραπάνω θέση βρίσκεται δίπλα στην παραθαλάσσια πεδινή οδό της αρχαιότητας, που μέσω Τεμπών συνέδεε τη θεσσαλική Περραιβία με τη μακεδονική Πιερία. Η ανασκαφή έγινε κατά διαστήματα (από Φεβρουάριο έως Νοέμβριο 2007 και από Μάιο 1999 έως Μάρτιο 2000) στο πλαίσιο των έργων για την κατασκευή της σήραγγας της ΕΡΓΟΣΕ και για τον κόμβο του Πλαταμώνα της Π.Α.Θ.Ε. Στη θέση αποκαλύφθηκε ελληνιστική αγροικία, ορθογώνια με μεγάλη κεντρική αυλή με πηγάδι, κλίβανο, πύργο και ρηχή τάφρο στο κέντρο.

Τα ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με τη θέση αναδεικνύονται από τις οικιστικές φάσεις του κτηρίου, σε συνδυασμό με την κεραμική και κυρίως από τα νομίσματα, τα οποία χρονολογούν την αρχική κατασκευή του στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και την καταστροφή του στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., ίσως με τις επιδρομές των Γαλατών. Η ανοικοδόμηση του κτηρίου φαίνεται να έγινε μετά την

Εικ. 13. Τρία Πλατάνια. Κάτοψη αγροικίας.

καταστροφή, όπως μαρτυρούν τα νομίσματα του Αντίγονου Γονατά και τα δύο θεσσαλικά των Γυρτωνίων (300-196 π.Χ.). Πιθανολογείται η εγκατάλειψή του μετά την επιδρομή των Αιτωλών του Σκόπα, πριν από την τελική καταστροφή του από τους Ρωμαίους, η οποία πιστοποιείται με ασφάλεια από τα νομίσματα του Φιλίππου Ε΄ στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.

Πηγή Αθηνάς (εικ. 14)
Βρίσκεται στους πρόποδες του Κάτω Ολύμπου, 3 χλμ. βόρεια του λόφου Καραλή, όπου βρίσκεται η Φίλα, ενώ 5 χλμ. βόρεια τοποθετείται ο λόφος του κάστρου του Πλαταμώνα, πιθανότατα το αρχαίο Ηράκλειο. Η θέση βρίσκεται γύρω από την ομώνυμη πηγή αέναης ροής, 1 χλμ. από τη μεγάλη ελληνιστική αγροικία στα Τρία Πλατάνια. Η θέση ανασκάφηκε με χρηματοδότηση της Π.Α.Θ.Ε. κατά το χρονικό διάστημα 2001-2003, οπότε αποδεσμεύτηκε τμήμα της για την εκτέλεση του οδικού έργου. Η ανασκαφή ξεκίνησε εκ νέου τον Απρίλιο του 2008 και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 2011.

Οι ανώτερες επιχώσεις ήταν νεότερες και της τουρκοκρατίας, διαταραγμένες από τα έργα της εθνικής οδού. Η αμέσως προηγούμενη χρονολογικά φάση αφορούσε ένα ρωμαϊκό αγρόκτημα και τμήμα νεκροταφείου αυτοκρατορικών χρόνων. Στην αγροικία βρέθηκαν πολυάριθμα πήλινα σκεύη, που ανήκουν σε ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα από τον 1ο έως τον 4ο αι. μ.Χ. Κάτω από τη ρωμαϊκή φάση ακολουθούσαν επιχώσεις που ανήκουν σε αγρόκτημα των κλασικών-ελληνιστικών χρόνων.
Σε αμέσως χαμηλότερο επίπεδο η ανασκαφή αποκάλυψε ένα νεκροταφείο τύμβων σε ευθεία γραμμή πάνω και κάτω από την εθνική οδό. Οι τύμβοι της Πηγής Αθηνάς ήταν κατασκευασμένοι από τρόχαλα των παρακείμενων ρεμάτων και περιβάλλονταν από έναν ή δύο δακτυλίους. Στον τύμβο υπήρχε πάντα ένας κεντρικός τάφος, που κάποτε ήταν ο μοναδικός. Ήταν κατά κανόνα ο μνημειακότερος, πιθανόν ο τάφος ενός κεντρικού νεκρού της οικογένειας. Οι ταφές ήταν όλες ατομικές, συνήθως με ένα αγγείο ως κτέρισμα.

Εικ. 14. Πηγή Αθηνάς. Ευρήματα Νεολιθικής εποχής.

Εικ. 15. Τάφος 5.

Εικ. 16. Τάφος 5 (λεπτομέρεια).

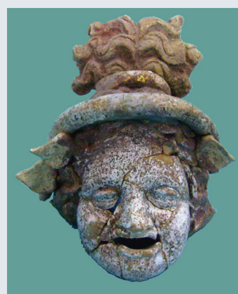
Εικ. 17. Τάφος 15 (λεπτομέρεια).

Εικ. 18. Γυάλινη φοινικική υδρίσκη από τον τάφο 10.

Εικ. 19. Αγγεία τάφου 5.

Εικ. 20. Πήλινο θεατρικό προσωπείο από τον τάφο 1.

Εικ. 21. Πήλινο θεατρικό προσωπείο από τον τάφο 3.

Μετά την ανασκαφή του νεκροταφείου διαπιστώθηκε ότι στην ίδια θέση προϋπήρχε αλλεπάλληλη εγκατάσταση της Νεότερης, τουλάχιστον, Νεολιθικής εποχής (φάσεις Διμηνιακές και Προδιμηνιακές), με ανεσκαμμένες επιχώσεις που έφθασαν τα 4 μ. και δεν εξαντλήθηκαν. Αποκαλύφθηκαν στρώματα καταστροφής, δάπεδα, λάκκοι, ορύγματα, λιθοσειρές, λιθοστρώσεις, καθώς και ένας αποσπασματικά σωζόμενος περίβολος, θεμελιωμένος επί του φυσικού βράχου. Τα κινητά ευρήματα (κεραμική, λίθινα εργαλεία, πήλινα μικροαντικείμενα) είναι επίσης άφθονα και συντηρούνται.

Μακρύγιαλος (εικ. 15-21)
Κατά το διάστημα Ιανουαρίου-Μαΐου 2010 διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή στο αγροτεμάχιο αριθ. 691, το οποίο βρίσκεται περί τα 800 μ. βορειοδυτικά του οχυρωμένου οικισμού της Πύδνας. Εντοπίστηκαν 20 τάφοι, εκ των οποίων δύο ανήκουν στην πρώιμη εποχή του Σιδήρου, τέσσερις στον 3ο αι. π.Χ., ένας στο 2ο αι. π.Χ., ενώ οι υπόλοιποι είναι του 4ου αι. π.Χ. Ερευνήθηκαν, επίσης, κατάλοιπα κατοίκησης των κλασικών χρόνων (πιθεώνας, λάκκοι, στρώμα καταστροφής) και δύο αρχαίοι δρόμοι.
Οι τάφοι 1-16 βρέθηκαν συγκεντρωμένοι σε δύο γειτονικές συστάδες. Η πρώτη συστάδα χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. και στην πλειονότητά τους οι τάφοι ανήκουν στον τύπο του λακκοειδούς με ξύλινη κλίνη. Μερικά σκάμματα είναι ιδιαίτερα μνημειακά σε διαστάσεις, ενώ σε πολλά από αυτά τα τοιχώματα ήταν επιχρισμένα με έγχρωμο κονίαμα (λευκό, ερυθρό, κίτρινο). Σε μια περίπτωση (τάφος 7) έγινε χρήση χάλκινου τεφροδόχου αγγείου και σε άλλη μια (τάφος 16) είχαμε καύση σε λάκκο. Οι τάφοι 9 και 14 είχαν συληθεί, αλλά διέσωσαν αρκετά κτερίσματα.

Οι ταφές ήταν ανδρικές, γυναικείες, παιδικές, μερικές πλούσια κτερισμένες (κοσμήματα, αγγεία, αντικείμενα καλλωπισμού). Πολλές από τις κλίνες έφεραν ελεφαντοστέινη διακόσμηση, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις είχαν τοποθετηθεί και χάλκινα επίχρυσα στεφάνια, επίσης ως διακοσμητικό στοιχείο.
Η δεύτερη συστάδα αποτελείται από τέσσερις τάφους που χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ. Οι θάλαμοι είναι σαφώς μικρότεροι σε διαστάσεις και σε βάθος, γεγονός που μας κάνει να υποθέσουμε την ύπαρξη τύμβου, ο οποίος θα κάλυπτε τους τάφους αυτούς. Τα κτερίσματα που συνόδευαν τους νεκρούς είναι σαφώς πιο πενιχρά.
Από τους υπόλοιπους τάφους που βρέθηκαν στο αγροτεμάχιο 691 ξεχωρίζει ο τάφος 18 για τη διακόσμηση της ξύλινης κλίνης με πήλινες μορφές.

Προϊστάμενοι

Πολυξένη Αδάμ Βελένη (2004-2006)
Ευτυχία Πουλάκη Παντερμαλή (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι Αρχαιολόγοι*
Μεθώνη	Μ. Μπέσιος, Κ. Νούλας, Α. Αθανασιάδου
Κορινός	Μ. Μπέσιος, Φ. Αδακτύλου
Βάλτος Λεπτοκαρυάς	Ε. Πουλάκη Παντερμαλή, Σ. Κουλίδου, Ε. Παπαδοπούλου
Λείβηθρα	Ε. Πουλάκη Παντερμαλή, Ε. Κλινάκη
Κομπολόι	Ε. Πουλάκη Παντερμαλή, Ε. Κλινάκη, Α. Μουράτη
Πιερικό Ηράκλειο - Κρανιά	Ε. Πουλάκη Παντερμαλή
Τρία Πλατάνια	Ε. Πουλάκη Παντερμαλή, Α. Σύρος, Ε. Γεροφωκά
Πηγή Αθηνάς	Ε. Πουλάκη Παντερμαλή, Ε. Παπαδοπούλου, Σ. Κουλίδου
Ρέμα Τριανταφυλλιάς	Μ. Μυτελέτσης
Πηγή Αρτέμιδος	Σ. Κουλίδου
Κούκος	Μ. Μπέσιος, Κ. Νούλας
Μακρύγιαλος	Μ. Μπέσιος, Α. Αθανασιάδου
Κατερίνη	Ε. Αλβανού

ΚΗ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΣΕΡΡΕΣ

Αρχαία Βέργη *(2005-2010)*
Η αρχαία Βέργη βρίσκεται στη σημερινή περιοχή του Νέου Σκοπού Σερρών στην ανατολική όχθη του ποταμού Στρυμόνα, στις όχθες της λίμνης του Αχινού που ταυτίζεται με την αναφερόμενη στις αρχαίες πηγές Κερκινίτιδα λίμνη. Πρόκειται για πολύ σημαντική αρχαία πόλη που γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη από τα τέλη του 6ου, κατά τον 5ο, τον 4ο αι. π.Χ. μέχρι και τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους.
Υπήρξε σημαντικός εμπορικός σταθμός, αρχαίο «εμπόριο», θασιακή αποικία σε απόσταση 200 σταδίων από την αρχαία Αμφίπολη που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στις εμπορικές και πολιτιστικές συναλλαγές Αιγαίου και Βαλκανίων λόγω του πλωτού ποταμού Στρυμόνα. Με βάση τη μέχρι τώρα αρχαιολογική έρευνα υπάρχει απόλυτη ταύτιση του αρχαίου οικισμού και της νεκρόπολης που εντοπίστηκε στον Νέο Σκοπό με την αρχαία Βέργη.
Κατά το 2005 άρχισε ανασκαφική έρευνα στην αρχαία νεκρόπολη και σε τμήμα του αρχαίου οικισμού, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα με επιτυχία. Εντοπίστηκε ελληνιστικό νεκροταφείο του τέλους του 3ου-αρχών του 2ου αι. π.Χ. (δέκα ασύλητοι λακκοειδείς τάφοι (εικ. 1, 4 α-γ) με πλήθος κτερισμάτων, όπως πήλινα αγγεία (εικ. 2, 6), ειδώλια (εικ. 7), ασημένια και χρυσά κοσμήματα (εικ. 3, 5 α-β), καθώς και ρωμαϊκό νεκροταφείο του 3ου αι. μ.Χ. (28 ρωμαϊκοί τάφοι κεραμοσκεπείς (εικ. 8 α-γ), καλυβίτες και ορθογώνιοι κιβωτιόσχημοι με κτερίσματα (εικ. 9 α-β), όπως πήλινα αγγεία, ειδώλια, κοσμήματα).
Από το 2006 μέχρι το 2010 ανασκάφηκε ένα μέρος του αρχαίου οικισμού (εικ. 10-11), η συνολική έκταση του οποίου καλύπτει 60 στρέμματα, με σπίτια, αποθέτες και λοιπούς οικιστικούς χώρους από τα τέλη του 6ου μέχρι και τις αρχές του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 12). Βρέθηκαν σημαντικά ασημένια και χάλκινα αρχαία νομίσματα του 5ου και των αρχών του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 14 α-δ), όπως ένας αξιόλογος θησαυρός 80 ασημένιων νομισμάτων (εικ. 13) που χρονολογείται στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. Ακόμη βρέθηκε κεραμική (εικ. 15, 16 α-δ), επιτραπέζια και αποθηκευτική, μελανόμορφη, ερυθρόμορφη και άβαφη, μαγειρικά σκεύη, αμφορείς (εικ. 17 α-ε), ειδώλια, κοσμήματα χρυσά, ασημένια, χάλκινα και οστέινα, καθώς και σιδερένια εργαλεία.
Η συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας στην περιοχή θα φέρει στο φως και άλλα αξιόλογα ευρήματα εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μας για τη σημαντική αυτή θέση.

Σιδηρόκαστρο
Στη θέση «Μαύρος Βράχος», που βρίσκεται 2,5 χλμ. βόρεια-βορειοανατολικά της πόλης του Σιδηροκάστρου ξεκίνησε το 2005 και συνεχίζεται η ανασκαφική έρευνα. Εντοπίστηκε ιερό βράχων Απόλλωνα, Νυμφών και Πάνα του 2ου αι. μ.Χ., σε μία γραφική τοποθεσία κοντά στον ποταμό Κρουσοβίτη.
Την ιδιαιτερότητα της θέσης υπογραμμίζει η γεωμορφολογική της υπόσταση (εικ. 18-19). Πρόκειται για φαράγγι, που με προσανατολισμό από Δ. προς Α. δημιουργείται ανάμεσα σε ασβεστολιθικού πετρώματος ψηλούς βράχους και καταλήγει σε αβαθή βραχοσκεπή. Σύμφωνα με μαρτυρίες παλαιοτέρων, στο φαράγγι αυτό ανάβλυζαν νερά άφθονα σχηματίζοντας μικρή λίμνη, τα οποία δεν υπάρχουν πλέον. Γι᾽ αυτό ευθύνονται αφ᾽ ενός τα αρδευτικά έργα που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή και αφ᾽ ετέρου η αλλαγή θέσης ανάβλυσης του νερού των θερμών πηγών που υπάρχουν σε αυτήν.
Η ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τρεις περιοχές: α) στην είσοδο του φαραγγιού, σε δύο φυσικές κόγχες, όπου είναι φανερή η κατοίκηση της περιοχής από τους προϊστορικούς χρόνους (νεολιθική εποχή), β) στην αριστερή παρειά του βράχου, όπου εντοπίστηκε

Εικ. 1. Λακκοειδής τάφος του τέλους του 3ου-αρχών του 2ου αι. π.Χ.

Εικ. 2. Εξάλειπτρο.

Εικ. 3. Χρυσό στεφάνι.

Εικ. 4 α-γ. Λακκοειδείς τάφοι του τέλους του 3ου-αρχών του 2ου αι. π.Χ.

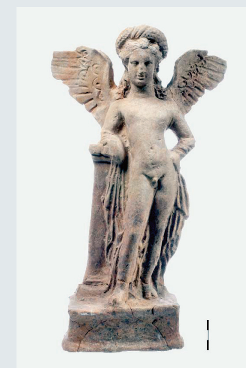

Εικ. 5 α-β. Χρυσά κοσμήματα.

Εικ. 6. Πυξίδα.

Εικ. 7. Πήλινο ειδώλιο.

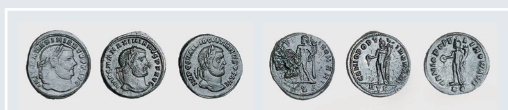
ΑΡΧΑΙΑ ΒΕΡΓΗ, ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ

Εικ. 8 α-γ. Ρωμαϊκή νεκρόπολη.

Εικ. 9 α-β. Ρωμαϊκή νεκρόπολη. Νομίσματα.

Εικ. 10-11. Γενική άποψη.

Εικ. 12. Επιγραφή.

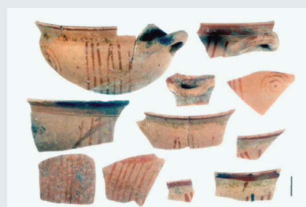
Εικ. 13. Θησαυρός ασημένιων νομισμάτων.

Εικ. 14 α-δ. Χάλκινα νομίσματα.

Εικ. 15. Αγγείο τύπου «Φαρί» Θάσου.

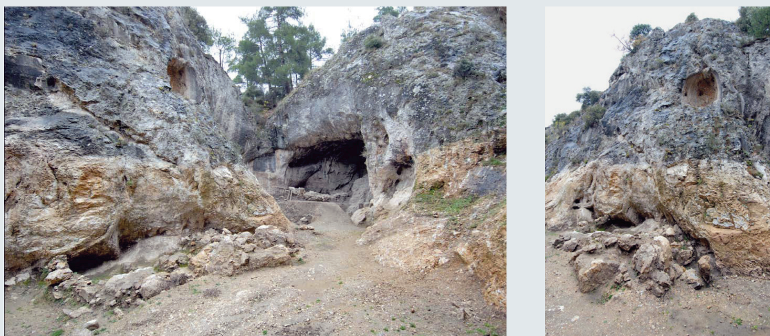

Εικ. 16 α-δ. Θραύσματα αγγείων τύπου «Φαρί» Θάσου.

Εικ. 17 α-ε. Ενσφράγιστες λαβές αμφορέων.

Εικ. 18-19. Γενική άποψη.

Εικ. 20. Άγαλμα Πάνα.

Εικ. 21 α-β. Ενεπίγραφη μαρμάρινη βάση.

λαξευτή, λατρευτική κόγχη, ύψ. 3 μ., με ημικυκλική βάση στο εσωτερικό της, που φέρει πέντε βαθύνσεις για την τοποθέτηση μαρμάρινων αγαλματιδίων του 2ου αι. μ.Χ. Τα αγαλματίδια βρέθηκαν σε ανασκαφική τομή πεσμένα και σε μεγάλο αριθμό θραυσμάτων στην επιφάνεια του εδάφους. Στην παραπάνω λατρευτική κόγχη η πρόσβαση γινόταν με κλίμακα λαξευτή στο βράχο, στην κατάληξη της οποίας υπήρχε τριβαθμιδωτή εξέδρα. Στην περιοχή βρέθηκαν τμήμα ενεπίγραφης μαρμάρινης βάσης (εικ. 21 α-β) αφιερωμένης στο θεό Απόλλωνα, κορμός Απόλλωνα και ακέφαλο αγαλμάτιο του θεού Πάνα (εικ. 20), καθώς και πλήθος άλλων κινητών μικροευρημάτων, όπως νομίσματα και κεραμική, γ) σε αβαθή βραχοσκεπή, όπου αποκαλύφθηκε μικρός τοίχος περιβόλου με αργολιθοδομή, πρόχειρης κατασκευής παλαιοχριστιανικών χρόνων, του 4ου αι. μ.Χ. (εποχή Κωνσταντίνου Α΄). Το έντονο στρώμα καταστροφής που χρονολογείται σύμφωνα με τα νομίσματα και την κεραμική στον 4ο αι. μ.Χ. μαρτυρεί την καταστροφή του ιερού λατρευτικού αυτού χώρου στην εποχή του Κωνσταντίνου (306-337 μ.Χ.).

Η συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας στην περιοχή θα φέρει στο φως και άλλα αξιόλογα ευρήματα εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μας για τη σημαντική αυτή θέση.

Προϊσταμένη - Υπεύθυνη ανασκαφών

Κατερίνα Περιστέρη

ΚΘ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΦΛΩΡΙΝΑ

Άγιος Αχίλλειος Πρεσπών

Το 2007 διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή, με χρηματοδοτική συνεισφορά του ΥΠΠΟΤ, του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης και του Δήμου Πρεσπών. Πρόκειται για τη συνέχιση σύντομων ανασκαφών που έγιναν στο νοτιοδυτικό άκρο της νησίδας του Αγίου Αχιλλείου, στη Μικρή Πρέσπα το 1961 από τον τότε Έφορο Αρχαιοτήτων Φ. Πέτσα και το 1999 από την αρχαιολόγο της ΙΖ΄ ΕΠΚΑ Ε. Ψαρρά, στα κατάλοιπα ενός ρωμαϊκού οικισμού.

Η ανασκαφή (εικ. 1-2) έδωσε ενδιαφέροντα στοιχεία. Ανάμεσα στους στόχους που τέθηκαν για τη νέα ανασκαφή υπογραμμίζονται οι εξής:

α) Η διερεύνηση των οικοδομικών λειψάνων στη θέση αυτή, ενόψει της ανόδου της επιφάνειας των υδάτων της λίμνης. Ας σημειωθεί ότι εντοπίζονται αρχαιολογικά ευρήματα ελληνιστικών χρόνων στα δίχτυα των ψαράδων της λίμνης, πράγμα που οδηγεί στην υπόθεση ότι το νησί του Αγίου Αχιλλείου ήταν συνδεδεμένο με την απέναντι στεριά.

β) Η ενοποίηση των προηγούμενων αρχαιολογικών τομών του 1961 και του 1999 με την τωρινή, ώστε να αναγνωριστούν χώροι της κατοίκησης.

γ) Να χρονολογηθεί σαφέστερα η τελευταία φάση των αρχαιολογικών ευρημάτων, σε συνδυασμό με την κεραμική και τα νομίσματα της ανασκαφής.

δ) Να ελεγχθεί ανασκαφικά η στρωματογραφία σε αναζήτηση, τουλάχιστον, κάποιας ελληνιστικής οικοδομικής φάσης (3ου-1ου αι. π.Χ.), αφού ήδη από το 1961 παραδόθηκαν από κατοίκους του Αγίου Αχιλλείου ενσφράγιστες κεραμίδες στέγης ελληνιστικών χρόνων (Αριστάνδρου, Πλευράτου, Αδδίου κ.ά.) και εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα της ίδιας εποχής.

ε) Να διατυπωθεί μια πρόταση ως προς την ποιότητα του αστικού χαρακτήρα του οικισμού, αν ανήκε σε πόλη ή κώμη.

στ) Να επιβεβαιωθεί ή να απορριφθεί η υπόθεση ότι τα ευρήματα της ανασκαφής σχετίζονται με την πόλη Λύκα, η οποία αναφέρεται σε τρεις από τις έξι επιγραφές που γνωρίζουμε από το νησί του Αγίου Αχιλλείου του 2ου-3ου αι. μ.Χ.

Οι πρώτες παρατηρήσεις συνοψίζονται στα εξής:

α) Η επιφανειακή έρευνα φανερώνει διασπορά στην κατοίκηση από το νοτιοδυτικό άκρο, τη θέση Σπας (=Σωτήρας), μέχρι το βόρειο άκρο, του νεότερου οικισμού, περίπου 800 μ. απόσταση.

β) Ο προσανατολισμός των δύο σπιτιών ήταν από Β. προς Ν., πράγμα που επέτρεπε την πολύωρη έκθεσή τους στον ήλιο.

Εικ. 1-2. Άγιος Αχίλλειος Πρεσπών. Συνεχιζόμενη σωστική ανασκαφή και αποκάλυψη ρωμαϊκού οικισμού στο νησί, πιθανότατα της αρχαίας Λύκας.

γ) Οι τρεις ταφές που διερευνήθηκαν, απομακρύνοντας το επιφανειακό έδαφος για να αποκαλυφθούν τα οικιστικά κατάλοιπα, χρονολογούνται στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. με βάση τα νομίσματα, ορίζοντας την εγκατάλειψη της κατοίκησης στη θέση αυτή.
δ) Οι θεμελιώσεις που διερευνήθηκαν κτίστηκαν επί του εδάφους, αξιοποιώντας το βράχο και τις κλίσεις και χρονολογούνται στα ρωμαϊκά χρόνια. Σε περιπτώσεις παρουσιάζονται στοιχεία ότι υπήρχαν θεμελιώσεις και αντιστηρίξεις ή για τη διευθέτηση των ομβρίων σε διαφορετικά οικοδομικά τετράγωνα και επεμβάσεις σε διαφορετικές χρονικές στιγμές.
ε) Παρά τις διαταράξεις των χριστιανικών ταφών, αποκαλύφθηκαν τέσσερις χώροι κατοίκησης που ανήκαν σε δύο οικοδομήματα.
στ) Η κατασκευή των θεμελίων και των σωζόμενων τοίχων είναι με αργολιθοδομή.
ζ) Η κεραμική μελετάται από τη Λ. Γκέλου. Αναγνωρίζονται τύποι από terra sigillata A και B του 1ου έως και του 3ου αι. μ.Χ., μάλλον τοπικές απομιμήσεις, άβαφη κεραμική καθημερινής χρήσης, αποθηκευτικά σκεύη, πινάκια, αλλά και όστρακα ανάγλυφων σκύφων του τέλους του 1ου αι. π.Χ. και ελάχιστα άλλα όστρακα των ελληνιστικών χρόνων.
Παραμένουν τα ερωτήματα για τις πρωιμότερες ελληνιστικές φάσεις του οικισμού και για τους λόγους εγκατάλειψής του στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ.

Η ΚΘ΄ ΕΠΚΑ, εξάλλου, στο πλαίσιο του σωστικού και ερευνητικού της έργου στις περιοχές Αμυνταίου και Αετού, πραγματοποίησε κατά το 2007 περιορισμένες διερευνητικές και ανασκαφικές τομές στους νεολιθικούς οικισμούς: Λιμνοχώρι Ι, Ανάργυροι ΙΙ και Ανάργυροι ΙΧ, καθώς και στο νεκροταφείο της εποχής του Σιδήρου στον Άγιο Παντελεήμονα Αμυνταίου (θέση «Μέτλα»).

Νεκρόπολη Αγίου Παντελεήμονα Αμυνταίου
Από τον Αύγουστο έως τον Οκτώβριο του 2008 πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη ανασκαφή στη νεκρόπολη της εποχής του Σιδήρου, στον Άγιο Παντελεήμονα (Πάτελι) του Δήμου Αμυνταίου. Η προσπάθεια αυτή στόχευε αφ᾽ ενός μεν στην προς Β. αναζήτηση των ορίων του ταφικού χώρου και στη συγκέντρωση νέων δεδομένων για τις ταφικές συνήθειες και πρακτικές και αφ᾽ ετέρου στον εντοπισμό νέων ανασκαφικών ενοτήτων για την ένταξή τους στο νέο προτεινόμενο πρόγραμμα ανάδειξης. Η έρευνα εστιάστηκε στο βόρειο τμήμα του τομέα ΙΙ και οδήγησε στη μερική αποκάλυψη δύο νέων τύμβων (Ια και Id). Ο τύμβος Ια (εικ. 3) συνίσταται επί του παρόντος από 32 κιβωτιόσχημους τάφους, ενώ ο τύμβος Id (εικ. 4) από 110. Και οι δύο παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά με τα ήδη αποκαλυφθέντα κατά το παρελθόν διάστημα ταφικά σύνολα της νεκρόπολης, δηλαδή οι τάφοι οργανώνονται είτε ακτινωτά είτε περιμετρικά γύρω από ένα κυκλικό διάκενο χώρο.

Εικ. 3. Νεκρόπολη Αγίου Παντελεήμονα Αμυνταίου. Οι τύμβοι του Τομέα ΙΙ.

Ανάργυροι Ι
Κατά τους πρώτους μήνες της ανασκαφικής περιόδου (Απρίλιος-Μάιος 2008) και πριν από την έναρξη της ανασκαφής στο χώρο,

Εικ. 4. Τύμβος Id.

Εικ. 5. Ανάργυροι Ι. Οι δύο ανασκαφικές τομές (Ι και ΙΙΙ).

Εικ. 6. Ανάργυροι Ι. Η ανασκαφική τομή IVa.

Εικ. 7. Ανάργυροι ΙΙΙ. Νεότερη Νεολιθική περίοδος Ι.

πραγματοποιήθηκε σειρά δοκιμαστικών τομών καθ' όλο το μήκος του οικισμού, με σκοπό τη στρωματογραφική διερεύνησή του. Ακολούθησε συστηματική περισυλλογή υλικών εποχής Χαλκού (κεραμική, οστά, εργαλεία, απανθρακωμένοι καρποί και σπόροι, αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κατοικιών από οπτό αχυροπηλό, τμήματα πασσάλων κτλ.) από τα αναχώματα, τα οποία διαμορφώθηκαν από την απόθεση των χωμάτων διάνοιξης του αρδευτικού-αποστραγγιστικού καναλιού, που έτεμνε κατά μήκος και με κατεύθυνση ΒΑ.-ΝΔ. τον οικισμό. Το έργο διάνοιξης του τελευταίου υλοποιήθηκε κατά το έτος 1994 από το Δήμο Αετού και απέβλεπε στην αποστράγγιση της παρόχθιας ζώνης και στη διευκόλυνση της άρδευσης της περιοχής. Η ανασκαφική τομή Ι (εικ. 5) και

Εικ. 8. Ανάργυροι IV. Οικιστικά κατάλοιπα και κινητά ευρήματα της μέσης και ύστερης εποχής του Χαλκού, της εποχής του Σιδήρου, καθώς και των ρωμαϊκών, υστεροβυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων.

η ανασκαφική τομή ΙΙΙ ορίστηκαν στο βόρειο τμήμα της εγκατάστασης και έφεραν στο φως οικιστικά λείψανα της ύστερης εποχής του Χαλκού, παιδικές ταφές σε αγγεία, καθώς και μεγάλη ποσότητα κεραμικής, εργαλείων και άλλων μικροευρημάτων. Η τρίτη τομή (IVa) που πραγματοποιήθηκε στη νότια απόληξή του αποκάλυψε το πλούσιο στρώμα καταστροφής πασσαλόπηκτης κατοικίας του τέλους της πρώιμης εποχής του Χαλκού (εικ. 6).

Ανάργυροι ΙΙΙ

Συνεχίστηκε η ανασκαφή της τομής ΙΙ του οικισμού. Η αποσάθρωση και κατακρήμνιση των παρειών που είχαν διαμορφωθεί κατά τα έτη 2003 και 2004 από την άνοδο του υδροφόρου ορίζοντα, επέβαλαν την περιμετρική διεύρυνση της τομής κατά 1 μ. και την αντίστοιχη επέκταση και στεγανοποίηση του υφιστάμενου στεγάστρου. Στις ανώτερες επιχώσεις είχαν εντοπιστεί ορίζοντες κατοίκησης της Τελικής Νεολιθικής και της Νεότερης Νεολιθικής περιόδου ΙΙ με πλούσια κατάλοιπα από μονώροφες ή διώροφες κατοικίες. Κατά την πρόσφατη ανασκαφή ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη του στρώματος καταστροφής κατοικίας της πρωιμότερης φάσης κατοίκησης του οικισμού (Νεότερη Νεολιθική Περίοδος Ι) (εικ. 7) και διαμορφώθηκαν εκ νέου οι παρειές του αποστραγγιστικού-αρδευτικού καναλιού που διχοτομεί την τούμπα, με σκοπό την πληρέστερη αποτύπωση των στρωματογραφικών δεδομένων της εγκατάστασης.

Ανάργυροι IV

Η μερική αποστράγγιση της λίμνης Χειμαδίτιδας για την υλοποίηση του έργου στεγανοποίησής της, επέτρεψε την πρόσβαση στη γνωστή από παλαιότερα νησίδα, η οποία προσεγγίζει τους οικισμούς Ανάργυροι ΙΙ και Ανάργυροι ΙΙΙ από βόρεια και ανατολικά, αντίστοιχα και απέχει από την όχθη λιγότερο από

120 μ. Η κύρια τομή που είχε διαστάσεις αρχικά 8x8 μ. ορίστηκε στο ψηλότερο σημείο του εδαφικού αναπτύγματος, με σκοπό τη διερεύνηση του συνόλου των επιχώσεων σε όλες τις εποχές και φάσεις κατοίκησης του χώρου. Παρά το ότι η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε κατά το δίμηνο της διάρκειάς της, αφού η τομή περιορίστηκε σε ένα μόνο τμήμα (4x4 μ.) και έφθασε σε βάθος 2,60 μ. από το συνολικό 3,30 μ., αποκάλυψε οικιστικά κατάλοιπα και κινητά ευρήματα σε επιχώσεις της μέσης και ύστερης εποχής του Χαλκού, της εποχής του Σιδήρου, καθώς και των ρωμαϊκών, υστεροβυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων (εικ. 8).

Λιμνοχώρι ΙΙ

Οι δοκιμαστικές τομές στα τρία αποστραγγιστικά-αρδευτικά κανάλια, που τεμάχιζαν την εγκατάσταση, βοήθησαν στον προσδιορισμό της οριζόντιας μετακίνησης, αλλά και της αυξομείωσης της λιμναίας ή χερσαίας μορφής της από τη Μέση έως την Τελική Νεολιθική περίοδο. Η προβλεπόμενη – στο εν εξελίξει έργο για τη σταθεροποίηση της λίμνης Χειμαδίτιδας – επικάλυψη τμήματος του οικισμού στην παρόχθια ζώνη, επέβαλε τη διεξαγωγή σωστικής έρευνας κατά μήκος της πορείας του αναχώματος. Η αξιολόγηση των στρωματογραφικών στοιχείων βοήθησε στη χωροθέτηση των τομών ΙΙα (εικ. 9), ΙΙΙ και IV. Και στις τρεις τομές αποκαλύφθηκε το στρώμα καταστροφής πασσαλόπηκτων κατοικιών σε εξέδρες, το οποίο προσδιορίζεται χρονικά στη Νεότερη Νεολιθική περίοδο Ι. Στα πλούσια οικιστικά κατάλοιπα εντοπίστηκαν σταθερές κατασκευές (φούρνοι, αποθηκευτικοί χώροι και εστίες), πολυάριθμα ακέραια ή σε θραύσματα αγγεία, λίθινα ή οστέινα εργαλεία, πήλινα δισκοειδή βαρίδια για το ψάρεμα, μεγάλος αριθμός από ποικίλα μικροευρήματα, καθώς και σημαντικές συγκεντρώσεις απανθρακωμένων σπόρων. Η επεξεργασία των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν θα επιτρέψει την αποκατάσταση της δομής και της οργάνωσης του χώρου των κατοικιών, των οικονομικών ή άλλων επιλογών και θα βοηθήσει στην αναγνώριση της ιδιαίτερης χωροοργάνωσης της εγκατάστασης.

ΚΑΣΤΟΡΙΑ

Παραβέλα

Η παραπάνω θέση, στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο του Άργους Ορεστικού, βρίσκεται

Εικ. 9. Λιμνοχώρι ΙΙ. Η ανασκαφική τομή ΙΙα.

περίπου 1,5 χλμ. βορειοδυτικά της σύγχρονης ομώνυμης πόλης, δίπλα στην επαρχιακή οδό που τη συνδέει με τους γειτονικούς Μανιάκους. Περίπου στο μισό χιλιόμετρο νότια της τοποθεσίας διέρχεται ο ποταμός Αλιάκμονας. Πρόκειται για χαμηλό λόφο που προσφέρει ανεμπόδιστη θέα στον αργεσταίο κάμπο και απέχει μόλις 1 χλμ. προς Δ. από την παλαιοχριστιανική Διοκλητιανούπολη. Στον περιφραγμένο χώρο που εκτείνεται σε επιφάνεια 4 στρεμμάτων περίπου συνυπάρχουν αρχαιότητες ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων (εικ. 10-12), γεγονός που καταδεικνύει μια χρονική συνέχεια. Αυτό μαρτυρεί και η μερικώς ανεσκαμμένη γειτονική Διοκλητιανούπολη. Η πρώτη ανασκαφική έρευνα έγινε κατά τη διάρκεια των ετών 1988-1991 από τον αείμνηστο Θ. Παπαζώτο, οπότε έγινε και η αποκάλυψη του μεγαλύτερου τμήματος των οικοδομικών καταλοίπων, αφήνοντας, ωστόσο, ένα τμήμα τους καταχωμένο. Τον καθορισμό των προϋπαρχόντων κτισμάτων και τη συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας ανέλαβε κατά τους μήνες Σεπτέμβριο-Οκτώβριο του 2008 η ΚΘ' ΕΠΚΑ σε συνεργασία με τη 16η ΕΒΑ, στο πλαίσιο του έργου «Μελέτες Ωρίμανσης και Προετοιμασίας των Αρχαιολογικών Χώρων της ΚΘ' ΕΠΚΑ».

Το έργο εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός» και τμήμα του φυσικού αντικειμένου αποτελεί η μελέτη ανάδειξης - αποκατάστασης του αρχαιολογικού χώρου του Άργους Ορεστικού, στη θέση «Παραβέλα». Προβλέπεται αρχαιολογική και αρχιτεκτονική προμελέτη και συντήρηση διακοσμητικών στοιχείων ακινήτων μνημείων. Για τις ανάγκες της παραπάνω μελέτης η ανασκαφική έρευνα – μέσα σε στενά οικονομικά και χρονικά περιθώρια – προσανατολίστηκε στην αποκάλυψη και την καλύτερη διευκρίνιση των τοιχοποιιών

Εικ. 10. Γενική άποψη του χώρου από ΝΑ.

Εικ. 11. Γενική άποψη του χώρου από ΒΔ.

Εικ. 12. Γενική άποψη του χώρου από Β.

Εικ. 13. Άποψη από το εσωτερικό των κτισμάτων.

Εικ. 14. Καμαροσκεπής τάφος.

Εικ. 15. Γενική άποψη ψηφιδωτού δαπέδου.

Εικ. 16. Λεπτομέρεια ψηφιδωτού δαπέδου.

που περιγράφουν τους επιμέρους χώρους των κτισμάτων, καθώς και όποιου άλλου στοιχείου θα βοηθούσε στην κατανόηση της διαμόρφωσης της κάτοψής τους (εικ. 13-14). Ακολούθησε λεπτομερής αρχιτεκτονική αποτύπωση όλου του χώρου με τη συνεργασία τοπογράφου, φωτογράφου, σχεδιαστή. Καθορίστηκε και αποτυπώθηκε με ακρίβεια το ψηφιδωτό δάπεδο στο ανατολικό πέρας του βόρειου κλίτους της βασιλικής και εκείνο που βρίσκεται στο παστοφόριο ανατολικά του πρώτου (εικ. 15-16). Ακολούθησε η μελέτη και η επεξεργασία των στοιχείων, ώστε να χρησιμοποιηθούν τα συμπεράσματα της αρχαιολογικής προμελέτης και της προμελέτης για τη συντήρηση των ψηφιδωτών δαπέδων. Έγιναν σχέδια που αφορούν στην ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης και πρόταση που απαρτίζεται από σχέδια, τεκμηριωμένο κείμενο και φωτογραφίες για την αποκατάσταση των αρχαίων κτισμάτων και την ανάδειξη του χώρου.

Προϊστάμενος

Κωνσταντίνος Σουέρεφ (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Άγιος Αχίλλειος Πρεσπών Ν. Φλώρινας	Λ. Γκέλου
Λιμνοχώρι, Ανάργυροι, Νεκροταφείο εποχής Σιδήρου στον Άγιο Παντελεήμονα και Νεκρόπολη Αγίου Παντελεήμονα	Παν. Χρυσοστόμου

Λ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΟΖΑΝΗ

Αρχικά στο Νομό Κοζάνης και από το 2004 και στο Νομό Γρεβενών μεγάλα δημόσια έργα επέβαλαν τη διενέργεια δεκάδων σωστικών ανασκαφών σε έκταση που ξεπερνά έως σήμερα τα 100 στρέμματα. Το τεράστιο αυτό ανασκαφικό έργο επιβλήθηκε από την κατασκευή των οδών του εθνικού και επαρχιακού οδικού δικτύου, που περιλαμβάνει νέες χαράξεις, βελτιώσεις και επεκτάσεις, καθώς και από τα λιγνιτωρυχεία και φράγματα της ΔΕΗ Α.Ε., τους αγωγούς ύδρευσης και τηλεθέρμανσης. Οι ανασκαφές αυτές πραγματοποιούνται με την υποδειγματική μεθοδολογία της συστηματικής έρευνας και τη συμβολή ωρομίσθιων εποχικών αρχαιολόγων, των οποίων η εμπειρία μετρά από πέντε έως και δεκαπέντε χρόνια και εργατικό προσωπικό που ξεπερνά πλέον τα 500 άτομα ετησίως. Σε σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους, πολλές φορές με ευρήματα μοναδικά, αναδείχθηκαν θέσεις, όπως του Πολυμύλου, της Κοιλάδας, της Ξηρολίμνης, της Ποντοκώμης, της Μαυροπηγής, του Μικρόκαστρου και του Αλιάκμονα στο Νομό Κοζάνης, της Παλιουριάς και των Πριονίων στο Νομό Γρεβενών. Οι ανασκαφές με τις χιλιάδες των ευρημάτων, πολλών ιστορικών περιόδων, είχαν ως αποτέλεσμα να καταστεί ιδιαίτερα ο Νομός Κοζάνης ένας από τους πλέον ανεσκαμμένους νομούς στη χώρα μας με συνακόλουθη την τεκμηρίωση και ανάδειξη της νέας ιστορικής φυσιογνωμίας της Άνω Μακεδονίας, αφού, μετά την Αιανή, τα αρχαιολογικά ευρήματα που ήλθαν στο φως από τις μεγάλες σωστικές ανασκαφές συνέβαλαν τα μέγιστα στη διαμόρφωση της νέας ιστορικής φυσιογνωμίας της περιοχής και της Άνω Μακεδονίας.

ΠΟΛΥΜΥΛΟΣ

Από το 1995 έως το 2000 διήρκεσε η πρώτη περίοδος ανασκαφών στον αρχαίο οικισμό, κοντά στον Πολύμυλο, στον οποίο, λόγω της κατασκευής οδικού άξονα και κόμβου της Εγνατίας, η ανεσκαμμένη έκταση έφθασε στα 20.000 τ.μ. Επανήλθαμε το 2006 για συμπληρωματική ανασκαφή σε ενάμισι στρέμμα, τη συντήρηση επί τόπου των πέντε κλιβάνων και στη συνέχεια την κατάχωσή τους, όπως και των οικιστικών καταλοίπων που τους περιέβαλλαν, και τη μεταφορά του πιο μνημειακού κλιβάνου στον περιβάλλοντα χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αιανής.
Ανασκάφηκε μέρος της αρχαίας πόλης, η οποία ταυτίστηκε με την Εύια της Μακεδονίας. Στην οργανωμένη οικιστική εγκατάσταση ελληνιστικών και πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων του Βόρειου Τομέα, αποκαλύφθηκαν κατοικίες σε αλλεπάλληλες φάσεις με οργανωμένο σύστημα ύδρευσης, χώρος οικιακού ιερού, τείχη, εργαστηριακοί χώροι λιθοξοϊκής, κοροπλαστικής, κεραμικής και δομικών υλικών που τεκμηριώνονται από την παρουσία οκτώ κλιβάνων, τρεις χώροι νεκροταφείων (εποχής του Χαλκού, ελληνιστικών και βυζαντινών χρόνων) και τόσα άλλα, ενώ στο χώρο μαρτυρείται, επίσης, η χρήση κατά τα προϊστορικά χρόνια με ταφικούς τύμβους και οικιστικά κατάλοιπα (νεολιθική Εποχή, εποχή του Χαλκού και του Σιδήρου).

Α. Βόρειος τομέας. Προϊστορικοί χρόνοι
Τα οικιστικά κατάλοιπα της νεολιθικής εποχής και της εποχής του Χαλκού ήταν μεν σποραδικά, αλλά επαρκή για τη στοιχειοθέτηση της πρώιμης εγκατάστασης στο χώρο, ενώ επιτρέπουν να τον συνδέσουμε με το πυκνό οικιστικό σύνολο του οροπεδίου της Κίτρινης Λίμνης. Ανασκάφηκαν πέντε συνολικά λιθόκτιστοι ταφικοί τύμβοι νότια και νοτιοανατολικά από το πρώιμο τείχος, που περιείχαν λακκοειδείς ταφές, και περισυλλέχθηκαν τα κτερίσματα (χειροποίητοι κάνθαροι, ψήφοι), αλλά και μυκηναϊκή και αμαυρόχρωμη κεραμική, καθώς και λίθινα εργαλεία, όπως πελέκεις, αξίνες, σμίλες και λεπίδες από πυριτόλιθο.

Β. Βόρειος τομέας. Ελληνιστικοί και Ρωμαϊκοί χρόνοι
Ο κυρίως οικισμός αναπτύσσεται στην ελληνιστική εποχή και επιβιώνει έως τα ρωμαϊκά χρόνια, ιδιαίτερα στο Νότιο Τομέα, όπου φαίνεται ότι μετατοπίστηκε κατά τη ρωμαιοκρατία. Διακρίνουμε τρεις βασικές οικοδομικές φάσεις.

Β1. Οικίες
Οι κατοικίες έχουν εμβαδόν 220 τ.μ., κατά μέσον όρο. Στις οικίες διακρίνουμε κεντρικό στεγασμένο ορθογώνιο χώρο που περιβάλλεται από δωμάτια. Συνήθης είναι η εμφάνιση λιθόκτιστων κατασκευών σε γωνίες δωματίων για τον ευκολότερο χειρισμό των λίθινων χειρόμυλων από ένα μόνο άτομο και για την επεξεργασία δημητριακών. Οι εστίες είναι κυκλικές ή τετράγωνες. Στο δίκτυο υδροδότησης του οικισμού ανήκουν οι πήλινοι σωλήνες, που έχουν εντοπιστεί σε τέσσερα σημεία και μετέφεραν νερό από πηγές του Βερμίου όρους.
Β2. Εργαστηριακοί χώροι
Στο νοτιοανατολικό όριο του οικισμού εντοπίσαμε τα εργαστήρια της πόλης, τη γειτονιά των κεραμέων, με τρεις πλινθόκτιστους ορθογώνιους και δύο κυκλικούς κλιβάνους που σώζουν και την εσχάρα, από τους οποίους ο ένας εντυπωσιάζει με τις διαστάσεις του και με την καλή του διατήρηση, που επιτρέπει ίσως να τον χαρακτηρίσουμε «μνημειακό» για το είδος του, έργο της αρχαίας τεχνολογίας. Ανασκάφηκαν, επίσης, και τρεις μικροί απιόσχημοι κλίβανοι, οι οποίοι εξυπηρετούσαν τις περιορισμένες ανάγκες των κατοικιών (εικ. 2). Εκτός από τα εργαστήρια κεραμικής, διαπιστώνεται η επεξεργασία μετάλλων και μαρτυρούνται και εργαστήρια λιθοξοϊκής, τόσο από τις ποσότητες λατύπης όσο και από τα ίδια τα προϊόντα των τοπικών εργαστηρίων, στα οποία συγκαταλέγονται ολοκληρωμένα και ημίεργα αντικείμενα, όπως στήλες και ανδριάντας.
Β3. Χώρος λατρείας
Συγκρότημα εμβαδού 625 τ.μ. ανήκει στην υστερότερη ελληνιστική φάση και περικλείει ημιυπαίθρια αυλή πλευράς 10 μ. με βωμόεστία. Τα ευρήματα, όπως περιρραντήριο, στήλες με παράσταση Διός Υψίστου, Αθηνάς και ιππέα, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ιερό χώρο οικιακής ή ευρύτερης λατρείας.
Β4. Ταφές Ελληνιστικών χρόνων
Συστάδα δέκα λακκοειδών τάφων και ένας εγχυτρισμός της ύστερης ελληνιστικής εποχής αποκαλύφθηκε νότια των προϊστορικών τύμβων. Κάθε ταφή, εκτός από μία παιδική, συνοδεύεται από τρία έως οκτώ πήλινα αγγεία, με συνηθέστερα το μακεδονικό αμφορέα, οινοχόη, ομφαλωτό πινάκιο (ιχθυοπινάκιο), ανάγλυφο σκύφο, άωτο σκυφίδιο και ενίοτε μυροδοχείο και «αλατιέρα», ενώ δύο από τις ταφές συνοδεύονται και από πιο σπάνια σχήματα, όπως ανάγλυφο κάλαθο και κρατήρα. Τα χάλκινα νομίσματα που εντοπίστηκαν σε τρεις ταφές είναι Φιλίππου Ε΄, Περσέα και Βοττεατών.

Γ. Περίβολοι Ρωμαϊκών χρόνων και Μεσοβυζαντινό νεκροταφείο
Η κλίση του εδάφους και η δυσκολία παροχέτευσης των ομβρίων υδάτων επέβαλαν τη στήριξη του πλατώματος με τρεις επάλληλους περιβόλους, ευτελείς κατασκευές από αργές πέτρες. Δεν κατάφεραν, ωστόσο, να επιλύσουν το πρόβλημα των υδάτων και έτσι οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χώρο στα ρωμαϊκά χρόνια και να μετακινηθούν νοτιότερα, ενώ ένα ασφαλές τμήμα του στην κλιτύ του λόφου βορειοανατολικά χρησιμοποιήθηκε ως χώρος ενταφιασμού 111 ταφών στα παλαιοχριστιανικά-μεσοβυζαντινά χρόνια.

Δ. Νότιος τομέας
Η μετατόπιση του οικισμού, ήδη από τον 1ο αι. π.Χ., έγινε σε κοντινό μεν χώρο, αλλά όχι σε άμεση γειτνίαση με τον προηγούμενο, λόγω της ακαταλληλότητας από τα λιμνάζοντα νερά. Εδώ αποκαλύφθηκαν οικοδομήματα με αντηρίδες σε τέσσερις κύριες φάσεις, που χρονολογούνται έως τον 4ο αι. μ.Χ.
Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας στον Πολύμυλο επαναλαμβάνουμε την άποψή μας για την ταύτιση με μια αρχαία πόλη: Από τα Μέγαρα, τη Γραία-Γρήια και την Εύια, μαρτυρημένες επιγραφικά πόλεις από ευρήματα του Καπνοχωρίου και της Κοιλάδας, θεωρούμε

Εικ. 1. Πολύμυλος. Αγγεία ύστερης εποχής του Χαλκού.

Εικ. 2. Πολύμυλος. Χώρος κλιβάνων.

Εικ. 3. Μαυροπηγή, λόφος Απ-Μάρκος. Ταφή 1.

βέβαιη την ταύτιση με την Εύια, στην οποία κατά τον Διόδωρο πολέμησαν τα στρατεύματα της Ολυμπιάδας και της Ευρυδίκης, μετά την εύρεση στη Βέροια επιγραφής, στην οποία αναγράφεται η δυτική πύλη ως *Ευϊαστική*. Φέρει δηλαδή το όνομα της πρώτης από δυτικά πόλης που συναντά κανείς ερχόμενος στη Βέροια από τον Πολύμυλο και την Καστανιά.

ΜΑΥΡΟΠΗΓΗ

Κατά τις εργασίες κατασκευής αγωγών ύδρευσης και τηλεθέρμανσης εντοπίστηκε νεκροταφείο στους πρόποδες του λόφου **Αη-Μάρκος** (εικ. 3), από το οποίο ανασκάφηκαν τμήματα κατά το 2008 και το 2009 με 45 ταφές. Εντάσσονται στον 4ο-3ο αι. π.Χ., ενώ, όπως διαπιστώσαμε, ανήκουν σε μεγάλο νεκροταφείο με ένταξη στην αρχαϊκή-κλασική, καθώς και την ελληνιστική εποχή. Πολλές από τις ταφές παρέμειναν ασύλητες και έφεραν μεγάλο αριθμό κτερισμάτων, κυρίως πήλινων αγγείων, μία έφερε πέντε χάλκινα αγγεία και δύο από ένα ζεύγος χρυσά σκουλαρίκια, ενώ τα νομίσματα είναι Κασσάνδρου, Δημητρίου Πολιορκητή και Αντιγόνου Γονατά.
Το νεκροταφείο συνδέεται με τον αρχαίο οικισμό που αναπτύσσεται σε λόφο με το χαρακτηριστικό όνομα **Κάστρο**, όπου έχουμε ερευνήσει κατάλοιπα ελληνιστικών χρόνων, που καταλαμβάνουν το κορυφαίο και τα ανώτερα προς την κορυφή πλατώματα με τη μεγαλύτερη επίπεδη έκταση, με αφορμή παράδοση αναθηματικών, ανάγλυφων και ενεπίγραφων στηλών που προήλθαν από την ισοπέδωση χώρου ιερού του Απόλλωνα στην κορυφή.
Στον οικισμό του Κάστρου Μαυροπηγής έχουν αποκαλυφθεί κατοικίες σε τρεις οικοδομικές φάσεις, με τοίχους από λασπόχτιστη αργολιθοδομή, χωρίς ιδιαίτερα διαμορφωμένα δάπεδα, που διέθεταν αποθηκευτικούς χώρους με πιθάρια και ενισχύονταν στις παρυφές των πλατωμάτων από επάλληλους αναλημματικούς τοίχους. Ο οικισμός συνδέεται, επίσης, με τα οικιστικά κατάλοιπα στις θέσεις «Παλιάμπελα», «Βρύση του Αράπη» και «Ισιώματα», καθώς και με τα οικιστικά και εργαστηριακά κατάλοιπα στις θέσεις «Αργόρεμα» και τους πρόποδες του Αγίου Μάρκου, αποτελώντας την άνω και κάτω πόλη αντίστοιχα, ενώ επιπλέον συνδέεται με την οχυρωμένη ακρόπολη στο διπλανό πετρώδη λόφο του Αγίου Μάρκου, ως μέρη μιας ενιαίας πολιτικά και διοικητικά πόλης. Γενικά, οι αρχαιότητες που έχουν εντοπιστεί στους παραπάνω χώρους προς τα Ν., ΝΔ. και ΝΑ. της Μαυροπηγής από την ανασκαφική έρευνα, καθώς και ο πλούτος των ευρημάτων της παλαιότερης έρευνας, με προέλευση πιθανότατα τους ίδιους χώρους, όπως κτερίσματα τάφου της εποχής του Σιδήρου, αργυρό νόμισμα Αμύντα Γ΄, επιγραφές και ανάγλυφες στήλες, χάλκινα αγγεία, σιδερένιες αιχμές δοράτων, αργυρή πόρπη, πήλινα αγγεία κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, μαρτυρούν την ύπαρξη μιας οργανωμένης και ακμαίας πόλης με μεγάλη διάρκεια ζωής.
Ανάμεσα στα ευρήματα περισυλλογής συγκαταλέγονται σπάνια αντικείμενα, όπως το αποσπασματικό λίθινο ειδώλιο γυναικείας μορφής από την τούμπα Τετραλόφου (αριθ. ΒΕΚ ᾽05/1305) (εικ. 4) και το χρυσό δακτυλιόσχημο περίαπτο (αριθ. ΒΕΚ ᾽05/1306) (εικ. 5), που βρέθηκε στο Μεγάλο Νησί Γαλάνης και αποτελεί σπάνιο και ενδιαφέρον από πολλές απόψεις εύρημα.
Η ανασκαφή της νεολιθικής εγκατάστασης 5 στρεμμάτων περίπου, στη θέση **«Φυλλοτσαΐρι»**, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις σημαντικότερες λόγω της ένταξής της στην Αρχαιότερη Νεολιθική Εποχή (εικ. 6, 7). Στον πυρήνα του οικισμού αναπτύσσεται οίκημα, υπόγειο αρχικά, ημιυπόγειο στη δεύτερη και ισόγειο στην τρίτη φάση, οπότε και διευρύνεται φθάνοντας από 25 σε 100 τ.μ. Στη φάση αυτή η στέγη ενισχύθηκε με πασσάλους περιμετρικά, ενώ το δάπεδο από ασβεστολιθική σκληρή μάργα, πάχ. 0,07-0,10 μ., είναι εντυπωσιακό και σώζεται σε 15 τ.μ. περίπου. Οι πασσαλόπηκτες οικίες ακανόνιστου ορθογώνιου σχήματος αποτέλεσαν την έκπληξη της έρευνας στη Μαυροπηγή και μπορούν να συγκριθούν με αυτές της Νέας Νικομήδειας Ημαθίας. Αποκαλύφθηκαν επτά κατόψεις, πλήρεις οι έξι, εμβαδού από 50 έως 62 τ.μ., αλλά και 90 τ.μ., τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά των οποίων δηλώνουν επισκευές και συνεπώς οικιστικές φάσεις χωρίς μεγάλη χρονική απόσταση μεταξύ τους. Χώροι εστιών στο εσωτερικό τους και λάκκοι, περί τους 100, βαθείς ή αβαθείς που χρησιμοποιήθηκαν ως αποθηκευτικοί, απορριμματικοί, αλλά και ως τροφοπαρασκευαστικές κατασκευές, εντός των κατοικιών αλλά και εξωτερικά, συνήθως ένας μεγάλος σε άμεση γειτνίαση, αποδεικνύουν την καλή οργάνωση του χώρου από τη μικρή κοινωνία των γεωργοκτηνοτρόφων σε τόσο πρώιμη εποχή, οι οποίοι φαίνεται ότι έχουν περάσει για τα καλά στο παραγωγικό στάδιο και έχουν αναπτύξει δραστηριότητες κοινοτικού χαρακτήρα. Σε όλο τον ανεσκαμμένο χώρο εντοπίστηκαν 15 ταφές, μάλιστα η ταφή 7 μάλλον έφερε και «κτερίσματα» (εικ. 8), ενώ περισυλλέχθηκε το σύνολο σχεδόν της κεραμικής, που σε μεγάλο ποσοστό είναι άβαφη, χονδροειδής και ανήκει σε αγγεία με μεσαίου και μεγάλου πάχους τοιχώματα, ένα ποσοστό της οποίας ωστόσο είναι λειασμένη και στιλβωμένη. Η διακοσμημένη κεραμική σε αγγεία με μεσαία και λεπτά τοιχώματα διακρίνεται σε γραπτή, εμπίεστη και εγχάρακτη, ενώ ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι τμήμα ανθρωπόμορφου αγ-

Εικ. 4. Μαυροπηγή, τούμπα Τετραλόφου. Μαρμάρινο νεολιθικό ειδώλιο.

Εικ. 5. Μαυροπηγή, Μεγάλο Νησί Γαλάνης. Χρυσό δακτυλιόσχημο περίαπτο.

ΘΕΣΗ «ΦΥΛΛΟΤΣΑΪΡΙ»

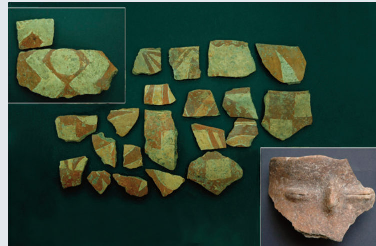

Εικ. 6. Γενική άποψη του χώρου από Α.

Εικ. 7. Ορθογώνια Οικήματα 1, 2, 3.

Εικ. 8. Ταφή 7: Λίθινη αξίνα, οστέινο εργαλείο, λίθινο ομοίωμα βατράχου και δύο λεπίδες.

Εικ. 9. Κεραμική και τμήμα ανθρωπόμορφου αγγείου.

Εικ. 10. Πήλινα ειδώλια.

γείου (εικ. 9). Ο κατάλογος των μικροευρημάτων περιλαμβάνει περί τα 2.000 αντικείμενα που κατανέμονται σε πελεκητά και τριπτά λίθινα εργαλεία, σε πήλινα πηνία και υφαντικά βάρη, δηλαδή ευμεγέθη όστρακα με οπή, σε οστέινους οπείς, βελόνες και οστά με ίχνη επεξεργασίας, σε περίαπτα, λίθινες, οστέινες και πήλινες χάνδρες και σε έξι σφραγίδες με ποικιλία σχεδίων. Σε σύνολο 132 ειδωλίων, τα περισσότερα είναι γυναικείων μορφών και λιγότερα τα ζωόμορφα, από τα οποία ξεχωρίζουν τρία πήλινα σε μορφή βούβαλου και ένα λίθινο σε μορφή βατράχου, ενώ δεν λείπουν και νέοι τύποι, άγνωστοι από άλλες ανασκαφές του νομού Κοζάνης (εικ. 10). Έχουμε διαπιστώσει την ύπαρξη 15 οικιστικών εγκαταστάσεων της Αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής στο Νομό Κοζάνης και 19 στο Νομό Γρεβενών.

Κατά το 2008 με συνέχεια και το 2009 οι σωστικές ανασκαφές αναπτύσσονται σε έξι αρχαιολογικούς χώρους της Μαυροπηγής και του Κομάνου, εξαιτίας των λιγνιτωρυχείων. Κάνουμε μικρή αναφορά στο νεκροταφείο της θέσης **«Μικρό Λιβάδι»**, με ταφές που εντάσσονται στον 4ο και τον 3ο αι. π.Χ., εκτός μιας που χρονολογείται στον 7ο-6ο αι. π.Χ. Ήταν σχετικά πλούσια κτερισμένες, κυρίως με πήλινα αγγεία, ενώ στα πιο πολύτιμα συγκαταλέγονται μία χάλκινη κύλικα (εικ. 11) και ζεύγος από χρυσά σκουλαρίκια με λεοντοκεφαλές. Ένα αργυρό νόμισμα Θηβών (426-395 π.Χ.), καθώς και ένα του Άργους Αμφιλοχικού (μέσα 4ου αι. π.Χ.) δείχνει τον πλούτο των επαφών της Εορδαίας με τον Ελληνισμό του νότου.

ΦΡΑΓΜΑ ΙΛΑΡΙΩΝΑ

Ο Αλιάκμονας, ο μεγαλύτερος σε μήκος ποταμός εντός ελληνικών συνόρων (297 χλμ. έως τις εκβολές του στο Θερμαϊκό κόλπο) έχει αλλοιωθεί από τα φράγματα στο βωμό της αντιμετώπισης του ενεργειακού προβλήματος της χώρας. Στις κοιλάδες και τις πεδινές ζώνες του, ιδιαίτερα σε αυτή του μέσου ρου, αναπτύχθηκαν ήδη από τα προϊστορικά χρόνια σημαντικές εγκαταστάσεις, οι οποίες εξελίχθηκαν σε σημαντικές πόλεις στα πρώτα ιστορικά χρόνια. Στα φαράγγια και τις στενωπούς του αναπτύχθηκαν από τα βυζαντινά χρόνια τα κάστρα-φρούρια, οι πόλεις κοντά σε αυτά και οι μοναστηριακές εγκαταστάσεις στα πιο δυσπρόσιτα σημεία. Το πρόγραμμα διάσωσης, έρευνας και μελέτης που άρχισε εδώ και δεκαετίες (από το 1985) αφορά στις δεκάδες θέσεις (οι περισσότερες προϊστορικές) κατά μήκος του μέσου ρου του Αλιάκμονα από την Αιανή έως το Βελβεντό, που καλύπτονται σήμερα για πολλούς μήνες από τα νερά της τεχνητής λίμνης του φράγματος Πολυφύτου.

Από το 2004 άρχισε η συστηματική επιφανειακή έρευνα στο υπό κατασκευή φράγμα Ιλαρίωνα, συνεχόμενο με το φράγμα Πολυφύτου, που εκτείνεται προς τα ΝΔ. και προς το Νομό Γρεβενών, εντοπίζοντας εντός περιοχής κατάκλυσης 23 αρχαιολογικούς χώρους. Το 2006 άρχισαν οι σωστικές ανασκαφές σε έκταση δεκάδων στρεμμάτων.

Στην παραποτάμια θέση του **«Λογκά» Ελάτης** (ανήκει στο Νομό Κοζάνης), από τα πρανή των λόφων έως την όχθη του Αλιάκμονα οι άνθρωποι πέτυχαν να επιβιώσουν για χιλιετίες, από τη νεολιθική εποχή έως τα ελληνιστικά χρόνια, με καλή οργάνωση του χώρου σε συνδυασμό και με τα φυσικά πλεονεκτήματα (εικ. 12). Το νερό του ποταμού έρρεε ολοχρονίς, η ιχθυοπανίδα ήταν πάντα πλούσια, ενώ παράλληλα ο

Εικ. 11. Θέση Μικρό Λιβάδι, τφ 3, χάλκινη κύλικα.

ποταμός πρόσφερε επικοινωνία από ρηχά περάσματα. Η γη ήταν ιδιαίτερα εύφορη στα παραποτάμια ανοίγματα, η χλωρίδα και η πανίδα των διπλανών δασών ήταν άφθονη και επέτρεπε την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας και το κυνήγι και, τέλος, η υλοτομία συνέβαλε τόσο στις κατασκευές όσο και ως θερμαντική ύλη.

Η συνεχής παρουσία του ανθρώπου στο χώρο διαφαίνεται και από το γεγονός ότι σε μεγάλη έκταση το φυσικό χώμα εμφανίστηκε σε βάθος 5,50 μ., κάτω από παχιές ανθρωπογενείς επιχώσεις, οι οποίες περιέχουν ευρήματα διαφόρων περιόδων. Οι αρχαιότητες της ελληνιστικής εποχής έχουν διαταραχθεί σχεδόν στο σύνολό τους, αλλά η κεραμική και τα κινητά ευρήματα είναι ενδιαφέροντα (εικ. 13-14). Στα αδιατάρακτα στρώματα της εποχής του Χαλκού και της Νεολιθικής αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα κατοικιών με συνοδευτικούς λάκκους, πίθους, εστίες και ταφές-εγχυτρισμούς. Στα κινητά ευρήματα ανήκουν όστρακα και ακέραια πήλινα αγγεία, ενώ ο κατάλογος των μικροευρημάτων περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό αντικειμένων που κατανέμονται σε πολλά είδη, όπως πήλινα ειδώλια, ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα, λίθινα τριπτά και πελεκητά εργαλεία, αρκετά από οψιανό, υλικό σπάνιο στην περιοχή.

Στην προσπάθειά μας να οριοθετήσουμε τα οικιστικά κατάλοιπα όλης της λεκάνης στη θέση «Λογκάς» Ελάτης διενεργήσαμε ερευνητικές τομές σε όλη σχεδόν την έκταση για να διαπιστώσουμε ότι οι αρχαιότητες, που καλύπτουν και εποχές που δεν συναντήσαμε στα πρανή, εκτείνονται σε 455 στρέμματα!

Το χάλκινο μυκηναϊκό ξίφος του 13ου-12ου αι. π.Χ., που σώζεται σε άριστη κατάσταση, μήκ. 0,81 μ., και παραδόθηκε από κάτοικο Ελάτης και εργάτη της ανασκαφής, δεν γνωρίζουμε αν προέρχεται από τον Λογκά. Αποτελεί σημαντικό εύρημα και στηρίζει την άποψή μας για κάποιας μορφής εγκαταστάσεις Μυκηναίων στην περιοχή του μέσου ρου του Αλιάκμονα, γύρω από την Αιανή, όπου έχουν βρεθεί δύο πρωιμότερα χάλκινα ξίφη, ενώ άλλα τρία είναι γνωστά από το Νομό Γρεβενών.

Στη θέση **«Γέφυρα Παναγιάς»** αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα ελληνιστικών χρόνων,

ΛΟΓΚΑΣ ΕΛΑΤΗΣ

Εικ. 12. Μονόχωρο κτήριο ιστορικών χρόνων.

Εικ. 13. Κάνθαρος πρώιμης εποχής Χαλκού.

Εικ. 14. Αγγείο με εγχυτρισμό Νεολιθικής εποχής.

ΒΡΩΜΟΝΕΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Εικ. 15. Βρωμονέρια Παναγιάς. Άποψη του caldarium του Κτηρίου Γ.

Εικ. 16. Βρωμονέρια Παναγιάς. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

Εικ. 17. Ο χώρος του νεκροταφείου στον Ανατολικό λόφο.

Εικ. 18. Μελανόμορφη πρόχους τοπικού εργαστηρίου.

Εικ. 19. Χάλκινος κρίκος - Προκερματική μορφή νομίσματος.

Εικ. 20-21. Μελανόμορφη πυξίδα και λεπτομέρεια του πώματος.

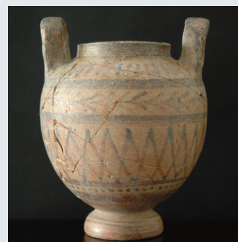
Εικ. 22. Χάλκινη πρόχους.

Εικ. 23. Χάλκινος κάνθαρος.

Εικ. 24. Αργυρά και χάλκινα κοσμήματα.

Εικ. 25. Μελανόμορφη σταμνοειδής πυξίδα.

αλλά και χειροποίητη μακεδονική αμαυρόχρωμη κεραμική της ύστερης εποχής του Χαλκού, της οποίας φορείς θεωρούνται τα μακεδονικά-δωρικά φύλα.

Στη θέση **«Βρωμονέρια Παναγιάς»** διαπιστώθηκε ότι στο χώρο εντός κατάκλυσης αναπτύσσεται κτηριακό συγκρότημα, αποτελούμενο από τέσσερα οικήματα με χρονολογικές φάσεις στα ελληνιστικά, ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια (εικ. 16). Εκτείνεται από Ν. προς Β. ακολουθώντας την κλίση του εδάφους, η οποία σταδιακά αυξάνεται, με αποκορύφωμα το βορειότερο πλάτωμα, στο οποίο αποκαλύφθηκε το βυζαντινό Κτήριο Δ. Η κεντρική είσοδος του κύριου συγκροτήματος βρίσκεται ανατολικά, όπου πεπλατυσμένοι λίθοι διαμορφώνουν κλίμακα και οδηγούν σε αυλή, βόρεια του ελληνιστικού-ρωμαϊκού Κτηρίου Α. Στα Κτήρια Β και Γ των ρωμαϊκών χρόνων αποκαλύφθηκαν λουτρά με μνημειακότερο αυτό του Γ, που αποτελείται από το *frigidarium* (ορθογώνιο χώρο με τρεις αναβαθμούς), από το *caldarium* με υπόκαυστο σύστημα θέρμανσης και από το *tepidarium*, ορθογώνιο χώρο με κλιμακωτή διαμόρφωση και πεσσίσκους υπόκαυστου συστήματος (εικ. 15). Οι δύο τελευταίοι χώροι, όπου και υπάρχει ή παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωση πήλινων θερμαντικών πηνίων, επικοινωνούν μεταξύ τους με αψιδωτό *praefurnium*. Βόρεια από το *frigidarium* αποκαλύφθηκε μεγάλος ορθογώνιος

Εικ. 26. Αγία Κυριακή Παλιουριάς. Αντιπροσωπευτικοί τύποι ειδωλίων.

χώρος, το *triclinium*, και δυτικά ο χώρος των αποδυτηρίων. Στο *triclinium* το δάπεδο κοσμείται με ψηφιδωτό, διαστ. 7x3,5 μ.

Στη θέση **«Κεραμαριό Παλιουριάς»** ανασκάφηκαν τμήματα μεγάλου νεκροταφείου, που εκτείνεται σε δύο λόφους (εικ. 17). Οι ταφές του Ανατολικού Λόφου εντάσσονται στα αρχαϊκά και τα κλασικά χρόνια και του Δυτικού στα κλασικά και τα υστεροκλασικά, κυρίως εντός του 4ου αι. π.Χ. Στον *Ανατολικό Λόφο* ανασκάφηκαν συνολικά 30 ταφές και εκτός μίας ήταν διαταραγμένες και συλημένες από την αρχαιότητα. Πρόκειται για ενταφιασμούς σε λάκκους με εξαίρεση μία καύση και έφεραν κτερίσματα: αγγεία, οπλισμό, κοσμήματα και διάφορα εξαρτήματα. Παρουσιάζουν ομοιο-

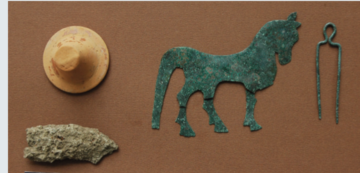
Εικ. 27. Αγία Κυριακή Παλιουριάς. Πιθοειδές αγγείο.

Εικ. 28-30. Ειδώλιο νεολιθικής εποχής.

Εικ. 31. Πυξίδα και άωτο σκυφίδιο–πώμα.

Εικ. 32. Ευρήματα και χάλκινο έλασμα αλόγου από παιδική ταφή.

Εικ. 33. Εξάλειπτρο τοπικού εργαστηρίου.

Εικ. 34. Χάλκινη φιάλη από το νεκροταφείο αρχαϊκών, κλασικών και ελληνιστικών χρόνων.

γένεια με των σύγχρονών τους νεκροταφείων στην Αιανή και σε άλλες περιοχές της Άνω και Κάτω Μακεδονίας, που υπαγορεύεται από τις ίδιες αξίες, πίστεις, δοξασίες και αισθητικές αντιλήψεις. Αντιπροσωπεύονται τα ίδια σχήματα αγγείων και ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αγγεία τοπικού εργαστηρίου (εικ. 18). Στις ταφές υπήρχαν επίσης όπλα, κοσμήματα και διάφορα εξαρτήματα ενδυμασίας και εργαλεία καλλωπισμού (ωτογλύφανο και τριχολαβίδα), ενώ ένας χάλκινος κρίκος αποτελεί μάλλον προκερματική μορφή νομίσματος (εικ. 19). Στο **Δυτικό Λόφο** ανασκάψαμε σε δύο χρονιές 33 και 39 ταφές, αντίστοιχα, ανεβάζοντας το συνολικό αριθμό σε 102. Από το σύνολο των 72 ταφών μόνο έξι ήταν ασύλητες. Στους λάκκους των ταφών διαπιστώσαμε ότι υπήρχαν μία ή περισσότερες πέτρες ως επιτάφια σήματα. Οι τάφοι περιείχαν πήλινα αγγεία (εικ. 20-21, 25), τα περισσότερα μάλιστα τοπικών εργαστηρίων, όπλα, κοσμήματα (εικ. 24) και τρία χάλκινα αγγεία. Πρόκειται για μία πρόχου (εικ. 22), ένα σκύφο-κοτύλη και έναν κάνθαρο (εικ. 23) με χυτό χείλος και ποδίσκο, ο οποίος αποτελεί το πρώτο αγγείο του τύπου στους Νομούς Γρεβενών και Κοζάνης.

Ο εντοπισμός και η ανασκαφή ενός ακόμη νεκροταφείου αρχαϊκών και κλασικών χρόνων αποκτά ιδιαίτερη σημασία για το χώρο της Άνω Μακεδονίας, για την οποία μετά τις ανασκαφές των τελευταίων ετών (κυρίως στην Αιανή) αναθεωρήθηκαν οι απόψεις περί πολιτισμικής και κοινωνικής απομόνωσης στις αντίστοιχες εποχές. Σύμφωνα με τη νέα ιστορική

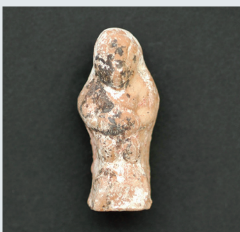

Εικ. 35. Γενική άποψη του Κτηρίου Α.

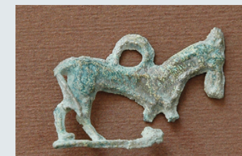
Εικ. 36-37. Χάλκινες τοξωτές πόρπες.

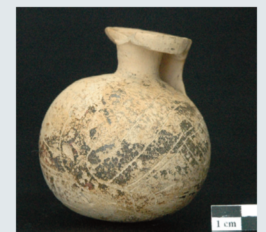
Εικ. 38. Πήλινο ειδώλιο νάνου-προγάστορα.

Εικ. 39. Χάλκινη οκτώσχημη πόρπη.

Εικ. 40. Χάλκινο περίαπτο σε σχήμα αλόγου.

Εικ. 41. Κορινθιακός αρύβαλλος.

φυσιογνωμία, όπως αυτή αποτυπώνεται από τα τεκμήρια της αρχαιολογικής έρευνας, η Άνω Μακεδονία στον 6ο και τον 5ο αι. π.Χ. εντάσσεται στην πολιτισμική κοινή του υπόλοιπου Ελληνισμού και χαρακτηρίζεται από υψηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο με ποικιλία εμπορικών ανταλλαγών και άλλων σχέσεων.

Η ανασκαφή στη θέση **«Αγία Κυριακή Παλιουριάς»** αποκάλυψε χώρους κατοίκησης κατά τη νεολιθική και την εποχή του Χαλκού, καθώς και την εποχή του Σιδήρου, που ήταν αραιή, εξαιτίας και της διάλυσης από τις αρόσεις, αλλά και του τρόπου χρήσης του χώρου σε μικρές οικιστικές μονάδες. Αποκαλύφθηκε σύνολο 34 ειδωλίων (εικ. 26), ανθρωπόμορφα και αγκυρόσχημα, ενώ εντοπίστηκαν και τέσσερις ταφές της εποχής του Χαλκού, εκ των οποίων η μία έφερε δύο πήλινα αγγεία και σε μια άλλη υπήρχε πήλινο αγγείο στη θέση του κεφαλιού που έλειπε (εικ. 27).

Στη θέση **«Κτιο Διπόρου»** αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα και πιο συγκεκριμένα τοίχοι από αργολιθοδομή και χώροι δωματίων, καθώς και μεγάλος ορθογώνιος κεραμικός κλίβανος, που δείχνει τις εργαστηριακές δραστηριότητες του οικισμού. Έξω από τον κλίβανο και στα νοτιοανατολικά εντοπίστηκε χώρος απορριμμάτων, από τον οποίο περισυλλέχθηκαν τέσσερα στόμια μακεδονικών αμφορέων. Προϊόν του ίδιου εργαστηριακού χώρου είναι και το αποσπασματικά σωζόμενο συμπαγές ειδώλιο ζώου, ίσως ελέφαντα, πάνω στη ράχη του οποίου σώζονται τα πόδια δύο αναβατών (εικ. 28-30). Ο οικισμός εντάσσεται στα ελληνιστικά χρόνια, ενώ ο ίδιος χώρος έχει κατοικηθεί στη νεολιθική και στην εποχή του Χαλκού, η ύστερη, μάλιστα, τεκμηριώνεται από την παρουσία οστράκων της μακεδονικής-δωρικής αμαυρόχρωμης κεραμικής. Στο Δυτικό τομέα αποκαλύψαμε και νεκροταφείο με ένταξη από την αρχαϊκή-κλασική έως την ελληνιστική εποχή, καθώς και βυζαντινή (εικ. 31-34).

Στην κοντινή θέση **«Παναγιάς Διπόρου»** ήλθαν στο φως παρόμοια οικιστικά κατάλοιπα (εικ. 35), ενώ αποκαλύφθηκαν αποθηκευτικός χώρος με πίθους, κατόψεις τριών κατοικιών, κεραμικοί κλίβανοι, έξι αρχαϊκές ταφές παιδιών, σκελετοί τριών ατυχηματικών αλόγων και βυζαντινό νεκροταφείο (εικ. 36-41). Οι δύο παραπάνω χώροι συγκροτούν ενιαίο μεγάλο οικισμό κατά την ελληνιστική εποχή, ενώ η χρήση και των δύο προγενέστερα, τεκμηριώνεται, όπως αναφέραμε, για πολλές εποχές. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι σε όλο το χώρο αναπτύσσονταν αγροτοποιμενικές εποχιακές εγκαταστάσεις πολύ πρώιμα και κυρίως κατά την ελληνιστική εποχή.

Στη θέση **«Μικρό Καρπερού»** εντοπίστηκε και ανασκάφηκε χώρος νεκροταφείου με κιβωτιόσχημους τάφους από πλάκες, που δεν περιείχαν αντικείμενα.

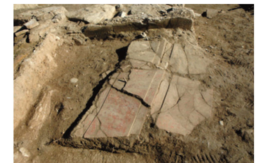
Στη θέση **«Μέγας Αη-Γιώργης Δήμητρας»** οι εντοπισμένες αρχαιότητες, με ένταξη από τα αρχαϊκά έως και τα ρωμαϊκά χρόνια, αφορούν κυρίως σε έκταση εκτός κατάκλυσης, και μολονότι στην προς έρευνα έκταση είχε περισυλλεχθεί χειροποίητη κεραμική της εποχής του Χαλκού και λεπίδες πυριτόλιθου, με την ανασκαφή αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα ύστερων χρόνων. Ερευνήθηκε με δίκτυο δοκιμαστικών τομών μεγάλη έκταση και αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα μεταχριστιανικών χρόνων σε τρία σημεία.

Στη θέση **«Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας»** εντοπίζονται επιφανειακά ευρήματα, που μας οδηγούν σε αρχαιότητες ελληνιστικών, ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων. Στο πλάτωμα πάνω από τον Αλιάκμονα, που ρέει με χαράδρα, αποκαλύφθηκε αγροικία 750 τ.μ., ελληνιστικών χρόνων. Πρόκειται για οργανωμένο συγκρότημα με βοηθητικούς στωικούς χώρους στον περίγυρο, που προοριζόταν ως μόνιμη εγκατάσταση και πρόσφερε άνετη διαβίωση, όπως συμπεραίνουμε, τόσο από το μέγεθός του όσο και από την πολυτέλεια στην κατασκευή του, όπως κονιάματα στους τοίχους και βοτσαλωτά δάπεδα (εικ. 42-43). Έχει χτιστεί περίπου στον άξονα Β.-Ν., αναπτύσσεται σε τέσσερις κάθετους άξονες με τους εξωτερικούς τοίχους πιο ενισχυμένους, όπως και οι περιμετρικά της αυλής, και αποτελείται από ένδεκα δωμάτια-χώρους με μεγάλο πιθεώνα. Μεταγενέστερη προσθήκη αποτελεί ένας ορθογώνιος κλίβανος. Το Κτήριο Β ταυτίστηκε με ναό τύπου τρίκλιτης βασιλικής, ενώ δεκάδες ήταν οι χριστιανικές ταφές στον ίδιο χώρο.

Παράλληλα, στην ίδια θέση η χειροποίητη κεραμική και λίθινα εργαλεία αποτελούν τις ενδείξεις για τη χρήση του χώρου και στα προϊστορικά χρόνια, κυρίως στην Εποχή του Χαλκού. Μάλιστα μακρύτερα από τα παραπάνω, σε έναν κιβωτιόσχημο τάφο από λίθινες πλάκες με τριπλή ταφή διασώθηκαν δύο πήλινες υψίποδες κύλικες, αγγεία του μυκηναϊκού σχηματολογίου (εικ. 44). Παρόμοιο σχήμα κύλικας, με την ονομασία «ποτήρι του Νέστορα», προέρχεται από τον Εξάλοφο Τρικάλων και τη Δωδώνη και τούτο ενισχύει την άποψή μας για κάποιας μορφής εγκατάσταση των Μυκηναίων στο μέσο ρου του Αλιάκμονα.

Προϊσταμένη - Υπεύθυνη ανασκαφών

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

Εικ. 42. Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας. Τα πολύχρωμα κονιάματα της Αγροικίας.

Εικ. 43 Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας. Κονιάματα από το χώρο του ανδρώνα της Αγροικίας.

Εικ. 44. Άγιος Κωνσταντίνος Δήμητρας. Μυκηναϊκές κύλικες.

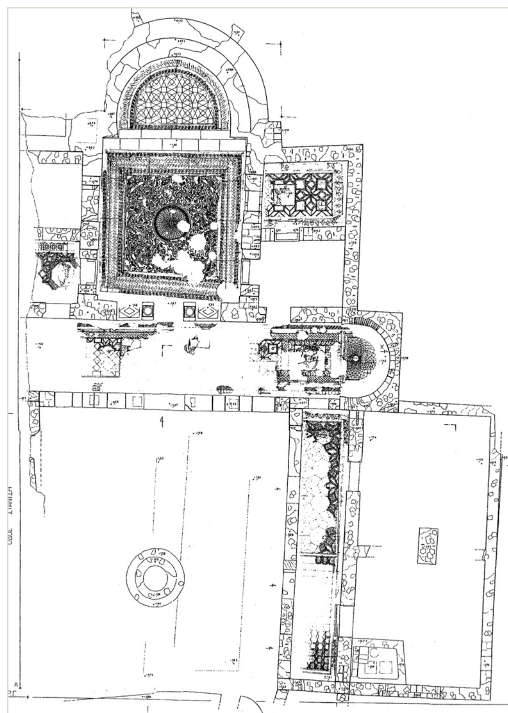
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Παλαιόκαστρο

Το 2002 ανασκάφηκε μεγάλο μέρος παλαιοχριστιανικής βίλας στο Παλαιόκαστρο του δήμου Ωραιοκάστρου Θεσσαλονίκης. Περιβαλλόταν εξωτερικά από περίβολο, από τον οποίο εντοπίστηκαν τμήματα δύο μόνο πλευρών, της ανατολικής και νότιας, με τετράπλευρο πύργο στη συμβολή τους (εικ. 2). Αποκαλύφθηκε επίσης το μεγαλύτερο μέρος της αυλής, δύο από τις στοές που την περιέβαλλαν, και το τρικλίνιο, με αψίδα στο βορρά και παράπλευρα ζεύγη δωματίων στα ανατολικά και δυτικά. Στα δωμάτια και την αψίδα του τρικλινίου τα δάπεδα βρίσκονταν μια βαθμίδα ψηλότερα από το δάπεδο του κεντρικού, τετράγωνου χώρου. Εντοπίστηκε ακόμη μεγάλος βοηθητικός-αποθηκευτικός χώρος στα ανατολικά του συγκροτήματος, με μικρή κιστέρνα στη νοτιοδυτική γωνία του και τμήμα του λουτρού στα νότια. Η κεντρική είσοδος βρισκόταν στη νότια πλευρά του περιβόλου, σε εσοχή σχήματος τραπεζίου και εποπτευόταν από το γωνιακό πύργο. Αντίστοιχος πύργος πιθανόν υπήρχε και στη νοτιοδυτική πλευρά.

Εικ. 1. Η παράσταση του Εχέδωρου από το δάπεδο της Βόρειας στοάς.

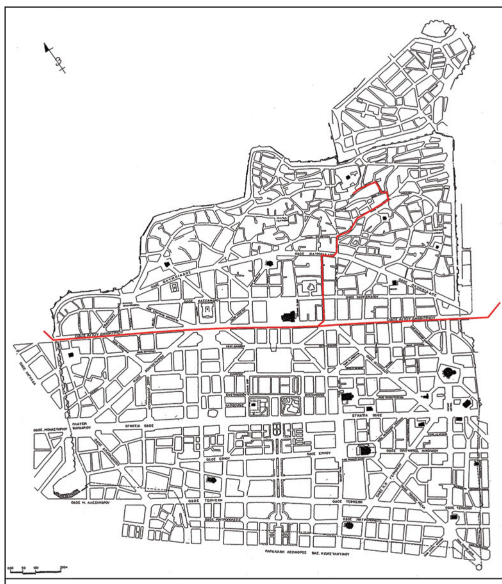
Εικ. 2. Σχέδιο κάτοψης.

Από το διάκοσμο της βίλας σώθηκαν λίγα σπαράγματα τοιχογραφιών, που μιμούνται αρχιτεκτονικές μορφές, κίονες και ορθομαρμαρώσεις, και τα ψηφιδωτά δάπεδα. Στο δάπεδο του κεντρικού χώρου του τρικλινίου υπάρχει παράσταση αμπέλου, που εκφύεται από τέσσερα αγγεία τοποθετημένα στις γωνίες της σύνθεσης. Ανάμεσα στους βλαστούς περικλείονται διάφορα είδη πουλιών. Σε ένα από τα παράπλευρα δωμάτια υπάρχει ορθογώνιος πίνακας με παράσταση Λήδας με κύκνο, σε συνδυασμό με συνεχόμενο γεωμετρικό διάκοσμο, ενώ σε άλλο βρέθηκε οκταγωνικός πίνακας με παράσταση χορεύτριας. Στη βόρεια στοά της αυλής, που βρισκόταν μπροστά στο τρικλίνιο, βρέθηκε μικρό σπάραγμα γυναικείας μορφής με αναπεπταμένο βήλο από αδιάγνωστη παράσταση και πίνακας με ανδρικό πορτρέτο, προσωποποίηση του ποταμού Εχέδωρου (σήμερα Γαλλικός) που βρίσκεται πολύ κοντά στη βίλα (εικ. 1). Το συγκρότημα χρονολογήθηκε στον 5ο αιώνα.

Εγκατάσταση νέου αγωγού ύδρευσης

Με αφορμή την εγκατάσταση του νέου αγωγού ύδρευσης της Θεσσαλονίκης (εικ. 4), που τροφοδότησε με νερό την πόλη από τον ποταμό Αλιάκμονα, πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα σωστικού χαρακτήρα, από το Σεπτέμβριο του 2000 έως τα τέλη του 2002. Η αρχαιολογική σκαπάνη ακολουθώντας την πορεία του νέου αγωγού, έδωσε νέα στοιχεία για την πολεοδομική οργάνωση της πόλης από την ύστερη ρωμαϊκή - παλαιοχριστιανική περίοδο έως και τους χρόνους της όψιμης τουρκοκρατίας.
Ο αγωγός ύδρευσης πλησίασε την Θεσσαλονίκη εκ δυσμών διασχίζοντας τα εκτός των τειχών εκτεταμένα αρχαία νεκροταφεία της πόλης, στις οδούς Λαγκαδά και Αγίου Νέστο-

Εικ. 3. Τοιχογραφία με παράσταση παγωνιού σε παραδείσιο τοπίο, από τάφο του δυτικού νεκροταφείου της Θεσσαλονίκης.

Εικ. 4. Η πορεία του νέου αγωγού ύδρευσης στο εντός των τειχών τμήμα της πόλης και διαμέσου του δυτικού και ανατολικού νεκροταφείου.

ρος, όπου ήρθαν στο φως τάφοι υστερορωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων με αξιόλογα κτερίσματα (εικ. 3). Συνάντησε τα δυτικά τείχη στη διασταύρωση των οδών Αγίου Δημητρίου και Ειρήνης και εισήλθε στην πόλη από τη Λητaία Πύλη. Εν συνεχεία, ο αγωγός διασχίζοντας το ιστορικό κέντρο, σε μήκος 2 χλμ. περίπου, κατά μήκος της σημερινής οδού Αγίου Δημητρίου ακολούθησε κατά τόπους την πορεία ενός βασικού άξονα (*decumanus*) της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης (εικ. 5). Εξήλθε της πόλεως στο σημείο που η οδός Αγίου Δημητρίου συναντά τα ανατολικά τείχη και το προτείχισμα στο ύψος του Κεντρικού Νοσοκομείου «Γ. Γεννηματάς». Προσπέρασε το ρέμα της Ευαγγελίστριας και ανηφόρισε στις Σαράντα Εκκλησιές από την οδό Γ. Βιζυηνού διασχίζοντας τα ανατολικά νεκροταφεία, όπου βρέθηκαν λαξευμένοι στον βράχο τάφοι αρκετά κατεστραμμένοι και λιγότερο πολυτελείς ως προς την κατασκευή και τα κτερίσματά τους.

Δευτερεύων αγωγός διακλαδίστηκε προς Β. ακολουθώντας άλλοτε την πορεία αγωγών του αρχαίου δικτύου ύδρευσης και αποχέτευσης και άλλοτε συναντώντας αρχαία οικοδομικά τετράγωνα. Ο αγωγός ακολούθησε την οδό Σοφοκλέους, διέσχισε την οδό Ολυμπιάδος, ανηφόρισε στην οδό Αγίας Σοφίας, ακολούθησε την οδό Ακροπόλεως και μέσα από δρομίσκους της Άνω Πόλης κατέληξε σε σύγχρονη δεξαμενή, κοντά στη Μονή Βλατάδων.

Στο εντός των τειχών τμήμα της πόλης βρέθηκαν ερείπια δημόσιων και ιδιωτικών οικοδομημάτων με επάλληλες προσθήκες διαφόρων κατασκευαστικών φάσεων. Ξεχωρίζουν τα τρικλίνια τριών αστικών επαύλεων, δύο εκ των οποίων αποκαλύφθηκαν επί της Αγίου Δημητρίου, στο ύψος των οδών Παστέρ και Φωτάκου, και τρίτο στη συμβολή των οδών Ολυμπιάδος και Αγίας Σοφίας. Ανατολικά της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου αποκαλύφθηκε μεγάλο κτήριο (μήκους 55 μ.) παλαιοχριστιανικών χρόνων, που χρησίμευε πιθανότατα ως ξενώνας των προσκυνητών στο ναό (εικ. 6). Ανατολικότερα, μεταξύ των οδών Αγίας Σοφίας και Ευριπίδου, βρέθηκαν τα ερείπια συγκροτήματος που διέθετε περίβολο και δεξαμενές στην αυλή του. Το οικοδόμημα, η ύπαρξη του οποίου ήταν γνωστή από παλαιότερη ανασκαφή, έχει ταυτιστεί με σταυρικό ναό του 6ου αι. μ.Χ.

Την εικόνα μας για τον πολεοδομικό ιστό της πόλης συμπληρώνουν οκτώ αρχαίοι κάθετοι δρόμοι (*cardines*), μεταξύ των οδών Γυμνασιάρχου Ε. Μπουντώνα και Φιλώτα, Αγίου Νικολάου, Σοφοκλέους, Αγίας Σοφίας, Ευριπίδου, Σωκράτους, Φ. Δραγούμη και Λάζου Εξάρχη. Ο εντοπισμός των κάθετων αυτών δρόμων βεβαιώνει ότι η ρυμοτομία της σημερινής πόλεως παρόλες τις αλλαγές, συνεχίζει σε γενικές γραμμές τον αρχικό πολεοδομικό σχεδιασμό με μικρές αποκλίσεις από την αρχική χάραξη. Κάτω από τις οδούς διέρχονταν κυρίως πήλινοι ή κτιστοί και σπανιότερα μολύβδινοι αγωγοί διαφόρων εποχών διανομής πόσιμου νερού σε βρύσες από τις δεξαμενές της Άνω Πόλης, αλλά και κτιστοί αποχετευτικοί αγωγοί (εικ. 4, 5). Κοντά στο δυτικό τείχος της πόλης και νοτίως του *decumanus* της Αγίου Δημητρίου βρέθηκαν δεξαμενές, κάποιες εκ των οποίων ήταν ενταγμένες στο σύστημα υδροδότησης της μεγάλης κινστέρνας του ναού των Αγίων Αποστόλων από τις πηγές περιοχής Ρετζικίου.

Η ανασκαφή έδωσε πλήθος κινητών ευρημάτων που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή της πόλης της Θεσσαλονίκης, κυρίως κατά τη διάρκεια της ύστερης αρχαιότητας και των παλαιοχριστιανικών χρόνων (2ος-6ος αι. μ.Χ.), τη βυζαντινή περίοδο (7ος-15ος αι.) (εικ. 7) και τους χρόνους της τουρκοκρατίας (15ος-20ός αι.).

Εικ. 5. Κτιστοί και πήλινοι αγωγοί υποδεικνύουν την πορεία του αρχαίου decumanus στο ύψος της σημερινής οδού Αγίου Δημητρίου.

Εικ. 6. Οδός Αγίου Δημητρίου. Μεγάλο παλαιοχριστιανικό οικοδόμημα ανατολικά της Βασιλικής Αγίου Δημητρίου – πιθανότατα ξενώνας των προσκυνητών στο ναό.

Εικ. 7. Εφυαλωμένα κεραμικά βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, 12ος-16ος αιώνας.

Εικ. 8. Σταθμός Αγίας Σοφίας. Άποψη του ανασκαφικού χώρου από ανατολικά.

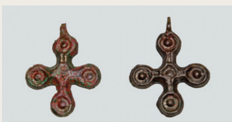
Μετρό Θεσσαλονίκης *(2006-2010)*
Με αφορμή την κατασκευή του ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης η 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων διεξάγει από το 2006 εκτεταμένης κλίμακας ανασκαφική έρευνα στους σταθμούς που χωροθετούνται, τόσο εντός του ιστορικού κέντρου της πόλης (Σταθμοί Αγίας Σοφίας, Βενιζέλου), όσο και εκτός των τειχών (Σταθμός Δημοκρατίας, Διακλάδωση Σταυρούπολης). Καθώς οι ανασκαφές πραγματοποιούνται σε περιοχές αδιατάρακτες από την μεταγενέστερη οικοδομική δραστηριότητα, αφού κατά κανόνα τα κελύφη των σταθμών χωροθετούνται κάτω από το οδόστρωμα της σημερινής Λεωφόρου Εγνατίας - Μοναστηρίου, αποκαλύπτονται αρχαιολογικά κατάλοιπα σε συνεχή αλληλοδιαδοχή προσφέροντας πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της πόλης στο διάβα των αιώνων.
Τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα –έως το βάθος -4,50 μ.– στην εντός των τειχών περιοχή προσφέρουν ένα πανόραμα της πολεοδομικής οργάνωσης της πόλης από τα βυζαντινά έως και τα νεότερα χρόνια.
Κατά τους βυζαντινούς χρόνους την πόλη διέτρεχε οριζόντιος οδικός άξονας (Α.-Δ.), η *Λεωφόρος* ή *Μέση* οδός των Βυζαντινών, την πορεία του οποίου ακολουθεί η σημερινή Εγνατία Οδός. Ο δρόμος αποκαλύφθηκε σε όλο το πλάτος του στον Σταθμό Βενιζέλου και αποσπασματικά στο βόρειο τμήμα του Σταθμού Αγίας Σοφίας (εικ. 8). Τα καταστρώματά του ήταν κατασκευασμένα κατά κανόνα από πέτρες, κεραμίδια και άλλα υλικά πακτωμένα στο χώμα, ενώ το πλάτος του μαζί με τα πεζοδρόμια έφθανε κατά μέσο όρο τα 4 μ. Δρομίσκοι μικρού πλάτους κάθετοι στον κεντρικό οριζόντιο οδικό άξονα όριζαν οικοδομικά τετράγωνα, οριοθετώντας πυκνοδομημένες οικοδομικές νησίδες, από μαγαζιά, εργαστήρια και κατοικίες (εικ. 9). Ήδη κατά τη βυζαντινή εποχή διαπιστώνεται καταπάτηση του δημόσιου χώρου με επέκταση των οικημάτων είτε με πρόχειρες πασσαλόπηκτες κατασκευές, είτε με τοιχοποιίες επί των καταστρωμάτων των δρόμων. Εντύπωση προκαλεί η επανάχρηση των ίδιων χώρων, που καταστρέφονται και κτίζονται πάλι στα ίδια χνάρια, αποκτούν νέα δάπεδα, ενώ τα υλικά της κατεδάφισης μαζί με αντικείμενα ή σκεύη καθημερινής χρήσης των προηγούμενων κατοίκων μπαζώνουν τους χώρους και αποτελούν πολύτιμες αρχαιολογικές πληροφορίες.
Κατά τη μεταβυζαντινή εποχή η εικόνα δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά, σημειώνονται ωστόσο κάποιες αλλαγές, όπως καταργήσεις κάθετων δρόμων, η θέση των οποίων καταλαμβάνεται από οικήματα. Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει σε τμήμα κτηρίου της υστεροβυζαντινής/πρώιμης μεταβυζαντινής περιόδου που σωζόταν σε όλο του το ύψος, από το δάπεδο έως την ανωδομή. Το κτήριο αποκαλύφθηκε βυθισμένο κάτω από την άσφαλτο στον Σταθμό Βενιζέλου, ενώ στον έναν από τους δύο χώρους διατηρούνταν αποσπασματικά η στέγασή του με σκαφοειδή θόλο (εικ. 10).
Μεγάλη τομή για την πολεοδομία σημειώνεται τον 19ο αιώνα όταν, προκειμένου να γίνει η διαπλάτυνση της οδού Εγνατίας, ισοπεδώνονται τα παλαιότερα κτήρια, ενώ το πλάτος του δρόμου διευρύνεται στα 9 μ. Την ίδια εποχή η τότε οδός Sabri Pasa (σημερινή οδός Βενιζέλου) φθάνει τα 7,5 μ., ενώ η οδός Πλάτωνος τα 6 μ. Ανατολικά της οδού Βενιζέλου ανασκάφηκαν κτήρια παραγωγικών δραστηριοτήτων, ενώ δυτικά ερευνήθηκε πιθανότατα τμήμα από το χάνι του Sofi Efendi, όπως μας πληροφορούν τα φορολογικά βιβλία του 1906. Η χρήση της πε-

Εικ. 9. Σταθμός Αγίας Σοφίας. Εφυαλωμένη κούπα υστεροβυζαντινών χρόνων.

Εικ. 10. Σταθμός Βενιζέλου. Κτήρια μεταβυζαντινών και βυζαντινών χρόνων σε πυκνή αλληλουχία στο νοτιοανατολικό τμήμα του σταθμού.

Εικ. 11. Σταθμός Βενιζέλου. Χάλκινοι επιστήθιοι σταυροί βυζαντινών χρόνων.

Εικ. 12. Σταθμός Βενιζέλου. Χρυσό υπέρπυρο Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου - Μιχαήλ Θ΄ (1294-1320).

Εικ. 13. Διακλάδωση Σταυρούπολης. Ο παλαιοχριστιανικός αντερεισματικός τοίχος, στον οποίο χρησιμοποιήθηκαν μαρμάρινα μέλη από το νεκροταφείο.

Εικ. 14. Σταθμός «Σιντριβάνι». Αεροφωτογραφία της Βασιλικής.

ριοχής του Σταθμού Βενιζέλου ως αγοράς με ακμάζον και διεθνές εμπόριο (εικ. 11) επιβεβαιώνεται και από νομισματική μαρτυρία (εικ. 12), καθώς κατά την ανασκαφή βρέθηκαν ευρωπαϊκά νομίσματα – αντικείμενο εμπορικών συναλλαγών. Στον Σταθμό Αγίας Σοφίας αποκαλύφθηκαν ισόγεια και υπόγεια κτηρίων, για κάποια από τα οποία διαπιστώθηκε η αποθηκευτική τους χρήση, ενώ για άλλα η χρήση τους ως καταστημάτων. Η μεγάλη πυρκαγιά του 1917 σηματοδοτεί την καταστροφή των κτηρίων, όπως πιστοποιείται από τα στρώματα καύσης στο εσωτερικό τους.

Διαφορετική είναι η εικόνα στους εκτός των τειχών σταθμούς, όπου κατά την αρχαιότητα εκτεινόταν το ανατολικό και δυτικό νεκροταφείο (εικ. 13). Στην περιοχή του ανατολικού νεκροταφείου, στον Σταθμό «Σιντριβάνι» αποκαλύφθηκε τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική (εικ. 14) με μαρμαροθετημένα δάπεδα, κτισμένη στη θέση προγενέστερου λατρευτικού κτηρίου.

Έξω από τα δυτικά τείχη, σε άμεση γειτονία με αυτά ανασκάφηκαν οικιστικά κατάλοιπα των παλαιοχριστιανικών-πρωτοβυζαντινών χρόνων, που φαίνονται να εγκαταλείπονται μετά από μια βίαιη καταστροφή κατά τον 7ο-8ο αιώνα, ενώ δυτικότερα, αποκαλύφθηκαν τα ερείπια ημιτελούς περίκεντρου κτηρίου, επίσης της πρωτοβυζαντινής περιόδου. Το κτήριο διέκοψε τη χρήση δρόμου που διερχόταν από το αρχαίο νεκροταφείο, τάφοι του οποίου αποκαλύφθηκαν κάτω από τα θεμέλια των κτηρίων.

Προϊστάμενοι

Χαράλαμπος Μπακιρτζής (2007)
Ευτέρπη Μαρκή (2008)
Μελίνα Παϊσίδου (2009-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Ανασκαφή Αγωγού Ύδρευσης, Θεσσαλονίκη	Χ. Μπακιρτζής
Βίλα στο Παλαιόκαστρο, Δ. Ωραιοκάστρου	Ε. Μαρκή
Ανασκαφή Μετρό Θεσσαλονίκης	Χ. Μπακιρτζής, Ε. Μαρκή, Μ. Παϊσίδου, Σ. Βασιλειάδου, Κ. Κωνσταντινίδου, Ν. Παζαράς, Σ. Τζεβρένη

ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

Διατείχισμα της Κασσάνδρειας

Στη θέση της αρχαίας Ποτίδαιας, που καταστράφηκε από το Φίλιππο το 357 π.Χ., ανίδρυσε ο Κάσσανδρος το 316 μία νέα πόλη, την Κασσάνδρεια. Η ελληνιστική αυτή πόλη εξελίχθηκε σε μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Μακεδονίας λαμβάνοντας μεγάλη άνθηση κατά τη ρωμαιοκρατία και τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες.

Το 540 μ.Χ. καταστράφηκε από τους Ούννους και λίγα χρόνια μετά ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός φρόντισε για την ανασύστασή της. Σύμφωνα με τον ιστορικό Προκόπιο, ο Ιουστινιανός επισκεύασε το διατείχισμα που προϋπήρχε κατά μήκος του λαιμού της χερσονήσου και εκτεινόταν από τον Θερμαϊκό ως τον Τορωναίο κόλπο.

Οι επόμενες ιστορικές πληροφορίες για το διατείχισμα προέρχονται από τον 15ο αιώνα και αναφέρονται στις μεγάλης εκτάσεως ανακατασκευές του τείχους και στη διάνοιξη μιας τάφρου, που έγιναν από τον Δεσπότη Θεσσαλονίκης Ιωάννη Ζ΄ Παλαιολόγο. Πιθανόν στον Ιωάννη Ζ΄ οφείλεται και η κατασκευή ενός νέου πύργου με οχυρωματικό περίβολο που προστέθηκε στη δυτική πλευρά του ισθμού, νοτίως του διατειχίσματος.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1424, οι Βενετοί επιχείρησαν νέες επισκευές, οι οποίες όμως φαίνεται πως δεν ολοκληρώθηκαν. Στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας το τείχος εγκαταλείπεται, ίσως γιατί η Κασσάνδρεια έχει χάσει πια τη στρατηγική της σημασία.

Το διατείχισμα εκτείνεται σε μήκος περίπου 1200 μ. από τον Τορωναίο κόλπο ανατολικά μέχρι το Θερμαϊκό στα δυτικά (εικ. 1). Το τείχος ενισχύεται με ορθογώνιους πύργους που τοποθετούνται σε απόσταση 50-60 μ. μεταξύ τους. Σήμερα είναι ορατοί οι 18 από τους προϋπάρχοντες 21 πύργους (εικ. 2). Τα δύο άκρα απολήγουν σε πύργους, που σήμερα λόγω της διάνοιξης της διώρυγας και της ανόδου της θάλασσας βρίσκονται μέσα στο νερό. Το πάχος του τείχους κυμαίνεται γύρω στα 1,5-3 μ. και το ανώτερο σωζόμενο ύψος φτάνει στα 8 μ. περίπου.

Στο μέσον του διατειχίσματος υπήρχε η είσοδος στην πόλη που την αποτελούσε μια πύλη με καμάρα, κατασκευασμένη από πλίνθους, πάνω από την οποία υψωνόταν ισχυρός πύργος (εικ. 3).

Συστηματικές εργασίες στο διατείχισμα (καθαρισμοί, διαμορφώσεις χώρου, στερεώσεις) διενεργήθηκαν μεταξύ των ετών 1983-84, από τον καθηγητή Θ. Παζαρά, αρχαιολόγο

Εικ. 1. Αεροφωτογραφία του οικισμού της Ποτίδαιας.

Εικ. 2. Τμήμα του διατειχίσματος.

Εικ. 3. Η πύλη του διατειχίσματος.

Εικ. 4. Γενική άποψη (πύργοι 5 και 4). Λήψη από Δ.

Εικ. 5-6. Εφυαλωμένη κεραμική από το εσωτερικό του πύργου 6.

τότε στην 10η Εφορεία. Έκτοτε οι εργασίες στο τείχος διακόπηκαν και ξανάρχισαν το 2001-2002, επ᾽ ευκαιρία της κατασκευής νέας γέφυρας στη διώρυγα, με χρηματοδότηση από την «ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ Α.Ε.». Τα επόμενα χρόνια το έργο συνεχίστηκε με σύντομες εποχιακές έρευνες που διεξάγονταν με χρηματοδοτήσεις του τέως Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης.

Οι ανασκαφές της Εφορείας επικεντρώθηκαν στον ανατολικό τομέα του τείχους, μεταξύ των πύργων 4-7 (εικ. 4). Αποκαλύφθηκαν τμήματα του διατειχίσματος που δεν ήταν ορατά και προέκυψαν νέα ενδιαφέροντα στοιχεία, όπως η ύπαρξη περιδρόμου, ενώ παράλληλα επιβεβαιώθηκαν οι 3 βασικές φάσεις του διατειχίσματος:

α) Το προ-ιουστινιάνειο διατείχισμα (3ος αι. μ.Χ.), του οποίου η κατασκευή πιθανόν υλοποιήθηκε πριν τις επιδρομές και την πολιορκία της Κασσανδρείας από τους Γότθους, η οποία μαρτυρείται από τις ιστορικές πηγές. Μάλιστα εντάσσεται σε ένα γενικότερο πρόγραμμα οχύρωσης πόλεων της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης. Τότε χρονολογούνται από τους μελετητές η οχύρωση του Δίου, της Βέροιας και μία από τις φάσεις της οχύρωσης της Θεσσαλονίκης.

β) Το διατείχισμα του Ιουστινιανού (540 μ.Χ.), για το οποίο κάνει λόγο ο Προκόπιος.

γ) Οι επισκευές του Ιωάννη Ζ΄ Παλαιολόγου, τις οποίες ο ίδιος, πολύ περήφανος για το έργο του, τις περιγράφει διεξοδικά σε χρυσόβουλο του 1407 και των Βενετών (1424).

Εκτός των τριών βασικών φάσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, έχουν διαπιστωθεί και άλλες ενδιάμεσες επεμβάσεις στο διατείχισμα, όπως στην περίπτωση της μετασκευής του πύργου 5 σε λουτρό. Καθαρίζοντας το εσωτερικό του πύργου εντοπίστηκαν στο δάπεδο πλίνθινοι στυλίσκοι υποκαύστων. Ο εντοπισμός ενός νομίσματος του Κωνσταντίνου Ζ΄ που βρέθηκε στη στάχτη των υποκαύστων, χωρίς να αποτελεί από μόνο του ασφαλές χρονολογικό στοιχείο, υποδηλώνει χρήση του λουτρού κατά την περίοδο αυτή και ίσως σηματοδοτεί την εποχή που συντελέστηκε η μετασκευή του πύργου. Συγχρόνως, ιστορικές πηγές από τον 10ο και τον 11ο αιώνα επιβεβαιώνουν την επιβίωση της Κασσανδρείας κατά την περίοδο αυτή, γεγονός που υποδηλώνει ότι το διατείχισμα εξακολουθεί να έχει κάποιον ρόλο.

Ενδιαφέρουσα εξαίρεση της τοιχοποιίας αποτελεί το δυτικό τμήμα του τείχους στον Θερμαϊκό, όπου η δόμηση ακολουθεί το σύστημα των ζωνών από πλίνθους σε εναλλαγή με ζώνες αργών λίθων και η θεμελίωσή του διαμορφώνεται κλιμακωτά. Πιθανόν πρόκειται για μια ιδιαίτερη κατασκευή, που θα μπορούσε ίσως να ανταποκρίνεται στην ύπαρξη ενός λιμανιού στην περιοχή, όπως προτείνει και ο John Alexander στη σχετική μελέτη του.

Από τα διάφορα κινητά ευρήματα, σημειώνουμε τον εντοπισμό στο εσωτερικό του πύργου 6, άφθονης εφυαλωμένης κεραμικής του β΄ μισού του 14ου αι. (εικ. 5-6), εποχή για την οποία δεν υπάρχουν πληροφορίες

Εικ. 7. Άγιος Στέφανος Αρναίας. Το εσωτερικό του ναού μετά την πυρκαγιά της 5.9.2005. Διακρίνονται οι τρεις ανασκαφικές τομές.

Εικ. 8. Άγιος Στέφανος Αρναίας. Τμήμα τοίχων της παλαιοχριστιανικής βασιλικής.

Εικ. 9. Άγιος Στέφανος Αρναίας. Η συντήρηση των τοιχογραφιών στον ανατολικό τοίχο του παλαιότερου μεταβυζαντινού ναού.

Εικ. 10. Άγιος Στέφανος Αρναίας. Το εσωτερικό του ναού κατά την προσωρινή λειτουργία του. Διακρίνονται τα ανοίγματα στο δάπεδο και η προσωρινή κάλυψή τους.

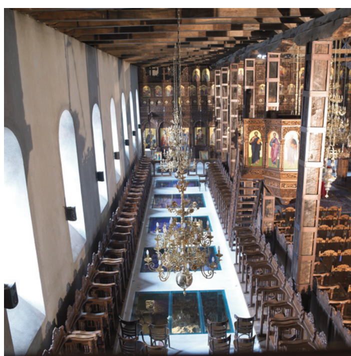
Εικ. 11. Άγιος Στέφανος Αρναίας. Λεπτομέρεια κατασκευής μεταλλικών υποστηριγμάτων πάνω από τους τοίχους της παλαιοχριστιανικής βασιλικής.

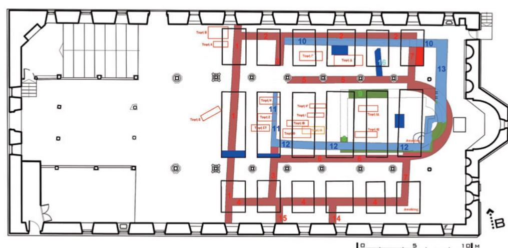

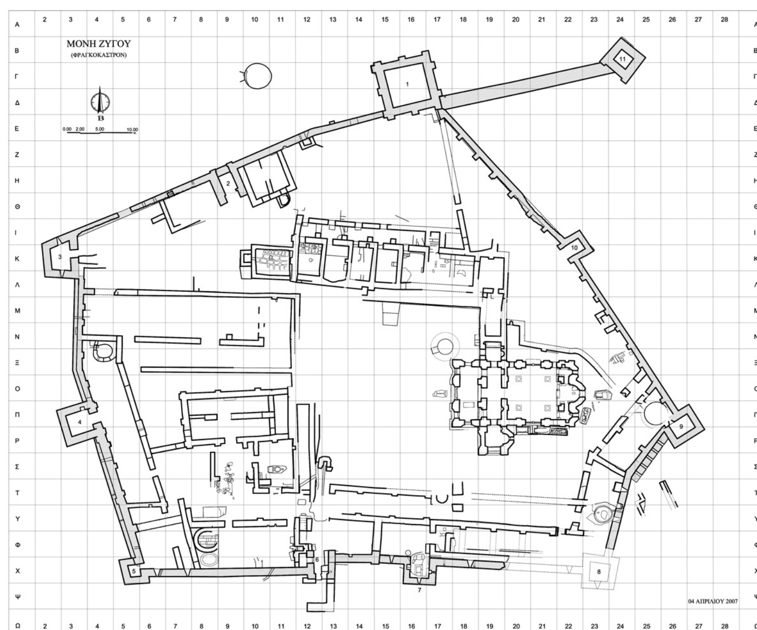
από κάπου αλλού, καθώς και τα πολυάριθμα νομίσματα που καλύπτουν την περίοδο από το 3ο έως το 16ο αι. και καλύπτουν το κενό, εκεί όπου οι πηγές σιωπούν. Μάλιστα κάποια από αυτά, όπως ένα χάλκινο του Ονώριου (395), ένα χάλκινο τορνέζιο του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου (1391-1425) και ένα αργυρό άσπρο του Εμίρ Σουλεϊμάν (1402-1411) θεωρούνται πολύ σπάνια.

Το διατείχισμα της Κασσανδρείας αποτελεί το σημαντικότερο οχυρωματικό έργο στην Χαλκιδική. Εντάσσεται στα μεγάλα έργα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού, όπως αναφέρει ο ιστορικός Προκόπιος, και διατηρείται στο μεγαλύτερο τμήμα του. Η συνέχιση των ανασκαφών, η αναστήλωση και αποκατάσταση του τείχους, οι διαμορφώσεις του περιβάλλοντος χώρου θα αναδείξουν το σημαντικότατο αυτό μνημείο και συγχρόνως θα το καταστήσουν προσεγγίσιμο και ευανάγνωστο στους χιλιάδες επισκέπτες της Χαλκιδικής.

Άγιος Στέφανος Αρναίας Χαλκιδικής.
Στην ορεινή πόλη της Χαλκιδικής Αρναία βρίσκεται ο Μητροπολιτικός ναός του Αγίου Στεφάνου, σημερινή έδρα του επισκόπου Ιερισσού - Αγίου Όρους και Αρδαμερίου (εικ. 7-13). Πρόκειται για τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική γενικών διαστάσεων 40,9X19,58 μ. και επιγραφή ανέγερσης το έτος 1812. Ωστόσο, η γενική εικόνα του μνημείου με τους εμφανείς αρμούς στο μέσον περίπου του νότιου και βό-

Εικ. 12. Ο ναός ολοκληρωμένος. Άποψη του Βόρειου κλίτους από δυτικά.

Εικ. 13. Κάτοψη του ναού με τις φάσεις ανοικοδόμησης.

Εικ. 14. Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου της Μονής Ζυγού.

ρειου τοίχου προξενούσε πάντα την υποψία ότι η σημερινή επιγραφή αναφέρεται στην τελευταία χρονικά επέμβαση επί του ναού, μια επέμβαση δηλαδή του 19ου αιώνα, κατά την οποία ένας παλαιότερος ναός μικροτέρων προφανώς διαστάσεων, επεκτάθηκε προς τα δυτικά και δημιουργήθηκε το σημερινό αποτέλεσμα ως προς το μέγεθος του ναού.

Η υποψία αυτή είχε καταλυτική σημασία για την πορεία των επεμβάσεων επί του μνημείου, μετά την καταστρεπτική πυρκαγιά της 5ης Σεπτεμβρίου του έτους 2005, η οποία αποτέφρωσε τα πάντα, εκτός από τους περιμετρικούς πέτρινους τοίχους και τους κίονες που διαχώριζαν τα κλίτη, τους πρώτους γιατί τα εσωτερικά ασβεστοκονιάματα προστάτεψαν τους λίθους από την ασβεστοποίηση και τους δεύτερους γιατί ο ξύλινος κορμός των κιόνων είχε επικαλυφθεί με μπαγδαντί – μεγάλου πάχους ασβεστοκονίαμα πάνω σε ξύλινες πήχες – όπως φαίνεται και στη σχετική φωτογραφία (εικ. 7). Ωστόσο, μετά την κατάσβεση της φωτιάς και τη συλλογή των καταλοίπων από την 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, ο μαραθώνιος για την αποκατάσταση του μνημείου επέβαλε άμεσα την έρευνα αντοχής των υλικών που είχαν απομείνει και για το σκοπό αυτό αποφασίστηκε η έρευνα της θεμελίωσης των περιμετρικών τοίχων (εικ. 8) και των κιόνων με ανασκαφική μέθοδο, γεγονός που έφερε στο φως σημαντικά ευρήματα από τις πρώτες κιόλας ημέρες του έργου στο εσωτερικό του ναού: εντοπίστηκε μία ταφή, διασκορπισμένα οστά, δύο χάλκινα σκυφωτά νομίσματα της εποχής της λατινοκρατίας (1204 κ.ε.), διάφορα κινητά αντικείμενα – κεραμικά, μεταλλικά και γυάλινα – και τμήμα παλαιότερου τοίχου. Αυτή η νέα ιστορική διάσταση της Αρναίας προκάλεσε και το ενδιαφέρον όλων των εμπλεκομένων και αποφασίστηκε, παράλληλα με την αποκατάσταση να διεξαχθεί και η συστηματική ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του μνημείου.

Ακολούθησαν υπεράνθρωπες προσπάθειες και σε λιγότερο από ένα έτος ο ναός αποδόθηκε σε λειτουργία, ενώ παράλληλα το έργο της ανασκαφής είχε πλέον μεταφερθεί κάτω από το νέο δάπεδο μέσω δεκαοκτώ μεγάλων ανοιγμάτων (έξι σε κάθε κλίτος). Η ανασκαφή αποκάλυψε μια κατεστραμμένη σε σημαντικό βαθμό τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική με ημικυκλική κόγχη και γενικές εξωτερικές διαστάσεις 15,8x15,1 μ., ένα μικρό μεσοβυζαντινό ναό που περιοριζόταν στο ανατολικό τμήμα του κεντρικού κλίτους της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, ένα βυζαντινό - πρώιμο μεταβυζαντινό μεγαλύτερο ναό, όλα στις εσωτερικές διαστάσεις της σημερινής εκκλησίας (εικ. 13). Άγνωστο ακριβώς πότε, πιθανότατα στον 17ο αιώνα, όταν η περιοχή αναπτύχθηκε εξαιτίας των γειτονικών μεταλλίων των Σιδηροκαυσίων (σημερινά Στάγειρα), οι παλαιότεροι ναοί αντικαταστάθηκαν από το ανατολικό τμήμα του σημερινού ναού, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα (1812) προστέθηκε και το δυτικό τμήμα, όπως εμφανίζεται σήμερα.

Εικ. 15. Ο αρχαιολογικός χώρος της Μονής Ζυγού από ΝΔ.

Εικ. 16. Μονή Ζυγού. Το μαρμαροθετημένο δάπεδο του βόρειου παρεκκλησίου του καθολικού (α΄ μισό 11ου αιώνα).

Εικ. 17. Η Τράπεζα της Μονής Ζυγού (στρώμα καταστροφής).

Μεταξύ των κινητών ευρημάτων σημειώνεται ένα χάλκινο νόμισμα του Βαλεντινιανού Α΄ (364-378) και ένα χάλκινο νόμισμα Αρκαδίου (395-408, χρονολογία κοπής: 387-392 μ.Χ.), τα οποία μέχρι σήμερα αποτελούν τα παλαιότερα τεκμήρια κατοίκησης του χώρου. Ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε η εύρεση σπαραγμάτων τοιχογραφιών μεταξύ των κρημνισμάτων από τους προγενέστερους (μεταβυζαντινούς) ναούς, καθώς και τμήματα τοιχογραφιών στο εσωτερικό των τοίχων της ανατολικής κυρίως πλευράς.

Αυτός ο αρχαιολογικός πλούτος που αποκαλύφθηκε με την ανασκαφή στο εσωτερικό του ναού οδήγησε στην απόφαση, όχι μόνον να μην καταχωστούν τα ευρήματα, αλλά να προβληθούν με τον καλύτερο τρόπο. Για την κάλυψη της ανάγκης αυτής αξιοποιήθηκαν τα ανοίγματα του δαπέδου που είχαν προβλεφθεί για τη συνέχιση των ανασκαφών, παράλληλα με τη λειτουργία του ναού. Οι τοίχοι της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, οι ταφές, οι τοιχογραφίες και τα δάπεδα συντηρήθηκαν, φωτίστηκαν με κατάλληλο φωτισμό και μέσα από το διάφανο γυάλινο δάπεδο που αντικατέστησε τα προσωρινά καλύμματα στις περιοχές των δεκαοκτώ ανοιγμάτων, ο σημερινός επισκέπτης έχει οπτική επαφή με την ιστορία των 15 αιώνων (εικ. 9-11). Οι χιλιάδες των επισκεπτών που κατακλύζουν από το 2009 το ναό αποδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο ότι το αρχαιολογικό έργο όχι μόνο δεν υπάρχει λόγος να αντιμετωπίζεται ως εμπόδιο, αλλά αντίθετα μπορεί να αποτελέσει ζωτικό τμήμα της σύγχρονης ζωής (εικ. 12).

Μονή Ζυγού (εικ. 14-15)

Τα έτη 1990-2000 αφορούσαν την ανασκαφική οριοθέτηση του κάστρου και του καθολικού της Μονής, την ταύτιση του ερευνώμενου κτηριακού συγκροτήματος με την βραχύβια Μονή του Ζυγού (10ος-11ος αι.), την αναστήλωση του πύργου υπ᾽ αρ. 7 και την εκτέλεση έργων υποδομής για την προστασία της από τις πλημμύρες του παρακειμένου χειμάρρου.

Κατά την δεκαετία 2000-2010 οι εργασίες αφορούσαν την αποκάλυψη των εντός του κάστρου κτηρίων (5.500 τ.μ.), την στερέωση και ταύτισή τους και την συντήρηση των κινητών ευρημάτων. Ειδικότερα:

- Ανασκάφηκαν και στερεώθηκαν, από τους 11 πύργους του κάστρου, οι υπ᾽ αριθμόν 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, και 11. Ο μεγάλος πύργος αρ. 1 ανασκάφηκε μερικώς.
- Ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του καθολικού της Μονής, στερεώθηκαν τα μαρμαροθετημένα δάπεδά του (εικ. 16), οι τοιχογραφίες του και τα εν γένει επιτοίχια κονιάματα. Αποκαταστάθηκαν, γραφικώς και αναστηλωτικώς, το μαρμάρινο τέμπλο και τα μαρμάρινα περιθυρώματα του ναού.

Εικ. 18. Μονή Ζυγού. Εφυαλωμένο πινάκιο (β΄ μισό 12ου αιώνα).

Εικ. 19. Μονή Ζυγού. Υάλινο κανδήλι (β΄ μισό 12ου αιώνα).

- Εγκαταστάθηκε υάλινος διάδρομος επισκέψεως του εσωτερικού του καθολικού.
- Ανασκάφηκαν και στερεώθηκαν η δυτική και βόρεια πτέρυγα της Μονής.
- Ανασκάφηκαν (μέχρι το στρώμα καταστροφής) και στερεώθηκαν η νότια και η ανατολική πτέρυγα τη Μονής.
- Ανασκάφηκε (μέχρι το στρώμα καταστροφής) η Τράπεζα (εικ. 17).
- Ανασκάφηκε (μέχρι το στρώμα καταστροφής) και στερεώθηκε μερικώς, το συγκρότημα των κελλίων βορείως του καθολικού.
- Ανασκάφηκαν και στερεώθηκαν τα συγκροτήματα του ελαιουργείου και του ληνού.
- Ανασκάφηκαν οι τάφοι περιμετρικώς του καθολικού, χωρίς να διαταραχθούν οι ενταφιασθέντες.
- Ολοκληρώθηκαν τα έργα υποδομής για την προστασία της Μονής από τις πλημμύρες του παρακείμενου χειμάρρου.
- Συγκολλήθηκαν τα συνανήκοντα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη.
- Άρχισε η συντήρηση της κεραμικής και των μεταλλικών και υάλινων ευρημάτων (εικ. 18-19).
- Ανασυντέθηκε από 1500 σπαράγματα, η τοιχογραφία της Βαπτίσεως του Ιησού, που βρέθηκε στον νάρθηκα του καθολικού. Άρχισε και η ανασύνθεση της τοιχογραφίας των αγίων Τεσσαράκοντα.
- Εκτυπώθηκε ενημερωτικό τετράπτυχο των επισκεπτών, σε ελληνική, αγγλική, γερμανική και ρωσική γλώσσα.
- Εκτυπώθηκε ενημερωτικό βιβλιάριο 54 σελίδων, σε ελληνική, αγγλική και γερμανική γλώσσα.

Προϊστάμενος

Ιωάννης Ταβλάκης

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Διατείχισμα Κασσάνδρειας (Ν. Ποτίδαια)	Λ. Τόσκα
Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Στεφάνου Αρναίας	Ι. Ταβλάκης
Μονή Ζυγού	Ι. Παπάγγελος, Ό. Ιασονίδου

11η

ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΒΕΡΟΙΑ

Άγιος Πατάπιος

Ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις αρχαιότητες της πρώιμης βυζαντινής περιόδου που αποκαλύφθηκαν στο κέντρο της αρχαίας αλλά και της σύγχρονης Βεροίας, κατέχουν τα θρησκευτικά κτήρια του 4ου και του 5ου αιώνα που ερευνήθηκαν στο άμεσο περιβάλλον του μεταβυζαντινού ναού του Αγίου Παταπίου (εικ. 1). Πρόκειται για ένα παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο, του οποίου αναγνωρίστηκαν οι χώροι του τετράκογχου φωτιστηρίου, της κτιστής οκταγωνικής κολυμβήθρας και του προαύλειου οίκου (εικ. 2). Με βάση κινητά ευρήματα της ανασκαφής, κυρίως νομίσματα, το βαπτιστήριο χρονολογήθηκε στην περίοδο της βασιλείας του Θεοδοσίου Α΄ (379-395). Επάνω στα ερείπια του βαπτιστηρίου θεμελιώθηκε τον 5ο αιώνα μία μεγάλη τρίκλιτη

ΒΕΡΟΙΑ, ΑΓΙΟΣ ΠΑΤΑΠΙΟΣ

Εικ. 1. Κάτοψη αρχαιολογικού χώρου.

Εικ. 2. Νότια κόγχη του φωτιστηρίου.

Εικ. 3-4. Άποψη του αρχαιολογικού χώρου πριν και μετά τις εργασίες διαμόρφωσης.

Εικ. 5. Γενική άποψη της ανασκαφής από Δ.

Εικ. 6. Άποψη δημόσιου λουτρού από Ν.

βασιλική με δίκλιτο εγκάρσιο κλίτος. Βόρεια και νότια της βασιλικής διαμορφώνονται τετράγωνοι ή ορθογώνιοι χώροι και ένα επίμηκες διμερές αψιδωτό κτήριο με ανατολικό προσανατολισμό, που ταυτίστηκε με επισκοπείο.

Ο αρχαιολογικός χώρος του Αγίου Παταπίου αποτελεί το μοναδικό «ανοικτό» αρχαιολογικό χώρο της πόλης, στον οποίο συνυπάρχουν αρχαιότητες που μαρτυρούν την αδιάκοπη ανθρώπινη παρουσία από το 2ο αιώνα έως και τα όψιμα μεταβυζαντινά χρόνια. Στο χώρο διατηρούνται σπάνια ψηφιδωτά, μοναδικά για το σημερινό επισκέπτη, μάρτυρες του υψηλού βαθμού καλλιτεχνικής παραγωγής στην περιοχή. Οι εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Γ' ΚΠΣ (ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας 2000-2006) (εικ.3-4). Εκτός από τη συντήρηση των ψηφιδωτών, το έργο της πρώτης φάσης περιελάμβανε την ολοκλήρωση των ανασκαφικών ερευνών, την εκτέλεση εργασιών συντήρησης των ερειπίων των θρησκευτικών κτηρίων του 4ου και του 5ου αιώνα, καθώς και την κατασκευή περιφράξεων, διαδρομών προσέγγισης και περιήγησης στον αρχαιολογικό χώρο, την κατασκευή πλήρους συστήματος ηλεκτροφωτισμού και την τοποθέτηση σχετικού εποπτικού υλικού.

Άγιος Ιωάννης Ελεήμων

Μόλις 50 μ. νότια του αρχαιολογικού χώρου του Αγίου Παταπίου, στο χώρο όπου ορθωνόταν ο ναός του Αγίου Ιωάννου, αποκαλύφθηκαν πρόσφατα τα υπολείμματα δύο επάλληλων παλαιοχριστιανικών βασιλικών του 5ου και του 6ου αιώνα, αντίστοιχα (εικ. 5), που οικοδομήθηκαν στα ερείπια προϋπάρχοντος λουτρού, του οποίου τμήματα και ψηφιδωτά δάπεδα ερευνήθηκαν κάτω από το δάπεδο του Ιερού Βήματος και εκατέρωθεν της βόρειας τοιχοποιίας της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, καθώς και τμήμα βυζαντινού νεκροταφείου που αναπτύχθηκε στο εσωτερικό τους, μετά την καταστροφή τους.

Η επέκταση των ερευνών βορειοανατολικά του λατρευτικού συγκροτήματος σε οικόπεδο ιδιωτών έφερε στο φως ένα μνημειώδες δημόσιο λουτρό του 4ου αιώνα (εικ. 6), του οποίου αναγνωρίστηκαν τρεις θερμοί χώροι και μια δεξαμενή. Ανάμεσα στο λουτρό και τη βασιλική αποκαλύφθηκε λιθόστρωτος δρόμος. Εντυπωσιακή είναι η τοποθέτηση κάτω από τη στάθμη του δρόμου μιας συστάδας αγωγών, οι οποίοι τροφοδοτούν με νερό την πόλη.

ΠΕΛΛΑ

Η Πέλλα μνημονεύεται στις γραπτές πηγές κατά τη διάρκεια ολόκληρης της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Οικοδομικά κατάλοιπα, νομίσματα και αντιπροσωπευτική κεραμική, σηματοδοτούν την αναβίωση της Πέλλας κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, σε νέα επίκαιρη θέση επί της Εγνατίας Οδού, στην περιοχή βόρεια των λεγόμενων «Λουτρών του Μεγάλου Αλεξάνδρου», 1,5 χλμ. δυτικά της ομώνυμης ελληνιστικής πρωτεύουσας.

Εικ. 7. Νάρθηκας. Άποψη από Α.

Εικ. 8. Ιερό Βήμα. Στυλοβάτης φράγματος πρεσβυτερίου. Βόρειο τμήμα.

Εικ. 9. Βόρειο κλίτος. Άποψη από Δ.

Ο οχυρωματικός περίβολος της πόλης, αισθητά μικρότερος, περικλείει τμήμα της άλλοτε ρωμαϊκής αποικίας της Πέλλας. Ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης, μαρτυρούν ότι ο χρόνος κατασκευής των τειχών της Πέλλας μπορεί να συνδεθεί με το τέλος του 3ου αιώνα, ενώ κινητά ευρήματα, κυρίως κεραμική, βεβαιώνουν ότι ο χρόνος λειτουργίας της οχύρωσης είναι ολόκληρος ο 4ος και ο 5ος αιώνας. Πιθανή, ωστόσο, ταύτιση της πόλης με τα «Βασιλικά Αμύντου», τα οποία μνημονεύονται από τον ιστορικό Προκόπιο ως ένα από τα φρούρια που επισκευάστηκαν από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, μαρτυρεί ανακαίνιση και λειτουργία του τείχους και κατά τον 6ο αιώνα.

Την οικοδομική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στην πόλη κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, πιστοποιεί μεγαλοπρεπής ναός που εντοπίστηκε και ήδη ανασκάπτεται. Τοίχοι κτηρίων που τον πλαισιώνουν βόρεια και νότια μαρτυρούν ότι η εκκλησία δεν ήταν ένα μεμονωμένο λατρευτικό κτίσμα, αλλά εντασσόταν σε ένα ευρύτερο μνημειακό συγκρότημα. Ταυτόχρονα, η παρουσία τείχους, το οποίο διασώζεται σε μικρή απόσταση ανατολικά, καθιστά ελκυστική την ταύτισή του με οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος περιέκλειε το συγκρότημα.

Ο ναός που αποκαλύφθηκε ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, συν. διαστ. 42,50x 20,20 μ. με νάρθηκα (εικ. 7), εξωνάρθηκα και αίθριο στα δυτικά. Ανατολικά διαμορφώνεται ο χώρος του Ιερού Βήματος που απολήγει σε ημικυκλική κόγχη, στο εσωτερικό της οποίας διαμορφώνεται χτιστό, ημικυκλικό, τριβαθμιδωτό σύνθρονο με μαρμάρινη επένδυση. Η ανασκαφή στο χώρο του ιερού αποκάλυψε το βόρειο τμήμα του πειόσχημου φράγματος του πρεσβυτερίου που έφερε προστώο στο μέσον της δυτικής του πλευράς (εικ. 8). Λαξεύματα και τόρμοι επάνω στο στυλοβάτη προδίδουν την παρουσία κιόνων, μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονταν θωράκια.

Η κύρια είσοδος της εκκλησίας βρισκόταν νότια, όπου εντοπίστηκε μνημειακή κλίμακα που οδηγούσε μέσω μιας στοάς στο νάρθηκα. Στο μέσον του ανατολικού τοίχου του νάρθηκα διαμορφώνεται τρίβηλο άνοιγμα. Ο ναός διατηρεί πολυτελή ορθομαρμάρωση, καθώς και υπολείμματα τοιχογραφικού διακόσμου στους τοίχους, ενώ τα δάπεδά του κοσμούνται με μαρμαροθέτημα και ψηφιδωτό με γεωμετρικό θεματολόγιο (εικ. 9). Τα ανασκαφικά ευρήματα (γλυπτός διάκοσμος, κεραμική κ.ά.) μαρτυρούν ότι η βασιλική ιδρύθηκε στο β' μισό του 5ου αιώνα και, μετά από καταστροφή που υπέστη το μνημείο, πραγματοποιήθηκε στα μέσα πιθανόν του 6ου αιώνα ευρεία ανακαίνιση, η οποία άλλαξε την αρχιτεκτονική μορφή και εν μέρει τη διακόσμηση του μνημείου.

ΕΔΕΣΣΑ

Θέση «Ψηλή Βρύση»

Στο πλαίσιο κατασκευής της οδού «Νότια Παράκαμψη της Έδεσσας», παραπλεύρως της

Π.Ε.Ο. Έδεσσας - Φλώρινας, αποκαλύφθηκε το 2007 τμήμα μοναστηριακού συγκροτήματος με το καθολικό, προσκτίσματα και νεκροταφείο, που χρονολογούνται στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (13ος-14ος αι.) (εικ. 10). Ο ναός ανήκει στον τύπο του μονόχωρου με περίστωο, σύμφωνα με τις επικρατούσες τάσεις της εποχής. Η πρώτη του φάση ανάγεται στο α΄ μισό του 13ου αιώνα.

Ο ναός και το μοναστήρι τιμούσαν τους Αγίους Κοσμά και Δαμιανό, όπως προκύπτει από τμήμα ενεπίγραφου ανωφλιού που βρέθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών. Η ίδρυση της μονής πρέπει να τοποθετηθεί στην περίοδο εναλλαγής της επικυριαρχίας στην περιοχή μεταξύ του Δεσποτάτου της Ηπείρου και του κράτους της Νίκαιας (1239-1258).

Προς τα τέλη του 13ου αιώνα ξεκινά μια περίοδος ακμής της μονής και το συγκρότημα στο σύνολό του αποκτά περισσότερα κτήρια στα βόρεια, νότια και δυτικά του ναού.

Γύρω και μέσα στο καθολικό ερευνήθηκαν παραπάνω από 40 ταφές, οι οποίες στην πλειονότητά τους ανήκουν σε άνδρες, γεγονός που επιβεβαιώνει τη λειτουργία του συγκροτήματος ως μοναστηριού.

Η εγκατάλειψη και καταστροφή του χώρου χρονολογείται από τα ευρήματα στα τέλη του 14ου αιώνα. Αυτά συνδυάζονται με τις καταστροφές της Έδεσσας από σεισμό και πλημμύρα και την κατάκτηση της περιοχής από τους Οθωμανούς, γεγονότα γνωστά από πηγές.

Εικ. 10. Έδεσσα. Ψηλή Βρύση. Μοναστηριακό συγκρότημα παλαιολόγειων χρόνων. Γενική άποψη της ανασκαφής από Α.

Προϊστάμενος

Αντώνιος Πέτκος

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Άγιος Πατάπιος Βεροίας, Άγιος Ιωάννης Ελεήμων Βεροίας, Πρώιμη Βυζαντινή Πέλλα	Α. Πέτκος
Ψηλή Βρύση Έδεσσας	Γ. Σκιαδαρέσης, Μ. Χειμωνοπούλου

12η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΣΕΡΡΕΣ

Σέρρες

Οδός Κωνσταντινουπόλεως 43, οικόπεδο Καλογραιάκη: Εντοπίστηκε τμήμα οικιστικού χώρου και δρόμου της μεταβυζαντινής περιόδου.

Οδός Ίωνος Δραγούμη, Ο.Π. 47, οικόπεδο Σπανού: Εντοπίστηκε τμήμα λουτρού υστεροβυζαντινών χρόνων που διασώζει ακέραιους τους υπόκαυστους χώρους. Το λουτρό αυτό διαδέχεται άλλο της υστερορωμαϊκής περιόδου που στη βυζαντινή περίοδο μετατράπηκε σε αγίασμα (εικ. 1).

Συμβολή των οδών Λεωνίδα Παπαπαύλου και Λαζάρου Κούση, οικόπεδο Ρουστάνη: Αποκαλύφθηκαν εργαστηριακοί χώροι υστεροβυζαντινής περιόδου που βρίσκονταν σε λειτουργία μέχρι το 18ο αιώνα. Η πρώτη φάση της λειτουργίας των εργαστηρίων σχετίζεται ίσως με τα γνωστά σερραϊκά εργαστήρια εφυαλωμένης κεραμικής.

Οδός Εμμανουήλ Ανδρόνικου: Σε εργασίες κατασκευής αγωγού φυσικού αερίου αποκαλύφθηκε τμήμα οθωμανικού λουτρού του 15ου /16ου αιώνα που περιλαμβάνει μεγάλη καμαροσκέπαστη δεξαμενή με υπόκαυστα και δύο τετράπλευρους χώρους, επίσης με υπόκαυστα. Το μνημείο διατηρήθηκε κατόπιν πεζοδρόμησης τμήματος της οδού, όπου αποκαλύφθηκε το λουτρό.

Οδός Ίωνος Δραγούμη, Ο.Π. 57, οικόπεδο Μ. Εφετζή, οδός Αλέξανδρου Παναγούλη, Ο.Π. 52, οικόπεδο Μ. Τσολάκη, συμβολή των οδών Αγίου Αντωνίου και Αλέξανδρου Παναγούλη, Ο.Π. 51, Καφεστίδη Ο.Ε. (Τεχνική Εταιρεία): Αποκαλύφθηκαν τμήματα του βυζαντινού οχυρωματικού περιβόλου της πόλης που διατηρήθηκαν σε υπόγεια και επιβεβαίωσαν τα μέχρι σήμερα συμπεράσματα της επιστημονικής έρευνας για την οχύρωση της πόλης.

Εικ. 1. Σέρρες, οικόπεδο Σπανού. Λεπτομέρεια από υπόκαυστο χώρο.

Αγγίστα

Αγροτεμάχιο Β. Κιοσσέ, αγροτική έπαυλη υστερορωμαϊκών χρόνων: Αποτελείται από περίστυλο αίθριο, χώρο τρικλινίου, βοηθητικούς χώρους και έναν πύργο. Αποκαλύφθηκαν ψηφιδωτά δάπεδα στο τρικλίνιο και στις στοές του αιθρίου. Η έρευνα της υποδομής του δαπέδου έφερε στο φως φρεάτιο, αγωγό και τοίχους της προγενέστερης φάσης του χώρου. Αποδείχθηκε ότι το κτήριο διαδέχθηκε ένα παλαιότερο και χρησιμοποιήθηκε και κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο.

ΘΑΣΟΣ

Λιμένας

Άγιος Βασίλειος: Ανασκαφή συγκροτήματος δύο τρίκλιτων παλαιοχριστιανικών βασιλικών και μονόχωρων ναϋδρίων στο Ιερό Βήμα των βασιλικών, κτισμένων με σπόλια από τις προγενέστερες εκκλησίες. Και οι δύο βασιλικές έφεραν νάρθηκα. Στη βόρεια βασιλική που χρονολογείται στον 6ο αιώνα, εντοπίστηκε η βάση του άμβωνα, ταφική κρύπτη στο κεντρικό κλίτος και μαρμαροστρωμένο δάπεδο. Τα δάπεδα της νότιας βασιλικής ήταν πλινθόστρωτα και μαρμαροστρωμένα. Στα νότια του νάρθηκα της νότιας βασιλικής εντοπίστηκε κυκλικό μαρτύριο με ψηφιδωτό δάπεδο και τον τάφο του μάρτυρα κάτω από αυτό. Χαρακτηριστικά ευρήματα: πολύμυξο πήλινο λυχνάρι, επίχρυση πόρπη, θησαυρός χρυσών νομισμάτων κ.ά. Οι δύο βασιλικές ήταν σε ταυτό-

χρονη χρήση και επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω τριμερούς προσκτίσματος. Κάτω από τη νότια βασιλική εντοπίστηκε παλαιότερη με ψηφιδωτό δάπεδο που πιθανότατα συνδέεται με το μαρτύριο. Η έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί.

Οικόπεδο Πετρόπουλου: Στα ανατολικά των παραπάνω βασιλικών εντοπίστηκαν αποθηκευτικοί χώροι λιμενικής εγκατάστασης, που ήταν σε λειτουργία κατά την υστερορωμαϊκή και την παλαιοχριστιανική εποχή.

Οικόπεδο Στ. Παπακυριακού: Σε μεμονωμένο κιβωτιόσχημο υστερορωμαϊκό τάφο βρέθηκαν ζεύγος χρυσών ενωτίων και χρυσό δακτυλίδι.

Πρώην οικόπεδα Ηρ. Κόκκινου, Βαλμά, Δέλκου: Συστηματική ανασκαφή (σε συνεργασία με Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή και ΙΗ΄ ΕΠΚΑ). Ανασκάφηκε η ανατολική και η βόρεια πτέρυγα μιας μεγάλης παλαιοχριστιανικής οικίας. Η ανατολική πτέρυγα αποτελείται από τρικλίνιο και μικρότερους χώρους και η βόρεια από άλλες πολυτελείς αίθουσες, όπως προκύπτει από τα ψηφιδωτά και τα βοτσαλωτά δάπεδά τους. Βρέθηκαν, επίσης, ένας φούρνος ψωμιού και δύο κλίβανοι που σχετίζονταν με μεταγενέστερη κατοίκηση στο κτήριο. Η έπαυλη έχει πλούσιο εσωτερικό διάκοσμο (ορθομαρμαρώσεις, δάπεδα) που βρέθηκαν σε κακή κατάσταση.

ΚΑΒΑΛΑ

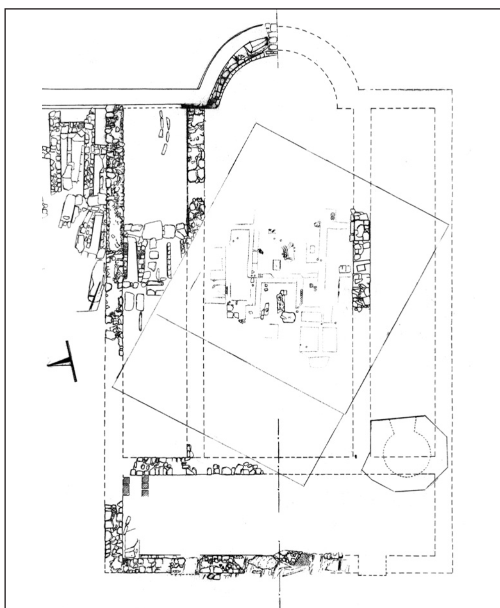
Κρηνίδες

Οδός 28ης Οκτωβρίου: Ανασκαφή πέντε ασύλητων καμαροσκεπών τάφων που ανήκαν στο ανατολικό νεκροταφείο των Φιλίππων. Χαρακτηριστικά ευρήματα: δύο οινοχόες, θυμιατήρι, πόρπη, αμφορέας-σπαθί, τεμάχια υφάσματος με επικάλυψη φύλλων δάφνης.

Οικόπεδο Λαζαρίδη: Ανασκαφή οκτώ κτιστών κιβωτιόσχημων τάφων και ενός λακκοειδούς από το ανατολικό νεκροταφείο των Φιλίππων. Χαρακτηριστικά ευρήματα: επιγραφές σε β΄ χρήση, χάλκινο κάτοπτρο, μυροδοχεία κ.ά.

Νέα Πέραμος

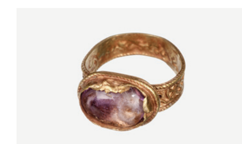
Αγροτεμάχιο Καλαϊτζόγλου: Ανασκαφή μεσοβυζαντινού ταφικού ναΰδρίου, θεμελιωμένου σε προγενέστερο διερευνώμενο κτήριο, και νεκροταφείου στον περιβάλλοντα χώρο του. Χαρακτηριστικά ευρήματα: πεσσίσκος τέμπλου με ανάγλυφο κόμπο, μεσοβυζαντινό θωράκιο κ.ά.

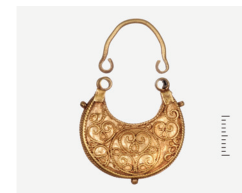

Εικ. 2. Παναγία Καβάλας. Σχεδιαστική αποτύπωση Τεμένους Χαλήλ Μπέη (Παλιάς Μουσικής) και υποκείμενης ανασκαφής.

Παναγία Καβάλας

Τέμενος Χαλήλ Μπέη (Παλιάς Μουσικής): Στο πλαίσιο των εργασιών αποκατάστασης και επανάχρησης του τεμένους, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα εντός και εκτός αυτού. Ήλθε στο φως τρίκλιτη βασιλική και νεκροταφείο (εικ. 2,5). Μέσα στο τέμενος αποκαλύφθηκε μέρος του κεντρικού κλίτους της βασιλικής με λείψανα μαρμαροθετήματος στο δάπεδο, καθώς και το νότιο τμήμα του Ιερού Βήματος ενός υστεροβυζαντινού ναΰδρίου. Το ναΰδριο ήταν θεμελιωμένο πάνω στο νότιο στυλοβάτη της και διέσωζε υπολείμματα τοιχογραφικού διακόσμου. Ενδιαφέροντα ευρήματα, χρυσά κοσμήματα (δακτυλίδι και σκουλαρίκι) (εικ. 3-4) και γυάλινο μυροδοχείο.

Εικ. 3-4. Παναγία Καβάλας. Χρυσό δακτυλίδι και σκουλαρίκι από την ανασκαφή στο Τέμενος Χαλήλ Μπέη (Παλιάς Μουσικής).

ΡΟΔΟΠΗ

Μαρώνεια

Θέση «Παραθύρα», αγροτεμάχιο Σκόνδρα: Ανασκάφηκαν καμαροσκεπείς, κιβωτιόσχημοι,

Εικ. 5. Παναγία Καβάλας. Αεροφωτογραφία Τεμένους Χαλήλ Μπέη (Παλιάς Μουσικής) και υποκείμενη ανασκαφή.

Εικ. 6. Παληόχωρα Μαρωνείας. Αεροφωτογραφία παλαιοχριστιανικής βασιλικής και τμήματος του υπερκείμενου μεσοβυζαντινού οικισμού.

λακκοειδείς και ένας λαξευτός τάφος. Όλοι ανήκουν στο υστερορωμαϊκό και παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο της Μαρώνειας.

Θέση «Παληόχωρα»

Τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική του 5ου/6ου αιώνα με ψηφιδωτά δάπεδα και λοξό αίθριο, και τμήμα του μεσοβυζαντινού οικισμού (εικ. 6). Έχουν ενταχθεί σε συστηματική έρευνα.

Τα εντυπωσιακά ψηφιδωτά της βασιλικής παραπέμπουν σε ψηφιδωτά της Βορείου Αφρικής και της Ανατολικής Μεσογείου (εικ. 8). Τα σπουδαιότερα παλαιοχριστιανικά ευρήματα είναι ελεφαντοστέινα κομψοτεχνήματα που βρέθηκαν στο Ιερό Βήμα της βασιλικής (εικ. 9). Πάνω στα ερείπια της βασιλικής ανασκάφηκε τμήμα του οικισμού με κατοίκηση από τον 9ο/10ο έως το β΄ μισό του 13ου αιώνα (εικ. 6). Τη λατρευτική παράδοση διαιωνίζουν δύο μονόχωρα ναΰδρια με νάρθηκα, κτισμένα στα πλάγια κλίτη της βασιλικής με αρχαίο οικοδομικό υλικό, ανάμεσα στο οποίο και σημαντικές επιγραφές. Στο βόρειο τμήμα του αιθρίου ιδρύθηκε ένα επιβλητικό τριμερές κτήριο που σχετίζεται ίσως με την κατοικία ενός επίσημου προσώπου. Ολόγυρα υπήρχαν λασπόκτιστα κτίσματα με εστίες, αποθέτες, μία δεξαμενή, ένα φούρνο. Τα ευρήματα του οικισμού περιλάμβαναν πιθάρια, αμφορείς, λεκανίδες, τσουκάλια, αλατιέρα, εφυαλωμένα αγγεία (εικ. 7), ζυγαριά, νομίσματα, ανάμεσα στα οποία σπάνιο μιλιαρήσιο του Νικηφόρου Βοτανειάτη, μολυβδόβουλλα κ.ά. Μεσοβυζαντινό νεκροταφείο με διάρκεια χρήσης από την καταστροφή της βασιλικής μέχρι την ερήμωση του οικισμού κατελάμβανε το χώρο.

Μαξιμιανούπολη

Περίκεντρος (εξαγωνικός) επισκοπικός ναός, 11ου-13ου αιώνα (εικ. 10). Παρουσιάζει τέσσερις οικοδομικές φάσεις και συγκεντρώνει σαφή στοιχεία για την ύπαρξη υποκείμενου παλαιοχριστιανικού ναού. Μεγάλος τρούλος στεγάζει το εσωτερικό εξάγωνο στηριγμένος σε έξι όμοιους ανά ζεύγη πεσσούς. Ο περίπατος, ο νάρθηκας και το προσκείμενο σε αυτόν βαπτιστήριο με τη σταυρόσχημη κολυμβήθρα ήταν πιθανόν ξυλόστεγα. Η πρόσβαση στα υπερώα γινόταν από κλιμακοστάσιο στο νότιο τμήμα του νάρθηκα, όπου και προσκυντάρι με σπαράγματα παράστασης συλλειτουργούντων ιεραρχών και βάση τράπεζας. Το Ιερό Βήμα με το βαθμιδωτό κυκλικό σύνθρονο, η Πρόθεση και το Διακονικό ήταν θολοσκέπαστα. Τα δάπεδα μαρμαροστρωμένα και κατά τόπους με μαρμαροθέτημα και πλαισιωμένα με ταινίες ψηφιδωτού. Από τον πλούσιο γλυπτό διάκοσμο του μνημείου σώζο-

Εικ. 7. Παληόχωρα Μαρωνείας. Εφυαλωμένο πινάκιο με εγχάρακτη παράσταση αγίου Γεωργίου.

Εικ. 8. Βασιλική Παληόχωρας. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου νότιας στοάς αιθρίου.

Εικ. 9. Παληόχωρα Μαρωνείας. Ανάγλυφη δεόμενη μορφή από ελεφαντόδοντο (5ος/6ος αι.) από το Ιερό Βήμα της παλαιοχριστιανικής βασιλικής.

Εικ. 10. Μαξιμιανούπολη. Άποψη από Ν. Αεροφωτογραφία περίκεντρου επισκοπικού ναού.

Εικ. 11. Μαξιμιανούπολη. Εφυαλωμένη κούπα «οικογένειας» Ζευξίππου.

νται τμήματα από το τέμπλο (επιστύλια, κίονες, κιονόκρανα, θωράκια), από τον άμβωνα (βάση, κιονίσκος και θωράκιο), φεγγίτες κ.ά. Στα δυτικά του ναού υπήρχαν οικιστικοί χώροι με λειτουργία το 12ο και το 13ο αιώνα. Στο εσωτερικό του ναού δύο τάφοι-αρκοσόλια (ο ένας με μαρμάρινη λάρνακα και παράσταση Δέησης) και οκτώ κιβωτιόσχημοι τάφοι. Στα ευρήματα περιλαμβάνεται άφθονη κεραμική «οικογένειας» Ζευξίππου (εικ. 11), κεραμική του πιθανολογούμενου εργαστηρίου της Μαξιμιανούπολης, πολυάριθμα νομίσματα, ανάμεσα στα οποία θησαυρός 40 νομισμάτων (β΄ μισό 12ου αι.) και δύο υπέρπυρα Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη.

ΞΑΝΘΗ

Άβδηρα-Πολύστυλον

Μεσοβυζαντινό νεκροταφείο στην ευρύτερη περιοχή των Αβδήρων-Βυζαντινού Πολύστυλου, μη συσχετιζόμενο με γνωστό μέχρι σήμερα οικισμό. Χαρακτηριστικά ευρήματα γυάλινα και χάλκινα βραχιόλια, δακτυλίδια.

Προϊστάμενοι

Κωνσταντίνος Τσουρής (1998-2002)
Ιωάννης Βολανάκης (2002-2003)
Νικόλαος Ζήκος (2004-2007)
Ευαγγελία Παπαθεοφάνους (2007-2009)
Σταυρούλα Δαδάκη (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Νομός Σερρών	
Οικόπεδο Καλογραιάκη, οικόπεδο Σπανού, οικόπεδο Ρουστάνη, οδός Εμμ. Ανδρόνικου, οικόπεδο Μ. Εφετζή, οδός Ίωνος Δραγούμη Ο.Π. 57, οικόπεδο Μ. Τσολάκη, οδός Αλέξανδρου Παναγούλη Ο.Π. 52, Καφεστίδη Ο.Ε. (Τεχνική Εταιρεία), συμβολή των οδών Αγίου Αντωνίου και Αλέξανδρου Παναγούλη, Ο.Π. 51, αγροτεμάχιο Β. Κιοσσέ, αγροτική έπαυλη Αγγίστας	Σ. Δαδάκη
Νομός Καβάλας	
Άγιος Βασίλειος, οικόπεδο Πετρόπουλου, οικόπεδο Στ. Παπακυριακού, οικόπεδο Ηρ. Κόκκινου, Βαλμά, Δέλκου	Σ. Δαδάκη
Οδός 28ης Οκτωβρίου και οικόπεδο Λαζαρίδη στις Κρηνίδες, αγροτεμάχιο Καλαϊτζόγλου στη Νέα Πέραμο	Σ. Δουκατά
Τέμενος Χαλήλ Μπέη	Μ. Λυχούνας
Νομός Ροδόπης	
Αγροτεμάχιο Σκὸνδρα στη θέση «Παραθύρα» Μαρωνείας, θέση «Παληόχωρα» Μαρωνείας	Σ. Δουκατά
Επισκοπικός ναός Μαξιμιανουπόλεως	Ν. Ζήκος
Νομός Ξάνθης	
Άβδηρα-Πολύστυλον	Σ. Δαδάκη

15η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΕΒΡΟΣ

Καλές Διδυμοτείχου

Στις υπώρειες του λόφου του Καλέ, όπου δεσπόζει το βυζαντινό κάστρο του Διδυμοτείχου, κάτω ακριβώς από τον πύργο της *Βασιλοπούλας*, υπήρχε γειτονιά αθιγγάνων με παραπήγματα. Επειδή η περιοχή είχε μετατραπεί σε σκουπιδότοπο, για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου ο Δήμος Διδυμοτείχου προχώρησε το έτος 2007 σε απομάκρυνση των παραπηγμάτων και μετεγκατάσταση των αθιγγάνων σε άλλη περιοχή. Οι εργασίες καθαρισμού έγιναν με την επίβλεψη της 15ης ΕΒΑ.

Πίσω από τα παραπήγματα που καθαιρέθηκαν αποκαλύφθηκαν αρκετά, άγνωστα έως τότε, σπήλαια (εικ. 1), τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί από τους αθιγγάνους ως δωμάτια των σπιτιών τους. Ήταν σπήλαια διευρυμένα με λάξευση σε ορθογώνιους χώρους, με τοιχώματα και οροφές καλυμμένα από επάλληλα πολύχρωμα στρώματα λαδομπογιάς και τσιμεντένιο δάπεδο διατρημένο σε πολλά εξ αυτών. Τα αποκαλυφθέντα σπήλαια είναι 13 (ΥΑ1-ΥΑ9 και ΥΒ1-ΥΒ4). Η είσοδός τους βρίσκεται νότια, πλην του ΥΒ4 που βρίσκεται ανατολικά. Το μήκος της πρόσοψής τους κυμαίνεται από 3 έως 12 μ., το βάθος από 1,50 έως 11,50 μ., ενώ το ύψος των εσωτερικών χώρων, μη λαμβανομένου υπόψη του βάθους της επίχωσης, από 1,60 έως 2 μ. Στην πλειονότητά τους τα σπήλαια φέρουν στο κάτω μέρος λαξευμένες βαθύνσεις για τη στήριξη πιθαριών και κογχόσχημες κοιλότητες στα τοιχώματα για την τοποθέτηση αντικειμένων. Σε ορισμένα υπάρχουν λαξευμένες οπές-δοκοθήκες για την υποδοχή πιθανώς δοκαριών για στήριξη πατώματος ορόφου.

Εικ. 1. Άποψη των νεοευρεθέντων σπηλαίων κάτω από τον πύργο της βασιλοπούλας.

Σύμφωνα με τη μέχρι σήμερα ευρεθείσα κεραμική (όστρακα αβαφή και εφυαλωμένα), η αρχαιότερη χρήση της περιοχής που ερευνήθηκε τοποθετείται στα υστερορωμαϊκά χρόνια, ενώ υπάρχουν, επίσης, όστρακα υστεροβυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου.

Αναφορικά με τη χρονολόγηση και τη χρήση των σπηλαίων του Διδυμοτείχου, μερικοί ερευνητές τα θεωρούν προϊστορικά λαξεύματα, σχετιζόμενα με λατρευτικές πρακτικές των αρχαίων Θρακών, ενώ άλλοι βυζαντινές κατασκευές που χρησίμευσαν ως κελάρια ή δεξαμενές νερού των σπιτιών της εποχής. Είναι γεγονός ότι η πλειονότητα των νεοευρεθέντων σπηλαίων φέρει εμφανή σημάδια αποθηκευτικής χρήσης, εξαιρουμένων των ΥΒ1 και ΥΒ4 (εικ. 2-3), τα οποία λόγω της εσωτερικής τους διαμόρφωσης (ύπαρξη κογχών) παραπέμπουν στη χριστιανική λατρεία. Από τη βιβλιογραφική έρευνα πληροφορούμεθα ότι το 14ο αιώνα στην περιοχή υπήρχαν μοναστήρια, ανάμεσα στα οποία κατονομάζονται δύο, η Μονή της Οδηγήτριας κοντά στο Διδυμότειχο και η Μονή του Σωτήρος Παντοκράτορος μέσα στο κάστρο. Μετά την επικράτηση του Ανδρονίκου Γ΄ στον εμφύλιο πόλεμο (1321-1328) με τον παππού του

Εικ. 2. Σπήλαιο ΥΒ1.

Εικ. 3. Σπήλαιο ΥΒ4.

Ανδρόνικο Β΄, ο πρώτος εκτοπίζει τον Θεόδωρο Μετοχίτη σε μία από τις μονές του Διδυμοτείχου. Ο Θεόδωρος Μετοχίτης είναι ο συγγραφέας του βίου του μοναχού και μετέπειτα αγίου Ιωάννη του Νεότερου, ο οποίος έζησε και έδρασε στο Διδυμότειχο την εποχή του Βασιλείου Β΄ (976-1025). Τέλος, είναι γνωστό ότι ο οσιομάρτυς Ιάκωβος και οι δύο μαθητές του, ο διάκονος Ιάκωβος και ο μοναχός Διονύσιος, μαρτύρησαν το 1520 στο Διδυμότειχο.

Από τα παραπάνω αποδεικνύεται η παράδοση και η έντονη παρουσία του μοναχισμού στο Διδυμότειχο, οι οποίες σε συνδυασμό με τη μορφολογία των δύο σπηλαίων ενισχύουν την άποψη ότι τα σπήλαια ΥΒ1 και ΥΒ4 αποτέλεσαν χώρους μοναστικής ζωής.

Απο τον Οκτώβρη έως το Δεκέμβρη του 2010 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα εντός και εκτός του υποσκάφου ΥΒ1 με τη ναόσχημη διαμόρφωση. Η ανασκαφή έγινε με την οικονομική συνεισφορά του Δήμου Διδυμοτείχου και συνδυάστηκε με καθαρισμό του Καλέ, διακόπηκε όμως αιφνίδια λόγω οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπισε ο χρηματοδότης.

Οι ταφές που άλλοτε περιελάμβαναν τα αρκοσόλια ήταν τοποθετημένες στον άξονα Β.-Ν. Πιθανόν να ήταν επάλληλες, καθώς στο μέσον του βάθους του κάθε αρκοσολίου υπάρχει πατούρα για την έδραση καλύμματος, πάνω στο οποίο πιθανόν είχε τοποθετηθεί ο δεύτερος νεκρός. Το πρώτο αρκοσόλιο (1) έχει διαστάσεις 1,74/1,84 x 0,64/0,69 μ. και βάθος 1,01 μ., ορθογώνιο σχήμα που στενεύει στη βόρεια πλευρά, όπου και τοποθετείτο το κεφάλι του νεκρού και σχηματίζει πατούρα σε βάθος 0,41/0,53 μ. από την κορυφή του. Το δεύτερο αρκοσόλιο (2) έχει διαστάσεις 1,65/1,86 x 0,55/0,71 μ., βάθος 0,68/0,71 μ. και πατούρα σε βάθος 0,355/0,41 μ. από την κορυφή του.

Στη νότια πλευρά του χώρου, όπου και η είσοδος του υποσκάφου, κτίστηκε το 14ο αιώνα τοίχος με πλινθοπερίκλειστη τοιχοδομία αποτελούμενος από ασβεστολιθικούς δόμους μεσαίου μεγέθους και ορθογώνιες πλίνθους, ο οποίος έφερε θυραίο άνοιγμα πλάτους 2 μ. περίπου. Λόγω της απότομης διακοπής της ανασκαφής δεν ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη του τοίχου προς την εξωτερική πλευρά.

Η επίχωση στο εσωτερικό του υποσκάφου είχε πάχος 0,80-0,85 μ. και περιελάμβανε κοκκινωπό χώμα με κεραμική χρονολογούμενη από τον 5ο έως και το 17ο αιώνα, τμήματα πλίνθων και κεράμων που έφεραν ασβεστοκονίαμα, λίθους μικρού και μεσαίου μεγέθους, σιδερένια καρφιά, οστά και όστρεα. Επίσης, περιείχε χάλκινα νομίσματα και μία χρυσή λίρα της τουρκοκρατίας, όπως και μερικά βουλγάρικα νομίσματα κομμένα στα 1888 και το 1912. Τα ανώτερα στρώματα περιείχαν πολλά σύγχρονα αντικείμενα από την κατοίκηση των αθιγγάνων προτού καλύψουν την επιφάνεια με τσιμέντο.

Το αρχικό δάπεδο του υποσκάφου είναι ο φυσικός βράχος, λαξευμένος κατά το δυνατόν επίπεδος με ελαφρά κατωφέρεια προς νότο. Σε αυτόν είχαν λαξευτεί δέκα συνολικά ορθογώνιες ταφικές θήκες, από τις οποίες ανασκάφηκε μόνον η μία (Τ1) μπροστά στη μεγάλη κόγχη του βόρειου τοιχώματος. Ο τάφος είναι κανονικά προσανατολισμένος, τραπεζιόσχημος με ευρύτερη τη δυτική πλευρά, έχει μήκος 2,13/2,23, πλάτος 0,65/0,96 και βάθος 0,97/1 μ. Σε βάθος 0,65 μ. από την άνω επιφάνειά του φέρει πατούρα, πλ. 0,08 μ. στις μακρές πλευρές του. Στο ανώτερο τμήμα των τοιχωμάτων των μακρών πλευρών του ανοίγονται από τρεις ορθογώνιες δοκο-

Εικ. 4-5. Πηγάδια Κιμμερίων. Ο παλαιοχριστιανικός ναός και τμήματα τοίχων πιθανόν ανήκοντα σε παρακείμενους βοηθητικούς χώρους.

θήκες, συμμετρικά τοποθετημένες για τη στήριξη του καλύμματός του. Στον πυθμένα αποκαλύφθηκαν τα οστά του νεκρού, τοποθετημένα σε ανακομιδή στο δυτικό άκρο. Προφανώς ο τάφος προετοιμάστηκε για να δεχθεί μια επόμενη ταφή χωρίς, ωστόσο, αυτή να πραγματοποιηθεί ποτέ.

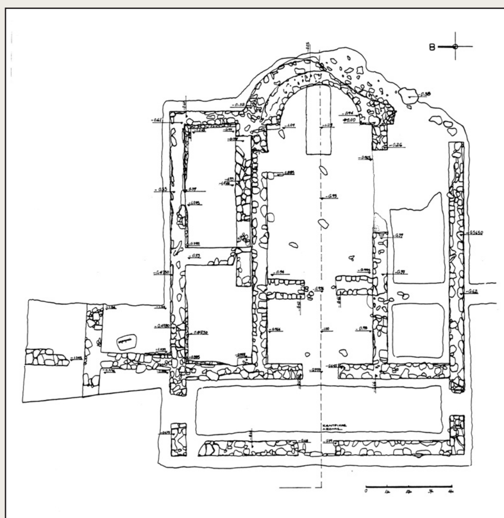
Όταν πολύ αργότερα ο χώρος επιχώθηκε τεχνητά, αναμοχλεύθηκε και επιχώθηκε και ο τάφος. Στην επίχωση αυτή βρέθηκαν ίχνη οστών πιθανόν από την αναμόχλευση της ανακομιδής, κεραμική, μικρά σιδερένια καρφιά, δύο θυμιατήρια, ένα μεγάλο κυλινδρικό αγγείο και θραύσματα πίθου, όλα μεταβυζαντινών χρόνων. Με το ίδιο χώμα ανάμικτο με μεταβυζαντινή κεραμική, αλλά και λιγοστή αρχαιότερη επιχώθηκαν και τα δύο αρκοσόλια, κατά την ανασκαφή τους όμως δεν προέκυψε κανένα στοιχείο για τις ταφές που αρχικά περιείχαν.

Η ανασκαφή θα συνεχιστεί για να ερευνηθούν οι υπόλοιποι εννέα τάφοι του εσωτερικού και πιθανόν και άλλοι εξωτερικά. Τα ευρήματα της ανασκαφής καταδεικνύουν ότι το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε ως ταφικό παρεκκλήσι. Υποθέτουμε ότι το μικρό μεταγενέστερο μουσουλμανικό νεκροταφείο με τον τάφο του δερβίση που βρίσκεται 15 μ. περίπου νότια από το άνοιγμα της σπηλιάς απηχεί τη συνέχιση της ιστορίας του χώρου. Η διαίρεση του ναϊκού χώρου με ξερολιθιές και η τεχνητή επίχωση πιθανόν να έχουν σχέση με την ίδρυση του μικρού μουσουλμανικού μεζαρίου.

Πηγάδια Κιμμερίων

Βόρεια του οικισμού Πηγάδια της Ξάνθης, και σε απόσταση περί τα 1,3 χλμ. νότια της επαρχιακής οδού Ξάνθης-Ιάσμου, όπου η θέση «Βάλτα - Σοούκ σου», εντοπίστηκαν το έτος 2004, μετά από δράση αρχαιοκαπήλων, ερείπια χριστιανικού ναού. Κατόπιν τούτου, κατά τα έτη 2007 και 2008 διεξήχθη εκεί στη δημόσια έκταση με στοιχεία ΒΚ 2749, ανασκαφική έρευνα σωστικού χαρακτήρα.

Η ανασκαφή έφερε στο φως τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική, πιθανόν του 6ου αιώνα, συνολικού μήκους 18 μ. περίπου και πλάτους 13,50 μ. (εικ. 4, 6) με μία ημικυκλική αψίδα στα ανατολικά, υπερυψωμένους στυλοβάτες και νάρθηκα στα δυτικά, ο οποίος φέρει θυραία ανοίγματα στις δύο στενές πλευρές του και από ένα θυραίο άνοιγμα στα κέντρα των μακρών πλευρών. Το μεσαίο κλίτος επικοινωνούσε με τα πλαϊνά μέσω τεσσάρων ανοιγμάτων (πιθανολογείται ότι τα ανοίγματα ανέρχονταν στα έξι, η δράση όμως των λαθρανασκαφέων κατέστρεψε τα δύο εξ αυτών), τα οποία σε μεταγενέστερη φάση κλείστηκαν. Τότε πιθανότατα δημιουργήθηκε και ο μεσότοιχος που διαιρεί στα δύο το μεσαίο κλίτος. Στα βορειοδυτικά της βασιλικής και σε επαφή με το βόρειο κλίτος αποκαλύφθηκαν τμήματα τοίχων που ανήκαν σε παρακείμενα προσκτίσματα (εικ. 5). Ο τρόπος δόμησης είναι αργολιθοδομή με ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό και παρέμβλητα θραύσματα πλίν-

Εικ. 6. Κάτοψη ναού.

Εικ. 7. Δύο ανώνυμοι φόλλεις, 976-1030/35, Κωνσταντινούπολης.

Εικ. 8-9. Τάφος 1.

Εικ. 10-11. Τάφος 2.

Εικ. 12. Πηγάδια Κιμμερίων. Μεγάλο αποθηκευτικό αγγείο, κατά χώραν.

Εικ. 13. Πηγάδια Κιμμερίων. Τάφος 1, πήλινο λυχνάρι.

θων. Σε μερικά σημεία διαπιστώθηκε η ύπαρξη επιχρίσματος, όχι όμως και τοιχογραφιών. Κίονες δεν βρέθηκαν, παρά μόνον τμήμα μαρμάρινης βάσης, που φέρει εγκοπή για την προσαρμογή θωρακίου και τμήματα μαρμάρινων διάτρητων φολιδωτών θωρακίων. Δάπεδα επίσης δεν βρέθηκαν, εκτός από μικρά υπολείμματα της υποδομής τους με αποτέλεσμα να μη σχηματίζεται σαφής εικόνα για την αρχική μορφή του ναού.

Τα όστρακα της ανασκαφής είναι ως επί το πλείστον παλαιοχριστιανικών χρόνων και κάποια μεταβυζαντινά. Από τον ευρύτερο χώρο της ανασκαφής προέρχονται πήλινο θυμιατήρι, τεμάχια στρωτήρων κεράμων, τμήματα μεγάλων αποθηκευτικών αγγείων, θραύσματα υαλοπινάκων, γυάλινης καντήλας, σιδερένιοι ήλοι και αρκετά νομίσματα, εκ των οποίων ένα του 4ου αι. μ.Χ. και δύο ανώνυμοι φόλλεις νομισματοκοπείου Κωνσταντινουπόλεως και κοπής 976-1030/35 (εικ. 7). Τα ευρήματα αυτά αποτελούν ενδείξεις ότι ο αρχαιολογικός χώρος στον οποίο ανήκε η βασιλική είχε μακρά ζωή.

Το έτος 2008, στο οικόπεδο που γειτνιάζει προς Βορράν με τον αρχαιολογικό χώρο, πραγματοποιήθηκαν διερευνητικές τομές με αφορμή την πρόθεση του ιδιοκτήτη να προβεί σε αξιοποίηση του οικοπέδου. Εντοπίστηκε, κατά μήκος του υπάρχοντος αγροτικού δρόμου και απέναντι σχεδόν από το Μπασαμακλί Μπουνάρ (βαθμιδωτό φρέαρ), τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Α.-Δ. Στη βόρεια πλευρά του οικοπέδου εντοπίστηκαν τέσσερις τάφοι ορθογώνιου σχήματος, εκ των οποίων ανοίχθηκαν μόνον οι δύο λόγω της πίεσης χρόνου, καθώς και ένα μεγάλο αποθηκευτικο αγγείο (εικ. 8-12). Όπως διαπιστώθηκε, ο πυθμένας και των δύο τάφων ήταν το φυσικό έδαφος, οι πλευρές τους αποτελούνταν από λίθους ακανόνιστου σχήματος, ενώ οι καλυπτήριες πλάκες ήταν επίσης ακανόνιστες λιθόπλακες με μικρότερους λίθους που κάλυπταν τα κενά μεταξύ των πλακών, τοποθετημένες όμως κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να οριοθετούν το ορθογώνιο σχήμα του τάφου. Στην κάλυψη του Τάφου 2 είχαν τοποθετηθεί τεμάχια από μυλόπετρες. Στο εσωτερικό των τάφων βρέθηκαν υπολείμματα οστών λόγω της αυξημένης υγρασίας της περιοχής. Σε ό,τι αφορά δε τα κτερίσματα μόνο στον ένα τάφο (Τάφος 1) βρέθηκαν τμήμα χείλους πίθου, λαβή αβαφούς αγγείου και πήλινο παλαιοχριστιανικό λυχνάρι (εικ. 13). Οι ευρεθέντες τάφοι αποτελούσαν τμήμα του νεκροταφείου του αρχαίου οικισμού.

Κομοτηνή, οδός Ελευθερίου Βενιζέλου

Απέναντι από το κωδωνοστάσιο του μητροπολιτικού ναού της Παναγίας και σε απόσταση 35 μ. περίπου από τη νότια εξωτερική πλευρά του κάστρου της Κομοτηνής, ανοίχθηκε το 2006 από το Δήμο Κομοτηνής μικρή αποχετευτική τάφρος. Αυτή κατευθυνόταν από τον πεζόδρομο Βενιζέλου προς την οδό Δημοκρίτου, που τρέχει στη θέση του επιχωμένου σήμερα χειμάρρου Μπουκλουτζά. Στην τάφρο και σε βάθος 0,80 μ. εμφανίστηκαν τα ανώτερα σημεία αρχαίων κτισμάτων. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε το βόρειο τοίχωμα μιας δεξαμενής (;) πάχους 0,50-0,60 μ., κτισμένο με υδραυλικό κονίασμα και πακτωμένα σ᾽ αυτό όστρακα. Μετά την καταστροφή της δεξαμενής οικοδομήθηκε μέσα σε αυτήν με ακανόνιστου μεγέθους ποταμίσιες κροκάλες και ασβεστοκονίαμα άλλη καμαροσκέπαστη κατασκευή με κατεύθυνση Α.-Δ., πιθανόν τάφος. Σε όλο το υπόλοιπο προς την οδό Δημοκρίτου μήκος του σκάμματος εντοπίστηκαν σημειακά λιθοδομές με ασβεστοκονίαμα.

Μάκρη Έβρου

Το Δεκέμβριο του 2010 πραγματοποιήθηκε

Εικ. 14-15. Μάκρη Έβρου. Απόψεις του Βορειοανατολικού τμήματος του ανεσκαμμένου χώρου, πλησίον του ναού της Αγίας Αναστασίας.

εντός του οικισμού σωστική ανασκαφή στο γήπεδο που καταλαμβάνουν δύο ιδιωτικά οικόπεδα, των Καρασιμόπουλου και κληρονόμων Ευφροσύνης Καμπανά, νότια του ναού της Αγίας Αναστασίας και εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου (εικ.14-15). Σκοπός της ανασκαφής ήταν η διερεύνηση της ακριβούς θέσης του τείχους της πόλης και της κατάστασης διατήρησής του. Κατά την ανασκαφή αποκαλύφθηκε ένας τετράπλευρος πύργος, τμήμα του τείχους, ένας παράλληλος προς αυτό τοίχος, ένας αγωγός και ερείπια κτισμάτων. Ο πύργος σώζεται σε μέγιστο ύψος 2,10 μ. και είναι θεμελιωμένος στο βράχο. Το τείχος αποκαλύφθηκε σε μήκος 24 μ. με κατεύθυνση Δ.-Α. Σε πολλά σημεία είναι κατεστραμμένο, ιδίως στην εξωτερική του παρειά, με αποτέλεσμα να μην είναι γνωστό το ακριβές πλάτος του. Τη διατάραξη των επιχώσεων υποδηλώνουν τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής, όπως αβαφή και εφυαλωμένα όστρακα υστεροβυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, νομίσματα, αταύτιστες βυζαντινές και οθωμανικές κοπές, καθώς και σιδερένια αντικείμενα διαφόρων εποχών, όπως καρφιά, πέταλα αλλά και μεταλλικό βλήμα.

Προϊσταμένη - Υπεύθυνη ανασκαφών

Δέσποινα Μακροπούλου

16η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΑΣΤΟΡΙΑ

Θέση «Μαγαζιά»

Στον παραλίμνιο δρόμο της χερσονήσου της Καστοριάς, 2 χλμ. μετά τη Μαυριώτισσα σε ένα πλάτωμα που σχηματίζεται κάτω από τους απόκρημνους βράχους του όρους Κορίτσα, βρίσκεται η θέση «Μαγαζιά» (εικ. 1). Στο χώρο είχε προηγηθεί ανασκαφική έρευνα το 1970 με δαπάνες του Συλλόγου «Φίλων Μνημείων της Καστοριάς», την οποία επέβλεψε η τέως Έφορος Αρχαιοτήτων Ε. Κουρκουτί-

Εικ. 1-2. Γενική άποψη της ανασκαφής και άποψη του καθολικού.

δου-Νικολαΐδου. Κατά την έρευνα αυτή αποκαλύφθηκαν τα ερείπια ναϋδρίου, αφιερωμένου κατά την παράδοση στον Άγιο Ζαχαρία. Στο ναό διατηρούνταν ακόμη το 1970, σε ύψος περίπου 0,60 μ. από το δάπεδο, ίχνη από τις τοιχογραφίες με απομίμηση ορθομαρμάρωσης, ένας κίονας και ένα ιωνικό κιονόκρανο με συμφυές επίθημα (εικ. 2).

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε εθελοντική ανασκαφική έρευνα κατά το έτος 1997 σε κατασκευή βόρεια και χαμηλότερα του ναού από τον Πολιτιστικό Σύλλογο «Αθανάσιος Χριστόπουλος», υπό την επίβλεψη της αρμόδιας τότε 11ης ΕΒΑ. Από την έρευνα προέκυψαν δύο θησαυροί χρυσών νομισμάτων.

Η αποσπασματική, ωστόσο, ανασκαφή του χώρου οδήγησε τη νεοσύστατη 16η ΕΒΑ στη συνέχιση της έρευνας. Αρχικά, ο χώρος καθαρίστηκε από την πυκνή βλάστηση. Ακόμη, αποσαφηνίστηκαν τα όρια του ναϋδρίου και της ορθογώνιας κατασκευής που ονομάζουμε κτήριο Α (εικ. 3).

Πρόκειται για έναν ορθογώνιο χώρο, διαστ. 10,70x5,10 μ., οικοδομημένο από αργολιθοδομή με πλίνθους κατά διαστήματα και άφθονο ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Ο χώρος καλύπτεται από τρεις θόλους από αμιγή πλινθοδομή, από τους οποίους ο δυτικός διατηρείται ακέραιος, ενώ ο μεσαίος και ο ανατολικός έχουν καταπέσει (εικ. 4). Οι πλίνθοι στην ανωδομή συνδέονται με παχύ στρώμα ασβεστοκονιάματος. Τέσσερις καμάρες, ισοπαχείς ανά δύο, στηρίζουν κάθε θόλο. Το πάχος του τοίχου του κτίσματος υπολογίζεται σε 0,80 μ.

Καθώς το δυτικό τμήμα του κτηρίου Α είχε ανασκαφεί παλαιότερα και είχε αποκαλυφθεί μέχρι και η θεμελίωσή του, η έρευνα επικεντρώθηκε στο ανατολικό τμήμα του. Οριοθετήθηκαν δύο τομές στο εσωτερικό του κτηρίου: η μια κάτω από τον ανατολικό θόλο και η δεύτερη κάτω από το μεσαίο. Η ανασκαφή παρουσίαζε δυσκολίες που οφείλονταν κυρίως

στο μεγάλο πλήθος των λίθων που κατέπεσαν από την ανωδομή και σε ρίζες που είχαν εισχωρήσει στην τοιχοποιία λόγω της πυκνής βλάστησης της περιοχής. Σε βάθος 0,90 μ. από το αρχικό ύψος της ανασκαφής προέκυψε δάπεδο από πλίνθους σε επαφή με τον ανατολικό τοίχο του κτηρίου (εικ. 5). Το δάπεδο αυτό διατηρούνταν ακέραιο μέχρι το 1949. Πιθανότατα τμήμα του πλίνθινου δαπέδου αντικαταστάθηκε από πλακόστρωτο κατά τη β΄ χρήση του κτηρίου. Το μέγιστο σωζόμενο μήκος των πλίνθων είναι 0,23, το πλάτος 0,35 και το πάχος 0,03 μ. Κάποιες από αυτές έφεραν χαράγματα.

Στα λιγοστά ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνονται τεμάχια πλίνθων και κεραμιδιών, λίγα αβαφή όστρακα και ελάχιστα εφυαλωμένα, διάσπαρτα οστά και ένα νόμισμα της όψιμης τουρκοκρατίας.

Οι εργασίες δεν ολοκληρώθηκαν λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών, ενώ υποστυλώθηκε πρόχειρα ο δυτικός θόλος για την αποφυγή του κινδύνου κατάρρευσής του. Η ανασκαφική έρευνα συνεχίστηκε το 2008. Αποκαλύφθηκε ο βόρειος τοίχος του καθολικού που διατηρείται σε μέγιστο σωζόμενο ύψος 1,40 και μήκος 10 μ. Είναι κτισμένος από αργολιθοδομή με πλίνθους κατά διαστήματα και συνδετικό υλικό ασβεστοκονίαμα (εικ. 3).

Στα ανατολικά ανασκάφηκε τοίχος με σωζόμενο μήκος 1,22, πάχος 0,70 μ., και με κατεύθυνση Β.-Ν. που αποτελεί τον ανατολικό τοίχο της κατασκευής Α. Στα νότια εφάπτεται σε βράχο και είναι οικοδομημένος με ακατέργαστους λίθους και πλίνθους σε σειρά, ενώ ως συνδετικό υλικό χρησιμοποιείται ασβεστοκονίαμα.

Ανατολικά του βρέθηκε η ταφή ΤΦ 1, σχεδόν σε επαφή με αυτόν και σε απόσταση 1,90 μ. από το βόρειο τοίχο του ναού. Ο νεκρός έφερε δύο σπασμένες κεραμίδες στην κεφαλή

Εικ. 3. Άποψη βόρειου τοίχου του καθολικού και του κτηρίου Α.

και άλλες σε διάφορες θέσεις περιμετρικά. Υπήρχαν και άλλα οστά διάσπαρτα στα βόρεια του κρανίου. Ο προσανατολισμός του σκελετού ήταν Β.-Ν. και ο νεκρός έβλεπε προς Β. (εικ. 6).

Κατά τον καθαρισμό του χώρου γύρω από την ταφή ΤΦ 1 προέκυψε πως αρχικά ο νεκρός ήταν πιθανότατα τοποθετημένος με διαφορετικό προσανατολισμό και πιθανώς ολόκληρος καλυμμένος με κεραμίδες (κεραμοσκεπής ταφή). Ωστόσο, η αρχική διάταξη υπέστη αλλοίωση από την πτώση βράχων, η θέση των οποίων διακρίνεται ακόμα και σήμερα.

Με το βόρειο τοίχο του κτηρίου Α σχηματίζει γωνία ο περίβολος του μοναστηριού, ο οποίος επεκτείνεται προς Α. και προς Δ.

Στο χώρο δυτικά του καθολικού βρέθηκε τοίχος που ξεκινά από το δυτικό όριο του κυρίως ναού με κατεύθυνση Α.-Δ. και συνιστά το βόρειο τοίχο του νάρθηκα. Είναι κτισμένος με αργολιθοδομή, πλίνθους, πάχ. 0,03 μ., κατά διαστήματα και χώμα ως συνδετικό υλικό. Μετά την αποκάλυψη του βόρειου

Εικ. 4. Δυτική πλευρά του κτηρίου Α.

Εικ. 5. Πλίνθινο δάπεδο του κτηρίου Α.

Εικ. 6. Η ταφή ΤΦ1 στα ανατολικά του κτηρίου Α.

Εικ. 7. Η ταφή ΤΦ2 του νάρθηκα.

τοίχου του νάρθηκα οριοθετήθηκε και ο νότιος τοίχος. Αυτός δεν είναι ισοπαχής με το νότιο τοίχο του καθολικού, καθώς εξέχει προς τη νότια πλευρά. Είναι οικοδομημένος από τα ίδια υλικά με τους προηγούμενους, δηλαδή, αργολιθοδομή με πλίνθους κατά διαστήματα και συνδετικό υλικό χώμα. Προφανώς, ο νάρθηκας αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη.

Στο εσωτερικό του, περίπου στο μέσον του, βρέθηκε η ταφή ΤΦ2 με προσανατολισμό Α.-Δ. (εικ. 7). Η κεφαλή του νεκρού έβλεπε στην ανατολή και πρόκειται πιθανώς για χριστιανική ταφή. Τα χέρια του νεκρού ήταν λυγισμένα στο στήθος του. Η ταφή αυτή ήταν τοποθετημένη στο πρώτο δάπεδο Δ1, τμήμα του οποίου βρέθηκε πλησίον του δυτικού τοίχου του κυρίως ναού και συνίσταται σε ασβεστοκονίαμα ως υπόστρωμα δαπέδου. Χαμηλότερα, σε βάθος 0,12 μ. από το πρώτο, βρέθηκε δεύτερο δάπεδο Δ2 από το ίδιο υλικό.

Από την ανασκαφή του δυτικού τοίχου του νάρθηκα, περίπου στο μέσον του, προέκυψαν τρεις-τέσσερις μεταλλικοί ήλοι. Ίσως υποδηλώνουν την ύπαρξη ξύλινης πόρτας (εισόδου) στη θέση αυτή που λόγω του χαμηλού σωζόμενου ύψους του τοίχου δεν ήταν εφικτό να εντοπιστεί. Στο χώρο υπάρχουν πολλές πεσμένες πέτρες και κεραμίδες. Οι διαστάσεις του νάρθηκα είναι 3x4,20 μ.

Κατά την έρευνα του χώρου βόρεια του νάρθηκα και χαμηλότερα (κατά 0,30 μ.) βρέθηκε κατασκευή, ίσως δάπεδο Δ3, από μεγάλες ορθογώνιες πλίνθους τοποθετημένες πάνω σε ασβεστοκονίαμα. Η περιοχή αυτή πρέπει να διερευνηθεί περισσότερο.

Επίσης, από τον καθαρισμό του περιβόλου στο δυτικό τμήμα της ανασκαφής κατά μήκος του παραλίμνιου δρόμου ανακαλύφθηκε η βορειοδυτική γωνία του. Στην εξωτερική πλευρά της βρέθηκε στρώμα καύσης.

Τέλος, σε τομή στα ανατολικά του Ιερού (εικ. 8) βρέθηκε αποσπασματικά σωζόμενη ταφή (ΤΦ3) (εικ. 9). Από την περιοχή προέκυψαν δύο-τρία όστρακα, από τα οποία το ένα εφυαλωμένο εσωτερικά.

Από τις πρώτες εκτιμήσεις φαίνεται πως μοναχοί εκμεταλλευόμενοι την απομόνωση του χώρου, καθότι η μοναδική πρόσβαση σε αυτό γινόταν με πλωτά μέσα μέχρι το 1920, οπότε κατασκευάστηκε ο παραλίμνιος δρόμος, αλλά και την ύπαρξη πόσιμου νερού της λίμνης, ίδρυσαν τη βυζαντινή περίοδο στο φυσικό πλάτωμα που σχηματίζεται κάτω από τους απόκρημνους βράχους του όρους Κορίτσα μια μοναστηριακή κοινότητα. Μέχρι

Εικ. 8. Άποψη του Ιερού του καθολικού.

Εικ. 9. Η ταφή ΤΦ3 στα ανατολικά του Ιερού του καθολικού.

τώρα έχουν ανασκαφεί το καθολικό του μοναστηριού, γνωστό στους κατοίκους της Καστοριάς ως ναός του Αγίου Ζαχαρία.
Το κτήριο Α πλησίον της λίμνης, η στάθμη της οποίας ήταν φυσικά ψηλότερα, μορφολογικά παραπέμπει στις βυζαντινές κινστέρνες. Ωστόσο, πρέπει να ολοκληρωθεί η ανασκαφή για να προβούμε σε βέβαια συμπεράσματα. Στα μεταβυζαντινά χρόνια μετασκευάστηκε σε χώρο που φιλοξενούσε μαγαζιά, όπως δηλώνει και η σημερινή ονομασία της τοποθεσίας. Την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν και κάποιες επεμβάσεις, όπως τα νεότερα πρόχειρα κατασκευασμένα δάπεδα, επισκευές των καμαρών με σκυρόδεμα, αλλά και χαράγματα σε αρκετούς πλίνθους.
Κατά τον Μακεδονικό Αγώνα, επειδή η θέση ήταν απόμερη, χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εκτέλεσης και λείψανα σκελετών εναποτέθηκαν εκεί. Χρειάζεται, ωστόσο, να συνεχιστεί η έρευνα για να διευκρινιστεί, κατά το δυνατό, η χρονική περίοδος ίδρυσης και λειτουργίας της μονής, να καθαριστεί περιμετρικά ο περίβολος και να ερευνηθεί η ύπαρξη άλλων κτηρίων του μοναστηριακού συγκροτήματος.

Προϊσταμένη

Αγγελική Στρατή

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Μαγαζιά Καστοριάς	Α. Στρατή, Α. Σκρέκα, Χ. Τσάμη

17η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η 17η ΕΒΑ ενεργοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2006.

ΚΟΖΑΝΗ

Βελβεντό

Ι.Ν. Αγίου Μηνά

Διενεργήθηκε από την Εφορεία ανασκαφική έρευνα στον περίβολο του ναού. Πρόκειται για μονόχωρο ναό μικρών διαστάσεων, που απολήγει σε ημικυκλική κόγχη. Φέρει δίρριχτη κεραμοσκεπή στέγη. Στο μνημείο διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις. Η αψίδα και ο ανατολικός τοίχος χρονολογούνται στα τέλη του 12ου-με αρχές του 13ου αιώνα. Στη δεύτερη φάση ανήκουν ο δυτικός, ο νότιος και η ανωδομή του βόρειου τοίχου που πρέπει να χτίστηκαν το 15ο αιώνα, οπότε ο ναός επισκευάστηκε. Στη νότια πλευρά προστέθηκε αργότερα ανοιχτή στοά. Εσωτερικά, ο ναός κοσμείται με τοιχογραφίες που έχουν υποστεί πολλές φθορές και σώζονται αποσπασματικά.

Η πρώτη φάση της ανασκαφικής έρευνας στον περίβολο διενεργήθηκε κατά τα έτη 1996-1997. Είχαν ανοιχθεί τομές στη βόρεια, την ανατολική και σε μέρος της νότιας πλευράς εξωτερικά του ναού. Αποκαλύφθηκε τμήμα βαλανείου πρωτοβυζαντινών χρόνων (εικ. 1).

Το 2007 ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του και αποδείχθηκε ότι ο ναός κτίστηκε πάνω σε οίκους του, ενσωματώνοντας ορισμένους τοίχους του οικοδομήματος στα θεμέλιά του. Ανασκάφηκε ο υπόλοιπος χώρος του *caldarium* του βαλανείου, διαστ. 6,95x4,90 μ. (εικ. 2). Ο χώρος του *caldarium*, τόσο στην παλιά όσο και στη νέα ανασκαφή χρησιμοποιήθηκε ως κοιμητηριακός. Ανάμεσα στους πεσσίσκους εντοπίστηκαν δύο κιβωτιόσχημες ταφές ακτέριστες, ενώ ανοίχθηκαν άλλες τρεις συνεχόμενες κιβωτιόσχημες ταφές στο χώρο του υπόκαυστου της παλιάς ανασκαφής, που αποδείχθηκαν κι αυτές ακτέριστες (εικ. 3). Βρέθηκε αξιόλογη κεραμική και θραύσματα γυάλινων αγγείων.

Οικόπεδο Καμκούτη

Το οικόπεδο βρίσκεται 500 μ. περίπου βορειοδυτικά του ναού του Αγίου Μηνά στο Βελβεντό. Προ διετίας, κατά την άροση στο αγροτεμάχιο που έχει έκταση 3,5 στρέμματα αποκαλύφθηκαν τμήματα ψηφιδωτών δαπέδων και μαρμάρων, τα οποία περισυνελέγησαν.

Το 2007 άρχισε η έρευνα περίπου στο μέσον του οικοπέδου, εκεί όπου υπήρχαν ενδείξεις ότι είχαν βρεθεί τα ψηφιδωτά δάπεδα. Ανασκάφηκαν 21 τομές, διαστ. 3x3 μ. Σύμφωνα με τις πρώτες ενδείξεις, πρόκειται για ένα βαλανείο της πρωτοβυζαντινής περιόδου, μεγαλύτερων διαστάσεων από αυτό που ανασκάφηκε στον περίβολο του ναού του Αγίου Μηνά και με περισσότερους σωζόμενους οίκους. Ο μόνος οίκος που ταυτίζεται με ασφάλεια είναι το *caldarium*. Έχει νότιο προσανατολισμό και διαστάσεις 7x5,30 μ.

Εικ. 1-3. Βελβεντό. Ι.Ν. Αγίου Μηνά.

Εικ. 4. Ο υπόγειος θάλαμος θερμότητας με τους πήλινους σωλήνες.

Εικ. 5-6. Στοά αιθρίου και ο κεντρικός χώρος με το μαρμάρινο κατώφλι.

Εικ. 7-9. Ψηφιδωτά δάπεδα.

Εικ. 10-11. Ναόσχημο κτίσμα και ταφικοί βωμοί.

Εικ. 12-14. Ψηφιδωτό δάπεδο, το δάπεδο με τις πήλινες πλάκες και ο πήλινος αγωγός.

περίπου. Θερμαινόταν με το σύστημα του υπόκαυστου. Στο χώρο του υπόγειου θαλάμου θερμότητας χρησιμοποιήθηκαν αντί για κτιστούς πεσσίσκους 17 πήλινοι πηνιόσχημοι σωλήνες, κάθετα τοποθετημένοι (εικ. 4).

Κατά μήκος της βόρειας και της νότιας πλευράς του βαλανείου αποκαλύφθηκαν πήλινοι αγωγοί, μήκ. 6,10 και 5,90 μ., αντίστοιχα. Πρέπει να ανήκαν στο δίκτυο παροχής νερού της πόλης.

Στη βορειοδυτική πλευρά των δύο συνεχόμενων οίκων του λουτρού εντοπίστηκε άλλος χώρος καλυμμένος με πλακόστρωτο και κιονοστοιχία, διαστ. 10,40x9,50 μ. περίπου, που ίσως ταυτίζεται με στοά αιθρίου. Στη βορειοδυτική γωνία του βρέθηκε μια μαρμάρινη διάτρητη ακτινωτή σχάρα απορροής υδάτων. Στο χώρο εντοπίστηκε πολύ παχύ στρώμα καταστροφής με πεσμένες πέτρες, κεραμίδες και πολλά ίχνη καύσης. Επίσης, βρέθηκαν επτά πεσμένοι μαρμάρινοι μονολιθικοί, αρράβδωτοι κίονες, ένα ολόκληρο κιονόκρανο και τέσσερα τμήματα από μαρμάρινα ιωνικά κιονόκρανα (εικ. 5). Η ενδιάμεση αυλή είναι στρωμένη με πήλινες οπτοπλίνθους.

Τα κινητά ευρήματα είναι λιγοστά. Βρέθηκαν ελάχιστα χάλκινα και σιδερένια αντικείμενα – ένας μικρός λεπτός κρίκος και λίγα καρφιά. Η κεραμική κατανέμεται σε όλους τους χώρους που ανασκάφηκαν. Τα όστρακα ανήκουν ως επί το πλείστον σε αβαφή χρηστικά αγγεία, ορισμένα εκ των οποίων φέρουν έντονα ίχνη καύσης. Άλλα φέρουν στο σώμα κτενωτή διακόσμηση, ενώ βρέθηκαν τμήματα δύο μεγάλων πίθων.

Αξιόλογο εύρημα είναι το μοναδικό μέχρι στιγμής χάλκινο νόμισμα. Πρόκειται για ένα φόλλι Κωνσταντίνου Α΄ που χτυπήθηκε στο νομισματοκοπείο Θεσσαλονίκης και είναι κοπής 313-337 μ.Χ. Χρησιμεύει ως όριο *postquem* για τη χρονολόγηση της ανασκαφής.

Βασιζόμενοι στις διαστάσεις των οίκων, θεωρούμε ότι μάλλον πρόκειται για δημόσιο λουτρό. Πρέπει να βρισκόταν σε κεντρικό μέρος της πόλης, αφού υδρεύεται από το δίκτυο παροχής νερού της. Χρονολογικά εντάσσεται στην πρωτοβυζαντινή εποχή.

Το 2008 ανασκάφηκαν η υπόλοιπη αυλή που ήταν καλυμμένη με πήλινες οπτοπλίνθους, τμήμα ενός ενιαίου κεντρικού χώρου με μαρμάρινο κατώφλι (εικ. 6), το δάπεδο του οποίου καλύπτεται με περίτεχνα ψηφιδωτά πολύ καλής τεχνικής και ποιότητας (εικ. 7), δύο συμμετρικά δωμάτια τοποθετημένα βόρεια και νότια του κεντρικού χώρου που χρησίμευαν ως αποθηκευτικοί χώροι με πίθους βυθισμένους στο έδαφος, ενώ δυτικά του νότιου δωματίου άλλος εφαπτόμενος χώρος με καλά σωζόμενο ψηφιδωτό δάπεδο (εικ. 8). Τα θέματα των ψηφιδωτών είναι γεωμετρικά και φυτικά. Οι χώροι ενδέχεται να ανήκουν στο λουτρό ή σε έπαυλη και χρονολογούνται στα τέλη του 5ου-αρχές του 6ου αι. μ.Χ.

Το 2009-2010 αποκαλύφθηκε το υπόλοιπο ψηφιδωτό δάπεδο του κεντρικού χώρου, το οποίο όμως κατά τόπους είναι κατεστραμμένο και φέρει έντονα ίχνη καύσης (εικ. 9). Σχεδόν στο κέντρο της δυτικής πλευράς του χώρου, αποκαλύφθηκε μεταγενέστερο ναόσχημο κτίσμα, η χρονολόγηση του οποίου ανάγεται μάλλον στην υστεροβυζαντινή περίοδο (εικ. 10). Στη βόρεια πλευρά του κεντρικού χώρου ανασκάφηκαν άλλα δύο δωμάτια που είναι συμμετρικά τοποθετημένα με αυτά της νότιας πλευράς και είχαν ανάλογη χρήση. Το δωμάτιο Η βρίσκεται απέναντι από το Ε, ενώ το Θ απέναντι από το Δ και χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος. Μέσα στα όρια της λεγόμενης αυλής, αποκαλύφθηκαν δύο ταφικοί βωμοί (εικ. 11). Μπροστά από τους βωμούς ανασκάφηκε κτιστός αγωγός αποχέτευσης.

Η ανασκαφική έρευνα συνεχίστηκε ανατολικά, παράλληλα με το χώρο του πλακόστρωτου αιθρίου. Ανασκάφηκαν τρία συνεχόμενα δωμάτια. Το δάπεδο του τελευταίου καλύπτεται με ψηφιδωτό πολύ καλής τεχνικής και ποιότητας που σώζεται σε ικανοποιητική κατάσταση (εικ. 12).

Στη συνέχεια αποκαλύφθηκαν δύο νέοι χώροι της έπαυλης: ο ένας διασώζει δάπεδο καλυμμένο με τετράγωνες πήλινες πλάκες (εικ. 13), ενώ στον άλλο, κάτω από ένα παχύ στρώμα καταστροφής με πολλές κεραμίδες, αποκαλύφθηκε πήλινος αγωγός, μήκ. 7,80 μ., που διατρέχει το δωμάτιο με κατεύθυνση Δ.-Α. (εικ. 14).

Στο χώρο βρέθηκαν αρκετά διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, άβαφη κεραμική που προέρχεται από χρηστικά καθημερινά αγγεία, λίγα εφυαλωμένα όστρακα κατά τόπους σε ανώτερα στρώματα, σιδερένια οξειδωμένα καρφιά και πολλά γυάλινα θραύσματα, κυρίως πρασινωπού χρώματος που προέρχονται είτε από υαλοπίνακες είτε από αγγεία, δύο χάλκινα νομίσματα του 4ου-5ου αιώνα.

Οικόπεδο Φούκα

Το 2009 αρχίζει η ανασκαφική έρευνα σε τμήμα του οικοπέδου, όπου αποκαλύφθηκαν

Εικ. 15. Βελβεντό, οικόπεδο Φούκα. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 16-18. Τορνίκι. Ι.Μ. Κοίμησης Θεοτόκου.

κατά τη διενέργεια δοκιμαστικών τομών τμήματα πήλινων πίθων και διάσπαρτες πέτρες. Αποκαλύπτεται τοίχος δομημένος με μικρές ακανόνιστες πέτρες και συνδετικό υλικό χώμα και λίγες κεραμίδες (εικ. 15).

ΓΡΕΒΕΝΑ

Τορνίκι

Ι.Μ. Κοίμησης Θεοτόκου

Το 2008 διεξήχθη ανασκαφική έρευνα με χρηματοδότηση της ΔΕΗ, στο πλαίσιο της μεταφοράς του καθολικού της Ι.Μ. Κοίμησης Θεοτόκου Τορνικίου, η οποία κατακλύζεται από το φράγμα που πρόκειται να λειτουργήσει στην περιοχή. Το καθολικό της μονής είναι διώροφο και αποτελείται από δύο μονόχωρους ναούς με ανεξάρτητη πρόσβαση στα δυτικά. Οι ναοί είναι κατάγραφοι με τοιχογραφίες και χρονολογούνται βάσει επιγραφών το 1481/2 οι άνω και το 1728-30 οι κάτω. Σε επαφή με τη δυτική πλευρά αναπτύσσεται μια γραμμική σειρά κελιών. Η ανασκαφική έρευνα διενεργήθηκε στη βόρεια πτέρυγα των ερειπωμένων κελιών και στον αύλειο χώρο της μονής (εικ. 16).

Αποκαλύφθηκαν τέσσερα κελιά, η Τράπεζα και τα μαγειρεία και ένας μεγάλος χώρος δυτικά της Τράπεζας (εικ. 17). Η Τράπεζα έχει ένα άνοιγμα στη στενή ανατολική πλευρά, ενώ στη δυτική εγγράφονται στο πάχος του τοίχου τρεις κόγχες, οι οποίες εσωτερικά κοσμούνται με σπαράγματα τοιχογραφιών. Το δάπεδο ήταν στρωμένο με πήλινες πλάκες. Πήλινα δάπεδα σώζονται αποσπασματικά και σε δύο κελιά (εικ. 18). Μεταξύ του καθολικού και των κελιών αποκαλύφθηκε το καλντερίμι του αύλειου χώρου της μονής, που εκτείνεται Α.

Ο τρόπος δόμησης των τοίχων, η τυπολογία της Τράπεζας, η εφυαλωμένη κεραμική, τα σιδερένια και πήλινα μικροαντικείμενα, μας οδηγούν στο να εντάξουμε χρονολογικά τη βόρεια πτέρυγα των κελιών στη δεύτερη οικοδομική φάση της μονής που τοποθετείται στα τέλη του 15ου-αρχές του 16ου αιώνα. Η κατοίκηση της μονής συνεχίζεται κατά το 17ο και το 18ο αιώνα, ενώ δεν είναι γνωστό πότε εγκαταλείφθηκε.

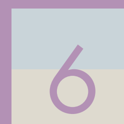
Προϊσταμένη - Υπεύθυνη ανασκαφών

Μαρίζα Τσιάπαλη

ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ

Κ΄ ΕΠΚΑ

3η ΕΒΑ
14η ΕΒΑ

Κ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Από το 2000 έως το 2009 στην περιοχή αρμοδιότητας της Κ΄ ΕΠΚΑ που περιλαμβάνει τα νησιά Λέσβο, Λήμνο, Χίο, Οινούσσες, Ψαρά και Άγιο Ευστράτιο, πραγματοποιήθηκε τεράστιος αριθμός σωστικών ανασκαφών σε οικόπεδα ιδιωτών και με τη συγκυρία μεγάλων δημόσιων έργων, όπως βιολογικοί καθαρισμοί, μεγάλες οδικές αρτηρίες κτλ. Πραγματοποιήθηκαν, επίσης, ανασκαφές σε έργα συγχρηματοδοτούμενα από κοινοτικούς πόρους (ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου), στο πλαίσιο της διαμόρφωσης και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων. Παραθέτουμε τις σημαντικότερες ανά νησί.

ΛΕΣΒΟΣ

Μυτιλήνη

Επάνω Σκάλα, οικόπεδο του Δήμου Μυτιλήνης

Στην Επάνω Σκάλα βρισκόταν το βόρειο, κύριο, λιμάνι της αρχαίας πόλης, ο *Μαλόεις λιμήν*. Το 1929, όταν κτιζόταν η «προσφυγική αγορά», αποκαλύφθηκε μεγάλη δωρική στοά του ύστερου 4ου ή του πρώιμου 3ου αι. π.Χ., με μήκος μεγαλύτερο από 150 μ., το δυτικό τμήμα της οποίας διατηρήθηκε ορατό. Λίγο ανατολικότερα, αποκαλύφθηκε τμήμα του επιθαλάσσιου τείχους. Εκτενέστερες ανασκαφές στην ίδια περιοχή πραγματοποίησε η Κ΄ ΕΠΚΑ το 1998-1999, στο πλαίσιο του έργου «Κατασκευή δικτύου ομβρίων, ακαθάρτων και ύδρευσης κεντρικού και βόρειου τμήματος πόλεως Μυτιλήνης» και το 2000-2001, με αφορμή την ανέγερση του νέου Δημαρχείου της πόλης της Μυτιλήνης, σε χώρο εμβαδού 2.486 τ.μ., που ορίζεται από τις οδούς Ναυμαχίας Έλλης, Λεσβώνακτος και Κορνάρου. Εκτός από τη στοά, στις ανασκαφές αυτές αποκαλύφθηκε και ερμηνεύθηκε μεγάλο τμήμα του επιθαλάσσιου τείχους.

Γι' αυτό αποφασίστηκε η διαμόρφωση του οικοπέδου του δήμου σε επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο. Οι εργασίες ξεκίνησαν το 2008, σε συνεργασία της Κ΄ ΕΠΚΑ με τη ΔΑΑΜ και το Δήμο Μυτιλήνης και σήμερα έχουν σχεδόν ολοκληρωθεί (εικ. 1-2).

Οικόπεδο αφών Μουζάλα

Σε σωστική ανασκαφή του 2007, αποκαλύφθηκαν μεγάλα και καλοδιατηρημένα οικοδομήματα του 7ου αι. π.Χ. και έξι κεραμικοί κλίβανοι, που χρονολογούνται ανάμεσα στο β' μισό του 8ου και το α΄ μισό του 7ου αι. π.Χ., καθώς και δύο πηγάδια. Τα κινητά ευρή-

Εικ. 1. Μυτιλήνη, Επάνω Σκάλα. Επιθαλάσσιο τείχος και δωρική στοά. Γενική άποψη από Ν., πριν από τις εργασίες ανάδειξης.

Εικ. 2. Μυτιλήνη, Επάνω Σκάλα. Επιθαλάσσιο τείχος και δωρική στοά, μετά τις εργασίες ανάδειξης (άποψη από Β.).

Εικ. 3. Μυτιλήνη, οικόπεδο Μουζάλα. Κεφάλι λίθινου αρχαϊκού αγάλματος.

Εικ. 4. 73η Ε.Ο. Μυτιλήνης - Θερμής. Χρυσά ενώτια από τάφο της βόρειας νεκρόπολης.

Εικ. 5. Μυτιλήνη, οικόπεδο Μουζάλα. Αρχαϊκά οικοδομήματα και γεωμετρικοί-αρχαϊκοί κλίβανοι. Γενική άποψη.

Εικ. 6. Βιολογικός καθαρισμός Μυτιλήνης. Οδός Καβέτσου, «νότια» νεκρόπολη (4ος-3ος αι. π.Χ.).

Εικ. 7. Λέσβος, ιερό των Μέσων. Αεροφωτογραφία.

ματα περιελάμβαναν εισηγμένη κεραμική, όπως κορινθιακές κοτύλες, σφαιρικούς και απιόσχημους αρυβάλλους και όστρακα βόρειο-ιωνικών κυλίκων και σκύφων. Βρέθηκε ακόμη κεφάλι αρχαϊκού αγάλματος σε φυσικό μέγεθος από ασβεστόλιθο και τμήμα μαρμάρινης κεφαλής αλόγου (εικ. 3, 5).

Βιολογικός καθαρισμός της πόλης, 73η Ε.Ο. Μυτιλήνης - Θερμής

Οι εκτεταμένες εκσκαφικές εργασίες έφεραν στο φως τμήματα της ελληνιστικής οχύρωσης της πόλης και νεκροπόλεις των κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων (εικ. 4, 6).

Ιερό των Μέσων

Το ιερό ήταν γνωστό από παλαιότερους ερευνητές (R. Koldewey) και κατά τους καθαρισμούς που πραγματοποίησε το 1966-67 ο Β. Πετράκος, αποκαλύφθηκαν πολλά αρχιτεκτονικά μέλη του αρχαίου ναού και της παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Η ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου 2002-2006, έφερε στο φως στοιχεία που συμπλήρωσαν την εικόνα του οκτάστυλου ψευδοδίπτερου υστεροκλασικού ναού, δύο κεραμικούς κλιβάνους και ταφές χριστιανικών χρόνων και τεκμηρίωσε τη χρήση του χώρου από τους αρχαϊκούς έως και τους νεότερους χρόνους (εικ. 7).

1η Επαρχιακή οδός Μυτιλήνης - Λάρσου

Στο ύψος των ιδιοκτησιών Π. και Μ. Βουνάτσου, Π. και Ε. Ψώμου και Γ. Χρυσού, ανασκάφηκε το 2008-2009 τμήμα μεγάλης νεκρόπολης (49 τάφοι ποικίλης τυπολογίας: κιβωτιόσχημοι, λακκοειδείς, εγχυτρισμοί κτλ.), το οποίο χρονολογείται από τα μέσα του 5ου έως τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την τοπογραφία της αρχαίας πόλης. Οι τάφοι ήταν πλούσια κτερισμένοι με ερυθρόμορφες και μελαμβαφείς πελίκες, αλάβαστρα, νομίσματα, στλεγγίδες και ειδώλια (εικ. 8-10).

Προϊστορικός οικισμός Θερμής

Το Δεκέμβριο του 2008 ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο του ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου 2002-2006, το έργο με τίτλο «Ανάδειξη προϊστορικού οικισμού Θερμής Λέσβου» που είχε αρχίσει

Εικ. 8-10. 1η Επαρχιακή οδός Μυτιλήνης - Λάρσου. Ερυθρόμορφη πελίκη, 5ου αι. π.Χ. (λεπτομέρεια), σαρκοφάγος με πειόσχημο περίβολο και κίστη με χάλκινη υδρία.

Εικ. 11. Άποψη της ανασκαφής από Β.

Εικ. 12. Ευρήματα πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Εικ. 13. Χρυσή ψήφος.

Εικ. 14. Κεραμική μέσης και ύστερης εποχής του Χαλκού.

Εικ. 15. Τύποι ειδωλίων της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

το 2005. Με τις αποχωματώσεις συμπληρώθηκε η εικόνα του οικισμού που είχε αποκαλυφθεί τη δεκαετία του '30 από τη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή. Οι νέες έρευνες έφεραν στο φως ευρύχωρα σπίτια της μέσης και ύστερης εποχής του Χαλκού, κεραμικούς κλιβάνους και ταφές νηπίων, αλλά και ποικίλα κινητά ευρήματα: αγγεία, πήλινα ειδώλια, μετάλλινα, λίθινα και οστέινα εργαλεία, όπλα, σφονδύλια κτλ. (εικ. 11-15).

Εικ. 16. Ηφαιστία. Αρχαίο θέατρο.

ΛΗΜΝΟΣ

Αρχαίο θέατρο Ηφαιστίας

Σε αποχωματώσεις με στόχο την αποκατάσταση και ανάδειξη του θεάτρου, στο πλαίσιο του ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου 2000-2006, με τίτλο «Ανάδειξη - αποκατάσταση αρχαίου θεάτρου Ηφαιστίας Μούδρου Λήμνου», διαπιστώθηκε ότι το θέατρο των ελληνιστικών χρόνων, το οποίο είχε ανασκαφεί αρχικά από την ΙΑΣΑ (1937-1939), είχε θεμελιωθεί πάνω σε δύο, τουλάχιστον, αρχαϊκά ιερά που σχετίζονται ίσως με τη λατρεία της Μεγάλης Θεάς, μητέρας των Καβείρων (εικ. 16-17).

Προϊστορικός οικισμός Μύρινας

Σε αποχωματώσεις στο πλαίσιο του ΕΠ «Πολιτισμός 2000-2006», με τίτλο «Ανάδειξη προϊστορικού οικισμού Μύρινας Λήμνου»,

Εικ. 17. Ηφαιστία. Αρχαίο θέατρο - αρχαϊκό ιερό. Κεφάλι σφίγγας.

Εικ. 18. Προϊστορική Μύρινα. Χάλκινος πέλεκυς.

Εικ. 19. Προϊστορική Μύρινα. Αποθηκευτικό αγγείο κατά χώραν.

Εικ. 20. Μύρινα. Γενική άποψη του προϊστορικού οικισμού.

αποκαλύφθηκαν μεγάλα, μεγαροειδή, οικοδομήματα με περισσότερες από μία οικοδομικές φάσεις της πρώιμης χαλκοκρατίας, λιθόστρωτοι δρόμοι και συστήματα αποχέτευσης. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η θέση του μεγάλου και οργανωμένου αυτού οικισμού στη δυτική ακτή της Λήμνου (εικ. 18-20).

Βιολογικός καθαρισμός Δήμου Μύρινας
Με τις εκτεταμένες ανασκαφικές έρευνες για τις ανάγκες του έργου, από το 2007 έως το 2009, αναδύεται σταδιακά η τοπογραφία της αρχαίας πόλης, σε αλλεπάλληλες φάσεις που χρονολογούνται από τα αρχαϊκά χρόνια έως την ύστερη αρχαιότητα.
Στη λεωφόρο Δημοκρατίας αποκαλύφθηκαν κτηριακά λείψανα αρχαϊκών χρόνων, καθώς και δύο μαρμάρινες σαρκοφάγοι. Περισυλλέχθηκε χρυσό δακτυλίδι με ένθετο σφραγιδόλιθο από ερυθρό ίασπι που απεικονίζει πτηνό (εικ. 23), χρυσό λεμβόσχημο ενώτιο και φύλλα από χρυσό στεφάνι, ρωμαϊκών χρόνων (1ος αι. π.Χ.- 1ος αι. μ.Χ.).
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε η οδός Νεφέλης, στους πρόποδες του Κάστρου, όπου κάτω από πυκνά, μεταγενέστερα, οικοδομικά λείψανα ήλθαν στο φως ευρήματα που μαρτυρούν την ύπαρξη αρχαϊκού ιερού (εικ. 21, 22).

ΧΙΟΣ

Εμποριό
Οικόπεδο κληρονόμων Γ. Βασίλη
Σε σωστική ανασκαφή του 2006, αποκαλύφθηκε τμήμα του λεγόμενου «ιερού του λιμανιού» των αρχαϊκών χρόνων, το οποίο, από μελαμβαφή αρχαϊκό ενεπίγραφο σκύφο (εικ. 24), ταυτίστηκε ως ιερό του Απόλλωνος. Στις επιχώσεις βρέθηκαν δύο κορμοί κούρων και τμήμα χεριού κόρης, χαρακτηριστικά δείγματα χιακής αρχαϊκής πλαστικής (εικ. 25).

Χίος
Περιοχή «Ριζάρι», οικόπεδο Αιγαιοτεχνικής Α.Ε.
Το 2008 ολοκληρώθηκε η ανασκαφή τμήματος νεκρόπολης ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων,

Εικ. 21. Μύρινα, οδός Νεφέλης. Αρχαϊκό γυναικείο ειδώλιο.

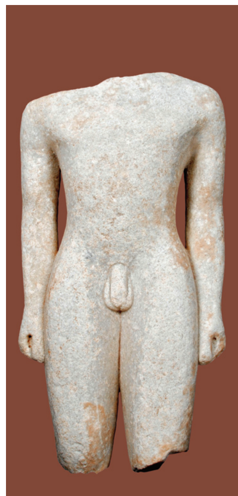
Εικ. 22. Μύρινα, οδός Νεφέλης. Επάλληλα οικοδομικά λείψανα αρχαϊκών-υστερορωμαϊκών χρόνων.

Εικ. 23. Μύρινα, λεωφόρος Δημοκρατίας. Χρυσό δακτυλίδι με σφραγιδόλιθο από ίασπι με παράσταση πτηνού.

Εικ. 24-25. Χίος, Εμποριό, οικόπεδο κληρονόμων Γ. Βασίλη. Τμήμα ενεπίγραφου μελαμβαφούς σκύφου, 525-500 π.Χ. και κορμός αρχαϊκού κούρου.

Εικ. 26. Χίος, περιοχή «Ριζάρι», οικόπεδο Αιγαιοτεχνικής Α.Ε. Συστάδα σαρκοφάγων.

που το αποτελούσαν 107 τάφοι (σαρκοφάγοι, κιβωτιόσχημοι, ελεύθερες ταφές). Αποκαλύφθηκε, επίσης, τμήμα λιθόστρωτου δρόμου υστερορωμαϊκών χρόνων, καθώς και απόθεση κεραμικού εργαστηρίου υστεροκλασικής-ελληνιστικής εποχής (εικ. 26).

Οδός Ριζαρίου, οικόπεδο Σ. Μαμούνα

Το 2008 ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα που είχε αρχίσει το 2005. Αποκαλύφθηκε τμήμα μεγάλης νεκρόπολης, που χρονολογείται από τους ελληνιστικούς έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Εντοπίστηκαν 221 τάφοι ποικίλης τυπολογίας και αρχιτεκτονικής (σαρκοφάγοι, λάρνακες, κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς, λακκοειδείς, εγχυτρισμοί κτλ.). Επίσης, ήλθε στο φως τμήμα υδραγωγείου με πεσσούς. Στην τεράστια επίχωση που έφθανε σε πάχος τα 7 μ. βρέθηκαν ειδώλια, λυχνάρια, μυροδοχεία, μολύβδινος αμφορέας, υδρίες, σκυφίδια, οινοχόες, κύπελλα, λίθινες κάλπες, επιγραφές, ενφράγιστες λαβές, νομίσματα κτλ.

ΨΑΡΑ

Αρχοντίκι

Το 2008 ολοκληρώθηκε, στο πλαίσιο του ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου, η ανάδειξη του ιδιαίτερα ενδιαφέροντος αυτού χώρου, τον οποίο είχε εντοπίσει ο Σ. Χαριτωνίδης τη δεκαετία του '60, είχε ανασκάψει τη δεκαετία του '80 ο Α. Τσαραβόπουλος, αλλά οι εκτενέστερες ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν μεταξύ του 2000-2005 υπό τη διεύθυνση της Αγλαΐας Αρχοντίδου.
Η κατοίκηση στο Αρχοντίκι κατά την Τελική Νεολιθική και την πρώιμη εποχή του Χαλκού πιστοποιείται με ταφές. Στην ύστερη εποχή του Χαλκού (1400-1100 π.Χ.), φαίνεται ότι

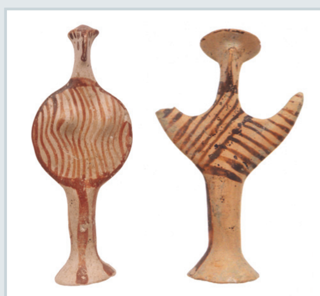
Εικ. 27. Ψαρά, Αρχοντίκι. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 28. Θολωτός τάφος.

Εικ. 29. Αποθέτης γεωμετρικών-υστεροκλασικών χρόνων.

Εικ. 30. Ειδώλια τύπου Φ και Ψ.

Εικ. 31. Μελανόμορφος σκύφος από το βωμό-αποθέτη.

Εικ. 32. Αιχμή χάλκινου δόρατος από το μυκηναϊκό νεκροταφείο.

ιδρύθηκε εδώ μυκηναϊκή αποικία, όπως μαρτυρούν τα ευρήματα από τα ευρύχωρα λιθόκτιστα σπίτια κι ένα νεκροταφείο με εντυπωσιακά σε πλούτο κτερίσματα.

Από τον 8ο μέχρι και τον 5ο αι. π.Χ. δίπλα στο μυκηναϊκό νεκροταφείο λειτούργησε χώρος λατρείας με πλούσιες προσφορές (εικ. 27-32).

Προϊστάμενοι

Αγλαΐα Αρχοντίδου (2000-2005)
Λίλλιαν Αχειλαρά (2006)
Όλγα Φιλανιώτου (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι - Συνεργάτες*
Λέσβος	
Επάνω Σκάλα, οικόπεδο του Δήμου Μυτιλήνης	Α. Αρχοντίδου, Ό. Φιλανιώτου
Οικόπεδο αφών Μουζάλα	Α. Καρίπογλου, Γ. Κουρτζέλλης
Βιολογικός καθαρισμός, 73η Εθνική Οδός Μυτιλήνης-Θερμής	Α. Αρχοντίδου, Λ. Αχειλαρά, Ό. Φιλανιώτου
Ιερό των Μέσων	Λ. Αχειλαρά
1η Επαρχιακή οδός Μυτιλήνης-Λάρσου, Προϊστορικός οικισμός Θερμής	Α. Αρχοντίδου, Λ. Αχειλαρά, Ό. Φιλανιώτου
Λήμνος	
Αρχαίο Θέατρο Ηφαιστίας	Α. Αρχοντίδου
Προϊστορικός οικισμός Μύρινας	Α. Αρχοντίδου
Βιολογικός καθαρισμός Δήμου Μύρινας	Ό. Φιλανιώτου
Οικόπεδο κληρονόμων Γ. Βασίλη	Κ. Ρούγγου
Περιοχή «Ριζάρι», οικόπεδο Αιγαιοτεχνικής Α.Ε.	Δ. Τσαρδάκα
Οδός Ριζαρίου, οικόπεδο Σ. Μαμούνα	Μ. Ανετάκης
Ψαρά	
Αρχοντίκι	Α. Αρχοντίδου, Ό. Φιλανιώτου

ΧΙΟΣ

Πόλη Χίου

Φρούριο. Οδός Φ. Αγγουλέ, οικόπεδο Ι. Μαναγού

Τον Ιούνιο του 2003, η 3η ΕΒΑ διενήργησε σωστική ανασκαφή στο παραπάνω οικόπεδο. Η διερεύνηση ήταν δυσχερής λόγω της άμεσης επαφής του οικοπέδου με τις όμορες οικίες και της στενότητας του χώρου. Από τις τρεις τομές αποκαλύφθηκαν επάλληλα οικοδομικά λείψανα, τα οποία καλύπτουν ολόκληρη σχεδόν την επιφάνεια του οικοπέδου (πλ. 5,12, μήκ. 22 μ.) (εικ. 2). Συγκεκριμένα: στα ανώτερα στρώματα αποκαλύφθηκαν τμήματα δρόμου, πήλινοι αγωγοί, αποχετευτικό φρεάτιο με πλίνθινα τοιχώματα και κατασκευή που πιθανόν αποτελούσε τη βάση κλίμακας. Το φρεάτιο κατέστρεψε τμήμα αποθηκευτικού χώρου, όπου βρέθηκαν δύο πιθάρια κατά χώραν. Οι ανωτέρω τοιχοποιίες έχουν θεμελιωθεί επάνω σε μαρμαροθέτημα *opus sectile* με κρούστες σε πράσινο, λευκό, κοκκινωπό και μαύρο χρώμα (εικ. 1). Διακρίνονται κύκλοι με αστερόμορφα κοσμήματα, τεθλασμένες γραμμές, εξάγωνα και ρόμβοι και στα ανατολικά τμήμα από το πενταόμφαλο. Το τμήμα αυτό διαχωρίζεται από το υπόλοιπο μαρμαροθέτημα με μαρμάρινο βατήρα, που φέρει τόρμο για τη συναρμογή πεσσίσκου. Συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για τμήμα ναού ή μικρού παρεκκλησίου, που συνεχιζόταν προς Α., κάτω από την οδό Φ. Αγγουλέ, και προς Ν., κάτω από την όμορη ιδιοκτησία Μαναγού. Μεταξύ του δρόμου και του επιπέδου του μαρμαροθετήματος αποκαλύφθηκαν επάλληλες ταφές.

Εικ. 1-2. Πόλη Χίου. Φρούριο. Οικόπεδο Ι. Μαναγού. Μαρμαροθέτημα και γενική άποψη ανασκαφής.

Αρκετά είναι και τα αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία εντοπίστηκαν εντοιχισμένα σε β΄ χρήση, όπως τμήμα επιστυλίου τέμπλου και επίθημα με σταυρό.

Γενικά στην ανασκαφή διακρίνονται δύο στρώματα: το ανώτερο στη στάθμη του δρόμου και του φρεατίου με όστρακα αγγείων και νομίσματα ως επί το πλείστον 19ου και 20ού αιώνα και το δεύτερο κάτω από το δρόμο έως τη στάθμη του μαρμαροθετήματος διαταραγμένο με όστρακα από την ελληνιστική περίοδο έως και τις αρχές του 13ου αιώνα και νομίσματα από τον 11ο και το 13ο αιώνα. Τέλος, σε ορισμένα σημεία που διερευνήθηκαν κάτω από τη στάθμη των δαπέδων εντοπίστηκε κεραμική υστερορωμαϊκών χρόνων.

Μετά το πέρας της ανασκαφής, τα οικοδομικά λείψανα διατηρήθηκαν σε κατάχωση και ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου προχώρησε στην ανέγερση διώροφης οικίας.

Συμβολή των οδών Σγούτα και Αγίων Αναργύρων, οικόπεδο Λ. και Μ. Πουλάδα
(εικ. 3-4)
Στη νοτιοδυτική γωνία του παραπάνω οικοπέδου, που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης της Χίου, σώζονταν τα ερείπια κατοικίας του ύστερου 16ου-17ου αιώνα, γνωστής ως «Οικία Καλλιμασιά» ή «Οικία Μπαχά». Επρόκειτο για μία από τις ελάχιστες διασωθείσες οικίες στην πόλη μετά τον καταστρεπτικό σεισμό του 1881 και αποτελούσε σημαντικό δείγμα της αστικής αρχιτεκτονικής της Χώρας της Χίου. Το 1995 τα υπολείμματα της οικίας κατεδαφίστηκαν αυθαίρετα από τους τότε ιδιοκτήτες, όπως κατεδαφίστηκε και η διώροφη οικία του τέλους του 19ου αιώνα που βρισκόταν στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου. Η ανασκαφική έρευνα στο οικόπεδο, που διενεργήθηκε σε δύο περιόδους, ξεκίνησε κατόπιν αιτήματος των σημερινών ιδιοκτητριών, για ανέγερση κτηρίου με υπόγειο.
Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο (Ιανουάριος-Ιούνιος 2001) αποκαλύφθηκε η εσωτερική λιθόστρωτη αυλή της Οικίας Μπαχά, καθώς και οι έξι χώροι που αποτελούσαν το ισόγειό της, από τους οποίους οι τέσσερις έφεραν πλακόστρωτα δάπεδα. Κάτω από το δάπεδο των δύο χώρων υπήρχαν θολοσκέπαστες δεξαμενές νερού. Τα ανευρεθέντα οικοδομικά λείψανα μπορούν να οδηγήσουν στην υπόθεση ότι το ισόγειο της εν λόγω οικίας είχε επαγγελματικό χαρακτήρα (καταστήματα ή εργαστήρια), ενώ ο όροφος, στον οποίο οδηγούσε κλιμακοστάσιο στη νοτιοδυτική γωνία του κτηρίου, χρησίμευε ως κατοικία.
Η δεύτερη ανασκαφική περίοδος (Σεπτέμβριος 2005-Απρίλιος 2006) έφερε στο φως:
α) οικοδομικά λείψανα στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου, τα οποία σχετίζονται με την οικία των αρχών του 19ου αιώνα, που όπως έχει ήδη αναφερθεί, καθαιρέθηκε το 1995,
β) λείψανα κτηριακού συνόλου των αρχών του 18ου αιώνα στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου, με κύριο χαρακτηριστικό την ύπαρξη μεγάλης ποσότητας κεραμικών και μάλιστα ακέραιων αγγείων και γ) τοιχοποιίες σε βάθος 1,90-3,90 μ. που δεν οριοθετούν συγκεκριμένο χώρο και με βάση την κεραμική χρονολογήθηκαν στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Οικόπεδο Ά. Ιων. Ζαννάρα
Η σωστική ανασκαφική έρευνα με αφορμή την ανέγερση διώροφης οικοδομής με υπόγειο

Εικ. 3-4. Πόλη Χίου, συμβολή των οδών Σγούτα και Αγίων Αναργύρων, οικόπεδο Λ. και Μ. Πουλάδα. Γενική άποψη της ανασκαφής και πινάκιο.

στο παραπάνω οικόπεδο, στην περιοχή Καπέλλα σην πόλη της Χίου, έφερε στο φως οικοδομικά λείψανα που αποδίδονται σε δύο βασικές περιόδους: α) μία στην πρώιμη μεταβυζαντινή περίοδο, στην οποία ανήκει το νότιο κλίτος ενός ναού και β) μία επόμενη φάση στα τέλη του 18ου-αρχές του 19ου αιώνα, στην οποία ανήκουν τα λείψανα της ανώτερης οικοδομικής φάσης. Η εύρεση λίγων οστράκων ελληνιστικών χρόνων σε βάθος 3,90-5,50 μ., δηλώνει τη χρήση του χώρου και κατά τους ελληνιστικούς χρόνους (εικ. 5).
Οι τοιχοποιίες της ανώτερης οικοδομικής φάσης (βάθος 0,80-2,85 μ.) είναι από αργολιθοδομή, έχουν μεγάλο πάχος και πιθανά

Εικ. 5. Πόλη Χίου, οικόπεδο Ά. Ιων. Ζαννάρα. Γενική άποψη της ανασκαφής.

αποτελούν θεμελίωση κτηρίου του 19ου αιώνα με χρήση αρτοποιείου που υπήρχε στη θέση αυτή και κατεδαφίστηκε προ τριετίας. Τα οικοδομικά λείψανα της φάσης αυτής εδράζονται σε δάπεδο ναού των πρώιμων μεταβυζαντινών χρόνων, το οποίο έχει αποκαλυφθεί αποσπασματικά και είναι κατασκευασμένο από θυμιανούσικη πέτρα με ρομβοειδή διάταξη εκτός από την ανατολική πλευρά, όπου η κατασκευή του αποκαλυφθέντος δαπέδου είναι από μαρμάρινες και λίθινες πλάκες. Τα έντονα ίχνη καύσης που κάλυπταν το δάπεδο σε όλη την έκτασή του δηλώνει την αιτία καταστροφής του ναού. Επί του δαπέδου αποκαλύφθηκαν επτά συνολικά ανοίγματα οστεοφυλακίων και τρεις κιβωτιόσχημοι ακτέριστοι τάφοι, εκ των οποίων στον ένα εντοπίστηκαν πολλαπλές ταφές. Τοίχος στο νότιο τμήμα του οικοπέδου Τχ3/Τχ10 πιθανόν συνιστά τη νότια εξωτερική τοιχοποιία του ναού. Σε επαφή με αυτόν και σε όλη την έκτασή του εκτείνεται αγωγός με πήλινες πλάκες. Στο θολοσκέπαστο χώρο που αποκαλύφθηκε στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου θα πρέπει να αποδοθεί χρήση του αποθηκευτικού υπόγειου χώρου της εκκλησίας. Επί της βόρειας εσωτερικής τοιχοποιίας του βρέθηκε εντοιχισμένη ενεπίγραφος πλάκα τοποθετημένη ανάποδα, στην οποία αναγράφεται: ΗΡΩΙΔΗ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΩΝ.

Με βάση τα νομισματικά δεδομένα, η ίδρυση της εκκλησίας θα πρέπει να έγινε το 16ο αιώνα (Δηνάριο τορνέζιο του Giustiniani Campi, Ποντεστά της Χίου το 1526) και η καταστροφή μπορεί να τοποθετηθεί στο 18ο-19ο αιώνα, όπως συνάγεται από τα 15 νομίσματα της εποχής της τουρκοκρατίας που βρέθηκαν στην επιφάνεια των δαπέδων και στο στρώμα καταστροφής.

Η ανασκαφή αποτέλεσε την αφορμή για τον εντοπισμό και την αποκάλυψη του νότιου κλίτους ενός από τους πολλούς ναούς που αναφέρονται στην περιοχή Καπέλλα, που εντάσσεται στο Παλαιόκαστρο της πόλης της Χίου συμβάλλοντας στη διεύρυνση των γνώσεών μας για την τοπογραφία της περιοχής. Τα οικοδομικά λείψανα διατηρήθηκαν σε κατάχωση.

Πιτυός

Πύργος

Ο μεσαιωνικός πύργος του Πιτυούς βρίσκεται στο ομώνυμο χωριό της βόρειας Χίου. Πρόκειται για 16πλευρο διώροφο κτίσμα πάνω σε φυσικό βραχώδες έξαρμα, λίγο έξω από τον οικισμό. Η κατασκευή του τοποθετείται γενικά στην περίοδο της γενουατοκρατίας (1346-1566) (εικ. 6).

Το Νοέμβριο του 2001, για δύο ημέρες πραγματοποιήθηκαν αποσπασματικά διερευνητικές τομές, στο πλαίσιο της σύνταξης μελέτης αποκατάστασης του πύργου, η οποία χρηματοδοτήθηκε από τη Νομαρχία Χίου. Στο ίδιο πλαίσιο πραγματοποιήθηκαν από το Σεπτέμβριο έως και το Νοέμβριο του 2002, συστηματικότερες διερευνητικές τομές με συνεργεία και την επίβλεψη της 3ης ΕΒΑ, που έδωσαν και τα περισσότερα στοιχεία για τις φάσεις του πύργου. Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν το 2006 με την έναρξη των εργασιών αποκατάστασης. Ήδη από τις εργασίες που έγιναν το 2002, από το συσχετισμό οικοδομικών λειψάνων και κινητών ευρημάτων καταλήξαμε σε τρεις τεκμηριωμένες κατασκευαστικές φάσεις. Στην πρώτη φάση ο πύργος εσωτερικά διαρθρωνόταν με ξύλινα πατώματα και καλυπτόταν με κεραμοσκεπή στέγη. Στη δεύτερη φάση ενισχύθηκε εξωτερικά με ισχυρότερους τοίχους και απέκτησε την πολυγωνική μορφή που έχει σήμερα. Το ισόγειο χωριζόταν σε δύο τμήματα που επικοινωνούσαν μεταξύ τους με ένα άνοιγμα που υπήρχε στην ενδιάμεσή τους τοιχοποιία (η οποία σώζεται σήμερα σε χαμηλό ύψος) και με τον όροφο με λίθινη κλίμακα

Εικ. 6. Πιτυός. Γενική άποψη πύργου από Δ.

Εικ. 7. Πιτυός. Κεραμική.

Εικ. 8. Πιτυός. Πλίνθος με παιχνίδι.

(υπολείμματα της οποίας βρίσκονται εγκλωβισμένα τόσο στο πάχος της μέσης τοιχοποιίας που φέρει τους θόλους, όσο και στο χώρο της δεξαμενής). Και σε αυτή τη φάση ο πύργος καλυπτόταν με κεραμοσκεπή στέγη. Στην τρίτη φάση ο πύργος απέκτησε τη σημερινή του μορφή με την κατασκευή του μέσου τοίχου που φέρει τους θόλους και χωρίζει το ισόγειο και τον όροφο σε δύο θολοσκεπείς χώρους, με αποτέλεσμα να αλλάξει η εσωτερική διαρρύθμιση του πύργου και να καταργηθεί η επικοινωνία των χώρων του ισογείου και η κλίμακα ανόδου στον όροφο.
Από τους ανεσκαμμένους χώρους προέκυψε κεραμική, η οποία χρονολογείται από το 14ο έως και το 16ο αιώνα (εικ. 7), 24 νομίσματα, τα περισσότερα εκ των οποίων του 14ου αιώνα, και διάφορα άλλα αντικείμενα καθημερινής, αλλά και στρατιωτικής χρήσης, όπως πήλινη σφραγίδα άρτου, πλίνθος με παιχνίδι (εικ. 8), σιδερένιες αιχμές από βέλη, λεπίδες, δακτυλίδια και μεγάλος αριθμός καρφιών.

Καρυές
Νέα Μονή, ανατολικά κελιά (εικ. 9)
Το 1997, μετά από εργασίες ανάδειξης του αύλειου χώρου της μονής, εντοπίστηκε τμήμα της πτέρυγας των ανατολικών κελιών, τα οποία ήταν γνωστά από σχέδιο του Α. Ορλάνδου του 1930. Η αποκάλυψη των ερειπίων είχε παραμείνει ημιτελής, γεγονός που προκαλούσε δυσμενή εντύπωση στους προσκυνητές, αλλά εγκυμονούσε και κινδύνους. Για τους λόγους αυτούς προτάθηκε η συνέχιση της αποκάλυψης, η στερέωση των ερειπίων και η ανάδειξή τους με την κατασκευή περιμετρικού διαδρόμου θέασης. Οι εργασίες αυτές εντάχθηκαν ως υποέργο με τίτλο «Ανάδειξη Ανατολικών Κελιών Νέας Μονής Χίου» στο έργο του Γ' ΚΠΣ «Στερέωση, αποκατάσταση και ανάδειξη Νέας Μονής Χίου» και ξεκίνησαν το 2003 και ολοκληρώθηκαν το Δεκέμβριο του 2008.

Εικ. 9-10. Καρυές. Νέα Μονή. Ανατολικά κελιά. Γενική άποψη της ανασκαφής και ανοικτό αγγείο.

Από τα ανασκαφικά δεδομένα συμπεραίνουμε ότι τα κτήρια στο μεγαλύτερο μέρος τους ήταν διώροφα. Κάποια από αυτά διέθεταν δωμάτια, υπόγεια προς Δ. και ισόγεια προς Α. λόγω της κλίσης τους πρανούς, τα οποία όπως προκύπτει από τα ευρήματα χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικοί και βοηθητικοί χώροι.
Μόνον ένας από τους χώρους, βάσει κεραμικής και νομισμάτων, θα μπορούσε να χρονολογηθεί στην υστεροβυζαντινή περίοδο και ειδικότερα στο 14ο αιώνα (εικ. 10). Μετά το σεισμό του 1881 τα κελιά παρέμειναν καταχωμένα, όπως προκύπτει από το πλήθος των ψηφίδων, των γλυπτών και άλλων ευρημάτων που προέρχονται από την κατάρρευση του καθολικού. Μετά και τη συνολική κατάρρευση του συγκροτήματος είναι πολύ πιθανόν οι διαμορφώσεις να περιορίστηκαν στην κατασκευή ενός αγωγού για την απορροή των ομβρίων υδάτων, ο οποίος βρήκε διέξοδο ανάμεσα στα ερείπια με την κατασκευή πρόχειρων ξερολιθιών. Σιγά-σιγά όμως και αυτός καταχώθηκε. Ορισμένα από τα κελιά θα πρέπει να είχαν καταχωθεί πολύ νωρίτερα από το 1881, μετά τον καταστροφικό σεισμό του τέλους του 14ου ή του 16ου αιώνα. Έκτοτε οι χώροι αυτοί παρέμειναν υπαίθριοι ως πλατώματα θέασης προς Α., στην πόλη της Χίου.

Προϊστάμενοι

Κωνσταντίνος Σκαμπαβίας (2000-2001)
Αριστέα Καββαδία (2001-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι - Συνεργάτες*
Χίος, Φρούριο, οδός Φ. Αγγουλέ, οικόπεδο Ι. Μαναγού, Πιτυός, Πύργος, Καρυές, Νέα Μονή	Ά. Μισαηλίδου
Συμβολή οδών Σγούτα και Αγίων Αναργύρων, οικόπεδο Λ. και Μ. Πουλάδα	Μ. Καλαϊτζή
Οικόπεδο Ά. Ιων. Ζαννάρα	Σ. Φαϊτάκη

14η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΛΕΣΒΟΣ

Σκάλα Ερεσού

Παλαιοχριστιανική Βασιλική Αγίου Ανδρέα

Η Βασιλική του Αγίου Ανδρέα ιδρύθηκε στο α' μισό του 5ου αι. μ.Χ. σύμφωνα με τα τεχνοτροπικά και τα επιγραφικά στοιχεία του σωζόμενου ψηφιδωτού δαπέδου, πάνω σε αρχαιότερη του 4ου αιώνα. Πρόκειται για μια από τις μεγαλύτερες σε έκταση παλαιοχριστιανικές βασιλικές του νησιού, με ορθογώνια κάτοψη. Η αψίδα του ιερού είναι συριακού τύπου, εσωτερικά εγγεγραμμένη κυκλοτερής, ενώ εξωτερικά πολύπλευρη.

Στο πλαίσιο του Έργου «Αποκατάσταση του ψηφιδωτού δαπέδου της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής Αγίου Ανδρέα Σκάλας Ερεσού» διενεργήθηκαν κατά τα έτη 1999-2000 ανασκαφικές τομές σε επιλεγμένα σημεία της βασιλικής κι όπου οι φθορές των ψηφιδωτών δαπέδων το επέτρεπαν, για τη διεξαγωγή περισσότερων συμπερασμάτων και την ανεύρεση στοιχείων πολύτιμων για την τελική ανάδειξη και γνώση του μνημείου.

Νότια του νάρθηκα αποκαλύφθηκε η είσοδος στο γυναικωνίτη, ενώ στον ίδιο το νάρθηκα εντοπίστηκαν ίχνη έντονης καύσης και χώρος παρασκευής ασβέστη για την κατασκευή του ναού. Οι τομές που διενεργήθηκαν στο κεντρικό κλίτος απέδωσαν κινητά ευρήματα, τα οποία χρονολόγησαν τα στρώματα κυρίως στον 4ο αι. μ.Χ. και αποκάλυψαν τις τρεις φάσεις επέκτασης του μνημείου προς δυτικά. Ο ναός είχε αίθριο με πηγάδι στην αρχική του φάση.

Στο νότιο κλίτος αποκαλύφθηκε αφ᾽ ενός η επίστρωσή του από τετράγωνες πηλόπλακες – εκτός από το δυτικότερο ήμισυ, το οποίο καλύπτεται από ασβεστολιθικές ορθογωνισμένες πλάκες – κι αφ᾽ ετέρου τμήμα αγωγού κάτω από το δάπεδο, με φορά Α.-Δ., που συνδέεται κατά τις πρώτες εκτιμήσεις με το λιθόκτιστο πηγάδι, το οποίο σώζεται στο κεντρικό κλίτος. Επίσης, στο βόρειο όριο του νότιου κλίτους, ήλθαν στο φως δύο συνολικά ταφές: μια πρόχειρη, η οποία οριζόταν με αργούς λίθους και με φορά Α.-Δ., στο εσωτερικό της οποίας βρέθηκε ένας σκελετός σε κακή κατάσταση διατήρησης, ενώ το κρανίο ήταν αποσαθρωμένο και στο ύψος των μηριαίων οστών βρέθηκαν ίχνη σιδηρών ήλων, και μια επιμελέστερη, χωρίς ευδιάκριτα στοιχεία χρονολόγησης, στην οποία είχαν αποθέσει τα οστά άλλων ταφών (εικ. 1-2).

Στο γενικό καθαρισμό του βόρειου κλίτους, κατά την απομάκρυνση των σαθρών επιχώσεων εντοπίστηκε τμήμα παράλληλου στο κλίτος τοίχου και πληθώρα χάλκινων νομισμάτων, που ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, από υστερορωμαϊκά που οδηγούν στον άμεσο συσχετισμό του με την αρχαιότερη βασιλική που χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ., έως και οθωμανικά.

«Ύδρευση-Αποχέτευση οικισμού Σκάλας Ερεσού»

Κατά τα έτη 2000-2001 στο πλαίσιο του Έργου εντοπίστηκαν:

α) Οδός Μπουμπουλίνας: Δυτικά της παλαιοχριστιανικής Βασιλικής του Αγίου Ανδρέα οκτώ τμήματα τοίχων και σπαράγματα δύο ειδών δαπέδων από μαρμαρόπλακες και πηλόπλακες, που συνιστούν προσκτίσματα του μνημείου (πιθανόν εξωνάρθηκα) (εικ. 3). Η κεραμική στον κύριο όγκο της ήταν άβαφη,

Εικ. 1-2. Σκάλα Ερεσού. Παλαιοχριστιανική Βασιλική Αγίου Ανδρέα. Ταφές.

Εικ. 3. Σκάλα Ερεσού. Οδός Μπουμπουλίνας.

Εικ. 4. Σκάλα Ερεσού. Ξενοδοχείο «Μυρσινιά».

χρηστικού χαρακτήρα κι εφυαλωμένη υστεροβυζαντινή. Από τα κινητά ευρήματα ξεχωρίζει χάλκινο δακτυλίδι με ίχνη φυτικής διακόσμησης και ελάχιστα χάλκινα νομίσματα υστερορωμαϊκής, κυρίως, περιόδου.

β) Ανώνυμη πάροδος πλησίον του Ξενοδοχείου «Μυρσινιά»: Σε τμήμα παρόδου κάθετης στην παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Ανδρέα και σε απόσταση 35 μ. βόρεια αυτής σε τμήμα αύλακας αποκαλύφθηκαν οικοδομικά λείψανα τοίχων που ορίζουν χώρους. Πλησίον τους ήλθαν στο φως μια συλημένη μονολιθική σαρκοφάγος και τμήμα δεύτερης. Τα ευρήματα σχετίζονται με την παρακείμενη βασιλική (εικ. 4). Εντοπίστηκαν και σπαράγματα τοιχογραφιών με ίχνη ερυθρού χρώματος.

Το 2002 στο πλαίσιο του ίδιου Έργου εντοπίστηκαν οικοδομικά λείψανα που σχετίζονται άμεσα με τον όμορο προς Β. αρχαιολογικό χώρο της παλαιοχριστιανικής Βασιλικής του Αγίου Ανδρέα, καθώς και οκτώ ακτέριστες ταφές νεότερων χρόνων. Εντοπίστηκαν 17 τμήματα τοίχων, αρκετοί από τους οποίους ορίζουν τμήματα κτηρίων, και το νότιο τμήμα μονόχωρου ναού με προσανατολισμό Α.-Δ., ο οποίος διασώζει αψίδα τρίπλευρη εξωτερικά και κυκλοτερή εσωτερικά (εικ. 5-6). Τα κινητά χάλκινα, σιδηρά, γυάλινα ευρήματα και χάλκινα νομίσματα που περισυλλέχθηκαν ανάγουν το κτίσμα στον 7ο αιώνα με συνεχή χρήση του χώρου μέχρι και τους ύστερους χρόνους της τουρκοκρατίας.

Λουτρά, θέση «Τσεσμέδες», Παλαιοχριστιανική Βασιλική Λουτρών Α΄

Προκειμένου να διευκρινιστούν τα όρια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, που χρονολογείται στον 5ο αι. μ.Χ. και βρίσκεται σε απόσταση 2 χλμ. νότια του οικισμού των Λουτρών, και να προχωρήσουν οι διαδικασίες απαλλοτρίωσης των όμορων ιδιοκτησιών Γ. Αλεξίου, Δ. Ιβριπιώτου και Μ. Τζίτζιρα, η Εφορεία διενήργησε οκτώ δοκιμαστικές τομές, οι οποίες αποκάλυψαν στη θέση του μεσαίου κλίτους σπαράγματα θαυμάσιου ψηφιδωτού δαπέδου με φυτική διακόσμηση από καρδιόσχημα και λογχοειδή φύλλα (εικ. 7), τμήματα τριών τοίχων που ανήκουν σε προσκτίσματα και αψίδα συριακού τύπου, του ιερού της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, ανατολικότερα της αψίδας νεόδμητης εκκλησίας, αφιερωμένης στον Ταξιάρχη. Γενικότερα ξεκαθάρισε η εικόνα της αρχιτεκτονικής του μνημείου που έχει τρία κλίτη, νάρθηκα, κυρίως ναό και ορθογώνιο πρεσβυτέριο. Η έλλειψη της κεραμικής και τα υπολείμματα απορριμμάτων, που βρέθηκαν εντός των δοκιμαστικών τομών, από κατάστημα της περιοχής που σταμάτησε να λειτουργεί το 1989, αποδεικνύουν την παλαιότερη ανασκαφική επέμβαση κι επίχωση του χώρου, για την οποία ουδεμία γραπτή μαρτυρία υπάρχει.

Το δάπεδο του νάρθηκα, το οποίο συντηρήθηκε το 1998 από την Εφορεία, κοσμείται με θαυμάσιο ψηφιδωτό έργο από αλυσιδωτά κοσμήματα, οκτάγωνα, εγγεγραμμένους κύκλους,

Εικ. 5-6. Σκάλα Ερεσού. «Έργο Ύδρευσης-Αποχέτευσης».

Εικ. 7. Παλαιοχριστιανική Βασιλική Λουτρών Α΄.

Εικ. 8. Μυτιλήνη. Τσαρσί Χαμάμ.

σχηματοποιημένες μορφές πτηνών, φυτικά κοσμήματα, τετράφυλλα, τρίφυλλα και καρδιόσχημα φύλλα.

Μυτιλήνη

Τσαρσί Χαμάμ

Κατά τις ανασκαφικές εργασίες των ετών 2000-2001 για την υλοποίηση του Έργου Αποκατάστασης και Αξιοποίησης ενός από τα αρτιότερα σωζόμενα οθωμανικά λουτρά του νομού (Λουτρό της Αγοράς), που βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της Μυτιλήνης και χρονολογείται στο 17ο αιώνα, ήλθαν στο φως ο καυστήρας κι επάλληλα τμήματα πλακόστρωτων δαπέδων που μαρτυρούν τη συνεχή χρήση του χώρου σε πρώιμες και μεταγενέστερες οθωμανικές φάσεις (εικ. 8). Τμήματα περιμετρικών τοίχων που αποκαλύφθηκαν ορίζουν τον προγενέστερο περίβολο του μνημείου. Βρέθηκαν, επίσης, σύστημα δύο αποχετευτικών αγωγών και λιθόκτιστο μεταγενέστερο φρεάτιο.

Η κεραμική που περισυλλέχθηκε ήταν διαταραγμένη, λόγω των αλλεπάλληλων επιχώσεων, χρηστική στο σύνολό της, αβαφής κι εφυαλωμένη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δε παρουσιάζουν οι πήλινες οθωμανικές πίπες.

Κάστρο

Το 2000-2001, στο πλαίσιο του Έργου Αναστήλωσης των τειχών από τη Μεσαία Πύλη (Ορτά Καπού) μέχρι τη Βυζαντινή Δεξαμενή (Β΄ ΚΠΣ), αποκαλύφθηκαν τα εξωρράχια

Εικ. 9. Κάστρο Μυτιλήνης. Οθωμανική οικία πλησίον Δεξαμενής.

των θόλων της δεξαμενής που είχε υποστεί πολλαπλές επισκευές κατά την οθωμανική περίοδο, τρία πατώματα με ξύλινα διαφράγματα του τετράγωνου πύργου παρά τη δεξαμενή και ένας τετράγωνος πύργος του 14ου αιώνα, εγκιβωτισμένος στον επίσης ρηγματωμένο οθωμανικό κυκλικό πύργο, παρά την Ορτά Καπού, με τον οποίο είχαν προσπαθήσει να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της ολίσθησης των τειχών.

Το 2005, στο πλαίσιο εργασιών ανάδειξης του κάστρου (INTERREG III, Ελλάδα-Κύπρος), υλοποιήθηκαν από τη 14η ΕΒΑ αποχωματώσεις για τη διαμόρφωση του χώρου, κατά τη διάρκεια των οποίων αποκαλύφθηκαν κτίσματα οθωμανικής περιόδου, νεότερες εγκαταστάσεις του στρατού, λιθόστρωτοι δρόμοι. Συγκεκριμένα: α) Σε απόσταση 10 μ. περίπου νοτιοανατολικά της Βυζαντινής Δεξαμενής (εικ. 9), εντοπίστηκε οθωμανική οικία, με σχεδόν τετράγωνη κάτοψη, με κεντρικό χώρο, εκατέρωθεν του οποίου είναι διατεταγμένα έξι δωμάτια και ο χώρος υγιεινής. Υπόγεια δεξαμενή συγκέντρωνε τα όμβρια ύδατα και εξασφάλιζε το αναγκαίο νερό για τις καθημερινές ανάγκες του σπιτιού. Στη νοτιοδυτική πλευρά λειτουργούσε κατάστημα με ανεξάρτητη είσοδο. Από την αβαφή κι εφυαλωμένη κεραμική χρηστικού χαρακτήρα το κατάστημα χρονολογείται στο 18ο αιώνα και φαίνεται πως είχε εγκαταλειφθεί ήδη στις αρχές του 19ου αιώνα. β) Δεύτερη οθωμανική οικία έναντι του Μενδρεσέ στο Μεσαίο Κάστρο, διαστ. 9,20x7,70 μ. Στην είσοδο του κτίσματος διαμορφώνεται κατώφλι. Στην ανατολική πλευρά της αποκαλύφθηκε μεγάλη δεξαμενή, διαστ. 3,80x2,26 μ., η οποία είναι επιχρισμένη εσωτερικά με κονίαμα. γ) Σε άμεση γειτνίαση με τον κεντρικό λιθόστρωτο δρόμο του κάστρου, εντοπίστηκε συγκρότημα αποτελούμενο από τέσσερα μικρά δωμάτια σε δύο επίπεδα και στενούς λιθόστρωτους διαδρόμους με σκαλοπάτια. Στα βόρεια διαμορφώνεται λιθόστρωτη αυλή. Λίθινα μέλη με ανάγλυφο διάκοσμο είναι εντοιχισμένα σε Β΄ χρήση. δ) Σύστημα δύο δεξαμενών παρά τα νοτιοανατολικά τείχη. Η πρώτη, τετράγωνης κάτοψης, διαστ. 3,21x3,21 μ., φέρει στις τέσσερις γωνίες πήλινους αγωγούς, οι οποίοι τροφοδοτούσαν το χώρο με νερό. Επικοινωνεί στα δυτικά με κατασκευή άγνωστης χρήσης αποτελούμενη από πλινθόκτιστα τόξα. Μια δεύτερη δεξαμενή στα ανατολικά τροφοδοτούσε κρήνη. ε) Κατά τον καθαρισμό των κρυπτών διενεργήθηκαν δοκιμαστικές τομές για να διε-

ρευνηθεί η σχέση τους με τα τείχη του κάστρου. στ) Κατά τις αποχωματώσεις, αποκαλύφθηκαν, τέλος, χώροι υγιεινής του στρατού, των αρχών του 20ού αιώνα.

Η κεραμική που περισυλλέχθηκε είναι διαταραγμένη, αποτέλεσμα των συνεχών επαναχρήσεων του χώρου και ως επί το πλείστον αποτελείται από άβαφα, χρηστικά, χονδροειδή αγγεία οθωμανικής περιόδου αλλά και από χρωματιστά νεότερης εποχής (κυρίως από το Χαμάμ). Σπανίζουν τα δείγματα κεραμικής από ντόπιο τεφρό πηλό, καθώς και αυτά με εγχάρακτη διακόσμηση βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου.

Μεταξύ των λοιπών ευρημάτων ξεχωρίζουν: μία μικρή ορθογώνια πλάκα με επιγραφή με κεφαλαιογράμματη και επιμελημένη γραφή που ανασύρθηκε από τον καθαρισμό απέναντι από τη Βυζαντινή Δεξαμενή στο χώρο εξωτερικά της οθωμανικής οικίας. Διακρίνεται καθαρά η πρώτη λέξη: ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ, ενώ δεν κατέστη δυνατόν να αναγνωστεί στο σύνολό της. Ίσως πρόκειται για αναθηματική επιγραφή. Βρέθηκαν αρκετά καπνοσυρίγγια οθωμανικής περιόδου και δύο κεφαλές πήλινων γυναικείων ειδωλίων ελληνιστικής και ύστερης κλασικής περιόδου.

Οδός Κυπαρισσίων 6, οικόπεδο Αντωνίου

Εντοπίστηκαν το 2002 αποσπασματικά σωζόμενα τμήματα τεσσάρων οικιών της ύστερης οθωμανικής περιόδου, με σχετικά αμελή τοιχοποιία και αβαφή και εφυαλωμένη κεραμική, χρηστικού, ως επί το πλείστον, χαρακτήρα (εικ. 10).

Οδός Ερμού 239, οικόπεδο Μ. Αράπογλου

Κατά την εκτέλεση εκσκαφικών εργασιών θεμελίωσης στην υπό ανέγερση οικοδομή εντοπίστηκαν το 2003 τρία τμήματα τοίχων πρόχειρης κατασκευής, οι οποίοι αποτελούσαν τη θεμελίωση προγενέστερου κτηρίου (εικ. 11). Τα οικοδομικά λείψανα χρονολογήθηκαν στους όψιμους μεταβυζαντινούς χρόνους. Στην αρχική αυτή εκτίμηση οδήγησε η σχετικά αμελής

Εικ. 10. Μυτιλήνη. Οδός Κυπαρισσίων, οικόπεδο Αντωνίου.

κατασκευή των τοίχων και η εύρεση και περισυλλογή κεραμικής, αβαφούς και εφυαλωμένης, χρηστικού, ως επί το πλείστον, χαρακτήρα.

Οδός Ανδρομέδας 4, οικόπεδο Γ. Πατρίκα

Το 2006, κατά τη διάρκεια γενικής εκσκαφής στο παραπάνω οικόπεδο, προκειμένου να κατασκευαστεί τριώροφη οικοδομή με υπόγειο, αφαιρέθηκε επίχωση, στην οποία εντοπίστηκε ακέραιος πίθος ωοειδούς σχήματος με διαστάσεις: ύψ. 1, διάμ. χείλους 0,34, διάμ. βάσης 0,34 μ., μαρμάρινες λιθόπλινθοι και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη. Όσον αφορά στην κεραμική, περισυλλέχθηκε μικρή ποσότητα κυρίως άβαφης χρηστικής κεραμικής και λίγα εφυαλωμένα όστρακα οθωμανικών και νεότερων χρόνων (εικ. 12-13).

Οδός Κορνάρου, οικόπεδο Χατζημανωλάκη

Στο χώρο όπου σώζονται αποσπασματικά τα θεμέλια οθωμανικού χαμάμ (εικ. 14), αποκαλύφθηκε το 2007 τετράγωνος χώρος, στρωμένος με μαρμαρόπλακες και ορισμένος περιμετρικά με επιμελημένη τοιχοποιία. Πρόκειται για το χώρο του «ψυχρού» διαμερίσματος. Από το θερμό χώρο, ορθογώνιας κάτοψης, σώζονται αποσπασματικά το δάπεδο από πηλόπλακες και οι περιμετρικοί τοίχοι στο επίπεδο των θεμελίων με τα σημεία διέλευσης των αγωγών από όπου διοχετευόταν ο θερμός αέρας. Στη δυτική γωνία του σώζονται τα υπολείμματα της εστίας. Σε μικρή απόσταση, περί τα 100 μ. νοτιοδυτικά του λουτρού βρίσκεται

Εικ. 11. Μυτιλήνη. Οδός Ερμού 239, οικόπεδο Μ. Αράπογλου.

Εικ. 12-13. Μυτιλήνη. Οδός Ανδρομέδας 4, οικόπεδο Γ. Πατρίκα.

Εικ. 14. Μυτιλήνη. Οδός Κορνάρου, οικόπεδο Χατζημανωλάκη.

Εικ. 15. Νάπη. Παλαιοχριστιανική Βασιλική Ταξιάρχη.

το Βαλιδέ Τζαμί και σε συνδυασμό με την απουσία κατοικίας στο οικόπεδο Χατζημανωλάκη, εικάζουμε ότι επρόκειτο για δημόσιο οθωμανικό λουτρό, το οποίο ανήκε στο ίδιο οικιστικό σύνολο με το γειτονικό τέμενος.

Νάπη

Στην αγροτική περιοχή Ταξιάρχη Τρουλωτής, 3 χλμ. βόρεια της Αγίας Παρασκευής και 1,5 χλμ. δυτικά της Νάπης εντοπίστηκαν το 2000-2001 λείψανα βασιλικής παλαιοχριστιανικής περιόδου μικρής κλίμακας, μίας εκ των πολλών, που ιδρύθηκαν σε περίοδο ακμής του νησιού τον 5ο και τον 6ο αι. μ.Χ. Το βόρειο τμήμα της εγγεγραμμένης αψίδας της βασιλικής είναι συριακού τύπου. Ήλθαν, επίσης, στο φως τμήμα τοίχου και του πήλινου δαπέδου του κεντρικού κλίτους, πάνω στα οποία εδράζονταν πέντε αιολικά κιονόκρανα και τρία τμήματα αρράβδωτων κιόνων (εικ. 15), από το αρχαίο ιερό του Ναπαίου Απόλλωνος, γνωστό και ως Κλοπεδής.

Πέτρα

Το οικόπεδο Φ. Μακρή στη θέση «Αυλάκι» βρίσκεται σε μικρή απόσταση (περί τα 30-40 μ.) βόρεια της σωζόμενης Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής Πέτρας Γ (Αγίου Γεωργίου). Το 2005 αποκαλύφθηκαν τμήματα τοίχων και αγωγού που σώζονται στο επίπεδο θεμελίωσης. Οι τοίχοι είναι στο σύνολό τους κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή, όπου κατά περίπτωση χρησιμοποιούνται και μεγαλύτεροι γωνιόλιθοι, με συνδετικό υλικό το χώμα (εικ. 16).

Εικ. 16. Πέτρα, οικόπεδο Φ. Μακρή.

Στη δυτική πλευρά του οικοδομήσιμου χώρου σώζεται σε καλή, σχετικά, κατάσταση και στο επίπεδο περίπου της θεμελίωσης ορθογώνια κατασκευή, εξωτ. διαστ. 6,50x7 μ. και εσωτ. διαστ. 5,30x6,40 μ., με προσανατολισμό σχεδόν Α.-Δ., που αποτελείται από τμήματα τοίχων που ορίζουν δύο χώρους.

Στη βόρεια γωνία του οικοδομήσιμου τμήματος εντοπίστηκε ημικυκλική κατασκευή, που αποτελείται από μικρούς αργούς λίθους συνδεδεμένους με ισχυρό στρώμα ασβεστοκονιάματος. Η κεραμική καλύπτει ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα από τους ύστερους ρωμαϊκούς μέχρι και τους υστεροβυζαντινούς χρόνους. Στον κύριο όγκο της είναι άβαφη, χρηστικού χαρακτήρα και περιλαμβάνει όστρακα μαγειρικών σκευών με ίχνη καύσης, μεγάλων άβαφων χρηστικών αγγείων, τεμάχια από λύχνους με ανάγλυφη κοκκιδωτή διακόσμηση που χρονολογούνται από τον 4ο αι. μ.Χ. κι ένθεν και ελάχιστα αποτμήματα αγγείων του 16ου-17ου αιώνα.

Από τον έλεγχο των οικοδομικών λειψάνων και των κινητών αντικειμένων, συμπεραίνεται ότι υπήρξε κατοίκηση στο χώρο πιθανότατα από τα υστερορωμαϊκά μέχρι και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια και στη συνέχεια κατά τα υστεροβυζαντινά, χωρίς όμως να μπορεί να γίνει με ασφάλεια η ταύτιση του χώρου με την παρακείμενη παλαιοχριστιανική βασιλική.

ΛΗΜΝΟΣ

Δήμος Μούδρου, Κότσινας

Το οικόπεδο Α. Τσουκαλά βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το μεσαιωνικό κάστρο του Κότσινα. Ο Κότσινας πρωτοαναφέρεται στις πηγές το 1136 όταν ο μητροπολίτης Λήμνου Μιχαήλ παραχώρησε στους ενετούς εμπόρους, που είχαν ήδη εγκατασταθεί στο λιμάνι του

Εικ. 17. Κότσινας, οικόπεδο Α. Τσουκαλά.

Εικ. 18. Μύρινα. Ντάπια, οικόπεδο Α. και Φ. Κατσάνου.

Κότσινα το 1126, ένα μικρό ναΐσκο. Κατά τη διάνοιξη δοκιμαστικών τομών το 2004 εντοπίστηκαν: α) τμήματα τοίχων που σώζονται στο επίπεδο θεμελίωσης και συνθέτουν ένα σύνολο παραλληλόγραμμων χώρων, οι οποίοι ανήκουν σε δύο, τουλάχιστον, οικοδομικές φάσεις, β) πήλινος αγωγός ύδρευσης, καθώς και γ) ποσότητα κεραμικής βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων (εικ. 17).
Περισυλλέχθηκε αρκετή ποσότητα μεγάλων άβαφων χρηστικών αγγείων, καθώς και επιτραπέζιων εφυαλωμένων, βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων (τα πρωιμότερα από τα οποία χρονολογούνται με αρκετή ασφάλεια στο 12ο αιώνα). Η εφυάλωσή τους ποικίλλει (κίτρινο, πράσινο έως σκούρο καστανό) και είναι αρκετά αμελής. Η διακόσμησή τους περιλαμβάνει φυτικά κυρίως και γεωμετρικά μοτίβα, καθώς και απεικονίσεις πτηνών με λεπτεγχάρακτη και αδρεγχάρακτη τεχνική.

Μύρινα

Ντάπια

Στο οικόπεδο Α. και Φ. Κατσάνου που βρίσκεται στους πρόποδες του λόφου της Ντάπιας διερευνήθηκαν το 2004 οκτώ δοκιμαστικές τομές κατά τις οποίες εντοπίστηκαν δύο χώροι, που είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή, με συνδετικό υλικό τη λάσπη και κινητά ευρήματα εποχής τουρκοκρατίας (εικ. 18).

Έργο Αποχέτευσης

Στην παραλιακή οδό Ποσειδώνος και στην περιοχή που ορίζεται από τις οδούς Χρύσης και Αγίου Νικολάου, βρέθηκε το 2008 παλαιοχριστιανική βασιλική και λοιπά αστικά κτίσματα που στοιχειοθετούν την παλαιοχριστιανική τοπογραφία της Μύρινας (εικ. 19).

Εικ. 19. Έργο Αποχέτευσης Μύρινας. Άποψη της ανασκαφής.

Προϊσταμένη

Αθηνά-Χριστίνα Λούπου

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Λέσβος	
Παλαιοχριστιανική Βασιλική Αγίου Ανδρέα	Μ. Παπαγεωργίου
Οδός Μπουμπουλίνας, ανώνυμη πάροδος πλησίον του Ξενοδοχείου «Μυρσινιά»	Α. Τσίγκου
Οδός Αγίου Ανδρέα	Ε. Σκουρκέα
Λουτρά, Θέση «Τσεσμέδες»	Μ. Φουντούλη
Μυτιλήνη	
Τσαρσί Χαμάμ	Ε. Ασημακοπούλου
Κάστρο	Μ. Κονιώτη, Μ. Παπαγεωργίου, Ν. Τσουβαλίδη
Οδός Κυπαρισσίων 6, οικόπεδο Αντωνίου, οδός Κορνάρου, οικόπεδο Χατζημανωλάκη	Μ. Παπαγεωργίου
Οδός Ερμού 239, οικόπεδο Μ. Αράπογλου	Π. Παπαμιχαήλ
Οδός Ανδρομέδας 4, οικόπεδο Γ. Πατρίκα	Ρ. Πιττού
Νάπη	Μ. Φουντούλη, Μ. Παπαγεωργίου
Πέτρα, θέση «Αυλάκι», οικόπεδο Φ. Μακρή	Μ. Παπαγεωργίου
Πύργοι Θερμής	Ε. Σκουρκέα, Μ. Παπαγεωργίου
Λήμνος	
Κότσινας, οικόπεδο Α. Τσουκαλά	Σ. Γεωργιάδου
Οικόπεδο Α. και Φ. Κατσάνου	Σ. Γεωργιάδου
Οδοί Ποσειδώνος, Χρύσης και Αγίου Νικολάου	Μ. Ντόντου, Σ. Ποιμενίδου

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

ΚΑ΄ ΕΠΚΑ

7

2η ΕΒΑ

ΚΑ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Με τις πρόσφατες ανασκαφές στις Κυκλάδες η κυκλαδική προϊστορία τίθεται σε εντελώς νέες βάσεις, αφού αποκτάται επιτέλους γνώση για τη μορφή και τις δομές σημαντικών οικισμών της Τελικής Νεολιθικής, της πρωτοκυκλαδικής και της μεσοκυκλαδικής εποχής, ενώ αυξάνονται οι πληροφορίες για τα πρωτοκυκλαδικά και μεσοκυκλαδικά νεκροταφεία. Νέα στοιχεία έρχονται στο φως για υστεροκυκλαδικές εγκαταστάσεις και μυκηναϊκές ακροπόλεις. Επαναπροσδιορίζονται, επίσης, τα δεδομένα για τις Κυκλάδες των ιστορικών χρόνων με την έρευνα αρχαίων πόλεων, νεκροταφείων, ιερών και αγροικιών που ήταν ελάχιστα ή καθόλου γνωστά και την απόκτηση νέων γνώσεων για την αρχαϊκή κυρίως τέχνη. Με τις ανασκαφές στη Σάμο δίνεται μια καλύτερη εικόνα για τη σημαντικότατη αρχαία πόλη της Σάμου από τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους έως την υστερότερη ανάπτυξή της, ενώ η έρευνα στην Ικαρία αναδεικνύει τις ιστορικές εξελίξεις στο ακριτικό αυτό νησί.

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Η ανασκαφική έρευνα της τελευταίας δεκαετίας έδειξε ότι ο αξιολογότατος οικισμός του **Στρόφιλα Άνδρου**, που χρονολογείται στην Τελική Νεολιθική εποχή, έχει έκταση 20 στρεμμάτων περίπου, προστατεύεται από ισχυρό τείχος και διαθέτει μεγάλα οικοδομήματα, καθώς και οργανωμένο ιερό. Ιδιαίτερο εύρημα αποτελούν οι εκτεταμένες επίκρουστες ή σκαλιστές βραχογραφίες που κοσμούν το τείχος, το δάπεδο του ιερού και τμήματα του βράχου κατά μήκος του τείχους (εικ. 1) με παραστάσεις φυσιοκρατικές (ζώα, ψάρια και πάνω από 60 πλοία) και συμβολικές (σπείρες, δακτυλιόσχημα θέματα στο σχήμα των νεολιθικών ειδωλίων). Ο Στρόφιλας, όπως και ο σύγχρονός του μεγάλος οικισμός που επισημάνθηκε στον Άγιο Γεώργιο Φαλατάδου στην Τήνο, καταδεικνύουν ότι ήδη από την 4η χιλιετία π.Χ. αναπτύχθηκαν στις βορειοανατολικές Κυκλάδες οργανωμένες κοινωνίες,

Εικ. 1. Στρόφιλας Άνδρου. Ο οικισμός της Τελικής Νεολιθικής περιόδου.

Εικ. 2. Σκάρκος Ίου. Γενική άποψη του λόφου του Σκάρκου με τον πρωτοκυκλαδικό οικισμό.

προδρομικές των πρωτοκυκλαδικών κοινωνιών της 3ης χιλιετίας π.Χ.

Οι πρόσφατες ανασκαφές ανέδειξαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του **Σκάρκου Ίου**, που αποτελεί το μεγαλύτερο έως σήμερα γνωστό οικισμό της ακμής του πρωτοκυκλαδικού κόσμου (πρώιμη Πρωτοχαλκή ΙΙ περίοδος, μέσα 3ης χιλιετίας π.Χ.) (εικ. 2). Η έκτασή του είναι περίπου 11 στρέμματα και η κατάσταση διατήρησής του εξαιρετική. Ο οικισμός διαθέτει περικεντρικό πολεοδομικό σχέδιο, σύστημα απορροής των ομβρίων υδάτων και εντυπωσιακά διώροφα κτήρια που διατηρούν τα θυραία ανοίγματα, τις κλίμακες, τα ερμάρια, τις κτιστές κασέλες και σε ορισμένες περιπτώσεις τα πλακόστρωτα δάπεδα των ορόφων. Στα κινητά ευρήματα συγκαταλέγονται σφραγίδες και πληθώρα ενσφράγιστων αντικειμένων, τα οποία υποδεικνύουν ότι οι κοινωνικοοικονομικές δομές των πρωτοκυκλαδικών κοινωνιών ήταν σύνθετες.

Σύγχρονος του Σκάρκου φαίνεται να είναι ο πρωτοκυκλαδικός οικισμός στα **Πλακάλωνα Σερίφου**, ενώ ο οικισμός στο **Ακρωτηράκι Σίφνου** που παρουσιάζει διάρκεια ζωής από την Τελική Νεολιθική περίοδο έως τη φάση Καστριού παρουσιάζει ενδιαφέρον, κυρίως επειδή τα άφθονα τμήματα λιθαργύρων σε σχήμα φιάλης που βρέθηκαν σε αυτόν πιστοποιούν την παραγωγή αργύρου με τη μέθοδο της κυπέλλωσης.

Οι πρόσφατες ανασκαφές σε πρωτοκυκλαδικά νεκροταφεία και άλλες σχετικές θέσεις δίνουν δυνατότητες επανεξέτασης των ταφικών εθίμων της εποχής υπό το φως της σύγχρονης έρευνας. Στη **Χαλανδριανή Σύρου** ήλθε στο φως νέα συστάδα 32 αδιατάρακτων τάφων του γνωστού νεκροταφείου της πρωτοκυκλα-

Εικ. 3. Χαλανδριανή Σύρου. Συστάδα τάφων του πρωτοκυκλαδικού νεκροταφείου.

Εικ. 4. Πλάκα Άνδρου. Μεγάλη δίχρωμη μαστοπρόχους από τη μεσοκυκλαδική πόλη.

Εικ. 5. Αγριόκαστρο Αντιπάρου. Δίχρωμη μαστοπρόχους από το μεσοκυκλαδικό νεκροταφείο.

Εικ. 6. Φυλακωπή Μήλου. Δυτικό τμήμα του νότιου τείχους της προϊστορικής πόλης.

Εικ. 7. Θέση «Ραός» Θήρας. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας με παράσταση ροδάκων και κρίνων από υστεροκυκλαδικό Ι κτηριακό συγκρότημα.

δικής ΙΙ περιόδου (εικ. 3) και τμήμα κτιστού περιβόλου. Στα κτερίσματα συμπεριλαμβάνονται μαρμάρινα ειδώλια, μια οστέινη σφραγίδα και εντυπωσιακά τηγανόσχημα σκεύη με παραστάσεις πλοίων και αστέρων. Στο **Γαλανάδο Νάξου** επισημάνθηκε πρωτοκυκλαδικός οικισμός και νεκροταφείο, το οποίο περιλαμβάνει και τάφους της φάσης Καστριού. Στη θέση «Ποταμιά» στο **Άνω Κουφονήσι** ερευνήθηκε ανασκαφικά ένα πολύ ενδιαφέρον και εκτεταμένο σύνολο αποθέσεων, οι οποίες περιλαμβάνουν υλικό πρωτοκυκλαδικού νεκροταφείου και οικισμού, καθώς και μεταγενέστερες ταφές που εκτείνουν τη χρονολόγηση της θέσης έως τους μυκηναϊκούς χρόνους.

Η **Πλάκα Άνδρου** είναι η πρώτη εκτεταμένη κυκλαδική πόλη του τέλους της πρωτοκυκλαδικής και της πρώιμης μεσοκυκλαδικής που έρχεται στο φως, χωρίς να έχει επικαλυφθεί από μεταγενέστερη κατοίκηση. Η αξιόλογη αυτή πόλη με το σύνθετο πλέγμα σχέσεων με τις υπόλοιπες Κυκλάδες (εικ. 4) και την Ηπειρωτική Ελλάδα, δίνει την ευκαιρία να προσεγγίσει κανείς τα μυστικά μιας σκοτεινής για τις Κυκλάδες εποχής. Στο **Αγριόκαστρο Αντιπάρου** επισημάνθηκε οικισμός και νεκροταφείο της ύστερης μεσοκυκλαδικής και πρώιμης υστεροκυκλαδικής περιόδου. Το τελευταίο περιλαμβάνει κιβωτιόσχημους και κτιστούς τάφους, καθώς και δύο επιμήκη ταφικά κτίσματα. Ο κυκλαδικός χαρακτήρας (εικ. 5), αλλά και οι επαφές με τη μινωική Κρήτη είναι αισθητά. Σε πρόσφατες έρευνες της Εφορείας στη **Φυλακωπή Μήλου** καθαρίστηκε το δυτικό τμήμα του νότιου τείχους (εικ. 6), ενώ ήλθαν στο φως το προτείχισμα και ανατολικότερα τμήματα του ίδιου τείχους, που ήταν είτε καλυμμένα από τα μπάζα των βρετανικών ανασκαφών του 19ου αιώνα είτε εντελώς άγνωστα. Τουλάχιστον ένα από τα τμήματα αυτά χρονολογείται στη μεσοκυκλαδική εποχή.

Εικ. 8. Άγιος Ανδρέας Σίφνου. Γενική άποψη της ακρόπολης με το μυκηναϊκό τείχος και την πόλη των ιστορικών χρόνων.

Στη θέση **«Ραός» Θήρας**, που βρίσκεται στην ύπαιθρο χώρα της προϊστορικής πόλης του Ακρωτηρίου, αποκαλύφθηκε υστεροκυκλαδικό Ι κτηριακό σύνολο με αύλειο χώρο και μεγαλοπρεπή περίβολο. Το κτηριακό σύνολο είναι παρόμοιο ως προς την κατασκευή και την οικοσκευή με τα οικοδομήματα της πόλης. Ιδιαίτερο γεγονός αποτελεί η εύρεση σε ορισμένους χώρους τοιχογραφιών υψηλής τέχνης (εικ. 7), που θυμίζουν ως προς τα θέματα και την τεχνοτροπία ορισμένες τοιχογραφίες της Ξεστής 3, του δημόσιου δηλαδή ιερού του Ακρωτηρίου.

Με την πρόσφατη ανασκαφική έρευνα στο δασώδη λόφο του **Αγίου Ανδρέα Σίφνου** ήλθε στο φως το μυκηναϊκό εξωτερικό τείχος, μήκ. 300 μ., έως το ύψος των 3 μ., η τάφρος ανάμεσα στο εξωτερικό και το εσωτερικό τείχος, καθώς και ορθογώνιος πύργος της οχύρωσης (εικ. 8). Όσον αφορά στην πόλη των ιστορικών χρόνων, αποκαλύφθηκε ο πυκνός πολεοδομικός ιστός της αρχαϊκής φάσης, οικοδομήματα παλαιότερων φάσεων, καθώς και το ιερό, από το οποίο προήλθαν αξιόλογα κινητά ευρήματα. Στην **Υψηλή Άνδρου**, που αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους οχυρωμένους οικισμούς της πρώιμης εποχής του Σιδήρου στο Νότιο Αιγαίο, αποκαλύφθηκε πρόσφατα μεγάλο τμήμα του πολεοδομικού ιστού της αρχαϊκής φάσης της ακρόπολης (εικ. 9), καθώς και της οχύρωσης της γεωμετρικής εποχής.

Η εδραιωμένη από παλαιά έρευνα των σπουδαίων αρχαίων πόλεων της **Θήρας**, της **Νάξου**, της **Πάρου**, της **Σίφνου** και των νεκροπόλεών τους συνεχίστηκε με ενδιαφέροντα αποτελέσματα, ενώ άλλες αρχαίες πόλεις και τα νεκροταφεία τους, όπως εκείνες της **Μυκόνου**, της **Τήνου** και της **Σερίφου** άρχισαν να έρχονται στο φως εντελώς πρόσφατα. Στο επίνειο της αρχαίας **Μινώας Αμοργού** ανασκάφηκε τμήμα ρωμαϊκής έπαυλης και εκτεταμένο εργαστήριο υστερορωμαϊκών χρόνων.

Εικ. 9. Υψηλή Άνδρου. Το ιερό και συνοικία της αρχαϊκής φάσης της ακρόπολης.

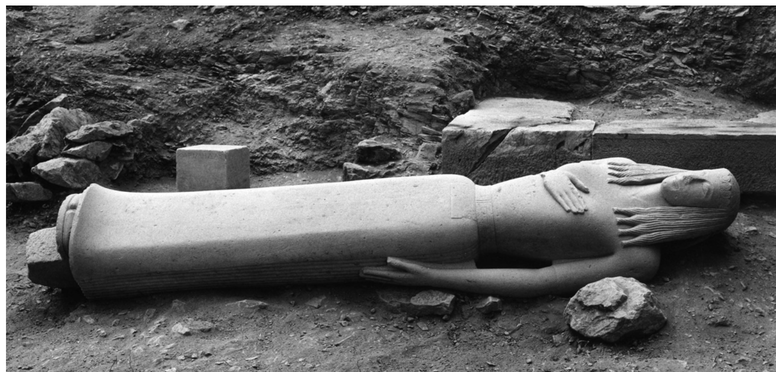
Επιπλέον, ανασκάφηκε εκτεταμένο νεκροταφείο αρχαϊκών και κλασικών χρόνων στην ευρύτερη περιοχή της **Κορρησίας Κέας** και συνεχίστηκε η ανασκαφή του νεκροταφείου της αρχαίας **Οίας**, του βόρειου επινείου της αρχαίας Θήρας και εκείνου της αρχαίας πόλης της **Κύθνου**. Κατά την ανασκαφή τάφου στο νεκροταφείο της **αρχαίας Θήρας**, στη νοτιοδυτική Σελλάδα αποκαλύφθηκε μαρμάρινη δαιδαλική κόρη υπερφυσικού μεγέθους, ύψ. 2,30 μ. (εικ. 11). Το μοναδικό αυτό άγαλμα, που είναι ήδη γνωστό ως η κόρη της Θήρας και χρονολογείται κατά τον ανασκαφέα στο β΄ μισό του 7ου αι. π.Χ., ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της αρχαϊκής πλαστικής.

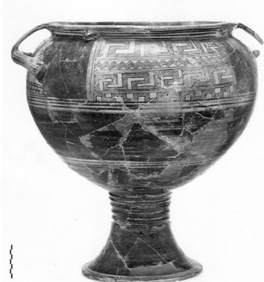
Στη **Δήλο** ανοίχθηκε η λεωφόρος των Λεόντων μέχρι το αρχαϊκό λιμάνι του Σκαρδανά και ανασκάφηκε μια αγορά της αρχαίας πόλης και πολλά καταστήματα και εργαστήρια. Στο εργαστήριο ενός χρυσοχόου βρέθηκαν χρυσά κοσμήματα των αρχών του 1ου αι. π.Χ. (εικ. 10). Στη **Μήλο**, στη θέση «Κλήμα», όπου τοποθετείται το λιμάνι της αρχαίας πόλης, ήλθαν στο φως δύο μεγάλα οικοδομικά συγκροτήματα με επάλληλες οικοδομικές

Εικ. 11. Αρχαία Θήρα. Η μαρμάρινη δαιδαλική κόρη, όπως βρέθηκε στο νεκροταφείο της πόλης στη Σελλάδα.

Εικ. 10. Δήλος. Χρυσό ενώτιο που βρέθηκε σε εργαστήριο χρυσοχόου, αρχές 1ου αι. π.Χ.

Εικ. 12. Αρχαία πόλη Σάμου. Κρατήρας από τη γεωμετρική νεκρόπολη.

φάσεις, η τελευταία από τις οποίες χρονολογείται στους υστερορωμαϊκούς-πρωτοβυζαντινούς χρόνους.

Άγνωστα σημαντικά ιερά, των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων κυρίως, ήλθαν στο φως. Στη θέση «Μάντρα» της νησίδας **Δεσποτικό** αποκαλύφθηκε σπουδαίο Ιερό του Δηλίου Απόλλωνος, που η κύρια φάση ανάπτυξής του ανάγεται στους αρχαϊκούς χρόνους. Στο ιερό βρέθηκαν αρκετά εντυπωσιακά γλυπτά. Στα πλούσια αφιερώματα συμπεριλαμβάνονται ρυτά σε μορφή ζώων, σφραγιδόλιθοι από ημιπολύτιμους λίθους, ελεφαντοστέινες και χάλκινες πόρπες, σιδερένια εγχειρίδια, κοσμήματα από χρυσό και το άνω τμήμα σπάνιου πήλινου δαιδαλικού ειδωλίου γυναικείας μορφής. Στη **Μύκονο**, στην περιοχή Φοινικιές, αποκαλύφθηκε το ιερό του Απόλλωνος Εκατομβίου, όπως τεκμηριώνεται από πολλές αναθηματικές επιγραφές σε ερυθρόμορφα και μελαμβαφή αγγεία. Στην ύπαιθρο χώρα της **Θήρας**, βόρεια της αρχαίας Οίας, ανασκάφηκε Ιερό του Αχιλλέως. Πρόκειται για μικρό αρχαϊκό κτίσμα σχήματος Π. Επιγραφή, χαραγμένη στο εξωτερικό του χείλους ιωνικής κύλικας, μαρτυρεί το όνομα του λατρευόμενου ήρωα.

Τέλος, μεγάλες αγροικίες των ιστορικών χρόνων ήλθαν στο φως, στις περιοχές του πύργου της Αγίας Μαρίνας, των Ποισσών και της Καστριανής στην **Κέα** και στην ευρύτερη περιοχή της Υψηλής στην **Άνδρο**.

Εικ. 13. Αρχαία πόλη Σάμου. Επίστεψη βωμού ναού, πιθανότατα της Αφροδίτης, στην περιοχή της αγοράς.

Εικ. 14. Αρχαία πόλη Σάμου. Τμήμα του επιστυλίου στυλοβάτη στοάς της αγοράς με την επιγραφή ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ.

Εικ. 15. Αρχαία πόλη Σάμου. Δυτικό υπαίθριο ιερό της μητέρας θεάς Κυβέλης.

ΣΑΜΟΣ

Η γεωμετρική νεκρόπολη της Σάμου ήλθε στο φως σε παραθαλάσσια περιοχή «εντός των τειχών» της αρχαϊκής πόλης. Σε παχιά στρώση άμμου αποκαλύφθηκε σειρά κυκλικών οικογενειακών τύμβων σε αλυσιδωτή διάταξη, στο εσωτερικό των οποίων υπήρχαν κατά κύριο λόγο εγχυτρισμοί αλλά και συμβατικές ταφές. Χαρακτηριστική είναι η εύρεση ορθογώνιων χώρων, οι οποίοι πρέπει να ήταν αποθέτες τέφρας με κατάλοιπα από έμπυρες θυσίες, όπως στη Μινώα Αμοργού, αποικία των Σαμίων. Κατασκευές ορθογώνιου σχήματος επάνω από τις πυρές αποτελούσαν προφανώς σήμα ή μνήμα. Η κεραμική αποδεικνύει την ύπαρξη ενδιαφέροντος τοπικού εργαστηρίου των γεωμετρικών χρόνων στη Σάμο (εικ. 12). Στην περιοχή της αγοράς της αρχαίας πόλης της Σάμου αποκαλύφθηκε η θεμελίωση από μαργαϊκό ασβεστόλιθο ενός ναού, τουλάχιστον του 4ου αι. π.Χ., πιθανότατα της Αφροδίτης, εμβαδού περίπου 160 μ., καθώς και τμήματα από την περίτεχνη επίστεψη του βωμού του (εικ. 13). Επίσης στην αγορά ανασκάφηκε τμήμα στυλοβάτη στοάς, η οποία αποτελεί και το πρώτο μέχρι στιγμής μνημείο της Σάμου που μπορεί να αποδοθεί σε ιστορικό πρόσωπο, αφού βρέθηκε τμήμα του επιστυλίου της με την επιγραφή ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ (εικ. 14). Στην Αστυπάλαια, όπου βρίσκεται η ακρόπολη της αρχαίας Σάμου, συνεχίστηκε η ανασκαφή του δημόσιου κατά την ανασκαφέα οικοδομήματος των αυτοκρατορικών χρόνων, μήκ. 65 μ., με το μοναδικό ψηφιδωτό δάπεδο των γρυπολεόντων, το οποίο είχε έλθει στο φως παλαιότερα. Αποκαλύφθηκαν οι δύο ανώτεροι όροφοί του και τοιχογραφίες του 1ου πομπηιανού στυλ. Στα βόρεια του κτηρίου βρέθηκε η συνέχεια του αγωγού του Ευπαλινείου υδραγωγείου και η σύνδεσή του με μνημειώδη αρχαϊκή κρήνη στα δυτικά.

Έρευνες διεξήχθησαν και στα υπαίθρια ιερά της μητέρας θεάς Κυβέλης, τα οποία εκτείνονται κατά μήκος της νότιας κλιτύος του λόφου της Αμπέλου (κάτω από τη μονή της Σπηλιανής και σε θέσεις δυτικότερα). Συστηματικότερη έρευνα έγινε στο αρχαιότερο δυτικό ιερό στην περιοχή της Γλυφάδας, όπου, εκτός από τις συστάδες των ναόσχημων κογχών (εικ. 15), ανακαλύφθηκε θρόνος της θεάς λαξευμένος στο βράχο και μεγάλη πλατεία, στην οποία κατέληγε μνημειώδης διπλή κλίμακα.

ΙΚΑΡΙΑ

Στο βραχώδες ακρωτήριο Δράκανο της Ικαρίας υπάρχει οχυρωματική εγκατάσταση, στην οποία δεσπόζει κυκλικός πύργος, που πιθανόν χρονολογείται στον 5ο αι. π.Χ., σωζ. ύψ. 12,95 μ. (εικ. 16). Οι ανασκαφικές εργασίες εντός του χώρου της ακρόπολης έφεραν στο φως ιερό των Ειλειθυιών σύμφωνα με επιγραφή, σειρά άλλων μονόχωρων και δίχωρων κτηρίων λατρευτικού χαρακτήρα με έξοχα αναθήματα που χρονολογούνται από τον 4ο έως τον 1ο αι. π.Χ., καθώς και βωμό ή εσχάρα.

Εικ. 16. Δράκανο Ικαρίας. Γενική άποψη της οχυρωμένης ακρόπολης με τον κυκλικό πύργο.

Προϊσταμένη

Μαρίζα Μαρθάρη

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
ΠΚ οικισμός Σκάρκου Ίου, ΠΚ νεκροταφείο Χαλανδριανής Σύρου, ΥΚ κτηριακό σύνολο θέση «Ραός» Θήρας, Φυλακωπή Μήλου	Μ. Μαρθάρη
Νεολιθικός οικισμός Φαλατάδου Τήνου	Ν. Αγγελοπούλου
Γεωμετρική νεκρόπολη Σάμου, αρχαία πόλη Σάμου, αρχαία οχυρωματική εγκατάσταση Δρακάνου Ικαρίας και ιερό Ειλειθυιών	Μ. Βιγλάκη
Αρχαία πόλη Σάμου, οικοδόμημα αυτοκρατορικών χρόνων και υπαίθρια ιερά Κυβέλης αρχαίας Σάμου, νεκροταφείο αρχαίας πόλης Κύθνου	Β. Γιαννούλη
Αρχαία πόλη Πάρου	Σ. Δετοράτου
Αρχαία Θήρα, νεκροταφείο αρχαίας Οίας στη Θήρα, λιμάνι αρχαίας πόλης Μήλου στη θέση «Κλήμα»	Μ. Ευσταθίου
Ιερό Δηλίου Απόλλωνος στη Μάντρα Δεσποτικού, αρχαία πόλη Πάρου και νεκροπόλεις	Γ. Κουράγιος
Επίνειο αρχαίας Μινώας Αμοργού	Μ. Κουτσουμπού
Αρχαία πόλη Νάξου, ΠΚ νεκροταφείο Γαλανάδου Νάξου	Ε. Λεγάκη
Αγροικίες ιστορικών χρόνων στην ύπαιθρο χώρα της Κέας	Μ. Μαυροειδόπουλος
Αρχαία πόλη και νεκροταφείο Σερίφου, ΠΚ οικισμός Πλακαλώνων Σερίφου, λιμάνι αρχαίας πόλης Μήλου στη θέση «Κλήμα»	Π. Πάντου
ΠΚ οικισμός και νεκροταφείο Ποταμιάς Άνω Κουφονησίου	Δ. Παπαγγελοπούλου
Αρχαία πόλη Σίφνου, ΠΚ οικισμός στο Ακρωτηράκι Σίφνου, αρχαία πόλη Πάρου, ΜΚ οικισμός και νεκροταφείο Αγριόκαστρου Αντιπάρου	Ζ. Παπαδοπούλου
Αρχαία Θήρα και νεκροταφείο Σελλάδας, Ιερό Αχιλλέως της Θήρας	†Χ. Σιγάλας
Νεολιθικός οικισμός Στρόφιλα Άνδρου, ΜΚ πόλη Πλάκας Άνδρου, γεωμετρική πόλη Υψηλής Άνδρου, μυκηναϊκή ακρόπολη και πόλη ιστορικών χρόνων Αγίου Ανδρέα Σίφνου	Χ. Τελεβάντου
Αρχαία πόλη και νεκροπόλεις Νάξου, αρχαία πόλη και νεκροπόλεις Τήνου, ΠΚ οικισμός και νεκροταφείο Ποταμιάς Άνω Κουφονησίου	Ό. Φιλανιώτου
Δήλος, αρχαία πόλη Μυκόνου, Ιερό Εκατομβίου Απόλλωνος στις Φοινικιές Μυκόνου, αρχαία πόλη Τήνου	Π. Χατζηδάκης

2η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

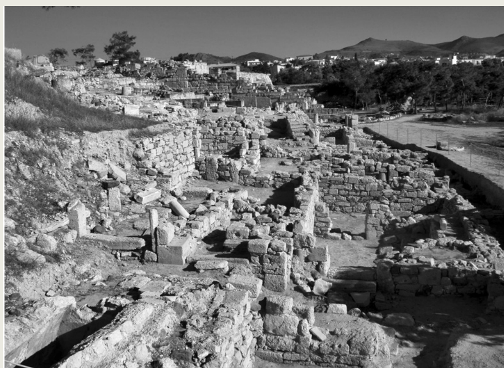
Η 2η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κατά τα έτη 2000-2009 πραγματοποίησε ανασκαφικές εργασίες (σωστικές και συστηματικές) σε περισσότερα από τριάντα (30) μνημεία και χώρους αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Παραθέτουμε στη συνέχεια σύντομη περίληψη των σημαντικότερων εξ αυτών.

ΑΙΓΙΝΑ

Από το 2000 μέχρι το 2004, στο πλαίσιο εργασιών διαμόρφωσης, πραγματοποιήθηκαν επιμέρους διερευνητικές ανασκαφικές εργασίες στη νότια πλαγιά του λόφου του αρχαιολογικού χώρου της Κολώνας της Αίγινας, σε συνεργασία με τους καθ. F. Felten και St. Hiller του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και την Β΄ ΕΠΚΑ. Η ανασκαφική έρευνα που κάλυψε χώρο διαστάσεων περίπου 400 τ.μ, αποκάλυψε οικοδομικά λείψανα της πρώιμης βυζαντινής εποχής (εικ. 1-2). Στο βορειότερο τμήμα του χώρου αποκαλύφθηκαν οικοδομικά λείψανα δωματίων, πιθανότατα αποθηκευτικών χώρων που χρονολογούνται, όπως πιστοποιείται από τα κινητά ευρήματα, μέχρι τον 7ο αιώνα. Από τα ευρήματα του 6ου-7ου αι. ξεχωρίζουν συγκολλημένος υστερορωμαϊκός αμφορέας τύπου 1, λυχνάρι απομίμησης βορειοαφρικανικού εργαστηρίου, οινοχόη, καθώς και πινάκια *terra sigillata* (εικ. 4). Η τελευταία φάση του οικισμού συμπίπτει με τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες». Χαρακτηριστικό των οικοδομημάτων της περιόδου αυτής είναι τα πυκνά οικοδομικά λείψανα κτισμάτων, όπως οικιών, αποθηκευτικών χώρων και εργαστηρίων, κτισμένων σε κλιμακωτά επίπεδα, ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους. Ο μικρός «θησαυρός» τεσσάρων χάλκινων νομισμάτων του Βασιλείου Α΄ (867-886) σε στρώμα καταστροφής με έντονα ίχνη καύσης, που αποκαλύφθηκε στο νότιο και χαμηλότερο τμήμα του ανασκαπτόμενου χώρου, αποτελεί ένα *terminus post quem* για την καταστροφή και πιθανή εγκατάλειψη του οικισμού της Κολώνας. Στα κινητά ευρήματα περιλαμβάνονται επίσης χάλκινο αποτροπαϊκό δακτυλίδι με εγχάρακτη παράσταση Μέδουσας στην κοίλη σφενδόνη και χρηστική κεραμική (εικ. 3, 5).

ΘΗΡΑ

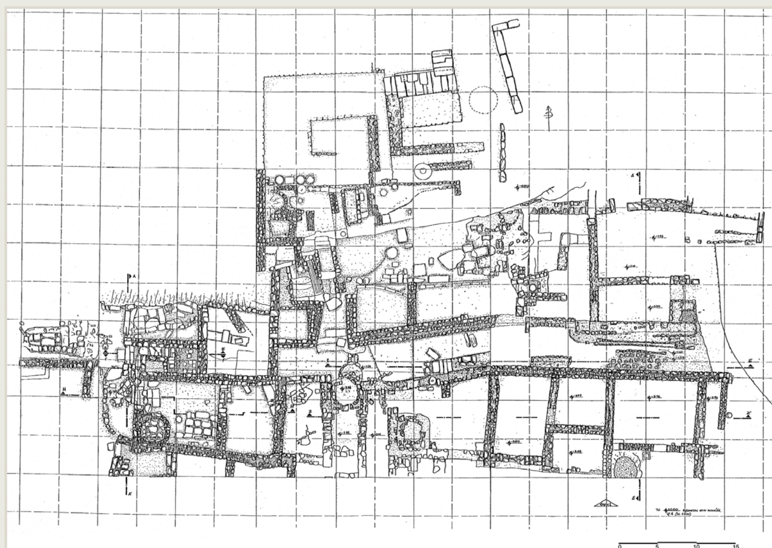
Το 2002 ολοκληρώθηκε η σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Ρ. Καίστελε - Μ. και Σ. Καραμολέγκου, στην περιοχή Άγιος Γεώργιος Θαλασσίτης στο βορειοανατολικό άκρο του οικισμού Καμάρι Θήρας, όπου αποκαλύφθηκε μεγάλο κτιριακό συγκρότημα, συνολικού εμβαδού 600 τ.μ. που περιλαμβάνει ληνό και βαλανείο (εικ. 6). Το οικιστικό σύνολο διαρθρωνόταν κλιμακωτά σε δύο τομείς, βόρεια και νότια ενός διαδρόμου. Ο βόρειος τομέας βρισκόταν 0,30 μ. χαμηλότερα από το δάπεδο του διαδρόμου και περιελάμβανε εγκατάσταση ληνού και υποληνίου. Συνολικά αποκαλύφθηκαν εννιά χώροι που φαίνεται να συνεχίζονται δυτικότερα, κάτω από την όμορη στα δυτικά ιδιοκτησία. Στα βορειοανατολικά του ληνού βρέθηκε λυχνάρι που κοσμείται στο δίσκο με ρόδακα και χρονολογείται στο β΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. Ο νότιος τομέας του συγκροτήματος περιλαμβάνει τις εγκαταστάσεις βαλανείου και επικοινωνεί με το διάδρομο με τρία κτιστά σκαλοπάτια. Το λουτρό καταλαμβάνει έκταση 230 τ.μ. περίπου (εικ. 7). Απαρτίζεται από εννιά αίθουσες κατά μήκος του άξονα του διαδρόμου και ανήκει στον αξονικό εν σειρά τύπο. Μέσω θυραίου ανοίγματος εισερχόταν κανείς από το διάδρομο σε ορθογώνιο αποδυτήριο (ΙΙ) που έφερε κατά μήκος του δυτικού και νότιου τοίχου κτιστά έδρανα. Το αποδυτήριο επικοινωνεί με το *frigidarium* (ΙΙΙ), το δάπεδο του οποίου φέρει στο κέντρο του μαρμαροθέτημα (*opus sectile*). Επίσης, επικοινωνεί με ένα μικρό λουτήρα (*alveum*, IV), στα νοτιοανατολικά του οποίου, στο βοηθητικό χώρο XV, αποκαλύφθηκε πήλινος συλλεκτήρας, στον οποίο παροχετεύονταν τα

Εικ. 1. Άποψη της ανασκαφής από Δ.

Εικ. 3. Δακτυλίδι.

Εικ. 2. Κάτοψη της ανασκαφής.

Εικ. 4. Κεραμική 6ου-7ου αιώνα.

Εικ. 5. Κεραμική 9ου αιώνα.

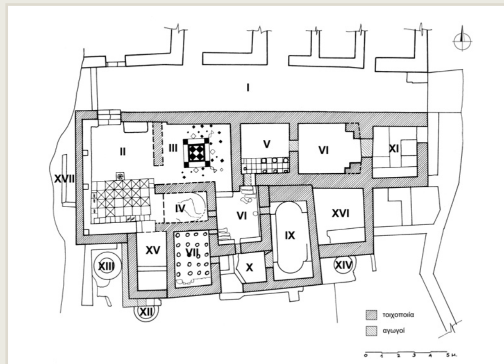
νερά του λουτήρα μέσω μολύβδινου αγωγού. Ακολουθούν ανατολικότερα δυο χώροι για χλιαρό λουτρό (*tepidaria* V-VI) και τρεις για ζεστό (*caldaria* VII-IX). Οι χώροι αυτοί ζεσταίνονταν με το τυπικό σύστημα των υποκαύστων. Από το σύστημα αυτό σώθηκαν οι πήλινοι στυλίσκοι, καθώς και οι λίθινοι πεσσίσκοι, πάνω στους οποίους στηριζόταν το άνω δάπεδο (*suspensura*), το οποίο δεν σώθηκε. Τα τρία *caldaria* θερμαίνονταν άμεσα από εστίες πυροδότησης (*praefurnia*) που κατέληγαν σε δύο προπνιγεία (X-XI) στα ανατολικά και στο μέσον της νότιας πλευράς του λουτρού.
Στους χώρους του λουτρού βρέθηκαν μεταξύ άλλων λύχνος με επιγραφή ΛΟΥΚΙΟΥ στη βάση και στο δίσκο ερωτική σκηνή και λύχνος με επιγραφή ϹΩΤΗΡΙΔΑ και στο δίσκο σκηνή με Τρίτωνα και Νηρηίδα, όπως επίσης πρόχους και πινάκιο (εικ. 8).
Το εντοίχιο σύστημα θέρμανσης συνίστατο από κεραμικά πηνία και σωληνώσεις (*tubuli*). Τμήμα από το δυτικό τοίχο του βαλανείου εδράζεται στην ανατολική πλευρά ταφικού μνημείου ρωμαϊκής εποχής (XVII). Από το μνημείο σώζεται η λίθινη κρηπίδα. Στα δυτικά του μνημείου βρέθηκαν τρεις προτομές, δύο ανδρικές και μια γυναικεία που χρονολογούνται τον 1ο αι. μ.Χ. (εικ. 9), καθώς και τρεις μαρμάρινες λιθόπλινθοι που φέρουν στην πρόσθια πλευρά τους κεφαλαιογράμματες επιγραφές με ελληνικούς χαρακτήρες.

ΑΝΔΡΟΣ

Το 2004 ξεκίνησαν εργασίες στερέωσης στο ναό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου που βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του οικισμού Κόρθι, στη νότια Άνδρο, τις οποίες ακολούθησαν ανασκαφικές εργασίες (εικ. 10-13). Ανήκει στον τύπο του ελεύθερου σταυρού, στη διασταύρωση των κεραιών του οποίου υψώνεται τυφλός ημισφαιρικός τρούλος. Στο ανατολικό σκέλος του ναού είναι εγγεγραμμένη η κόγχη. Τα σκέλη του ναού

Εικ. 6. Γενική άποψη του βαλανείου από ΝΔ.

Εικ. 7. Σχεδιαστική αποκατάσταση βαλανείου.

Εικ. 8. Κεραμική από τους χώρους του λουτρού.

Εικ. 9. Οι προτομές από το ταφικό μνημείο κατά την αποκάλυψή τους.

καλύπτονται με καμάρες. Η αρχική είσοδος στο μνημείο διακρίνεται στη νότια κεραία του σταυρού, όπου αποκαλύφθηκε κατά χώραν, μετά από ανασκαφική έρευνα, το αρχικό μαρμάρινο κατώφλι της. Όσον αφορά στη χρονολόγηση του μνημείου, η μορφή και τα κατασκευαστικά του στοιχεία μαρτυρούν πιθανώς ότι χρονολογούνται κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο. Κατά τη διάρκεια των εργασιών στο εσωτερικό του μνημείου αποκαλύφθηκαν τοιχογραφίες που είναι δυνατόν να χρονολογηθούν στον 13ο αιώνα (εικ. 14-15). Δίπλα στο μνημείο, στα νοτιοδυτικά, διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα που αποκάλυψε σε κατώτερο αδιατάραχτο στρώμα τοίχους, πιθανότατα θεμελίωσης οικοδομημάτων, με κεραμική που χρονολογείται την πρωτοβυζαντινή περίοδο. Σε ανώτερα ανασκαφικά στρώματα εντοπίστηκε κεραμική του 11ου, καθώς και του 12ου αιώνα. Στο σύνολο των ανασκαφικών ευρημάτων περιλαμβάνονται χάλκινα νομίσματα του 4ου και του 7ου αιώνα. Στη δυτική πλευρά, αποκαλύφθηκαν τοίχοι αντιστήριξης για να προστατευθεί ο ναός από τις κατολισθήσεις των χωμάτων στα δυτικά (εικ. 11). Βορειοδυτικά του μνημείου βρέθηκαν τρία μεγάλα πήλινα πιθάρια και δύο κτιστοί σιροί εν είδει μεγάλων αποθηκευτικών πίθων που είναι δυνατόν να χρονολογηθούν μετά το 12ο-13ο αιώνα (εικ. 12). Οι αποθηκευτικοί αυτοί χώροι τοποθετήθηκαν πάνω σε οικιστικά κατάλοιπα, τα οποία σύμφωνα με τα ανασκαφικά ευρήματα (κυρίως κεραμική) χρονολογούνται μετά τον 5ο και πιθανότατα εγκαταλείφθηκαν τον 9ο αιώνα. Περισυλλέχθηκαν όστρακα από χρηστικά (επιτραπέζια, αποθηκευτικά και μεταφοράς), λεπτά και εφυαλωμένα αγγεία.

ΚΕΑ

Το Νοέμβριο του 2005 ξεκίνησαν σωστικές ανασκαφικές εργασίες στο οικόπεδο Σ. Μαρκς, που βρίσκεται εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου Ιουλίδας Κέας και εντός των ορίων του παραδοσιακού οικισμού (εικ. 16). Οικοδομικά λείψανα τριών χώρων εντοπίστηκαν στο ανατολικό τμήμα του οικοπέδου, ενώ στο βορειοανατολικό άκρο του αποκαλύφθηκε λαξευτός υπόγειος θάλαμος, διαστ. 3x3x2 μ. Ο νεκρικός θάλαμος είναι λαξευμένος στο βράχο επιχρισμένος με κονίαμα. Ο χώρος ήταν επιχωμένος κατά το κατώτερο ήμισυ. Η ορθογώνια είσοδος, διαμορφωμένη στο βράχο, βρίσκεται στην ανατολική παρειά

του θαλάμου, ενώ δρόμος που οδηγούσε στο άνοιγμα της εισόδου τοιχίστηκε με εγκάρσια αργολιθοδομή. Στις γωνίες του θαλάμου και στα κατώτερα τμήματα της νότιας πλευράς σώζονται αποσπασματικά υπολείμματα τοιχογραφιών και διακρίνονται πλαίσια από πλατιές ταινίες κόκκινου, γαλάζιου και πράσινου χρώματος που μπορούν να χρονολογηθούν στα υστερορωμαϊκά χρόνια. Μετά την αφαίρεση της επίχωσης, μέσα στο θάλαμο αποκαλύφθηκαν επτά κιβωτιόσχημοι τάφοι που καλύπτονταν με σχιστολιθικές πλάκες (εικ. 17). Με βάση τα κεραμικά κινητά ευρήματα (λυχνάρια, τμήματα αγγείων), που βρέθηκαν, τόσο στην επίχωση όσο και στο εσωτερικό των τάφων, οι ταφές είναι δυνατό να χρονολογηθούν στα υστερορωμαϊκά-πρωτοβυζαντινά χρόνια (εικ. 18). Από τα σημαντικότερα ευρήματα της ανασκαφής είναι μια μαρμάρινη στήλη, διαστ. 1,53 (ύψ.) x0,47 (πλ.) x0,18 (πάχος) μ., με πολύστιχη επιγραφή πιθανότατα ελληνιστικής εποχής, η οποία αποτελεί, σε δεύτερη χρήση, τοίχωμα παλαιοχριστιανικού τάφου (εικ. 19).

ΜΗΛΟΣ

Στο πλαίσιο του έργου «Επεμβάσεις στερέωσης, προστασίας και βελτίωσης επισκεψιμότητας Κατακομβών Μήλου» που χρηματοδοτήθηκε από το ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου 2000-2006 του Γ΄ ΚΠΣ, πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα σε χώρο διαστάσεων 16x8 μ. στα νοτιοδυτικά της πλατείας υποδοχής. Η ανασκαφή διήρκεσε περίπου δύο χρόνια (2007-2009). Αποκαλύφθηκε το νότιο τμήμα των αιθουσών Κατακόμβης Α και Β, που η οροφή τους είχε σχεδόν εξ ολοκλήρου καταπέσει, σώζονταν όμως τα τοιχώματα που έφεραν επτά αρκοσόλια και τρεις νέους διώροφους τάφους (εικ. 20). Οι δύο αίθουσες ενώνονταν μεταξύ τους με εγκάρσιο διάδρομο. Στα δυτικά της αίθουσας της Κατακόμβης Α αποκαλύφθηκε νέα αίθουσα, η λεγόμενη «στοά ΒΑΥΕΤ», αφού αποτυπώθηκε και δημοσιεύτηκε από τον M. Ch. Bayet στο *BCH* του 1878. Η αίθουσα, που είναι επιχωμένη κατά το ήμισυ του ύψους της, δεν ανασκάφηκε, μόνο αποτυπώθηκε και φωτογραφήθηκε. Φέρει στα τοιχώματά της εννέα αρκοσόλια, δύο νεκρικούς θαλάμους (*cubicula*) και αρχική είσοδο, η οποία ήταν φραγμένη με λιθοσωρό (εικ. 21). Στο σημείο ένωσης με την αίθουσα της Κατακόμβης Α, όπου και εντοπίστηκε ημικυκλικός τοίχος, η στοά «ΒΑΥΕΤ» στρέφεται προς τα

ΑΝΔΡΟΣ, ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, ΚΟΡΘΙ

Εικ. 10. Γενική άποψη του χώρου απο Ν., πριν από την έναρξη των εργασιών.

Εικ. 11. Αναλημματικοί τοίχοι κατά μήκος της παρειάς της δυτικής κεραίας.

Εικ. 12. Μεγάλοι πίθοι και δύο κτιστοί σιροί κτισμένοι πάνω σε οικιστικά κατάλοιπα.

Εικ. 13. Ανωδομή του ναού, μετά το πέρας των εργασιών.

Εικ. 14. Βόρεια πλευρά της δυτικής κεραίας του ναού: παράσταση του έφιππου αγίου Γεωργίου δρακοκτόνου.

Εικ. 15. Τύμπανο του τρούλου, κέντρο της δυτικής πλευράς: Παναγία Δεομένη.

νότια. Στο τμήμα αυτό τα τοιχώματά της, στα οποία διαμορφώνονται δύο αρκοσόλια και μια κόγχη, συγκλίνουν σχηματίζοντας στενό πέρασμα, μπροστά από το οποίο βρέθηκε μαρμάρινος κίονας. Στο ανατολικό τμήμα της αίθουσας της Κατακόμβης Α αποκαλύφθηκαν δύο κτιστοί τάφοι και σε ειδική διαμόρφωση του τόφφου στα βόρεια αρκοσολίου, μια μαρμάρινη σαρκοφάγος, όπου και βρέθηκαν μια χύτρα και οκτώ ακέραια λυχνάρια. Στο δάπεδο αποκαλύφθηκαν τριάντα τρεις λακκοειδείς τάφοι. Στα ανατολικά της σαρκοφάγου, λίγα μόλις εκατοστά κάτω από το επίπεδο της Πλατείας, αποκαλύφθηκε ένα νέο μικρό *cubiculum*. Οι περισσότεροι τάφοι που ανα-

ΚΕΑ, ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΡΚΣ

Εικ. 16. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 17. Ταφικός θάλαμος, λεπτομέρεια τάφου.

Εικ. 18. Λυχνάρι.

Εικ. 19. Μαρμάρινη στήλη με πολύστιχη επιγραφή.

ΚΑΤΑΚΟΜΒΕΣ ΜΗΛΟΥ

Εικ. 20. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 21. Αίθουσα «ΒΑΥΕΤ», αρκοσόλιο.

Εικ. 22-26. Αντικείμενα μικροτεχνίας.

σκάφηκαν, βρέθηκαν κατεστραμμένοι ή συλημένοι. Καλύπτονταν με αδρά επεξεργασμένες ανισομεγέθεις πλάκες και αλλεπάλληλα στρώματα ασβεστοκονιαμάτων. Ελάχιστοι τάφοι έδωσαν αξιόλογα κτερίσματα, όπως περίαπτα, ένα σιδερένιο δακτυλίδι, γυάλινα μυροδοχεία, γυάλινες χάντρες, χάλκινα και σιδερένια καρφιά (εικ. 22-26). Τέλος, σε δοκιμαστική τομή στα νοτιοανατολικά της πλατείας Υποδοχής αποκαλύφθηκε τμήμα υπόγειου διαδρόμου, από το οποίο σώζονταν μόνο τα τοιχώματα. Η πρώτη μελέτη των κτερισμάτων και της κεραμικής που βρέθηκε τοποθετεί χρονολογικά τη χρήση του νεκροταφείου από τα μέσα του 1ου μέχρι και τον 6ο αι. μ.Χ.

ΣΧΟΙΝΟΥΣΑ

Από τον Ιούλιο έως και το Νοέμβριο του 2008 πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα στο χερσαίο χώρο κατασκευής του νέου λιμανιού της Σχοινούσας, στον Όρμο Λιβάδι (εικ. 27). Τα αρχιτεκτονικά ευρήματα της ανασκαφικής έρευνας μαζί με τα επιφανειακά λείψανα ενός μεγάλου τοίχου συμπληρώνουν την κάτοψη ενός ορθογώνιου δρομικού κτηρίου της πρωτοβυζαντινής περιόδου, μήκους τουλάχιστον 20 μ. και πλάτους 13,5 μ., δυτικά του οποίου υπάρχει ένας επιμήκης καμαροσκέπαστος προθάλαμος και νότια μικρότερα ορθογώνια προσκτίσματα

Εικ. 27. Γενική άποψη της ανασκαφής από Δ.

Εικ. 28. Άποψη κεντρικού χώρου και νότιων προσκτισμάτων από Δ.

Εικ. 29. Άποψη κεντρικού χώρου του μεγάλου κτηρίου από Ν.

Εικ. 30. Διάτρητο θωράκιο πρωτοβυζαντινών χρόνων από μαργαϊκό ασβεστόλιθο.

(εικ. 28). Κατά τις εργασίες αποκαλύφθηκε το νοτιοδυτικό τμήμα του μεγάλου κτηρίου. Με βάση τις ενδείξεις φαίνεται ότι το εσωτερικό του κατανέμεται σε έναν κεντρικό ευρύχωρο και σε δύο επιμήκεις πλάγιους χώρους που αρχικά χωρίζονταν μεταξύ τους με ελεύθερους πεσσούς, οι οποίοι αργότερα ενσωματώθηκαν σε τοίχους. Το δάπεδο του κεντρικού χώρου ήταν διακοσμημένο με βοτσαλωτό δάπεδο (εικ. 29). Στο μέσον του χώρου αυτού βρέθηκε τμήμα ημικυκλικής κατασκευής, στο οποίο διατηρείται ακόμη μικρό τμήμα τοιχογραφίας με την τεχνική της νωπογραφίας. Κατά την εκτέλεση των ανασκαφικών εργασιών ήλθαν στο φως πλήθος ευρημάτων, τμήματα από λίθινα αρχιτεκτονικά μέλη, κίονες, κιονίσκοι, θωράκια (εικ. 30), όστρακα από μεγάλα χρηστικά αγγεία, κυρίως αμφορείς, μαγειρικά και επιτραπέζια σκεύη, θραύσματα από λυχνάρια, κεραμίδες, γυάλινα αγγεία, διάφορα μετάλλινα αντικείμενα, λιγοστά νομίσματα και πολλά σπαράγματα κονιαμάτων με ζωγραφικό διάκοσμο. Τα ευρήματα χρονολογούνται στην πρωτοβυζαντινή περίοδο (4ος-7ος αι.). Ανάμεσα στα οικοδομικά υλικά εντοπίστηκαν σε δεύτερη χρήση μαρμάρινες πλάκες και δόμοι που προέρχονται από παλαιότερο κτήριο, καθώς και δύο ανάγλυφα ρωμαϊκών χρόνων. Συμπερασματικά, υπάρχουν ενδείξεις για τη λατρευτική χρήση του μεγάλου κτηρίου στον Όρμο Λιβάδι της Σχοινούσας, με ισχυρότερες την κάτοψή του, όπως αποκαθίσταται, και την ανεύρεση μεμονωμένων αρχιτεκτονικών μελών από το διάκοσμο παλαιοχριστιανικού ναού. Στην παρούσα φάση, όμως, κανένα ανασκαφικό δεδομένο δεν την επιβεβαιώνει με ασφάλεια. Μόνον η ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας μπορεί να αποσαφηνίσει την κάτοψη και λειτουργία των κτισμάτων, ενώ παράλληλα θα προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για το ιστορικό παρελθόν του νησιού και γενικότερα τη μελέτη της πρωτοβυζαντινής περιόδου στο χώρο του Αιγαίου.

Προϊστάμενοι

Χαράλαμπος Πέννας (2000-2006)
Αικατερίνη Π. Δελλαπόρτα (2006-2009)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Αρχαιολογικός χώρος Κολώνας Αίγινας	Χ. Πέννας, Μ. Βόγκλη, Μ. Λένη, Μ. Κονιώτη, Στ. Παπανικολοπούλου
Οικ. Ρ. Καίστελε - Μ. και Σ. Καραμολέγκου, περιοχή Άγιος Γεώργιος Θαλασσίτης, Καμάρι Θήρας	Χ. Πέννας, Μ. Βόγκλη, Μ. Κονιώτη, Μ. Λένη, Γ. Μαυρουδάκη, Στ. Παπανικολοπούλου, Μ. Τσουλάκου
Άγιος Ιωάννης Θεολόγος, Κόρθι Άνδρου	Χ. Πέννας, Στ. Παπανικολοπούλου, Μ. Βόγκλη
Οικόπεδο Σ. Μαρκς, Κέα	Χ. Πέννας και Αικ. Π. Δελλαπόρτα, Α. Καρναβά, Ν. Μπούζα
Κατακόμβες Μήλου	Αικ. Δελλαπόρτα, Μ. Βόγκλη, Στ. Νομικός
Χερσαίος χώρος κατασκευής νέου λιμανιού Σχοινούσας, Όρμος Λιβάδι	Αικ. Δελλαπόρτα, Δ. Χατζηλαζάρου, Πρ. Παπανικολάου, Α. Ασλανίδη, Π. Μουγκογιάννη

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

ΚΒ΄ ΕΠΚΑ

8

4η ΕΒΑ

ΚΒ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΡΟΔΟΣ

Στην περιοχή της **αρχαίας Ρόδου**, εκτός από την πληθώρα σωστικών ανασκαφών σε αρχαίες ιδιωτικές οικίες και νεκροταφεία, ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η αποκάλυψη μεγάλων δημόσιων κτηρίων, που συμπληρώνουν τις γνώσεις μας για το πολεοδομικό σχέδιο της αρχαίας πόλης. Πρόκειται για εκτεταμένα τμήματα δύο μεγάλων λουτρικών εγκαταστάσεων, που χρονολογούνται στην υστεροελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο. Το υστεροελληνιστικό λουτρικό συγκρότημα βρίσκεται στην καρδιά του σύγχρονου εμπορικού κέντρου της Ρόδου (οικ. Λ. Τηλιακού, 2008) και περιλαμβάνει ένα μεγάλο χώρο με εστία, η τροφοδότηση της οποίας με καύσιμη ύλη γινόταν μέσω υπόγειου διαδρόμου, κτιστούς λουτήρες, αποδυτήρια με χαμηλά θρανία, δύο αποχωρητήρια και άλλους βοηθητικούς χώρους (εικ. 1). Από τις ρωμαϊκές θέρμες, που εντοπίστηκαν ένα έτος νωρίτερα στο ανατολικό τμήμα της αρχαίας πόλης (οικ. Ά. Σπανού), σε μικρή απόσταση από το λιμάνι της Ακαντιάς (εικ. 2), ερευνήθηκαν μεγάλος χώρος με υπόκαυστα, περιμετρικές λουτρικές δεξαμενές, το *praefurnium*, καθώς και μία υδρομαστευτική δεξαμενή για την τροφοδοσία των εγκαταστάσεων με νερό.

Εξαιρετικά σημαντικό εύρημα από το ανατολικό τμήμα της αρχαίας πόλης αποτελεί και ο εντοπισμός κατά το 2007 του γνωστού από τις αρχαίες πηγές ιερού της Ίσιδος (εικ. 3). Το ιερό βρίσκεται δίπλα στη βραχώδη σύγχρονη ακτογραμμή, κατά μήκος της οποίας διερχόταν το ανατολικό σκέλος της ελληνιστικής οχύρωσης, μεταξύ του εμπορικού και του νότιου λιμένα της αρχαίας πόλης. Αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια ενός ναού με προσανατολισμό Β.-Ν., που χρονολογείται στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., και σε μικρή απόσταση από αυτόν μία υπόγεια κρύπτη, στο εσωτερικό της οποίας είχαν απορριφθεί γλυπτά ελληνικής και αιγυπτιακής τεχνοτροπίας (εικ. 4), με αντιπροσωπευτικότερα τα αγαλμάτια της Ίσιδος, του Διός-Σαράπιδος και τα αιγυπτιακά γεράκια του θεού Ώρου. Τα παραπάνω γλυπτά πιστοποιούν πως στο φημισμένο ιερό, εκτός της λατρείας της Ίσιδος, υπήρχε λατρεία του Σαράπιδος και του Ώρου. Πρόκειται για ένα από τα πρωιμότερα ελληνικά ιερά των αιγυπτιακών θεοτήτων με σημαίνοντα ρόλο στη διάδοση της αιγυπτιακής λατρείας στον ελλαδικό χώρο.

Μεγάλης σπουδαιότητας αποδεικνύονται, επίσης, οι ανασκαφικές έρευνες που διενεργήθηκαν κατά τη διάρκεια εκτέλεσης δημόσιων έργων, γιατί, εκτός των άλλων, έφεραν στο φως ευρήματα, τα οποία ανήκουν στα ελάχιστα προσυνοικιστικά της πόλης και επιβεβαιώνουν την ύπαρξη οργανωμένης εγκατάστασης στη θέση της αρχαίας πρωτεύουσας πριν από την ίδρυσή της το 408 π.Χ. Συγκεκριμένα, στο νότιο τμήμα της αρχαίας πόλης, κοντά στην ελληνιστική οχύρωση, κατά τη διάρκεια

Εικ. 1. Πόλη Ρόδου, οικόπεδο Λ. Τηλιακού. Γενική άποψη των υστεροελληνιστικών λουτρών.

Εικ. 2. Πόλη Ρόδου, οικόπεδο Ά. Σπανού. Γενική άποψη των ρωμαϊκών θερμών.

Εικ. 3-4. Πόλη Ρόδου, οικόπεδο Εταιρείας ΚΥΠΡΙΑΔΗΣ FINANCE ΑΕΒΕ. Άποψη του ναού της Ίσιδος και γλυπτά κατά την ανασκαφή της κρύπτης του ιερού.

έργων της Δημοτικής Αποχέτευσης και Ύδρευσης Ρόδου (2001), διερευνήθηκαν δύο ασύλητοι λακκοειδείς τάφοι με κτιστή επίπεδη οροφή (εικ. 5), που χρονολογούνται από τα κτερίσματά τους στο α΄ μισό του 6ου αι. π.Χ. (εικ. 6-7). Επιπλέον, στην περιοχή «Ζέφυρος», στο πλαίσιο των εργασιών κατασκευής της Νέας Περιμετρικής Οδού Πόλεως Ρόδου (2006-2010), κατά την αποκάλυψη των καταλοίπων της οχύρωσης του νότιου λιμένα της αρχαίας πόλης (εικ. 8), περισυλλέχθηκαν από τα κολπώματα του βράχου αστρωματογράφητα λίθινα εργαλεία και κεραμική της Τελικής Νεολιθικής περιόδου, τα οποία υποδεικνύουν τη θέση μιας εποχικής παραθαλάσσιας εγκατάστασης με αλιευτικό χαρακτήρα. Νοτιότερα, στο τελικό τμήμα του έργου της Νέας Περιμετρικής Οδού, αποκαλύφθηκαν συστάδες λακκοειδών τάφων, καθώς και σειρές θαλαμοειδών τάφων, διανοιγμένων σε κάθετα μέτωπα του βράχου, που χρονολογούνται στην ελληνιστική περίοδο και ενθυμίζουν τα ταφικά συγκροτήματα του Κορακόνερου (εικ. 9). Από τα σημαντικότατα ευρήματα των παραπάνω ταφικών συγκροτημάτων, αξιομνημόνευτα είναι ένα χρυσό στεφάνι από φύλλα κισσού, αργυρά αλάβαστρα, ασημένια νομίσματα, ένα εξαίρετο χρυσό δακτυλίδι με περιστρεφόμενο δακτυλιόλιθο από ορεία κρύσταλλο με έγγλυφη παράσταση πολεμιστή και μια χρυσή μέλισσα (ή τζιτζίκι) – επίρραμμα ή εξάρτημα κοσμήματος.

Στην περιοχή της **Ιαλυσού (Τριάντα)**, ιδιαίτερα σημαντικές ήταν όλες οι σωστικές ανασκαφές που διεξήχθησαν σε μία σειρά οικοπέδων στα νότια, νοτιοανατολικά και νοτιοδυτικά του μεγάλου οικισμού της ύστερης εποχής του Χαλκού, οι οποίες έφεραν στο φως πολλά νέα στοιχεία για την κατοίκηση της μέσης εποχής του Χαλκού στην περιοχή, την οργάνωση των εγκαταστάσεων στο χώρο, την αρχιτεκτονική, την κεραμική παραγωγή και, γενικότερα, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του πολιτισμού της περιόδου αυτής στο νοτιοανατολικό Αιγαίο.
Το σημαντικότερο και πιο πρόσφατο εύρημα αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Π. Ατσικνούδα, στα νότια του μεγάλου οικισμού της ύστερης εποχής του Χαλκού. Πρόκειται για πολυτελές κτήριο της μέσης εποχής του Χαλκού, που αποτελείται από χώρο πολυθύρου, δυτικά και ανατολικά του οποίου αποκαλύφθηκαν δωμάτια που παραπέμπουν σε τελετουργική χρήση του κτίσματος. Παρόμοια θα ήταν και η χρήση μεγάλου δωματίου νότια του πολυθύρου, που έφερε επίμηκες θρανίο. Οι τοίχοι και τα δάπεδα ήταν επενδυμένα με στιλπνά ερυθρά μονόχρωμα και γραπτά κονιάματα. Το δάπεδο του μεγάλου χώρου με τα ανοίγματα πολυθύρου στη βόρεια πλευρά του, διαστ. 35 τ.μ., έφερε πολύχρωμη γραπτή διακόσμηση σε ορθογώνια διάχωρα, που μιμούνται με φυσιοκρατικό τρόπο ορθογώνιες μαρμάρινες πλάκες με τις χαρακτηριστικές φλεβώσεις. Σχηματοποιημένη γραπτή φυτική διακόσμηση

Εικ. 5-7. Πόλη Ρόδου. Έργα ΔΕΥΑΡ. Περιοχή Επτά Βαγιές. Αρχαϊκοί λακκοειδείς τάφοι, πήλινος μεσοκορινθιακός αρύβαλλος με παράσταση ιππέα (600-575 π.Χ.) και ακανθόχοιρος από φαγεντιανή (600-550 π.Χ.).

Εικ. 8. Άποψη της ανασκαφής του λιμενοβραχίονα του νότιου λιμένος της αρχαίας Ρόδου από Β.

Εικ. 9. Άποψη του μνημειακού ταφικού συγκροτήματος με τους θαλαμοειδείς τάφους.

και μίμηση κομψής ορθομαρμάρωσης έφεραν επίσης τα μονολιθικά κατώφλια και οι λίθινες βάσεις των παραστάδων του πολυθύρου. Σύμφωνα με την εισηγμένη από τη μινωική Κρήτη κεραμική, το κτήριο αντιστοιχεί στην πρώιμη μεσομινωική ΙΙΙΑ φάση των παλαιών ανακτόρων. Πρόκειται για το αρχαιότερο γνωστό έως σήμερα πολύθυρο του Αιγαίου με το μεγαλύτερο σε έκταση, αλλά και καλύτερο σε ποιότητα, σωζόμενο τοιχογραφικό διάκοσμο κατά χώραν, γεγονός που επιβεβαιώνει τη μεγάλη σημασία του προϊστορικού οικισμού της Ιαλυσού ήδη από τη μέση εποχή του Χαλκού (εικ. 10).

Στην ανασκαφή του οικοπέδου Μ. Πανάγου, η οποία δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, βρέθηκε τμήμα υστερομινωικού ΙΑ δρόμου, που παραπέμπει στα ανακτορικά κέντρα της μινωικής Κρήτης, καθώς και τμήμα πολυθύρου, το τέταρτο παράδειγμα της υστερομινωικής ΙΑ φάσης της προϊστορικής πόλης στα Τριάντα (εικ. 11).

Με τη σημαντική ανασκαφή στο οικόπεδο Μ. Μαργαρίτη αποκαλύφθηκαν νέα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της υστεροχαλκής ΙΑ φάσης και η συνέχεια της κατοίκησης έως την υστεροελλαδική ΙΙΙΑ2-ΙΙΙΒ1 περίοδο. Μοναδικό εύρημα ως προς την άριστη διατήρηση, αλλά και τη μορφή του είναι ο μεγάλος μυκηναϊκός κλίβανος και τα κατάλοιπα του μοναδικού έως σήμερα αργαλειού στο χώρο του Αιγαίου (εικ. 12), τα οποία ανήκουν στη φάση της εγκατάλειψης του οικισμού από μεγάλη πλημμύρα. Σαφείς ενδείξεις της παραπάνω καταστρεπτικής πλημμυρίδας αποτελούν επίσης τα κατάλοιπα του μεγάλου αντιπλημμυρικού έργου στην ανασκαφή του οικοπέδου Η. Λιαμή και το στρώμα καταστροφής βόρεια αυτού (εικ. 13).

Εικ. 10. Ιαλυσός, οικόπεδο Π. Ατσικνούδα. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 11. Ιαλυσός, οικόπεδο Μ. Πανάγου. Μερική άποψη του πολυθύρου από Δ.

Εικ. 12. Ιαλυσός, οικόπεδο Μ. Μαργαρίτη. Γενική άποψη της ανασκαφής από Α. Στη νοτιοανατολική γωνία διακρίνεται ο κλίβανος και το δάπεδο του αργαλειού στα Β.ΒΑ. του.

Εικ. 13. Ιαλυσός, οικόπεδο Η. Λιαμή. Στρώμα καταστροφής της υστεροελλαδικής ΙΙΙΑ2/ΙΙΙΒ1.

Από τις ανασκαφές που διεξήχθησαν στην περιοχή των εκτεταμένων αρχαϊκών και κλασικών νεκροπόλεων της Ιαλυσίας, στη σημερινή κωμόπολη της **Κρεμαστής**, έγινε και πάλι φανερό ότι οι τάφοι είχαν αναπτυχθεί κατά συστάδες και ότι ανάμεσά τους υπήρχαν κενά και χώροι χθόνιας λατρείας, όπως μαρτυρούν πηγάδια με αγγεία και άλλα αντικείμενα. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η ανασκαφή στο οικόπεδο Τσισιμοίρη (2000), όπου, εκτός από την αποκάλυψη δύο πρώιμων γεωμετρικών ταφών με πλούσια κτερίσματα, διαπιστώθηκε ότι η περιοχή είχε κατοικηθεί για σύντομο χρονικό διάστημα κατά την υστερομινωική ΙΑ, πριν από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας. Επιπλέον, ένα νέο μυκηναϊκό νεκροταφείο εντοπίστηκε στην περιοχή Τρεις, κατά τη διάρκεια έργων ύδρευσης. Από αυτό ερευνήθηκε θαλαμοειδής τάφος με πλούσια κτερίσματα της μεσαίας φάσης της υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ περιόδου.

Από την ύπαιθρο του νησιού της Ρόδου αρκετές θέσεις αποδεικνύονται ιδιαιτέρως αξιόλογες: Στη **Λαχανιά**, το 2005 κατά τη διάνοιξη ορύγματος αγωγού ύδρευσης δυτικά του ναΰδρίου του Αγίου Ιωάννου, εντοπίστηκε και ερευνήθηκε μεγάλος ταφικός θάλαμος των ύστερων κλασικών χρόνων με μνημειώδη οξυκόρυφη είσοδο στην ανατολική του πλευρά, σφραγισμένη εξωτερικά με μονολιθικό διάφραγμα (εικ. 14). Στις υπόλοιπες τρεις πλευρές του είχαν διανοιχθεί επτά συρταρωτοί τάφοι, οι οποίοι βρέθηκαν συλημένοι. Ένας όγδοος τάφος, κιβωτιόσχημος με δίρριχτη οροφή, είχε κατασκευαστεί στο δάπεδο του θαλάμου.

Στην **Αγία Αγάθη Μαλώνας**, το 2004, έπειτα από τυχαίο εύρημα, αποκαλύφθηκε και συνεχίζεται μέχρι σήμερα να ερευνάται ένα νέο, πολύ σημαντικό νεκροταφείο του τέλους της εποχής του Χαλκού (εικ. 15). Περιλαμβάνει δύο νέους τύπους τάφων για τη Ρόδο, εκείνον του θαλάμου-κόγχης με λακκοειδή δρόμο (*pit-cave*) και του λαξευτού λακκοειδούς, οι οποίοι φιλοξενούσαν ατομικές ταφές, πρακτική εξίσου καινοφανής για τη μυκηναϊκή περίοδο στο νησί. Το νεκροταφείο αυτό παρουσιάζει ομοιότητες με το νεκροταφείο της Περατής, αλλά και με νεκροταφεία στην Κρήτη και την Κύπρο. Μεταξύ των κτερισμάτων περιλαμβάνονται εισηγμένα αγγεία και αντικείμενα πολυτελείας από την Πελοπόννησο, την Κρήτη, την Κύπρο και τη Συροπαλαιστινιακή ακτή (εικ. 16).

Δύο νέες αρχαιολογικές θέσεις εντοπίστηκαν εξάλλου στην ευρύτερη περιοχή της παραλίας **Αφάντου - Κολυμπίων**, στο πλαίσιο της ανέγερσης μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων (οικ. Πλατή και AQUA SOL A.E.). Πρόκειται για εκτεταμένες παραθαλάσσιες εγκαταστάσεις που περιλαμβάνουν αγροικίες και εργαστήρια παραγωγής κεραμικών της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου (εικ. 17). Η εγγύτητα στη χωροθέτηση των δύο εργαστηριακών χώρων παραπέμπει στην αναγνώριση της περιοχής αυτής ως μιας αρχαίας βιοτεχνικής ζώνης, που καταλάμβανε το νότιο τμήμα της μεγάλης τουριστικής παραλίας.

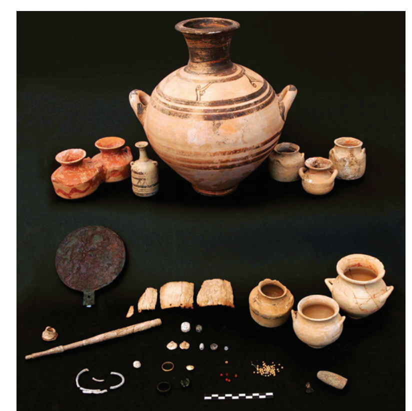
Εικ. 14. Ρόδος. Λαχανιά. Άποψη από το εσωτερικό του ταφικού θαλάμου.

ΚΩΣ

Στο νησί της Κω οι συνεχιζόμενες ανασκαφικές έρευνες έφεραν στο φως πλήθος νέων στοιχείων, που εμπλουτίζουν σε σημαντικό βαθμό τις γνώσεις μας για το νησί. Τα κυριότερα νέα ευρήματα είναι τα ακόλουθα:

Στη βορειοδυτική πλευρά του λόφου των Σεραγιών, στο οικόπεδο Ν. Κουλιά, κατά το 2000-2001, αποκαλύφθηκαν επάλληλες οικοδομικές φάσεις της εποχής του Χαλκού και ερευνήθηκε τμήμα μυκηναϊκής οχύρωσης, το οποίο ακολουθούσε τη δυτική πλαγιά του λόφου των Σεραγιών, καθώς και μεγάλο τμήμα κτηρίου της υστερομινωικής ΙΑ περιόδου με ευρύχωρα δωμάτια (εικ. 18), τα οποία κάλυπτε στρώμα καταστροφής από σεισμό.

Εικ. 15-16. Ρόδος. Αγία Αγάθη Μαλώνας. Άποψη του χώρου του μυκηναϊκού νεκροταφείου και ευρήματα από τον τάφο 3.

Εικ. 17. Ρόδος. Κολύμπια, οικόπεδο Πλατή. Γενική άποψη της εγκατάστασης.

Εικ. 18. Κως. Σεράγια, οικόπεδο Ν. Κουλιά. Άποψη της μυκηναϊκής οχύρωσης και κτήριο της υστερομινωικής ΙΑ περιόδου.

Σημαντικά τμήματα της αρχαίας οχύρωσης εντοπίστηκαν το 2004 στο οικόπεδο Α. Κεντούρη (τμήμα του δυτικού σκέλους του τείχους), το 2007 στο οικόπεδο Φ. Παπαθεοδώρου (τμήμα του νότιου σκέλους του τείχους) (εικ. 19), και το 2005-2009 στο οικόπεδο Δήμου Κω - Λέσχη Φιλίας, τα οποία επιτρέπουν την ακριβή οριοθέτηση της περιμέτρου της αρχαίας πόλης. Στο τελευταίο μάλιστα ακίνητο, όπου η ανασκαφή βρίσκεται σε εξέλιξη, εκτός από τμήμα του ανατολικού σκέλους της οχύρωσης της πόλης, αποκαλύφθηκε επιπλέον τμήμα εντυπωσιακού ημικυκλικού πύργου (εικ. 20).

Εικ. 19. Κως, οικόπεδο Φ. Παπαθεοδώρου. Άποψη τμήματος του νότιου σκέλους της οχύρωσης.

Εικ. 20. Κως, οικόπεδο Δήμου Κω - Λέσχη Φιλίας. Άποψη τμήματος του ανατολικού σκέλους της οχύρωσης με ημικυκλικό πύργο.

Εικ. 21. Κως. Ιερό Δήμητρας. Γενική άποψη.

Στο δυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης της Κω, από το 2005 μέχρι σήμερα, εντοπίστηκε και ανασκάπτεται σε όμορα οικόπεδα (οικόπεδο Πλάνων Νήσου Κω ΑΕ, ιδιοκτησία Έψιμου, οικόπεδο Δεμερτζή-Μακρυχαλιλάκη, οικόπεδο Κουρούδη, κτήμα Κουτσουράδη, διάνοιξη οδού ιερού Λόχου) μεγάλο τμήμα του ιερού της Δήμητρας (εικ. 21). Ο εντοπισμός της θέσης του προσέθεσε νέα σημαντικά τοπογραφικά στοιχεία για την αρχαία πόλη και εμπλούτισε τις γνώσεις μας για τη λατρεία της Δήμητρας, που ήταν από τις σημαντικότερες στο νησί.

Στην ίδια περιοχή της αρχαίας πόλης, στο οικόπεδο Πλατανίστα, αποκαλύφθηκε στωικό οικοδόμημα, το οποίο περιλαμβάνει στοά σε σχήμα Γ, που μάλλον οριοθετεί περίστυλη αυλή. Το μνημείο, που χρονολογείται στα τέλη του 2ου-αρχές του 1ου αι. π.Χ., βρίσκεται αμέσως βόρεια της Παλαίστρας και του γνωστού από τις ιταλικές ανασκαφές Γυμνασίου και δυτικά του αρχαίου σταδίου. Πιθανότατα αποτελεί ένα ακόμα Γυμνάσιο.

Στο κέντρο της αρχαίας πόλης, αμέσως ανατολικά της αρχαίας αγοράς, εντός του οικοπέδου αφών Δάμτσα, ερευνήθηκε κατά το 2005-2006, μεγάλο δημόσιο οικοδόμημα, με επάλληλες οικοδομικές φάσεις (εικ. 22). Η χρήση του κτηρίου, το οποίο δέχθηκε εκτεταμένες επισκευές, πιθανώς μετά από τον καταστρεπτικό σεισμό του 142 μ.Χ., προς το παρόν δεν είναι δυνατόν να ταυτιστεί με ακρίβεια. Πιθανολο-

Εικ. 22. Κως, οικόπεδο αφών Δάμτσα. Άποψη του δημόσιου κτηρίου.

Εικ. 23. Κως, οικόπεδο Σ. Χατζηστέργου - Ε. Κεφαλιανού. Βάθρο μεγάλου δημόσιου αναθήματος.

γείται, ωστόσο, ότι πρόκειται για το Αγορανομείο, καθώς στον εξοπλισμό του περιλαμβάνεται τμήμα μαρμάρινης λεκανίδας με επιγραφή]ΟΑΓΟΡΑ[, που θα μπορούσε να συνδέεται με τη σφράγιση του δοχείου για την πιστοποίηση της χωρητικότητάς του, δηλαδή τη χρήση του ως μεζούρας υγρών ή στερεών. Τέλος, το 2004, σε κεντρικό σημείο της ελληνιστικής πόλης, στη βόρεια πλευρά της κεντρικής οδού, πλ. 30 μ., που τη διέσχιζε στην κατεύθυνση Α.-Δ., αποκαλύφθηκε η μνημειακή βάση ενός μεγάλου δημόσιου αναθήματος (οικ. Σ. Χατζηστέργου - Ε. Κεφαλιανού), αποτελούμενου από ένα κεντρικό ορθογώνιο «βάθρο» ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής, περιμετρικά του οποίου είχαν τοποθετηθεί μαρμάρινα εδώλια (εικ. 23). Ένα παρόμοιας χρήσης βάθρο είχε εντοπιστεί την προηγούμενη δεκαετία στο όμορο προς ανατολικά οικόπεδο, επιτρέποντας την αποκατάσταση της εικόνας μιας πόλης πλούσια κοσμημένης με λαμπρά αναθήματα, την οποία μας περιγράφουν οι αρχαίοι συγγραφείς. Ανάλογα μνημεία έχουν αποκαλυφθεί στην αρχαία Αγορά της Πριήνης.

ΚΑΛΥΜΝΟΣ

Στο νησί της Καλύμνου σημαντικός αριθμός μαρμάρινων αγαλμάτων αποκαλύφθηκε το 2001 εντός αρχαίου αποχετευτικού αγωγού, κατά τη διάρκεια ανασκαφικής έρευνας στο ακίνητο Μ. Χαλκίτη - Δ. Κριμίζη, έπειτα από παράδοση στην Εφορεία μας μεγάλου αριθμού γλυπτών. Το οικόπεδο βρίσκεται στην περιοχή Λιμνιώτισσα ή Πηγάδια της Καλύμνου, όπου εντοπίζεται το ιερό του Δαλίου Απόλλωνος, το σπουδαιότερο θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο του νησιού κατά την αρχαιότητα. Νοτιοανατολικά της ανασκαφής δεσπόζει η παλαιοχριστιανική τρίκλιτη βασιλική του «Χριστού της Ιερουσαλήμ». Ανάμεσα στα γλυπτά ξεχωρίζουν ο σπάνιος για την περιοχή τύπος του ενδεδυμένου κούρου με γραπτή διακόσμηση και αφιερωματική επιγραφή, ανάθημα στον Απόλλωνα (530 π.Χ.), και η κολοσσική μορφή του λατρευτικού αγάλματος του Ασκληπιού (2ος αι. π.Χ.). Τα ευρήματα, που δίνουν νέα σημαντικά στοιχεία για τη θρησκευτική και καλλιτεχνική ζωή του ιερού και καλύπτουν μια μακρά χρονική περίοδο, από το τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους, βρέθηκαν στο κεντρικό τμήμα του αγωγού (εικ. 24), με ελάχιστη άβαφη χρηστική κεραμική των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων, που αποτελεί ίσως και τη μοναδική ένδειξη για το χρόνο απόθεσης των αγαλμάτων.

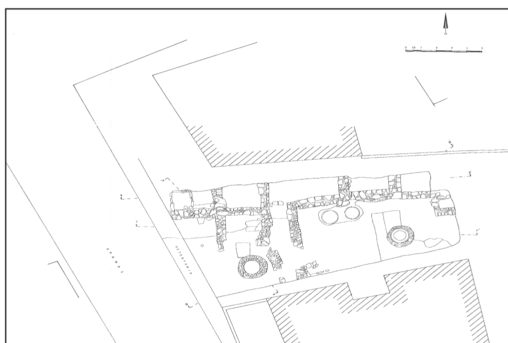
ΚΑΡΠΑΘΟΣ

Κατά την τελευταία δεκαετία σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα ήλθαν στο φως και στο νησί της Καρπάθου. Στην πρωτεύουσα του νησιού Πηγάδια, στην περιοχή Ξενώνας - Αυλά - Ανθόκηπος (οικόπεδο Τσέκου, Χατζηγεωργίου, Φελλουζή, Μαρή και Αύλειου Χώρου Κέντρου Υγείας Καρπάθου) εντοπίστηκε και οριοθετήθηκε οικισμός της ύστερης εποχής

Εικ. 24. Κάλυμνος, οικόπεδο Μ. Χαλκίτη - Δ. Κριμίζη. Άποψη του αρχαίου αγωγού με τα γλυπτά.

Εικ. 25. Κάρπαθος, Πηγάδια, οικόπεδο Χαροκόπου. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 26. Σύμη, Μέσα Νημπορειός, οικόπεδο Devilliers. Ρωμαϊκά οικιστικά λείψανα.

Εικ. 27. Νίσυρος, Παλαιόκαστρο. Το εσωτερικό του ταφικού πίθου με τα κτερίσματα κατά χώραν.

Εικ. 28. Αστυπάλαια, θέση «Κυλίνδρα». Γενική άποψη του νεκροταφείου με τους εγχυτρισμούς βρεφών.

του Χαλκού, γνωστός μέχρι πρόσφατα από τα νεκροταφεία στους γύρω λόφους Μακέλλι, Σκόπη και Ανεμόμυλοι. Ο οικισμός, που περιλαμβάνει και εργαστηριακές εγκαταστάσεις, παρουσιάζει στρωματογραφική συνέχεια από τον 14ο έως τον 11ο αι. π.Χ.

Στα Πηγάδια, εκτός του μυκηναϊκού οικισμού, εντοπίστηκε για πρώτη φορά τμήμα οικισμού των ρωμαϊκών χρόνων στα οικόπεδα Χαροκόπου και Πελεγρίνη (εικ. 25), καθώς και τάφοι που χρονολογούνται από την υστεροκλασική έως τη ρωμαϊκή περίοδο (οικ. Βασιλάκη, Έργα Εγκατάστασης Αποχετευτικού Δικτύου).

Στη θέση «Βρόντης», στη βόρεια άκρη του κόλπου των Πηγαδίων, εντοπίστηκε και ερευνάται εγκατάσταση της υστερομινωικής Ι περιόδου, καθώς και εγκατάσταση των υστερορωμαϊκών-παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Μια νέα, πολύ ενδιαφέρουσα θέση, που αποτελούσε πιθανώς ιερό της ύστερης εποχής του Χαλκού, αποκαλύφθηκε στη θέση «Τσαμπαλάς - Τραχανάμμος» στην Αρκάσα (οικ. Πρωτοψάλτη). Τα ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνουν ρυτά και τμήματα ειδωλίων. Πολύ σημαντικά στοιχεία προέκυψαν, επίσης, για την ακρόπολη της Βρυκούντας μέσω της τοπογραφικής αποτύπωσης και της αρχαιολογικής τεκμηρίωσης, καθώς εντοπίστηκαν άγνωστα μέχρι σήμερα τμήματα του τείχους και νέοι τάφοι της εκτεταμένης νεκρόπολης των ρωμαϊκών χρόνων.

ΣΥΜΗ

Κατά το διάστημα 2007-2008, πραγματοποιήθηκε η πρώτη εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα στο νησί, στην περιοχή Μέσα Νημπορειός (οικ. Devilliers). Ερευνήθηκαν οικιστικά λείψανα της ρωμαϊκής περιόδου, τα οποία διατηρούνται σε εξαιρετικά καλή κατάσταση και σε μεγάλο ύψος (εικ. 26). Η ανασκαφή αυτή παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί η οικία που αποκαλύφθηκε ανήκει στον εκτεταμένο αρχαίο οικισμό (λιμένας;) της περιοχής, την ύπαρξη του οποίου υποδήλωνε η πυκνή επιφανειακή κεραμική και το μοναδικό ορατό μέχρι σήμερα αρχαίο υπόσκαφο μνημείο «Δώδεκα Σπήλια».

ΝΙΣΥΡΟΣ

Στη Νίσυρο, το 2007, κατά τη θεμελίωση του φυλακίου του αρχαιολογικού χώρου του Παλαιοκάστρου, στο πλαίσιο του έργου της

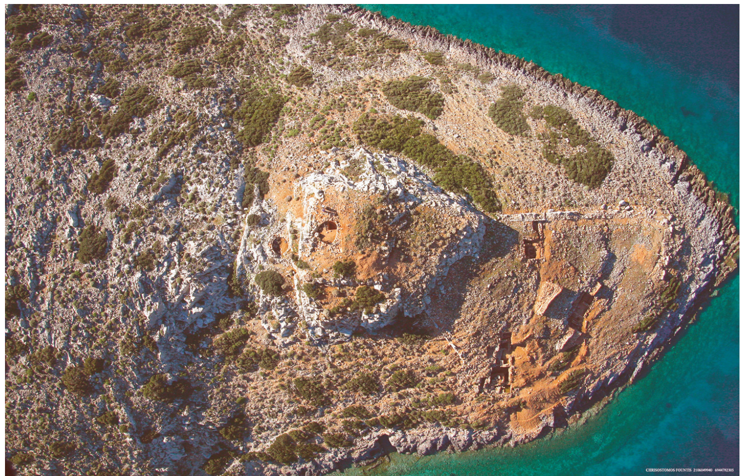
ανάδειξης του αρχαίου τείχους της Νισύρου, ήλθαν στο φως τέσσερις ταφικοί πίθοι και τρεις καύσεις του 5ου και του 4ου αι. π.Χ. Ο ένας πίθος περιείχε ταφή εφήβου ή νέου άνδρα, που χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. και ήταν κτερισμένη με πήλινα ειδώλια και μεγάλο αριθμό αγγείων, κυρίως αττικών ερυθρόμορφων (εικ. 27), τα οποία έχουν ήδη εκτεθεί στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο του νησιού.

ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑ

Στην Αστυπάλαια συνεχίστηκε η έρευνα του νεκροταφείου με τους εγχυτρισμούς βρεφών, που χρονολογείται από το τέλος της γεωμετρικής έως τη ρωμαϊκή περίοδο, στα όμορα οικόπεδα Σταυριανού και Κομνηνέα, στη θέση «Κυλίνδρα» (εικ. 28). Η αποκάλυψη μέχρι σήμερα περισσότερων των 2.750 εγχυτρισμών είναι ενδεικτική για τη μεγάλη έκταση και τη σημασία του ασυνήθιστου αυτού νεκροταφείου.

ΑΓΑΘΟΝΗΣΙ

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η συστηματική ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιείται από την ΚΒ΄ Εφορεία στο ακριτικό Αγαθονήσι από το 2006. Η ανασκαφή στη θέση «Καστράκι», σε ένα εξαιρετικά δυσπρόσιτο βραχώδες ύψωμα, αποκάλυψε οχυρωμένο οικισμό των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων (εικ. 29), πιθανώς το επίνειο της αρχαίας πόλης της Τραγαίας. Διερευνήθηκαν τα όρια του οχυρωμένου μικρού οικισμού, έκτασης 2,5 στρεμμάτων, που είναι διευθετημένος σε άνδηρα και χρονολογείται βάσει μορφολογικών αρχιτεκτονικών στοιχείων στον ύστερο 4ο-αρχές του 3ου αι. π.Χ. Στο εσωτερικό του οχυρού και στο ανώτερο άνδηρο, αποκαλύφθηκε λαξευτή στο βράχο δεξαμενή (εικ. 30) με στέγη για την περισυλλογή των ομβρίων υδάτων. Εργαστηριακές εγκαταστάσεις επεξεργασίας πορφύρας των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, με δεξαμενές εκτροφής οστρέων *murex brandaris*, εντοπίστηκαν κοντά στη νοτιοανατολική πλευρά της οχύρωσης. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η ανεύρεση στο χώρο της ανασκαφής 10.000 θραυσμάτων πήλινων κυψελών, κυρίως του οριζόντιου τύπου, για την παραγωγή του περίφημου νησιωτικού μελιού, υπολείμματα του οποίου σώζονται ακόμη και σήμερα σε θραύσμα κυψέλης (εικ. 31).

Εικ. 29. Αγαθονήσι, θέση «Καστράκι». Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 30. Αγαθονήσι, θέση «Καστράκι». Άνδηρο 1. Δεξαμενή 1.

Εικ. 31. Θραύσμα κυψέλης οριζόντιου τύπου με ίχνη μελιού. Ύστερος 2ος- 1ος αι. π.Χ.

Προϊσταμένη

Μελίνα Φιλήμονος-Τσοποτού

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Ρόδος, οικόπεδο Λ. Τηλιακού, οικόπεδο Ά. Σπανού	Ν. Χριστοδουλίδης
Οικόπεδα ΚΥΠΡΙΑΔΗΣ FINANCE ΑΕΒΕ, AQUA SOL A.E.	Χ. Φανταουτσάκη
Έργα ΔΕΥΑΡ, Επτά Βαγιές	Π. Τριανταφυλλίδης
Νέα Περιμετρική Οδός Πόλεως Ρόδου, οικόπεδο Πλατή, Λαχανιά	Ε. Κανίνια
Οικόπεδο Π. Ατσικνούδα, οικόπεδο Μ. Μαργαρίτη, οικόπεδο Η. Λιαμή	Τ. Μαρκέτου
Οικόπεδο Μ. Πανάγου	Ε. Φαρμακίδου
Αγία Αγάθη Μαλώνας	Φ. Ζερβάκη
Κως	Ν. Γρηγοριάδου, Ε. Σκέρλου, Β. Χριστοπούλου
Κάλυμνος	Τ. Δρελιώση
Κάρπαθος	Φ. Ζερβάκη, Β. Πατσιαδά
Σύμη	Ε. Φαρμακίδου
Νίσυρος	Κ. Μπαϊράμη
Αστυπάλαια	Μ. Μιχαλάκη-Κόλλια
Αγαθονήσι	Π. Τριανταφυλλίδης

4η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η 4η ΕΒΑ από το 2001 έως το 2010 διενήργησε μεγάλο αριθμό ανασκαφών τόσο στο νησί της Ρόδου όσο και στα υπόλοιπα νησιά του δωδεκανησιακού συμπλέγματος. Ως γνωστόν, οι ανασκαφές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτές που έχει προγραμματίσει η Εφορεία με το υφιστάμενο προσωπικό και σε εκείνες που προκύπτουν από την ανάγκη οικοδόμησης οικοπέδων, οπότε το εργατικό προσωπικό προσλαμβάνεται από τον ιδιοκτήτη και ο χρόνος αποπεράτωσης είναι περιορισμένος. Συνεπώς, το μεγαλύτερο ποσοστό της ανασκαφικής έρευνας αντιστοιχεί σε σωστικές ανασκαφές που αποκαλύπτουν αποσπασματικά στοιχεία, όσον αφορά στα οικοδομικά λείψανα, τα οποία εκ των πραγμάτων πολλές φορές είναι αδιάγνωστα. Περισσότερο ενδιαφέρον αποκτούν τα ευρήματα ως μεμονωμένα, όπως π.χ. λυχνάρια, νομίσματα, γυάλινα θραύσματα, μαρμάρινα αποτμήματα κ.ά. Το αρχαιολογικό υλικό που συγκεντρώνεται, κυρίως από κεραμική, είναι άφθονο, γεγονός που δυσχεραίνει το ελάχιστο προσωπικό συντήρησης να το καθαρίσει και να το συντηρήσει, ούτως ώστε να προκύψουν κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση του ανασκαφικού χώρου και τη χρονολόγησή του.
Παρ᾽ όλα αυτά υπάρχουν ανασκαφές που είναι αρκετά αξιόλογες και περισσότερο αναγνώσιμες.

Εικ. 1-2. Ρόδος, Σιάννα, θέση «Κεραμί». Γενική και μερική άποψη του ανασκαφικού χώρου.

ΡΟΔΟΣ

Στη Ρόδο, στο χωριό Σιάννα, στη θέση «Κεραμί», η ανασκαφική έρευνα απέδειξε τη διαχρονική χρήση του χώρου. Συγκεκριμένα, όπου έχει κτιστεί η εκκλησία της Παναγίας Κυράς (εικ. 1), έχει αποκαλυφθεί η αψίδα του ιερού από τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική (εικ. 2) με αρκετά κινητά ευρήματα, όπως γλυπτά, κεραμική, νομίσματα κ.ά. Στα ερείπια της βασιλικής κτίστηκε κατά το 14ο αιώνα μονόχωρος ναός με δύο οικοδομικές φάσεις, στον οποίο διαπιστώθηκαν δύο στρώματα ζωγραφικής που χρονολογούνται το ένα στις αρχές και το άλλο στα τέλη του 14ου αιώνα. Η ανασκαφή είναι σε εξέλιξη.

ΛΕΡΟΣ

Εικ. 3. Λέρος, Λακκί. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος. Γενική εξωτερική άποψη.

Στο πλαίσιο αποκατάστασης του μνημείου ενταγμένου στο Γ΄ ΚΠΣ διεξήχθη ανασκαφική έρευνα στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο στο Λακκί της Λέρου (εικ. 3), η οποία αποκάλυψε

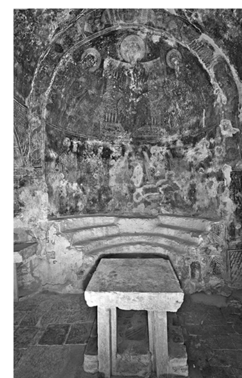
ότι η αρχική, τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική θεμελιώθηκε κατευθείαν στο μαλακό βράχο της περιοχής. Είχε νάρθηκα, του οποίου σώζονται ελάχιστα λείψανα. Οι κιονοστοιχίες των κλιτών αποτελούνταν από κίονες και κιονόκρανα ανόμοια μεταξύ τους, τα οποία δεν είναι σαφές από ποιά παλαιοχριστιανικά μνημεία της περιοχής προήλθαν. Η εκκλησία διέθετε σύνθρονο στην αψίδα του ιερού και τοξωτά παράθυρα στους περιμετρικούς τοίχους, τρίλοβο στην κεντρική αψίδα και δίλοβο στη δυτική και τη βόρεια πλευρά. Η τοιχοποιία από αργολιθοδομή καλυπτόταν από λεπτό στρώμα επιχρίσματος, το οποίο διακοπτόταν για να αναδειχθούν σειρές πλίνθων τόσο στις εξωτερικές όσο και στις εσωτερικές επιφάνειες, καθώς και στα τόξα των ανοιγμάτων, αποτελώντας την αρχική διακόσμηση του μνημείου. Η μεσοβυζαντινή αυτή βασιλική δεν ήταν τοιχογραφημένη. Γύρω στο 1200, πιθανόν μετά από σεισμό, η εκκλησία μετατρέπεται από ξυλόστεγη σε θολοσκέπαστη με σταυροθόλια και τρούλο, που στηρίζονται σε έξι πεσσούς και δύο κίονες στο κεντρικό κλίτος και με σφενδόνια που στηρίζουν επίπεδες σχεδόν στέγες στα πλάγια κλίτη. Η αλλαγή αυτή είχε αποτέλεσμα τη νέα όψη του κτηρίου στο σύνθετο και επικρατέστερο αρχιτεκτονικό τύπο της εποχής. Η τεχνοτροπία των τοιχογραφιών του Θεολόγου, του πλέον αξιόλογου μεσαιωνικού μνημείου του νησιού και ενός από τα σημαντικότερα του Αιγαίου, οδηγούν στο α΄ μισό του 13ου αιώνα.

ΚΩΣ

Στην Κω, όπου η οικοδομική δραστηριότητα είναι σε ακμή, σε ένα από τα πολλά ανεσκαμμένα οικόπεδα με τα στοιχεία ΚΜ 1289-92 γαιών Αντιμάχειας, στο χωριό **Μαστιχάρι**, στην περιοχή «Κώσταινα», ήλθε στο φως παλαιοχριστιανική εργαστηριακή εγκατάσταση κατασκευής αμφορίσκων. Σε αυτό συνηγορούν επτά μεγάλοι αποθηκευτικοί πίθοι, τρία καμίνια και οι σχεδόν ακέραιοι αμφορίσκοι που βρέθηκαν σπασμένοι ανάμεσα σε στρώμα στάχτης, μισοψημένοι. Τόσο από τα κεραμικά ευρήματα του ανεσκαμμένου κτηριακού συγκροτήματος όσο και από χάλκινα νομίσματα, η λειτουργία του εργαστηρίου ανάγεται χρονολογικά από τον 4ο έως τον 6ο ή τις αρχές του 7ου αι. μ.Χ.
Επίσης, η ανασκαφική έρευνα στην Παναγία Καστριανών, που βρίσκεται στο λόφο του **Παλαιού Πυλίου** (εικ. 4-5), η οποία έγινε στο πλαίσιο ένταξης του μνημείου στο Γ΄ ΚΠΣ, αποκάλυψε τη μεσοβυζαντινή φάση του ναού ανατρέποντας την άποψη ότι στην ίδια θέση προϋπήρχε παλαιοχριστιανική βασιλική. Από τη φάση αυτή εντοπίστηκε το δάπεδο που ήταν κατασκευασμένο από τετράγωνες κεραμίδες, το οποίο καταστράφηκε στο μεγαλύτερο μέρος λόγω των τάφων, καθώς και αρκετά αποτμήματα του μαρμάρινου τέμπλου που χρονολογείται στα τέλη του 11ου αιώνα, γεγονός που συνάδει με την ίδρυση της Μονής Καστριανών το 1080 μ.Χ. από τον όσιο Χριστόδουλο τον Λατρηνό.
Στο οικόπεδο Ν. Κούτρα στην **Καρδάμαινα** της Κω, σε μικρό βάθος, αποκαλύφθηκαν λείψανα του παλαιοχριστιανικού οικισμού, κυρίως τοίχοι από λιθοδομή και χώμα ως συνδετικό υλικό, οι οποίοι πιθανότατα ανήκαν σε οικίες. Η κεραμική συνίσταται σε αβαφή όστρακα, παλαιοχριστιανικής περιόδου, προερχόμενα από χρηστικά αγγεία.

Εικ. 4. Κως, Παλαιό Πυλί, Παναγία Καστριανών. Εξωτερική άποψη.

Εικ. 5. Κως, Παλαιό Πυλί, Παναγία Καστριανών. Εσωτερική άποψη του Ιερού.

ΚΑΡΠΑΘΟΣ

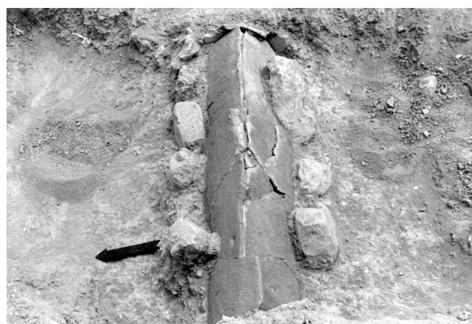
Η ανάγκη διεξαγωγής πολλών σωστικών ανασκαφών λόγω οικοδομικής ανάπτυξης ισχύει και για το νησί της Καρπάθου. Πρόκειται για πέντε οικόπεδα, τα τρία στην περιοχή του **Λευκού** (οικ. Σ. Χαροκόπου), το ένα στην περιοχή **Βρόντη** (οικ. Π. Λογοθέτη) κοντά στο Απέρι και το άλλο στην **Αφιάρτη**. Στο πρώτο που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από την παλαιοχριστιανική βασιλική που έχει ανασκαφεί από τη δεκαετία του ᾽70, αποκαλύφθηκαν αρκετά θεμέλια κτισμάτων, προφανώς από τον παλαιοχριστιανικό οικισμό, με άφθονη κεραμική, καθώς και μεγάλος αριθμός νομισμάτων, περίπου 120 συνολικά, τα οποία καλύπτουν το χρονικό διάστημα από τον 4ο έως το 15ο αι. μ.Χ. (εικ. 6).
Στο δεύτερο οικόπεδο αποκαλύφθηκε τμήμα μεγάλου οργανωμένου παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου (εικ. 7), από το οποίο έχουν ερευνηθεί 27 τάφοι. Οι περισσότεροι ανήκουν στον τύπο του καλυβίτη (εικ. 8), ένας είναι λιθόκτιστος κιβωτιόσχημος και ένας εγχυτρισμός. Οι τάφοι είναι διατεταγμένοι σε οριζόντιες επάλληλες σειρές με μικρές αποστάσεις μεταξύ τους. Τα ευρήματα, κυρίως όστρακα από αγγεία χρηστικά, σε συνδυασμό με κατάλοιπα καύσης οδηγούν τον ανασκαφέα στην

Εικ. 6. Κάρπαθος, Λευκό, οικόπεδο Σ. Χαροκόπου. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 7-8. Κάρπαθος, περιοχή Βρόντη, οικόπεδο Π. Λογοθέτη. Γενική άποψη της ανασκαφής και καλυβίτης τάφος.

άποψη ότι σχετίζονται με νεκρόδειπνα. Η ανασκαφική έρευνα δεν έχει περατωθεί ακόμη.

Στο οικόπεδο Γ. Χαροκόπου, αποκαλύφθηκαν τοίχοι που ορίζουν χώρους κατά πάσα πιθανότητα από οικίες του παλαιοχριστιανικού οικισμού. Βρέθηκε ένα αρκετά οξειδωμένο τεσσαρακοντανούμμιο, το οποίο δεν έχει καθαριστεί ακόμη για ταύτιση και χρονολόγηση, δύο ακέραιοι αμφορίσκοι, καθώς και ένας δίωτος αμφορέας.

Στο Λευκό, οικόπεδο Γ. Νοταρά, έχουν αποκαλυφθεί όμοια κτηριακά λείψανα, προφανώς από τον ίδιο παλαιοχριστιανικό οικισμό, εφόσον τα δύο οικόπεδα απέχουν ελάχιστα μεταξύ τους. Σημαντική είναι η εύρεση ενός κεραμικού κλιβάνου κυκλικής κάτοψης, από τον οποίο διατηρούνται σε μικρό ύψος τα τοιχώματα και το δάπεδο με τις οπές εξαερισμού.

Στην Αφιάρτη, οικόπεδο Πηλείδη, ήλθε στο φως τμήμα υστερορωμαϊκού-παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου με καλυβίτες και κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους. Όσον αφορά στα ευρήματα είναι κυρίως όστρακα που χρονολογικά ανάγονται στην ίδια περίοδο, καθώς και δύο σχεδόν ακέραιοι δίωτοι αμφορίσκοι.

Η 4η ΕΒΑ συμμετείχε σε δύο συστηματικές ανασκαφές. Η μία διεξάγεται σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών στην **Καρδάμαινα Κω** και η άλλη με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου στην περιοχή **Κυμισάλα Ρόδου**.

ΛΕΙΨΟΙ

Η πιο αξιόλογη σωστική ανασκαφή διεξήχθη στο οικόπεδο D. Colombini στους Λειψούς, που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα (εικ. 9). Η ανασκαφή που ξεκίνησε από το 2008 και αποπερατώθηκε τον Ιούνιο του 2010, έφερε στο φως ένα τμήμα βιοτεχνικής εγκατάστασης για την κατασκευή αμφορέων κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Κάτω από το στρώμα καταστροφής αποκαλύφθηκαν τέσσερις κεραμικοί κλίβανοι (εικ. 11-14), τμήμα δαπέδου ενός χώρου του εργαστηρίου (εικ. 10) και αποθέτες.

Συγκεκριμένα, από τους κλιβάνους που είναι ορθογώνιας κάτοψης και διαφορετικών διαστάσεων ο καθένας, διατηρούνται τα περιμετρικά τοιχώματά τους, ο θάλαμος με την «εσχάρα» για την όπτηση των αγγείων, ο θάλαμος καύσης και ο αποθέτης. Από αυτούς οι τρεις κλίβανοι κεραμικών έχουν κοινό προσανατολισμό προς Ν.

Όσον αφορά στα ευρήματα συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός οστράκων αβαφούς κεραμικής, μάζες πηλού, αρκετοί ακέραιοι και σπασμένοι δίωτοι αμφορείς με τις χαρακτηριστικές οριζόντιες αυλακώσεις στο σώμα (εικ. 15-16), καθώς και μεγάλες ποσότητες με μαυρισμένο χώμα και στάχτη.

Η τεράστια ποσότητα των ευρημάτων που

ΛΕΙΨΟΙ, ΟΙΚΟΠΕΔΟ D. COLOMBINI

Εικ. 9. Γενική άποψη της ανασκαφής από ΒΑ.

Εικ. 10. Άποψη ενός χώρου του εργαστηρίου με το δάπεδό του.

Εικ. 11. Άποψη του κλιβάνου 1 από Α.

Εικ. 12. Άποψη του κλιβάνου 2 από Δ.

Εικ. 13. Άποψη του κλιβάνου 3 από Δ.

Εικ. 14. Άποψη του κλιβάνου 4 από Β.

Εικ. 15-16. Ευρήματα από τον κλίβανο 2.

συγκεντρώθηκε, η έκταση των αποθετών και το μέγεθος των κλιβάνων υποδηλώνουν ένα ακμάζον κεραμικό εργαστήριο του 6ου-7ου αιώνα.

Προϊστάμενοι

Μαρία Μιχαηλίδου (2000-2008)
Αγγελική Κατσιώτη και Ελένη Παπαβασιλείου (2008-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Κάρπαθος, Λευκό, οικόπεδο Γ. Χαροκόπου, Γ. Νοταρά, Αφιάρτη, οικόπεδο Πηλείδη	Ε. Γεραπετρίτη
Κάρπαθος, Λευκό, οικόπεδο Σ. Χαροκόπου, Πηγάδια, Βρόντη	Β. Καραμπάτσος
Λέρος, Λακκί	Δ. Κοτρίκλας
Ρόδος, Σιάννα, Παναγία η Κυρά, θέση «Κεραμί»	Ν. Μαστροχρήστος
Κως-Πυλί, Παναγία Καστριανών	Ε. Μηλίτση
Κως, Μαστιχάρι, περιοχή «Κώσταινα»	Σ. Ντιντιούμη
Λειψοί, οικόπεδο D. Colombini	Ε. Παπανικολάου, Κ. Σαραντίδης
Κως, Καρδάμαινα, οικόπεδο Κούτρα	Ι. Σταυρόπουλος

ΚΡΗΤΗ

ΚΓ΄ ΕΠΚΑ
ΚΔ΄ ΕΠΚΑ
ΚΕ΄ ΕΠΚΑ

13η ΕΒΑ
28η ΕΒΑ

ΚΓ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Κνωσός

Άγιος Ιωάννης Κνωσού: Νέο τμήμα του «Βόρειου Νεκροταφείου Κνωσού»

Κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφής (Απρίλιο έως Σεπτέμβριο 2010), με ιδιωτική χρηματοδότηση, στο ακίνητο ιδιοκτησίας Γ. και Ν. Φραγκιαδάκη, στην περιοχή του Αγίου Ιωάννη Κνωσού Ν. Ηρακλείου (Αμπελόκηποι/Τεκές), ήλθε στο φως αξιόλογος αριθμός τάφων της πρώιμης εποχής του Σιδήρου (εικ. 1). Πρόκειται για τμήμα νεκροταφείου, το οποίο εντάσσεται στο ονομαζόμενο «Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού». Αποκαλύφθηκε σημαντικός αριθμός ταφών, καύσεων και εγχυτρισμών, ενώ διαπιστώθηκε μία μόνο περίπτωση ενταφιασμού. Οι ταφικές δομές, οι οποίες δέχτηκαν τους παραπάνω τύπους ταφών, διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

α) Σε θαλαμοειδείς τάφους λαξευτούς στον κούσκουρα.

β) Σε πρόχειρους λάκκους στο χώμα.

γ) Σε διάσπαρτες λαξεύσεις στον κούσκουρα.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν δύο θαλαμοειδείς τάφοι με επιμήκη, κατωφερικό δρόμο και ταφικές λαξεύσεις στα πλευρικά του τοιχώματα. Έχουν προσανατολισμό ΒΔ.-ΝΑ.

Ο ένας εκ των δύο τάφων, με θάλαμο σχεδόν κυκλικού σχήματος, βρέθηκε συλημένος.

Ο δεύτερος τάφος, με θάλαμο ελλειπτικού σχήματος, ήταν ασύλητος. Στην είσοδό του διατηρεί λιθόκτιστο τοιχίο-φράγμα, με θύρωμα από τρεις μεγάλους, πωρολιθικούς πλακοειδείς λίθους. Μέσα στο θάλαμο, αποκαλύφθηκε πλήθος αγγείων, ολόκληρων, αλλά κυρίως σπασμένων, ποικίλων σχημάτων που χρονολογούνται από την πρωτογεωμετρική έως και τη γεωμετρική περίοδο (εικ. 2).

Μετά τη χρήση του θαλάμου του τάφου στη γεωμετρική περίοδο, η οροφή του κατέρρευσε και πάνω στην επίχωσή της βρέθηκαν τοποθετημένα εικοσιτέσσερα, κτερισμένα, τεφροδόχα αγγεία, σε πολλή πυκνή διάταξη, τα οποία φαίνεται να χρονολογούνται στη μεταβατική περίοδο της ύστερης γεωμετρικής/πρώιμης ανατολίζουσας έως το τέλος της ανατολίζουσας περιόδου (εικ. 3).

Από τους παραπάνω θαλαμοειδείς τάφους συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός πήλινων αγγείων – αμφορείς, κρατήρες, πίθοι, θολωτά πώματα, κωδωνόσχημοι σκύφοι, λήκυθοι, λη-

Εικ. 1. Άγιος Ιωάννης Κνωσού (Αμπελόκηποι/Τεκές). Τάφοι της πρώιμης εποχής του Σιδήρου στο «Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού».

Εικ. 2. Αγγεία της γεωμετρικής περιόδου από θαλαμοειδή τάφο στο «Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού».

Εικ. 3. Αγγεία της γεωμετρικής/ανατολίζουσας περιόδου από θαλαμοειδή τάφο στο «Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού».

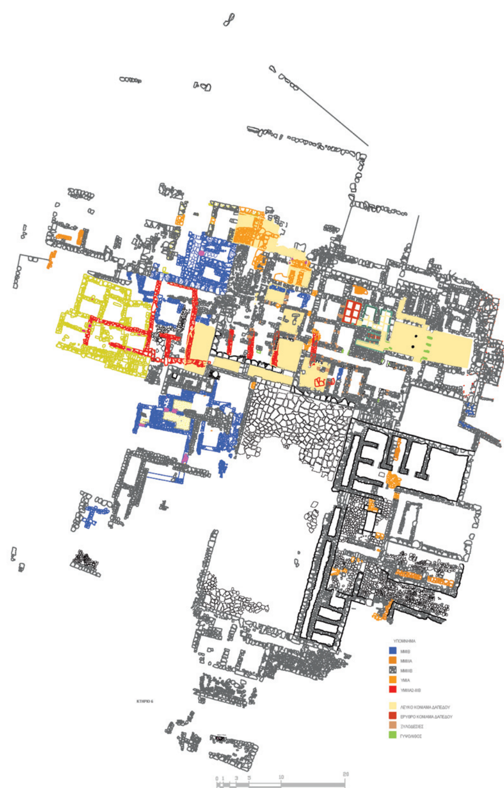
Εικ. 4. Αμφορέας από θαλαμοειδή τάφο στο «Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού».

κύθια, οινοχόες, κύπελλα, προχοΐδια, ασκοί, κάλαθος, πυξίδα, θήλαστρο, τμήματα ψευδόστομου αμφορέα (εικ. 4). Επίσης, χάλκινοι λέβητες, χάλκινη φιάλη, τμήματα από πόρπες και περόνες, λίγα τμήματα χάλκινων κοσμημάτων – αλυσίδας, πόρπης, περόνης, ενωτίου, τμήματα σιδερένιων λεπίδων εγχειριδίων και τμήματα σιδερένιων οβελών. Ακόμη, αργυρή περόνη, ψήφοι από γυαλί και από ορεία κρύσταλλο, ψήφοι φαγεντιανής.
Επίσης, αποκαλύφθηκε πήλινο ειδώλιο ίππου, καθώς και τμήμα πήλινου ζωδίου.
Στη δεύτερη κατηγορία τάφων εντάσσονται δεκαεπτά απλοί λάκκοι στο χώμα, οι οποίοι περιείχαν αγγεία με εγχυτρισμούς, καθώς επίσης, κι ένας ενταφιασμός. Βρέθηκαν διάσπαρτοι στο ακίνητο, και πάνω από το επίπεδο των δύο θαλαμοειδών τάφων.
Τέλος, διάσπαρτες, επίσης σε όλο το εν λόγω ακίνητο, και μεταξύ των προαναφερθέντων τάφων στο χώμα, αποκαλύφθηκαν δώδεκα ταφικές λαξεύσεις στον κούσκουρα, ακανόνιστου σχήματος, μέσα στις οποίες ήταν τοποθετημένα τεφροδόχα αγγεία και αγγεία εγχυτρισμού.
Τα ταφικά αγγεία (κυρίως πίθοι, πιθαμφορείς, αμφορείς) στους δύο τελευταίους τύπους τάφων περιείχαν πήλινα κύπελλα, ληκύθια, αρυβάλλους, αλάβαστρα, χρυσούς ψήφους, τμήμα αργυρής περόνης, χάλκινες περόνες, πόρπες από χαλκό, χάλκινα δακτυλίδια, χάλκινο περίαπτο.
Μέσα από μια πρώτη προσέγγιση του νέου τμήματος του «Βόρειου Νεκροταφείου Κνωσού» (δεν έχει πραγματοποιηθεί συνολική συντήρηση ή άλλη εργαστηριακή επεξεργασία του αρχαιολογικού υλικού), το σύνολο των τάφων που ήλθε στο φως χρονολογείται από την πρωτογεωμετρική μέχρι και την ανατολίζουσα περίοδο, χωρίς να αποκλείεται όμως και η χρονολόγηση κάποιων τάφων σε πρωιμότερους, ή ακόμα και σε μεταγενέστερους χρόνους.

Γαλατάς

Το μινωικό ανάκτορο και ο οικισμός βρίσκεται στο ύψωμα Γαλατιανή Κεφάλα κοντά στο χωριό Γαλατάς 30 χλμ. νοτιοανατολικά του Ηρακλείου (εικ. 5). Ανασκάπτεται από το 1992 ως το 2008 (ως συστηματική ανασκαφή από το 1996) με κύρια χρηματοδότηση από το INSTAP.
Το ανακτορικό συγκρότημα μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο του, αυλές, δρόμους και άνδηρα, έχει έκταση 6 περίπου στρεμμάτων και από την άποψη αυτή είναι το τέταρτο σε μέγεθος της Κεντρικής Κρήτης μετά τα ανάκτορα της Κνωσού, της Φαιστού και των Μαλίων. Κτίστηκε στην μεσομινωική ΙΙΙΑ περίοδο (1700-1650 π.Χ.) και μετά από φυσική καταστροφή την ίδια περίοδο κτίστηκε πάλι με την ίδια περίπου κάτοψη στη μεσομινωική ΙΙΙΒ (1650-1600 π.Χ.). Στη διάρκεια της υστερομινωικής ΙΑ εγκαταλείφθηκε σταδιακά για να καταστραφεί οριστικά από σεισμό στο τέλος της υστερομινωικής ΙΑ περιόδου (1500 π.Χ.). Αποτελεί το παλαιότερο γνωστό συγκρότημα αυτού του είδους στην Κρήτη που συγκεντρώνει όλα τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά του μινωικού ανακτόρου, όπως αυτά προσδιορίζονται από τα αντίστοιχα συγκροτήματα της ώριμης και όψιμης νεοανακτορικής περιόδου - υστερομινωικής ΙΑ-ΙΒ: τέσσερις πτέρυγες, κεντρική και δυτική αυλή, αίθουσα με πολύθυρα (Minoan Hall) στη βόρεια πτέρυγα και τοίχους με ορθοστάτες και λαξευτή τοιχοποιία. Άγνωστο μέχρι σήμερα στοιχείο στη μινωική αρχιτεκτονική είναι ο τύπος της τετράγωνης αίθουσας της ανατολικής πτέρυγας με τέσσερις πεσσούς και μεγάλη ορθογώνια εστία ανάμεσά τους.
Περιφερειακός δακτύλιος συνδέει υπαίθριους χώρους και αυλές για τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας από και προς τους εσωτερικούς χώρους του ανακτόρου, την περιμετρική σύνδεση με τον αστικό ιστό της πόλης αλλά και

Εικ. 5. Γαλατάς. Κάτοψη του ανακτόρου.

Εικ. 6. Γαλατάς, μινωικός οικισμός. Πήλινο ομοίωμα ναΐσκου από το Κτήριο 6.

την διοργάνωση τελετουργιών. Εστιακές περιοχές για τελετουργίες αυτού του τύπου είναι η «Αυλή του Βαιτύλου» στη νότια πλευρά, είδος θεατρικού χώρου με λίθινο βαίτυλο στο κέντρο, ενσωματωμένο σε μεγάλη εξέδρα και η «Αυλή του Βωμού» στη βόρεια πλευρά με βωμοειδή κατασκευή και δύο κτιστούς βόθρους, όπου βρέθηκαν υπολείμματα θυσιών και προσφορών. Τα δρώμενα αυτά αποτελούσαν προφανώς σταθμούς σε μια πομπική τελετουργία που άρχιζε από την πόλη, εξελισσόταν παράλληλα με τους εξωτερικούς τοίχους του ανακτόρου για να καταλήξει μπροστά από την «Αίθουσα με πολύθυρα» στη βόρεια πτέρυγα, όπου υπήρχε μεγάλη λίθινη εξέδρα με κλίμακα και υπαίθριος χώρος συγκεντρώσεων. Από τον περιβάλλοντα το ανάκτορο οικισμό έχουν ανασκαφεί εν μέρει ή εν όλω έξι κτήρια που ανήκουν σε διάφορες εποχές, από τη μεσομινωική ΙΒ (1900-1800 π.Χ.) μέχρι την υστερομινωική ΙΙΑ2-Β (1300-1200 π.Χ.) περίοδο. Ορισμένα υπερβαίνουν τα 300 τ.μ. σε έκταση και είναι κατασκευασμένα από λαξευτούς δόμους, ενώ εσωτερικά έφεραν τοιχογραφικό διάκοσμο. Την ακμή του οικισμού στην υστερομινωική ΙΒ περίοδο (1500-1450 π.Χ.) επαληθεύει η εύρεση πολλών αγγείων της λεγόμενης ειδικής ανακτορικής τεχνοτροπίας με έμφαση στο φυτικό και θαλάσσιο ρυθμό.

Σ᾽ ένα από τα ανεσκαμμένα κτήρια του μινωικού οικισμού του Γαλατά, το Κτήριο 6, νότια από το ανάκτορο βρέθηκε πήλινο ομοίωμα ναΐσκου (εικ 6). Ο χώρος εύρεσης προοριζόταν για λατρεία, όπως δείχνουν ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια και λατρευτικά σκεύη. Από τα κεραμικά συνευρήματα χρονολογείται στη μεσομινωική ΙΙΙΑ περίοδο (1700-1650 π.Χ.). Είναι σε τύπο ορθογώνιου μονόχωρου οικίσκου με θύρα και θυρόφυλλο που δεν σώθηκε, και κινητή επίπεδη στέγη. Στο εσωτερικό του έχει τοποθετηθεί γυναικείο ειδώλιο, προφανώς εγκύου, με τα χέρια στη διογκωμένη κοιλιά, καθιστό σε πλακοειδές κάθισμα και με τα πόδια να αναπαύονται σε ψηλό υποπόδιο. Ο τύπος της καθιστής γυναικείας μορφής και η προσθήκη του υποπόδιου δηλώνουν ότι η εικονιζόμενη είναι ή θεά ή μια ιέρεια σε στιγμιότυπο δραματοποιημένης θεοφάνειας. Την ιερότητα επαυξάνει η προσθήκη κεράτων καθοσιώσεως στην άκρη της στέγης. Είναι το πρωιμότερο γνωστό παράδειγμα οικίσκου-ναΐσκου με καθιστό ειδώλιο στο εσωτερικό του. Μαρτυρεί τη διάδοση της λατρείας της θεάς σε οικιακό περιβάλλον κατά τα πρότυπα ανακτορικών τελετουργιών σε στεγασμένους χώρους.

Εικ. 7. Πόρος. Χρυσό σφραγιστικό περίαπτο.

Εικ. 8. Χερσόνησος. Μελανόμορφη σκυφοειδής κύλικα.

Εικ. 9. Χερσόνησος. Ερυθρόμορφη πελίκη.

Πόρος

Το 2002 κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών για την κατασκευή δικτύου ύδρευσης από τη ΔΕΥΑΗ εντοπίστηκε λαξευτός σπηλαιώδης τάφος στον Πόρο Ηρακλείου. Στην περιοχή των προαστίων Πόρου και Κατσαμπά, ανατολικά του Ηρακλείου, εκτεινόταν η σημαντική μινωική εγκατάσταση που ήδη ο A. Evans είχε ταυτίσει ως το επίνειο της Κνωσού. Ο τάφος περιλαμβάνεται στον κεντρικό πυρήνα του νεοανακτορικού νεκροταφείου του οικισμού, που είναι το μόνο γνωστό συγκροτημένο νεκροταφείο της εποχής της ακμής.

Οι δέκα έως σήμερα ανεσκαμμένοι υπόγειοι λαξευτοί τάφοι του κεντρικού τμήματος του νεκροταφείου είναι ιδιαίτερα ευμεγέθεις, εμβαδού 80-90 τ.μ., με προθαλάμους, διαδοχικούς θαλάμους, λαξευτούς πεσσούς στήριξης της οροφής και λακκοειδείς ή κτιστούς αποθέτες για τη συγκέντρωση των λειψάνων των παλαιότερων τάφων. Οι ταφές γίνονταν σε ξύλινες νεκρικές κλίνες και φορεία. Το νεκροταφείο ήταν σε χρήση σ᾽ όλη τη μακρά διάρκεια της νεοανακτορικής περιόδου από τη μεσομινωική ΙΙΙ έως την υστερομινωική ΙΒ φάση – και σε μια περίπτωση από τη μεσομινωική ΙΙ. Το νεκροταφείο παύει απότομα να λειτουργεί στη φάση της γενικής καταστροφής των μεγάλων μινωικών κέντρων στο τέλος της υστερομινωικής ΙΒ, στην οποία χρονολογούνται οι τελευταίες ταφές. Παρά τη μερική σύληση των τάφων από την αρχαιότητα έως και τα νεότερα χρόνια, οι ανασκαφές απέδωσαν πλήθος εξαίρετων ευρημάτων και σημαντικότατα στοιχεία για τις ταφικές πρακτικές της εποχής.

Ο τάφος του 2002, ο μικρότερος όλων, εμβαδού περίπου 55 τ.μ., βρέθηκε ισχυρά διαταραγμένος από συλήσεις. Στον ακανόνιστου σχήματος θάλαμο και σε πλευρική κόγχη - παραθάλαμο, σωροί ανάκατων οστών βρέθηκαν παραμερισμένοι προς τα τοιχώματα, ενώ δεν διαπιστώθηκε καμία αδιατάρακτη ταφή *in situ*. Εντούτοις διασώθηκαν πολύ σημαντικά κτερίσματα που είτε ήταν αδιάφορα για τους συλητές, είτε διέλαθον της σύλησης λόγω του μικρού μεγέθους τους. Πέραν της άριστης ποιότητας κεραμικής, αναφέρονται εδώ ένα ελλιπές ελεφαντοστέινο πλακίδιο με παράσταση πάλης αθλητών και τρία πολύτιμα κοσμήματα: δύο χρυσά σφραγιστικά δακτυλίδια με σύνθετες παραστάσεις θεοφάνειας και ένα ιδιότυπο μικρογραφικό, χρυσό σφραγιστικό περίαπτο, καδόσχημο με πώμα, ύψους 9 χιλ., κατάκοσμο σε όλες τις επιφάνειές του, που αποτελεί έξοχο δείγμα της μινωικής μικροτεχνίας, χρυσοχοΐας, και μικρογλυπτικής (εικ. 7).

Χερσόνησος

Ταφικά σύνολα των ύστερων κλασικών - ελληνιστικών χρόνων

Σε σωστικές ανασκαφές της ΚΓ΄ ΕΠΚΑ από το 1991 ως το 2010 αποκαλύφθηκε στο δυτικό τμήμα της περιοχής «Πόλις», του σύγχρονου παραλιακού οικισμού Λιμένος Χερσονήσου ο πυρήνας της νεκρόπολης των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, κάτω από τα οικιστικά κατάλοιπα της πόλης των ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Η θέση της σύγχρονης ομώνυμης πόλης και ακρόπολης εντοπίζεται βάσει της παλαιάς και νέας, συνεχιζόμενης ανασκαφικής έρευνας, στο ανατολικό και βορειοανατολικό τμήμα του διαχρονικού επινείου της, ακολουθώντας τα συνήθη πολεοδομικά πρότυπα της ελληνιστικής περιόδου στην Κρήτη.

Συνολικά έχουν αποκαλυφθεί περί τους εκατόν πενήντα τάφους με ανθρώπινες ταφές και δύο με ταφές ίππων. Οι τάφοι ήταν κυ-

Εικ. 10. Χερσόνησος. Άβαφος καλυκωτός κάνθαρος.

Εικ. 11. Χερσόνησος. Αγγείο καλλωπισμού.

Εικ. 12. Κεφάλι Σφεντύλι, Φράγμα Αποσελέμη. Κάτοψη της ανασκαφής.

ρίως λακκοειδείς, καλυμμένοι συνήθως με χώμα ή άμμο και σε μερικές περιπτώσεις με πήλινες πλάκες ή πλακοειδείς λίθους. Μόνο σε δύο περιπτώσεις οι τάφοι ήταν κτιστοί, κιβωτιόσχημοι με πήλινες καλυπτήριες πλάκες. Συλλέχθηκαν οι εξής κατηγορίες κτερισμάτων: α) πήλινα και ελάχιστα μαρμάρινα αγγεία: σκυφοειδής κύλικα (εικ. 8), αρυβαλλοειδή ληκύθια, λήκυθοι, ερυθρόμορφες πελίκες (εικ. 9), σκύφοι, κάνθαροι (εικ. 10), σταμνοειδείς πυξίδες, εξάλειπτρα, πυξίδες και μικρογραφικές λεκανίδες με πώμα, αγγεία καλλωπισμού (εικ. 11), μικρογραφικές υδρίες, μυροδοχεία και ψευδοαμφορίσκοι, οινοχόες-πρόχοι κοινής χρήσης, αμφορείς, κυλινδρικές πρόχοι, μόνωτα σκυφίδια, αρυτήρες, αμφορίσκοι, λύχνοι, δακρυδόχες, αλάβαστρα, αυγοθήκες κ.ά. β) Κοσμήματα από διάφορες ύλες (στεφάνια, διαδήματα, ενώτια, περιδέραια, περιβραχιόνια, δακτυλίδια, πόρπες, περόνες, βελόνες). γ) Προσωπικά αντικείμενα από διάφορες ύλες (στλεγγίδες, κάτοπτρο, αστράγαλοι ζώων). δ) Νομίσματα.
ε) Διάφορα (χάλκινοι ήλοι, οστέινα, αργυρά και χάλκινα δισκία, καθώς και χάλκινοι κρίκοι, πιθανόν υποδημάτων).

Κεφάλι Σφεντύλι, Φράγμα Αποσελέμη
Σημαντικό μεσομινωικό ΙΙΙ - υστερομινωικό Ι κτήριο ανασκάφηκε εντός της λεκάνης του Φράγματος Αποσελέμη (εικ. 12). Η περιοχή του παραπάνω έργου βρίσκεται σε τμήμα της

Εικ. 13-14. Κεφάλι Σφεντύλι, Φράγμα Αποσελέμη. Νεοανακτορικό κτήριο της ΜΜ ΙΙΙ-ΥΜ Ι.

ενδοχώρας του Νομού Ηρακλείου, από όπου περνάει ο ανατολικός κλάδος του Αποσελέμη δημιουργώντας μια επιμήκη κοιλάδα, η οποία φτάνει μέχρι το χώρο γένεσης του χειμάρρου, στη λεκάνη Αβδού - Γωνιών. Το νεοανακτορικό κτήριο στο Κεφάλι βρίσκεται σε υψόμετρο 190 μ.

Έχουν αποκαλυφθεί 52 δωμάτια με γενικό προσανατολισμό Β.-Ν., αλλά με ελαφρά απόκλιση προς τα ανατολικά. Κύριο χαρακτηριστικό είναι οι μεγάλες διαστάσεις τους και η ισχυρή τοιχοδομία, ενώ μέσα στο συγκρότημα έχουν ήδη αναγνωριστεί οικιακοί και λατρευτικοί χώροι, καθώς και τρεις μεγάλες αποθήκες (εικ. 13).

Ο πλακοειδής τοπικός ασβεστόλιθος χρησιμοποιήθηκε ως οικοδομικό υλικό. Χαρακτηριστικές είναι οι εσοχές και εξοχές που σχηματίζονται στην πρόσοψη, τυπικό δείγμα της μινωικής αρχιτεκτονικής. Επίσης, ένα παχύ στρώμα ερυθρού χώματος που βρέθηκε σε κάποια δωμάτια υποδεικνύει την πιθανή ύπαρξη πλίνθινης ανωδομής του κτηρίου.

Βαθύτερα, κάτω από το μινωικό κτήριο υπάρχουν είκοσι τέσσερις μέχρι σήμερα τάφοι της Τελικής Νεολιθικής/πρωτομινωικής περιόδου (εικ. 14).

Ενώ, η κύρια περίοδος κατοίκησης του οικισμού είναι η νεοανακτορική περίοδος, όστρακα που συλλέχθηκαν, καθώς και οικοδομικά κατάλοιπα, δείχνουν ότι υπάρχει ανακατάληψη του χώρου. Βρέθηκαν, επίσης, και ελάχιστα αρχαϊκά όστρακα, κυρίως από πίθους.

Προϊσταμένη

Αλεξάνδρα Καρέτσου (2000-2001)
Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη (2001-2003)
Ευαγγελία Γραμματικάκη (2003-2006)
Μαρία Μπρεδάκη (2006-2010)
Αθανασία Κάντα (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Άγιος Ιωάννης Κνωσού	Μ. Ρουσάκη
Γαλατάς	Γ. Ρεθεμιωτάκης
Πόρος	Ν. Δημοπούλου-Ρεθεμιωτάκη
Χερσόνησος	Καλ. Εμμ. Γκαλανάκη
Κεφάλι Σφεντύλι, Φράγμα Αποσελέμη	Μ. Μαυράκη-Μπαλάνου

ΚΔ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Από τις ανασκαφικές έρευνες που διενήργησε η ΚΔ΄ ΕΠΚΑ, κατά τα έτη 2000-2010, ξεχωρίζουν για το μέγεθος ή την ιδιαίτερη επιστημονική σημασία τους οι παρακάτω:

Στο λόφο **Κεφάλα Πετρά**, ανατολικά του γνωστού μινωικού οικισμού και του ανακτόρου, σωστικές ανασκαφικές έρευνες έφεραν στο φως τον πλέον εκτεταμένο οικισμό της πρωτομινωικής Ι περιόδου στην Κρήτη, και μάλιστα σε στρωματογραφική συνάφεια με αρχιτεκτονική της Τελικής Νεολιθικής (εικ. 1), τις πρωιμότερες μέχρι σήμερα ενδείξεις μεταλλουργίας στο νησί και λείψανα εκτεταμένου υστερομινωικού ΙΙΙΓ οικισμού με ένα μεγάλο μέγαρο. Στον ίδιο λόφο ερευνήθηκε τμήμα ασύλητου νεκροταφείου της μεσομινωικής Ι-ΙΙ περιόδου, αποτελούμενο από έξι, τουλάχιστον, τάφους-οικίες, του γνωστού τύπου για την προανακτορική εποχή στην ανατολική Κρήτη (εικ. 2). Οι τάφοι αυτοί διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση, περιέχουν πλούσιο σκελετικό υλικό και σημαντικά κινητά ευρήματα, μεταξύ των οποίων χρυσά κοσμήματα, σφραγιδόλιθους, λίθινα αγγεία, κυκλαδικά ειδώλια κ.ά. Βραχοσκεπή σε μικρή απόσταση είχε δεχθεί δευτερογενείς ταφές συνοδευόμενες από πλούσια κεραμική, σφραγιδόλιθους, λίθινα αγγεία, χρυσά και ασημένια κοσμήματα, χρονολογημένες από την πρωτομινωική Ι έως τη μεσομινωική Ι περίοδο.

Με την ευκαιρία του έργου ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου Πετρά ερευνήθηκε τμήμα ογκώδους αναλημματικού τείχους με πύργο, αποθέτης της προανακτορικής περιόδου με μεγάλο αριθμό αγγείων και πλακίδιο από σχιστόλιθο με δώδεκα εγχάρακτα βουκράνια, τμήμα παλαιοανακτορικού κτηρίου και τμήμα νεοανακτορικής οικίας, με πλούσια ευρήματα, εγκατάσταση κουζίνας και πίθων. Στη βορειοδυτική πλαγιά του λόφου του Πετρά αποκαλύφθηκε τμήμα διπλού οχυρωματικού τείχους μυκηναϊκού τύπου, μήκ. 11-13, πλ. 2,50, ύψ. 2 μ., εξαιρετικά σημαντικού, γιατί συνδέεται με την παρουσία Μυκηναίων στην ανατολική Κρήτη, που υποδεικνύει την ύπαρξη οικισμού της υστερομινωικής ΙΙΙΑ και Β.

Στη θέση **«Παπαδιόκαμπος» Σητείας** αποκαλύφθηκε διώροφη υστερομινωική Ι κατοικία 130 τ.μ. περίπου. Αποτελείται από επτά χώρους με τοίχους που σώζονται σε ύψος 1,40 μ. (εικ. 3). Μεταξύ των ευρημάτων συγκαταλέγονται αποθηκευτικά και οικιακά αγγεία, λίθινα εργαλεία, μεγάλο λίθινο ιγδίο, λεπίδες οψιανού και πολλά όστρεα. Στην αυλή της οικίας εντοπίστηκαν ένα χάλκινο εγχειρίδιο ακέραιο και

Εικ. 1. Κεφάλα Πετρά. Οικισμός της Τελικής Νεολιθικής-ΠΜ Ι περιόδου.

Εικ. 2. Κεφάλα Πετρά. Ταφικό κτήριο 1.

Εικ. 3. Σητεία, θέση «Παπαδιόκαμπος». Υστερομινωική Ι οικία.

Εικ. 4. Ιεράπετρα, Παχειά Άμμος, θέση «Χαλασμένος». Το κεντρικό κτήριο.

μια πήλινη λεκάνη γεμάτη με πεταλίδες. Τα πολλά τεμάχια ελαφρόπετρας από το στρώμα καταστροφής οδηγούν στην υπόθεση ότι η καταστροφή της οικίας σχετίζεται με την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας.

Στον υστερομινωικό ΙΙΙΓ οικισμό, στη θέση **«Χαλασμένος» Παχειάς Άμμου** Ιεράπετρας (εικ. 4) ερευνήθηκε μεγάλο κεντρικό κτήριο με ένδεκα χώρους που έδωσαν σημαντικά ευρήματα, σειρά οικιών με ενδιαφέρουσες αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, τρία συνεχή μέγαρα, που είχαν χρησιμοποιηθεί ως χώροι κατανάλωσης φαγητού, πρόδρομοι των ανδρείων της πρώιμης εποχής του Σιδήρου, ένας ορθογώνιος οίκος του β΄ μισού του 8ου αι. π.Χ., στον οποίο βρέθηκαν αγγεία πόσης – μεταξύ των οποίων και όστρακο κρατήρα με παράσταση πλοίου – και κατανάλωσης φαγητού, ένα μεγαρόσχημο κτήριο που αναγνωρίστηκε ως κοινοτικό ιερό. Τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν εννέα μεγάλα πήλινα ειδώλια «θεοτήτων με υψωμένα χέρια», σκεύη σχετιζόμενα με τη λατρεία, πίνακες με επίστεψη διπλών κεράτων και έξι μεγάλοι πίθοι, που δηλώνουν αποθήκευση αγαθών για την κοινότητα.

Στην παράλια θέση **«Χαλέπα» Παχειάς Άμμου** Ιεράπετρας, σε σύντομη σωστική έρευνα αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο, τουλάχιστον, οικιών της πρωτομινωικής Ι περιόδου με άφθονη κεραμική, λίθινα εργαλεία, τριπτήρες και τριβεία. Στο λόφο **Αφροδίτης Κεφάλι**, νότια του χωριού Επισκοπή Ιεράπετρας, ερευνήθηκε οικισμός του τέλους της νεολιθικής και αρχής της πρωτομινωικής περιόδου (εικ. 5).

Στη θέση **«Αλατσομούρι» Παχειάς Άμμου** Ιεράπετρας ερευνήθηκε λαξευτός θάλαμος (εικ. 6) με άφθονη κεραμική της πρωτομινωικής ΙΙΙ περιόδου, που δημιουργεί μια νέα βάση για την τυπολογία της πρωτομινωικής ΙΙΙ κεραμικής στο τμήμα αυτό της Κρήτης και τη σχετική χρονολόγηση της ύστερης προανακτορικής περιόδου. Σε κοντινή θέση ανασκάφηκε βιοτεχνική εγκατάσταση της μεσομινωικής ΙΙ περιόδου με σειρά λαξευτών δεξαμενών, που φαίνεται να σχετίζονται με την επεξεργασία πορφύρας και τη βαφή νημάτων, σπάνιο δείγμα αυτής της μινωικής βιοτεχνικής δραστηριότητας.

Η πρόσφατη δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα στη νησίδα **Χρυσή Ιεράπετρας** έφερε στο φως σημαντικό μινωικό οικισμό με αρχιτεκτονικά λείψανα κυρίως της υστερομινωικής ΙΒ περιόδου, αλλά και ενδείξεις για κατοίκηση ήδη από την πρωτομινωική Ι και ΙΙ περίοδο. Ερευνήθηκαν τμήματα πέντε οικιών (εικ. 7) – από τις δέκα με δώδεκα που υπολογίστηκε ότι αποτελούν τον οικισμό – που εκτός από την οικιακή κεραμική έδωσαν ευρήματα απρό-

Εικ. 5. Επισκοπή Ιεράπετρας, λόφος Αφροδίτης Κεφάλι. Πίθος.

Εικ. 6. Ιεράπετρα, Παχειά Άμμος, θέση «Αλατσομούρι». Λαξευτός θάλαμος.

Εικ. 7. Ιεράπετρα, νησίδα Χρυσή. Κουζίνα ή κελάρι στην Οικία Α.2.

σμενης ποιότητας και ποσότητας υποδεικνύοντας έναν πλούσιο οικισμό. Η ευμάρειά του ίσως σχετίζεται, σύμφωνα με τις πρώτες ενδείξεις, με την επεξεργασία πορφύρας.

Στη θέση **«Αλευρικό» Αγίου Νικολάου**, πολύ κοντά στη σύγχρονη πόλη, εντοπίστηκε με περιορισμένη δοκιμαστική έρευνα μικρό τμήμα ενός ακόμη μινωικού οικισμού, που προσθέτει νέα στοιχεία για τη μινωική κατοίκηση στην περιοχή. Ήλθαν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, κεραμική της υστερομινωικής περιόδου, λίγα λίθινα εργαλεία, υφαντικά βάρη, όστρεα, οστά ζώων και τμήματα οψιανού. Στους πρόποδες του λόφου **Σαρακηνού Κεφάλα**, που αποτελεί την άλλη γνωστή μινωική θέση στην περιοχή του Αγίου Νικολάου, έγινε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα που έδωσε αρχιτεκτονικά λείψανα κτηρίων ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, αλλά και κεραμική της μεσομινωικής Ι-ΙΙ και της υστερομινωικής ΙΙΙΓ.

Σειρά μινωικών τάφων ερευνήθηκαν σε όλο το Νομό Λασιθίου. Υστερομινωικοί ΙΙΙ τάφοι ερευνήθηκαν στον **Μόχλο** Σητείας – ο 31ος του γνωστού υστερομινωικού νεκροταφείου –, στο **Παλαίκαστρο** – δύο τάφοι στις θέσεις «Βιγλί» και «Καστρί» –, στην **Τουρλωτή** Σητείας με μια ταφή και σύνολο αγγείων της υστερομινωικής ΙΙΙΓ περιόδου (εικ. 8) –, στην **Καλαμαύκα** Ιεράπετρας – τρεις τάφοι στις θέσεις «Πορθιάς» και «Ψαθί» –, στο **Καμινάκι** – ένας τάφος με πλούσια και εξαιρετικά σημαντικά ευρήματα – και στο **Καρφί** Οροπεδίου Λασιθίου – δώδεκα τάφοι στο γνωστό νεκροταφείο του οικισμού στις θέσεις «Αστιβιδερό» και «Βιτσιλόβρυση».

Δύο σπάνιοι για την ανατολική Κρήτη θολωτοί τάφοι της πρωτομινωικής περιόδου, που θέτουν το ζήτημα της μετακίνησης πληθυσμών και των πολιτισμικών επιρροών ανάμεσα στη νότια, κεντρική και την ανατολική Κρήτη, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν στις θέσεις «Μεσοράχη» **Σκοπής** Σητείας και «Λιβάρι» περιοχής **Ζήρου**. Ο πρώτος, πολύ κατεστραμμένος, έδωσε μόνο λίγα όστρακα και χάντρες από στεατίτη. Ο άλλος, με χρήση από την πρωτομινωική Ι έως την ΙΙΙ/μεσομινωική ΙΑ περίοδο, βρέθηκε ασύλητος αλλά με πολύ αναμοχλευμένο και διαταραγμένο το ταφικό στρώμα. Η συντριπτική πλειονότητα των οστών έφερε σημάδια έντονης καύσης, προφανώς εξαιτίας των πυρών που είχαν λάβει χώρα για την απολύμανση του τάφου. Εκτός από τα αγγεία, τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν ένα χρυσό και πέντε αργυρά κοσμήματα, χάλκινα αντικείμενα, περίαπτα και χάνδρες από λίθο και όστρεο και τμήματα δύο πήλινων ειδωλίων. Γειτονική βραχοσκεπή, με ταφική χρήση σύγχρονη με το μινωικό νεκροταφείο, απέδωσε αρκετό σκελετικό υλικό, αγγεία και κεραμική που καλύπτουν ολόκληρη την 3η χιλιετία, λίθινες χάνδρες και περίαπτα, οστέινες σφραγίδες και άλλα αντικείμενα, χρυσά ελάσματα, αργυρό περίαπτο και χάλκινα εργαλεία. Βρέθηκε, επίσης, κεραμική ρωμαϊκής περιόδου και ένας ακέραιος λύχνος.

Εικ. 8. Τουρλωτή Σητείας. Υστερομινωικός ΙΙΙΓ τάφος.

Με χρηματοδότηση της κοινότητας Βραχασίου ξεκίνησε ανασκαφική έρευνα στο γεωμετρικό/αρχαϊκό οικισμό του **Αναυλόχου**, που καταλαμβάνει τρεις κορυφές και το διάσελο ανάμεσά τους. Ερευνήθηκε μεγάλο μέρος του πλατώματος ανάμεσα στους λόφους 1 και 2 (Τομέας Α), τμήμα κτηρίου στο αμέσως χαμηλότερο προς Β. άνδηρο, ενώ άρχισε η ανασκαφή ενός κτίσματος στο λόφο 2 (Τομέας Β). Στη θέση «Μέρμηγκας», στους βόρειους πρόποδες της οροσειράς του Αναυλόχου, όπου έχει από παλιά εντοπιστεί η γεωμετρική/αρχαϊκή νεκρόπολη του οικισμού, εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν εν μέρει δύο ταφικά συγκροτήματα που έδωσαν αγγεία και μεταλλικά αντικείμενα.

Στη θέση «Καστρί», στην περιοχή της **Ρούσας Εκκλησιάς** Σητείας, όπου είχε εντοπιστεί παλαιότερα αρχαία ακρόπολη με οχυρωματικό τείχος, πλ. 3-4 μ., με οκτώ τετράγωνους πύργους, έγινε νέα έρευνα που αποκάλυψε το τείχος σε όλο το μήκος του με έντεκα πύργους-σκοπιές και κτήρια στο εσωτερικό του. Η ακρόπολη φαίνεται να κατοικήθηκε από τους αρχαϊκούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, σύμφωνα με την κεραμική και τις δύο επιγραφές που είχαν περισυλλεχθεί παλαιότερα.

Στην «ακρόπολη Α» της Πραισού, δίπλα στο λαξευτό θάλαμο που είχε εντοπιστεί το 1996, ανασκάφηκαν δύο συνεχόμενοι χώροι με σημαντικά ευρήματα, πιθανόν σχετιζόμενοι με ιερό.

Στη νεκρόπολη της αρχαίας **Ιτάνου** αποκαλύφθηκαν τρεις ελληνιστικοί και τέσσερις γεωμετρικοί τάφοι. Κάτω από τους ελληνιστικούς τάφους εντοπίστηκαν καύσεις γεωμετρικής περιόδου. Στο στρώμα της τέφρας βρέθηκαν

Εικ. 9. Ίτανος. Πυξίδα με παράσταση μάχης.

Εικ. 10. Ιεράπετρα, θέση «Λούτρες», οικόπεδο Διαλεκτάκη, τομή Θ+Μ. Τάφοι 24, 25, 28 από Β.

χάλκινες πόρπες, πήλινες αγνύθες, όστρακα πρωτοκορινθιακών και κυπριακών αγγείων, αρύβαλλοι κρητοροδιακού τύπου, χάλκινη φιάλη που περιείχε καμένα οστά ζώου, ληκύθια και αρύβαλλοι με ομόκεντρους κύκλους, τμήμα σκύφου, μια τεφροδόχος κάλπη και μια πυξίδα με παράσταση μάχης (εικ. 9). Η κεραμική χρονολογείται από το τέλος της υστερογεωμετρικής έως την αρχή της πρωτοαρχαϊκής περιόδου.

Σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών υλοποιείται πενταετές πρόγραμμα συστηματικής μελέτης, έρευνας και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου **Δρήρου** με καθαρισμό των αρχιτεκτονικών καταλοίπων των παλαιών ανασκαφών ελλήνων και γάλλων αρχαιολόγων, τοπογράφηση όλων των ορατών κατασκευών, μελέτη των παλιών και νέων ευρημάτων, καθώς και διερεύνηση νέων τομέων. Στο αρχαϊκό κτήριο, που είχε ανασκαφεί το 1917 από τον Σ. Ξανθουδίδη στην κορυφή της δυτικής ακρόπολης, βρέθηκαν τμήματα από τροχήλατα και χειροποίητα ειδώλια ζώων, χρονολογούμενα στην πρώτη φάση χρήσης του χώρου και στην Αγορά αποκαλύφθηκαν νέες βαθμίδες και πλακόστρωτος δρόμος. Ανασκάφηκαν ακόμη αποθηκευτικός χώρος ελληνιστικού κτηρίου και τρία δωμάτια ενός μεγάλου οικοδομήματος στο πλάτωμα κοντά στην κορυφή της δυτικής ακρόπολης. Τέλος, σε τομές στην κορυφή της ανατολικής ακρόπολης εντοπίστηκαν εντός του οχυρωματικού περιβόλου κατασκευές βυζαντινής κυρίως περιόδου, ενώ μεγάλο μέρος της κεραμικής που συλλέχθηκε ανήκει σε εισηγμένα αντικείμενα που χρονολογούνται κυρίως στο 12ο και το 13ο αι. μ.Χ.

Στη θέση **«Λούτρες» Ιεράπετρας**, δυτικά από την πόλη, ερευνάται εκτεταμένο νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων με 56 μέχρι σήμερα ανεσκαμμένους τάφους. Εκτός από τους συνηθισμένους λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς, ερευνήθηκαν δώδεκα καμαροσκεπείς μονοθάλαμοι τάφοι, κτισμένοι με μεγάλες πλάκες από γυψόλιθο ή πωρόλιθο (εικ. 10), ή με λιθόκτιστους τοίχους και καμάρα κατασκευασμένη από επάλληλες σειρές οπτοπλίνθων. Πήλινα αγγεία του 2ου και του 3ου αι. μ.Χ., λύχνοι που χρονολογούνται από τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. έως το β΄ μισό του 3ου, γυάλινα αγγεία του 2ου και του 3ου αι. μ.Χ., πήλινες μάσκες, μικροευρήματα, ελάχιστα κοσμήματα – κυρίως χρυσά –, χάλκινα αγγεία, καθρέπτες και στλεγγίδες, δίνουν μια ιδέα του είδους των κτερισμάτων που συνόδευαν τις ταφές. Από τα χάλκινα νομίσματα αναγνωρίστηκαν ορισμένα των αυτοκρατόρων Αδριανού, Αντωνίνου Ευσεβούς, Σεβήρου Αλεξάνδρου.

Εκτός από κιβωτιόσχημους και λακκοειδείς τάφους που ερευνήθηκαν σε διάφορα οικόπεδα στον Άγιο Νικόλαο και στο Σχίσμα Ελούντας, εντοπίστηκαν για πρώτη φορά στο νεκροταφείο του αρχαίου Ολούντος κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι, όμοιοι με αυτούς της Ιεράπετρας. Για την κατασκευή του μεγαλύτερου από αυτούς χρησιμοποιήθηκαν ως δομικό υλικό και επιτύμβιες επιγραφές από παλαιότερες ταφές της περιοχής. Στο ίδιο ακίνητο βρέθηκαν, επίσης, αρκετές επιτύμβιες επιγραφές, ένα επίγραμμα και μια στήλη με πολεμιστή.

Προϊστάμενοι

† Νικόλαος Παπαδάκης (2000-2002)
Σταυρούλα Αποστολάκου (2002-2010)

Ανασκαφές

«Αφροδίτης Κεφάλι», «Αλατσομούρι», ν. Χρυσή, «Πορθιάς» και «Ψαθί», Καμινάκι, «Αστιβιδερό», «Βιτσιλόβρυση», «Λούτρες»
«Κεφάλα Πετρά», Πετράς, «Χαλασμένος» και «Χαλέπα» Παχειάς Άμμου
«Παπαδιόκαμπος», Μόχλος, «Βιγλί» και «Καστρί», «Μεσοράχη», «Λιβάρι», «Καστρί» Ρούσας Εκκλησιάς, Πραισός, Ίτανος
«Αλευρικό», «Σαρακηνού Κεφάλα», Τουρλωτή, «Πορθιάς» και «Ψαθί», Αναύλοχος Βραχασίου, Δρήρος, Άγ. Νικόλαος, Σχίσμα Ελούντας, Ολούς

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Σ. Αποστολάκου

Μ. Τσιποπούλου

Χ. Σοφιανού

Β. Ζωγραφάκη

ΚΕ΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

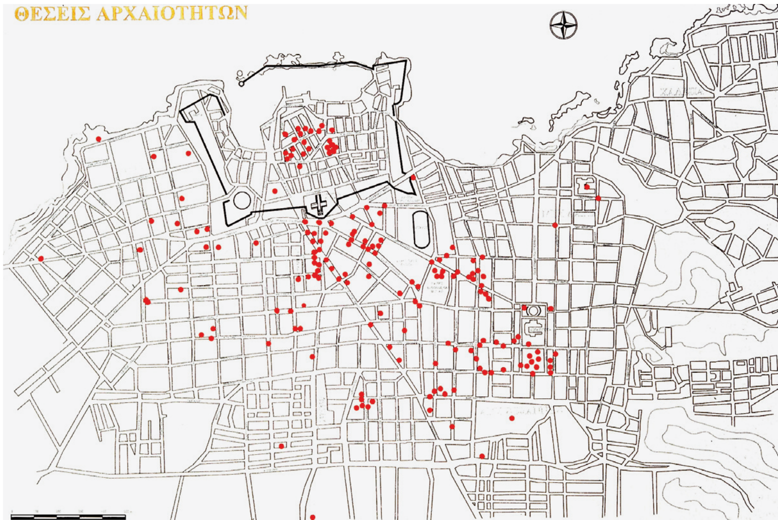
Από το ιδιαίτερα πλούσιο και πολυμερές ανασκαφικό έργο που επιτελεί η ΚΕ΄ ΕΠΚΑ σε όλη τη δυτική Κρήτη, στο εκτεταμένο πεδίο των δύο Νομών Χανίων και Ρεθύμνης, παρουσιάζονται πολύ περιληπτικά ανασκαφές, σε βάθος χρόνου έντεκα ετών με έμφαση στην πόλη των Χανίων.

ΧΑΝΙΑ

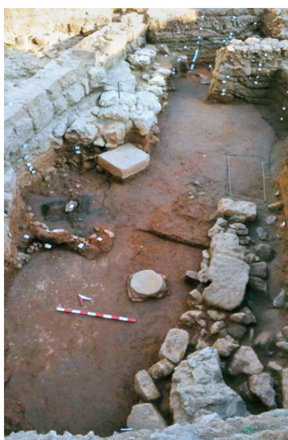
Πόλη Χανίων

Την τελευταία δεκαετία (εικ. 1), οι σωστικές ανασκαφές έχουν εμπλουτίσει τον αρχαιολογικό χάρτη της πόλης των Χανίων με πολύτιμες πληροφορίες τόσο για τα μινωικά όσο και για τα ιστορικά χρόνια. Σε σχέση με τη μινωική εγκατάσταση, η οποία επικεντρώνεται στο λόφο Καστέλλι και τη συνοικία Σπλάντζια, οι έρευνες είχαν άμεση συνάρτηση με το έργο ανάπλασης της παλιάς πόλης. Αρκετά νέα στοιχεία έφεραν στο φως οι τομές για τη θεμελίωση του στεγάστρου στην πλατεία Αγίας Αικατερίνης, έργο σχεδιασμένο από τον Γιάννη Χριστοδουλάκο και ενταγμένο στο Γ΄ ΚΠΣ. Στα πιο αξιόλογα ευρήματα συγκαταλέγονται τμήματα πινακίδων Γραμμικής Α΄ γραφής, καθώς και ο πρώτος ολόκληρος ενεπίγραφος ψευδόστομος αμφορέας από την πόλη των Χανίων. Στη συστηματική ανασκαφή απαλλοτριωμένου οικοπέδου στην οδό Κατρέ 1, σε επαφή με το εσωτερικό τείχος, έχει αποκαλυφθεί τμήμα εκτεταμένης εξωτερικής αυλής των αρχών του 13ου αι. π.Χ., ακριβώς στη νοτιοδυτική άκρη του λόφου. Το εύρημα έχει προκαλέσει μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον με αφορμή την ανεύρεση, πάνω στο ιδιαίτερα επιμελημένο δάπεδο της αυλής από παχειά στρώση κονιαμάτος (εικ. 2α), συνήθως κάτω από μικρούς λιθοσωρούς (εικ. 2β-γ), διάσπαρτων συγκεντρώσεων από σφάγια διαφόρων ζώων (νεαρών αιγάγρων, αιγοπροβάτων, βοοειδών και χοίρων), ανάμεσα στα οποία αναγνωρίστηκαν, με τον ίδιο τρόπο απόθεσης και διασποράς, οστά μιας νεαρής γυναίκας. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση οστών βρέθηκε στο βορειότερο τμήμα του ανεσκαμμένου χώρου. Πάνω σε στρώση μικρών λίθων είχαν τοποθετηθεί «μέρη» ζώων, τα οποία δεν έφεραν ίχνη καύσης. Μια δεύτερη στρώση από μεγαλύτερους λίθους τα είχε καλύψει στη συνέχεια. Αντιθέτως, τα πρώτα αποτελέσματα της επίπλευσης και της αρχαιοβοτανικής μελέτης του χώματος από παρακείμενη καμένη ξύλινη κατασκευή παραπέμπουν σε μεγάλη συγκέντρωση σπόρων (κυρίως δημητριακών, ελαιοκάρπων, οσπρίων και σύκων).

Στη βορειοδυτική άκρη του ανεσκαμμένου χώρου, οι κατακρημνισμένοι μεγάλοι κατεργασμένοι λίθοι, οι εκτεταμένες συγκεντρώσεις καμένων πλίνθων και η βάση ενός κίονα κατά χώραν υποδηλώνουν παρακείμενο σημαντικό οικοδόμημα και οδηγούν στην υπόθεση ότι βρισκόμαστε κοντά στη δυτική είσοδο του ανακτορικού συγκροτήματος της Κυδωνίας, στη μορφή που θα είχε στη μυκηναϊκή περίοδο. Από το ίδιο σημείο προέρχεται τμήμα πινακίδας Γραμμικής Β΄ γραφής, όπου αναγράφεται ανδρικό όνομα. Μαζί με ένα ακόμη μικρό τμήμα πινακίδας Γραμμικής Α΄ γραφής και ένα πήλινο δισκίο που ήλθαν στο φως στις ανώτερες διαταραγμένες επιχώσεις, καθώς και το πλούσιο νεοανακτορικό αρχειακό υλικό της παρακείμενης ανασκαφής του 1973, καταδεικνύουν τη σπουδαιότητα του χώρου τόσο στα νεοανακτορικά όσο και τα μυκηναϊκά χρόνια.

Εικ. 1. Χάρτης της πόλης των Χανίων. Με κόκκινες στιγμές δηλώνονται οι θέσεις με ανεσκαμμένες αρχαιότητες.

Εικ. 2. Χανιά, Ανασκαφή «Κατρέ 1». 2α. Εκτεταμένος αύλειος χώρος της υστερομινωικής ΙΙΙΒ περιόδου (1300 π.Χ. περίπου) με διάσπαρτους λιθοσωρούς (2β) που κάλυπταν σφάγια ζώων (2γ). Ανάμεσα στα οστά ζώων είχαν τοποθετηθεί κατά τον ίδιο τρόπο και οστά νεαρής γυναίκας. Ζεύγη κεράτων αιγάγρων μπροστά σε ορθογώνια τοιχογραφημένη κατασκευή (2δ).

Στα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα συγκαταλέγεται τμήμα ορθογώνιας κατασκευής τοιχογραφημένης στην εξωτερική επιφάνεια, που ίσως παραπέμπει σε βωμό. Κατά μήκος της νότιας πλευράς της και πάνω στο καμένο δάπεδο αποκαλύφθηκαν τουλάχιστον πέντε ζεύγη κεράτων αιγάγρων (εικ. 2δ), καθώς και τέσσερα αγγεία, τυπικά του εργαστηρίου της Κυδωνίας (εικ. 3). Η χρονολόγηση των αγγείων στο α΄ μισό του 13ου αι. π.Χ. μας δίδει ακριβή χρονολόγηση του σημαίνοντος επεισοδίου που έλαβε χώρα στην αυλή και σφραγίστηκε με μια μεγάλη καταστροφή.

Όσον αφορά στο νεκροταφείο των μινωικών χρόνων (εικ. 4), η πιο σημαντική αποκάλυψη συνέβη το 2004, όταν νότια του Νομαρχιακού Μεγάρου ήλθαν στο φως 50 τάφοι. Το συνταρακτικό γεγονός είναι ότι ανάμεσα στους συνήθεις θαλαμοειδείς εντοπίστηκαν αρκετοί πρώιμοι λακκοειδείς τάφοι των υστερομινωικών ΙΙ-ΙΙΙΑ1 χρόνων (1420-1375 π.Χ. περίπου). Ανήκουν σε δύο αρχιτεκτονικούς τύπους άγνωστους στα μέχρι τότε δεδομένα της Κρήτης, οι οποίοι δέχθηκαν μεμονωμένες ταφές, κυρίως πολεμιστών. Ξεχωρίζει ο παλαιότερος τάφος, ο λεγόμενος του «γενάρχη», ιδιαίτερα βαθύς, με πλευρικό σπηλαιώδες όρυγμα, σφραγισμένος με διπλό φράγμα και κτερισμένος με μοναδικά αντικείμενα. Αλλά τη μεγαλύτερη εντύπωση έχει δημιουργήσει ο λεγόμενος τάφος του «αρχηγού», μεταγενέστερος του προηγούμενου, ο οποίος αποτελεί αντίγραφο σύγχρονων τάφων της Ζαφέρ Παπούρας στην Κνωσό και παλαιότερων λακκοειδών τάφων των Μυκηνών. Σφραγισμένος με τεράστιους λίθους, που ανασηκώθηκαν μόνο με μηχάνημα, περιείχε την ταφή επιφανούς πολεμιστή (εικ. 5-6). Οι παραστάσεις των σφραγιδολίθων που συνόδευαν τις δύο παραπάνω ταφές παραπέμπουν σε συμβολισμούς επίκαιρους για την εποχή τους.

Ως προς την Κυδωνία των ιστορικών χρόνων, ο αρχαιολογικός χάρτης της πόλης εμπλουτίζεται δυναμικά με στοιχεία για τη ρωμαϊκή, ελληνιστική, κλασική, αρχαϊκή και υστερογεωμετρική πόλη. Ιδιαίτερος λόγος πρέπει να γίνει για την έρευνα στο μεγάλο οικόπεδο της Αγροτικής Τράπεζας, όπου έχουν εντοπιστεί αρχαιότητες όλων των παραπάνω περιόδων, πολλές από τις οποίες παραμένουν ορατές και επισκέψιμες. Εντυπωσιάζει η αποκάλυψη τμήματος δρόμου της αρχαίας πόλης που οδηγούσε από την ύπαιθρο στα δυτικά, μιας υπόγειας κρήνης και δύο κεραμικών καμίνων (εικ. 7-8), όπου το 2ο αι. μ.Χ. κατασκευάζονταν οξυπύθμενοι αμφορείς για την εξυπηρέτηση του εμπορίου του οίνου της Κυδωνίας. Από το νεκροταφείο των ιστορικών χρόνων, που αγκάλιαζε την πόλη, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν οι ομαδικές ταφές μέσα στην άμμο και οι εγχυτρισμοί που εντοπίστηκαν στο χώρο του σύγχρονου σταδίου. Χρονολογούνται στον 4ο και τον 3ο αι. π.Χ. (εικ. 9) και ανήκουν σε κατώτερες κοινωνικά ομάδες.

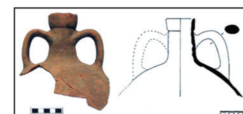
Εικ. 3. Χανιά, Ανασκαφή «Κατρέ 1». Ψευδόστομος αμφορέας των αρχών του 13ου αι. π.Χ.

Εικ. 4. Χανιά, Δικαστήρια. Μυκηναϊκή νεκρόπολη της Κυδωνίας (1420-1300 π.Χ.).

Εικ. 5-6. Ευρήματα από τον τάφο του «αρχηγού» (1400-1375 π.Χ. περίπου).

Εικ. 7-8. Κεραμική κάμινος και τμήμα τοπικού οξυπύθμενου αμφορέα (2ος αι. μ.Χ.).

Εικ. 9. Στάδιο Χανίων. Ομαδικές ταφές στην άμμο και εγχυτρισμοί (4ος-3ος αι. π.Χ.).

Κίσαμος

Στην κωμόπολη της *Κισάμου*, οι σημαντικότερες αρχαιότητες αναδείχθηκαν με ιδιαίτερο πρόγραμμα, ενταγμένο στο Γ΄ ΚΠΣ. Η επίσκεψή τους δρομολογείται διαμέσου ενός δικτύου που ως κεντρικό σημείο αναφοράς και αφετηρίας έχει το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Κισάμου. Με βάση το πλήθος των σωστικών ανασκαφών των τελευταίων δεκαετιών, οι γνώσεις μας για τη ρωμαϊκή Κίσαμο έχουν αυξηθεί κατά πολύ και το πολεοδομικό σχέδιό της αργά, αλλά σταθερά ανακτάται. Τμήματα κεντρικών οδών, κατόψεις πολυτελών οικιών με ψηφιδωτά δάπεδα, λουτρικά συγκροτήματα, εργαστηριακές εγκαταστάσεις, μεγάλες αποθήκες, κεντρικοί αγωγοί, πλούσιοι και φτωχικοί τάφοι έρχονται καθημερινά στο φως (εικ. 10-11). Στο λιμάνι της αρχαίας *Φαλάσαρνας* προχώρησε η συστηματική ανασκαφή με εργασίες μικρής κλίμακας. Στον χώρο των *Νοπηγείων* ανασκάφηκε τμήμα του εκτενέστατου οφιοειδούς αποθέτη του 16ου αι. π.Χ. με τις χιλιάδες αώτων κωνικών κυπέλλων, τελετουργικών και μαγειρικών σκευών και οστών ζώων. Επίσης, ερευνήθηκε μικρό τμήμα του παράκτιου κατά τα μινωικά χρόνια οικισμού, με ισχυρό περίβολο, ορατό σήμερα στη νότια

Εικ. 10. Ρωμαϊκή Κίσαμος. Λείψανα κτηριακού συγκροτήματος και κεντρικής πλακόστρωτης οδού.

Εικ. 11. Ρωμαϊκή Κίσαμος. Πολυτελής αστική έπαυλη με ψηφιδωτά δάπεδα: «Το σπίτι του Φειδία» (2ος-3ος αι. μ.Χ.).

πλευρά της εθνικής οδού. Στα μεσομινωικά χρόνια αναφέρονται και τα ευρήματα της ανασκαφής στα *Βιγλιά Καλυβιανής* όπου ήλθε στο φως μεσομινωική εγκατάσταση με ενδιαφέροντα κινητά ευρήματα, όπως πήλινα ρυτά σε μορφή κεφαλής αιλουροειδούς με αφορμή την έναρξη ανέγερσης συγκροτημάτων τουριστικών κατοικιών. Με την ίδια αφορμή αποκαλύφθηκε στον *Φουρνάδο* Κισάμου αγροικία με πολλές οικοδομικές φάσεις, με εγκαταστάσεις παραγωγής οίνου και ελαίου και αποθηκευτικούς χώρους και με μεγάλη χρονική διάρκεια χρήσης που ξεκινά από τα ρωμαϊκά χρόνια. Εντυπωσιάζουν οι δύο κτιστοί ληνοί με τα υπολήνιά τους, επενδεδυμένοι με υδραυλικό κονίαμα.

Σέλινο

Στην περιοχή του Σελίνου, στην αρχαία *Έλυρο*, άρχισε να αποκαλύπτεται θεατρικό οικοδόμημα της εποχής της ρωμαιοκρατίας, κατά τη διάρκεια δοκιμαστικής ανασκαφικής έρευνας.
Με περιοδείες και έρευνες στα κλασικά οχυρά του Σελίνου εντοπίστηκαν τέσσερις οχυρωματικοί πύργοι του τέλους του 4ου αι. π.Χ., μαρτυρημένοι βιβλιογραφικά από τους ξένους περιηγητές του 19ου αι., οι οποίοι εκτείνονται μεταξύ Βλιθιά και Παλαιοχώρας. Τα οχυρά του *Βλιθιά*, του *Αζωγυρέ*, του *Σπανιάκου* και των *Ανύδρων* είναι κτισμένα σε στρατηγική θέση που τους επέτρεπε να ελέγχουν θαλάσσιους και χερσαίους δρόμους. Είναι κατασκευασμένα κατά το πολυγωνικό σύστημα, ορισμένα φέρουν κυκλικούς πύργους περιμετρικά και βρίσκονται σε άμεση οπτική επαφή μεταξύ τους.

Αποκόρωνας

Στην αρχαία *Απτέρα* οι έρευνες έχουν κατά πολύ αυξηθεί. Στις σωστικές ανασκαφές της τελευταίας πενταετίας αποκαλύφθηκαν περίπου 150 τάφοι διαφόρων ιστορικών περιόδων και διαφόρων τύπων στο χώρο του δυτικού νεκροταφείου, το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου εντάσσεται στα όρια του σύγχρονου οικισμού. Οι ταφές είναι συχνά πλούσια κτερισμένες με πήλινα αγγεία, ειδώλια, νομίσματα και κοσμήματα.
Και εδώ, είχε ενταχθεί στο Γ΄ ΚΠΣ το μεγάλο έργο της ανάδειξης της εντός των τειχών αρχαίας πόλης. Τα αποτελέσματα υπήρξαν εκπληκτικά: καθαρίστηκε και αναδείχθηκε όλη η περίμετρος της αρχαίας οχύρωσης, έκτασης περίπου 4 χλμ. (εικ. 12), αποκαλύφθηκε τμήμα του δυτικού τείχους με τάφους επιφανών Απτεραίων κοντά σε αυτό (εικ. 13-14), και προετοιμάστηκε η ανάδειξη της δυτικής κύριας εισόδου. Πάνω από όλα, μόλις πρόσφατα ήλθε στο φως, μέσα από ένα γιγαντιαίο άθλο, το μεγαλύτερο μέρος του θεάτρου της πόλης (εικ. 15), φοβερά κακοποιημένο κατά τα χριστιανικά χρόνια, όταν το δομικό υλικό του αποσπάστηκε και ασβεστοποιήθηκε στο τεράστιο καμίνι-κρατήρα, που για το σκοπό αυτό ανοίχθηκε μέσα στο ίδιο το κοίλον. Παρά ταύτα διαγράφεται καθαρά όλη η κάτοψη του μνημείου και είναι δυνατή η πλήρης αποκατάστασή του. Εντυπωσιακή είναι η διατήρηση της σκηνής, του μετασκηνίου, των παρασκηνίων και των δύο παρόδων. Τμήμα δρόμου με κατεύθυνση προς ΝΑ. ίσως να σχετίζεται με την αντίστοιχη είσοδο της πόλης. Πρόκειται για

ένα πολύ μεγάλο έργο που απασχόλησε πολύ προσωπικό και παρότι ήλθε σε πέρας σε απίστευτα σύντομο χρονικό διάστημα, εκτελέστηκε με όλη την επιμέλεια και τη φροντίδα που απαιτεί η σύγχρονη ανασκαφική έρευνα.

Στην επικράτεια της Απτέρας, στη θέση *«Κυανή Ακτή» Καλυβών* ανασκάφηκε εργαστηριακή εγκατάσταση των υστερορωμαϊκών χρόνων, που είχε σχέση με την παραγωγή και διακίνηση του τοπικού οίνου. Το σημαντικότερο τμήμα της ανασκαφής διατηρείται σήμερα ορατό και επισκέψιμο με ανεξάρτητη στεγασμένη κατασκευή στον χώρο τουριστικού συγκροτήματος. Στο κοντινό *Καλάμι* μόλις πρόσφατα αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο μέρος αγροικίας των ελληνιστικών χρόνων με πολύ ενδιαφέρουσα εγκατάσταση σταφυλοπιεστηρίου. Κοντά στον *Κοιλιάρη* βρέθηκε ένας ακόμη υπόγειος λαξευτός τάφος του υστερομινωικού νεκροταφείου όπου εντάσσεται η περίφημη πυξίδα του κιθαρωδού. Η σπουδαιότητα του νέου τάφου έγκειται στο γεγονός ότι κατασκευάστηκε στην υστερομινωική ΙΙ περίοδο (τέλος 15ου αι. π.Χ.).

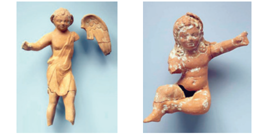
Γαύδος

Στο νησί της Γαύδου εκτός από τη συστηματική ανασκαφή στην περιοχή του Πανεπιστημιακού Κέντρου από την καθηγήτρια Κατερίνα Κόπακα, πραγματοποιήθηκε από την ΚΕ΄ ΕΠΚΑ σωστική ανασκαφική έρευνα σε αγροικία των ρωμαϊκών χρόνων στην περιοχή του Σαρακήνικου.

ΡΕΘΥΜΝΟ

Ο νομός Ρεθύμνης χαρακτηρίζεται από το πλήθος των συστηματικών ανασκαφών που διεξήχθησαν κατά την τελευταία δεκαετία και συνεχίζονται έως σήμερα. Εκτός από την πανεπιστημιακή ανασκαφή της **Ελεύθερνας** με ανασκαφείς τους καθηγητές Νίκο Σταμπολίδη, Πέτρο Θέμελη και Θανάση Καλπαξή, οι υπόλοιπες έρευνες γίνονται με τη συνεργασία αρχαιολόγων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Μέσα από συνεργασία της Εφορείας και του Πανεπιστημίου Κρήτης προχώρησε η εξιχνίαση του σημαντικότερου ιερού κορυφής της δυτικής Κρήτης, στο όρος **Βρύσινα**. Σε αντίστοιχη συνεργασία με το Ινστιτούτο Μυκηναϊκών και Αιγαιο-Ανατολικών Σπουδών της Ρώμης συνεχίστηκε η εξερεύνηση της πρωτοϊστορικής και ιστορικής **Σύβριτας** στον Θρόνο Αμαρίου. Στον **Κάστελλο** Ρεθύμνου ξεκίνησε η έρευνα του υστερομινωικού οικισμού που αντιστοιχεί στο νεκροταφείο των Αρμένων (εικ. 16-17) και στους **Πέρα Γαλήνους** Μυλοποτάμου προχώρησε η ανασκαφή σημαντικής εγκατάστασης των μεσομινωικών κυρίως χρόνων. Στο **Αποδούλου** Αμαρίου ολοκληρώθηκε η συστηματική ελληνοϊταλική ανασκαφή που έχει φέρει στο φως τον ιδιαίτερου ενδιαφέροντος μεσομινωικό οικισμό (εικ. 18) και στο **Μοναστηράκι** Αμαρίου συνεχίστηκαν έργα ανάδειξης και περιορισμένης ανασκαφικής έρευνας στην πολύ σημαντική παλαιοανακτορική εγκατάσταση ανακτορικού χαρακτήρα (εικ. 19). Στη **Ζώμινθο** ξανάρχισε η συνέχιση της ανασκαφής στη σπουδαία μινωική εγκατάσταση που συνδέεται με την οικονομία των βουνών. Σε παραλιακές θέσεις του **Αγίου Βασιλείου**, σε επιφανειακή έρευνα της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής σε συνεργασία με την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας Νοτίου Ελλάδος και την ΚΕ΄ ΕΠΚΑ, εντοπίστηκε η ανθρώπινη παρουσία στην Κρήτη κατά τη μεσολιθική και παλαιολιθική εποχή. Στην **Αξό** Μυλοποτάμου και το **Βένι** Αμαρίου πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές ανασκαφές παράλληλα με γεωφυσικές διασκοπήσεις και σωστικές επεμβάσεις, ενώ ολοκληρώθηκε η ανασκαφή στο **σπήλαιο του Μελιδονίου**.

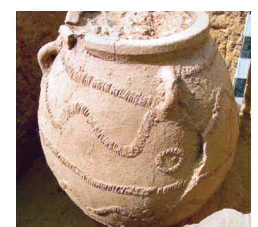
Εικ. 12. Αποκόρωνας, αρχαία Απτέρα. Τμήμα της αρχαίας οχύρωσης (4ος αι. π.Χ.).

Εικ. 13-14. Πήλινα ειδώλια (1ος αι. π.Χ.) από υπόγειο ταφικό μνημείο-μαυσωλείο επιφανών Απτεραίων.

Εικ. 15. Αποκόρωνας, αρχαία Απτέρα. Αρχαίο θέατρο.

Εικ. 16-17. Κάστελλος Ρεθύμνου. Ανασκαφή υστερομινωικού οικισμού (1400-1200 π.Χ.).

Εικ. 18. Αποδούλου Αμαρίου. Μεσομινωικός οικισμός (1900-1700 π.Χ.).

Ρέθυμνο

Ως προς τις σωστικές ανασκαφές, στην περιοχή της ισχυρής *Λάππας* (Αργυρούπολη Ρεθύμνου) ήλθαν στο φως οικιστικά στρώματα καθώς και τάφοι της εποχής της ρωμαιοκρατίας. Μέσα στη *Φορτέτζα* του Ρεθύμνου ανασκάφηκε τμήμα κτηρίου της ελληνιστικής περιόδου που για πρώτη φορά εντοπίστηκε στον λόφο. Η ανασκαφή απέδωσε πλήθος αγγείων και εντυπωσιακών ειδωλίων.

Στην *Αγία Ειρήνη*, νότια του Ρεθύμνου, αποκαλύφθηκαν τμήματα οικισμού της ελληνιστικής περιόδου (εικ. 20). Σε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Κουλάκη-Λιοδάκη ανασκάφηκαν τέσσερις χώροι του συγκροτήματος και τμήμα λιθόστρωτου δρόμου. Από τον όροφο του ενός δωματίου, που χρησίμευε ως κύριος χώρος κατοίκησης, είχαν πέσει στην εν μέρει υπόγεια αποθήκη υφαντικά βάρη και πυξίδα με λεοντοπόδαρα.

Οι περισσότερες σωστικές ανασκαφές του νομού συγκεντρώνονται στην παραλιακή ζώνη Αδελιανού Κάμπου, Παγκαλοχωρίου και Χαμαλευρίου. Η περιοχή του *Χαμαλευρίου* έχει απασχολήσει πολύ την Εφορεία τα τελευταία 15 χρόνια διότι εδώ φαίνεται να εκτείνεται ο σημαντικότερος προϊστορικός οικισμός του Ρεθύμνου, ενώ ταυτόχρονα βρίσκεται καταμεσής στο μεγαλύτερο τουριστικό κέντρο του νομού. Στα σημαντικότερα αποτελέσματα των ανασκαφών περιλαμβάνονται τμήμα εγκατάστασης των υστερομινωικών ΙΙΙΓ χρόνων (12ος αι. π.Χ.) με αποθέτες τελετουργικού χαρακτήρα και κεραμική κάμινο (εικ. 21). Στα χρόνια της ρωμαιοκρατίας τοποθετείται ένα ελαιοτριβείο μεγάλων διαστάσεων με τρεις μηχανισμούς για τη σύνθλιψη της ελιάς, τρία ελαιοπιεστήρια, τρεις δεξαμενές διαχωρισμού, μία δεξαμενή αποθήκευσης και πέντε ορύγματα για πίθους. Φαίνεται ότι εξυπηρετούσε την παραγωγή μεγάλης ποσότητας λαδιού και ήταν κοινοτικό ή ίσως ανήκε σε παρακείμενο ιερό. Σε ανακαίνιση ιερού αναφέρεται και η πολύ ενδιαφέρουσα δημόσια επιγραφή των ελληνιστικών χρόνων (2ος αι. π.Χ.) που βρέθηκε στον ίδιο χώρο και απαριθμεί τους κόσμους και το γραμματέα που επιμελήθηκαν το έργο. Παραλιακά, σε οικόπεδο ιδιοκτησίας «ΙΡΙΔΑ ΑΞΤΕ» στο *Σφακάκι* αποκαλύφθηκε τμήμα του γνωστού νεκροταφείου των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων που απλώνεται στο Σφακάκι και το Σταυρωμένο. Ήλθαν στο φως συνολικά 38 τάφοι, οι οποίοι ανήκουν σε τέσσερις διαφορετικούς τύπους. Από αυτούς οι 15 είναι κεραμοσκεπείς-καλυβίτες και οι περισσότεροι βρέθηκαν ασύλητοι. Άλλοι 15 είναι απλοί κιβωτιόσχημοι, 7 κτιστοί κιβωτιόσχημοι και 1 απλός λακκοειδής, οι περισσότεροι διαταραγμένοι. Συγκεντρώθηκαν 233 πήλινα αγγεία, 28 γυάλινα σκεύη και πλήθος άλλων κτερισμάτων που απαρτίζονται από χάντρες, περίαπτα, περόνη, μετάλλινα, λίθινα και οστέινα αντικείμενα, χάλκινα νομίσματα και αγνύθες.

Στην *Πηγή* εντοπίστηκε για πρώτη φορά τμήμα νεκροταφείου των μεσομινωικών ΙΑ χρόνων με ταφές σε πίθους, από τις οποίες ερευνήθηκαν 16 (εικ. 22). Η κεραμική προσεγγίζει εκπληκτικά αυτή των αντίστοιχων χρόνων στο γειτονικό Χαμαλεύρι. Το εύρημα εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για τα ταφικά έθιμα της εποχής σε όλη την εκτεταμένη παραλιακή ζώνη. Στην κτηματική περιφέρεια της Πηγής έχουν επίσης εντοπιστεί διάσπαρτοι θαλαμοειδείς τάφοι με πλούσια κτερίσματα (14ος-13ος αι. π.Χ.). Όμοιοι τάφοι ανασκάφηκαν και στα κοντινά χωριά *Άδελε* και *Μαρουλά*, που αντιστοιχούν σε οικιστικές μονάδες συνδεδεμένες προφανώς με το ίδιο μεγάλο κέντρο της περιοχής. Δυστυχώς, πολλοί από αυτούς έχουν συληθεί στο πρόσφατο παρελθόν.

Μυλοπόταμος

Στην *Αλφά* Μυλοποτάμου ανασκάφηκε πρόσφατα μεγάλο τμήμα του βόρειου νεκροταφείου της Ελεύθερνας (128 τάφοι) με αφορμή τη διαμόρφωση του δρόμου που συνδέει την Αλφά με την Αρχαία Ελεύθερνα (εικ. 23-24). Οι τάφοι χρονολογούνται κυρίως στα ελληνιστικά χρόνια, είναι λαξευμένοι στην επιφάνεια του χαρακτηριστικού πετρώματος της περιοχής και περιείχαν ως κτερίσματα, πήλινα αγγεία, αλλά και χρυσά επιστόμια. Στο *Πέραμα* Μυλοποτάμου ήλθαν στο φως οι πρώτες αρχαιότητες σε δύο οικόπεδα στο συνεκτικό τμήμα του οικισμού. Πρόκειται για κατόψεις κατοικιών των ελληνι-

Εικ. 19. Μοναστηράκι Αμαρίου. Παλαιοανακτορική εγκατάσταση (1900-1700 π.Χ.).

Εικ. 20. Ρέθυμνο, Αγία Ειρήνη, τμήμα οικοδομήματος της ελληνιστικής περιόδου.

Εικ. 21. Χαμαλεύρι Ρεθύμνου. Τμήμα εγκατάστασης των ΜΜ ΙΑ (2000 π.Χ. περίπου) και των ΥΜ ΙΙΙΓ χρόνων (12ος αι. π.Χ.).

στικών χρόνων με περισσότερες από μία αρχιτεκτονικές φάσεις. Είναι επιμελημένης κατασκευής με πλακόστρωτα και χωμάτινα δάπεδα. Αναγνωρίστηκε και τμήμα λιθόστρωτου μικρού δρόμου. Στα *Αγγελιανά* Μυλοποτάμου ερευνήθηκε υστερομινωικός ΙΙΙ (14ος-13ος αι. π.Χ.) σπηλαιώδης τάφος με ταφές σε λάρνακες, τύπος τάφου που επιχωριάζει στη συγκεκριμένη περιοχή. Στο *Κρυονέρι* Κουλούκωνα συνεχίστηκε η σωστική ανασκαφή σε τμήμα κτηρίου των μεσομινωικών χρόνων που έφερε στο φως επτά συνολικά δωμάτια, από τα οποία έχουν ερευνηθεί σε βάθος μόνο τα δύο, καθώς και τέσσερις πίθους.

Κοντά στο *Μπαλί* διεξήχθησαν δύο ανασκαφές με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η μία, στην κορυφή του υψώματος Σίδερο, έφερε στο φως τα πρώτα στοιχεία εγκατάστασης της προχωρημένης υστερομινωικής ΙΙΙΒ περιόδου (1250 π.Χ. περίπου), η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρώιμη ένδειξη των μετακινήσεων σε παρόμοιους υψηλούς τόπους, που επικρατούν κυρίως στην επόμενη φάση. Η δεύτερη ανασκαφή πραγματοποιήθηκε στον παραλιακό λόφο της Κατεβατής, όπου αποκαλύφθηκαν τμήματα εγκατάστασης των μεσομινωικών χρόνων (εικ. 25), παρόμοιας σε χαρακτήρα με αυτή στους Πέρα Γαλήνους, δυτικότερα. Όμοιες εγκαταστάσεις αρχίζουν να εντοπίζονται στις κορυφές των χαμηλών λόφων που εκτείνονται σε όλη την παράκτια ζώνη από το Μπαλί έως τις Σίσες, οι οποίες φέρουν εμφανή χαρακτηριστικά εργαστηριακών μονάδων που φαίνεται να σχετίζονται με τα μεταλλοφόρα εδάφη της περιοχής. Η οργανωμένη αυτή διάρθρωση στις αρχές της 2ης χιλιετίας π.Χ., όταν τα μέταλλα είχαν αρχίσει να καταλαμβάνουν κυρίαρχο ρόλο στη μινωική οικονομία και κοινωνία, οδηγεί τη σκέψη στην ταύτιση βιοτεχνικής ζώνης ελεγχόμενης μέσω θαλάσσης από ένα μεγάλο κέντρο, στην περίπτωσή μας την Κνωσό.

Εικ. 22. Πηγή Ρεθύμνου. Ταφές της μεσομινωικής ΙΑ περιόδου (2000 π.Χ. περίπου).

Εικ. 23-24. Αλφά Μυλοποτάμου. Ελληνιστικοί τάφοι που εντάσσονται στο Βόρειο νεκροταφείο της Ελεύθερνας.

Εικ. 25. Μπαλί, Κατεβατή. Τμήμα εγκατάστασης των μεσομινωικών χρόνων.

Προϊσταμένη

Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Χανιά (Μινωική Κυδωνία, Αγροτική Τράπεζα, Στάδιο Χανίων)	Μ. Βλαζάκη, Ευτ. Πρωτοπαπαδάκη, Σ. Πρέβε, Αγγ. Τσίγκου, Λ. Λιμαντζάκη, Έ. Κατάκη
Ρωμαϊκή Κίσαμος	Στ. Μαρκουλάκη, Νεκ. Πατεράκης
Φαλάσαρνα	Ελπίδα Χατζηδάκη
Νοπήγεια, Βιγλιά Καλυβιανής	Μ. Βλαζάκη, Μ. Σκόρδου
Έλυρος, Οχυρά Σελίνου, Γαύδος	Κ. Κυριαζοπούλου, Αγγ. Τσίγκου, Π. Δροσινού
Απτέρα, Κυανή Ακτή, Καλάμι, Κοιλιάρης	Β. Νινιού-Κινδελή, Κ. Τζανακάκη, Ε. Παπαδοπούλου
Βρύσινας	Ε. Παπαδοπούλου, Ί. Τζαχίλη
Αρμένοι	Γ. Τζεδάκις
Μοναστηράκι	Α. Κάντα
Αποδούλου	Γ. Τζεδάκις, L. Godart
Ζώμινθος	Γ. και Ε. Σακελλαράκη
Λάππα, Σπήλαιο Μελιδονίου	Ειρ. Γαβριλάκη
Αγία Ειρήνη, Φορτέτζα	Π. Καραμαλίκη
Πηγή, Άδελε	Ειρ. Γαβριλάκη, Ε. Καπράνος
Χαμαλεύρι, Σφακάκι, Μαρουλάς	Μ. Βλαζάκη, Ε. Παπαδοπούλου, Ε. Καπράνος, Ν. Τσατσάκη
Αλφά και Αξός	Ε. Τέγου
Βένι	Ε. Τέγου, Π. Καραμαλίκη
Κρυονέρι	Μ. Πατεράκη
Πέραμα, Αγγελιανά	Ε. Καπράνος
Μπαλί	Ε. Παπαδοπούλου, Ε. Καπράνος
Πέρα Γαλήνοι	Ε. Τσιβιλίκα, Ε. Μπάνου

13η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Αγία Τριάδα Λιγορτύνου
Η ανασκαφή του ερειπωμένου δικιόνιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού της Αγίας Τριάδας Λιγορτύνου πραγματοποιήθηκε το 2008. Αποκαλύφθηκαν η κάτοψη του ναού και του νάρθηκα και υπολείπεται η αφαίρεση της επίχωσης από το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού (εικ. 1-2).

Εικ. 1-2. Ηράκλειο. Ανασκαφή ναού Αγίας Τριάδας Λιγορτύνου.

Ηράκλειο
Οδός Αλμυρού, οικόπεδο εντός των ενετικών τειχών
Το οικόπεδο ιδιοκτησίας ΕΡΓΟΕΞΠΕΡ Α.Ε. βρίσκεται στο κέντρο της παλιάς πόλης. Από την αρχή της έρευνας κυριαρχούσε η διατάραξη των στρωμάτων με χαρακτηριστική οθωμανική κεραμική, βενετσιάνικα λεπτεγχάρακτα πινάκια μαζί με νεότερες πορσελάνες, οπτές πλίνθους, νεότερα βοτσαλωτά. Αποκαλύφθηκαν ισχυροί τοίχοι με μεγάλο μήκος και σε κάθετη μεταξύ τους διάταξη. Πάνω σε αυτό αποκαλύφθηκαν οι γενέσεις δύο τόξων, όπως επίσης πλήθος από χαράγματα.
Στο δάπεδο του χώρου αυτού βρέθηκαν επάλληλα στρώματα καταστροφής, άφθονη ακόσμητη και εφυαλωμένη κεραμική του 13ου αιώνα, πολλές γυάλινες βάσεις από κανδήλες και περίτεχνα στελέχη ποτηριών της πρώιμης ενετοκρατίας. Σημαντικό στοιχείο για τη χρονολόγηση στάθηκε η ανεύρεση πλήθους νομισμάτων στο μεγαλύτερο μέρος των αδιατάρακτων στρωμάτων βυζαντινής και αραβικής περιόδου.
Η ανασκαφή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς η εντατική κατοίκηση αποκαλύπτεται σε επάλληλες φάσεις. Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι ότι βρέθηκαν πολλά ρωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά αρχιτεκτονικά μέλη εντοιχισμένα σε νεότερους τοίχους. Τα επάλληλα στρώματα καταστροφής έφτασαν μέχρι την περίοδο της αραβοκρατίας, η οποία από τα 4 μ. περίπου και κάτω ήλθε στο φως με ισχυρότατες κατασκευές, ευρύτατα δωμάτια, αντιπροσωπευτική αραβική εφυαλωμένη και ακόσμητη κεραμική, μεγάλο αριθμό νομισμάτων, ακόσμητα μονόμυξα λυχνάρια και μεγάλες λαγήνες παλαιστινιακού τύπου.
Η παλαιότερη οικοδομική φάση που βρέθηκε σε βάθος 7,20 μ. υποθέτουμε ότι ίσως είναι παλαιοχριστιανική λόγω των κινητών ευρημάτων.
Τέλος, το πιο σημαντικό εύρημα είναι καμαρωτή κρήνη που βρέθηκε σε βάθος 4,65 μ. (εικ. 3),

μοναδικό για την πόλη δείγμα κοσμικής αρχιτεκτονικής της αραβοκρατίας, όπως τεκμηριώνεται τόσο από τα νομίσματα που βρέθηκαν μπροστά στο μαρμάρινο πλακόστρωτο δάπεδο, όσο και από την κεραμική.

Οδός Ερωτοκρίτου, οικόπεδο ιδιοκτησίας ΞΕΝΙΚΑΚΗ Α.Ε., εντός των ενετικών τειχών
Το 2008 αποκαλύφθηκε συγκρότημα λουτρού στο παραπάνω οικόπεδο (εικ. 4). Στη νοτιοανατολική γωνία αποκαλύφθηκε το τεταρτημόριο του θόλου του «μέσου οίκου». Στην ανατολική πλευρά του χώρου αυτού βρέθηκε το ήμισυ τόξου που τον στηρίζει. Είναι κατασκευασμένο από επάλληλους λαξευμένους δόμους και φέρει οπές φωτισμού, όπως και ο θόλος. Στον ανατολικό τοίχο βρέθηκε άνοιγμα που επικοινωνεί με τη δεξαμενή θέρμανσης του νερού. Ο τοίχος αυτός φέρει υπόλευκο κονίαμα με ερυθρές ζώνες, όπου υπάρχουν κεραμικοί κρουνοί.
Κάτω από ισχυρό δάπεδο από ασβεστοκονίαμα βρέθηκαν τα πήλινα τετράγωνα υπόκαυστα, εντοιχισμένοι αγωγοί για την κυκλοφορία του θερμού αέρα.
Η κεραμική που βρέθηκε σε βάθος 4 μ. συνίσταται από όστρακα λεπτεγχάρακτων πινακίων και άφθονα ακόσμητα όστρακα από χρηστική κεραμική.
Βόρεια και σε επαφή με το κεντρικό δωμάτιο, βρέθηκε και δεύτερο υπόκαυστο. Στη βόρεια πλευρά του ανατολικού τοίχου βρέθηκε θύρα κτισμένη με αργούς λίθους σε μεταγενέστερη εποχή. Σε βάθος -3,70 μ. από την οροφή, βρέθηκε συμπαγές ασβεστοδάπεδο, ανάλογο του «μέσου οίκου». Παράλληλα, επίσης, με τους τοίχους υπάρχουν κατεστραμμένα χαμηλά θρανία και εσοχές για την υποδοχή των μαρμάρινων πλακών του δαπέδου. Ωστόσο, το δάπεδο είχε καταστραφεί και το υπόκαυστο είχε πληρωθεί με μεγάλους αργούς λίθους, μεταξύ των οποίων βρέθηκε και ένα μαρμάρινο γλυπτό αρχιτεκτονικό μέλος, ίσως θωράκιο. Το λουτρό διατηρείται σχεδόν ακέραιο στο μεγαλύτερο μέρος του, καθώς διασώζεται η οροφή του «μέσου οίκου» και του πλευρικού σε αυτό θαλάμου. Επίσης, οι άλλοι χώροι σώζονται σε όλο το αρχικό τους ύψος που είναι περίπου 6 μ. και θεμελιώνονται πάνω στο φυσικό βράχο.

Μπεντενάκι, εντός των ενετικών τειχών
Το Μάρτιο του 2008, κατά την εκτέλεση εργασιών του Οργανισμού Λιμένος Ηρακλείου, στην περιοχή γνωστή ως «Μπεντενάκι», αποκαλύφθηκαν αρχαιότητες, σημαντικές για την τοπογραφία της πόλης του Ηρακλείου.
Έως σήμερα, η ανασκαφική έρευνα έχει αποκαλύψει ένα κτηριακό σύμπλεγμα με διττό χαρακτήρα, αμυντικό και λατρευτικό (εικ. 5-6). Έχει αποκαλυφθεί τμήμα πύργου, με μεγάλους ισόδομους λίθους, καθώς και τμήματα διαφόρων εγκαταστάσεων, όπως θολοσκεπής χώροςστοά, φρέατα, δεξαμενές, βοτσαλωτά και πλακόστρωτα δάπεδα. Στην παραπάνω οχύρωση προσκολλήθηκε σε μεταγενέστερη φάση κόγχη ιερού και μετατράπηκε σε ναό. Ο ναός φέρει τοιχογραφικό διάκοσμο που σώζεται αποσπασματικά και χρονολογείται στα τέλη του 13ου-αρχές του 14ου αιώνα. Σώζεται ολόκληρη η κόγχη του ιερού, με ίχνη από την παράσταση των Συλλειτουργούντων Ιεραρχών, το δάπεδο και το αποτύπωμα της Αγίας Τράπεζας. Στο νότιο τοίχο του ναού σώζεται η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας με ποινές των Κολασμένων. Στο δυτικό τοίχο, αποκαλύφθηκαν τοιχογραφίες, με φυτικά και διακοσμητικά μοτίβα και την παράσταση της Βαϊοφόρου. Σε όλη την έκταση του δαπέδου σώζονται τάφοι, καθώς και δύο επιμελημένα αρκοσόλια στον τοίχο της βόρειας κεραίας της ενετικής περιόδου. Οι τάφοι συνεχίζονται και εκτός του δυτικού ορίου του συγκροτήματος.
Ο ναός ήταν άγνωστος. Σε χάρτη του Domenico Rossi da Este του έτους 1567 μνημονεύεται ανατολικά του Αγίου Πέτρου και προς το παράκτιο τείχος η Santa Catarina ruinata, ενώ σε χάρτη του ίδιου του 1570 δεν σημειώνεται πλέον τίποτα στη θέση αυτή. Η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί.

Εικ. 3. Ηράκλειο, οδός Αλμυρού, οικόπεδο ΕΡΓΟΕΞΠΕΡ Α.Ε. Κρήνη της αραβοκρατίας.

Εικ. 4. Ηράκλειο, οδός Ερωτοκρίτου, οικόπεδο Ξενικάκη Α.Ε. Άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 5. Μπεντενάκι. Γενική άποψη της ανασκαφής (2008).

Εικ. 6. Μπεντενάκι. Λεπτομέρεια τοιχογραφικού διάκοσμου.

Βυζαντινό - παλαιοενετικό τείχος

Το 2006 μετά από κατεδαφίσεις παλαιών κτισμάτων στην οδό Χάνδακος, αποκαλύφθηκαν τμήματα του παλαιοενετικού τείχους του Ηρακλείου. Στο οικόπεδο Κ. Κόρογλου αποκαλύφθηκε η θεμελίωση διατειχίσματος της παλαιοενετικής διαπλάτυνσης του αραβοβυζαντινού τείχους, καθώς και μέρος του λιθεπενδυμένου πρανούς προπετάσματος, όπου και σώζεται οπή απορροής των ομβρίων του άλλοτε διαδρόμου κυκλοφορίας που υπήρχε πάνω στις επάλξεις του οχυρού.

Στο οικόπεδο Ι. Αγγελάκη (εικ. 7) αποκαλύφθηκε μεγάλο τμήμα του πρανούς του παλαιοενετικού τείχους, καθώς και οι κάθετοι τοίχοι που συνέδεαν την ενετική προσθήκη με το παλαιότερο βυζαντινό (διατειχίσματα).

Κατά τις εργασίες στατικής ενίσχυσης του κτηρίου «Αχτάρικα» (Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη) (εικ. 8-9) που ανεγέρθηκε τη δεκαετία του 1930, αποκαλύφθηκε στο νότιο τμήμα του κτηρίου, στον εξωτερικό αίθριο χώρο και στη νοτιοδυτική πλευρά προς την οδό 25ης Αυγούστου, όλη η εσωτερική παρειά του παλαιού τείχους που διατηρήθηκε ανάμεσα στις κολόνες από οπλισμένο σκυρόδεμα. Το τείχος σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση, κυρίως όμως διακρίνεται η σύνδεσή του με την κατεστραμμένη κατά το σεισμό του 1856, Πύλη *Voltone*.

Το Μάρτιο του 2009 η ανασκαφική έρευνα επεκτάθηκε εκτός των ορίων του κτηρίου και αποκαλύφθηκε η συνέχεια του εξωτερικού τοίχου του πύργου, που όριζε την ανατολική πλευρά της Πύλης *Voltone*. Εξωτερικά αποκαλύφθηκε το πρανές σε μήκος 2, ύψος 5 και πλάτος 3 μ.

Η εξωτερική επιφάνεια είναι εξαιρετικά ισχυρή και απαρτίζεται από ισόδομους πωρόλιθους, οι οποίοι είναι μεγαλύτεροι σε μέγεθος από το υπόλοιπο τείχος. Το τείχος θεμελιώθηκε σε βάθος -5 μ. με την εκσκαφή του βράχου αφ᾽ ενός για να στερεωθεί, αφ᾽ ετέρου για να αποτρέψει την υποσκαφή του. Στη συνέχεια τα ορύγματα εσωτερικά και εξωτερικά καλύφθηκαν με άμμο.

Σε επαφή με το πρανές, μέσα στην τάφρο σε βάθος 0,80 μ. βρέθηκε τοίχος πλάτους 0,90 μ. με κατεύθυνση ΒΔ.-ΝΑ., που σε βάθος 2,50 μ. σχηματίζει ισχυρό τόξο που θεμελιώνεται στο φυσικό βράχο. Το τόξο είναι διαμπερές και πιθανά είχε ανακουφιστικό ρόλο. Είναι σαφώς μεταγενέστερο του τείχους, εφόσον δεν εμπλέκεται με αυτό, διαφέρει χαρακτηριστικά ως προς τον προσανατολισμό, την τοιχοποιία και το συνδετικό υλικό.

Περίπου σε αυτό το βάθος βρέθηκε στρώμα καταστροφής. Σε λιθοσωρό με ίχνη καύσης αποκαλύφθηκαν οστά, εξαιρετική ύστερη ενετική εφυαλωμένη κεραμική, άφθονες οθωμανικές πίπες, πολλά πυρομαχικά και δεκάδες ενετικά σολδίνια που ξεπερνούν τα εκατό. Πιθανά, πρόκειται για ευρήματα της περιόδου της πολιορκίας από τους Οθωμανούς στο β΄ μισό του 17ου αιώνα.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εσωτερική παρειά του τοίχου του εξώπυργου. Όπως και εξωτερικά, θεμελιώνεται κατά τι ψηλότερα στο βράχο. Η παρειά κλιμακώνεται, όχι από πάνω προς τα κάτω αλλά αντίθετα, με διακριτούς αναβαθμούς κατασκευασμένους από αδρά κα-

Εικ. 7. Οδός Χάνδακος, οικόπεδο Ι. Αγγελάκη.

Εικ. 8. «Αχτάρικα». Η εσωτερική παρειά του τείχους.

Εικ. 9. «Αχτάρικα». Οι πλευρικοί τοίχοι στην εσωτερική πλευρά του τείχους.

τεργασμένους τετράγωνους λίθους σε επάλληλες σειρές, με συνδετικό υλικό πηλάσβεστο. Κάθε αναβαθμός έχει μέσο ύψος 0,45 μ. και πλάτος περίπου 0,30 μ. σε συνολικό ύψος 5 μ. Σύμφωνα με τα σχέδια του Μανέα Κλώντζα και του Buondelmonti, οι πύργοι εκατέρωθεν της *Voltone* ξεπερνούσαν κατά πολύ τα 10 μ., που ήταν το ύψος των ευθύγραμμων τμημάτων. Ο μεγάλος όγκος τόσο σε ύψος όσο και σε πλάτος των πύργων, όπως φαίνεται επίσης σε κάτοψη στο χάρτη του Verdmuller και του Coronelli, πιθανά επέβαλλε μια στατική λύση τέτοια, όπου οι πύργοι θα λειτουργούσαν συνολικά και αυτόνομα.

Επίσης, σε τομή που ορίζεται από τη βόρεια παρειά του τείχους και σε μήκος 4 μ. Β.-Ν. βρέθηκαν τοίχοι μέσου πλάτους 0,60 μ., που μαζί με το τείχος σχηματίζουν δωμάτιο περίπου 12 τ.μ. με επάλληλα δάπεδα χωρίς κανένα πέρασμα. Οι τοίχοι αυτοί είναι ενετικής εποχής, όπως μαρτυρεί η τοιχοποιία, ωστόσο δεν εμπλέκονται με το τείχος.

Το σύνολο, συνεπώς, των ευρημάτων χρήζει περαιτέρω έρευνας, προκειμένου να διαπιστωθεί ο ρόλος του σε σχέση με την οχύρωση και να αποκαλυφθεί δυτικά η βάση της Πύλης *Voltone*, που μετά από την εκσκαφή για τη διέλευση των αποχετευτικών αγωγών το 1992, καλύφθηκε με αδρανές υλικό.

Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου. Ναός Αγίου Φραγκίσκου (εικ. 10)

Αποκαλύφθηκε, σε επίπεδο θεμελίωσης, ολόκληρο σχεδόν το ανατολικό τμήμα του καθολικού της μονής του Αγίου Φραγκίσκου του Τάγματος των Franciscani Minori Osservanti Zoccolanti, το μεγαλύτερο μέρος του συνεχόμενου νότια διακονικού (*Sacristia*), καθώς και τμήματα άλλων προσκτισμάτων νοτιοανατολικά και σε επαφή με το ναό.

Ενδιαφέρουσα θεωρείται η αποκάλυψη της άλλοτε στεγασμένης με σταυροθόλια ταφικής κρύπτης του ναού, κάτω από το νότιο πτερό της εγκάρσιας προεξέχουσας κεραίας (*transetto*) της βασιλικής, που συνεχίζεται κάτω από το κεντρικό κλίτος και χωρίς ταφές κάτω από την αψίδα του Ιερού Βήματος. Το δάπεδο της κρύπτης που ενσωμάτωνε τις καλυπτήριες πλάκες των τάφων, ήταν από ερυθρωπή ασβεστοκονία. Πιθανότατα, η μαρτυρούμενη από τις πηγές κλίμακα πρόσβασης από το χοροστάσιο στην κρύπτη του ναού να βρισκόταν στο βόρειο πτερό του *transetto*, κάτω από την υφιστάμενη βιβλιοθήκη του μουσείου. Στον ανατολικό τοίχο του καθολικού αποκαλύφθηκε μία μόνο πεντάπλευρη αψίδα και όχι τρεις, όπως εμφανίζεται στο εν πολλοίς υποθετικό σχέδιο του Rewich. Εξωτερικά, στον ανατολικό τοίχο του ναού, καθώς και στο συνεχόμενο διακονικό, υπήρχαν ευθύγραμμες παραστάδες από λαξευτούς πωρόλιθους. Στη θεμελίωση της αψίδας, βρέθηκε μολύβδινο αναμνηστικό μετάλλιο του Β΄ μισού του 14ου αιώνα, με παραστάσεις των αποστόλων Πέτρου και Παύλου στον εμπροσθότυπο και επιγραφή με το όνομα του Πάπα Γρηγορίου ΧΙ (30.12.1370-26.3.1378), στον οπισθότυπο. Μέσα στην τοιχοποιία του βόρειου τμήματος της αψίδας υπήρχε φρέαρ κτιστό με λαξευτούς πωρόλιθους, που πιθανότατα αποτελούσε τη «θάλασσα» του ναού. Εκτός από τη συστάδα των κιβωτιόσχημων διώροφων και θολωτών εσωτερικά τάφων ευγενών στην κρύπτη, που παρά τη σύλησή τους μας έδωσαν σημαντικότατα ευρήματα (λιθανάγλυφα οικόσημα, τμήματα κοσμημάτων, με-

Εικ. 10. Ηράκλειο. Ανασκαφή του ναού του Αγίου Φραγκίσκου (2000).

ταλλικά στοιχεία πολυτελών ενδυμάτων κτλ.), αποκαλύφθηκε μια ακόμα συστάδα κιβωτιόσχημων ενετικών τάφων, άλλοτε διώροφων με επίπεδη στέγαση, στο επίπεδο του δαπέδου του κεντρικού κλίτους του ναού, όπου θα πρέπει να είχαν ενταφιαστεί μέλη της αδελφότητας. Μέσα στις αναμοχλευμένες επιχώσεις των τάφων της δεύτερης συστάδας, βρέθηκαν αναθηματικά ελάσματα, βάσεις επιτραπέζιων κηροστατών, τμήματα από σχοινί της μοναστικής ζώνης των Φραγκισκανών μοναχών, τμήματα των μαρμάρινων επιδαπέδιων πλακών του ισογείου, καθώς και πλήθος θραυσμάτων πώρινων διάτρητων διακοσμητικών αστερίσκων θωρακίων μεταξύ των κλιτών ή του εξώστη στον όροφο του χοροστασίου.

Ανατολικά του ναού και σε επαφή σχεδόν με το αραβοβυζαντινό τείχος που αποκαλύφθηκε, βρέθηκε και μια τρίτη συστάδα – οθωμανικών αυτή τη φορά – θολωτών κιβωτιόσχημων τάφων με πώρινες τρίβαθμες ή τετράβαθμες κρηπίδες. Στους τάφους αυτούς είχαν ταφεί οθωμανοί αξιωματούχοι, αν κρίνουμε από τα κομβία με την ημισέληνο και ίχνη άλλων μεταλλικών εξαρτημάτων στρατιωτικών στολών. Ιδιαίτερα συγκινητική ήταν η αποκάλυψη σε χαμηλό στρώμα στο ανατολικό και νότιο όριο του ανασκαφέντος χώρου, σκελετών των θαμμένων κατά χώραν νεκρών, υπερασπιστών της πόλης κατά την τελευταία περίοδο της τουρκικής πολιορκίας της. Ανάλογο εύρημα είχε παλαιότερα αποκαλυφθεί σε ανασκαφική διερεύνηση του νότιου αύλειου χώρου του μουσείου από την αρχαιολόγο της Εφορείας Αικατερίνη Μυλοποταμιτάκη.

Οδός Μητσοτάκη 9, οικόπεδο ιδιοκτησίας Ε.-Α. Γραμματικάκη-Μιχελογιαννάκη (εικ. 11)
Η έρευνα διεξήχθη το 2006. Αποκαλύφθηκαν, σε όλη την έκταση του οικοπέδου, ακίνητα ευρήματα, σε βάθος από 0,40 έως 5,33 μ. από τη στάθμη της οδού Μητσοτάκη, τα οποία καλύπτουν σε επάλληλα στρώματα όλες τις ιστορικές περιόδους από την αραβοκρατία έως τους οθωμανικούς χρόνους, με σημαντικότερα εκείνα που συνδέονται με τη μονή του Αγίου Πέτρου των Δομινικανών. Επισημαίνουμε ότι η οδός Μητσοτάκη χωρίζει το εν λόγω οικόπεδο από το νότιο τοίχο των παρεκκλησιών του Αγίου Πέτρου των Δομινικανών, ενώ τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα συνεχίζουν προς όλες τις κατευθύνσεις έξω από τα όρια του οικοπέδου.

Οικόπεδο ιδιοκτησίας ΓΕΝΕΚ, στη συμβολή των οδών Παπαγιαμαλή και Κορωναίου
Το οικόπεδο βρίσκεται βόρεια και σε μικρή απόσταση από το ναό του Αγίου Τίτου. Έχει ανασκαφεί το μεγαλύτερο τμήμα του οικοπέδου, σε βάθος που κυμαίνεται από 6,50 έως 7,50 μ. Αποκαλύφθηκαν οικοδομικές

φάσεις της τουρκοκρατίας, της ενετικής κυριαρχίας, και της Β΄ Βυζαντινής περιόδου. Κάτω από τα στρώματα αυτά αποκαλύφθηκε εκτεταμένο κτήριο με αραβική χρήση, όπως τεκμαίρεται από τα ευρήματα στα αδιατάραχτα ανασκαφικά στρώματα (ισλαμική κεραμική και πλήθος αραβικών νομισμάτων).

Ενιαίος τοίχος με κατεύθυνση Α.-Δ. καταλαμβάνει όλο σχεδόν το μήκος του οικοπέδου. Η δόμησή του είναι εξαιρετικά επιμελημένη από μεγάλους ορθογώνιους λίθους κατά το ισόδομο σύστημα. Διατηρεί παραστάδες θύρας και κατώφλι ή πιθανόν τμήμα κλίμακας. Παράλληλα σε αυτόν τον τοίχο αποκαλύφθηκε δεύτερος, επίσης με εξαιρετικά επιμελημένη δόμηση. Εξωτερικά διατηρεί επίχρισμα σε πολλά σημεία του. Μεταξύ των τοίχων αυτών βρέθηκε θύρα με το κατώφλι της.

Σε όλο το χώρο εντοπίστηκαν διάσπαρτα και εντοιχισμένα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη της πρωτοβυζαντινής περιόδου.

Ένα εκτεταμένο σύστημα υδαταγωγών με καλυπτήριες πλάκες, καθώς και ένας μεγάλων διαστάσεων κλίβανος οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το παραπάνω κτηριακό σύνολο πιθανόν να είχε βιομηχανική χρήση.

Τα κινητά ευρήματα που προέκυψαν, συνίστανται σε ακόσμητη κεραμική καθημερινής χρήσης, νομίσματα και θραύσματα γυαλιού.

Οικόπεδο στη συμβολή των οδών Βύρωνος και Θαλήτα, εντός των τειχών

Το οικόπεδο βρίσκεται δυτικά του Ι.Ν. του Αγίου Δημητρίου. Σε βάθος 3,45 μ. από το επίπεδο της οδού Βύρωνος βρέθηκαν κτηριακά κατάλοιπα με όχι ιδιαίτερα επιμελημένη αργολιθοδομή, κτιστοί αγωγοί στη νότια πλευρά του οικοπέδου, μία ορθογώνια δεξαμενή στη βόρεια πλευρά, καθώς και ένας μεγάλος κτιστός υδαταγωγός στη δυτική πλευρά με ισχυρό υδραυλικό κονίαμα στο εσωτερικό του και καλυπτήριες πλάκες σχιστόλιθου με προσανατολισμό ΝΔ.-ΒΑ. Τα ευρήματα χρονολογούν τα κτηριακά λείψανα στη Β΄ βυζαντινή περίοδο. Στην ίδια περίοδο ανήκει συστάδα κτιστών τάφων στα βορειοανατολικά του οικοπέδου, με προσανατολισμό Α.-Δ., από αργούς λίθους και ημιλαξευμένα πελέκια. Οι περισσότεροι φέρουν καλυπτήριες πλάκες, ενώ σε ένα τάφο βρέθηκε καλυπτήρια πλάκα από τμήμα θωρακίου με εγχάρακτο σταυρό σε Β΄ χρήση.

Τα ευρήματα που προέκυψαν από το επόμενο στρώμα προσδίδουν στο χώρο χρήση στην περίοδο της αραβοκρατίας, όπως μαρτυρούν τα νομίσματα, η κεραμική της (πινάκια, κύπελλα), λύχνοι με ίχνη καύσης, καθώς και κάποια αρχιτεκτονικά μέλη, που βρέθηκαν στο χώρο σε Β΄ χρήση. Ο χώρος αυτός, στο κέντρο περίπου του οικοπέδου, εδράζεται στο φυσικό βράχο, μέσα στον οποίο είναι λαξευμένες οι κυκλικές δεξαμενές με. ισχυρό υδραυλικό κονίαμα. Αποτελείται από κτήρια ισόδομης ή ψευδοϊσόδομης τοιχοποιίας επιμελημένης δόμησης με κατώφλια και μεγάλες εισόδους με λίθινες παραστάδες, με εντοιχισμένα υλικά σε δεύτερη χρήση, όπως μικρές γούρνες πωρόλιθου και μαρμάρινα μέλη. Πρόκειται για ένα κτήριο μεγάλων διαστάσεων, το οποίο σχετίζεται με το νερό, καθώς δεσπόζει στο κέντρο του ένα λαξευμένο φρεάτιο με τρεχούμενο νερό, συστάδα υδαταγωγών στο δυτικό τμήμα του οικοπέδου και στη νότια και δυτική πλευρά των κυκλικών δεξαμενών, πήλινων και κτιστών.

Ο χώρος αυτός είχε και μεταγενέστερη χρήση κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο, όπως μαρτυρούν τα κεραμικά ευρήματα (πινάκια, λυχνάρια, κανάτια, πώματα χύτρας με εμπίεστη διακόσμηση) και νομίσματα.

Μοίρες

Το οικόπεδο βρίσκεται επί της οδού 25ης Μαρτίου στο κέντρο της πόλης των Μοιρών. Βρέθηκε λουτρό που ανήκει στον «εν σειρά» τύπο. Αποκαλύφθηκαν οι τρεις κύριοι χώροι του λουτρώνα, καθώς και ο διάδρομος τροφοδοσίας των υποκαύστων. Η αίθουσα του θερμού (*caldarium*), που στεγαζόταν πιθανότατα με θόλο, βρισκόταν στα νότια και διατηρείται έως το ύψος της *suspensura*, που έχει καταρ-

Εικ. 11. Ηράκλειο, οδός Μπτσοτάκη, οικόπεδο Ε.-Α. Γραμματικάκη-Μιχελογιαννάκη. Άποψη της ανασκαφής.

ρεύσει στο εσωτερικό. Στο δυτικό τμήμα της διαμορφώνονταν λουτήρες και πιθανότατα μια πισίνα, πάνω από το στόμιο του *praefurnium*. Εντοπίστηκαν στοιχεία θέρμανσης των τοίχων (*tubuli* και θραύσματα από *tegulae mammatae*). Το δωμάτιο του χλιαρού λουτρού (*tepidarium*) διέθετε χωριστό *praefurnium* και τετράγωνους στυλίσκους υποκαύστου χωρίς σύστημα θέρμανσης των τοίχων. Ο χώρος του ψυχρού λουτρού (*frigidarium*) βρισκόταν στα βόρεια και στα ανατολικά του σχημάτιζε κόγχη που εκτεινόταν στο όμορο οικόπεδο. Το δάπεδό του βρέθηκε επιστρωμένο με παχύ υδραυλικό κονίαμα. Στα νότια του λουτρώνα διαμορφωνόταν επιμήκης πιθεώνας, πιθανόν για αποθήκευση κρασιού, καθώς οι πίθοι, που βρέθηκαν κατά χώραν, είχαν εντοιχιστεί μέχρι σχεδόν το χείλος τους για λόγους μόνωσης.
Στα δυτικά του λουτρώνα διαμορφώνονταν χώροι αυλής ή κατοικίας, οι οποίοι σώζονται αποσπασματικά, καθώς σε οψιμότερη φάση ενσωματώθηκαν σε συγκρότημα δωματίων με οικιστική χρήση. Τα ερείπια του συγκροτήματος απλώνονταν κάτω από τους δρόμους στα βόρεια και νότια και κάτω από το όμορο οικόπεδο στα δυτικά.
Η αρχική φάση του λουτρού, με βάση την κεραμική και τη μορφή της τοιχοποιίας δεν μπορεί να τοποθετηθεί πρωιμότερα από τον 5ο αιώνα. Από τη στάθμη των δαπέδων της β΄ οικοδομικής φάσης, στο χώρο της κατοικίας, προήλθε ένας φόλλις του αυτοκράτορα Ηρακλείου με το γιο του Ηράκλειο Κωνσταντίνο, του έτους 626/7 ή 631/2. Η χρονολογία του νομίσματος είναι συμβατή με την κεραμική της β΄ οικοδομικής φάσης, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων δύο ακέραιους αμφορείς του τύπου TRC10 από το χώρο του πιθεώνα. Από τα κινητά ευρήματα ξεχωρίζει μια ακέραιη σφραγίδα ευλογίας άρτου με το όνομα του ιδιοκτήτη της: {ΙCΧC} ΒΟΗΘΙ ΔΟΥΛΩ CO(Y) [C]ΩΤΙΝΩ.
Από τα ανασκαφικά ευρήματα τεκμηριώνεται ότι το λουτρό παρέμεινε σε χρήση τουλάχιστον έως την εποχή του αυτοκράτορα Ηρακλείου. Σε περίοδο οψιμότερη της αρχικής οικοδόμησης, πιθανότατα στον όψιμο 6ο αιώνα, μέρος των χώρων που απλώνονταν στα δυτικά του ανακατασκευάστηκε και είχε χρήση κατοικίας. Το εύρημα των Μοιρών αποτελεί το μοναδικό μέχρι σήμερα οικιστικό κατάλοιπο της ύστερης αρχαιότητας στην πόλη. Παραμένει αβέβαιο αν αποτελεί τμήμα μιας πλούσιας αγρέπαυλης, όπως εκείνη του γειτονικού Καστελλίου, ή μιας μικρής κώμης, που αναπτύχθηκε στην περιφέρεια της πρωτεύουσας του νησιού Γόρτυνας.

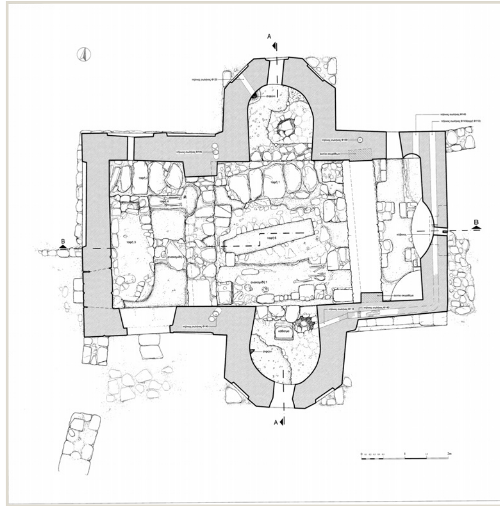
Δήμος Βιάννου, θέση «Λούτρα»

Μετά από αίτημα της ενορίας Ξενιάκου, διεξήχθη ανασκαφική έρευνα στα ερείπια του ναού των Αγίων Σαράντα, όπου διακρίνονταν ίχνη τοίχων και λιθόκτιστη αψίδα. Το νότιο τμήμα των ερειπίων του ναού καταλαμβάνει ο μονόχωρος καμαροσκέπαστος ναός των Αγίων Πάντων (1883). Αποκαλύφθηκαν έξι τάφοι και ένα σταυρόσχημο βαπτιστήριο.
Ταφές: Ο Τάφος 1 βρίσκεται στο κεντρικό κλίτος, είναι καμαροσκεπής, κατασκευασμένος με αργολιθοδομή και έχει είσοδο στον ανατολικό τοίχο που έκλεινε με πλάκα. Η είσοδος από τη θύρα στο εσωτερικό γινόταν μέσω βαθμίδας που καταλαμβάνει όλο το πλάτος του ανατολικού τοίχου. Η καμάρα φέρει επίπεδη διαμόρφωση στην επιφάνεια, η οποία εξυπηρετούσε την τέλεση νεκρικών τελετών. Στο δάπεδο του τάφου από την ανατολική πλευρά οδηγεί λιθόκτιστη βαθμίδα που καταλαμβάνει όλο το πλάτος του. Ο τάφος περιείχε οστά από ανακομιδές και δύο γυάλινα μυροδοχεία. Στο δυτικό τοίχο ανοίγεται κτιστή τετράγωνη εσοχή που περιείχε αμφορίσκο και οινοχοΐσκη. Με βάση την τυπολογία και τα ευρήματα ο τάφος χρονολογείται στους πρωτοβυζαντινούς χρόνους.
Ο Τάφος 2 που εντοπίστηκε στη βόρεια πλευρά του βόρειου κλίτους είναι κιβωτιόσχημος με κάλυψη από κεραμικές πλάκες. Ο Τάφος 3 που εντοπίστηκε στο νοτιοδυτικό τμήμα του βόρειου κλίτους είναι πανομοιότυπος με τον Τάφο 1, με τη διαφορά ότι η στέγασή του είναι από πλακοειδείς ογκώδεις ασβεστόλιθους και όχι καμάρα. Περιείχε οστά από ανακομιδές, γυάλινη οινοχόη και γυάλινο μυροδοχείο. Ο Τάφος 4 που βρέθηκε στο κεντρικό κλίτος είναι κιβωτιόσχημος, λιθόκτιστος και δεν έδωσε ευρήματα. Ο Τάφος 5 βρέθηκε στη νότια πλευρά του κεντρικού κλίτους και ήταν όμοιου τύπου με τον προηγούμενο, χωρίς κτερίσματα. Μια μεταγενέστερη παιδική ταφή εντοπίστηκε στο εσωτερικό της νότιας αψίδας.
Βαπτιστήριο: Στο βορειοδυτικό τμήμα βρέθηκε μικρό σταυρόσχημο βαπτιστήριο με πήλινο αγωγό απορροής ύδατος, διαστ. 0,70-0,95 μ. Εσωτερικά διατηρούνται τμήματα από υδραυλικό κονίαμα. Η έρευνα θα συνεχιστεί.

ΛΑΣΙΘΙ

Σητεία, Κάτω Επισκοπή

Κατά τα έτη 2006-2007 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του τρουλλαίου ναού των Αγίων Αποστόλων στην Κάτω Επισκοπή Σητείας (εικ. 12). Πρόκειται για ιδιόρρυθμο αρχιτεκτονικά μνημείο, με τριμερή κάτοψη, πλευρικές κόγχες και αποκλίνοντα προσανατολισμό. Όπως κατέδειξαν οι ερευνητικές εργασίες στο μνημείο, αυτό προήλθε από μετατροπή μεσοβυζαντινού λουτρού κατά το 16ο αιώνα. Το δάπεδο στο εσωτερικό του ναού χρησιμοποιήθηκε εκτενώς ως χώρος ταφής. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ποικίλα στοιχεία των επιδαπέδιων και υπόγειων εγκαταστάσεων του λουτρού ικανοποιητικά διατηρημένα στο ανατολικό τμήμα του μνημείου που χρησιμοποιείτο ως Ιερό Βήμα, ενώ οι τάφοι στο κεντρικό τμήμα είχαν προκαλέσει εκτεταμένη αναμόχλευση στο χώρο. Η ανασκαφή στο εσωτερικό των δύο κογχών αποκάλυψε τα αρχικά λουτρικά δάπεδα από υδραυλικό κονίαμα, ενώ στο δυτικό τμήμα του μνημείου δεν εντοπίστηκε κανένα στοιχείο που να σχετίζεται εμφανώς με το λουτρό.

Εικ. 12. Σητεία, Κάτω Επισκοπή. Άγιοι Απόστολοι. Αποτύπωση.

Κόκκινα Σητείας (πλησίον Καζάρμας). Χώρος του ΟΕΚ

Κατά το έτος 2008 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική διερεύνηση στο χώρο ανέγερσης του οικισμού του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας «ΣΗΤΕΙΑ ΙΙΙ», στην περιοχή Κόκκινα Σητείας. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ορθογωνικά λαξευτά ταφικά ορύγματα, θεμέλια οικιστικών κατασκευών και τμήμα (μήκ. 10 μ.) «περιτειχίσματος» του 5ου-6ου αι. μ.Χ..

Προϊστάμενοι

Μιχάλης Ανδριανάκης (2003-2010)
Ιωάννης Βολανάκης (2004-2009)
Αικατερίνη Μυλοποταμιτάκη (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Αγία Τριάδα Λιγορτύνου	Αικ. Μυλοποταμιτάκη
Οδός Αλμυρού, συμβολή των οδών Βύρωνος και Θαλήτα, οδός Ερωτοκρίτου, συμβολή των οδών Παπαγιαμαλή και Κορωναίου	Λ. Σταρίδα
Οικόπεδο Κόρογλου	Π. Επιτροπάκης
Οικόπεδο Αγγελάκη, κτήριο «Αχτάρικα»	Ε. Κανάκη
Μπεντενάκι	Λ. Σταρίδα - Ε. Κανάκη
Οικόπεδο Μιχελογιαννάκη	Π. Επιτροπάκης
Άγιος Φραγκίσκος	Μιχ. Ανδριανάκης, Π. Επιτροπάκης
Μοίρες	Βασ. Συθιακάκη
Δήμος Βιάννου, θέση «Λούτρα»	Γ. Κατσαλής
Σητεία, Κάτω Επισκοπή, Κόκκινα Σητείας	Μ. Μαρή

28η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Εικ. 1. Παλιά Πόλη Ρεθύμνου. Πινάκιο από την ανασκαφή του συγκροτήματος των Αυγουστινιανών μοναχών.

ΡΕΘΥΜΝΟ

Παλιά Πόλη Ρεθύμνου

Ευρείας έκτασης υπήρξε το ανασκαφικό έργο στην περιοχή της Παλιάς Πόλης Ρεθύμνου, με την ευκαιρία των πολλών έργων διαμόρφωσης των δημόσιων χώρων που ανέλαβε ο Δήμος Ρεθύμνης, αλλά και των αναστηλωτικών έργων που διενεργήθηκαν από την Υπηρεσία. Συγκεκριμένα, νότια του καθολικού της μονής των Αυγουστινιανών μοναχών (*Νερατζέ Τζαμί*, σημερινό Ωδείο) εντοπίστηκαν με τη μέθοδο της γεωδιασκόπησης (με τη συνεργασία του Ινστιτούτου Τεχνολογίας και Έρευνας - ΙΤΕ) και στη συνέχεια αποκαλύφθηκαν λείψανα κτηρίων, τα οποία ταυτίζονται με τη νότια και τη δυτική πτέρυγα του μοναστηριακού συγκροτήματος (ανασκαφική περίοδος 2007-2008) (εικ. 2). Τα ευρήματα, κυρίως εφυαλωμένη κεραμική και χάλκινα νομίσματα, δεικνύουν τη χρήση του συγκροτήματος από τον πρώιμο 15ο έως και τον ύστερο 18ο αιώνα (εικ. 1).

Η αποκατάσταση του δίχωρου θολοσκέπαστου κτίσματος, στη συμβολή των οδών Π. Κορωναίου και Σμύρνης, κατά τα έτη 2007-2008, έδωσε ενδιαφέροντα στοιχεία για την ιστορία του. Η κόγχη του ιερού και οι ταφές ανήκουν σε ναό, που οι ενετικές πηγές ταυτίζουν με την *Αγία Σοφία*, ενώ η κόγχη του μιχράμπ κατασκευάστηκε κατά τη μετατροπή του κτηρίου στο τζαμί του Γιαχιά Ιμπραΐμ.

Το 2007 έγιναν τομές και στο εσωτερικό ενός άγνωστου ναού στην οδό Νικηφόρου Φωκά, αφιερωμένου πιθανότατα στην *Αγία Παρασκευή*. Τα ευρήματα οδήγησαν στη μερική ανασύνθεση της ιστορίας του μνημείου, από το 16ο αιώνα που ιδρύθηκε ως ναός, έως και την περίοδο της τουρκοκρατίας, όταν ο χώρος είχε πια αποκτήσει εργαστηριακή και αποθηκευτική χρήση (εικ. 3).

Σημαντικά ευρήματα απέδωσαν οι ανασκαφικές τομές στο εσωτερικό του ναού του *Αγίου Φραγκίσκου* (2003-2005). Αποκαλύφθηκαν επάλληλα στρώματα πυκνών ταφών, ένα εύρημα μοναδικό για τα αρχαιολογικά δεδομένα των βενετσιάνικων ναών, όπου συνήθως απαντούν ταφές κληρικών ή ανώτερων αξιωματούχων. Η βιοαρχαιολογική έρευνα που ακολούθησε, με τη συνεξέταση των ανασκαφικών, ιστορικών και ανθρωπολογικών δεδομένων, οδηγεί σε μια συσχέτιση των ταφών με την περίοδο της πολιορκίας, πριν από την κατάκτηση της πόλης από τους Τούρκους το 1646.

Το 2008, με την ευκαιρία της αντικατάστασης του οδοστρώματος στο χώρο της πλατείας του Αγνώστου Στρατιώτη στα όρια της Παλιάς Πόλης, ήλθαν στο φως τα κατάλοιπα μιας ισχυρής κατασκευής. Πρόκειται πιθανότατα για την *πύλη της Αγίας Βαρβάρας* από τα χερσαία τείχη της πόλης, η οποία κατεδαφίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα.

Στο οικόπεδο της *οδού Καστρινογιαννάκη, στην Παλιά Πόλη Ρεθύμνου*, ήλθε στο φως κατά τα έτη 2009-2010, το σύνολο του *ναού των*

Εικ. 2. Παλιά Πόλη Ρεθύμνου. Μονή των Αυγουστινιανών μοναχών. Συγκροτήματα κελιών.

Εικ. 3. Παλιά Πόλη Ρεθύμνου. Ναός Αγίας Παρασκευής. Άποψη από το εσωτερικό του κατά τη διάρκεια της ανασκαφής.

Αγίων Αποστόλων, του οποίου ο νότιος τοίχος και τμήμα της αψίδας του ιερού ήταν ορατό σε ύψος 2,5 μ. περίπου. Πρόκειται για δίκλιτο ναό, ο οποίος αναφέρεται από τις πηγές στις αρχές του 17ου αιώνα ως ορθόδοξος και χρονολογείται με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα στον ύστερο 15ο-πρώιμο 16ο αιώνα. Το οικοδόμημα, του οποίου οι περιμετρικοί τοίχοι αποκαλύφθηκαν σε ύψος από 1 έως 2 μ., είχε περισσότερες οικοδομικές φάσεις, όπως διαπιστώνεται από το νότιο τοίχο, του οποίου μόνο το ανατολικό τμήμα έφερε σφενδόνια.
Η ένωση των δύο κλιτών γινόταν μέσω τριών τόξων, τα οποία στηρίζονταν σε τρεις ορθογώνιους πεσσούς και έναν ημιπεσσό στο δυτικό τοίχο. Η αρχική είσοδος του ναού ήταν στο δυτικό τμήμα του βόρειου τοίχου, ενώ ο ναός φωτιζόταν τουλάχιστον από ένα παράθυρο στο νότιο τοίχο. Στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκαν τρεις κιβωτιόσχημοι τάφοι με αναμοχλευμένες ταφές, οι οποίοι πρέπει να ήταν ορατοί πάνω στο δάπεδο από ισχυρό ασβεστοκονίαμα που βρέθηκε σε μεγάλο τμήμα του χώρου. Την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας ο ναός χωρίστηκε στα δύο, όπως διαπιστώνεται από τους αμελείς τοίχους ενός κτηρίου που κατασκευάστηκε στο ανατολικό τμήμα του ναού και χώρισε στα δύο και τις αψίδες των ιερών. Η χρήση του κτίσματος αυτού, το οποίο βρισκόταν σε ψηλότερο επίπεδο από τον υπόλοιπο ναό, είναι προς διερεύνηση. Ο υπόλοιπος χώρος που δέχθηκε επίσης ορισμένες μεταγενέστερες επεμβάσεις, όπως η κατασκευή ενός παραθύρου στο νότιο τοίχο, χρησιμοποιήθηκε μάλλον ως αποθηκευτικός. Τη χρήση του αυτή ενισχύει η αποκάλυψη μεγάλου πίθου με εμπίεστη γραμμική διακόσμηση στο σώμα του, τοποθετημένου στο εσωτερικό του βόρειου τάφου (εικ. 4).
Την περίοδο Σεπτέμβριος-Οκτώβριος του 2010, στο πλαίσιο έναρξης του έργου αποκατάστασης του *Δίδυμου Κτηρίου στη Φορτέτζα Ρεθύμνου*, το οποίο χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα ΕΣΠΑ, ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του. Η ανασκαφή, μέρος της οποίας είχε διενεργηθεί το έτος 2003, έφερε στο φως τμήμα κτίσματος, το οποίο εκτεινόταν κυρίως στο δυτικό θόλο του Δίδυμου Κτηρίου. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν πέντε χώροι σε ύψος μόλις 0,20-0,30 μ. θεμελιωμένοι κατά το μεγαλύτερο μέρος τους πάνω στο φυσικό βράχο, ο οποίος είχε μπαζωθεί με κοκκινόχωμα προκειμένου να εξομαλυνθεί η επιφάνειά του. Το κτίσμα ήταν κατασκευασμένο από αργολιθοδομή και επιχρισμένο με ανοιχτόχρωμο ασβεστοκονίαμα εσωτερικά και εξωτερικά, ενώ έφερε ένα, τουλάχιστον, θύρωμα εισόδου στα νότια, από το οποίο αποκαλύφθηκε

Εικ. 4. Παλιά Πόλη Ρεθύμνου. Άγιοι Απόστολοι. Το νότιο κλίτος του ναού κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας. Διακρίνεται ο τάφος 1, με τον πίθο στο εσωτερικό του.

το κατώφλι. Στο εσωτερικό του κεντρικού χώρου ανασκάφηκε μικρός υπόγειος αγωγός, ο οποίος βρισκόταν κάτω από το δάπεδο από ασβεστοκονίαμα που αποκαλύφθηκε κατά τόπους. Το κτίσμα αυτό, που πιθανόν είχε χρήση κατοικίας και εκτεινόταν ανατολικά και νότια, εκτός των ορίων του υφιστάμενου κτηρίου, καταστράφηκε από άγνωστη αιτία και πάνω του κτίστηκε πιθανόν τον πρώιμο 17ο αιώνα το λεγόμενο Δίδυμο Κτήριο. Η χρήση του μεταγενέστερου αυτού κτηρίου, το οποίο δεν αναφέρεται στις σχετικές πηγές και τους χάρτες της περιόδου της Βενετοκρατίας, πιθανόν να ήταν αποθηκευτική.
Η χρονολόγηση του παλαιότερου κτηρίου, με βάση τη λιγοστή κεραμική ανάμεσα στην οποία εντοπίστηκαν όστρακα της χαρακτηριστικής *ceramica berettina*, καθώς και λίγων χάλκινων νομισμάτων (εικ. 5), ανάγεται στον ύστερο 16ο αιώνα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα πρωτοβυζαντινό νόμισμα, το οποίο βρέθηκε πάνω στο φυσικό βράχο και αποτελεί τη μοναδική ένδειξη που διαθέτουμε για τη χρήση του λόφου της Παλαιόχωρας, αλλά και της πόλης του Ρεθύμνου για αυτήν την περίοδο.

Μελιδόνι Μυλοποτάμου

Το έτος 2004, σε ακίνητο ιδιώτη στο *Μελιδόνι Μυλοποτάμου*, αποκαλύφθηκαν τα λείψανα παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Η βασιλική είναι τρίκλιτη, με ημικυκλική αψίδα που φέρει σύνθρονο, και ένα μικρό σταυρόσχημο βαπτιστήριο ενσωματωμένο στο βόρειο κλίτος. Η πρώτη χρονολόγηση της κεραμικής υποδηλώνει τη συνεχή χρήση του χώρου από τον 5ο έως και τον 7ο αι. μ.Χ., ενώ μεταξύ των σημαντικότερων ευρημάτων συγκαταλέγονται δύο μαρμάρινα κορινθιακά κιονόκρανα και ο κορμός ενός κίονα που σώθηκε κατά χώραν (εικ. 6).

Βιράν Επισκοπή Μυλοποτάμου

Μικρής έκτασης ανασκαφικές τομές διενερ-

Εικ. 5. Δίδυμο Κτήριο Φορτέτζας Ρεθύμνου. Sessino του Pasc. Cicogna (1585-1595).

Εικ. 6. Μελιδόνι Μυλοποτάμου. Το κεντρικό κλίτος της Βασιλικής.

Εικ. 7. Πάνορμο. Αμφορέας του τύπου 2 ναυαγίου Yassi Ada (7ος αι. μ.Χ.).

Εικ. 8. Πάνορμο. Νόμισμα Κώνσταντα Β΄.

γήθηκαν και στο ναό του Αγίου Δημητρίου στη Βιράν Επισκοπή Μυλοποτάμου, στο πλαίσιο της εκπόνησης της μελέτης αποκατάστασης του κτηρίου (2007-2008). Το αινιγματικό αυτό μνημείο, του οποίου η αρχική φάση χρονολογείται στη μεσοβυζαντινή περίοδο με βάση τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά, φαίνεται ότι πριν μετατραπεί σε ναό κατά την ενετοκρατία, είχε χρήση λουτρώνα.

Πάνορμο Μυλοποτάμου

Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της παλαιοχριστιανικής περιόδου εντοπίστηκαν σε αγρό ιδιώτη εντός του οικισμού Πανόρμου Μυλοποτάμου.

Η σωστική ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο περιόδους, κατά τα έτη 2008 και 2009, αντίστοιχα. Κατά τη δεύτερη περίοδο, οπότε και ολοκληρώθηκε η ανασκαφική έρευνα, αποκαλύφθηκε σε όλη σχεδόν την επιφάνεια του σκάμματος, η θεμελίωση κτηρίου, με τρία δωμάτια, διευθετημένα από ΒΑ.-ΝΔ., ενώ ένα τρίτο, στο δυτικό τμήμα του κτηρίου, φαίνεται ότι καταστράφηκε, πιθανόν από έντονη σεισμική δραστηριότητα των αρχών του 7ου αι. μ.Χ., σύμφωνα με το χάλκινο νόμισμα του Φωκά (602-610 μ.Χ.), που συλλέχθηκε από το στρώμα καταστροφής του, και κατόπιν εγκαταλείφθηκε.

Η ανασκαφή του στρώματος καταστροφής στα υπόλοιπα δωμάτια του κτηρίου, έδειξε – βάσει των μέχρι σήμερα μελετημένων αρχαιολογικών ευρημάτων – ότι αυτό ήταν πιθανόν οικία, η οποία βρισκόταν σε χρήση κατά τη διάρκεια του 7ου έως και το α΄ μισό του 8ου αιώνα, οπότε καταστράφηκε συνολικά, εφόσον το στρώμα καταστροφής του υπήρξε ομοιόμορφο και αδιατάρακτο. Η χρονολόγηση προκύπτει: α) από ορισμένα σχήματα αγγείων της κοινής κυρίως κεραμικής, που γνωρίζουν ιδιαίτερη διάδοση κατά τον 7ο και τον 8ο αι. μ.Χ. σε πολλές περιοχές της Μεσογείου (εικ. 7), β) από χάλκινα ευρήματα που έχουν βρεθεί σε άλλες ανασκαφές κτηρίων της α΄ βυζαντινής περιόδου και έχουν αποδοθεί από τους μελετητές στον 7ο αιώνα και γ) από την εύρεση χάλκινου φόλλι της περιόδου 659-664 μ.Χ., κατά τη βασιλεία του Κώνσταντα Β΄ (εικ. 8).

Εικ. 9. Αργυρούπολη Ρεθύμνου. Γενική άποψη της ανασκαφής.

Αργυρούπολη Ρεθύμνου

Την περίοδο 2000-2002 έγιναν τομές στο εσωτερικό και στον περιβάλλοντα χώρο του μονόχωρου καμαροσκέπαστου ναού της *Αγίας Κυριακής* στην Αργυρούπολη Ρεθύμνου. Διαπιστώθηκε ότι οι επιμήκεις τοίχοι του ναού αποτελούσαν τους τοίχους του θερμού χώρου (*caldarium*) ενός υστερορωμαϊκού λουτρού. Εσωτερικά και εξωτερικά του ναού αποκαλύφθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι του 12ου αιώνα. Το 2005 ξεκίνησε σωστική ανασκαφή σε *ακίνητο ιδιώτη* στην Αργυρούπολη. Στο χώρο υπάρχει αναλημματικός τοίχος της βυζαντινής περιόδου και αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα (εικ. 9). Ένα συγκρότημα δύο δωματίων έχει ερμηνευτεί ως εργαστήριο υαλουργίας, λόγω του μεγάλου αριθμού θραυσμάτων υαλόμαζας και γυάλινων αγγείων. Πρέπει να σημειωθεί ότι πρόκειται για τα μόνα γνωστά κατάλοιπα πρωτοβυζαντινής περιόδου που αποκαλύπτονται στην περιοχή, όπου κατά την αρχαιότητα βρισκόταν η ακμαία πόλη Λάππα.

Ποταμοί Αμαρίου

Εκτεταμένες εργασίες (1998-2000, 2002-2003, 2007) έγιναν και στους Ποταμούς Αμαρίου, στη λεκάνη κατάκλισης του ομώνυμου φράγματος. Οι έρευνες επικεντρώθηκαν σε τρεις θέσεις, που είχαν ισχυρές ενδείξεις για ύπαρξη αρχαιοτήτων. Στη μια εξ αυτών ήλθε στο φως λουτρική εγκατάσταση του πρώιμου 4ου αιώνα (εικ. 10). Το μικρό αυτό βαλανείο με τους τέσσερις χώρους θα πρέπει να εγκαταλείφθηκε όταν μέρος του καταστράφηκε από την αλλαγή ροής του παρακείμενου ποταμού. Ερευνήθηκαν ακόμα ανασκαφικά ο ερειπωμένος ναός του Αγίου Γεωργίου, καθώς και μια εργαστηριακή πιθανότατα εγκατάσταση, στον περιβάλλοντα χώρο της Αγίας Κυριακής (εικ. 11).

Μαρουλάς Ρεθύμνου

Το 2008, σωστική έρευνα σε ακίνητο ιδιώτη εκτός του οικισμού Μαρουλά Ρεθύμνου αποκάλυψε τα λείψανα μιας αγροτικής έπαυλης (εικ. 12). Το κτήριο αποτελείται από πέντε τουλάχιστον δωμάτια και διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα. Είναι διακριτές τουλάχιστον δύο επισκευαστικές φάσεις, που χρονολογούνται

Εικ. 10-11. Ποταμοί Αμαρίου. Ο υπόκαυστος χώρος του λουτρού και εργαστηριακή εγκατάσταση.

στα μέσα του 3ου και στον 6ο αιώνα, αντίστοιχα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το στρώμα καταστροφής που σηματοδοτεί και το τέλος χρήσης του χώρου, καθώς από αυτό προέρχεται ένας μεγάλος αριθμός αγγείων που αποκαθίστανται σχεδόν ακέραια.

ΧΑΝΙΑ

Παλιόχωρα Σελίνου

Το εντυπωσιακότερο ίσως ανασκαφικό σύνολο από το Νομό Χανίων προέρχεται από το χώρο του *Castel Selino*, του φρουρίου που δεσπόζει πάνω από τον οικισμό της Παλιόχωρας. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν τις προσθήκες και τις συμπληρώσεις των χρόνων της τουρκοκρατίας πάνω στον αρχικό βενετσιάνικο πυρήνα του 13ου αιώνα, καθώς και κτήρια στο εσωτερικό του φρουρίου. Περισσότερα από 300 ακέραια αγγεία και πλήθος θραυσμάτων δίνουν μια πλήρη εικόνα της κεραμικής της περιόδου του 16ου-17ου αιώνα, τόσο τοπικών παραγωγών όσο και εισηγμένων τύπων (εικ. 13). Τα σημαντικότερα από τα ευρήματα παρουσιάστηκαν το 2002 και το 2003 σε έκθεση στην Παλιόχωρα, αλλά και στη Δημοτική Πινακοθήκη των Χανίων, σε μια συνεργασία της 28ης ΕΒΑ με το Δήμο Πελεκάνου.

Παλιά Πόλη Χανίων

Το Μάιο του 2010 διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή σε οικόπεδο στη συμβολή των *οδών Γλαύκου και Ραδαμάνθεως*, πλησίον του ξενοδοχείου Porto Veneziano, εντός της παλιάς πόλης των Χανίων. Αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια ενός δωματίου με τοίχους κατασκευασμένους από αργολιθοδομή. Τα ευρήματα της ανασκαφής περιλαμβάνουν κυρίως όστρακα από μαγειρικά σκεύη του 20ού αιώνα, μεγάλη ποσότητα χονδροειδούς κεραμικής της τουρκοκρατίας, πήλινες καπνοσύριγγες, βόλια και ελάχιστη ποσότητα κεραμικής της ενετοκρατίας. Η στρωματογραφία είναι ιδιαίτερα διαταραγμένη, λόγω της επάλληλης οικοδόμησης του χώρου έως τον 20ό αιώνα.

Βαφές Αποκορώνου

Κατά τα έτη 2000, 2003, 2004 και 2008 διενεργήθηκαν τομές στο χώρο του ναού των *Αγίων Ασωμάτων* στο Βαφέ Αποκορώνου. Οι εργασίες αποκάλυψαν τον αρχικό μονόχωρο με νάρθηκα ναό, πάνω στον οποίο είναι θεμελιωμένος ο υφιστάμενος, συστάδες τάφων, αλλά και λείψανα κτηρίου (εικ. 14-15). Τα ανασκαφικά δεδομένα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η θέση βρισκόταν σε χρήση από τον 6ο έως και τον 7ο αιώνα, στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε, για να επαναλειτουργήσει στο τέλος της μεσοβυζαντινής εποχής.

Βρύσες Αποκορώνου

Στο πλαίσιο του έργου για τη δημιουργία της νέας οδικής παράκαμψης του οικισμού των *Βρυσών Αποκορώνου*, πραγματοποιήθηκε το 2005-2007 ανασκαφική έρευνα στα βορειοανατολικά του οικισμού. Ήλθε στο φως τμήμα πρωτοβυζαντινής αγροικίας αποτελούμενο από πέντε δωμάτια (εικ. 16). Σχεδόν όλα χρησίμευαν ως αποθηκευτικοί χώροι, ενώ ένα από αυτά πιθανότατα είχε χρήση εργαστηρίου. Η πρώτη μελέτη των ευρημάτων χρονολογεί το συγκρότημα στον 6ο-α΄ μισό του 7ου αιώνα.

Αλμυρίδα Αποκορώνου

Στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής πραγματοποιήθηκε έρευνα σε ακίνητο πλησίον της βασιλικής της Αλμυρίδος Αποκορώνου. Στο

Εικ. 12. Μαρουλάς Ρεθύμνου. Γενική άποψη της αγροτικής έπαυλης.

Εικ. 13. Παλιόχωρα Σελίνου. Αγγεία από την ανασκαφή του Castel Selino.

Εικ. 14. Βαφές Αποκορώνου. Η ανασκαφή στο ναό των Αγίων Ασωμάτων.

Εικ. 15. Βαφές Αποκορώνου. Αγγεία από την ανασκαφή.

χώρο αποκαλύφθηκε κατασκευή από πλίνθους, που ανήκει πιθανότατα σε λουτρική εγκατάσταση, και χρονολογείται στον 6ο αιώνα.

Αρμένοι Αποκορώνου

Ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε και στον *Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο* στους Αρμένους. Κάτω από το μονόχωρο ναό του 16ου αιώνα εντοπίστηκαν οι τοίχοι παλαιότερου, μονόχωρου τρουλλαίου, που από τα σπαράγματα των τοιχογραφιών τοποθετείται στα τέλη του 12ου-αρχές του 13ου αιώνα. Ο ναός αυτός με τη σειρά του είναι χτισμένος στη θέση παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Το ψηφιδωτό που αποκαλύφθηκε χρονολογείται στο β' μισό του 6ου αιώνα και αποδόθηκε στο συνεργείο που κατασκεύασε και το δάπεδο της βασιλικής στη γειτονική Αλμυρίδα. Τα θεμέλια ενός αρχαιότερου ναού, που αντικαταστάθηκε στις αρχές του 17ου αιώνα από το υπάρχον κτίσμα, αποκαλύφθηκαν και στο νάρθηκα του καθολικού της **μονής Γουβερνέτου**.

Καστέλλι Κισάμου

Εργαστηριακές εγκαταστάσεις (κλίβανος μεταλλουργίας) εντοπίστηκαν και σε σωστική ανασκαφή στην Κίσαμο. Στην ευρύτερη περιοχή αποκαλύφθηκαν ακόμα ένα νεκροταφείο, καθώς και οικιστικά κατάλοιπα. Τα νομισματικά ευρήματα καλύπτουν μια έκταση από τα υστερορωμαϊκά χρόνια έως και την περίοδο της ενετοκρατίας, συμπληρώνοντας την εικόνα για την ιστορία της πόλης, της οποίας οι προγενέστερες φάσεις έχουν ερευνηθεί επισταμένως. Τον Ιούνιο του 2010 διενεργήθηκε στο Καστέλλι Κισάμου ανασκαφή κατά τη διάρκεια κατασκευής δικτύων Βιολογικού καθαρισμού, δυτικά του Επισκοπικού Μεγάρου, επί της *οδού Επισκόπου Ευδ. Συγγελάκη*. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις τάφοι προσανατολισμένοι από Δ. προς Α., εκ των οποίων ο πρώτος (τάφος 1) αποτελούσε χώρο ανακομιδής οστών. Εντός των τάφων αποκαλύφθηκαν οστά, δύο ενώτια, μία πήλινη οινοχόη, έξι αγγεία και μία πόρπη με εγχάρακτη σταυρόμορφη διαμόρφωση. Από τα ευρήματα συνάγεται η χρονολόγησή τους στον 6ο αιώνα. Το σημαντικότερο ανασκαφικό εύρημα αποτελούν τα αρχιτεκτονικά υπολείμματα κυκλικού κτίσματος προσανατολισμένου προς Α., το οποίο πιθανώς περικλείεται εντός κεκλιμένων τοίχων με κατεύθυνση από ΝΑ. προς ΒΔ., όπως υποδεικνύεται από τα λείψανα τοιχοποιιών βόρεια και νότια. Η διακόσμηση του κτηρίου αποτελείται από επιδαπέδιο ψηφιδωτό, στο οποίο διακρίνεται ανεικονική παράσταση με κρατήρα, από τον οποίο εκφύονται βλαστοί αμπέλου, φύλλα κισσού (εικ. 17), καθώς και τμήμα σταυρού (εικ. 18). Με βάση τα στυλιστικά χαρακτηριστικά του ψηφιδωτού πιθανολογείται χρονολόγηση στον 6ο αιώνα. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτηρίου υποδεικνύουν συγγένεια με τον κυκλικό ναό του Αρχαγγέλου

Εικ. 16. Βρύσες Αποκορώνου. Η πρωτοβυζαντινή αγροικία.

Εικ. 17-18. Καστέλλι Κισάμου. Τμήματα του ψηφιδωτού διακόσμου με φύλλα κισσού και παράσταση σταυρού εντός πλαισίου.

Μιχαήλ στη γειτονική περιφέρεια της Επισκοπής Κισσάμου. Το πλάτος του αύλακα (4 μ.) δεν επέτρεψε την εξαγωγή περισσότερων συμπερασμάτων. Η εκσκαφή των αγωγών διακόπηκε στο συγκεκριμένο σημείο.

Αλικιανός Κυδωνίας
Ένα εκτεταμένο νεκροταφείο ανασκάφηκε στο εσωτερικό και περιμετρικά του ναού της *Ζωοδόχου Πηγής (Αϊ Κυρ Γιάννης)* στον Αλικιανό. Οι περίπου 80 τάφοι που ερευνήθηκαν (εικ. 19) δίνουν μια πρώτη χρονολόγηση από τον 11ο-12ο αιώνα έως και την περίοδο της τουρκοκρατίας, ενώ μεταξύ των ευρημάτων περιλαμβάνεται σημαντικός αριθμός εξαρτημάτων ένδυσης, νομίσματα και κεραμική. Ένα άλλο νεκροταφείο, αλλά και λείψανα μιας τρίκλιτης βασιλικής, αποκαλύφθηκαν στη θέση του ναού του **Μιχαήλ Αρχαγγέλου στη Σαρακήνα** Δήμου Πελεκάνου.

Τείχη Χανίων
Σημαντικά στοιχεία αποκαλύφθηκαν μπροστά από το *παλαιοχριστιανικό τείχος των Χανίων*, στις ανασκαφές που εκτελέστηκαν από το Γραφείο Τειχών του ΤΔΠΕΑΕ, υπό την επίβλεψη της 28ης ΕΒΑ. Διαπιστώθηκε ότι ο οχυρωματικός περίβολος πατά εν μέρει πάνω στον ελληνιστικό, ο οποίος είναι θεμελιωμένος σε λείψανα του υστερομινωικού οικισμού. Μπροστά από το τείχος αποκαλύφθηκε χαμηλό προτείχισμα (εικ. 20) που προσδιόριζε το χώρο υγρής τάφρου, η οποία πιθανώς περιέτρεχε το λόφο Καστέλλι και τον απέκοπτε από την ξηρά. Περιμετρικά του ορθογώνιου *επιπρομαχώνα της Santa Katerina* αποκαλύφθηκαν λείψανα των κανονιοθυρίδων. Στον παρακείμενο *επιπρομαχώνα του San Salvatore*, μετά την κατεδάφιση του ακαλαίσθητου ξενοδοχείου ΧΕΝΙΑ, αποκαλύφθηκε το υπόλοιπο της επιμελημένης ελλειψοειδούς χαμηλής πλατείας, και οι εσωτερικές αντηρίδες που στήριζαν τις τοξωτές κατασκευές αντιστήριξης περιμετρικά του κυρίως προμαχώνα.

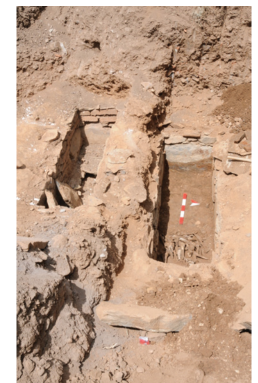

Εικ. 19. Αλικιανός Κυδωνίας. Οι ταφές από το εσωτερικό του ναού της Ζωοδόχου Πηγής (Αϊ Κυρ Γιάννης).

Εικ. 20. Γενική άποψη του βυζαντινού τείχους των Χανίων.

Κάντανος Σελίνου
Το 2010 διενεργήθηκε ανασκαφή στο οικόπεδο του Μ. Καλαϊτζάκη εντός του οικισμού της Καντάνου. Κατά τη διάρκεια διάνοιξης βόθρου αποκαλύφθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι προσανατολισμένοι από Δ. προς Α. χωρίς κτερίσματα (εικ. 21). Μετά από έρευνα του περιβάλλοντος χώρου η ανασκαφή δεν συνεχίστηκε.

Εικ. 21. Κάντανος, οικόπεδο Μ. Καλαϊτζάκη. Άποψη των δύο τάφων.

Προϊστάμενος

Μιχάλης Ανδριανάκης

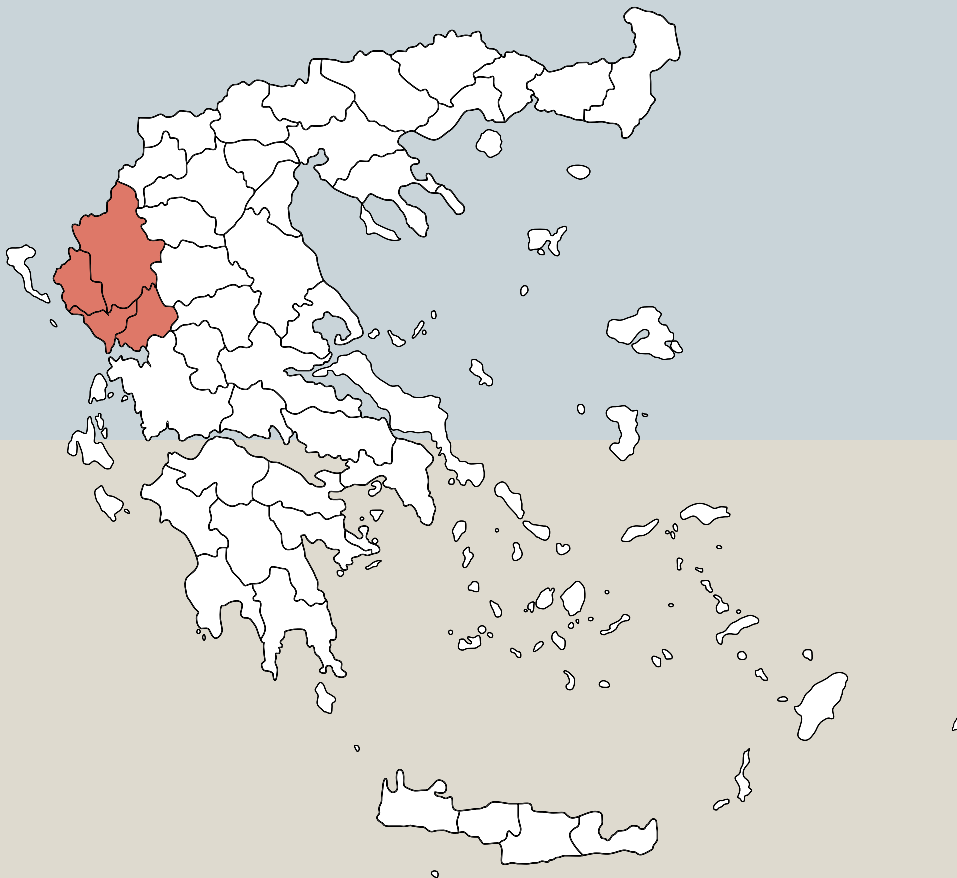
Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Αλικιανός, ναός Ζωοδόχου Πηγής, Castel Selino	Α. Αποστολάκη
Άγιος Φραγκίσκος Ρεθύμνου	Μ. Αρβανίτη
Καστέλλι Κισάμου	Β. Βαρουχάκη
Νερατζέ Τζαμί, Αγία Σοφία, Αγία Παρασκευή, Άγιος Φραγκίσκος, πύλη Αγίας Βαρβάρας, Άγιοι Απόστολοι, Δίδυμο Κτήριο Φορτέτζας, Αγία Κυριακή Αργυρούπολης, Ποταμοί Αμαρίου, Μαρουλάς, Αλμυρίδα Αποκορώνου	Κων. Γιαπιτσόγλου
Κάντανος	Πην. Καρνιαβούρα
Οδός Γλαύκου και Ραδαμάνθεως, Καστέλλι Κισάμου	Μαν. Μαρινάκης
Αλικιανός, ναός Ζωοδόχου Πηγής, επιπρομαχώνας της Santa Katerina, επιπρομαχώνας του San Salvatore, παλαιοχριστιανικό τείχος των Χανίων, Άγιος Φραγκίσκος Ρεθύμνου	Χ. Μπούρμπου
Άγιος Δημήτριος στη Βιράν Επισκοπή, Μαρουλάς	Νικ. Πύρρου
Καστέλλι Κισάμου	Γ. Φαντάκης
Αργυρούπολη, Βαφές, Βρύσες	Α. Φιολιτάκη
Πέραμα, Πάνορμο Μυλοποτάμου	Α. Φραϊδάκη
Μονή Γουβερνέτο και Αγίου Ιωάννη Θεολόγου στους Αρμένους, Castel Selino	Κων. Ψαράκης

ΗΠΕΙΡΟΣ

ΙΒ΄ ΕΠΚΑ

ΛΒ΄ ΕΠΚΑ

ΛΓ΄ ΕΠΚΑ

10

8η ΕΒΑ

IB΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Έως πρόσφατα στη δικαιοδοσία της ΙΒ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, με έδρα τα Ιωάννινα, περιλαμβάνονταν οι Ν. Ιωαννίνων, Άρτας, Πρέβεζας και Λευκάδας. Σύμφωνα με τον νέο οργανισμό του Υπουργείου Πολιτισμού), το έτος 2004 ο Ν. Λευκάδας μεταφέρθηκε στη δικαιοδοσία της νεοσύστατης ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ, και δύο χρόνια αργότερα (2006) οι Ν. Άρτας και Πρέβεζας μεταφέρθηκαν στη δικαιοδοσία της ΛΓ' ΕΠΚΑ.

Εικ. 1. Άρτα, οικόπεδο Γιούνη-Παπακώστα. Άποψη του τείχους με δημόσιο κτήριο εσωτερικά και οδούς εκατέρωθεν του τείχους.

Εικ. 2. Άρτα, οικόπεδο Γεωργούλα. Άποψη του τείχους με τον ημικυκλικό πύργο.

Εικ. 3. Άρτα, οικόπεδο Βενέτη. Βοτσαλωτό δάπεδο οικίας.

ΑΡΤΑ

Κατά τα έτη 2000-2006, σημαντικό μέρος των δραστηριοτήτων της Εφορείας στο Νομό Άρτας απορρόφησαν οι πολυπληθείς ανασκαφές των οικοδομικών καταλοίπων της Αμβρακίας. Στις σημαντικότερες ανασκαφικές έρευνες περιλαμβάνονται η αποκάλυψη ενός τμήματος της οχύρωσης, σε μήκος 17,40 μ. Εκατέρωθεν του τείχους αναπτύσσονται πλακόστρωτες οδοί ελληνιστικών χρόνων, ενώ στην εσωτερική του πλευρά εντοπίστηκε δημόσιο οικοδόμημα (εικ. 1) (οικόπεδο Γιούνη-Παπακώστα). Σε ένα άλλο τμήμα του βόρειου σκέλους του τείχους, εφάπτεται ημικυκλικός πύργος, ακτίνας 4,00 μ., η χρονολόγηση του οποίου τοποθετείται στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. (οικόπεδο Γεωργούλα) (εικ. 2).
Από τα κατάλοιπα οικιών, εργαστηρίων και άλλων στοιχείων του πολεοδομικού ιστού της αρχαίας πόλης, όπως δρόμων και αποχετευτικών αγωγών που ερευνήθηκαν σε διάφορα οικόπεδα της σύγχρονης πόλης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποκάλυψη μιας οικοδομικής νησίδας, με κατάλοιπα αρχαίων οικιών (εικ. 3). Βοτσαλωτό δάπεδο με εικονιστική παράσταση, η οποία περιλαμβάνει μορφή σε τέθριππο, ορχούμενες ανδρικές μορφές που περιβάλλουν δύο αντωπούς αιγάγρους εκατέρωθεν κανθάρου και πλούσια φυτική διακόσμηση, εντοπίσθηκε επίσης σε ανδρώνα οικίας ελληνιστικών χρόνων (οικόπεδο Μητσοκάλη) (εικ. 4).
Στις παρυφές του νοτιοδυτικού νεκροταφείου της Αμβρακίας, ανεσκάφησαν κατάλοιπα εργαστηρίου παραγωγής ελαιολάδου, που οικοδομήθηκε στα τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ, και μετά από διάφορες ανακατασκευές καταστράφηκε στα τέλη του 1ου-αρχές 2ου αι. μ.Χ. (οικόπεδο Θεοδώρου). Τέλος, στη Χώρα

Εικ. 4. Άρτα, οικόπεδο Ι. Μπτσοκάλη. Βοτσαλωτό δάπεδο (λεπτομέρεια).

Εικ. 5. Άρτα, Σελλάδες. Γενική άποψη αγροικίας.

της Αμβρακίας, 15 χλμ. νοτιοανατολικά της Άρτας, σε αγρό των Σελλάδων, ήλθαν στο φως εκτεταμένα λείψανα αρχαίας αγροικίας με διαδοχικές φάσεις, οι οποίες χρονολογούνται από το β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. έως τον 4ο αι. μ.Χ. (εικ. 5).

ΠΡΕΒΕΖΑ

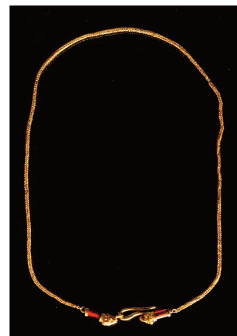
Κοντά στις όχθες του ποταμού Λούρου, στη θέση «Χαλίκια» Αγ. Γεωργίου, ανασκάφτηκε αγροικία ρωμαϊκών χρόνων. Πέντε από τους χώρους του συγκροτήματος έφεραν ψηφιδωτά δάπεδα. Επίσης, ερευνήθηκαν οι λουτρικές εγκαταστάσεις της αγροικίας, με υπόκαυστα και λουτήρα. Στο οικοδόμημα, που καταστράφηκε πιθανότατα από πυρκαγιά, στον 4ο αι. μ.Χ., παρατηρήθηκαν επάλληλες οικοδομικές φάσεις (εικ. 6).
Στο Δήμο Πάργας, στη θέση «Χιλιόμετρο» αποκαλύφθηκαν δύο πειόσχημοι ταφικοί περίβολοι. Μεταξύ των κτερισμάτων που πιθανότατα ανήκουν σε ελληνιστική ταφή νεαρής γυναίκας, ξεχωρίζει σύνολο αργυρών και χρυσών κοσμημάτων (εικ. 7).

ΛΕΥΚΑΔΑ

Μεταξύ των σωστικών ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν στο νομό Λευκάδας κατά τα έτη 2000 - 2003, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποκάλυψη εκτεταμένων οικοδομικών καταλοίπων δύο αγροικιών, στις νοτιοδυτικές παρυφές της σύγχρονης πόλης (διαπλάτυνση οδού Φιλοσόφων). Οι αγροικίες αναπτύσσονταν κατά μήκος αρχαίας οδού που ξεκινούσε από το βόρειο τείχος της αρχαίας πόλης και κατέληγε στη δυτική ακτή. Και στα δύο οικοδομήματα διαπιστώθηκαν επάλληλες οικοδομικές φάσεις που χρονολογούνται από τον 4ο αι. π.Χ. έως τον 3ο αι. μ.Χ., με καλύτερα διατηρημένα τα οικοδομικά κατάλοιπα των ρωμαϊκών χρόνων, στα οποία αναγνωρίστηκαν εγκαταστάσεις παραγωγής ελαιόλαδου, καθώς και εγκαταστάσεις ληνών για την παραγωγή οίνου (εικ. 8).
Κατά τις εργασίες κατασκευής δικτύου αποχέτευσης εξάλλου, νότια του τείχους της αρχαίας πόλης Λευκάδας, αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα λιμενικών και βιοτεχνικών εγκαταστάσεων της αρχαίας πόλης. Συγκεκριμένα,

Εικ. 6. Πρέβεζα, Άγ. Γεώργιος. Ψηφιδωτό δάπεδο από την έπαυλη.

Εικ. 7. Πάργα. Χρυσό περιδέραιο από κιβωτιόσχημο τάφο.

Εικ. 8. Λευκάδα, οδός Φιλοσόφων. Ρωμαϊκή αγροικία με εγκαταστάσεις ληνών.

Εικ. 9. Λευκάδα, Καρυώτες, οικόπεδο Σταύρακα. Νότιο νεκροταφείο αρχαίας Λευκάδας. Σιδερένιο ξίφος με τη θήκη του.

Εικ. 10. Λευκάδα, Καρυώτες, οικόπεδο Κεμαλίδη. Νότιο νεκροταφείο αρχαίας Λευκάδας. Πήλινο προσωπείο.

σε απόσταση περίπου 140 μ. από τη σημερινή ακτογραμμή ανασκάφηκε τμήμα κτιριακού συγκροτήματος, πιθανώς νεώριου, με τέσσερις ίσου πλάτους διαδρόμους διαχωριζόμενους από σειρές ασβεστολιθικών βάσεων. Ανατολικά του νεώριου ερευνήθηκαν τμήματα κτηρίων που αναπτύσσονται εκατέρωθεν αρχαίων δρομίσκων. Ο μεγάλος αριθμός θραυσμάτων εμπορευματικών αμφορέων που βρέθηκε στους χώρους των κτηρίων και η θέση τους κοντά στον αρχαίο λιμενοβραχίονα που αποτελούσε τη νότια είσοδο του λιμανιού της αρχαίας Λευκάδας, βεβαιώνει τη χρήση των κτηρίων ως αποθηκών για τα προϊόντα που μετακινούνταν από και προς το εμπορικό λιμάνι της Λευκάδας.

Τέλος, κατά την ανασκαφή δύο όμορων οικοπέδων στην περιοχή του νότιου νεκροταφείου της αρχαίας Λευκάδας, αποκαλύφθηκε σε πυκνή διάταξη και σε επάλληλα επίπεδα μεγάλος αριθμός τάφων, κατά κανόνα πλούσια κτερισμένων, που χρονολογούνται από την πρώιμη κλασική εποχή έως τους υστεροελληνιστικούς χρόνους. Μεταξύ των ευρημάτων ξεχωρίζουν σιδερένιο εγχειρίδιο με τη θήκη του (εικ. 9), πήλινο προσωπείο θεάτρου (εικ. 10) και χρυσά κοσμήματα.

Εικ. 11. Ιωάννινα, θέση «Ράχη» Πλατανιάς. Τμήμα ατείχιστου οικισμού.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Στα Ιωάννινα, κατά τα έτη 2000-2001 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές σε τρεις θέσεις στον άξονα της Εγνατίας Οδού. Ειδικότερα, τμήμα μικρού γεωργοκτηνοτροφικού οικισμού με διάρκεια χρήσης από τις αρχές του 4ου έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. αποκαλύφθηκε στη θέση «Ράχη» Πλατανιάς (εικ. 11), σε μικρή απόσταση από την ακρόπολη της Καστρίτσας, ενώ στη θέση «Άγιοι Απόστολοι» Πεδινής αποκαλύφθηκε εγκατάσταση με διαδοχικές φάσεις χρήσεις από την ύστερη εποχή Χαλκού έως τους υστεροελληνιστικούς χρόνους (εικ. 12). Στην ίδια περιοχή ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανεύρεση λακκοειδούς ταφής της ύστερης εποχής του Χαλκού, κτερισμένης με χάλκινο εγχειρίδιο, του οποίου η λαβή είχε οστέινη επένδυση, και πήλινο σκύφο (εικ. 14, 15).

Το έτος 2007 στα Κτίσματα, Δήμου Δελβινακίου (έργο Αποχέτευσης οικιακών λυμάτων) αποκαλύφθηκε και ανασκάφηκε τμήμα ρωμαϊκής αγροικίας του 1ου μ.Χ. αιώνα. Σε μικρή απόσταση εντοπίζεται ακρόπολη ελληνιστικών χρόνων.

Κατά τα έτη 2007-2008, στις πλαγιές χαμηλού λόφου στη θέση «Επισκοπή» Σερβιανών Δήμου Αγ. Δημητρίου, στο 11ο χλμ. της Εθνικής Οδού Ιωαννίνων - Αθηνών, εντοπίστηκε

Εικ. 12. Ιωάννινα, θέση «Άγιοι Απόστολοι» Πεδινής. Τμήμα κτηρίου ελληνιστικών χρόνων.

Εικ. 13. Ιωάννινα, θέση «Επισκοπή» Σερβιανών. Αγροικία ελληνιστικών χρόνων.

και ανασκάφηκε αρχαία εγκατάσταση (οικόπεδο EMAAR- Επενδύσεις Ακινήτων ΜΕΠΕ). Η έρευνα έφερε στο φως κτηριακά κατάλοιπα μικρού οικισμού ή πιθανότερο αγροτικής εγκατάστασης ελληνιστικών χρόνων, στην ανατολική πλαγιά του λόφου και αρχαίο νεκροταφείο στη δυτική πλαγιά αντίστοιχα. Από τα οικιστικά κατάλοιπα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεντρικό κτήριο (εικ. 13), το οποίο αποτελούσε – εκτός από κατοικία – και εμπορικό σταθμό, όπως αποδεικνύει ο μεγάλος αριθμός εμπορευματικών αμφορέων. Στο χώρο του νεκροταφείου ανασκάφηκαν 43 τάφοι, τα ευρήματα των οποίων χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους (2ος-3ος αι. μ.Χ.). Ο ίδιος ακριβώς χώρος του ρωμαϊκού νεκροταφείου είχε αποτελέσει προϊστορική εγκατάσταση, από την οποία έχουν ανασκαφεί ευρείς λάκκοι με άφθονη προϊστορική κεραμική και λίθινα εργαλεία που σύμφωνα με μια πρώτη εκτίμηση των στοιχείων μπορεί να χρονολογηθούν στο τέλος της Νεολιθικής και στην εποχή του Χαλκού. Το έτος 2010, κατά τις εργασίες παρακολούθησης της ανέγερσης του εμπορικού κέντρου και διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου, εντοπίστηκαν εκ νέου αρχαία κατάλοιπα και πραγματοποιήθηκε συμπληρωματική ανασκαφική έρευνα. Λίγα μέτρα νοτιοανατολικά του προαναφερόμενου κεντρικού οικοδομήματος της αγροικίας αποκαλύφθηκε το θεμέλιο ορθογώνιου κτηρίου

Εικ. 14-15. Ιωάννινα, θέση «Άγιοι Απόστολοι» Πεδινής. Λακκοειδής τάφος ύστερης εποχής Χαλκού. Χάλκινο εγχειρίδιο και πήλινος σκύφος.

υστεροελληνιστικών χρόνων, διαστάσεων 20x13 μ. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν δύο κλίβανοι, ενώ ένας ακόμη κλίβανος βρέθηκε εξωτερικά του κτηρίου. Νότια των προϊστορικών λάκκων εξάλλου, αποκαλύφθηκε ένα σύνολο λάκκων, εκ των οποίων οι περισσότεροι είχαν αποθηκευτικό - απορριμματικό χαρακτήρα, ενώ δύο από αυτούς ταυτίζονται ως υπόσκαφα οικήματα. Οι λάκκοι, βάσει της κεραμικής που εντοπίστηκε στο εσωτερικό τους, χρονολογούνται στη νεολιθική περίοδο.

Το καλοκαίρι του 2008 πραγματοποιήθηκε από την ΙΒ΄ Ε.Π.Κ.Α. και το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Ηπειρωτικών Σπουδών συνεργατική ανασκαφή στη γνωστή αρχαιολογικά θέση «Ελληνικά» Κοπάνης, Δήμου Αγ. Δημητρίου. Αποκαλύφθηκαν μνημειώδεις ταφικοί περίβολοι με κιβωτιόσχημους τάφους που χρονολογούνται από την πρώιμη ελληνιστική περίοδο έως και την ύστερη αρχαιότητα (εικ. 17). Νεότερες επεμβάσεις μετέτρεψαν ορισμένα από τα ταφικά μνημεία σε πρόχειρους χώρους εποχικής διαμονής. Τέλος, στη θέση «Γιουργάνιστα» του Δήμου Μολοσσών, σε

Εικ. 17. Ιωάννινα, θέση «Ελληνικά» Κοπάνης. Γενική άποψη ανασκαφής.

Εικ. 16. Ιωάννινα, θέση «Γιουργάνιστα» Δήμου Μολοσσών. Ιερό. Πήλινο ειδώλιο.

Εικ. 18. Ιωάννινα, Κάτω Νεοχωρόπουλο, οικόπεδο ΑΡΩΓΗ ΗΠΕΙΡΟΥ Α.Ε. Προϊστορική εγκατάσταση, άποψη του στρώματος καταστροφής.

διερευνητική ανασκαφική έρευνα εντοπίστηκαν πήλινα ειδώλια ελληνιστικών χρόνων και θραύσμα επιγραφής, που υποδηλώνουν την ύπαρξη ιερού στην περιοχή αυτή (εικ. 16). Κατά τα έτη 2008-2010, η σωστική ανασκαφική έρευνα σε δύο ιδιωτικά ακίνητα εντός του Κάστρου Ιωαννίνων, έφερε στο φως θεμέλια οικοδομημάτων και αρχαίο δρόμο της ελληνιστικής κώμης που προϋπήρχε στη θέση του μετέπειτα βυζαντινού οικισμού και του οθωμανικού διοικητικού κέντρου της πόλης των Ιωαννίνων.

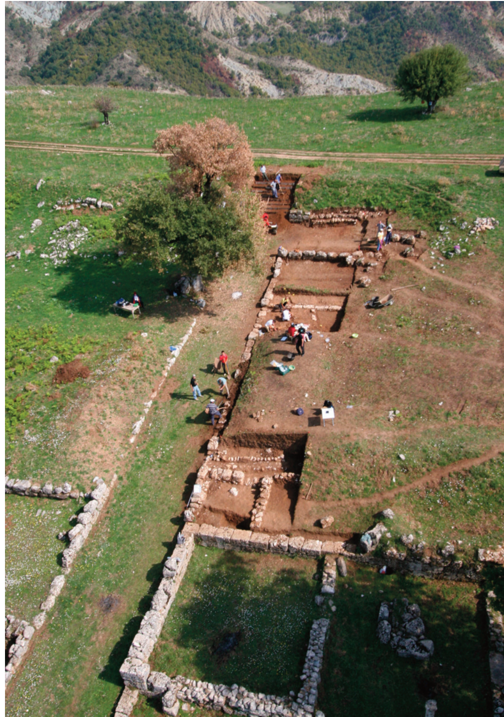
Το καλοκαίρι του 2010, στη θέση «Παλαμπούτι» στην περιοχή του Κάτω Νεοχωρόπουλου Δήμου Ιωαννιτών, εντοπίστηκε και εν μέρει ανασκάφηκε (οικόπεδο ΑΡΩΓΗ ΗΠΕΙΡΟΥ Α.Ε.) εγκατάσταση προϊστορικών χρόνων με εκτεταμένα στρώματα καταστροφής. Ξεχωρίζουν κεραμική, σφονδύλια, λίθινα τέχνεργα, πιθανώς Τελικής Νεολιθικής – πρώιμης χαλκοκρατίας (εικ. 18).

Ελληνοαλβανικό πρόγραμμα ανασκαφών στην Αντιγόνεια της αρχαίας Ηπείρου

Τον Ιούνιο του 2005 υπογράφηκε μνημόνιο συνεργασίας, μεταξύ του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού (δια της ΙΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων) και του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Ακαδημίας Επιστημών της Αλβανίας, για τη διεξαγωγή αρχαιολογικών ερευνών στην αρχαία πόλη Αντιγόνεια της νότιας Αλβανίας. Η Αντιγόνεια ιδρύθηκε πιθανότατα στις αρχές του

Εικ. 19. Ελληνοαλβανικό πρόγραμμα συνεργασίας. Αντιγόνεια. Αεροφωτογραφία.

3ου αι. π.Χ. από τον βασιλέα των Μολοσσών Πύρρο, προς τιμήν της πρώτης συζύγου του Αντιγόνης. Η πόλη εκτείνεται στην κορυφή του λόφου «Γέρμα» στην ανατολική πλευρά της κοιλάδας του ποταμού Δρίνου, σε απόσταση 5 χλμ. από το Αργυρόκαστρο. Ήταν οργανωμένη με ένα ορθογωνικό πολεοδομικό σχέδιο και αποτελούσε τη δεύτερη σε μέγεθος και σημασία πόλη της Χαονίας στην αρχαία Ήπειρο (εικ. 19). Η ταύτιση της θέσης οφείλεται στον Αλβανό αρχαιολόγο D. Budina, ο οποίος πραγματοποίησε ανασκαφές κατά τις δεκαετίες 1960-1980. Το Ελληνοαλβανικό Ερευνητικό πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε κατά τα έτη 2005, 2006 και 2008 για ένα μήνα αντίστοιχα. Στις προκαταρκτικές εργασίες υποδομής, περιλαμβάνονται καθαρισμός του χώρου από τη βλάστηση, αεροφωτογράφηση και λεπτομερής τοπογραφική αποτύπωση, εργασία που απέδωσε ένα πλήρες τοπογραφικό διάγραμμα. Διενεργήθηκε επίσης, ανασκαφική έρευνα σε τρεις διαφορετικούς τομείς της αρχαίας πόλης, στην περιοχή των ιδιωτικών οικιών, στο δημόσιο χώρο της Αγοράς και εκτός των τειχών. Στον τομέα των οικιών η διερευνητική ανασκαφική έρευνα επικεντρώθηκε σε μια από τις κεντρικές οικοδομικές νησίδες της πόλης (εικ. 20). Έξω από το δυτικό σκέλος της οχύρωσης, στην απόκρημνη νοτιοδυτική πλαγιά του λόφου, καθαρίστηκε ένα μνημειακής μορφής καμαροσκεπές οικοδόμημα, πιθανόν ταφικό του τύπου των «Μακεδονικών τάφων». Σε μικρή απόσταση εξωτερικά της νότιας οχύρωσης εξάλλου, καθαρίστηκε στωικό οικοδόμημα, το μήκος του οποίου ξεπερνούσε τα 100 μ.

Εικ. 20. Ελληνοαλβανικό πρόγραμμα συνεργασίας. Αντιγόνεια. Οικοδομική νησίδα της αρχαίας πόλης.

Προϊστάμενος

Κωνσταντίνος Λ. Ζάχος (2000-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Άρτα	
Οικόπεδο Γιούνη-Παπακώστα	Θ. Κοντογιάννη
Οικόπεδο Γεωργούλα, οικόπεδο Μητσοκάλη	Π. Γιούνη
Οικόπεδο Βενέτη	Ι. Κατσαδήμα
Οικόπεδο Θεοδώρου	Α. Αγγέλη
Αγροικία Σελλάδων, Δ.Δ. Σελλάδων	Υ. Φάκλαρη
Πρέβεζα	
Θέση «Χαλίκια», Δ.Δ. Αγίου Γεωργίου	Κ. Ζάχος
Ταφικοί περίβολοι Πάργας	Θ. Κοντογιάννη
Λευκάδα	
Οδός Φιλοσόφων, αρχαία πόλη Λευκάδας	Γ. Πλιάκου
Νεκροταφείο αρχαίας πόλης Λευκάδας	Γ. Πλιάκου, Υ. Φάκλαρη
Ιωάννινα	
Θέση «Ράχη» Πλατανιάς	Γ. Πλιάκου
Θέση «Άγιοι Απόστολοι» Πεδινής	Ε. Αδάμ
Αγροικία Κτισμάτων	Χ. Κλείτσας
Θέση «Επισκοπή» Σερβιανών	Κ. Ζάχος, Γ. Πλιάκου, Ε. Βασιλείου
Θέση «Ελληνικά» Κοπάνης	Χ. Κλείτσας, Ε. Κοτζαμποπούλου (Α.Ι.Η.Σ.)
Θέση «Γιουργάνιστα» Μολοσσών	Υ. Φάκλαρη
Κάστρο Ιωαννίνων	Γ. Πλιάκου, Ν. Χόινας
Θέση «Παλαμπούτι» Κάτω Νεοχωρόπουλου	Ι. Κατσαδήμα
Αντιγόνεια της αρχαίας Ηπείρου	Κ. Ζάχος, Α. Ντούζουγλη (Α.Ι.Η.Σ.), Γ. Πλιάκου, Ι. Κατσαδήμα, Ε. Βασιλείου

ΛΒ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ

Μέχρι το Σεπτέμβριο του 2006 ο Νομός Θεσπρωτίας υπαγόταν αρχαιολογικά στην Η΄ ΕΠΚΑ. Έκτοτε, η νεοσύστατη ΛΒ΄ ΕΠΚΑ, ως ανεξάρτητη πλέον Περιφερειακή Υπηρεσία του ΥΠΠΟΤ, ανέλαβε την ανάδειξη και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς του Νομού Θεσπρωτίας, συνεχίζοντας και διευρύνοντας το έργο της Η΄ Εφορείας, τόσο στον τομέα των ανασκαφικών ερευνών όσο και σε αυτό των εργασιών ανάδειξης των μεγάλων αρχαιολογικών χώρων του νομού.

Το έτος 2000 λειτούργησε ο πρώτος επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος, ο Πύργος Ραγίου, ένα μικρό στρατιωτικό οχυρό του 5ου αι. π.Χ., πάνω σε πύργο της αρχαίας οχύρωσης του οποίου χτίστηκε στα οθωμανικά χρόνια νεότερος πύργος – κούλια. Οι εργασίες αποκατάστασης του νεότερου πύργου ολοκληρώθηκαν το 1999 με χρηματοδότηση από την Κοινοτική Πρωτοβουλία INTERREG II του Β΄ ΚΠΣ, ενώ το 2000 πραγματοποιήθηκαν οι εργασίες διαμόρφωσης στον περιβάλλοντα χώρο του Πύργου. Οι εργασίες αυτές αποκάλυψαν πλήρως την αρχαία οχύρωση με τους ορθογώνιους πύργους, καθώς και μεγάλη δεξαμενή στο κεντρικό τμήμα του φρουρίου (εικ. 1).

Εικ. 1. Πύργος Ραγίου.

Το 2002 και 2003, με χρηματοδότηση από το ΠΕΠ Ηπείρου του Γ΄ ΚΠΣ ξεκίνησαν οι εργασίες ανάδειξης στους τέσσερις μεγαλύτερους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής, τους οχυρωμένους οικισμούς Ελέας, Φανοτής - Ντόλιανης, Δυμοκάστρου και Γιτάνων, που καλύπτουν γεωγραφικά ολόκληρη την έκταση του Νομού Θεσπρωτίας και που από το καλοκαίρι του 2009 λειτουργούν επίσης, ως επισκέψιμοι από το κοινό.

Ελέα

Η Ελέα του Δήμου Παραμυθιάς αποτελεί το σημαντικότερο οικισμό στην Ελεάτιδα, την περιοχή δηλαδή μεταξύ του Νεκρομαντείου, στις εκβολές του Αχέροντα στο Ιόνιο, και της Παραμυθιάς. Ιδρύθηκε στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. και για μερικές δεκαετίες φαίνεται ότι διετέλεσε έδρα του Κοινού των Θεσπρωτών. Περιβάλλεται από ισχυρή πολυγωνική οχύρωση και είναι οργανωμένη πολεοδομικά με παράλληλους και κάθετους μεταξύ τους δρόμους. Στο κέντρο του επίπεδου τμήματος του οικισμού διαμορφώνεται αρχιτεκτονικά ο χώρος της πολιτικής και εμπορικής αγοράς, που περικλείεται από στοές (εικ. 2).

Ντόλιανη

Η Ντόλιανη του Δήμου Παραποτάμου ταυτίζεται με την αρχαία Φανοτή, έδρα των Φανοτέων Θεσπρωτών, που αντιστάθηκαν σθεναρά στους Ρωμαίους το 2ο αι. π.Χ. Παρά την εκτεταμένη καταστροφή των τειχών του, μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση του 167 π.Χ., ο οικισμός δεν εγκαταλείπεται, αλλά η κατοίκησή του συνεχίζεται για μακρότατο χρονικό διάστημα, αποτελώντας το μοναδικό παράδειγμα οικισμού του 4ου αι. π.Χ., που παραμένει ενεργός έως τους μεταβυζαντινούς χρόνους (εικ. 3).

Δυμόκαστρο

Το Δυμόκαστρο, η αρχαία Ελίνα, δεσπόζει πάνω από την παραλία Καραβοστάσι της κοινότητας Πέρδικας, στις νότιες ακτές της Θε-

Εικ. 2. Ελέα.

Εικ. 3. Φανοτή - Ντό-λιανη.

Εικ. 4. Δυμόκαστρο.

Εικ. 5. Γίτανα.

σπρωτίας. Ο οικισμός ιδρύθηκε στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και κατοικείται αδιάλειπτα κατά την ελληνιστική εποχή, οπότε τοποθετείται η ακμή της πόλης. Αν και καταστρέφεται το 167 π.Χ. από τους Ρωμαίους, φαίνεται ότι δεν εγκαταλείφθηκε οριστικά, καθώς υπάρχουν ενδείξεις περιορισμένης κατοίκησης κατά την περίοδο της ρωμαιοκρατίας. Στο εσωτερικό του έχουν ανασκαφεί κατοικίες, λαξευμένες στο βράχο δεξαμενές νερού, ιερά και μεγάλα δημόσια κτήρια (εικ. 4).

Γίτανα

Τα Γίτανα, πολιτικό κέντρο και έδρα του Κοινού των Θεσπρωτών από την ίδρυσή τους το 336/330 π.Χ. έως την κατάληψή τους από τους Ρωμαίους το 167 π.Χ., βρίσκονται στο Δήμο Φιλιατών, στη συμβολή του χειμάρρου Καλπακιώτικου με τον ποταμό Καλαμά. Στα 150 περίπου χρόνια ζωής τους αποτέλεσαν ένα από τα σημαντικότερα πολιτικά, διοικητικά και οικονομικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής του Ιονίου. Η περιτειχισμένη έκταση διαιρείται με εσωτερικό ισχυρό διατείχισμα σε δύο μεγάλους οικιστικούς τομείς, που οργανώνονται πολεοδομικά κατά το ιπποδάμειο σύστημα. Το δυτικό τμήμα, εσωτερικά του διατειχίσματος, περιλαμβάνει τα σημαντικότερα κτήρια – δημόσια και ιερά – του οικισμού (εικ. 5). Στους πρόποδες της ακρόπολης σώζεται η αγορά της πόλης, ενώ εκτός της περιτειχισμένης έκτασης, μεταξύ της οχύρωσης και του Καλαμά, βρισκόταν το λίθινο θέατρο (εικ. 6).

Στο πλαίσιο των εργασιών ανάδειξης των χώρων αυτών συμπεριλήφθηκαν τόσο η δημιουργία των απαραίτητων υποδομών όσο και η έκδοση φυλλαδίων και αναλυτικών αρχαιολογικών οδηγών για την ενημέρωση των επισκεπτών, καθώς επίσης και μικρής έκτασης στερεωτικές εργασίες και εργασίες αποκατάστασης στις κύριες πύλες (εικ. 7) και σε εκείνα τα τμήματα των αρχαίων οχυρώσεων, τα οποία κινδύνευαν να καταπέσουν, καθώς και σε τοίχους κτηρίων, που είχαν υποστεί ζημιές ή μικρές παραμορφώσεις, λόγω των σεισμών και των ακόλουθων γεωλογικών πιέσεων ή

Εικ. 6. Το θέατρο των Γιτάνων.

Εικ. 7. Ελέα. Η αναστηλωμένη βορειοανατολική πύλη.

Εικ. 8. Μαστιλίτσα. Το ναϊκό οικοδόμημα.

Εικ. 9. Ρίζιανη. Γενική άποψη των ανασκαφικών εργασιών εκατέρωθεν της Π.Ε.Ο. Ηγουμενίτσας - Ιωαννίνων.

εξαιτίας της συστηματικής απομάκρυνσης του οικοδομικού υλικού τους στα νεότερα χρόνια. Το κυρίως ανασκαφικό έργο της Εφορείας επικεντρώθηκε στη διενέργεια σωστικών αρχαιολογικών ερευνών σε οικόπεδα και αγροτεμάχια ιδιωτών – με αφορμή την ανεύρεση αρχαιοτήτων κατά τη διάρκεια των εκσκαφικών εργασιών για την ανέγερση κάποιας οικοδομής ή κατά την εκτέλεση αγροτικών εργασιών – είτε κατά τη διάρκεια υλοποίησης δημοτικών, νομαρχιακών και δημόσιων τεχνικών έργων.

Μαστιλίτσα

Το έτος 2000, στην περιοχή του Δήμου Σαγιάδας, πάνω στο βραχώδη λόφο της Μαστιλίτσας, όπου έχει εντοπιστεί οχυρωμένος οικισμός, η ίδρυση του οποίου ανάγεται στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο, ερευνήθηκε κτήριο λατρευτικού χαρακτήρα, που χρονολογείται στον ύστερο 7ο και τον 6ο αι. π.Χ. Πρόκειται για το πρωιμότερο ναϊκό οικοδόμημα στη Θεσπρωτία και, πιθανότατα, σε ολόκληρη την Ήπειρο. Αποτελείται από κεντρικό ορθογώνιο χώρο, που υποδιαιρείται σε δύο σχεδόν ισομεγέθη τετράγωνα τμήματα – το σηκό και το άδυτο –, γύρω από τον οποίο σχηματίζεται πτερό (εικ. 8).

Κάμπος Ρίζιανης - Κορύτιανης

Στο πλαίσιο κατασκευής του αρδευτικού έργου του κάμπου Ρίζιανης - Κορύτιανης, βόρεια της Π.Ε.Ο. Ηγουμενίτσας - Ιωαννίνων, κατά τα έτη 2000-2002, αποκαλύφθηκε το θερμό τμήμα (*caldarium*) λουτρικού συγκροτήματος των ρωμαϊκών χρόνων, θεμελιωμένου πάνω σε προγενέστερο ελληνιστικό κτήριο. Στην απέναντι πλευρά του δρόμου ανασκάφηκε τμήμα παλαιοχριστιανικής βασιλικής, πάνω στην οποία κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους αναπτύχθηκε νεκροταφείο και κατασκευάστηκε μικρός κοιμητηριακός ναΐσκος (εικ. 9).

Νεοχώρι

Το 2002 στην περιοχή του ανισόπεδου κόμβου Νεοχωρίου της Εγνατίας Οδού, αποκαλύφθηκαν εκτεταμένα στρώματα καταστροφής, που απέδωσαν κεραμική χρονολογούμενη από τον 6ο αι. π.Χ. έως την ελληνιστική περίοδο (εικ. 10-11). Στην ίδια περιοχή ανασκάφηκαν κεραμικός κλίβανος και τμήμα πλούσια κτερισμένου ρωμαϊκού νεκροταφείου με λακκοειδείς και λιθόκτιστους τάφους.

Νεκροταφείο Γιτάνων

Εξαιρετικά πλούσιο ήταν και το νεκροταφείο των Γιτάνων, τμήμα του οποίου ανασκάφηκε τα έτη 2003-2004, κοντά στο σύγχρονο αρδευτικό φράγμα του Καλαμά στο πλαίσιο κατασκευής μικρού υδροηλεκτρικού σταθμού. Από τους πλέον εντυπωσιακούς ήταν κιβωτιόσχημος τάφος (εικ. 12) με θρανίο, που χρησιμοποιήθηκε από τον 3ο έως τον 1ο αι. π.Χ. και περιείχε επτά καύσεις, τοποθετημένες μέσα σε πήλινα αγγεία ή λίθινες οστεοθήκες μαζί με προσωπικά αντικείμενα των νεκρών – πήλινα αγγεία, ειδώλια και κοσμήματα.

Παραμυθιά

Η κοιλάδα της Παραμυθιάς, που διασχίζεται από τον Κωκυτό, «τον ποταμό των θρήνων» των αρχαίων, κατά την ύστερη κλασική και την

Εικ. 10-11. Νεοχώρι Παραμυθιάς. Αρχαϊκή οινοχόη και ειδώλιο.

Εικ. 12. Γίτανα. Κιβωτιόσχημος τάφος μετά το άνοιγμα των τεφροδόχων.

Εικ. 13. Παραμυθιά. Αγροικία.

Εικ. 15. Αετός Φιλιατών. Αψιδωτή οικία.

ελληνιστική περίοδο χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά ως νεκρόπολη. Μόνο μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση κτίζονται στην περιοχή αυτή αγροικίες και εργαστηριακές εγκαταστάσεις, αρκετές από τις οποίες ανασκάφηκαν από το 2000 έως και το 2008 σε ολόκληρη την έκταση του κάμπου, στο πλαίσιο των εργασιών του αναδασμού και μικρότερων τεχνικών έργων (εικ. 13). Ιδιαίτερης μνείας χρήζει ο εργαστηριακός χώρος, στη θέση «Γεφυράκια» του κάμπου Προδρομίου, που περιβάλλεται από πυκνό δίκτυο αγωγών και η ανασκαφική του έρευνα έφερε στο φως νομίσματα του Ηπειρωτικού Κοινού που χρονολογούνται πριν, αλλά και μετά το 167 π.Χ.

Η ύπαρξη μιας μικρής θεσπρωτικής κώμης, σαν και αυτές που περιγράφει ο Ψευδοσκύλακας, στην πλαγιά ενός από τους ορεινούς όγκους που περικλείουν τον κάμπο της Παραμυθιάς, επιβεβαιώθηκε ανασκαφικά το 2005 στη θέση «Μαυρομαντίλια», καθώς ήλθε στο φως μεγάλη ποσότητα κεραμικής, που χρονολογείται από το 12ο μέχρι και τον 7ο αι. π.Χ. και φαίνεται πως είχε παρασυρθεί από κάποιο ψηλότερο σημείο (εικ. 14).

Αετός Φιλιατών

Από το 2005 έως το 2007, στη Σκάλα Αετού Φιλιατών, στην περιφέρεια της κοιλάδας του Μέσου Καλαμά, αποκαλύφθηκε οικισμός με πιθανή συνεχή κατοίκηση από την εποχή του Σιδήρου (9ος αι. π.Χ.) έως τουλάχιστον την πρώιμη ελληνιστική περίοδο (τέλη 4ου αι. π.Χ.). Η αρχαιότερη φάση περιλαμβάνει κατάλοιπα όμοια προσανατολισμένων ελλειψοειδών κτηρίων, που κτίζονται – κολλητά σχεδόν – στην πλαγιά του μικρού λοφίσκου, ενώ διαπιστώνεται και χρήση αναλημματικών τοίχων (εικ. 15). Η κεραμική προ του 4ου αι. π.Χ. φαίνεται πως είναι ντόπια χειροποίητη, με δείγματα εισηγμένης από τον 5ο αι. π.Χ. Ο μεγάλος αριθμός θραυσμάτων αποθηκευτικών αγγείων είναι χαρακτηριστικός για την εκμετάλλευση της πεδιάδας που απλώνεται κάτω από το λόφο.

Ρίζιανη Παραποτάμου

Το 2007 και το 2008 ερευνήθηκε στην περιοχή της Ρίζιανης Παραποτάμου ταφικός περίβολος με διάρκεια χρήσης από τον 4ο έως το 2ο αι. π.Χ., στο εσωτερικό του οποίου ανασκάφηκαν πέντε κιβωτιόσχημοι τάφοι και δύο ταφικές θήκες. Αναγνωρίστηκαν τρία παιδιά και τέσσερις ενήλικες, όλοι συνοδευόμενοι από πλούσια κτερίσματα (εικ. 16).

Μαζαρακιά

Το 2009 και το 2010 στο πλαίσιο του έργου «Σύνδεση Ε.Ο. Ηγουμενίτσας-Πρέβεζας

Εικ. 14. Θέση «Μαυρομαντίλια». Γεωμετρική κεραμική.

Εικ. 16. Ρίζιανη Παραποτάμου. Ταφικός περίβολος.

Εικ. 17. Μαζαρακιά. Τμήμα του ρωμαϊκού νεκροταφείου.

με Εγνατία Οδό (τμήμα κόμβος Καρτερίου-κόμβος Μεσοβουνίου)», στην περιοχή της Μαζαρακιάς, εντοπίστηκε σημαντικό νεκροταφείο των ρωμαϊκών χρόνων (1ος αι. π.Χ.-2ος αι. μ.Χ.). Μεταξύ των περίπου 200 τάφων, που έχουν ανασκαφεί μέχρι σήμερα, περιλαμβάνονται και εντυπωσιακά ταφικά μνημεία, σε ένα εκ των οποίων έχει βρεθεί κατά χώραν ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη. Η πλειονότητα των νεκρών συνοδεύεται από πλήθος πήλινων, γυάλινων, οστέινων και μεταλλικών αντικειμένων (εικ. 17).

Εικ. 18. Κυρά Παναγιά Παραμυθιάς. Τμήμα δημοσίου κτηρίου.

Κυρά Παναγιά

Το 2010 ανασκάφηκαν, στο πλαίσιο του έργου «Βελτίωση επαρχιακού δρόμου αρ. 9 από θέση Αεροδρόμιο μέχρι Καρβουνάρι», στην περιοχή Κυρά Παναγιάς - Καρβουναρίου Παραμυθιάς, τμήματα ενός εύρωστου ανοχύρωτου οικισμού των ελληνιστικών χρόνων – ο οποίος είχε εντοπιστεί ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 – με ιδιωτικές κατοικίες που διαθέτουν χώρους λουτρού και ένα εντυπωσιακής κατασκευής δημόσιο κτήριο (εικ. 18).

Τα κινητά ευρήματα όλων των παραπάνω αρχαιολογικών ερευνών έχουν μεταφερθεί στα εργαστήρια συντήρησης της Εφορείας, όπου από το 2006 έως το 2010 συντηρήθηκαν κατά εκατοντάδες και εν συνεχεία καταγράφηκαν ηλεκτρονικά και τα σημαντικότερα από αυτά σχεδιάστηκαν και φωτογραφήθηκαν.

Προϊστάμενοι

Γαρυφαλιά Μεταλληνού (2006-2008)
Αικατερίνη Κάντα-Κίτσου (2009)
Γεώργιος Ρήγινος (2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι - Συνεργάτες*
Πύργος Ραγίου	Γ. Ρήγινος, Β. Λάμπρου
Ελέα	Γ. Ρήγινος, Κ. Λάζαρη
Ντόλιανη	Γ. Ρήγινος, Β. Λάμπρου
Δυμόκαστρο	Γ. Ρήγινος, Κ. Λάζαρη, Α. Τζωρτζάτου
Γίτανα	Γ. Ρήγινος, Β. Λάμπρου, Χ. Γκάνια
Μαστιλίτσα Δήμου Σαγιάδας	Γ. Ρήγινος, Α. Τζωρτζάτου
Κάμπος Ρίζιανης-Κορύτιανης, Κόμβος Νεοχωρίου, Νεκροταφείο Γιτάνων, Γεφυράκια Προδρομίου, Μαυρομαντίλια Παραμυθιάς, Σκάλα Αετού Φιλιατών	Γ. Ρήγινος
Ρίζιανη Παραποτάμου	Γ. Μεταλληνού
Σύνδεση Ε.Ο. Ηγουμενίτσας-Πρέβεζας	Γ. Μεταλληνού, Α. Κάντα-Κίτσου, Γ. Ρήγινος, Ο. Πάλλη
Βελτίωση επαρχιακού δρόμου Αεροδρόμιο-Καρβουνάρι	Γ. Ρήγινος, Κ. Λάζαρη

ΛΓ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η ΛΓ΄ ΕΠΚΑ ξεκίνησε τη λειτουργία της ως ανεξάρτητη Περιφερειακή Υπηρεσία του ΥΠΠΟΤ στις 8 Ιουνίου του 2006, με έδρα την Πρέβεζα και αρμοδιότητα στους Νομούς Πρέβεζας και Άρτας.

ΠΡΕΒΕΖΑ

Ο αρχαιολογικός χώρος της **Νικόπολης**, της πόλης που ίδρυσε ο Οκταβιανός Αύγουστος σε ανάμνηση της νίκης του επί του Μάρκου Αντώνιου και της Κλεοπάτρας στη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ., βρίσκεται στη χερσόνησο της Πρέβεζας, καταλαμβάνει έκταση 15.000 στρέμματα και συνιστά έναν από τους πιο σημαντικούς και εκτενείς αρχαιολογικούς χώρους της Ηπείρου. Η Υπηρεσία μας στο πλαίσιο οικοδομικών δραστηριοτήτων ιδιωτών διενήργησε σωστικές ανασκαφικές έρευνες στις παρυφές του επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου, συμπληρώνοντας την εικόνα της αρχαίας πόλης. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην περιοχή Βαθύ του Δήμου Πρέβεζας, όπου τοποθετείται ένα από τα τρία λιμάνια της πόλης. Οι περιορισμένης έκτασης ανασκαφές (οικ. Λεοντίτση, Ξέρα κ.ά.) απέδωσαν σημαντικά ευρήματα, που επιβεβαίωσαν την ανάγκη κήρυξης της εν λόγω περιοχής με σκοπό την προστασία των αρχαιοτήτων. Στα ευρήματα από την περιοχή συγκαταλέγονται αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κτισμάτων της ρωμαϊκής και της παλαιοχριστιανικής περιόδου, σχεδόν πάντα θησαυροί χάλκινων νομισμάτων, μεγάλες ποσότητες κεραμικής και θραυσμάτων κεράμων, αποθέτες, ποικίλα μεταλλικά αντικείμενα, καθώς και ενδείξεις εγκατάστασης εργαστηρίου πορφύρας, που συνηγορούν σε χρήση της περιοχής κατά την περίοδο από τον ύστερο 1ο αι. π.Χ. έως και τον 5ο-6ο αι. μ.Χ. Μάλιστα, στο οικόπεδο Τριάντη, ανασκάπτεται τα δύο τελευταία χρόνια αντιπροσωπευτικό τμήμα του οικοδομικού ιστού του ρωμαϊκού προαστίου των πρώτων χρόνων ίδρυσης της Νικόπολης, το οποίο σε μεταγενέστερη περίοδο μετατρέπεται σε εργαστήριο επεξεργασίας πορφύρας.
Στη θέση «Ανάληψη» εντοπίστηκαν οικοδομικά λείψανα και ορθογώνιες δεξαμενές, τα οποία φαίνεται να ανήκουν σε εγκαταστάσεις εργαστηρίου ή σε βοηθητικούς χώρους αγρέπαυλης, που χρονολογείται από τα τέλη του 1ου αι. π.Χ. έως και τον 3ο αι. μ.Χ.
Στη θέση «Πνευματικός Φάρος-Ταράνα» η ανασκαφική έρευνα τα έτη 2009 και 2010 αποκάλυψε τμηματικά δύο αγροικίες-εγκαταστάσεις αγροτικού χαρακτήρα, μία δεξαμενή, 18 κεραμοσκεπείς τάφους, δύο θησαυρούς χάλκινων νομισμάτων και μεγάλη ποσότητα κινητών ευρημάτων και κεραμικής, που χρονολογούν τις εγκαταστάσεις στην περίοδο του 3ου-4ου αι. μ.Χ.
Πέραν της Νικόπολης, σωστικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες περιοχές του νομού, όπως στο **Θέμελο** του Δήμου Φαναρίου, όπου εντοπίστηκε και ερευνήθηκε, στις υπώρειες του λόφου της προϊστορικής Εφύρας, παιδική ταφή σε κεραμοσκεπή τάφο, που περιείχε ελάχιστα όστρακα πήλινων αγγείων και μικρών διαστάσεων χάλκινο αγγείο. Στην ανατολική είσοδο του οικισμού της **Κορώνης**, στο λόφο Τσουμπάρι (εικ. 1), πλησίον του ποταμού Κωκυτού, σύντομη έρευνα το 2008, ύστερα από διαπίστωση λαθρανασκαφικής δραστηριότητας, αποκάλυψε λείψανα επιβλητικού κτηρίου ελληνιστικών πιθανότατα χρόνων. Το κτήριο, το οποίο ο Σ. Δάκαρης αναγνώρισε ως ναόσχημο, συνέχισε να κατοικείται και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ η χρήση του χώρου επιβεβαιώθηκε και κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Μικρής έκτασης ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε το 2007 στον **Άγιο Αθανάσιο Θεσπρωτικού** και συγκεκριμένα σε μία από τις κυκλικές κατασκευές-«καλύβες», οι οποίες θεωρούνταν από το σύνολο των ερευνητών ότι ανήκουν στην εποχή του Χαλκού, παραδοχή που καταρρίφθηκε με

Εικ. 1. Κορώνη Φαναρίου, λόφος Τσουμπάρι. Κτήριο ελληνιστικών χρόνων.

Εικ. 2. Δήμος Λούρου, περιοχή «Τζούμσα». Αγροικία ρωμαϊκής περιόδου.

τον εντοπισμό μεταβυζαντινών χρόνων εφυαλωμένης κεραμικής.

Ανασκαφικές έρευνες σωστικού χαρακτήρα πραγματοποιήθηκαν κυρίως κατά την εκτέλεση υποέργων σωστικών ανασκαφικών ερευνών, στο πλαίσιο έργων – οδοποιίας, ύδρευσης, άρδευσης – ενταγμένων στο Γ΄ ΚΠΣ και στο ΕΣΠΑ. Στην κατασκευή του δρόμου «**Σύνδεση Καναλλακίου με Ε.Ο. Πρέβεζας - Ηγουμενίτσας**» εντοπίστηκαν τάφοι της εποχής του Χαλκού και των αρχαϊκών χρόνων. Στο πεδινό τμήμα των **Δήμων Λούρου** και **Ζαλόγγου**, κατά την εκτέλεση αρδευτικού έργου τα έτη 2008 και 2009, εντοπίστηκε σημαντικός αριθμός θέσεων με ποικίλα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και κινητά ευρήματα, που τοποθετούνται, κατά κύριο λόγο, στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους. Εντοπίστηκαν τμήμα του αγωγού του ρωμαϊκού υδραγωγείου, αποθέτες κεραμικής και κεράμων, τμήμα κτηριακής εγκατάστασης, ελεύθερη ταφή κ.ά. Εντυπωσιακότερος όλων ήταν ο εντοπισμός εκτεταμένων αρχιτεκτονικών καταλοίπων (περιοχή «Τζούμσα» Δήμου Λούρου), πιθανώς, αγροικίας της ρωμαϊκής περιόδου, η οποία καταλαμβάνει έκταση τουλάχιστον 522 τ.μ. και αποτελούνταν από σύμπλεγμα δωματίων και δεξαμενών, συμπεριλαμβάνοντας και εργαστηριακές εγκαταστάσεις, ενώ διέθετε πολυτελή βοτσαλωτά και ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 2).

ΑΡΤΑ

Η πόλη της **Άρτας**, κτισμένη πάνω στα ερείπια της Αμβρακίας, είναι κηρυγμένος αρχαιολογικός τόπος και, ως εκ τούτου, σχεδόν σε κάθε οικόπεδο πριν από τη διενέργεια οικοδομικών εργασιών εντοπίζονται τμήματα της αρχαίας πόλης. Η ΛΓ΄ ΕΠΚΑ από την έναρξη λειτουργίας της και μέχρι τις αρχές του 2008 – με χρηματοδότηση από πιστώσεις του ΥΠΠΟΤ ή ιδιωτών – ερεύνησε και αποδέσμευσε το σύνολο των προς διερεύνηση οικοπέδων, προκειμένου να καταστεί δυνατή η απρόσκοπτη συνέχιση των προβλεπόμενων οικοδομικών εργασιών. Οι ανασκαφικές έρευνες αποκάλυψαν τμήματα του οχυρωματικού περιβόλου, της ανατολικής νεκρόπολης και του πολεοδομικού ιστού της αρχαίας Αμβρακίας, φέρνοντας στο φως εκατοντάδες ασημένια και χάλκινα νομίσματα, αλλά και πολυάριθμα κινητά ευρήματα, όπως επιτύμβιες στήλες, πήλινα αγγεία και ειδώλια.

Αποσπασματικά οικοδομικά λείψανα – τμήματα οικιών, δρόμων, αποχετευτικών αγωγών –, τα οποία συχνά επικαλύπτονται από μεταγενέστερες οικοδομικές φάσεις με τελικές εκείνες των βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, που αντιπροσωπεύονται κυρίως με αποθέτες, εντοπίστηκαν σε πολλά οικόπεδα σε διάφορα σημεία της σύγχρονης πόλης της Άρτας.

Ενδεικτικά αναφέρεται η ανασκαφική έρευνα σε χώρο εμβαδού 350 τ.μ., στο οικόπεδο ιδιοκτησίας «Τρίγωνο Οικοδομική ΕΠΕ» (εικ. 3), που αποκάλυψε τμήμα αποχετευτικού διαδρόμου-αγωγού και μεγάλο μέρος οικίας με ένδεκα κλειστούς χώρους, στο εσωτερικό ενός από τους οποίους βρέθηκε λάκκος εγκαινίων με 47 ακέραια μικρογραφικά αγγεία μαζί με ελάχιστα θραύσματα ειδωλίων, καθώς και δέκα πυρήνες ελαιοκάρπων με εξωτερική επένδυση χρυσού. Η πρώτη φάση της οικίας ανάγεται στους ύστερους αρχαϊκούς χρόνους (τέλη 6ου-αρχές 5ου αι. π.Χ.) και η τελική καταστροφή και εγκατάλειψή της στους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους, ενώ αρκετές ήταν οι μεταβυζαντινές παρεμβάσεις στο χώρο, όπως κλίβανος και 20 αποθέτες-λάκκοι απορριμμάτων. Ίχνη αρχαϊκής οικίας, τμήμα οικίας κλασικών και ελληνιστικών χρόνων και βυζαντινές ταφές συμπληρώνουν την εικόνα της αδιάκοπης κατοίκησης του χώρου.

Στο νοτιότερο τμήμα του οικοπέδου Παπα-

Εικ. 3. Δήμος Άρτας, οικόπεδο ιδιοκτησίας «Τρίγωνο Οικοδομική ΕΠΕ». Τμήμα οικίας από οικοδομική νησίδα της Αμβρακίας.

νικολάου εμφανίστηκαν τμηματικά τέσσερις όμορες οικίες με χρήση από τον 6ο αι. π.Χ. έως τους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους (2ος αι. π.Χ.), με εντυπωσιακό στρώμα καταστροφής και υπαίθρια αυλή με πηγάδι, οι οποίες διαχωρίζονται από δύο κάθετα τεμνόμενους κεντρικούς αποχετευτικούς αγωγούς-διαδρόμους. Στο χώρο βρέθηκαν, επίσης, ένα πηγάδι και τρεις αποθέτες-λάκκοι απορριμμάτων βυζαντινής περιόδου.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακό τμήμα του τείχους της Αμβρακίας αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Γ. Γιαννούτσου, όπου το μέγιστο πάχος του τείχους φθάνει τα 5 μ., με μεγάλων διαστάσεων ασβεστολιθικούς ογκόλιθους στις παρειές και «γέμισμα» από αργούς λίθους, λατύπη και χώμα. Ο εντοπισμός τμήματος του οχυρωματικού περιβόλου και της παρατείχιας οδού κατά την έρευνα στο οικόπεδο Κ. Πανούτσου συμπλήρωσε το τμήμα αρχαίου τείχους, γνωστού από παλιότερα στη νοτιοανατολική πλευρά του βυζαντινού κάστρου (περιοχή ΤΕΙ ή Αγίας Παρασκευής).

Εικ. 4. Δήμος Άρτας, οικόπεδο Ι. Βήχα. Τάφος σε ένα από τα νεκροταφεία της Αμβρακίας.

Πέραν του πολεοδομικού ιστού της πόλης κατά τις διάφορες περιόδους κατοίκησής της, κατά τις σωστικές έρευνες εντοπίστηκαν και τμήματα των νεκροταφείων της Αμβρακίας. Στο οικόπεδο Ι. Βήχα αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν 13 τάφοι – διαφόρων τύπων – (εικ. 4), μία θήκη και τμήμα ταφικού περιβόλου, ευρήματα που κυμαίνονται χρονολογικά από τις αρχές του 5ου έως και το α΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. και αποτελούν τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της Αμβρακίας. Αντίστοιχα, τμήμα νεκροταφείου των βυζαντινών χρόνων, που γειτνιάζει με το ναό της Παρηγορήτισσας και πιθανώς σχετίζεται με αυτόν, είχε εντοπιστεί από το 1992 και συμπληρώθηκε από τις σωστικές έρευνες των τελευταίων δύο χρόνων. Πρόκειται για συνολικά 46 λακκοειδείς ακτέριστες ταφές, υστεροβυζαντινών ή και μεταγενέστερων χρόνων, με προσανατολισμό Α.-Δ., καθώς και εντυπωσιακό τμήμα πλακόστρωτης οδού.

Τον Οκτώβριο του 2010 ξεκίνησε η υλοποίηση του – ενταγμένου στο ΕΣΠΑ – έργου «Ανάδειξη-ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων αρχαίας Αμβρακίας» με την πραγματοποίηση ανασκαφικών εργασιών και αποκάλυψη τάφων στην Ιερά Οδό - δυτική νεκρόπολη (οδός Κομμένου). Αντίστοιχα από την ίδια περίοδο, έργο με τίτλο «Βελτίωση δρόμου πρόσβασης και επέκταση δικτύου διαδρομών επισκεπτών του αρχαιολογικού χώρου Κασσώπης» υλοποιείται στην **Κασσώπη** του Νομού Πρέβεζας, με την πραγματοποίηση – σε πρώτη φάση – περιορισμένης έκτασης ανασκαφικών εργασιών αποκάλυψης των δρόμων και των οικοδομικών τετραγώνων της αρχαίας πόλης.

Κατά την υλοποίηση έργων οδοποιίας και άρδευσης στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ και του ΕΣΠΑ η Εφορεία υλοποίησε υποέργα σωστικών αρχαιολογικών ερευνών σε όλο το Νομό Άρτας, αποκαλύπτοντας σημαντικές θέσεις με αρχαιότητες. Κατά τη διάνοιξη νέων οδών στην περιοχή **Βαλαώρα** της πόλης της Άρτας ανασκάφηκαν 36 τάφοι, οι οποίοι αποτελούν τμήμα της νοτιοανατολικής νεκρόπολης της Αμβρακίας των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Σε έργα κοντά στο **Χανόπουλο**, όπου βρίσκεται κηρυγμένη ακρόπολη, εντοπίστηκαν ευρήματα της εποχής του Χαλκού και του Σιδήρου. Κατά την κατασκευή του δρόμου **Έλατος - Κορφοβούνι** εντοπίστηκαν τάφοι ρωμαϊκών και νεότερων χρόνων. Κατά

τις εργασίες του αρδευτικού έργου του **κάμπου Άρτας** ανασκάφηκαν τμήματα από κτήρια των ρωμαϊκών και πρώιμων βυζαντινών χρόνων. Κατά την παρακολούθηση του εκτεταμένου έργου κατασκευής της «Ιονίας Οδού», από το 2006 μέχρι και σήμερα εντοπίστηκαν σημαντικές θέσεις με αρχαιότητες σε διάφορα σημεία και των δύο νομών, όπως εγκαταστάσεις αγροικίας του τέλους του 4ου-α΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ., κεραμικά εργαστήρια στο **Δήμο Κομποτίου**, αλλά και χειροποίητη κεραμική και ταφή στους **Δήμους Ξηροβουνίου** και **Ανωγείου** Νομών Άρτας και Πρέβεζας, αντίστοιχα.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η πραγματοποίηση σωστικής ανασκαφικής έρευνας στη νεκρόπολη του αρχαιολογικού χώρου του **Ορράου** (εικ. 5), μετά την πυρκαγιά του 2007 που είχε ως αποτέλεσμα την απογύμνωση του αρχαιολογικού χώρου από κάθε είδους βλάστηση. Συνολικά ερευνήθηκαν 27 τάφοι και τρεις θήκες από ντόπιο ασβεστόλιθο, αρκετοί από τους οποίους είχαν συληθεί σε παλαιότερους και νεότερους χρόνους. Χαρακτηριστικό αποτελεί η κτέριση με σιδερένιες λόγχες και μαχαιρίδια σε πολλές ταφές, καθώς και το προσφιλές μακεδονικό έθιμο της ανακομιδής οστών και κτερισμάτων προηγούμενης ταφής σε λάκκο εξωτερικά του τάφου, όπου εντοπίζονται ίχνη πυράς και οστά ζώων. Η χρονολόγηση που προκύπτει από τη μελέτη των ευρημάτων καλύπτει όλη την ελληνιστική περίοδο.

Εικ. 5. Αρχαιολογικός χώρος του Ορράου. Άποψη της νεκρόπολης μετά την πυρκαγιά του 2007.

Προϊστάμενος

Γεώργιος Εμμ. Ρήγινος

Υπεύθυνοι ανασκαφών

Γ. Ρήγινος, Αν. Αγγέλη, Θ. Κοντογιάννη, Δ. Δρόσου, Ό. Καρούτα, Α. Παπαδημητρίου, Θ. Τζεφέρη, Εμμ. Ψαρρού και Φ. Σίσκα.

8η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Κάστρο Ιωαννίνων

Το Κάστρο των Ιωαννίνων στη σημερινή του μορφή οικοδομήθηκε από τον Αλή Πασά στις αρχές του 19ου αιώνα ακολουθώντας τις αρχές του προμαχωνικού συστήματος, περιλαμβάνοντας τμήματα της βυζαντινής και της αρχαίας οχύρωσης (εικ. 1). Στο πλαίσιο του έργου «Αποκατάσταση Εξωτερικών Τειχών Κάστρου Ιωαννίνων» (χρηματοδότηση Γ΄ ΚΠΣ 2006-2008), πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές με στόχο τη διερεύνηση και ανάδειξη των παλαιότερων οικοδομικών φάσεών του.

Στον περίδρομο του τείχους αποκαλύφθηκαν στοιχεία της βυζαντινής οχύρωσης (τμήματα του τείχους - πύργοι) ενταγμένα στο οθωμανικό έργο (εικ. 2). Στο εσωτερικό της στοάς δεξιά της κεντρικής πύλης του κάστρου, όπου είναι ορατά τμήματα της υστεροβυζαντινής οχύρωσης (13ος αι.), έγιναν ανασκαφικές τομές, κατά τις οποίες αποκαλύφθηκε η θεμελίωσή τους επί ελληνιστικού τείχους, το οποίο πλησίον της πύλης της οδού Φιλανθρωπηνών διαμορφώνει πύργο κάτω από τον αντίστοιχο βυζαντινό (εικ. 4). Κινητά ευρήματα από τον ίδιο χώρο δίνουν στοιχεία για κατοίκηση στο κάστρο ήδη από την κλασική περίοδο.

Στο εσωτερικό του κάστρου, στις υπώρειες της βόρειας ακρόπολης στην απαλλοτριωμένη έκταση, μεταξύ των οθωμανικών μνημείων Σουφαρί Σεράι, Βιβλιοθήκης και Λουτρών βρίσκεται σε εξέλιξη από το 2008 ανασκαφική έρευνα, κατά την οποία αποκαλύφθηκαν οικοδομικά οικιστικά κατάλοιπα ελληνιστικής, ρωμαϊκής, βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου. Τα ελληνιστικά - ρωμαϊκά οικοδομήματα, καθώς και λίγες ταφές, ανασκάφηκαν στο ψηλότερο τμήμα της κλιτύος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει συγκρότημα δύο χώρων με χονδροειδή ψηφιδωτά δάπεδα και κτιστά θρανία πιθανόν ρωμαϊκής περιόδου (εικ. 3). Τα βυζαντινά κατάλοιπα με νομίσματα και κεραμική, που τα χρονολογούν από τον 11ο έως το 14ο αιώνα, έχουν μέχρι στιγμής εντοπιστεί στο νοτιοανατολικό τομέα του χώρου. Στους μεταβυζαντινούς χρόνους, όταν στη βόρεια ακρόπολη του Κάστρου των Ιωαννίνων οικοδομήθηκε μια σειρά θρησκευτικών και δημόσιων οθωμανικών κτηρίων (Ασλάν πασά τζαμί, μενδρεσές, μαγειρεία, λουτρά

Εικ. 1. Κάστρο Ιωαννίνων. Αεροφωτογραφία.

Εικ. 2. Κάστρο Ιωαννίνων. Περίδρομος τείχους. Ανασκαφή βυζαντινού πύργου.

Εικ. 3. Κάστρο Ιωαννίνων. Ανασκαφή στο χώρο μεταξύ οθωμανικής Βιβλιοθήκης, Σουφαρί Σεράι και Λουτρών. Χονδροειδές ψηφιδωτό δάπεδο πιθανόν ρωμαϊκής περιόδου.

Εικ. 4. Κάστρο Ιωαννίνων. Στοά βόρεια της κεντρικής πύλης. Ελληνιστικό και υστεροβυζαντινό τείχος-πύργος.

και αργότερα η βιβλιοθήκη), φαίνεται ότι ο χώρος επιχωματώθηκε και ο οικιστικός ιστός ανανεώθηκε με νέα οικοδομήματα με κοινό προσανατολισμό με τα δημόσια.

Τα αποτελέσματα των ανασκαφών στην περίμετρο των τειχών και εντός του κάστρου των Ιωαννίνων προσφέρουν σημαντικά στοιχεία για την ιστορία της θέσης, η οποία κατοικήθηκε ήδη από τον 5ο αι. π.Χ., οχυρώθηκε από την ελληνιστική εποχή και επιβίωσε έως τα ρωμαϊκά χρόνια, ενώ το όνομά της δεν έχει ακόμη συσχετιστεί με τις αναφορές των γραπτών πηγών. Για τη μεσοβυζαντινή περίοδο, τα πενιχρά ευρήματα (νομίσματα, κεραμική) αντιστοιχίζονται με τις αναφορές των ιστορικών πηγών για μια οχυρωμένη πόλη, της οποίας το κάστρο ενίσχυσε στα τέλη του 11ου αιώνα ο Νορμανδός Βοημούνδος, με τμήματά της να σώζονται στην εσωτερική ακρόπολη. Το ισχυρό κάστρο, που οφείλεται στις μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις από τον Μιχαήλ Α΄ Κομνηνό-Δούκα την πρώτη δεκαετία του 13ου αιώνα και τις επιμέρους ενισχύσεις τον επόμενο αιώνα, κυρίως από τον Θωμά Πρελιούμποβιτς, ενσωματώθηκε στην εσωτερική πλευρά του τείχους του Αλή πασά, με ορατά τμήματα κατά τη δυτική πλευρά και ανασκαφικά δεδομένα στην ίδια πλευρά, τη βόρεια ακρόπολη (πύλη, πύργος) και σε τμήμα του τείχους στη νότια πλευρά.

Οπάγια Δολιανών

Στη βορειοανατολική άκρη της πεδιάδας του Καλπακίου βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος της Οπάγιας. Πρόκειται για τειχισμένο οικισμό, στον οποίο έχουν εντοπιστεί δύο παλαιοχριστιανικές βασιλικές ενταγμένες σε εκτεταμένο κτηριακό συγκρότημα. Στο νοτιότερο τομέα υψωνόταν οχυρωματικός οκταγωνικός πύργος (εικ. 5). Έχει ανασκαφεί μεγάλο μέρος της

ΟΠΑΓΙΑ ΔΟΛΙΑΝΩΝ

Εικ. 5. Οχυρωματικός πύργος.

Εικ. 6-8. Βασιλική Α΄. Ψηφιδωτά δάπεδα παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Εικ. 9. Φωτική. Ναός Παναγίας Λαμποβήθρας. Παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό δάπεδο.

Εικ. 10. Φωτική, θέση «Βαλσαμάρι». Ναός Αγίας Φωτεινής. Ερείπια του ανατολικού τοίχου.

βασιλικής Α΄ στα βόρεια του αρχαιολογικού χώρου. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με τριμερές εγκάρσιο κλίτος και νάρθηκα. Ιδιαίτερης σημασίας είναι τα ψηφιδωτά δάπεδα του ναού (εικ. 6-8), τα οποία κατασκευάστηκαν σε δύο φάσεις στα τέλη του 5ου και τα μέσα του 6ου αι. μ.Χ. Στο νάρθηκα και το δυτικό τμήμα του κεντρικού κλίτους κυριαρχούν τα γεωμετρικά θέματα. Στο βόρειο κλίτος σώζονται παραστάσεις κυνηγιού, συμπλοκών άγριων ζώων, αλλά και ειρηνικών σκηνών, ενώ το δάπεδο του νότιου κλίτους κοσμεί θαλάσσια σκηνή με προσωποποιήσεις θάλασσας και ποταμού.

Το τοπωνύμιο Οπάγια ίσως σχετίζεται με την αναφερόμενη στις γραπτές πηγές πόλη «Άππων», που αναφέρεται στον *Συνέκδημο* του Ιεροκλέους (6ος αι.) και «Οπά» της υστεροβυζαντινής περιόδου.

ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ

Φωτική

Πόλη ευρισκόμενη 4 χλμ. βορειοδυτικά της Παραμυθιάς επί του οδικού άξονα της Εγνατίας. Ιδρύθηκε πιθανότατα στα μέσα του 1ου αι. π.Χ. από τον Ιούλιο Καίσαρα και ήκμασε κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους. Στο κέντρο περίπου του αρχαιολογικού χώρου της Φωτικής βρίσκεται ο ερειπωμένος βυζαντινός ναός της Παναγίας Λαμποβήθρας. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με τρίπλευρη αψίδα στα ανατολικά και μεταγενέστερο νάρθηκα στα δυτικά. Είναι κτισμένη στη θέση παλαιοχριστιανικής βασιλικής, η ανασκαφή της οποίας αποκάλυψε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με γεωμετρικό και φυτικό διάκοσμο (εικ. 9), καθώς και πλήθος αρχιτεκτονικών μελών, πολλά από τα οποία έχουν επαναχρησιμοποιηθεί στην τοιχοποιία του βυζαντινού μνημείου.

Στο βόρειο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου, στη θέση «Βαλσαμάρι», βρίσκεται ο ερειπωμένος ναός της Αγίας Φωτεινής (εικ. 10). Η μεσοβυζαντινή τρίκλιτη βασιλική με τριμερές ιερό και μεταγενέστερο νάρθηκα δέχθηκε αρκετές προσθήκες και επισκευές κατά την υστεροβυζαντινή εποχή. Η ανασκαφή στο χώρο του μνημείου αποκάλυψε την ύπαρξη παλαιότερου ρωμαϊκού κτίσματος.

Στη ράχη Μαρούτσι, βορειοδυτικά της Φωτικής, ανασκάφηκε ο ναός της Αγίας Παρασκευής-Παλιοκκλήσι, τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική με νάρθηκα και αίθριο (εικ. 11). Στο χώρο του Ιερού Βήματος, μετά την εγκατάλειψη του παλαιοχριστιανικού μνημείου οικοδομήθηκε μικρό μονόχωρο ναΰδριο. Στο εσωτερικό και περιμετρικά της βασιλικής αποκαλύφθηκε πλήθος τάφων.

Οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο έργων του Γ΄ ΚΠΣ.

Εικ. 11. Φωτική, ράχη Μαρούτσι. Ναός Αγίας Παρασκευής-Παλιοκκλήσι.

Λαδοχώρι Ηγουμενίτσας

Στο Λαδοχώρι Ηγουμενίτσας ανασκάπτεται κάτω από δύσκολες συνθήκες, λόγω της υψηλής στάθμης του υδροφόρου ορίζοντα, υστερορωμαϊκός-παλαιοχριστιανικός οικισμός. Έχει αποκαλυφθεί εκτεταμένος οικιστικός τομέας με δρόμους, κάτω από τους οποίους διέρχονται αγωγοί, πλήθος οικιών, λουτρικές εγκαταστάσεις και νεκροταφείο. Επίσης, ανασκάφηκε μερικώς πεντάκλιτη βασιλική με

Εικ. 12. Κεντρική αίθουσα οικοδομικού συγκροτήματος. Ψηφιδωτό δάπεδο (5ος αι.).

Εικ. 13. Χρυσό νόμισμα (5ος αι.).

Εικ. 14. Εκμαγείο πήλινης μήτρας.

ψηφιδωτά δάπεδα διακοσμημένα με γεωμετρικά θέματα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει οικοδομικό συγκρότημα με μία κεντρική επιμήκη αίθουσα, περιβαλλόμενη από μικρότερους χώρους. Η κεντρική αίθουσα κοσμείται με ψηφιδωτά δάπεδα με γεωμετρικό διάκοσμο, τα οποία χρονολογούνται στον 5ο αιώνα (εικ. 12).

Από το πλήθος των κινητών ευρημάτων (κυρίως χρηστική κεραμική, γυάλινα θραύσματα, γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη) που έχουν έρθει στο φως από τις ανασκαφές στο Λαδοχώρι, ξεχωρίζει χρυσό νόμισμα του 5ου αιώνα και απότμημα πήλινης μήτρας με παράσταση του ιδιαίτερα δημοφιλούς παλαιοχριστιανικού θέματος του Καλού Ποιμένα (εικ. 13-14).

Προϊστάμενοι

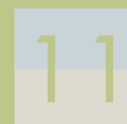
†Φραγκίσκα Κεφαλλωνίτου (2000-2006)
Βαρβάρα Παπαδοπούλου (2006-2011)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Περίδρομος Κάστρου Ιωαννίνων, Εσωτερικό της στοάς της Κύριας Πύλης Κάστρου Ιωαννίνων, Παναγία Λαμποβήθρα	Β. Παπαδοπούλου
Περιοχή Σουφαρί Σεράι, Βιβλιοθήκης και Λουτρών του Κάστρου Ιωαννίνων	Β. Παπαδοπούλου, Α. Φιλίδου
Αγία Φωτεινή στο «Βαλσαμάρι»	Φ. Κεφαλλωνίτου, Β. Παπαδοπούλου
Αγία Παρασκευή-Παλιοκκλήσι	Φ. Κεφαλλωνίτου
Λαδοχώρι Ηγουμενίτσας	Φ. Κεφαλλωνίτου, Β. Παπαδοπούλου, Α. Ζωγάκη
Οπάγια Δολιανών	Α. Καραμπερίδη

ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ

Η΄ ΕΠΚΑ
ΛΕ΄ ΕΠΚΑ

20ή ΕΒΑ
21η ΕΒΑ

Η΄

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΕΡΚΥΡΑ

Γαρίτσα

Οικόπεδο Μπούζη

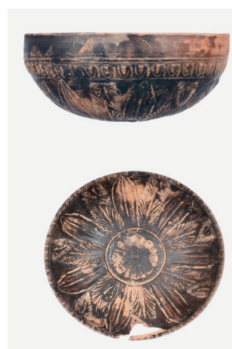
Ο χώρος που ερευνήθηκε κατά τις ανασκαφικές περιόδους 2005-2006 αποτελεί τμήμα του νεκροταφείου της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας και χρησιμοποιήθηκε σποραδικά στην αρχαϊκή και την κλασική περίοδο και περισσότερο εντατικά στους υστεροκλασικούς και τους ελληνιστικούς χρόνους. Συνολικά, αποκαλύφθηκαν 31 τάφοι και συγκεντρώσεις οστών. Η πλειονότητα χρονολογείται στον 4ο και το 2ο αι. π.Χ. και είναι οργανωμένοι σε συστάδες, ενώ παράλληλα απαντούν και μεμονωμένες ταφές. Ο παλαιότερος τάφος είναι ένας πίθος που χρησιμοποιήθηκε από τον ύστερο 7ο έως τον 5ο αι. π.Χ. και περιέλαβε εννέα ταφές και έναν εγχυτρισμό. Στον 4ο και το 2ο αι. π.Χ. επικρατεί ο ενταφιασμός σε λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς τάφους. Στον 4ο αι. π.Χ. οι λακκοειδείς είναι περισσότεροι, ιδρύονται σχεδόν κατά κανόνα στον άξονα Β.-Ν. και είτε είναι ακτέριστοι ή συνοδεύονται από λίγα κτερίσματα. Στο 2ο αι. π.Χ. οι λακκοειδείς υπερτερούν ελαφρά των κεραμοσκεπών, οι ταφές διευθετούνται στον άξονα Α.-Δ. και απαντούν περισσότερα κτερίσματα. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο για την εκτεταμένη χρήση του χώρου κατά τη διάρκεια του 4ου αι. π.Χ. αποτελούν τα κατάλοιπα μιας «τελετουργικής» πυράς με έκταση περίπου 6-7 τ.μ. Χαρακτηριστικό της πυράς ήταν η μεγάλη ποσότητα ακέραιων και κατά το ήμισυ σωζόμενων αγγείων (περίπου 1.400 τον αριθμό) που ανήκουν σε τύπους του ύστερου 5ου και, κυρίως, του 4ου αι. π.Χ. και η πυκνότητα της κεραμικής γενικότερα. Η εν λόγω απόθεση είναι δυνατό να αντιπροσωπεύει τα κατάλοιπα μιας χθόνιας τελετουργικής πρακτικής, η οποία χαρακτηρίζεται από την κατανάλωση ποτού και φαγητού. Συναφής με την ταφική χρήση του χώρου είναι η ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη που χρονολογείται στα τέλη του 4ου ή στον 3ο αι. π.Χ. και προσφέρει απτή μαρτυρία για την παρουσία των Μακεδόνων στην Κέρκυρα τον ύστερο 4ο αι. π.Χ. (εικ. 1-2).

Οικόπεδο πρώην εργοστασίου «Δεσύλλα»

Το εργοστάσιο «Δεσύλλα», εκτός κάποιων νεότερων κατασκευών, έχει χαρακτηριστεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο, καθώς αποτελεί το μοναδικό συγκρότημα ολοκληρωμένης βιομηχανικής εγκατάστασης στην Κέρκυρα. Το οικόπεδο εντάσσεται σε περιοχή μεγάλου αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Οι πρώτες αρχαιολογικές ενδείξεις εντοπίστηκαν στο χώρο το έτος 1983 κατά τη διάρκεια διερευνητικών τομών που διενήργησε η Εφορεία, ενώ το έτος 2005 εντοπίστηκαν και πάλι αρ-

Εικ. 1. Γαρίτσα. Οικόπεδο Μπούζη. Άποψη της πυράς.

Εικ. 2. Γαρίτσα. Οικόπεδο Μπούζη. Ανάγλυφος σκύφος ελληνιστικής εποχής.

χαιότητες. Η ανασκαφική διερεύνηση του χώρου διήρκεσε από το καλοκαίρι του 2006 έως τα τέλη του 2008, με πολλές ενδιάμεσες διακοπές κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών. Συνολικά, η ανασκαφή κάλυψε μια έκταση 3,5 περίπου στρεμμάτων. Από τα αρχιτεκτονικά λείψανα που αποκαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας, αξίζει να αναφερθούν τμήματα ισχυρών τοίχων προερχόμενων πιθανότατα από οχυρωματικές κατασκευές που αποτελούσαν τμήματα της οχύρωσης της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας και χρονολογούνται από τα αρχαϊκά έως τα ελληνιστικά χρόνια, ένα διμερές κτήριο, πιθανόν ιερό, η κατασκευή του οποίου ανάγεται στον 6ο αι. π.Χ., τμήματα τοίχων από δημόσια κτήρια, καθώς και πλήθος κινητών ευρημάτων. Οι αρχαιότητες που ήλθαν στο φως κατά τη διάρκεια της ανασκαφής μπορούν να χαρακτηριστούν ως ιδιαίτερα σημαντικές για την ιστορία και την τοπογραφία της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας. Δεδομένου ότι ο εν λόγω χώρος είναι όμορος με τον κηρυγμένο χώρο της Παλαιόπολης, οι αποκαλυφθείσες αρχαιότητες σχετίζονται άμεσα με τις ορατές αρχαιότητες που σώζονται εκεί και αποτελούν τμήματα των ιερών και του λιμανιού του Αλκινόου της αρχαίας πόλης της Κέρκυρας (εικ. 3-4).

Κανόνι

Οικόπεδα Βουτσελά και Δουκάκη

Τα παραπάνω οικόπεδα βρίσκονται στη συνοικία του Φιγαρέτου στο Κανόνι, όπου έχουν εντοπιστεί τμήματα του πολεοδομικού ιστού της αρχαίας πόλης (οικίες-εργαστήρια) κοντά στο εμπορικό, Υλλαϊκό λιμάνι (σημερινή λιμνοθάλασσα Χαλικιόπουλου). Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα εν λόγω οικόπεδα έφερε στο φως σημαντικές αρχαιότητες, οι οποίες διασώζονται σε πολύ καλή κατάσταση και συνενώνονται μεταξύ τους συγκροτώντας μια οικοδομική νησίδα. Πρόκειται για κατάλοιπα κτηριακών εγκαταστάσεων, τα οποία αποτελούν ένα ενιαίο οικιστικό σύνολο που περικλείεται από κύριες οδούς και στενωπούς. Σημαντικά στοιχεία της έρευνας στους δύο χώρους είναι η εύρεση κεραμικής στο στρώμα θεμελίωσης δύο αναλημματικών τοίχων που χρονολογείται στην υστερογεωμετρική-υπογεωμετρική περίοδο (οικ. Δουκάκη). Επίσης, στις επιχώσεις των αρχαίων δρόμων βρέθηκε σημαντικός αριθμός οστράκων ελληνιστικής κεραμικής, καθώς και μεγάλος αριθμός νομισμάτων (οικ. Βουτσελά). Όπως προκύπτει από τα ανασκαφικά δεδομένα, τα δύο οικόπεδα αποτελούσαν ζωτικό χώρο της πόλης με μεγάλη διάρκεια ζωής και, επομένως, πολλές και διαφορετικές φάσεις χρήσης· ένα χώρο που έδωσε πέρα από το ιδιαίτερα σημαντικό σύνολο της υστερογεωμετρικής κεραμικής και πολλά στοιχεία για το ρυμοτομικό ιστό της αρχαίας πόλης από τα πολύ

Εικ. 3. Γαρίτσα. Οικόπεδο πρώην εργοστασίου «Δεσύλλα». Άποψη της ανασκαφής, όπου διακρίνεται το διμερές κτήριο (ιερό).

Εικ. 4. Γαρίτσα. Οικόπεδο πρώην εργοστασίου «Δεσύλλα». Ενδεικτική μελανόμορφη κεραμική.

Εικ. 5. Φιγαρέτο. Οικόπεδα Βουτσελά και Δουκάκη. Γενική άποψη της ανασκαφής (αριστερά οικ. Βουτσελά, δεξιά οικ. Δουκάκη).

Εικ. 6. Φιγαρέτο. Ενδεικτική υστερογεωμετρική κεραμική (οικ. Δουκάκη).

πρώιμα χρόνια μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα (εικ. 5-6).

Περιοχή Ανεμόμυλος

Οικόπεδο Μ. Πιέρρη

Το παραπάνω οικόπεδο βρίσκεται στην περιοχή του Ανεμόμυλου, η ευρύτερη περιοχή του οποίου έχει ταυτιστεί από την αρχαιολογική έρευνα με το λιμάνι του Αλκινόου. Αποκαλύφθηκε τμήμα ισχυρού λιμενοβραχίονα με άνοιγμα 6,40 μ. για τη ρυμούλκηση των πλοίων – αντίστοιχες κατασκευές είχαν αποκαλυφθεί κατά το παρελθόν στο γειτονικό οικόπεδο Αρίων –, ενώ σε ψηλότερα στρώματα αποκαλύφθηκε κτήριο ρωμαϊκών χρόνων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κάτω από το κτήριο αυτό, αλλά και σε όλη σχεδόν την έκταση του εσωτερικού χώρου των λιμενικών εγκαταστάσεων, εντοπίστηκαν δύο σημαντικές τεχνητές επιχώσεις. Η αρχαιότερη χρονολογείται στα αρχαϊκά χρόνια και πραγματοποιήθηκε προκειμένου να προεκταθεί η φυσική ακτογραμμή του χώρου για τη δημιουργία του λιμανιού (εικ. 7). Η νεότερη πραγματοποιήθηκε κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, μετά την παύση λειτουργίας του χώρου ως λιμανιού και αποτελείται από πυκνό στρώμα κεραμικής, κυρίως από θραύσματα αμφορέων. Από την ανασκαφή του οικοπέδου προήλθε σημαντικός αριθμός ευρημάτων: συλλέχθηκαν 386 νομίσματα, μελανόμορφα και ερυθρόμορφα όστρακα, πολλές ενσφράγιστες λαβές αμφορέων, λυχνάρια με πλαστική διακόσμηση, όστρακα αγγείων τύπου *terra sigillata*, θραύσματα γυάλινων αγγείων και αρκετά μεταλλικά αντικείμενα. Ξεχωρίζουν δύο χάλκινες στλεγγίδες, εκ των οποίων η μια σώζεται ακέραιη, και σιδερένιος ακέραιος μονόμυξος λύχνος με λαβή (εικ. 8).

Δήμος Αγίου Γεωργίου Κέρκυρας, περιοχή «Ρεκίνι»

Οικόπεδο Πρωτοψάλτη

Στο παραπάνω οικόπεδο, μετά τον εντοπισμό αρχαιοτήτων κατά τον έλεγχο εκσκαφής θεμελίων, διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα τα έτη 2003 και 2004. Στο νότιο ήμισυ του οικοπέδου αποκαλύφθηκε αρκετά σημαντικό για την περιοχή εργαστήριο κεραμικής με τέσσερις κεραμικούς κλιβάνους, ένα ορθογώνιο κτήριο και δύο λεκάνες καθαρισμού

Εικ. 7. Ανεμόμυλος. Οικόπεδο Μ. Πιέρρη. Τμήμα του λιμενοβραχίονα.

Εικ. 8. Ανεμόμυλος. Οικόπεδο Μ. Πιέρρη. Σιδερένιος λύχνος.

Εικ. 9. Ρεκίνι, οικόπεδο Πρωτοψάλτη. Μικρογραφικός πίθος από το χώρο ανατολικά του κτηρίου με μελανό γάνωμα και εγχάρακτο διάκοσμο.

Εικ. 10. Ρεκίνι, οικόπεδο Πρωτοψάλτη. Γενική άποψη της ανασκαφής.

του πηλού, το οποίο λειτούργησε από τους ύστερους κλασικούς έως τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους. Στο χώρο αποκαλύφθηκε εκτεταμένο στρώμα καταστροφής, ύστερα από την αφαίρεση του οποίου εντοπίστηκε σχεδόν ορθογώνιος χώρος με μεγάλο αριθμό μικρών και μεγάλων πήλινων αγγείων στο εσωτερικό του (πολλά πιθάρια μινιατούρες, ένα από τα οποία φέρει μελανό γάνωμα, καλαθίσκοι, άβαφα και μελαμβαφή σκυφίδια κτλ.) (εικ. 9-10).

Δήμος Θιναλίου, Σιδάρι

Η αρχαιολογική θέση Canal d'Amour στο Σιδάρι ανακαλύφθηκε και ερευνήθηκε για πρώτη φορά κατά τη δεκαετία του 1960 από τον καθηγητή Αύγουστο Σορδίνα. Στο πλαίσιο αυτής της έρευνας αναδείχθηκε σε αρχαιολογική θέση μείζονος σημασίας για την έρευνα της προϊστορίας όχι μόνο για τα ελληνικά δεδομένα, αλλά για τον ευρύτερο μεσογειακό χώρο. Αποτελεί μια από τις ελάχιστες θέσεις, η στρωματογραφική ακολουθία της οποίας περιλαμβάνει κατάλοιπα της μεσολιθικής περιόδου στην Ελλάδα, και παράλληλα μια από τις σημαντικότερες και σπάνιες ακόμη και σήμερα θέσεις της Αρχαιότερης Νεολιθικής στη δυτική ηπειρωτική και νησιωτική χώρα. Η ανασκαφική έρευνα του 2004 υπήρξε σωστικού χαρακτήρα, πραγματοποιήθηκε, ωστόσο, με τη συνδρομή των πιο σύγχρονων κλάδων της αρχαιολογικής έρευνας. Στόχο είχε την ανασύσταση του παλαιοπεριβάλλοντος στην ευρύτερη περιοχή ελέγχου των ανθρώπων που έδρασαν στη θέση. Ερευνήθηκαν επτά συνολικά στρώματα, που αντιστοιχούν σε δύο ή τρεις χρονολογικές ενότητες. Το κατώτατο στρώμα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, που αναγνωρίστηκε μόνο σε ένα τμήμα του ερευνημένου χώρου και κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας είναι πλούσιο σε οργανικά κατάλοιπα και όστρεα του γένους *Cardium sp*. Η θέση του στρώματος κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας υπαγόρευσε την ειδική αντιμετώπισή του με τη συλλογή του και μελέτη με τη διαδικασία της επίπλευσης. Τα αμέσως επόμενα στρώματα, τρία στον αριθμό, περιείχαν κατάλοιπα ανθρώπινης δραστηριότητας, κεραμική, λιθοτεχνία, κατάλοιπα χερσαίας και θαλάσσιας πανίδας και αντιπροσωπεύουν φάσεις της νεολιθικής περιόδου, όπως μαρτυρεί η χαρακτηριστική κεραμική με εμπίεστη διακόσμηση

Εικ. 11. Σιδάρι. Canal d'Amour. Άποψη του χώρου της ανασκαφής του 2004.

Εικ. 12. Σιδάρι. Τμήματα αγγείων με τη χαρακτηριστική εμπίεστη διακόσμηση (impresso).

(*impresso*). Σημαντικό στοιχείο της έρευνας αποτελεί ο εντοπισμός, στα όρια των στρωμάτων αυτών, δύο επιφανειών κατοίκησης με κατάλοιπα ανθρώπινης δραστηριότητας, κεραμική, λιθοτεχνία, μάζες πηλού, κατάλοιπα τροφών και ίχνη καύσης. Το ανώτατο στρώμα απέδωσε αρχαιολογικά ευρήματα με χαρακτηριστικά της εποχής του Χαλκού στην Κέρκυρα. Η μελέτη του υλικού από την ανασκαφή βρίσκεται υπό δημοσίευση και θα δώσει νέα ώθηση στη μελέτη αφ᾽ ενός του χαρακτήρα των παράκτιων θέσεων αυτής της περιόδου στο Ιόνιο και τον ευρύτερο χώρο της Αδριατικής, και αφ᾽ ετέρου του ζητήματος της διασποράς και του χαρακτήρα των μεσολιθικών και πρώιμων νεολιθικών εγκαταστάσεων στη λεκάνη της Μεσογείου (εικ. 11-12).

Αλμυρός Περίθειας

Οικόπεδο Πρίφτη

Η ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιείται από το 2005 στο παραπάνω οικόπεδο στη θέση «Κρεβατσούλα», έχει φέρει στο φως τον πρώτο τύμβο της πρώιμης εποχής του Χαλκού στην Κέρκυρα. Αρχικά, ιδρύθηκε κυκλικός περίβολος από μικρού και μεσαίου μεγέθους αδρά δουλεμένους πλακοειδείς ασβεστόλιθους και αργούς λίθους, αποτελούμενος, ουσιαστικά, από δύο τόξα (εικ. 13). Περικλείει κιβωτιόσχημο τάφο χωρίς καλυπτήρια πλάκα, με δάπεδο από αργούς λίθους και βότσαλα που περιείχε ταφή βρέφους ή νηπίου με το κρανίο στα Α. Στα νοτιοδυτικά του περιβόλου εντοπίστηκε ταφή ενήλικα που περιβαλλόταν από αργούς λίθους, με τα οστά αναμεμειγμένα με οστά ενός ή περισσότερων ζώων. Εξωτερικά του περιβόλου ανακαλύφθηκε πηλοκατασκευή, διαμ. 1 μ. περίπου, άγνωστης λειτουργίας. Σε β΄ φάση κατασκευάστηκε εξωτερικός περίβολος συνιστάμενος από ημικύκλιο ή τόξο από λευκούς ασβεστόλιθους μεσαίου μεγέθους, αρχικά διευθετημένους πιθανώς σε διπλή σειρά. Έχει σημείο αναφοράς τον εσωτερικό περίβολο και τον κιβωτιόσχημο τάφο. Στο νότιο τμήμα του, σε οριζόντια θέση και με το στόμιο προσανατολισμένο στον εξωτερικό περίβολο βρέθηκε ταφικό δίωτο πιθοειδές αγγείο με το στόμιο καλυμμένο με λίθινη πλάκα, στο εσωτερικό του οποίου δεν εντοπίστηκαν οστά (εικ. 14). Εξωτερικά του εξωτερικού περιβόλου ανακαλύφθηκε ακόμη ένας κιβωτιόσχημος τάφος, κενός οστών και ευρημάτων. Οι στρωματογραφημένες αποθέσεις κεραμικής δίνουν σημαντικές πληροφορίες για τη χρονολόγηση και το χαρακτήρα του μνημείου, καθώς και για την ανθρώπινη δράση στην Κέρκυρα και την ευρύτερη περιοχή του βόρειου Ιονίου κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού. Σημαντικές ποσότητες εγχάρακτης κεραμικής ανασύρθηκαν από τις αποθέσεις του ιδρυτικού του τύμβου στρώματος VII, οι οποίες διακρίνονται σε τρεις ομάδες: 1) κεραμική με πυκνά διευθετημένες αβαθείς εγχαράξεις που απαντά στα χαλκολιθικά στρώματα της Αλβανίας (χωρίς ακριβή χρονολογικό προσδιορισμό για την περίπτωση του Αλμυρού), 2) κεραμική με εγχάρακτα γραμμικά μοτίβα ενίοτε γεμισμένα με λευκή επίθετη ουσία ή/και εμπίεστα θέματα που ομοιάζει στην κεραμική του πολιτισμού *Cetina* των Δαλματικών ακτών, 3) κεραμική με εμπίεστη σχοινοειδή διακόσμηση – *corded*

Εικ. 13. Αλμυρός Περίθειας, οικόπεδο Πρίφτη. Ο τύμβος στο στάδιο αποκάλυψης του φθινοπώρου 2005. Διακρίνονται οι δύο ταφικοί περίβολοι, ο κεντρικός κιβωτιόσχημος τάφος και οι δύο από τις τρεις συνολικά περιφερειακές ταφές.

Εικ. 14. Αλμυρός Περίθειας, οικόπεδο Πρίφτη. Το δίωτο πιθοειδές ταφικό αγγείο.

ware. Τα λοιπά κινητά ευρήματα συγκροτούν ομάδες πήλινων αντικειμένων, σφονδυλιών και διάτρητων οστράκων σε β΄ χρήση, καθώς και λίθινων λειασμένων (τριπτήρας και αξίνη) και πελεκητών (αιχμές βελών, ξέστρα) εργαλείων. Επίσης, ανασύρθηκαν λίγες μάζες και ελάσματα καθαρού, πιθανώς, χαλκού. Η ίδρυση του ταφικού μνημείου βάσει της κεραμικής τοποθετείται χρονικά στην ύστερη πρωτοελλαδική ΙΙ ή πρώιμη ΙΙΙ, δηλαδή, στο γ΄ ή στο τελευταίο τέταρτο της 3ης χιλιετίας π.Χ. καθιστώντας τον έναν από τους πρωιμότερους ταφικούς τύμβους στον ελλαδικό χώρο μαζί με τους αντίστοιχους της Λευκάδας.

Προϊστάμενοι

Αγλαΐα Καραμάνου (1999-2003)
Γαρυφαλιά Μεταλληνού (2003-2006)
Αικατερίνη Κάντα (2006-2008)
Γαρυφαλιά Μεταλληνού (2008-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Οικόπεδο Μπούζη	Δ. Σακκάς, Αλ. Αλέξης
Οικόπεδο Βουτσελά και Δουκάκη	Τ. Προβατά
Οικόπεδο πρώην εργοστασίου «Δεσύλλα»	Ε. Μπονέλου, Τ. Προβατά, Α. Αλέξης, Ε. Γιαγκούδη, Β. Γιούλη
Οικόπεδο Μ. Πιέρρη	Α. Αλέξης, Τ. Προβατά
Οικόπεδο Πρωτοψάλτη	Α. Παραμυθιώτης
Σιδάρι	Α. Παπαδέα, Χρ. Σπανοδήμος, Μ. Γκούμα
Οικόπεδο Πρίφτη	Ε. Μπουνιά, Δ. Σακκάς, Ε. Γιαγκούδη

ΛΕ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Η ΛΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων συστάθηκε τον Ιούνιο του 2006 με περιοχή ευθύνης τα νησιά Κεφαλονιάς, Ιθάκης και Ζακύνθου και με προϊστάμενο τον υπογράφοντα. Σύμφωνα με τον Οργανισμό του Υπουργείου Πολιτισμού, σε αυτήν προβλέπονται 43 οργανικές θέσεις όλων των ειδικοτήτων. Δυστυχώς, τεσσεράμισι χρόνια μετά την ενεργοποίησή της και μέχρι το τέλος του 2010, η Εφορεία παρέμεινε στελεχωμένη με ελάχιστο προσωπικό.

Παρά τις τεράστιες ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό και σε υλικοτεχνική υποδομή, εκτιμάται ότι μέσα σε αυτό το διάστημα υλοποιήθηκε σημαντικό έργο αν και δεν ήταν το επιθυμητό ούτε σε ποιότητα ούτε σε ποσότητα.

Τούτο όμως δεν θα ήταν εφικτό χωρίς την αποφασιστικής σημασίας συμβολή του επί συμβάσει προσωπικού ορισμένου χρόνου, το οποίο πολλές φορές υπερέβαλλε εαυτόν.

ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

Επαρχία Κραναίας

Οι πληροφορίες μας για την Τελική Νεολιθική και πρωτοελλαδική εποχή μέχρι πριν από μερικά χρόνια προέρχονταν αποκλειστικά και μόνο από σπήλαια, ενώ τώρα από υπαίθριες εγκαταστάσεις που είναι σπαρμένες είτε στην ενδοχώρα είτε στα παράλια του νησιού. Στις τρεις θέσεις (ΣΤ΄ ΕΠΚΑ) που ακολουθούν έχουν επισημανθεί μόνιμες εγκαταστάσεις που υποδηλώνουν οργανωμένες κοινωνίες.

Εικ. 1. Μουσάτα. Οι βόθροι.

Εικ. 2. Αργίνια. Λίθινα εργαλεία.

Μουσάτα

Κοντά στο χωριό Μουσάτα ερευνήθηκαν λάκκοι επιμελημένης κατασκευής (εικ. 1), διαμέτρου και βάθους περίπου 1.00 μ. ανοιγμένοι στο παρθένο έδαφος που χαρακτηρίζονται ως βόθροι. Περιείχαν οστά ζώων, λίθους, τριβεία, τριπτήρες και κεραμική που χρονολογούνται στην Τελική Νεολιθική. Ωστόσο αγνοείται η θέση του οικισμού, ο οποίος δεν θα πρέπει να βρίσκεται μακριά από αυτούς.

Αργίνια

Στα Αργίνια είναι ήδη γνωστό το τείχος, το οποίο προστατεύει τους λόφους από τα Β.-ΒΑ., αλλά μέχρι σήμερα δεν προσδιορίζεται η χρονολόγησή του με ακρίβεια. Από τη δοκιμαστική τομή που πραγματοποιήθηκε στα δυτικά και έφθασε σε μεγάλο βάθος, συγκεντρώθηκαν κεραμική και λίθινα εργαλεία (εικ. 2) από πυριτόλιθο που επιβεβαιώνουν τη χρήση του χώρου ήδη σε πρωιμότερες εποχές.

Σκάλα Μούντα

Σε τελείως διαφορετικό σημείο από εκείνο που έγινε η επιφανειακή έρευνα την περίοδο 1992-95, πραγματοποιήθηκε μικρής κλίμακας ανασκαφική έρευνα, στην οποία βρέθηκε κατά χώραν κεραμική της πρωτοελλαδικής περιόδου. Η θέση βρίσκεται μόλις μερικές δεκάδες μέτρα μακριά από την ακτή και σε χαμηλό υψόμετρο σε σχέση με το επίπεδο της θάλασσας. Από τη χωροθέτηση τόσο αυτής όσο και των άλλων γνωστών εγκαταστάσεων της πρωτοελλαδικής περιόδου (Μηνιές και Σάμη, θέση «Φούρνοι») σημειώνεται η εξής αλλαγή: κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού επιλέγονται για εγκατάσταση παραθαλάσσια μέρη σε αντίθεση με την Τελική Νεολιθική, κατά την οποία προτιμώνται θέσεις στην ενδοχώρα με φυσική οχύρωση. Οι λόγοι που επέβαλαν την παραπάνω αλλαγή στο οικιστικό τοπίο είναι υπό συζήτηση.

Κράνη
Τα αρχαιολογικά δεδομένα που αναφέρονται στην Ιστορική Εποχή ακολουθούν τη διοικητική διαίρεση των τεσσάρων πόλεων-κρατών του νησιού, της Κράνης, των Πρόννων, της Πάλης και της Σάμης που αναπτύχθηκαν κατά την μέγιστη περίοδο ακμής του Ελληνισμού. Η ίδρυσή τους ανάγεται ήδη στη γεωμετρική και αρχαϊκή περίοδο, όπως τούτο υπαινίσσεται από τις ανασκαφικές ενδείξεις.

Η κατοίκηση των λόφων «Καστέλι» και «Πεζούλες», όπου στην κλασική και ελληνιστική περίοδο θεμελιώνεται η πόλη της Κράνης, ανάγεται στην υστεροελλαδική περίοδο, όπως μνημονεύεται στη βιβλιογραφία. Ένας νέος μυκηναϊκός οικισμός (εικ. 3) στα δυτικά των λόφων, στο αγροτεμάχιο Τσιλιμιδού, αρχίζει να προβάλλει στον ορίζοντα. Δυστυχώς, στην παρούσα φάση δεν είναι εφικτό να γίνει εκτεταμένη συζήτηση για αυτόν, αφού η ανασκαφική του έρευνα δεν έχει προχωρήσει επαρκώς. Η ύπαρξή του όμως έχει βαρύνουσα σημασία για την τοπογραφία όχι μόνο της περιοχής, αλλά ολόκληρου του νησιού αφού τα οικιστικά κατάλοιπα της αντίστοιχης περιόδου εντοπίζονται σε δύο γνωστές θέσεις, στα Σταροχώραφα και στους Αγ. Θεοδώρους.

Στο πλαίσιο του έργου «Άξονας: Πόρος - Αργοστόλι - Φισκάρδο, Δρόμος Κρανιάς στη νήσο Κεφαλονιά», νέα στοιχεία έρχονται για πρώτη φορά στην επιφάνεια για να διαφωτίσουν σκοτεινές περιόδους της περιοχής. Αποθέτης με κεραμική της γεωμετρικής και αρχαϊκής περιόδου, όπως και κεραμικοί κλίβανοι του 6ου αι. π.Χ. δηλώνουν εργαστηριακή εγκατάσταση σε μικρή απόσταση από τους παραπάνω λόφους. Προς την ίδια κατεύθυνση σε εγγύτητα με τους λόφους αναπτύσσεται το βιοτεχνικό κέντρο της πόλης στην όψιμη ελληνιστική και πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο, στην οποία ανήκει εργαστήριο κεραμικής. Μάζες πυρακτωμένου πηλού, μεγάλες αποθέσεις θραυσμάτων κεραμικής και ενσφράγιστες λαβές αμφορέων με ονόματα όπως ΞΕΝΩΝΟΣ, ΖΩΠΑΣ, ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΑΣ κ.ά. (εικ. 4) εξήχθηκαν κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες. Τμήματα λιθόστρωτων δρόμων συμπληρώνουν αλλά δεν ολοκληρώνουν το οδικό δίκτυο της πόλης. Συγκρότημα/τα (εικ. 5) με εκτεταμένους ερειπιώνες των πρώτων χριστιανικών αιώνων αποκαλύφθηκαν κοντά στην παραλία, που ενδεχομένως σχετίζονται με λιμενικές εγκαταστάσεις. Στον ίδιο χώρο ερευνήθηκε τμήμα δημόσιου κτηρίου που η χρονολόγηση και η χρήση του δεν κατέστη δυνατόν να αποσαφηνιστεί, αφού συνεχιζόταν εκτός ορίου σκάμματος.

Από τις εργασίες ανάδειξης του χώρου στο πλαίσιο του Υ/Ε «Ανάδειξη - ανάπλαση αρχαιολογικού χώρου Κράνης», έγινε προσπελάσιμος ο αρχαίος δρόμος που διασχίζει τα ερείπια της πόλης και κατευθύνεται στο νεκροταφείο, στη θέση «Δρακοσπηλιά», ενώ από τις εργασίες πεδίου στα Ραζάτα αποκαλύφθηκε η μνημειακή οχύρωση (εικ. 7) των Κραναίων στα Ραζάτα.

Πρόννοι
Το τέμενος στη θέση «Γραδού», μεταξύ Πόρου και Σκάλας ανήκει στην επικράτεια της πόλης των Πρόννων. Δύο προγενέστερες απόπειρες για τον εντοπισμό του πτερού του ναού από τους Μαρινάτο και Καλλιγά απέβησαν άκαρπες. Σε εργασίες καθαρισμού του χώρου (ΣΤ΄ ΕΠΚΑ) αποκαλύφθηκε τμήμα του πτερού (εικ. 6) και το μεγαλύτερο μέρος του στωικού οικοδομήματος.

Στους Πρόννους για πρώτη φορά ακούγεται η επίσημη αρχαιολογική σκαπάνη στο νεκροταφείο τους, στη θέση «Περδικόβρυση», γιατί η παράνομη δρούσε εδώ και δεκαετίες με αποτέλεσμα να έχει κουρσέψει πολλούς τά-

Εικ. 3. Κράνη. Οικιστικά κατάλοιπα μυκηναϊκής περιόδου.

Εικ. 4. Κράνη. Ενσφράγιστες λαβές.

φους. Το πλέον εντυπωσιακό και χαρακτηριστικό στοιχείο του είναι οι εγχυτρισμοί σε μεγάλους πίθους, που από τα ευρήματα χρονολογούνται από το β΄ μισό του 6ου έως και τον 4ο αι. π.Χ. Όσα ευρήματα διέφυγαν της σύλησης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι ταφές συνοδεύονταν με πολλά και εντυπωσιακά κτερίσματα. Στην ανασκαφική έρευνα ετησίως συμμετέχουν εθελοντικά 20 φοιτητές από το Πανεπιστήμιο του Καναδά, υπό την καθοδήγηση του καθηγητή Geoffrey Schmalz.

Επαρχία Παλλικής

Σκινέας

Στη μακρά αλυσίδα των τάφων της μυκηναϊκής περιόδου δύο νέοι θαλαμοειδείς τάφοι με σύντομο δρόμο και συμπληρωμένοι στο ανώτερο τμήμα τους κατά το εκφορικό σύστημα ερευνήθηκαν στο Σκινέα, ύστερα από υπόδειξη του Γεράσιμου Μονοκρούσου. Λιγοστά ευρήματα προέρχονται από το δρόμο του πρώτου τάφου, ενώ τα περισσότερα απέδωσε ο θάλαμος του δευτέρου αν και συλημένος κατά το 1/3 του (εικ. 8).

Πάλη

Η Πάλη κατοικείται από την γεωμετρική - υστερογεωμετρική περίοδο, όπως τεκμηριώνεται από την δοκιμαστική τομή που έγινε στο παρελθόν στη θέση «Καραβοστάσι». Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα με αποτέλεσμα να πραγματοποιούνται σωστικές ανασκαφές και από αυτές να αυξάνονται οι πληροφορίες για την περιοχή.
Στο ακίνητο Καλογερόπουλου εκτεταμένα και διαδοχικά στρώματα που χρονολογούνται από το τέλος του 8ου έως το 2ο αι. π.Χ. δίνουν τη δυνατότητα επισκόπησης της αδιάλειπτης κατοίκησης της περιοχής. Εξαιρετικής τέχνης εμβλήματα (εικ. 9) του 2ου αι. π.Χ. αποκαλύφθηκαν σε παρόδια οικία, όπου ο δρόμος ήταν στρωμένος με κροκάλες.

Στο πλαίσιο του έργου «Περιφερειακός δρόμος Ληξουρίου», από τα πλέον ενδιαφέροντα στοιχεία της ανασκαφής ήταν οι λίθινες πολιορκητικές σφαίρες (εικ. 10) που ενδεχομένως να αποτελούν κατάλοιπα της πολιορκίας της Πάλης από τον Φίλιππο Ε΄ το 218 π.Χ. Η κεραμική που συγκεντρώθηκε ενισχύει την άποψή μας.

Το 2009 παραδίδεται στην Εφορεία από τον Γεράσιμο Μονοκρούσο μαρμάρινο ανδρικό κεφάλι (εικ. 11) ρωμαϊκών χρόνων που αποτελεί σπάνιο δείγμα γλυπτικής τέχνης στο νησί, ασημένια και χάλκινα νομίσματα, και άλλα μικροαντικείμενα που προέρχονται από την επαρχία της Παλλικής. Ο ίδιος υπέδειξε θέση με μυκηναϊκούς τάφους στον Σκινέα, όπου ακολούθησε ανασκαφική έρευνα, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη.

Επαρχία Σάμης

Σάμη

Η Σάμη χωρίς αμφιβολία αναδεικνύεται ως

Εικ. 5. Κράνη. Πανοραμική άποψη της ανασκαφής.

Εικ. 6. Πρόννοι. Το τμήμα του πτερού.

Εικ. 7. Κράνη. Η οχύρωση μετά τις εργασίες πεδίου.

Εικ. 8. Σκινέας. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου.

Εικ. 9. Πάλη. Οικία. Έμβλημα μάσκας και άνθους.

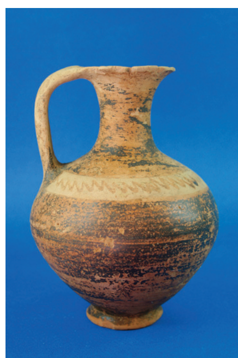
Εικ. 10. Λίθινες πολιορκητικές σφαίρες.

το μοναδικό διαχρονικό οικιστικό κέντρο της Κεφαλονιάς από την πρωτοελλαδική έως την παλαιοχριστιανική περίοδο.
Για την πρώιμη εποχή του Χαλκού αναφέρεται στη βιβλιογραφία ο οικισμός στη θέση «Φούρνοι», που η σχέση του με τα οικοδομικά λείψανα στο ακίνητο της ΕΚΟ, στη νότια είσοδο της σημερινής πόλης, είναι υπό συζήτηση, αφού η ανασκαφική τους έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί. Στο χώρο έχουν αρχίσει να αποκαλύπτονται εκτεταμένα στρώματα καταστροφής, μικρός κιβωτιόσχημος τάφος(;) και η πορεία τοίχων. Ο ενδιάμεσος κρίκος της μέσης περιόδου της προϊστορικής εποχής προς το παρόν δεν ανιχνεύεται, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η περιοχή εγκαταλείπεται. Κατά τους επόμενους αιώνες, τους μυκηναϊκούς, τα πρώτα αλλά όψιμα στοιχεία προέρχονται από τον Καραβόμυλο που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τη Σάμη. Συγκεκριμένα στο έργο «Αποχέτευση ακαθάρτων και ομβρίων υδάτων - Εγκατάσταση βιολογικού καθαρισμού Σάμης Κεφαλονιάς», για το οποίο σημειώνεται ότι στο πλαίσιό του πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη ανασκαφή που έγινε ποτέ στο Νομό Κεφαλονιάς - Ιθάκης, ήλθε στο φώς κιβωτιόσχημος τάφος που πιθανώς χρονολογείται στο τέλος της υπομυκηναϊκής περιόδου. Ο τάφος που δεν θα είναι ο μοναδικός βρίσκεται σε ικανή απόσταση από την μυκηναϊκή οικία στη θέση «Άγ. Θεόδωροι».
Οι πρώιμοι αιώνες της Ιστορικής Εποχής χαρακτηρίζονται από τους εγχυτρισμούς και τους μικρούς κιβωτιόσχημους τάφους στα ακίνητα Ν. Ρασσιά και Βρεττού που βρίσκονται στο νότιο πολεοδομικό τμήμα του σύγχρονου οικισμού. Οι νεκροί είχαν τοποθετηθεί σε ισχυρά συνεσταλμένη στάση (εικ. 12) και συνοδεύονταν από πήλινα αγγεία (εικ. 13). Ο οικισμός της αντίστοιχης περιόδου, όπως και της επόμενης, της αρχαϊκής, υποδηλώνεται στη θέση «Λουτρό», στα βόρεια της πόλης όπου από δοκιμαστικές τομές συγκεντρώθηκε σχετική κεραμική. Ωστόσο, οι απτές μαρτυρίες δεν προέρχονται από τον οικισμό, αλλά από το άγνωστο μέχρι πρόσφατα δυτικό νεκροταφείο, από το οποίο κυριολεκτικά ανασύρθηκαν μέσα από νερά και λάσπες, κάτω από εξαιρετικά επικίνδυνες και ανθυγιεινές συνθήκες, ταφικά αγγεία, κεραμοσκεπείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι.
Στην ίδια πάντα θέση (Λουτρό) και σε αμφιθεατρική διάταξη ορθώνεται η κλασική και ελληνιστική πόλη που αναπτύσσεται παράλληλα στη δυτική κλιτύ του λόφου των Αγ. Φανέντων, στη θέση «Καμίνια». Το όριό της αποτελεί η σημερινή οδός Διχαλίων, όπως συμπεραίνεται από τα έως τώρα ανασκαφικά δεδομένα. Η πόλη και η ακρόπολη προστατεύονται με τείχος που ήδη ήταν γνωστά. Προβληματικό, ωστόσο, παρέμενε το θέμα της προστασίας της από την πλευρά της παραλίας και της πεδιάδας, την περισσότερο ευάλωτη πλευρά, ώσπου το 2008 στο πλαίσιο δημόσιων και ιδιωτικών έργων εντοπίστηκε και ερευνήθηκε το παράλιο τείχος της (εικ. 14), το οποίο εμφανίζεται εντυπωσιακό. Ένα δεύτερο πρόβλημα της μνημειακής τοπογραφίας επιλύθηκε την ίδια χρονιά. Κοντά στην πλατεία Κωνσταντάτου, κρηπίδωμα με δέστρα οριοθετεί το χώρο του κλασικού λιμανιού. Τέλος, με τον προσδιορισμό των νεκροπόλεων στα ανατολικά,

Εικ. 11. Κεφάλι ρωμαϊκής περιόδου φυσικού μεγέθους.

Εικ. 12. Σάμη. Ταφή σε ισχυρά συνεσταλμένη στάση.

Εικ. 13. Σάμη. Ληκύθιο με γραπτή διακόσμηση.

Εικ. 14. Σάμη. Το παράλιο τείχος και οικοδομικά λείψανα.

Εικ. 15-16. Σάμη. Η πύλη της ακρόπολης πριν τις εργασίες πεδίου.

βόρεια, δυτικά και νότια συμπληρώνεται ικανοποιητικά ο τοπογραφικός της χάρτης αν και δεν έχουν δοθεί ακόμα απαντήσεις για τη χωροθέτηση της αγοράς και των ναών.

Στο πλαίσιο του Υ/Ε «Ανάπλαση - ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου Σάμης», που εντάχθηκε στο Γ΄ ΚΠΣ, έγιναν ευρείας κλίμακας εργασίες στην ακρόπολη και στην οχύρωση με εντυπωσιακά αποτελέσματα (εικ. 15-16).

Ο πολεοδομικός ιστός της πόλης κατά την επόμενη περίοδο, τη ρωμαϊκή, επεκτείνεται πέραν του σημερινού δρόμου της Διχαλίων προς την πεδιάδα και κατά μήκος της ακτής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εγκαταλείπεται άμεσα και οριστικά ο χώρος εντός των τειχών. Ο λιμένας της μεταφέρεται στη θέση «Λουτρό», όπου στο θαλάσσιο χώρο διακρίνεται βυθισμένος ο λιμενοβραχίονας, ενώ επί της ακτής στο πλαίσιο ιδιωτικής ανασκαφής, αποκαλύπτονται χώροι που αποδίδονται στο εμπορικό και οικονομικό κέντρο της πόλης. Εντυπωσιακός αριθμός λουτρικών εγκαταστάσεων που η χρήση τους επιτείνεται για μεγάλο χρονικό διάστημα έχουν εν μέρει ανασκαφεί σε διάφορα σημεία της. Η αρχιτεκτονική των απλών ιδιωτικών οικιών, παρά τις συνεχιζόμενες σωστικές ανασκαφές δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια αν και μερικές διακρίνονται για την πολυτέλειά τους, όπως συμπεραίνεται από τα ψηφιδωτά δάπεδα που φέρουν ανθρωπόμορφες παραστάσεις, ή εμπνέονται από το φυτικό κόσμο (εικ. 17) ή διακοσμούνται με γεωμετρικά θέματα. Επί του κεντρικού δρόμου που διασχίζει τη σημερινή πόλη, δύο κτήρια με εκτεταμένα ψηφιδωτά δάπεδα ταυτίζονται με δημόσια οικοδομήματα, ενώ ως έργα κοινωφελούς χαρακτήρα προσδιορίζεται διθάλαμο καμαροσκεπές οικοδόμημα (εικ. 18) για την άντληση πόσιμου νερού, στη θέση «Λουτρό» και ισχυρός τοίχος για τη συγκράτηση του πρανούς του παρακείμενου χείμαρρου.

Εικ. 17. Σάμη. Οικία. Ψηφιδωτό δάπεδο με διακόσμηση ακάνθου.

Τοπογραφώντας τις σημαντικότερες θέσεις της Κεφαλονιάς της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου είτε αυτές έχουν σχέση με αμυντικά έργα (πολίσματα, παρατηρητήρια, φρυκτωρίες), είτε χαρακτηρίζονται ως αγροικίες ή προσδιορίζονται ως οικισμοί και μελετώντας το ανάγλυφο του εδάφους, είναι δυνατόν να χαραχτούν τα σύνορα μεταξύ των τεσσάρων πόλεών της.

Φισκάρδο

Πάνορμος

Μια νέα ρωμαϊκή πόλη ευνοούμενη από την αυτοκρατορική εξουσία θεμελιώνεται στο Φισκάρδο. Ύστερα από πολλούς αιώνες αναμονής και αναζητήσεων ο Πάνορμος των γραπτών πηγών ταυτίζεται, βάσει των πρόσφατων ανασκαφικών επιγραφικών μαρτυριών, με το σημερινό Φισκάρδο.

Εικ. 18. Σάμη. Κρηναίο οικοδόμημα.

Εικ. 19. Πάνορμος. Ο πλακοστρωμένος χώρος και ο δρόμος.

Εικ. 20. Πάνορμος. Μαυσωλείο με προθάλαμο και θάλαμο.

Εικ. 21. Θέατρο - ωδείο.

Στο ακίνητο Χαράλαμπου Τσελέντη, στη θέση «Τηγάνια» που βρίσκεται εντός του σημερινού οικισμού αποκαλύφθηκε ορθογώνιο λιθόστρωτο που ορίζεται από χαμηλό αναβαθμό (εικ. 19). Γύρω από αυτό ανοίγονται χώροι, ενώ στα δυτικά εμφανίζεται πλακόστρωτος δρόμος επιμελημένης κατασκευής. Επί του λιθόστρωτου και σε πειόσχημη διάταξη ήλθαν στο φως ενεπίγραφα βάθρα, από τα οποία αντλούνται πληροφορίες για πολιτικά όργανα, για θρησκευτικές δοξασίες και για ανθρωπωνύμια. Οι δύο τελευταίοι στίχοι ενός βάθρου είναι άκρως αποκαλυπτικοί, αφού σε αυτούς, όχι μόνο κατονομάζονται οι κάτοικοι της πόλης Πάνορμος, αλλά τους φέρνουν και σε πολιτική σχέση με τον αυτοκράτορα Αδριανό: «η πόλις Ανδρειανών Πανορμειτών». Ο χώρος συνδέεται με τη θέση της ρωμαϊκής αγοράς της πόλης λόγω των σημαντικών μνημείων και των επιγραφών, αλλά χωρίς να στοιχειοθετείται περισσότερο η υπόθεση. Στον Πάνορμο εκτός της αγοράς σημαντικά μνημεία των ρωμαϊκών αιώνων ερευνήθηκαν σε όλη την έκταση του σημερινού οικισμού με χαρακτηριστικότερα τους καμαροσκεπείς θαλάμους που αναγνωρίζονται ως μαυσωλεία. Στο μεσοδιάστημα ενός μαυσωλείου με προθάλαμο και με θάλαμο (εικ. 20) και σε ένα δεύτερο με μόνο θάλαμο εντοπίστηκε τμήμα θεάτρου/ωδείου (εικ. 21) που η χρήση και η ταύτισή του είναι υπό συζήτηση, δεδομένου ότι δεν έχει αποκαλυφθεί πλήρως. Η παρουσία του ανάμεσα σε δύο ταφικά μνημεία ενδεχομένως να δηλώνει χώρο συνάθροισης και τέλεσης ηρωολατρείας. Σχέση με παρόμοιες τελετές πιθανώς να έχει και η μικρή λουτρική εγκατάσταση (ΣΤ΄ ΕΠΚΑ), δίπλα σχεδόν από το νεκροταφείο που ερευνήθηκε την περασμένη δεκαετία στον όρμο του Αγ. Ανδρέα.

Συνεργασίες

Τη δεκαετία 2000-2010 στα τρία νησιά δραστηριοποιήθηκαν ημεδαπά και αλλοδαπά επιστημονικά Ιδρύματα για την εφαρμογή αρχαιολογικών προγραμμάτων που αφορούσαν επιφανειακές έρευνες. Διευκρινίζεται ότι τα προγράμματα είχαν εγκαινιαστεί πριν το 2006, υπό την διεύθυνση των μητρικών Εφορειών ΣΤ΄ και Ζ΄ και συνεχίστηκαν υπό την νέα διεύθυνση της Εφορείας και του υπογράφοντος. Η πρώτη συνεργασία εγκαινιάστηκε στην Κεφαλονιά με το Ιρλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών, με την κ. Χριστίνα Σουγιουτζόγλου-Heywood υπεύθυνη της αποστολής, ενώ η δεύτερη με το Ιόνιο Πανεπιστήμιο Κέρκυρας και υπό την ευθύνη του κ. Κώστα Σμπόνια.

ΙΘΑΚΗ

Νότια Ιθάκη

Επιτέλους, πέρα από την Ομηρική Ιθάκη υπάρ-

Εικ. 22. Ιθάκη. Το συγκρότημα.

Εικ. 23. Ιθάκη. Χάλκινο ειδώλιο.

χει μια άλλη άγνωστη χειροπιαστή Ιθάκη, σεμνή και ταπεινή, λιγότερο «λαμπερή», αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα.
Νέα στοιχεία προβάλλουν στον ορίζοντα, που ενδεχομένως αναγάγουν την κατοίκηση του νησιού στην Παλαιολιθική και Μεσολιθική εποχή, όπως εικάζεται από τα λίθινα εργαλεία που συγκεντρώθηκαν από τον Μαραθιά στη νότια Ιθάκη. Από επιφανειακές ενδείξεις μέσα και γύρω από την πρωτεύουσα, το Βαθύ, ανιχνεύονται στοιχεία ανθρώπινης δραστηριότητας στη μυκηναϊκή, γεωμετρική, αρχαϊκή και ελληνιστική περίοδο. Κατά τους ρωμαϊκούς και υστερορωμαϊκούς χρόνους στην ίδια πάντα περιοχή αναπτύσσεται μια νέα πόλη, όπως αρχίζει δειλά να διαγράφεται μέσα από τις σωστικές ανασκαφικές έρευνες.
Στο δημοτικό χώρο στάθμευσης αποκαλύφθηκε συγκρότημα (εικ. 22) με οικιακό ιερό στο οποίο λατρευόταν το εξαιρετικής τέχνης χάλκινο ειδώλιο (εικ. 23) που αποδίδει μορφή ποιητή/φιλόσοφου ή θεού (Ασκληπιός;).
Σε όμορο συγκρότημα αναγνωρίζονται τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά στοιχεία λουτρού, το οποίο συνεχίζεται προς όλες τις κατευθύνσεις.
Στο χώρο του σημερινού σχολείου ερευνήθηκε συστάδα ρωμαϊκών τάφων με πλούσια ευρήματα, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν τα γυάλινα αγγεία.

Βόρεια Ιθάκη

Στο Σταυρό δια διερευνητικών τομών εντοπίστηκαν ταφές σε λάκκους, όπως και απλοί κεραμοσκεπείς τάφοι που καλύπτουν το χρονικό διάστημα από τον 5ο έως τον 2ο/3ο αι. μ.Χ. Στρώματα πυρών που σχετίζονται με νεκρικές τελετές, χάλκινος λέβητας και πολύτιμα ευρήματα εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για την περιοχή.
Επίσης, στην περιοχή του Σταυρού διεξήχθη επιφανειακή έρευνα σε συνεργασία με τη Βρετανική Σχολή Αθηνών με επικεφαλής τη διευθύντρια Catherine Morgan.

Στη θέση «Π. Αετός» στη νότια Ιθάκη και υπό την εποπτεία της ΣΤ΄ ΕΠΚΑ ολοκληρώθηκε το ερευνητικό πρόγραμμα (1983-2005), υπό τη διεύθυνση του κ. Σαράντη Συμεώνογλου (Πανεπιστήμιο του Saint Louis).
Υπό την διαδοχική εποπτεία των ΣΤ΄ και ΛΕ΄ ΕΠΚΑ, διεξάγεται από το 1994 στον «Άγ. Αθανάσιο» Εξωγής στη Βόρεια Ιθάκη, η δεύτερη επιφανειακή και ανασκαφική έρευνα, από το Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων και τη διεύθυνση της κ. Λίτσας Κοντορλή-Παπαδοπούλου.
Το ζητούμενο και στις δύο περιπτώσεις ήταν η ταύτιση της Ομηρικής Ιθάκης, χωρίς όμως τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, πολύ περισσότερο που ακόμα και σήμερα οι δύο ανασκαφείς έχουν διαφορετική άποψη για τη θέση του Οδυσσειακού ανακτόρου.

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Λίμνη Κεριού, περιοχή «Πίσω Πανοκάμπι», θέση «Περλάκια». Στο χώρο διακρινόταν μέσα από πυκνή βλάστηση τοίχος κτισμένος από ευμεγέθεις λίθους κατά το ορθογώνιο σύστημα. Οι δοκιμαστικές τομές αποκάλυψαν την κάτοψη ορθογώνιου οικοδομήματος της ελληνιστικής περιόδου. Η ακριβής χρήση του δεν προσδιορίζεται προς το παρόν, αλλά εικάζεται ότι ταυτίζεται με αγροικία που ενισχύεται με πύργο. Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις γύρω από αυτήν και ο παρακείμενος χείμαρρος ενισχύουν την υπόθεση. Αντίθετα, η άποψη για αμυντικό έργο λόγω της ισχυρής τοιχοποιίας του αποδυναμώνεται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει ευρύ οπτικό πεδίο, επειδή το οικοδόμημα θεμελιώνεται στην πλαγιά χαμηλού λόφου που περιστοιχίζεται από ψηλότερους.

Άνω Γερακάρι, θέση «Ριζόκαστρο-Κάστρο». Υπήρχαν παλαιές αναφορές για αυτήν, αλλά το τείχος που κυκλώνει την κορυφή του λόφου φωτογραφήθηκε για πρώτη φορά. Πρόκειται για τείχος κτισμένο κατά το τραπεζιόσχημο σύστημα δόμησης ελληνιστικής περιόδου.

Στη νότια Ζάκυνθο σε τρεις θύλακες Α, Β και C έγινε επιφανειακή έρευνα σε συνεργασία με το Ολλανδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, με υπεύθυνο τον κ. Gert Jan van Wijngaarden. Όλες οι συνεργασίες υπήρξαν δημιουργικές και εποικοδομητικές, αφού πέτυχαν το σκοπό τους ενώ άρχισε η μελέτη και επεξεργασία του υλικού για τη δημοσίευσή του.

Προϊστάμενος

Ανδρέας Σωτηρίου (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Μουσάτα, Άγ. Γεώργιος Σκάλας, οικόπεδα Φισκάρδου	Α. Σωτηρίου
Μουσάτα	Α. Σωτηρίου, Λ. Παπαγγελοπούλου
Φισκάρδο, αποχέτευση Σάμης, δρόμος Κρανιάς, Υ/Ε «Ανάδειξη - ανάπλαση αρχαιολογικού χώρου Κράνης»	Α. Σωτηρίου, Μ. Ανδρεάτου, Αθ. Δελλής
Δρόμος Ληξουρίου, αποχέτευση Σάμης και οικόπεδα στη Σάμη	Α. Σωτηρίου, Ά. Κλημάντου
Ιθάκη, Υ/Ε «Ανάδειξη - ανάπλαση αρχαιολογικού χώρου Σάμης», αποχέτευση Σάμης	Α. Σωτηρίου, Γ. Λιβιτσάνης
Οικόπεδα στη Σάμη	Α. Σωτηρίου, Ν. Καππάτος, Κ. Λάμπρη
Οικόπεδα στην Ιθάκη	Α. Σωτηρίου, Α. Σακκάτος
Δρόμος Κρανιάς και οικόπεδα στη Σάμη	Α. Σωτηρίου, Γ. Φράγκου
Οικόπεδα στη Σάμη, αποχέτευση Σάμης	Α. Σωτηρίου, Χ. Μανούσος
Ζάκυνθος	Α. Σωτηρίου, Ν. Πετρόπουλος

20ή ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

Το κυριότερο ανασκαφικό έργο της Εφορείας από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα (2004-2010) είναι το εξής:

Σάμη

Οικόπεδο Αικ. Βινιεράτου

Στο οικόπεδο που βρίσκεται στη θέση «Λουτρό» της Σάμης αποκαλύφθηκε το 2002 σύμπλεγμα πρωτοβυζαντινής οικίας, θεμελιωμένο σε ελληνιστικά κατάλοιπα. Αναγνωρίστηκαν διάφορες οικοδομικές φάσεις. Το 2005 αποκαλύφθηκαν στο δυτικό τμήμα της οικίας ταφές βρεφών (εγχυτρισμοί), η μία εκ των οποίων κτερίστηκε με χρυσό ενώτιο (εικ. 1).

Θέση «Άγιος Δημήτριος»

Στο δυτικό άκρο του σημερινού οικισμού της Σάμης, στη θέση «Άγιος Δημήτριος», είχε εντοπισθεί παλαιότερα παλαιοχριστιανική βασιλική, η οποία είχε ανασκαφεί μερικώς από την 6η ΕΒΑ σε δύο ανασκαφικές περιόδους (1995 και 2003). Κατά την ολιγόμηνη έρευνα του έτους 2006 εντοπίστηκαν τα εξωτερικά όρια του ναού και προσδιορίστηκε ο αρχιτεκτονικός τύπος του. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα, εξωνάρθηκα και προσκτίσματα στα νότια, γενικών διαστάσεων μήκ. 33 μ. και πλ. 17 μ. περίπου (το πλ. με τα προσκτίσματα στα νότια φτάνει τα 23 μ.). Η αψίδα του ιερού είναι ημικυκλική με τρεις αντηρίδες εξωτερικά. Νεότερο μονόχωρο παρεκκλήσι έχει θεμελιωθεί σε τμήμα του ιερού και του κυρίως ναού.

Οι τοίχοι της βασιλικής σώζονται σε χαμηλό ύψος, στη στάθμη των δαπέδων περίπου, λόγω της εντατικής καλλιέργειας της θέσης. Παρατηρήθηκαν διάφορες οικοδομικές φάσεις που θα πρέπει να αποσαφηνισθούν με περαιτέρω έρευνα. Το δάπεδο του ιερού καλύπτεται με μεγάλες ορθογώνιες πλάκες, ενώ στον κυρίως ναό εντοπίστηκαν ψηφιδωτά δάπεδα με γεωμετρικό και φυτικό διάκοσμο. Στο βόρειο κλίτος αποκαλύφθηκε σταυρόσχημη κολυμβήθρα. Δύο κτιστοί τάφοι (ο ένας διώροφος) ερευνήθηκαν εξωτερικά βόρεια της αψίδας. Νεκροταφείο με κεραμοσκεπείς τάφους αναπτύσσεται και στα ανατολικά των προσκτισμάτων. Άγνωστη είναι η συνολική έκτασή του, ενώ επιλεκτική έρευνα ταφών απέδωσε φτωχά ευρήματα. Στρώμα κεραμικής εντοπίστηκε κατά την ολιγοήμερη έρευνα τον Οκτώβριο του 2009 νότια των προσκτισμάτων της βασιλικής, το οποίο εκτείνεται στο όμορο οικόπεδο ιδιοκτησίας Π. Βουτσινά.

Φισκάρδο

Οικόπεδο Ν. Βανδώρου

Στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Ν. Βανδώρου, στη θέση «Τηγάνια» Φισκάρδου, αποκαλύφθηκε το 2006 τμήμα κτηρίου του 5ου-6ου αι. μ.Χ. Ερευνήθηκε καμαροσκεπής κατασκευή (εστία;)

Εικ. 1. Σάμη Κεφαλληνίας. Οικόπεδο Αικ. Βινιεράτου. Εγχυτρισμός.

Εικ. 2. Φισκάρδο Κεφαλληνίας. Οικόπεδο Ν. Βανδώρου.

και αποθηκευτικός χώρος, όπου στο φυσικό βράχο είχαν διαμορφωθεί έξι ρηχά ωοειδή και κυκλικά βυθίσματα για την υποδοχή αγγείων (εικ. 2).

Προϊστάμενοι

Ζωή Μυλωνά (2004-2008)
Τένια Ρηγάκου (2009-2010)

Υπεύθυνη ανασκαφών

Τ. Ρηγάκου

21η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΕΡΚΥΡΑ

Γαρίτσα, οικόπεδο πρώην εργοστασίου «Δεσύλλα»

Το πρώην βιομηχανικό συγκρότημα «ΔΕΣΥΛΛΑ» βρίσκεται στον αρχαιολογικό χώρο της Παλαιόπολης 1χλμ. περίπου νότια της πόλης της Κέρκυρας και είναι χαρακτηρισμένο ως νεότερο μνημείο. Στο πλαίσιο προτεινόμενης αξιοποίησης του εν λόγω οικοπέδου άρχισε το 2006 ανασκαφική έρευνα, η οποία συνεχίστηκε το 2009 χωρίς να ολοκληρωθεί (εικ. 2). Το μεγαλύτερο μέρος του χώρου ανασκάπτεται από την Η΄ ΕΠΚΑ, ενώ η Εφορεία μας διενεργεί την ανασκαφή του νοτιοδυτικού τομέα του οικοπέδου όπου βρέθηκαν λείψανα θεμελίων οικοδομημάτων της πρωτοβυζαντινής περιόδου (4ος-7ος αι. μ.Χ.). Σε ένα από αυτά, ήλθε στο φως ψηφιδωτό δάπεδο, ένα μέρος του οποίου είναι διακοσμημένο με γεωμετρικά μοτίβα (εικ. 3). Από τα νομίσματα που βρέθηκαν στον τομέα αυτό, σημειώνουμε τα δύο χρυσά νομίσματα του Ιουστίνου Β΄ (565-578 μ.Χ.) (εικ. 1). Η νομισματική μαρτυρία, καθώς και όστρακα παλαιοχριστιανικής κεραμικής ενισχύουν την άποψη ότι τα εν λόγω οικοδομικά λείψανα ανάγονται μάλλον στον 6ο αιώνα, παρόλο που η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί και δεν έχουν εξαχθεί τελικά συμπεράσματα.

Οικόπεδο Μενεκράτους (επί των οδών Μαρασλή και Κύπρου)

Το εν λόγω οικόπεδο βρίσκεται στις παρυφές του λόφου «Σωτήρος», εντός του σημερινού ιστού της πόλης, όπου σώζονται τμήματα οχυρώσεων του ομώνυμου βενετικού οχυρού του 18ου αιώνα. Εντός του οικοπέδου διατηρούνται: α) το αρχαϊκό ταφικό μνημείο του Μενεκράτους (περί το 600 π.Χ.) και β) το κτήριο του πρώτου Αρχαιολογικού Μουσείου, των αρχών του 20ού αιώνα.
Στο πλαίσιο της ανέγερσης κτηρίου στέγασης της Αστυνομικής Διεύθυνσης Κέρκυρας στο εν λόγω οικόπεδο διενεργήθηκε το 2007-2008 σωστική ανασκαφή, κατά την οποία ήλθε στο φως τμήμα τείχους μήκους 25 μ. (εικ. 4, 5, 6, 7) και επιμελημένη κατασκευή βοτσαλωτού ρείθρου καθ᾽ όλο το μήκος του (εικ. 6-7). Η όλη κατασκευή αποτελεί τμήμα της βενετικής οχύρωσης του 18ου αιώνα του λόφου «Σωτήρος».

ΓΑΡΙΤΣΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ «ΔΕΣΥΛΛΑ»

Εικ. 1. Χρυσός σόλιδος Ιουστίνου Β΄ (565-578 μ.Χ.).

Εικ. 2. Άποψη της ανασκαφής από ΝΔ.

Εικ. 3. Παλαιοχριστιανικό δάπεδο με γεωμετρική διακόσμηση.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΟΔΩΝ ΜΑΡΑΣΛΗ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΥ, ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΕΝΕΚΡΑΤΟΥΣ.

Εικ. 4. Άποψη ανασκαφής από Α.

Εικ. 5. Άποψη της ανασκαφής από ΝΔ. με το νεότερο διατηρητέο μνημείο στο βάθος δεξιά.

Εικ. 6-7. Τμήμα του ενετικού τείχους με το ρείθρο από Β. και από Ν.

ΟΔΟΣ ΜΑΡΑΣΛΗ, ΕΡΓΟ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΟΜΒΡΙΩΝ ΥΔΑΤΩΝ.

Εικ. 8. Τοίχος Τ24β.

Εικ. 9-10. Τμήματα ενετικού τείχους (Τ6β και Τ5β).

Εικ. 11. Βελτίωση αποχέτευσης και διαχωρισμός ομβρίων Μαντουκίου.

Εικ. 12-13. Λείψανα ενετικών κτηρίων (1 και 2).

Εικ. 14. Λείψανα ενετικού κτηρίου με επιμελημένο δάπεδο και ίχνη στοάς.

ΚΑΣΤΡΟ ΚΑΣΣΙΩΠΗΣ

Εικ. 15. Ανασκαφική έρευνα στη νότια πυλίδα, εντοπισμός δαπέδου. Άποψη από Ν.

Εικ. 16. Ανασκαφική τομή, Πύργος 1 (νότιος πύργος κεντρικής πύλης). Άποψη από Β.

Εικ. 17. Άποψη του κάστρου Κασσιώπης από Α., δεξιά το Συγκρότημα της Πύλης με τους Πύργους 1 και 19, αριστερά ο Πύργος 2.

Εικ. 18. Κεντρική Πύλη (εξωτερική πλευρά), μετά τις εργασίες.

Με την οχύρωση αυτή σχετίζονται προφανώς και τμήματα θεμελιώσεων ενετικών τειχών που αποκαλύφθηκαν κατά τα έτη 2003-2004, κατά μήκος της κεντρικής οδικής αρτηρίας Μαρασλή (αμέσως βόρεια του οικοπέδου Μενεκράτους), στο πλαίσιο του έργου του Δήμου Κερκυραίων (ΔΕΥΑΚ) «Διαχωρισμός ομβρίων Μαρασλή» (εικ. 8, 9,10).

Μαντούκι, οδός Ξενοφώντος Στρατηγού

Η οδός Ξενοφώντος Στρατηγού αποτελεί την κεντρική οδική αρτηρία του Μαντουκίου, συνοικίας που βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης της Κέρκυρας (εικ. 11).

Στο πλαίσιο του έργου «Βελτίωση αποχέτευσης και διαχωρισμός ομβρίων Μαντουκιού» του Δήμου Κερκυραίων (ΔΕΥΑΚ), σε τμήμα του προαναφερθέντος δρόμου αποκαλύφθηκαν κατά τα έτη 2006-2007 λείψανα κτηρίων της ύστερης ενετικής περιόδου (εικ. 12, 13, 14). Σε αυτά συμπεριλαμβάνεται ένα ιδιαίτερα επιμελημένο δάπεδο από ροζ πλάκες με τετράγωνες βάσεις πεσσών που πιθανότατα ανήκουν σε ένα είδος προπύλου ή στοάς (εικ.14). Επίσης, αποκαλύφθηκαν τμήματα αγωγών των περιόδων της ενετοκρατίας και αγγλοκρατίας.

Ανασκαφικό έργο πραγματοποιήθηκε επίσης, στο πλαίσιο έργων του Γ΄ ΚΠΣ.

Υπεύθυνος ανασκαφών

Δ. Παπαδημητρίου

Ανάδειξη Παλαιού Φρουρίου Κέρκυρας (Ε.Π. Πολιτισμός)

Στερέωση - Αποκατάσταση Βυζαντινού Φρουρίου Αγγελοκάστρου Κέρκυρας (INTERREG III)

Συνολική Ανάδειξη Κάστρου Κασσιώπης.

Τα έτη 2006-2008 έγιναν εργασίες ανάδειξης στο Κάστρο, στο πλαίσιο του έργου του ΤΑΠΑ «Συνολική Ανάδειξη Κάστρου Κασσιώπης», το οποίο εκτελέστηκε με την εποπτεία της Εφορείας μας.

Στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της νέας χρήσης των δύο πύργων της κεντρικής πύλης (εικ. 18), καθώς και του πρώτου προς Ν. του συγκροτήματος της κεντρικής πύλης πύργου, έγιναν από την Εφορεία μας ανασκαφικές τομές εντός των πύργων αυτών (εικ. 16) κατά τις οποίες αποκαλύφθηκαν χάλκινα νομίσματα του βυζαντινού αυτοκράτορα Μαυρίκιου (582-602 μ.Χ.) και του Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (976-1025 μ.Χ.), καθώς και όστρακα πρωτοβυζαντινής κεραμικής (4ος-7ος αι.). Τα νέα αυτά στοιχεία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος χρησιμοποιήθηκε ήδη κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο και πιθανόν να ανάγουν την ίδρυση του βυζαντινού κάστρου στον 6ο αι. μ.Χ. (δηλαδή αρκετούς αιώνες πριν από την περίοδο στην οποία ανάγόταν ως σήμερα) (εικ. 15, 17, 18).

Προϊσταμένη

Τένια Ρηγάκου

ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΤΤΙΚΗ

Ραμνούντας

Σε συνεργασία με τον D. Blakcman και την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία το 2009 διερευνήθηκε αρχαίο λιμάνι. Δόθηκε έμφαση στις έρευνες συγχρόνων ναυαγίων κυρίως με εποπτεία (Parana, Helmest, Burtigala, Ταγκαρόκ), όπως και εποπτεία υπήρξε σε έρευνα σε διεθνή ύδατα. Η έρευνα συνεχίστηκε το 2010 σε συνεργασία με τον D. Blakcman και την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία για τη διερεύνηση των αρχαίων λιμένων.

ΕΥΒΟΙΑ - ΣΠΟΡΑΔΕΣ

Νότιος Ευβοϊκός

Κατά την υποθαλάσσια αρχαιολογική έρευνα κατά τα τρία έτη 2006-2008 εντοπίστηκαν ένδεκα ναυάγια που χρονολογούνται από την κλασική περίοδο ως και τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (συνεργασία ΕΕΑ - ΙΕΝΑΕ). Το 2010 στα Στύρα εντοπίστηκε ναυάγιο του 1ου αι. π.Χ., αποτυπώθηκαν επιφανειακά ευρήματα και πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές τομές. Η έρευνα έγινε σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών (εικ. 1).

Σποράδες

Στη βραχονησίδα Σκάντζουρα ξεκίνησε έρευνα το 2008 κατά την οποία εντοπίστηκε σημαντικό ναυάγιο κλασικών χρόνων.

Το 2010 σε συνεργασία με το αμερικάνικο Ωκεανογραφικό Ινστιτούτο του Woods Hole για τον εντοπισμό νέων ναυαγίων, εντοπίστηκε ναυάγιο μεσοβυζαντινών χρόνων στην Αλόννησο.

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

Φθιώτιδα

Το 2010 πραγματοποιήθηκε ανασκαφή σε συνεργασία με την ΙΔ΄ ΕΠΚΑ σε παράλιο νεκροταφείο στη θέση Μελεός, στην Πελασγία. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν 5 κιβωτιόσχημοι τάφοι, πιθανότατα βυζαντινών χρόνων (εικ. 2, 3-4).

Εικ. 1. Εύβοια, Στύρα. Ναυάγιο 1ου αι. π.Χ.

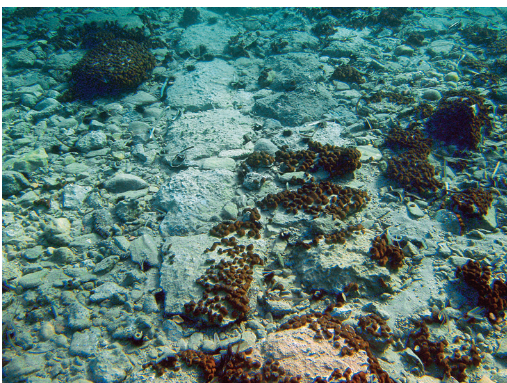
Εικ. 2. Φθιώτιδα, Πελασγία. Παράλιο νεκροταφείο.

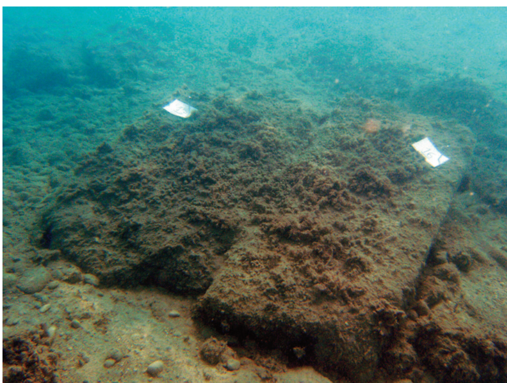
Εικ. 3-4. Φθιώτιδα, Πελασγία. Κιβωτιόσχημοι τάφοι βυζαντινών χρόνων.

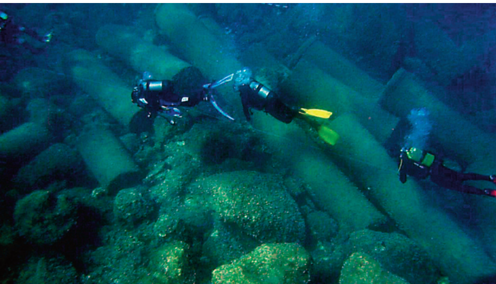
Εικ. 5. Κορινθία. Κατάλοιπα μελών του Δίολκου.

Εικ. 6. Κορινθία. Βυθισμένα κατάλοιπα μυκηναϊκού λιμένος.

Εικ. 7. Λακωνίδα. Καταποντισμένος οικισμός.

Εικ. 8. Μεσσηνία, Ν. Σαπιέντζα, ρωμαϊκό ναυάγιο των κιόνων.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Κορινθία

Το 2009 πραγματοποιήθηκε συνεργασία με το Καναδικό Ινστιτούτο για τον εντοπισμό του μυκηναϊκού λιμένος και των βυθισμένων καταλοίπων του οικισμού της ίδιας εποχής στον Κόρφο Καλαμιανό.

Το 2010 στο Δίολκο διενεργήθηκε υποβρύχια έρευνα για τον εντοπισμό μελών του Διόλκου με σκοπό την ένταξή τους στο γενικό σχέδιο αποτύπωσης του μνημείου, το οποίο εκπονήθηκε από την Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων (εικ. 5-6).

Λακωνία

Το 2009 ξεκίνησε έρευνα σε συνεργασία με τη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή στον ήδη γνωστό οικισμό της πρώιμης εποχής του Χαλκού στο Παυλοπέτρι. Το 2010 συνεχίστηκε η έρευνα με την αποτύπωση οικοδομικών λειψάνων και την περισυλλογή επιφανειακής κεραμικής (εικ. 7).

Εικ. 9. Μεσσηνία. Ν. Σαπιέντζα. Ρωμαϊκό ναυάγιο των σαρκοφάγων.

Εικ. 10. Κύθνος. Πήλινος λύχνος από το αρχαίο λιμάνι.

Μεσσηνία

Το 2010 εποπτεία εκπαιδευτικού προγράμματος πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο της Bologna και τον καθηγητή A. Nanneti στα ρωμαϊκά ναυάγια των σαρκοφάγων και των κιόνων στην Ν. Σαπιέντζα στη Μεθώνη (εικ. 8-9).

Το ίδιο έτος στην Κορώνη διενεργήθηκε υποβρύχια ανασκαφή και αποτύπωση των κρηπιδωμάτων μεσαιωνικού λιμένος Κορώνης, στο πλαίσιο του έργου «Αποκατάσταση των φθορών του προσήνεμου μώλου λιμένος Κορώνης».

Ηλεία

Κυλλήνη (Γλαρέντζα)

Το 2009 και το 2010 συνεχίστηκε η έρευνα που ξεκίνησε το 2007 σε συνεργασία με το Φινλανδικό Ινστιτούτο με στόχο την αποτύπωση των καταλοίπων του μεσαιωνικού λιμένα.

Κύθηρα

Σε πρόγραμμα συνεργασίας του MIT (Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Μασαχουσέτης), του ΕΛΚΕΘΕ και του ΕΜΠ κατά το 2004 εντοπίστηκε σύγχρονο ναυάγιο στη θαλάσσια περιοχή νοτιοανατολικά των Κυθήρων. Το 2009 πραγματοποιήθηκε υποβρύχια έρευνα στο ναυάγιο του Μέντορα για τον πιθανό εντοπισμό και άλλων γλυπτών του Παρθενώνα, ενόψει των εγκαινίων του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως.

ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Πάρος

Κατά το 2000 διενεργήθηκε εκτεταμένη υποβρύχια σωστική ανασκαφή στο Λιμάνι Παροικιάς Πάρου, που διήρκησε τρεις μήνες και εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών και γλυπτών. Από την κεραμική διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για τη ρωμαϊκή ή την πρώιμη βυζαντινή φάση του «κλειστού» πολεμικού λιμένα της αρχαίας πόλης.

Κύθνος - Σέριφος

Σε συνεργασία των ΕΕΑ και ΕΛΚΕΘΕ, που οργανώθηκε εξαιτίας της ανέλκυσης και παράδοσης ενός χάλκινου αγάλματος κατά το 2005, εντοπίστηκε ναυάγιο σε βάθος 500 μ., στη θαλάσσια περιοχή δυτικά της Κύθνου. Το ναυάγιο με αμφορείς από τη Χίο και τη Σάμο, χρονολογείται στα τέλη του 4ου ή τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Κύθνος

Το 2009 συνεχίστηκε η υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Αποκαλύφθηκε το αρχαίο λιμάνι της Κύθνου αποτελούμενο από λιθορριπές, κυματοθραύστες και ανάλογες διαμορφώσεις της ακτής.

Από την ανασκαφή υπάρχουν ενδιαφέροντα ευρήματα, ένας κορμός θωρακοφόρου άνδρα και μία μαρμάρινη στήλη με κεφαλή γενειοφόρου άνδρα.

Το 2010 συνεχίστηκε η συνεργατική υποβρύχια έρευνα που ξεκίνησε το 2006 με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας στο αρχαίο λιμάνι της Κύθνου (Όρμος Μανδράκι), (εικ. 10). Στην Πολύαιγο εντοπίστηκε το 2010 ναυάγιο κλασικών χρόνων, ενώ πραγματοποιήθηκε δεύτερη επίσκεψη με τη συμμετοχή της Ελληνόφωνης Ελβετικής Τηλεόρασης Fernsehen για την παραγωγή ντοκιμαντέρ, λόγω της σημασίας του ευρήματος.

Εικ. 11. Ρόδος, περιοχή Καρακόνερου. Λίθινα βλήματα βυζαντινών χρόνων.

Εικ. 12. Χάλκινο άγαλμα υπερφυσικού μεγέθους - κόρη της Καλύμνου.

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

Ρόδος

Το 2008 πραγματοποιήθηκε προκαταρκτική υποθαλάσσια έρευνα στον εμπορικό λιμένα της Ρόδου όπου αποκαλύφθηκαν τα ξύλινα σκαριά τριών ναυαγίων, που χρονολογούνται στους μεσαιωνικούς και νεότερους χρόνους (11ο, 13ο, 15ο-16ο αιώνα). Επίσης, αποκαλύφθηκε θησαυρός περίπου 4.000 χρυσών νομισμάτων οθωμανικής κοπής που χρονολογούνται μεταξύ των ετών 1750-1780.

Στη θαλάσσια περιοχή Καρακόνερου στη νότια Ρόδο εντοπίστηκαν κατά το 2010 λίθινα βλήματα βυζαντινών χρόνων.

Ύστερα από αυτοψία που πραγματοποιήθηκε για το έργο κατασκευής της περιμετρικής οδού Ρόδου, έγινε μεταφορά μέρους των βλημάτων στον Εκθεσιακό χώρο της ΕΕΑ στην οδό Ιπποτών της μεσαιωνικής πόλης (εικ. 11).

Νίσυρος

Κατά το 2001 διενεργήθηκε έρευνα σε συνεργασία με το ΕΜΠ, το ΕΛΚΕΘΕ και το MIT. Η έρευνα διεξήχθη με τη χρήση αυτόνομου υποβρύχιου οχήματος για τον εντοπισμό θέσεων αρχαίων ναυαγίων. Ο χώρος που ερευνήθηκε ήταν εν μέρει γνωστός στην Εφορεία, επειδή είχε εντοπιστεί ναυάγιο του 17ου αιώνα, που μετέφερε φορτίο από κεραμικά πιάτα. Η επιλογή του γνωστού αυτού χώρου είχε σκοπό να επιβεβαιώσει τη χρήση της νέας τεχνολογίας. Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκε και ένα δεύτερο υποβρύχιο όχημα, που έφερε κάμερες για την φωτογράφηση και κινηματογράφηση του χώρου.

Κάλυμνος

Κατά το 2000 και ύστερα από την παράδοση στην ΕΕΑ τμημάτων χάλκινων αγαλμάτων, ερευνήθηκαν θαλάσσιες περιοχές μεταξύ της Κω και της Καλύμνου, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη ναυαγίων που μετέφεραν τα αγάλματα αυτά (εικ. 12).

Αστυπάλαια (Σύρνα)

Κατά την έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2002 εντοπίστηκαν τρία ναυάγια ως ακολούθως:

Α. Βυζαντινών χρόνων (9ος-12ος αι. μ.Χ.).
Β. Ρωμαϊκών χρόνων (2ος-3ος αι. μ.Χ.).
Γ. Ελληνιστικών χρόνων του 2ου αι. π.Χ. με κωακούς αμφορείς.
Δ. Ένα τέταρτο ναυάγιο του 4ου αι. μ.Χ. είχε εντοπιστεί παλαιότερα, κατόπιν υποδείξεως στην περιοχή. Από το ναυάγιο αυτό ανελκύστηκε θησαυρός αποτελούμενος από 35.000 χάλκινα νομίσματα.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΙΓΑΙΟ

Σάμος - Χίος

Κατά το 2004 σε αναγνωριστική έρευνα σε συνεργασία με το ΕΛΚΕΘΕ εντοπίστηκαν τα φορτία δύο ναυαγίων. Το πρώτο κοντά στη νησίδα Σαμιοπούλα με ροδιακούς και κωακούς αμφορείς των ελληνιστικών - πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων. Το δεύτερο ναυάγιο εντοπίστηκε στο στενό Χίου και Οινουσσών και χρονολογείται στην κλασική περίοδο. Σε συνεργασία με το Ωκεανογραφικό Ινστιτούτο του Woods Hole των ΗΠΑ ολοκληρώθηκε η ψηφιακή αποτύπωση του ναυαγίου του στενού Χίου - Οινουσσών, με αυτόνομο υποβρύχιο όχημα το 2005.

Στο πλαίσιο διερεύνησης παράνομων εγκαταστάσεων ιχθυοκαλλιεργειών το 2007, εντοπίστηκαν τέσσερα ναυάγια άγνωστα που χρονολογούνται από τους κλασικούς έως τους βυζαντινούς χρόνους.

Κατά το 2008 η συνεργασία της ΕΕΑ με το Ωκεανογραφικό Ινστιτούτο του Woods Hole απέδωσε την ψηφιακή αποτύπωση με φωτογραφίες υψηλής ανάλυσης για φωτομωσαϊκά ναυαγίων της Χίου (B. Foley). Κατά τη διάρκεια αυτής της αποστολής φωτογραφήθηκαν δεκαπέντε θέσεις ναυαγίων.

Α. Τα τέσσερα ναυάγια που εντοπίστηκαν το 2007.

Β. Δύο ναυάγια στη νησίδα Άγιος Στέφανος, έρευνα 1957, J. Boardman.

Γ. Τρία σύγχρονα ναυάγια που εντοπίστηκαν στην εν λόγω έρευνα.

Δ. Έξι νέα αρχαία ναυάγια που εντοπίστηκαν στην ίδια έρευνα.

Το 2009 σε αυτοψία για την εγκατάσταση ιχθυοτροφείου στη νότια Χίο ελέγχθηκε πληροφορία ιδιώτη και εντοπίστηκε τμήμα φορτίου ναυαγίου με χιακούς αμφορείς του 4ου αι. π.Χ. Στην περιοχή εντοπίστηκαν και αγγεία διαφορετικής χρονολόγησης, γεγονός που πιθανολογεί την ύπαρξη και άλλου ή άλλων ναυαγίων και καθιστά απαραίτητη την επανάληψη της έρευνας στην ευρύτερη περιοχή.

Κατά το 2009 στη Σάμο εντοπίστηκαν δύο αρχαία ναυάγια στο νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού, ενώ πραγματοποιήθηκε η ανέλκυση σημαντικών κινητών ευρημάτων από την επίχωση του αρχαίου λιμένα κατά τη διάρκεια εποπτευόμενων εκσκαφικών εργασιών.

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΑΙΓΑΙΟ

Λέσβος

Το 2007 ξεκίνησε το πρόγραμμα αποτύπωσης των λιμενικών εγκαταστάσεων της Λεσβιακής Πενταπόλεως (Μυτιλήνη, Μήθυμνα, Άντισσα, Ερεσσός, Πύρα), καθώς και της αρχαίας Βρίσσας (σημερινός Άγιος Φωκάς).

Το 2008 πραγματοποιήθηκε αρχιτεκτονική αποτύπωση λιμενικών έργων στη Μήθυμνα, στην Ερεσσό και στη Βρίσσα. Το 2009 συνεχίστηκε το πρόγραμμα αποτύπωσης των αρχαίων λιμανιών του νησιού και ο εντοπισμός νέων λιμενικών καταλοίπων στο ανατολικό τμήμα του νησιού.

ΚΡΗΤΗ

Σε αυτοψία στην περιοχή Χώνα του Δήμου Πελεκάνου στο Νομό Χανίων εντοπίστηκε κατά το 2010, μετά από υπόδειξη ιδιώτη, λατομείο μυλολίθων, αχρονολόγητο επί του παρόντος. Πιθανόν να είναι νεότερων χρόνων, αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί και πρωιμότερη χρονολόγηση. Η ύπαρξη του ποντισμένου σε αρκετά σημεία λατομείου είναι ιδιαίτερα σημαντική για γεωαρχαιολογικούς σκοπούς, καθώς καταδεικνύει την αλλαγή της θαλάσσιας στάθμης στην ιδιαίτερη γεωλογικά περιοχή της Δυτικής Κρήτης.

ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

Πόρτο Κουφό

Κατά την έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2002 επανεντοπίστηκαν και ελέγχθηκε η κατάσταση δύο ήδη γνωστών ναυαγίων κλασικών και μεταβυζαντινών χρόνων και εντοπίστηκε ναυάγιο βυζαντινών χρόνων με συγκέντρωση αγκυρών τύπου Υ. Την ίδια χρονιά στη χερσόνησο του Άθω, στο Ακρωτήριο Αράπης, εντοπίστηκε ναυάγιο με φορτίο από αμφορείς ύστερων κλασικών χρόνων από τη Μένδη.

ΕΒΡΟΣ

Μεσημβρία Ζώνη

Υποβρύχια έρευνα κατ᾽ επέκταση της χερσαίας ανασκαφής το 2007 εντόπισε και ανέλκυσε θησαυρό νομισμάτων.

ΡΟΔΟΠΗ

Το 2008 διερευνήθηκε και ανελκύσθηκε στο θαλάσσιο χώρο της Γλυφάδας - Μέσης Ροδόπης, θησαυρός χάλκινων εργαλείων που χρονολογείται την 3η χιλιετία π.Χ.
Επιπροσθέτως αναφέρεται ότι το 2010 εγκρίθηκε ύστερα από ομόφωνη Απόφαση του Συμβουλίου Μουσείων η ίδρυση του Εθνικού Μουσείου Ενάλιων Αρχαιοτήτων, ενώ προχώρησε η Μουσειολογική μελέτη των περιοδικών εκθέσεων στο Φρούριο της Πύλου (εικ. 13).

Προϊστάμενοι

Αικατερίνη Δελλαπόρτα (1998-2006)
Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή (2007-2008)
Αγγελική Γ. Σίμωσι (2008-2010)

Εικ. 13. Ανδρική καθιστή μορφή από το Ξι Κεφαλληνίας.

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Ραμνούντας	Δ. Ευαγγελιστής
Νότιος Ευβοϊκός, Ροδόπη	Γ. Κουτσουφλάκης
Σποράδες	Καλλ. Πρέκα, Αθ. Στάθης
Αλόννησος	Γ. Κουτσουφλάκης, Θεοτ. Θεοδούλου
Φθιώτιδα	Κων. Βαφειάδου, Μ. Μιχάλη
Κορινθία	Δ. Κουτσούμπα
Δίολκος	Παρ. Μίχα
Λακωνία	Ηλ. Σπονδύλης
Κυλλήνη (Γλαρέντζα)	Δ. Ευαγγελιστής
Κύθηρα, Κύθνος	Δ. Κουρκουμέλης
Πάρος	Ι. Κραουνάκη, Δ. Κουρκουμέλης
Κύθνος - Σέριφος	Δ. Κουρκουμέλης, Θεοτ. Θεοδούλου, Παρ. Μίχα
Ρόδος	Ηλ. Σπονδύλης, Γ. Κουτσουφλάκης
Νίσυρος	Δ. Ευαγγελιστής, Δ. Κουρκουμέλης
Κάλυμνος	Αικ. Δελλαπόρτα, Ηλ. Σπονδύλης
Αστυπάλαια (Σύρνα)	Αικ. Δελλαπόρτα, Ηλ. Σπονδύλης, Δ. Κουρκουμέλης, Δ. Ευαγγελιστής
Σάμος - Χίος	Αικ. Δελλαπόρτα, Δ. Κουρκουμέλης, Θεοτ. Θεοδούλου, Παρ. Μίχα
Χίος	Καλλ. Πρέκα, Θεοτ. Θεοδούλου
Λέσβος, Κρήτη, Μεσημβρία Ζώνη	Θεοτ. Θεοδούλου
Πόρτο Κουφό	Παν. Τίτσα-Μελά, Θεοτ. Θεοδούλου, Παρ. Μίχα
Εθνικό Μουσείο Ενάλιων Αρχαιοτήτων, Περιοδικές Εκθέσεις, Πύλος	Αγγ. Γ. Σίμωσι

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ-ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η νεοσυσταθείσα Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Βόρειας Ελλάδος, με χωρική αρμοδιότητα έξι Διοικητικές Περιφέρειες (27 νομούς), άρχισε να λειτουργεί το 2004. Αρχικά φιλοξενήθηκε στον Πλαταμώνα και μόλις το 2005 εγκαταστάθηκε οριστικά στην επίσημη έδρα της, τη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα με την εκτέλεση του τρέχοντος έργου της Εφορείας, σημαντική προσπάθεια καταβάλλεται για την αρτιότερη οργάνωσή της, προκειμένου να ξεπεράσει τα οργανωτικά προβλήματα που είναι φυσικό να αντιμετωπίζει σε αυτά τα πρώτα της βήματα.

Κύριες αρμοδιότητες της Εφορείας είναι ο έλεγχος, η προστασία και η μελέτη των σπηλαίων, αλλά και των παλαιοανθρωπολογικών-παλαιολιθικών καταλοίπων.

Μέσα στο πλαίσιο άσκησης των αρμοδιοτήτων της, η Εφορεία έχει διενεργήσει ή διενεργεί και το ανασκαφικό έργο που αναφέρεται στη συνέχεια.

Εικ. 1-2. Σπήλαιο Μαρώνειας. Τμήμα κανθαρόσχημου αγγείου της πρώιμης εποχής του Χαλκού και εφυαλωμένη κεραμική της Ομάδας του Ζευξίππου.

Σπήλαιο Μαρώνειας

Από το 2006 διενεργείται ανασκαφή στο σπήλαιο του «Πολύφημου», στη Μαρώνεια Ροδόπης, στο πλαίσιο της σχεδιαζόμενης ανάδειξής του. Η ανασκαφή διενεργείται στις τρεις πρώτες αίθουσες εκατέρωθεν της εισόδου.

Από τα μέχρι τώρα ανασκαφικά στοιχεία προκύπτει ότι η αρχαιότερη χρήση του σπηλαίου ανάγεται στη Νεότερη Νεολιθική. Η ύπαρξη κοπρόλιθων στη μια αίθουσα καθιστά πιθανή τη χρήση της, αυτή την περίοδο, καθώς και στην επόμενη, πρώιμη εποχή του Χαλκού, ως χώρου σταβλισμού ζώων. Από την κεραμική της πρώιμης εποχής του Χαλκού (εικ. 1), αξιοσημείωτη είναι η ύπαρξη αρκετής ποσότητας οστράκων με γραπτή διακόσμηση γραφίτη.

Η ανασκαφή έφερε, επίσης, στο φως ενδείξεις σποραδικής χρήσης του σπηλαίου κατά την υστεροαρχαϊκή περίοδο. Χαρακτηριστικά είναι τα θραύσματα μελανόμορφης κύλικας, όστρακα μελαμβαφών αγγείων και αγγείων με ταινιωτή διακόσμηση από εργαστήρια του ανατολικοϊωνικού χώρου.

Χρήση του σπηλαίου διαπιστώνεται, επίσης, στην ύστερη αρχαιότητα και συγκεκριμένα στον 7ο-9ο αι. μ.Χ., με ευρήματα όπως εμπορικούς αμφορείς και σκυφίδια *terra sigillata*. Οργανωμένη χρήση του σπηλαίου διαφαίνεται στα τέλη του 12ου-αρχές του 13ου αι. μ.Χ., εποχή που διαμορφώνεται στην πρώτη αίθουσα ένας ορίζοντας χρήσης με την κατασκευή μιας λιθόστρωσης από αργούς λίθους. Τα χαρακτηριστικότερα ευρήματα αυτής της περιόδου είναι εφυαλωμένη κεραμική από την Ομάδα ΙΙ του Ζευξίππου (εικ. 2) και του εργαστηρίου από το Μικρό Πιστό Ροδόπης, καθώς και χάλκινα νομίσματα, λατινικές απομιμήσεις μικρού μεγέθους.

Τέλος, η νεότερη χρήση της πρώτης αίθουσας χρονολογείται στα μέσα του 14ου αι. μ.Χ.

Σπήλαιο στους Καταρράκτες Σιδηροκάστρου

Το σπήλαιο «Καταρράκτες (Φράγμα)» Σιδηροκάστρου Σερρών περιλαμβάνει μια βραχοσκεπή μεγάλων διαστάσεων (εικ. 3) και δύο μικρότερα έγκοιλα. Από την ανασκαφική

έρευνα διαπιστώθηκε διαχρονική χρήση τους κατά τους προϊστορικούς και ιστορικούς χρόνους. Στην κεντρική, μεγάλη βραχοσκεπή, η ανασκαφή έχει φέρει στο φως έως τώρα τρεις προϊστορικές φάσεις, με εκτεταμένες και πολύ καλά διατηρημένες δομές κατοίκησης, όπως δάπεδα, εστίες, λάκκους, πασσαλότρυπες με καμένα τμήματα πασσάλων, καθώς επίσης ξύλινα και πήλινα στοιχεία της ανωδομής (εικ. 4-5). Η πρωιμότερη φάση κατοίκησης τοποθετείται στη Νεότερη Νεολιθική ΙΙ. Στην επόμενη φάση, που τοποθετείται στις αρχές της πρώιμης χαλκοκρατίας, αποκαλύφθηκαν εν μέρει τρία πασσαλόπηκτα κτίσματα, εκ των οποίων το ένα είχε μήκος τουλάχιστον 6 μ. Στην τελευταία φάση, της πρώιμης εποχής του Χαλκού ΙΙ, έχουν αποκαλυφθεί δύο πασσαλόπηκτα κτίσματα. Άφθονα είναι και τα κινητά ευρήματα, όπως αγγεία, μικρά ευρήματα, οστά, απανθρακωμένοι σπόροι και καρποί.

Λουτρά Λουτρακίου Αριδαίας

Κατά μήκος του ρέματος Νικολάου, ανοίγεται ένα μεγάλο σύμπλεγμα σπηλαίων. Ένα από τα μεγαλύτερα σπήλαιά του είναι το επονομαζόμενο «Αποθήκη των Ανταρτών», με διαστάσεις περίπου 50x50 μ. Η διαπίστωση έντονης λαθρανασκαφικής δραστηριότητας σε όλους τους χώρους του σπηλαίου αποτέλεσε το έναυσμα για τη διενέργεια σωστικής ανασκαφής, στο πλαίσιο της οποίας έγινε καθαρισμός της μεγαλύτερης λαθρανασκαφικής τομής, ενώ ανοίχθηκαν και δύο νέες ανασκαφικές τομές. Στην κορυφή της επίχωσης τρία επάλληλα λεπτά αρχαιολογικά στρώματα επιστέφουν παχιές ποταμοχειμάρριες αποθέσεις, στείρες από αρχαιολογικά κατάλοιπα. Ο καθαρισμός της λαθρανασκαφικής τομής αποκάλυψε στοιχεία πασσαλόπηκτων κατασκευών, ενώ οι δοκιμαστικές τομές έφεραν στο φως εκτεταμένα κατάλοιπα πυρών με μεγάλη συγκέντρωση οστών και κεραμικής. Η κεραμική που εντοπίστηκε χρονολογείται στη Νεότερη Νεολιθική και την πρώιμη εποχή του Χαλκού. Περιλαμβάνει όστρακα από μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία, καθώς και από μικρότερα, όλα χειροποίητα (εικ. 6). Η λεπτή κεραμική αντιπροσωπεύεται κυρίως από ανοιχτά αγγεία, ενώ σαφώς λιγότερα είναι τα κλειστά. Χαρακτηριστικό σχήμα αποτελούν οι τροπιδωτές φιάλες, ενώ οι κυριότερες κεραμικές κατηγορίες διακρίνονται σε στιλβωμένα καστανά, μελανοστεφή και μαύρα όστρακα. Οι λαβές που εντοπίστηκαν είναι ταινιωτές, κομβιόσχημες και μαστοειδείς, ενώ οι βάσεις επίπεδες και κυρτές.

Εικ. 3. Καταρράκτες Σιδηροκάστρου. Γενική άποψη του σπηλαίου από Β.

Ιερό Άντρο Νυμφών Άρτας

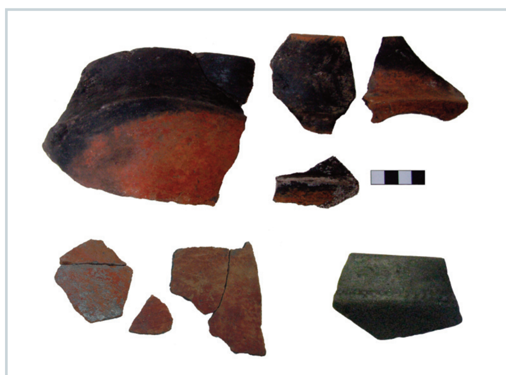
Το σπήλαιο Κουδουνότρυπα, στη λοφοσειρά της Περάνθης Άρτας, ανασκάφηκε για πρώτη φορά το 1916 από τον Κ. Ρωμαίο, ο οποίος το ταύτισε με το Ιερό Άντρο των Νυμφών και των άλλων συντρόφων θεών, Πάνα και Ερμή, λόγω των πολλών θραυσμάτων πήλινων ειδωλίων Νυμφών, Σειληνών, νεαρών θεών και Ερμή.

Εικ. 4-5. Καταρράκτες Σιδηροκάστρου. Τμήμα πασσαλόπηκτου κτίσματος της πρώιμης εποχής του Χαλκού Ι και απανθρακωμένα κλαδιά, στοιχεία της ανωδομής του.

Εικ. 6. Σπήλαιο «Αποθήκη των Ανταρτών». Χαρακτηριστική κεραμική της Νεότερης Νεολιθικής.

Ύστερα από τη διαπίστωση εκτεταμένων λαθρανασκαφών, η Εφορεία ανέλαβε τη διενέργεια σωστικής ανασκαφής. Από τα ανώτερα ήδη στρώματα που ανασκάφηκαν ήλθαν στο φως πολλά θραύσματα πήλινων ειδωλίων (εικ. 7) και κεραμικής, καθώς και δύο χάλκινα νομίσματα. Η κεραμική και τα ειδώλια μαρτυρούν τη χρήση του σπηλαίου ως ιερού από την υστεροαρχαϊκή έως την ελληνιστική περίοδο.

Σπήλαιο Αγίου Αθανασίου Κάρλας

Το σπήλαιο βρίσκεται στις παρυφές του Μαυροβουνίου, στο ανατολικό άκρο της ανασυσταθείσας λίμνης Κάρλας (Μαγνησία). Στη δεκαετία του ΄60 είχε διενεργήσει σε αυτό περιορισμένη έρευνα ο Δ. Θεοχάρης, ενώ η μεταγενέστερη δράση των λαθρανασκαφέων αποτέλεσε το έναυσμα για τη διενέργεια σωστικής ανασκαφής μικρής έκτασης.

Οι επιχώσεις ήταν αναμοχλευμένες από τη δράση των λαθρανασκαφέων, ενώ σε κανένα από τα δύο τετράγωνα της ανασκαφής δεν εντοπίστηκε αδιατάρακτο αρχαιολογικό στρώμα. Ωστόσο, περισυνελέγη ικανή ποσότητα κεραμικής και αρκετά μικροευρήματα, όπως δύο κωνικά κομβία από στεατίτη, ένα πήλινο αμφικωνικό σφονδύλι, ένα χάλκινο νόμισμα κ.ά. Η προκαταρκτική εξέταση των ευρημάτων τεκμηριώνει τη χρήση του σπηλαίου κατά τη νεολιθική και τη μυκηναϊκή περίοδο, ενώ μεμονωμένα ευρήματα μαρτυρούν περιστασιακή χρήση του και κατά τους κλασικούς - ελληνιστικούς χρόνους, καθώς και στην ύστερη αρχαιότητα.

Εικ. 7. Άρτα. Ιερό Άντρο Νυμφών. Πήλινα ειδώλια.

Εθνο-αρχαιολογική έρευνα στα σπήλαια του Πηλίου

Από το 2006 έως το 2008, σε συνεργασία της Εφορείας με το Ινστιτούτο της Δανίας στην Αθήνα, διενεργήθηκε πρόγραμμα εθνοαρχαιολογικής έρευνας στα σπήλαια του Πηλίου (Μαγνησία). Βασικός στόχος του προγράμματος ήταν η μελέτη της χρήσης του χώρου στο εσωτερικό και γύρω από τα σπήλαια και τις βραχοσκεπές, καθώς και η καταγραφή και ερμηνεία της συνέχειας ή των μεταβολών της χρήσης τους, κυρίως κατά τη νεότερη και σύγχρονη ιστορική περίοδο. Τα πορίσματα της έρευνας θα διευκολύνουν την καλύτερη κατανόηση της χρήσης των σπηλαίων κατά την αρχαιότητα και την ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων.

Εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν πάνω από 150 σπήλαια και βραχοσκεπές, η ακριβής θέση των οποίων προσδιορίστηκε στο Γεωγραφικό Σύστημα Προσδιορισμού (GPS), ενώ καταγράφηκαν τα επιφανειακά ευρήματα και η θέση εύρεσής τους. Καταγράφηκαν οι νεότερες κατασκευές μέσα και γύρω από αυτά (εικ. 8-9), περισυλλέχθηκαν επιφανειακά ευρήματα, τα οποία συνίστανται τόσο σε αρχαία κατάλοιπα (κεραμική, οστά, λίθινα), όσο και νεότερα. Παράλληλα, πολλές συνεντεύξεις με κατοίκους των γύρω περιοχών και χρήστες των σπηλαίων επέτρεψαν τη συλλογή στοιχείων για τη χρήση τους στο πρόσφατο παρελθόν. Τα ευρήματα αρκετών σπηλαίων μαρτυρούν τη χρήση τους ήδη από τη νεολιθική εποχή και την πρώιμη εποχή του Χαλκού. Όσο για τη χρήση τους κατά τα νεότερα χρόνια, τόσο τα ευρήματα και οι κατασκευές, όσο και οι μαρτυρίες των χρηστών τους κατέδειξαν ένα ευρύ φάσμα χρήσεων: από προσωρινά καταλύματα και βοηθητικούς χώρους των αγροτικών εργασιών, έως καταφύγια, αποθήκες και νοσοκομεία στα ταραγμένα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου.

Παλαιολιθικές έρευνες στην κοιλάδα του Αξιού

Επιφανειακές έρευνες στα δυτικά πρανή της κοιλάδας του Αξιού απέφεραν σημαντικές ποσότητες παλαιολιθικών ευρημάτων από τρεις κύριες θέσεις: στη Ραχώνα Πέλλας καθώς και στο Πολύπετρο και στη Γοργόπη Κιλκίς. Και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για αναβαθμίδες ρεμάτων, τα οποία καταλήγουν στον Αξιό. Τα ευρήματα είναι λίθινα τέχνεργα, ενώ στη Ραχώνα βρέθηκαν και λίγα οστέινα

Εικ. 8. Πήλιο. Τεχνητή διαμόρφωση στην είσοδο σπηλαίου, στην περιοχή της Κάρλας.

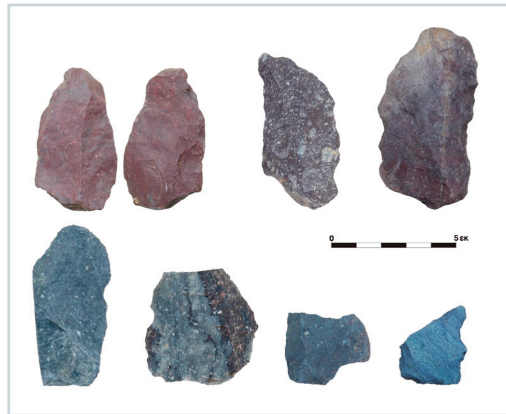
Εικ. 9. Πήλιο. Το σπήλαιο Τσουνάγκα, με τοίχο από ξερολιθιά στην είσοδό του.

κατάλοιπα. Σε καμία περίπτωση τα κατάλοιπα δεν βρέθηκαν σε πρωτογενή απόθεση.

Στη Ραχώνα τα ευρήματα χρονολογούνται στη Μέση Παλαιολιθική, μεταξύ δε αυτών ξεχωρίζουν τα προϊόντα Λεβαλλουά και λίγα ξέστρα καλής ποιότητας (εικ. 10). Ο μεγάλος αριθμός τέχνεργων από προχωρημένα στάδια κατεργασίας μαρτυρεί ότι τα περισσότερα τέχνεργα προέρχονται από καταυλισμούς.

Το Πολύπετρο αποτελούσε θέση προσπορισμού και επιτόπιας κατεργασίας της πρώτης ύλης («εργαστήριο»), η οποία άφησε κατάλοιπα από διάφορες εποχές, από τη Μέση Παλαιολιθική έως και τους ιστορικούς χρόνους.

Στη Γοργόπη ερευνήθηκαν οι τομές που είχε δημιουργήσει η διάνοιξη δρόμου, που τέμνει ένα σπάραγμα αναβαθμίδας πάχους περίπου 10 μ. Σημαντικός αριθμός λίθινων τέχνεργων συλλέχθηκε τόσο μέσα στα στρώματα όσο και στη βάση της τομής, όπου είχαν καταπέσει.

Εικ. 10. Ραχώνα Πέλλας. Χαρακτηριστικά τέχνεργα της Μέσης Παλαιολιθικής.

Τα ευρήματα, δίχως να αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο, παρουσιάζουν χαρακτηριστικά εργαστηρίου, καθώς περιέχουν πολλά υποπροϊόντα και λίγα τελειωμένα εργαλεία. Όσον αφορά στη χρονολόγησή τους, αποδίδονται κυρίως στην Ανώτερη Παλαιολιθική.

Προϊστάμενοι

Ευτυχία Πουλάκη Παντερμαλή (2004-2006)
Πολυξένη Αδάμ Βελένη (2006)
Ανδρέας Ντάρλας (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Σπήλαιο Μαρώνειας	Α. Παντή
Σπήλαιο στους Καταρράκτες Σιδηροκάστρου	Α. Σύρος, Μ. Μυτελέτσης
Σπήλαιο «Αποθήκη των Ανταρτών» στα Λουτρά Λουτρακίου Αριδαίας	Ζ. Ιντζέ
Ιερό Άντρο Νυμφών Άρτας	Β. Μπαχλάς
Σπήλαιο Αγίου Αθανασίου Κάρλας	Μ. Κοντός
Εθνο-αρχαιολογική έρευνα στα σπήλαια του Πηλίου	Μ. Κοντός
Παλαιολιθικές έρευνες στην κοιλάδα του Αξιού	Α. Ντάρλας

ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ-ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΝΟΤΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Κατά τη δεκαετία 2000-2010 η ΕΠΣΝΕ, παράλληλα προς τις σωστικές ανασκαφές και αυτοψίες της σε σπήλαια και θέσεις παλαιοανθρωπολογικού ενδιαφέροντος, διενήργησε διεπιστημονικά προγράμματα με στόχο τη διερεύνηση της διαχρονικής χρήσης των σπηλαίων κατά την αρχαιότητα. Πραγματοποίησε επίσης γεωλογικές και παλαιοντολογικές έρευνες. Τα σημαντικότερα από τα ανωτέρω προγράμματα είναι τα εξής:

ΤΡΙΚΑΛΑ

Σπήλαιο Θεόπετρας

Κατά το 2002 ολοκληρώθηκε η 15ετής ανασκαφική έρευνα του σπηλαίου. Η έρευνα ανέδειξε το σπήλαιο ως μία από τις σημαντικότερες νεολιθικές και παλαιολιθικές θέσεις του ελλαδικού χώρου, ενώ η σημασία του για την έναρξη της γεωργίας και της κεραμικής τεχνολογίας και τη μετάβαση από τον τροφοσυλλεκτικό στον παραγωγικό τρόπο ζωής μεταξύ Μεσολιθικής και Νεολιθικής είναι ιδιαίτερης σημασίας και για τη ΝΑ. Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Το έτος αυτό αποκαλύφθηκε μία ακόμη ανθρώπινη ταφή σε συνεσταλμένη στάση, η οποία χρονολογείται στα τέλη της Παλαιολιθικής περιόδου (περίπου 14000 π.Χ.).

Από το 2005 το σπήλαιο εντάχθηκε στο Γ' ΚΠΣ προκειμένου να διαμορφωθεί σε χώρο επισκέψιμο για το κοινό. Συγκεκριμένα, κατασκευάστηκε διάδρομος σε υποστηλώματα, που περιτρέχει όλο το σπήλαιο (εικ. 1) και από τον οποίο μπορεί να έχει κανείς οπτική επαφή με όλα τα σκάμματα της ανασκαφής, όπου διατηρήθηκαν εστίες φωτιάς διαφόρων περιόδων, τα αποτυπώματα ανθρώπινων πελμάτων ηλικίας περίπου 130.000 χρόνων, ενώ στη στρωματογραφία προβάλλονται οι εναλλαγές του κλίματος (επεισόδια παγετώνων κτλ.). Αυτά φωτίζονται διακριτικά από λαμπτήρες, σχεδόν μη εμφανείς, κάτω από το διάδρομο. Επί του κιγκλιδώματος έχουν τοποθετηθεί ενημερωτικές πινακίδες για τους επισκέπτες. Εξωτερικά του σπηλαίου δημιουργήθηκαν κλίμακες πρόσβασης και για ΑΜΕΑ μέχρι το σπήλαιο και μικρό κτίσμα-φυλάκιο για την υποστήριξη των Η/Μ εγκαταστάσεων.

Στο πλαίσιο των σωστικών ανασκαφών για την εγκατάσταση του διαδρόμου στο εσωτερικό του σπηλαίου αποκαλύφθηκαν στη βορειοανατολική περιοχή του, κοντά στην είσοδο, δύο

Εικ. 1. Σπήλαιο Θεόπετρας. Διάδρομος επισκεπτών.

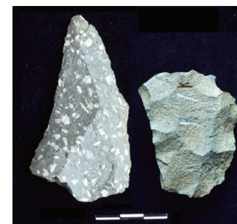
Εικ. 2. Σπήλαιο Θεόπετρας. Ταφή της Μεσολιθικής περιόδου (περίπου 7000 π.Χ.) εγκιβωτισμένη σε πλέξιγκλας.

ακόμα ανθρώπινες μεσολιθικές ταφές σε συνεσταλμένη στάση, ηλικίας περίπου 7.000 χρόνων. Η μία εξ αυτών, αφού καθαρίστηκε, τοποθετήθηκε μέσα σε πλέξιγκλας (εικ. 2) και εκτίθεται στη θέση εύρεσής της. Επίσης, κοντά στην είσοδο του σπηλαίου, ανασκάφηκαν εστίες και δάπεδα χρήσης όλων των φάσεων της Νεολιθικής περιόδου, από το τέλος της Αρχαιότερης Νεολιθικής έως τη Μέση και τη Νεότερη. Από τα στρώματα αυτά προέρχονται θραύσματα αγγείων με διακόσμηση που υποδηλώνουν ότι το σπήλαιο της Θεόπετρας, από τα τέλη της 7ης έως τις αρχές της 5ης χιλιετίας π.Χ., χρησιμοποιήθηκε εντατικά.
Προκαταρκτικά αποτελέσματα των ερευνών δημοσιεύθηκαν σε διεθνή περιοδικά και συνέδρια, ενώ προετοιμάζεται η τελική αναλυτική δημοσίευση των ερευνών σε τόμους.

ΛΑΚΩΝΙΑ

Γύθειο, Σύμπλεγμα σπηλαίων «Λακωνίς»
Το 2010 ολοκληρώθηκε η δεκαετής ανασκαφική διερεύνηση στο παλαιολιθικό σύμπλεγμα σπηλαίων «Λακωνίς» (εικ. 3). Η έρευνα έγινε από διεπιστημονική ομάδα της ΕΠΣΝΕ σε συνεργασία με διεθνή επιστημονικά ιδρύματα και έφερε στο φως πλούσια πολιτισμικά κατάλοιπα της Μέσης και Ανώτερης Παλαιολιθικής (100.000-20.000 χρόνια πριν από σήμερα). Τα ευρήματα περιλαμβάνουν λίθινα τέχνεργα (εικ. 4), οστά ζώων, εστίες και ένα δόντι Νεάντερταλ, το μοναδικό μέχρι σήμερα δημοσιευμένο κατάλοιπο αυτού του είδους από τον ελλαδικό χώρο. Το δόντι βρέθηκε σε στρωματογραφική συνάφεια με ευρήματα της πρώιμης Ανώτερης Παλαιολιθικής, μιας φάσης που συνήθως συνδέεται με την εμφάνιση του σύγχρονου ανθρώπου στην Ευρώπη, θέτοντας έτσι υπό αμφισβήτηση τις παραδοσιακές συσχετίσεις μεταξύ ανατομικών και πολιτισμικών μεταβολών στο Πλειστόκαινο. Εξειδικευμένες αναλύσεις στο δόντι έδωσαν επίσης την πρώτη άμεση μαρτυρία διεθνώς για τις νομαδικές κινήσεις των Νεάντερταλ, καθώς αποδείχθηκε ότι ανήκει σε άτομο που μεγάλωσε στην ενδοχώρα, αλλά μετακινήθηκε κατά τη διάρκεια της ζωής του σε παράκτιο οικοσύστημα. Η χερσόνησος της Μάνης διασώζει πολλές παλαιολιθικές θέσεις και εικάζεται ότι υπήρξε ένα από τα τελευταία καταφύγια των Νεάντερταλ στην Ευρώπη.
Η έρευνα στο «Λακωνίς» χρηματοδοτήθηκε από το ΥΠΠΟΤ και διεθνή ερευνητικά ιδρύματα,

Εικ. 3-4. Γύθειο. Θέση «Λακωνίς». Ανασκαφικές τομές και τέχνεργα της Μέσης Παλαιολιθικής.

ενώ τα προκαταρκτικά αποτελέσματά της έχουν παρουσιαστεί σε πολλά συνέδρια και έχουν δημοσιευθεί σε πέντε άρθρα σε διεθνή περιοδικά.

ΡΕΘΥΜΝΟ

Πλακιάς
Το 2008 και 2009 η ΕΠΣΝΕ σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα διενήργησε επιφανειακή έρευνα στην περιοχή του Πλακιά και της Πρέβελης (εικ. 5) στη νότια Κρήτη με στόχο τον εντοπισμό προ-νεολιθικών θέσεων. Προηγούμενες έρευνες της ΕΠΣΝΕ και πανεπιστημιακών τμημάτων είχαν τεκμηριώσει την παρουσία της Μεσολιθικής στο νησιωτικό αιγαιακό χώρο και αποτέλεσαν το έναυσμα για την αναζήτηση αυτής της φάσης και στην Κρήτη, όπου τα πρωιμότερα ίχνη κατοίκησης ανάγονταν στη Νεολιθική. Τα αποτελέσματα της έρευνας υπήρξαν πολύ σημαντικά γιατί εντοπίστηκαν όχι μόνο 28 μεσολιθικές θέσεις, αλλά και εννέα παλαιολιθικές, με πολλά ευρήματα (εικ. 6) που καταρχήν χρονολογούνται τουλάχιστον στα 130.000 χρόνια πριν από σήμερα. Η χρήση του νησιωτικού χώρου κατά την Παλαιολιθική τεκμηριώθηκε πολύ πρόσφατα διεθνώς και φαίνεται ότι τα θαλάσσια ταξίδια στην Κρήτη

Εικ. 5. Πλακιάς, Φαράγγι της Πρέβελης. Επιφανειακή έρευνα.

Εικ. 6. Πλακιάς. Χειροπελέκεις της Κατώτερης Παλαιολιθικής.

Εικ. 7. Νέο Μοναστήρι Φθιώτιδας, Μαγούλα Κουτρουλού. Επάλληλες φάσεις νεολιθικού κτηρίου της 6ης χιλιετίας π.Χ.

υπήρξαν τα αρχαιότερα της Μεσογείου και από τα πρωιμότερα του κόσμου. Η έρευνα είχε έντονη δημοσιότητα στο διεθνή και ελληνικό τύπο, εντάχθηκε στις δέκα σημαντικότερες αρχαιολογικές ανακαλύψεις του 2010 από το περιοδικό *Archaeology* του Αμερικανικού Ινστιτούτου Αρχαιολογίας και συμπεριλήφθηκε στο «Βιβλίο της Χρονιάς» της Εγκυκλοπαίδειας *Britannica*. Τα αποτελέσματα παρουσιάστηκαν σε πολλά διεθνή συνέδρια και δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό *Hesperia*.

Το πρόγραμμα συνεχίζεται το 2011 ως συνεργασία της ΕΠΣΝΕ με την ΚΕ΄ ΕΠΚΑ και την ΑΣΚΣΑ.

ΦΘΙΩΤΙΔΑ

Μαγούλες Κουτρουλού και Ίμβρου Πηγάδι

Το 2001 άρχισε ανασκαφή στις δύο νεολιθικές μαγούλες στο Νέο Μοναστήρι Φθιώτιδας, στα όρια Φθιώτιδας και Θεσσαλίας, η οποία από το 2006 έγινε συστηματική. Από το 2010 συνεχίζεται ως συνεργασία με τη Βρετανική Σχολή Αθηνών.

Εικ. 8. Κορώνεια, Σπήλαιο Νύμφης. Σύνολο ειδωλίων της αρχαϊκής περιόδου.

Στη Μαγούλα Κουτρουλού έχουν αποκαλυφθεί μεταξύ 2001 και 2010 σε πλήρη κάτοψη λίθινα θεμέλια και δάπεδα από δύο οικήματα της Μέσης Νεολιθικής σε διάφορες οικοδομικές φάσεις που περιτρέχουν όλη τη διάρκεια της 6ης χιλιετίας π.Χ. (εικ. 7). Στα δάπεδα χρήσης εντός των κτηρίων βρέθηκαν κατά χώραν κεραμική, ειδώλια, εργαλεία, υπολείμματα διατροφής και μικροαντικείμενα. Οι τοίχοι του ενός κτηρίου έχουν κατασκευαστεί από πλάκες πηλού και σώζονται σε ικανό ύψος. Μεταξύ των οικημάτων έχουν ανασκαφεί ανοικτοί χώροι που εκτιμώνται ως χώροι οικοτεχνικών δραστηριοτήτων, λόγω της πληθώρας των ευρημάτων σε αυτούς.

Στη Μαγούλα Ίμβρου Πηγάδι η ανασκαφή έφερε στο φως πλινθόκτιστα οικοδομικά κατάλοιπα στην πρώτη τομή και απόθεση χρήσης με πλούσια κεραμική στη δυτική παρειά της, η οποία απέδωσε στρωματογραφία πέραν των 5 μ. που καλύπτει μεγάλο εύρος χρήσης και ξεκινάει από την αρχή της Νεότερης Νεολιθικής και διανύει τη Μέση, ενώ η έναρξη χρήσης της βρίσκεται ακόμη βαθύτερα και δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμη. Στα χρονολογικά όρια της τελευταίας βρέθηκε ασυνήθιστη κατασκευή από παχιές αποθέσεις πηλών που περιέβαλλαν καύσεις και ολόκληρα αγγεία στη θέση τους. Διερευνάται η πιθανότητα να πρόκειται για κάποιο εργαστήριο κεραμικής.

ΒΟΙΩΤΙΑ

Αγία Τριάδα, Σπήλαιο Νύμφης Κορώνειας

Σε συνέχεια συστηματικής έρευνας από τα τέλη της δεκαετίας του ᾽80, στη δεκαετία 2000-2010 αποκαλύφθηκε συγκέντρωση αφιερωμάτων αρχαϊκών και κλασικών χρόνων κυρίως, αλλά και της ύστερης αρχαιότητας, μεταξύ των οποίων ειδώλια (εικ. 8), κεραμική, αστράγαλοι, νομίσματα, τα οποία προστέθηκαν στις χιλιάδες παρόμοιων ευρημάτων από την ίδια θέση κατά τα προηγούμενα έτη. Η ποικιλία των τύπων παραπέμπει σε πολλές διαφορετικές λατρευόμενες θεότητες στο σπήλαιο. Η ποικιλία προέλευσης της κεραμικής και των ειδωλίων, τόσο βοιωτική όσο και από άλλες περιοχές της κεντρικής Ελλάδας, επιβεβαιώνει την εμβέλεια του ιερού αυτού ως τόπου προσκυνήματος και τη σημασία του ως ενός από τα πιο πλούσια λατρευτικά ιερά του είδους του στον ελλαδικό χώρο.

Κατά τα έτη 2007 και 2008 η έρευνα επικεντρώθηκε σε στρώματα της μέσης εποχής

του Χαλκού (αρχή 2ης χιλιετίας π.Χ.), ενώ κατά το 2009 επεκτάθηκε στον εξωτερικό χώρο του σπηλαίου όπου υπάρχουν αναθηματικές κόγχες. Αποκαλύφθηκαν στρώματα αντίστοιχων περιόδων, καθώς και ενδείξεις για την ύπαρξη αρχαίου στεγάστρου.
Σχετικές ανακοινώσεις έχουν γίνει σε συνέδρια και συλλογικούς τόμους.

ΑΤΤΙΚΗ

Κερατσίνι, Σπήλαιο Σχιστού

Βρίσκεται σε περίοπτη θέση στις νοτιοδυτικές υπώρειες του όρους Αιγάλεω, στο ύψωμα που ορίζει τη βόρεια πλευρά του βιομηχανικού πάρκου Σχιστού (εικ. 9). Η πρώτη δοκιμαστική έρευνα στο σπήλαιο έγινε το 2000 σε σημείο που είχε χρησιμεύσει πιθανότατα ως αποθέτης. Το υλικό της σύντομης αυτής ανασκαφής περιείχε κυρίως κεραμική και ειδώλια ιστορικών χρόνων. Από τη σύνθεση, αλλά και την ποιότητα και ποσότητα του υλικού, καθώς και τη μορφολογία του χώρου φαίνεται ότι το σπήλαιο αποτέλεσε σημαντικό χώρο άσκησης λατρείας κατά την υστεροαρχαϊκή και κυρίως την κλασική περίοδο. Σε ανάμειξη με το υλικό των κλασικών χρόνων εντοπίστηκε και μικρή ποσότητα προϊστορικής κεραμικής της Νεότερης Νεολιθικής Ι και ΙΙ και της πρώιμης εποχής του Χαλκού.
Η νέα έρευνα που ξεκίνησε το 2006 και συνεχίζεται έως σήμερα έφερε στο φως ορίζοντα πάχους περίπου 1 μ. Εκτός από ελάχιστα κατάλοιπα των ιστορικών χρόνων, βρέθηκαν καύσεις και κεραμική της Νεότερης Νεολιθικής Ι και ΙΙ, όπως και της ΠΕ ΙΙ. Λίγα όστρακα ανήκουν στη Μέση Νεολιθική, ενώ ιδιαίτερα σημαντική είναι η ανακάλυψη στρωμάτων του τέλους του Πλειστόκαινου και των αρχών του Ολόκαινου (11η έως 7η χιλιετία π.Χ.). Τα βαθύτερα στρώματα της ανασκαφής χρονολογήθηκαν γύρω στο 12.000 π.Χ.

ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Λέρνα - Σπηλαιοβάραθρο Ανδρίτσας

Εντυπωσιακό σπήλαιο με πλούσιο σταλαγμιτικό διάκοσμο και μοναδικός στο είδος του αρχαιολογικός χώρος έγινε γνωστός το 2004 και ανασκάπτεται έκτοτε. Περιείχε συστάδες επιφανειακών ευρημάτων που βρέθηκαν στη θέση τους (εικ. 10): ομάδες ανθρώπινων σκελετών που ανήκουν σε περισσότερα από 50 άτομα, μαζί με ακέραια αγγεία και λυχνάρια, διάσπαρτα

Εικ. 9. Κερατσίνι, Σπήλαιο Σχιστού. Η είσοδος.

μετάλλινα αντικείμενα και νομίσματα του τέλους του 6ου ή των αρχών του 7ου αι. μ.Χ. Από τα μέχρι τώρα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι το σπήλαιο αποτέλεσε οργανωμένο καταφύγιο των κατοίκων της γύρω περιοχής σε συνθήκες απειλής ή άμεσου κινδύνου, οι οποίοι για αδιευκρίνιστο λόγο βρήκαν τραγικό θάνατο αποκλεισμένοι μέσα σε αυτό. Η σπουδαιότητα της θέσης είναι πολύ μεγάλη σε σχέση με τη μελέτη της τελικής φάσης της ύστερης αρχαιότητας και της μετάβασης στην πρώιμη μεσαιωνική εποχή. Από το 2006 ανασκάπτεται συστηματικά, ενώ ταυτόχρονα γίνεται μελέτη και στερέωση των κατά χώραν ανθρωπολογικών καταλοίπων. Πρόσφατες βιογεωχημικές αναλύσεις σε ανθρωπολογικό υλικό επιβεβαιώνουν την προέλευση των ομάδων από γειτονικό οικισμό.
Το 2005-2006 λόγω της σημασίας και της ιδιαιτερότητας του ευρήματος, πραγματοποιήθηκε περιοδική έκθεση στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών, όπου έγινε αναπαράσταση τμημάτων του σπηλαίου με έκθεση μέρους του επιφανειακού υλικού και

Εικ. 10. Σπήλαιο Ανδρίτσας. Αγγεία κατά χώραν, ανάμεσα στους σταλακτίτες και σταλαγμίτες του σπηλαίου.

Εικ. 11. Σέσκλο Μαγνησίας. Απολιθώματα ζώων του Κάτω Πλειστόκαινου (2 εκατ. έτη).

παράλληλη χρήση ειδικού φωτισμού και γιγαντοφωτογραφιών. Η ΕΠΣΝΕ προετοιμάζει πρόταση ανάδειξης της θέσης ως σπηλαίου-μουσείου για ένταξη στο ΕΣΠΑ.

Παλαιοντολογικές ανασκαφές

Τρεις σημαντικές παλαιοντολογικές θέσεις ερευνήθηκαν ανασκαφικά από την ΕΠΣΝΕ κατά την τελευταία δεκαετία: Κυπαρίσσια, Σέσκλο και Πικέρμι.

Η θέση «Κυπαρίσσια» βρίσκεται στη λεκάνη Μεγαλοπόλεως Αρκαδίας και στο λιγνιτικό πεδίο που υφίσταται εκμετάλλευση από τη ΔΕΗ. Το 2004 εντοπίστηκε στο δυτικό όριο του ορυχείου πλούσια απολιθωμένη πανίδα θηλαστικών που χρονολογείται κατά το Μέσο Πλειστόκαινο (περίπου 800.000-350.000 χρόνια πριν) και περιλαμβάνει κυρίως ελέφαντα, ιπποπόταμο, ελαφοειδή, ταύρο, ίππο, ρινόκερο, χοίρο, ύαινα. Τα θηλαστικά αυτά ζούσαν στη δασική περιοχή γύρω από τη λίμνη που κατέκλυζε τη λεκάνη της Μεγαλόπολης εκείνη την εποχή. Μεταξύ των παλαιών ευρημάτων συγκαταλέγεται μάλιστα και ένας γομφίος ανθρώπου που προσδίδει και παλαιοανθρωπολογικό ενδιαφέρον στην περιοχή.

Η θέση «Σέσκλο» βρίσκεται εντός του αργιλωρυχείου της τσιμεντοβιομηχανίας «Ηρακλής», βόρεια του γνωστού νεολιθικού οικισμού, στο Σέσκλο Μαγνησίας, και αποτελεί σημείο συνεχούς εντοπισμού απολιθωμάτων από το 1972. Το 2009 η ΕΠΣΝΕ σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών και την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Βόρειας Ελλάδος αποκάλυψε απολιθώματα (εικ. 11) πανίδας κατωπλειστοκαινικής ηλικίας (περίπου 2 εκατ. ετών), που περιλαμβάνει κυρίως αρχέγονα είδη ίππων και μαμούθ, σαρκοφάγα, σπάνιο είδος καμηλοπάρδαλης και μεγάλη ποικιλία αντιλοπών. Η σύνθεση της πανίδας δείχνει την επικράτηση ανοιχτού περιβάλλοντος με περιορισμένη δασοκάλυψη και αρκετά ξηρό κλίμα.

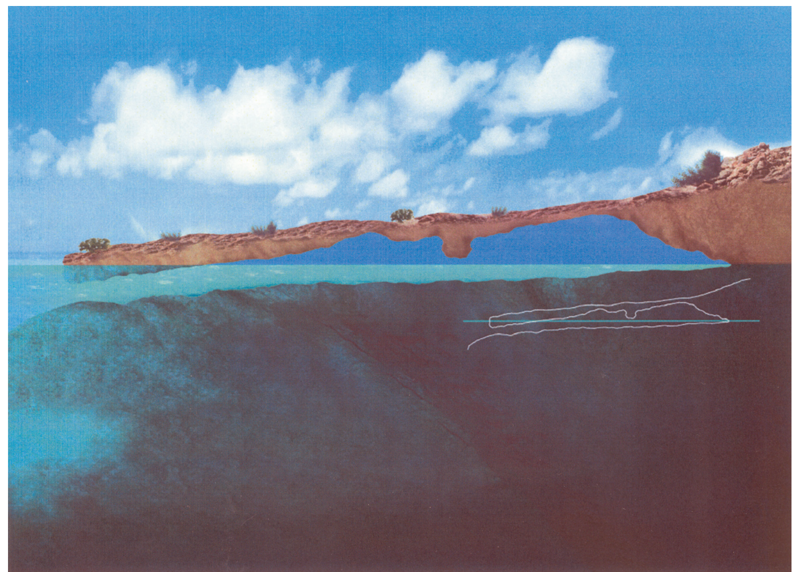
Το Πικέρμι αποτελεί την παλαιότερη από τις τρεις θέσεις, τόσο από πλευράς γεωλογικής ηλικίας (7-7,5 εκατ. ετών), όσο και χρονολογίας ανακάλυψης, αφού είναι γνωστή από το 1836. Αποτελεί τόπο μεγάλης επιστημονικής σημασίας για την παλαιοντολογία, καθώς εκεί έχει αποκαλυφθεί πανίδα (διεθνώς γνωστή ως «πικερμική») από περισσότερα των 40 ειδών, η οποία συνιστά πρότυπο για τις αντίστοιχης ηλικίας πανίδες της Ευρασίας. Πρόσφατα, το 2008, εντοπίστηκε νέα εμφάνιση απολιθωμάτων στην περιοχή, η οποία ανασκάπτεται από το Πανεπιστήμιο Αθηνών σε συνεργασία με την ΕΠΣΝΕ. Μεταξύ των ειδών της πανίδας συγκαταλέγονται είδη ιππαρίων, αρχέγονα προβοσκιδωτά, ρινόκεροι, εκπληκτική ποικιλία αντιλοπών και πολλά είδη σαρκοφάγων. Μέρος του πρόσφατα ανασκαφέντος υλικού

Εικ. 12. Διρός, Σπήλαιο Γλυφάδας. Εξερεύνηση στο λιμναίο.

Εικ. 13. Διρός, Σπήλαιο Γλυφάδας. Απολιθωμένα οστά ζώων κατά χώραν.

Εικ. 14. Χανιά, Σπήλαιο Ελεφάντων. Τομή του σπηλαίου, στην οποία φαίνεται ότι η είσοδος βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας.

(2009-2010) αποτέλεσε τον πυρήνα προσωρινής παλαιοντολογικής έκθεσης που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Αθηνών στο Πικέρμι με απώτερο στόχο την ίδρυση μουσείου στην περιοχή.

Σπηλαιοκαταδυτικές παλαιοντολογικές και γεωλογικές έρευνες

Δύο σημαντικές παλαιοντολογικές έρευνες σε υποβρύχια σπήλαια έγιναν από την ΕΠΣΝΕ, στα σπήλαια Γλυφάδας Διρού και Ελεφάντων Χανίων Κρήτης.

Το σπήλαιο Γλυφάδας Διρού (εικ. 12) παρουσιάζει τεράστιο επιστημονικό, κυρίως παλαιοντολογικό, ενδιαφέρον. Κατά τη διάρκεια των σπηλαιοκαταδύσεων ανασύρθηκε από τον πυθμένα μεγάλος αριθμός οστών ιπποποτάμου, αλλά και οστά πάνθηρα, ύαινας, λιονταριού, κ.ά. (εικ. 13). Επίσης στο χερσαίο τμήμα κοντά στην είσοδο έχει εντοπιστεί κεραμική προϊστορικών χρόνων. Μέχρι σήμερα έχουν εξερευνηθεί 14.370 μ. διαδρόμων, κυρίως υποβρυχίων. Το μέγιστο βάθος είναι 80 μ. Η εξερεύνηση και οι μελέτες συνεχίζονται, καθώς κάθε χρόνο αποκαλύπτονται νέες αίθουσες και καινούργια ευρήματα. Η χρονολόγηση του σταλαγμιτικού υλικού που περιέβαλλε τα οστά έδωσε ηλικία 31.650 ±550 πριν από σήμερα.

Το σπήλαιο των Ελεφάντων αναπτύσσεται ανατολικά του ακρωτηρίου Δρέπανο Χανίων. Η είσοδός του βρίσκεται σήμερα κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας σε μέγιστο βάθος 10 μ. (εικ. 14). Κατά τη διάρκεια της πρώτης εξερεύνησης εντοπίστηκαν υποβρυχίως οστά ελεφάντων και ελαφιών. Η μελέτη τους έγινε από την ΕΠΣΝΕ σε συνεργασία με τον τομέα Παλαιοντολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας της Βιέννης.

Προϊστάμενοι

Βιβή Βασιλοπούλου (1994-2001)
Σταυρούλα Σαμαρτζίδου (2001-2006)
Αικατερίνη Κυπαρίσση-Αποστολίκα (2006-2010)

Ανασκαφές	*Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι*
Σπήλαιο Θεόπετρας	Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα
Λακωνίς Γυθείου	Ε. Παναγοπούλου
Πλακιάς	Ε. Παναγοπούλου
Μαγούλες Κουτρουλού / Ίμβρου Πηγάδι	Αικ. Κυπαρίσση-Αποστολίκα
Σπήλαιο Νύμφης Κορώνειας	Β. Βασιλοπούλου
Σπήλαιο Σχιστού	Φ. Μαυρίδης, Λ. Κορμαζοπούλου
Σπηλαιοβάραθρο Ανδρίτσας	Λ. Κορμαζοπούλου
Παλαιοντολογικές ανασκαφές	Αθ. Αθανασίου
Σπηλαιοκαταδυτικές, παλαιοντολογικές και γεωλογικές έρευνες	Β. Γιαννόπουλος

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	-10000 π.Χ.
ΜΕΣΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	10000-περίπου 6500 π.Χ.
ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	6500-περίπου 3000 π.Χ.
Αρχαιότερη Νεολιθική	6500-5600 π.Χ.
Μέση Νεολιθική	5600-5300 π.Χ.
Νεώτερη Νεολιθική	5300-4500 π.Χ.
Τελική Νεολιθική ή Χαλκολιθική εποχή	4500-3200/3000 π.Χ.
ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ - ΠΡΩΤΟΚΥΚΛΑΔΙΚΗ - ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	3200/3000-2000 π.Χ.
Πρωτοελλαδική / Πρωτοκυκλαδική / Πρωτομινωική Ι	3200/3000-2600 π.Χ.
Πρωτοελλαδική / Πρωτοκυκλαδική / Πρωτομινωική ΙΙ	2600-2300 π.Χ.
Πρωτοελλαδική / Πρωτοκυκλαδική / Πρωτομινωική ΙΙΙ	2300-2100/2000 π.Χ.
ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ - ΜΕΣΟΚΥΚΛΑΔΙΚΗ - ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	2100/2000-1600 π.Χ.
Μεσοελλαδική/ Μεσομινωική Ι	2100/2000-1800 π.Χ.
Μεσοελλαδική / Μεσομινωική ΙΙ	1800-1700 π.Χ.
Μεσοελλαδική / Μεσομινωική ΙΙΙ	1700-1600 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ	1600-1100 π.Χ.
Υστεροελλαδική / Υστερομινωική Ι	1600-1500/1450 π.Χ.
Υστεροελλαδική / Υστερομινωική ΙΙ	1500/1450-1400 π.Χ.
Υστεροελλαδική / Υστερομινωική ΙΙΙ	1400-1100 π.Χ.
Υστεροελλαδική / Υστερομινωική ΙΙΙΑ	1400-1300 π.Χ.
Υστεροελλαδική / Υστερομινωική ΙΙΙΒ	1300-1200 π.Χ.
Υστεροελλαδική / Υστερομινωική ΙΙΙΓ	1200-1100 π.Χ.
Υπομυκηναϊκή / Υπομινωική περίοδος	1100-1050/1025 π.Χ.
ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	1050/1025-700 π.Χ.
Πρωτογεωμετρική περίοδος	1050/1025-900 π.Χ.
Πρώιμη Γεωμετρική περίοδος	900-850 π.Χ.
Μέση Γεωμετρική περίοδος	850-760 π.Χ.
Ύστερη Γεωμετρική περίοδος	760-700 π.Χ.

ΠΡΩΙΜΗ ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ ή ΑΝΑΤΟΛΙΖΟΥΣΑ	700-610 π.Χ.
ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ	610-490/80 π.Χ.
Πρώιμη περίοδος	610-575 π.Χ.
Μέση περίοδος	575-530 π.Χ.
Ύστερη περίοδος	530-490/80 π.Χ.
ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	490/80-323 π.Χ.
Πρώιμη Κλασική περίοδος	490/80-450 π.Χ.
Μέση / Ώριμη Κλασική περίοδος	450-400/380 π.Χ.
Ύστερη Κλασική περίοδος	400/380-323 π.Χ.
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	323-31 π.Χ.
Πρώιμη Ελληνιστική περίοδος	323-275 π.Χ.
Μέση Ελληνιστική περίοδος	275-150 π.Χ.
Ύστερη Ελληνιστική περίοδος	150-31 π.Χ.
ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	31 π.Χ.-324 μ.Χ.
ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	4ος-7ος αι. μ.Χ.
ΠΡΩΙΜΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	324-842
ΜΕΣΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	842-1204
ΥΣΤΕΡΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	1204-1453
ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ	1204-16ος αι.
ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ	1453-1821